

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

Серія:
Педагогічні науки

Series:
Pedagogical Sciences

Випуск 172 (2018)
Edition 172 (2018)

Кропивницький – 2018
Kropyvnytskyi – 2018

УДК 378
Н 34

Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 172. –
Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: «КОД», 2018. – 288 с.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2016 = 54.23

Рецензенти: **Марушкевич А. А.**, доктор педагогічних наук, професор;
Хомич Л. О., доктор педагогічних наук, професор.

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Copernicus** і **Google Scholar**.

Друкується за підтримки Кіровоградської обласної державної адміністрації, Кіровоградської обласної ради та КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

Редколегія:

Науковий редактор:

Черкасов В. Ф. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Заступник наукового редактора:

Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Відповідальний секретар:

Грозан С. В. – кандидат педагогічних наук, ст. викладач ЦДПУ ім. В. Винниченка

Редакційна колегія:

Абу Хусейн Д. – доктор філософії, заступник президента відділення післядипломної освіти, Аль-Касемі коледж, Бака Аль Гарбія, Ізраїль

Анісімов М. В. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Гоктас О. – доктор філософії, професор технологічного факультету, Мула Сіткі Кочман Університет, м. Мула, Туреччина

Ерділ Юсуф Зія. – доктор філософії, професор, віце президент, Мула Сіткі Кочман Університет, м. Мула, Туреччина

Калініченко Н. А. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Кротерс Г. – доктор філософії, професор Белфастського університету Її Величності, Об'єднане Королівство Великої Британії та Північної Ірландії

Кушнір В. А. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Радул В. В. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Рангелова Е. – доктор педагогічних наук, професор, голова Міжнародної асоціації професорів слов'янських країн, Республіка Болгарія

Растрігіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Сметанова Є. – доктор філософії, професор університету святих Кирила та Мефодія, м. Трнава, Словаччина

Ткаченко О. М. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Шандрук С. І. – доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 1 від 30.08.2018 року)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2018

UDC 378
A 34

Academic notes / Ed. board: V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko, etc. – Edition 172. Series: Pedagogical Sciences. – Kropyvnytskyi : «KOD», 2018. – 288 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2016 = 54.23

Reviewers: **Marukevich A. A.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Khomych L. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, which can publish the results of dissertations for obtaining scientific degrees of Doctor and Candidate of Sciences. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 241 of 09/03/2016.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database **Copernicus** and **Google Scholar**.

Editorial Board:

Academic editor:

Cherkasov V. F. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Assistant of Academic editor:

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Executive Secretary:

Grozan S. V. – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Editorial Board:

Abu Hussain J. – Deputy President of Graduate Studies, Al-Qasemi College, Baka Al Garbiah, Israel

Anisimov M. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Crothers G. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Goktas O. – Dean of Faculty of Technology, Mugla Sitki Kocman University, Turkey

Kalinichenko N. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Klim-Klimashevska A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kushnir V. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Radul V. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Rangelova E. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, President of the International Association of professors of Slavonic countries, the Republic of Bulgaria

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Shandruk S. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Smetanova E. – PhD, Head of Department of British and American Studies, Faculty of Arts, University of Saints Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia

Tkachenko O. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State

Erdil Yusuf Ziya – Vice President, Mugla Sitki Kocman University, Turkey

Published by the resolution of the Academic Council of the Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University (Protocol № 1 of 30.08.2018)

The articles are presented in the authors editing

© Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, 2018

ЗМІСТ

КРЕМЕНЬ Василь Григорович ПЕДАГОГІКА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО: ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТИ ЧАСУ.....	12
TERENCE J. LOVAT VASIYL SUKHOMLYNSKY'S INSPIRATION AND GUIDANCE IN THE AUSTRALIAN VALUES EDUCATION PROGRAM.....	15
Alan COCKERILL EMPATHY, CURIOSITY AND CREATIVITY: THE RELEVANCE OF SUKHOMLYNSKY'S LEGACY IN THE 21 ST CENTURY.....	23
Barbel HERRMANN ZUM 100. GEBURTSTAG VON WASSILI ALEXANDROWITSCH SUCHOMLYNSKI.....	30
БЫБЛЮК Мариан ПОЧЕМУ ПОЛЬСКАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ НЕ ОБОГАТИЛАСЬ ТВОРЧЕСТВОМ В. А. СУХОМЛИНСКОГО?.....	35
КОВАЛЬ Петро Миколайович ДУХОВНО-МИСТЕЦЬКА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРАЦЯХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	39
КУЧЕРЕНКО Ірина Анатоліївна, МАМЧУР Лідія Іванівна Barbel УРОК ЯК ФУНКЦІЙНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	43
МІЄР Тетяна Іванівна РОЗГЛЯД ФЕНОМЕНУ «ОСВІТНІЙ ПРОСТІР» У КОНТЕКСТІ ПОЄДНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ НАПРАЦЮВАНЬ З ВАГОМОЮ ПЕДАГОГІЧНОЮ СПАДЩИНОЮ МИНУЛОГО.....	48
ГРИНЬОВА Марина Вікторівна, МОРОЗ Анастасія Валеріївна ОРГАНІЗАЦІЯ СПІВПРАЦІ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ З ОБ'ЄДНАНОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ГРОМАДОЮ ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ.....	53
ОТИЧ Олена Миколаївна ІДЕЇ КОРДОЦЕНТРИЗМУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ.....	57
РАДУЛ Ольга Сергіївна ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ ДО МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	63
САУХ Петро Юрійович ЖИТТЄДАЙНА СИЛА ІМПЕРАТИВІВ ФІЛОСОФСЬКОГО АЛГОРИТМУ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	67
ГРОНА Наталія Вікторівна АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ТЕКСТОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ... 73	73
БЕЗНОСЮК Олександр Олексійович НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	77
АБРАМОВА Оксана Віталіївна, КУЦЕНКО Тетяна Володимирівна ОСМИСЛЮЮЧИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО: ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ ЯК НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	81

БОРОВА Валентина Євгенівна РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО У ДІЯЛЬНІСНОМУ ПІДХОДІ ДО КОРИГУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	85
ВДОВЕНКО Вікторія Віталіївна ОБДАРОВАНІ ДІТИ: В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ.....	89
ДІДИЧ Галина Степанівна ІДЕЇ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	92
ЖИГОРА Ірина Валеріївна ТИПИ МОВНИХ ПОМИЛОК В УЧНІВСЬКИХ РОБОТАХ І ШЛЯХИ ЇХНЬОГО УСУНЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПОГЛЯДІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	97
ГЕРГУЛЬ Світлана Миколаївна ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	101
ЄЛДІНОВА Світлана Миколаївна ПРИРОДООХОРОННЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ У ПРАЦЯХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	105
ПЛАДІ Олександр Іванович, ГРОМКО Тетяна Василівна СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ (курс «Українська мова за професійним спрямуванням»).....	109
КОЗИР Маргарита Валентинівна, БРЕЧКО Анастасія Олексіївна РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО).....	114
KRYCHUN Liudmyla Petrivna, HABELKO Olena Mykolayivna PEDAGOGICAL VIEWS OF V. SUKHOMLYNS'KYI AND THE DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONALITY OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF XXI CENTURY.....	117
КРАВЦОВ Віталій Олександрович, КРАВЦОВА Тетяна Олександрівна ТЕОРІЯ ПРИРОДОВІДПОВІДНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	120
ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	126
ПРОЦ Марта Орестівна ПЕДАГОГИ-НОВАТОРИ КІРОВОГРАДЩИНИ: В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ТА ЙОГО ПОСЛІДОВНИКИ.....	130
СЕВАСТЮК Мар'яна Степанівна, МАКАРЕНКО Леся Леонідівна ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРАКТИКУ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	136
СЕМЕЗ Андрій Анатолійович В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ МОРАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	140

ЧИСТЯКОВА Людмила Олександрівна ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЇ ВИХОВНИХ ВПЛИВІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	145
ШЕВЧЕНКО Інга Леонідівна, БРОДСЬКИЙ Геннадій Леонідович ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА.....	149
ШКОЛА Галина Миколаївна МОВНА КАРТИНА СВІТУ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	153
ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ.....	157
ГОНЧАР Людмила Вікторівна СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА У ТВОРЧОСТІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	161
ЗАВІТРЕНКО Долорес Георгіївна, ЗАВІТРЕНКО Артем Миколайович, БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	165
ЄФІМЕНКО Світлана Миколаївна ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ У ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	170
ЛУНГОЛ Ольга Миколаївна, СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна MOTIVATION OF STUDY IN THE PRISM OF MODERNITY THROUGH THE REALIZATION OF VASILY SUKHOMLINSKY WORKS.....	174
ОЗЕРНА Наталія Миколаївна ВИХОВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	178
ПАНЧЕНКО Галина Іванівна ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ З ОГЛЯДУ НА ІДЕЇ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	182
НІКІТІНА Олена Олександрівна РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЯКІСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	187
АНДРОСОВА Наталя Миколаївна РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ШЛЯХОМ ВИВЧЕННЯ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	191
БОРИСПОЛЕЦЬ Олена Михайлівна, ПРУС Галина Іванівна, ЯРМАК Олена Вікторівна РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗДОБУТКІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	195
БЛОХВОЩЕНКО Світлана Миколаївна, КАЛЬЧУК Марія Іванівна, МАХИНЯ Світлана Іванівна РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗДОБУТКІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	199

КУШНИР Наталія Сергіївна АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ ДОРОбКУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	204
ПЕТРУШИНА Лідія Іванівна СПАДЩИНА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИМІРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	208
ТОЦЬКА Тетяна Петрівна ЯКІ Ж ВИ ЩАСЛИВІ, ДІТИ – ДИТЯЧИЙ СВІТ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	210
ХОМУК Інга Петрівна КАЗКИ ТА ОПОВІДАННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ЇХНЕ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА.....	215
КОШЛЯК Михайло Анатолійович СТАНОВЛЕННЯ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	218
ПРОЦЕНКО Євгеній Анатолійович, САДОВИЙ Микола Ілліч ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК І. Є. ТАММА ТА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	223
БИРКА Маріан Філаретович ІКТ КОМПЕТЕНЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ: КОНЦЕПЦІЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ.....	228
КАПІТАН Тетяна Анатоліївна РОЛЬ ПІСНІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	236
ДЕМЧЕНКО Юлія Миколаївна «УРОК МИСЛЕННЯ» В ДИДАКТИЧНІЙ СИСТЕМІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	239
КІНДЕЙ Леся Григорівна СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДОБУТКІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	243
ГОРСЬКА Олена Олександрівна РІДНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	249
КОРНІЄНКО Світлана Іванівна ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНИ НОВОГО ТИПУ З ПОЧУТТЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ.....	254
АНОТАЦІЇ.....	258

CONTENTS

CREMEN Vasily Grigorovich PEDAGOGY OF VASIL SUKHOMLINSKY: ANSWERS AT READY TIME.....	12
TERENCE J. LOVAT VASIYL SUKHOMLINSKY'S INSPIRATION AND GUIDANCE IN THE AUSTRALIAN VALUES EDUCATION PROGRAM.....	15
Alan COCKERILL EMPATHY, CURIOSITY AND CREATIVITY: THE RELEVANCE OF SUKHOMLINSKY'S LEGACY IN THE 21 ST CENTURY.....	23
Barbel HERRMANN ZUM 100. GEBURTSTAG VON WASSILI ALEXANDROWITSCH SUCHOMLYNSKI.....	30
BYBLYUK Marian WHY POLAND PEDAGOGICAL THOUGHT WAS NOT ENLARGED CREATIVITY OF VA SUKHOMLINSKY?.....	35
KOVAL Petr Nikolaevich SPIRITUAL AND ARTISTIC COMPONENT OF THE PORPHYRY PREPARATION OF FUTURE TEACHERS IN THE WORKS OF V. O. SUKHOMLINSKY.....	39
KUCHERENKO Irina Anatolievna, MAMCHUR Lidiya Ivanovna LESSON AS FUNCTIONAL SYSTEM OF EDUCATION IN UKRAINIAN LANGUAGE: PEDAGOGICAL MEASURE OF V. SUKHOMLINSKY.....	43
MIER Teniana Ivanivna REVIEW OF THE PHENOMENON «EDUCATIONAL SPACE» IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF THE RESULTS OF MODERN SCIENTIFIC GROUNDWORK AND REMARKABLE PEDAGOGICAL HERITAGE OF PAST.....	48
GRINIVA Marina Viktorovna, MOROZ Anastasia Valerievna ORGANIZATION OF CO-OPERATION OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY WITH THE UNION TERRITORIAL POPULATION FOR HUMAN CAPITAL SAVINGS.....	53
OTYCH Olena Mykolaivna IDEAS OF CORDOCENTRISM BY V. SUKHOMLYNSKY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY IN THE EDUCATIONAL SPHERE.....	57
RADUL Olga Serhiyvna UPBRINGING LOVE FOR THE NATIVE LAND IN PEDAGOGICAL LEGACY OF VASYL' SUKHOMLYNSKYI.....	63
SAUKH Petro LIFE-AFFIRMING FORCE OF THE IMPERATIVES PHILOSOPHICAL ALGORITHM OF THE EDUCATIONAL AND EDUCATIVE SYSTEM BY V. O. SUKHOMLYNSKY.....	67
HRONA Natalia Victorivna ACTUALIZATION OF V. O. SUKHOMLINSKY'S IDEAS IN FORMATION OF THE TEXTBODY COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF THE PRIMARY CLASSES.....	73
BEZNOSYUK Alexander Alekseevich SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL RESEARCHES OF VASIL SUKHOMLINSKY.....	77

ABRAMOVA Oksana Vitalyevna, KUTSENKO Tetiyna Volodimirivna REFLECTING ON V. SUKHOMLINSKY: LABOR TRAINING AS A MODERN UKRAINIAN SCHOOL SUBJECT.....	81
BOROVA Valentyna Yevgenivna IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL IDEAS OF V. SUKHOMLINSKY IN THE ACTIVITY APPROACH TO CORRECTION OF SOUND SPEECH CULTURE OF THE PRESCHOOL AGE CHILDREN.....	85
VDOVENKO Victoria Vitalyevna CAPABLE CHILDREN: VASYL SUKHOMLYNSKY IN SPOKE WITH MODERNITY.....	89
DIDICH Galina Stepanivna THE IDEAS OF MUSIC-AESTHETIC EDUCATION OF THE BEGINNING GENERATION IN THE PEDAGOGICAL HOLIDAY OF V. O. SUKHOMLINSKY.....	92
ZHYHORA Iryna Valeriyivna TYPOLOGY OF ERRORS IN LANGUAGE OF WRITTEN WORKS BY PUPILS IN THE SUKHOMLINSKY'S VIEWPOINT CONTEXT OF.....	97
GERGUL Svitlana Mykolayivna CREATIVE USE OF V. O. SUKHOMLYNSKY'S HERITAGE IN THE PROCESS OF FUTURE PHYLOLOGY TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING.....	101
ELDYNOVA Svetlana Mykolaivna THE NATURE PROTECTION EDUCATION OF CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL IN WORKS OF V. O. SUHOMLINSKY.....	105
ILIADI Alexandr Ivanovich, HROMKO Tetiana Vasylivna SPECIFICITY OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL LINGUAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE AMONG STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES (THE TRAINING COURSE «PROFESSIONAL UKRAINIAN LANGUAGE»).....	109
KOZYR Margarita Valentinovna, BRECHKO Anastasiya Oleksiivna DEVELOPMENT OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF FUTURE TEACHERS (BASED ON THE WORKS OF V.A. SUKHOMLYNSKY).....	114
KRYCHUN Liudmyla Petrivna, HABELKO Olena Mykolayivna PEDAGOGICAL VIEWS OF V. SUKHOMLYNS'KYI AND THE DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONALITY OF PUPILS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF XXI CENTURY.....	117
KRAVTSOV Vitalii Oleksandrovych, KRAVTSOVA Tetiana Oleksandrivna THE THEORY OF CORRESPONDING TO NATURE EDUCATION IN THE PEDAGOGY OF VASYL SUKHOMLYNSKYI.....	120
LEBID Inna Yukhymivna THE ROLE OF TEACHER IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL IDEAS V. SUKHOMLINSKY.....	126
PROTS Marta Orestivna INNOVATIVE PEDAGOGUES OF KIROVOHRAD REGION: V. SUKHOMLYNSKY AND HIS FOLLOWERS.....	130
SEVASTYUK Maryana, MAKARENKO Lesya TRAINING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS FOR THE INTRODUCTION OF V.O. SUKHOMLINSKY'S PEDAGOGICAL IDEAS INTO THE PRACTICE OF THE MODERN ELEMENTARY SCHOOL.....	136

SEMEZ Andrii Anatoliiovych <i>V. O. SUKHOMLYNSKYI ABOUT CAUSES AND CONSEQUENCES OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN'S MORAL VIOLATIONS</i>	140
CHYSTIAKOVA Liudmyla Olexandrivna <i>THE PROBLEM OF HARMONY OF EXCELLENT INFLUENCES OF LABOR EDUCATION IN THE HERITAGE OF VASIL SUKHOMLINSKY</i>	145
SHEVCHENKO Inha Leonidivna, BRODSKYI Gennadii Leonidovych <i>USING OF IDEAS OF V. O. SUKHOMLYNSKYI IN PROFESSIONAL PREPARATION OF MODERN TEACHER-MUSICIAN</i>	149
SHKOLA Galina Nikolaevna <i>LANGUAGE OF THE WORLD OF VASIL SUKHOMLINSKY</i>	153
YAZLOVETSKA Oksana Valentynivna <i>SUKHOMLINSKY ABOUT PHYSICAL EDUCATION AND STRENGTHENING OF SCHOOLCHILDREN'S HEALTH</i>	157
GONCHAR Ludmila Viktorivna <i>THE MODERN VISION OF THE PROBLEM OF RESPONSIBLE FAMILY IN THE CONTENTS OF V. O. SUKHOMLINSKY</i>	161
ZAVITRENKO Dolores Georgievna, ZAVITRENKO Artem Mikolajovych, BEREZENKO Natalia Olegovna <i>FORMATION FOR PREVIOUS PRE-ELECTORAL PRE-ELECTION THE FUTURE PROFESSION IN THE CONTEXT OF V. O. SUKHOMLINSKY'S IDEAS</i>	165
YEFIMENKO Svitlana Mykolaivna <i>PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE THEORETICAL-PRACTICAL HERITAGE OF V. SUKHOMLINSKY</i>	170
LUNHOL Olha Mykolaivna, SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlovna <i>MOTIVATION OF STUDY IN THE PRISM OF MODERNITY THROUGH THE REALIZATION OF VASILY SUKHOMLINSKY WORKS</i>	174
OZERNA Nataliya Mykolaivna <i>THE EDUCATIONAL DIRECTION OF LITERATURE FOR CHILDREN OF V. O. SUKHOMLINSKY</i>	178
PANCHENKO Galyna Ivanivna <i>DEVELOPING HEALTH SAVING COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF PHYSICAL EDUCATION IN VIEW OF THE IDEAS OF V.O. SUKHOMLYNSKYI</i>	182
NIKITINA Olena Oleksandrivna <i>THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AS A CONDITION OF QUALITATIVE PRIMARY EDUCATION AT NEW UKRAINIAN SCHOOL</i>	187
ANDROSOVA Natalya Mykolayivna <i>REALIZATION OF THE FUNCTIONS OF THE PROFESSIONAL STANDARD OF THE TEACHER OF ELEMENTARY CLASSES BY STUDYING OF V. A. SUKHOMLINSKY</i>	191
BORISPOLETS Olena Mykhailivna, PRUS Galyna Ivanivna, YARMAK Olena Victorivna <i>DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONALITY THROUGH THE PRISM VASYL SUKHOMLYNSKY ACHIEVEMENTS</i>	195
BELOKHOSHCHENKO Svetlana Nikolaevna, KALCHUK Mariya Ivanivna, MAKHINA Svetlana Ivanivna <i>REALIZING THE PRIMARY SCHOOL AT THE PRIZE CRISIS BUILDINGS OF VASIL SUKHOMLINSKY</i>	199

KUSHNIR Nataliia Serhiivna ASPECTS OF PERSONAL SELF-DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF WORK V.O. SUKHOMLINSKY.....	204
PETRUSHINA Lydia Ivanivna SPADSHINA V. O. SUKHOMLINSKY IN THE MEASUREMENT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....	208
TOTSKA Tatyana Petrovna WHAT YOU WILL HAPPEN, CHILDREN – CHILDREN'S WORLD IN ARTICLES BOOKS OF VASIL SUKHOMLINSKY.....	210
KHOMUK Inga Petrovna CRAZES AND STORIES OF VASIL SUKHOMLINSKY AND THEIR USE IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL STUDIES WAYS OF THE ARTISTIC WORD.....	215
KOSHLyak Mikhail Anatolievich CONCEPT OF THE FUTURE TEACHER LIFE IN THE CONTEXT PEDAGOGICAL HERITAGE V. SUKHOMLINSKY.....	218
PROTSENKO Yevgeny Anatolievich, SADOVY Mykola Illich ON THE RELATIONSHIP BETWEEN MORAL PERSONAL CHARACTERISTICS I. E. TAMMA AND V. O. SUKHOMLINSKY.....	223
BIRKA Marian Filaretovich ICT COMPETENCY OF TEACHER OF INFORMATICS: CONCEPT OF STRUCTURE AND CONTENT.....	228
CAPITAN Tetiana Anatolievna THE ROLE OF SONGS IN THE ENGLISH LANGUAGE ENGLISH TRAINING.....	236
DEMCHENKO Yulia Nikolayevna «LESSON OF THINKING» IN THE DIDACTIC SYSTEM V. O. SUKHOMLINSKY.....	239
KINDEY Lesya Grigorivna MODERN APPROACHES TO USE PEDAGOGICAL ACHIEVEMENTS OF VASILY SUKHOMLINSKY IN THE PROCESS OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE PUPILS OF PRIMARY SCHOOLS.....	243
HORSKA Olena Olexandrivna NATIVE LANGUAGE AS A MEAN OF FORMATION OF PATRIOTISM PUPILS OF PRIMARY SCHOOL.....	249
KORNIENKO Svitlana Ivanivna THE PROBLEM OF FORMING OF A NEW TYPE OF A PERSON WITH THE FEELING OF NATIONAL SELF-RESPECT.....	254
ANNOTATIONS.....	258

УДК 37.091.4. В. О. Сухомлинський

КРЕМЕНЬ Василь Григорович –
доктор філософських наук, професор,
президент Національної академії
педагогічних наук України,
дійсний член НАН України і НАПН України
e-mail: pednauk@gmail.com

ПЕДАГОГІКА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО: ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТИ ЧАСУ

Одним із головних викликів нашого часу є самоідентифікація в широкому (глобальному) й вузькому (індивідуальному) розумінні. Наслідок цього – вичленення з далекого й близького минулого того, що складає модус національної ментальності у різних її проявах. Ще Цицерон зазначав, що історія є *Magistra Vitae*, вчителькою життя, а історію, в свою чергу, створює діяльність відомих осіб, тих, хто залишається в пам'яті, формуючи наше близьке сьогоднішнє та далеке майбутнє.

У сучасний науковий дискурс входить та історія, що співзвучна нинішнім національним прагненням та віддзеркалює основоположні питання буття, культури, освіти. Знаковою постаттю минулого, в якій уособлено найкращі національні риси й стремління, є гуманіст і творець Василь Сухомлинський. Педагог зумів утілити ідеї розвитку особистості у практику Павлівської школи, створивши реальний проект Школи Радості в тоталітарній державі та продемонструвавши зразки педагогічної мудрості, що має велике значення не лише для вітчизняної педагогіки, а й світової гуманітарної думки загалом. Його ідеї відповідають загальноцивілізаційним тенденціям розвитку, що все більше утверджуються і в Україні. Ці ідеї незаперечно утвердилися у філософії освіти і педагогіці періоду незалежності нашої країни й нині складають стрижень реформаторських процесів освітньої сфери. Одна з них – це *особистісний підхід до організації навчання і виховання, загалом до роботи з дітьми та юними громадянами*.

Особистісний розвиток людини є основним показником стану суспільства під кутом зору цивілізаційних ознак. Зараз це також основний важіль подальшого розвитку суспільства, оскільки в умовах надшвидкої зміни технологій, утворенням цілісного світу, коли в значній мірі громадянин будь-якої країни стає громадянином світу і спілкується у віртуальному середовищі без кордонів – у цих умовах розвиток і саморозвиток особистості набуває надзвичайного значення. Лише розвинена особистість стає повноцінним громадянином своєї країни і сприяє найбільш ефективному поступу суспільства. Це стає безумовною аксіомою. Коли ми говоримо про національну ідею, громадянськість,

толерантність, інші ідеологеми, що єднають українське суспільство, то саме ідея розвитку особистості, розвитку людини має стати основною складовою державної ідеології.

Свого часу один з найвизначніших українських істориків XIX сторіччя Микола Костомаров підкреслював, що індивідуалізм та свобода є ключовими характеристиками українського етносу, радикально відрізняючи його від північних сусідів [1]. Василь Сухомлинський, як справжній український вчитель, не дивлячись на властиву радянській педагогіці апологетику колективізму, дуже гостро це відчуває і переконливо відстоює у своїх працях.

Через історичні обставини для України ідея особистісного розвитку тим більш важлива, що спочатку панували багатовікові традиції общинності, потім десятилітні традиції суспільства, яке можна назвати суспільством тоталітаристської колективності, коли колективістські начала часто абсолютизувались. Це призводило іноді до деіндивідуалізації особистості, до того, що вона не могла бути самостійною в суспільному житті. Ми й зараз відчуваємо у нашому соціумі, що далеко не всі люди можуть аналізувати процеси і явища щодення. Тому особистісний розвиток людини – громадянина України, стає передумовою ефективного суспільного поступу, побудови міцної держави.

Наступний педагогічний постулат В. О. Сухомлинського – це *постать учителя, педагога*. Василь Олександрович у своїх творах і особистим прикладом утверджував образ учителя, до якого нині прагне Україна. Адже учитель – не тільки носій «компетентностей», регулятор «інтерактивності», вузький фахівець-предметник, а професіонал у високому розумінні цього слова. Він не може бути і в принципі не є абсолютним носієм знань. Він має бути фахівцем, який супроводжує процес самопізнання і саморозвитку дитини, скеровує й динамізує його відповідно до конкретних сутнісних задатків кожного школяра, навчає його вчитися, застосовувати здобуті знання та інформацію. Саме такий Учитель допомагає дитині зрозуміти і навколишній світ, і глибини власної душі, гармонізувати мікро- та макрокосмос людського існування, підносячи

їх до тієї універсальної єдності, про які писав наш великий філософ Григорій Сковорода.

Важливою компетентністю вчителя є готовність, викладаючи конкретний предмет, органічно поєднувати навчальний і виховний процес, адже це найважливіша діяльність, що сприяє цілеспрямованому розвитку особистості. Учитель також має бути підготовленим до сучасної соціальної ролі – виховувати людину, ефективну в національному і глобальному просторі. Тому акцент зміщується на формування самодостатньої людини, на перехід від авторитарної до толерантної педагогіки, на надання всьому процесу суб'єктної взаємодії з учнем конструктивно-позитивного змісту.

Зазначаючи про нову соціальну роль учителя, неможна забувати й про ідею Василя Олександровича щодо виховання громадянськості молодого покоління. Ми маємо піднести значення патріотизму у нашому суспільстві, допомогти вчителю у вихованні покоління, що підрастають – громадян України – моральних, толерантних, але також і принципових, відданих високим ідеям та ідеалам.

Наступна думка, що червоною ниткою проходить через теоретичні пошуки і вчительську практику В. О. Сухомлинського – це *ідея розвивального навчання*, значення якої є актуальним в будь-яку епоху, і підкреслимо, що зараз воно, як ніколи, велике, а в майбутньому стане ще важливішим. У сучасних умовах чимало людей не встигають за змінами, що відбуваються, і здебільшого тому, що навчання не було орієнтованим на безперервний розвиток особистості, на її вміння постійно навчатися і розвиватися – і після закінчення школи, і після професійного навчання. Динамізм суспільних змін зараз настільки високий, що веде до швидких і суттєвих змін в освіті. Досить згадати про впровадження комп'ютерів й іншої техніки. Комп'ютерна техніка вносить революцію в систему освіти всіх рівнів. Завдання розвивального навчання засобами ІКТ – першочергове на порядку денному. І тому ми маємо переорієнтувати навчальний процес на формування предметних і ключових компетентностей, здатностей опанувати методику, методологію їх постійного оновлення. Тим самим, ми адекватно втілюємо один з фундаментальних принципів формування європейського освітнього простору – принцип навчання впродовж життя, який має стати імперативом перманентного самовдосконалення та самореалізації кожного.

Ми творимо в нашій державі культ знань, культ освіти за В. О. Сухомлинським, бо освіта у сучасному світі є основною складовою способу життя сучасної людини. І лише за

такої умови ми прокладемо шлях до щасливішого життя в Україні, яке достатньо повно відповідатиме сутності українського народу, гідно представлятиме Українську державу і в Європі, і в світі.

Третє, на що треба звернути увагу, – це *системний гуманний підхід В. О. Сухомлинського і до дитини, і до організації життєдіяльності*. Щодо першого, то у працях ученого ми знаходимо багато його висловів, обґрунтувань і описів методики багатогранного підходу до дитини: і в аспекті її розумових здібностей, і психічного, і фізичного стану. Він не розглядав дитину лише як учня, а ставився до неї як до гідної поваги і підтримки особистості в усіх її соціальних проявах. Нині нас особливо цікавить такий аспект, як дитина і суспільство, адже наше завдання, а ще більше – всього суспільства, – створити таку атмосферу, яка б спонукала кожну людину, а особливо дитину, до самостійності. У цьому аспекті позитивні зрушення вже є. Якщо у перші роки незалежності України в суспільстві була помітною психологічна установка на легкий і швидкий заробіток, то зараз превалює цінність високотехнологічної освіти. Це надзвичайно важливе свідчення зміни ставлення до освіти. Це, може, навіть більш важливо, ніж зрушення в економічній сфері, хоча все є взаємопов'язаним. Але, безперечно, у суспільстві починають все більше утверджуватись реалістичні цінності, і серед цих цінностей перші місця мають посідають цінності знання, освіти, значущість кожної людини.

У ціннісному й системному підході до дитини ми ставимо на перше місце його гуманістичну складову як систему світоглядних орієнтацій центром яких постає людина (дитина). *Гуманістична складова є засадничою у формуванні загальнолюдських цінностей, цивілізаційних вимірів і стандартів якості життя. У сучасній гуманістичній концепції В. О. Сухомлинського ми приймаємо ідею милосердного й дбайливого ставлення до дітей та молоді, позбавлених можливості жити повноцінно через порушення фізичного й психічного розвитку, втрату сім'ї. Нині розвиток спеціальної освіти іде шляхом інклюзивної освіти, спрямованим на забезпечення якісної освіти, методико-соціальної реабілітації, інтеграції в суспільство дітей, які потребують особливої уваги від суспільства, як рівних серед рівних. Адже по тому, як ставиться суспільство до таких дітей, оцінюють у світі його демократизм.*

Освітняни повинні намагатися максимально педагогізувати суспільство, педагогізувати сім'ю, з тим щоб забезпечити

педагогічно грамотне, турботливе ставлення батьків до дітей, адже в сім'ї дитина абсолютно незахищена, і лише відповідальне батьківство допоможе здійснити цей захист. Тільки підвищення психологічної і педагогічної культури, розуміння дитини, гуманізація стосунків батьків і дітей дозволить створити сприятливі умови для розвитку дитини в кожній сім'ї та, відповідно, у школі.

Четверте – це середовищний підхід В. О. Сухомлинського до освіти дітей як комплексу взаємопов'язаних компонентів, а не просто як сукупність частин, що їх оточують. Сухомлинський відносив до нього і найближчий до дитини світ – школа, клас, учитель, батьки, і віддалений у часі і просторі – село (місто), країна, природа, світ праці, культурно-історичні реалії.

Багатоаспектність, мінливість і плінність нинішньої реальності, її багатоманітність і змінність, у яких живе й комунікує сучасна особистість, вимагають лише і тільки середовищного підходу, який можна підрозділити на соціосферу, психосферу, екосферу. З кожним днем все більшого значення набуває віртуальна сфера, куди входять телекомунікаційні технології, тобто віртуальна комунікація. Концепція сучасної освіти має передбачати розвиток компетентностей учнів, студентів у всіх цих середовищах, у всіх цих сферах. Саме педагоги можуть і мають вибудувати освітньо-виховний процес таким чином, аби навчити молоде покоління володіти засобами, адекватними цим середовищам, навчити «співробітництву» з ними відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дитини.

У Національній академії педагогічних наук України здійснюється методологічно обгрунтовані дослідження цілісного підходу до дитини, розроблення інноваційних методик, що забезпечують реалізацію цього завдання на засадах гуманістичної дитиноцентрованої педагогіки. Над цим працюють інститути Академії – провідні наукові установи у галузі педагогіки, проблем виховання, спеціальної педагогіки, психології, соціально-політичної психології, педагогічної освіти й освіти дорослих, засобів навчання, вищої, професійно-технічної освіти.

У своєму науковому пошуку науковці Академії, а також педагоги-дослідники з усієї України й позаінституціональної приналежності до неї, у своїй науковій діяльності звертаються до ідей В. О. Сухомлинського. Свідченням цього є представлена монографія, у якій зібрано статті провідних вчених України, де вони міркують, зіставляють свої ідеї, роздумують над різними аспектами освіти і виховання дітей і молоді кризь призму ідей В. О. Сухомлинського. Як

бачимо, цей процес поширюється й поглиблюється, завдяки чому нам відкриваються нові теми й проблеми, нові виклики і в сучасних пошуках, і, відповідно, у спадщині педагога. І я переконаний, що в прийдешні роки ми розвиватимемо українську педагогічну науку і практику разом з нашим сучасником Василем Олександровичем Сухомлинським.

Як помітив С. Б. Кримський, глобалізація, яка визначає цивілізаційний розвиток в ХХІ столітті, є «універсалізацією загального в національному досвіді народів» [2]. В. О. Сухомлинський – українець, і його спадщина є насамперед надбанням України, але його творчість належить людству. Так, твори педагога перекладають, читають і вивчають у багатьох країнах світу. Прихильники його ідей об'єднуються в організації, товариства, що носять його ім'я. У своїй діяльності вони поглиблено вивчають, популяризують ідеї педагога, присвячені широким спектру актуальних тем і проблем, розвивають їх у сучасних умовах, застосовують у практиці. До цих організацій належить передусім Всеукраїнська асоціація імені Василя Сухомлинського, а також Міжнародне товариство послідовників В. О. Сухомлинського (Німеччина), Уральська асоціація імені В. О. Сухомлинського (Росія). Дуже приємно, що у Китаї, де самого педагога дуже високо цінують, створено Всекитайське товариство прихильників В. О. Сухомлинського, досліджується його спадщина, працюють школи за системою Сухомлинського.

Маючи такі основи в педагогіці, які представлені ім'ям і творчістю Василя Сухомлинського, ми зможемо підняти нашу Українську державу на той рівень розвитку, якого заслуговує наш трудолюбивий, мудрий і освічений народ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Костомаров Микола. Дві руські народності – <http://sites.utoronto.ca/elul/Kostomarov/DviNarodnosty.html>
2. Кримський Сергій. Заклики духовності ХХІ століття – https://pidruchniki.com/16631116/psihologiya/krimskiy_zakliki_duhovnosti_xxi_stolittya
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977. – 639 с.
4. Сухомлинський В. О. Виховувати людину майбутнього / В. О. Сухомлинський // Радянська освіта. – 1959. – 5 грудня.
5. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 7–16.

6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / О. В. Сухомлинський // *Вибрані твори: у 5-ти т.* – Т. 1.– К.: Радянська школа, 1976. – С. 403–637.

7. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори: у 5-ти т.* – Т. 4. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 393–626.

8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори: у 5-ти т.* – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 419–654.

REFERENCES

1. Kostomarov, M. *Dvi ruski narodnosti*. – <http://sites.utoronto.ca/elul/Kostomarov/DviNarodnosty.html>

2. Krimskiy S. *Zakliki duhovnosti XXI stolittya*. – https://pidruchniki.com/16631116/psihologiya/krimskiy_zakliki_duhovnosti_xxi_stolittya

3. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1977). *Vy'brani tvory`u 5-ty`t*. [Selected works: in 5 books]. Kyiv.

4. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1959). *Vy`xovuvaty` lyudy`nu majbutn`ogo*. [Educate a person of the future]. Kyiv.

5. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1977). *Interes do uchynnya*. [Interest in studying]. Kyiv.

6. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1977). *Metody`ka vy`xovannya kolekty`vu*. [Methodology of education of a collective]. Kyiv.

7. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1977). *Rozmova z molody`m dy`rektorom*. [Talk with young director]. Kyiv.

8. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1976). *Sto porad uchy`televi*. [One hundred tips for teacher]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРЕМЕНЬ Василь Григорович – доктор філософських наук, професор, президент Національної академії педагогічних наук України, дійсний член НАН України і НАПН України.

Наукові інтереси: історія педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KREMEN Vasily Hryhorovych – Doctor of Philosophy, Professor, President of the National Academy Pedagogical Sciences of Ukraine, Diysnyy Chlen NAN Ukrayiny and NAPN Ukrayiny.

Circle of scientific interests: history of pedagogy.

Дата надходження рукопису 19. 09. 2018 р.

UDC 37.0:372:376

TERENCE J Lovat –

Emeritus Professor & Former Pro Vice-Chancellor
The University of Newcastle, Australia, Honorary Research Fellow,
University of Oxford, UK, Adjunct Research Professor,
Royal Roads University, Canada
e-mail: pednauk@gmail.com

VASIYL SUKHOMLINSKY'S INSPIRATION AND GUIDANCE IN THE AUSTRALIAN VALUES EDUCATION PROGRAM

Introduction

The work of Vasyl Sukhomlinsky came to be known by the investigator team responsible for the Australian Values Education Program (AVEP), work that would ultimately go on to inspire the program, as well as guide the analysis of its findings, in a variety of ways. This occurred partly through the regular review of literature in the field but largely because of the work of Alan Cockerill, the Australian academic whose PhD and research interests have focussed especially on Sukhomlinsky's work. The connection firmed when I, as Chief Investigator of AVEP, met Professor Olga Sukhomlinska, Vasyl's daughter, at an educational event in Kiev. Subsequently, Professor Sukhomlinska contributed a chapter to the Handbook compiled to summarize the key intentions, conceptual foundations and findings of AVEP. The chapter was dedicated to her father's work and its relevance to everything that AVEP represented. This article will provide a summary

of AVEP, its history, impact and practical effects, and attempt to illustrate the connecting points with the enduring work and contribution of Vasyl Sukhomlinsky.

The Australian Values Education Program: Intentions and Findings

AVEP ran from 2003 to 2010 as an Australian Government initiative. It was therefore a national program that cut across the six State and two Territory educational divisions that characterise Australian education. It also traversed the public, religious and private educational systems, another often-disuniting feature of Australian education. AVEP was inspired mainly by a stated concern for the role that moral development should play in all forms of education. This was a controversial sentiment, granted the sectarian nature of Australian educational history, one that persistently divided educationists around issues of religion, values and spiritual education (Lovat, 2018). AVEP was a

clear attempt to address this division, deemed unhelpful in attending to all the needs of holistic education. The *National Framework for Values Education* (ADEST, 2005), designed to provide the conceptual foundations of the Program, was explicit in asserting that values education was not a mere option, least of all a religious or ideological one, in the business of any education hoping for optimal effects. It urged school leaders and teachers to «... recognize that values interact with and are integral to all key learning areas». (p. 7) It spoke of values education as a feature of overall quality teaching.

A range of practice-based projects were implemented, the largest and most important being the *Values Education Good Practice Schools Project* (VEGPSP) (ADEST, 2006; ADEEWR, 2008). This project, in its two phases, involved over 300 Australian schools drawn from every corner of the country, every age group and every system. It was followed by an evaluation in the form of the *Project to Test and Measure the Impact of Values Education on Student Effects and School Ambience* (T&M) (Lovat et al., 2009). Most of the enduring data emanated from these two projects. Key findings illustrated the connection between values education and overall quality teaching effects, encompassing the range of emotional, social, moral and academic development. Evidence pertaining to improved behaviour and enhanced communication among students, and between students and teachers, was commonly found across the schools. Reports from researcher 'friends' referred often to strengthened reflectivity on the part of students, greater student resilience and social skills, improved relationships of care and trust between all stakeholders, strengthening of positive relationships between teacher and students, and students and students, and students claiming a greater sense of belonging to the school community.

Arguably, the most unexpected consequence, commonly referred to as the «surprise effect», was in the many claims made about improved academic performance resulting from the values education approach. The T&M evaluation project endorsed these claims as evidential in its Executive Summary:

Thus, there was substantial quantitative and qualitative evidence suggesting that there were observable and measurable improvements in students' academic diligence, including increased attentiveness, a greater capacity to work independently as well as more cooperatively, greater care and effort being invested in schoolwork and students assuming more responsibility for their own learning as well as classroom «chores».

The so-called «surprise effect», namely the unintended but persistent flow-on of academic

strengthening as a result of values inculcation sent the researchers back to the literature and, in particular, to the latest findings in the field of neuroscience. Herein we found a welter of evidence that pointed to the role of emotional, social and moral impulses in strengthening cognitive reasoning and intellectual engagement. Mary Immordino-Yang (2011) speaks to the informing power of emerging evidence from the neurosciences, especially concerning the relationship between emotion, sociality and cognition, for our educational understanding. Patricia Churchland (2012) speaks even more directly to the role of moral formation in this regard. For her, the strength of our thinking and reasoning is influenced directly and powerfully by emotional, social and moral neural impulses working in conjunction in the brain. The role of moral formation as part-and-parcel of any effective education comes to be seen as central, rather than optional or marginal. In similar vein, Darcia Narvaez (2010, 2014) speaks of the power of moral education to activate those emotional and social centres of the brain that influence and effect sound reasoning.

Among much of the data from findings that signalled the practical implications of those neuroscientific insights that point to the circular effect between moral growth and holistic educational development were the following from the researchers attached to each cluster of schools and responsible for verifying the findings:

Everyone in the classroom exchange, teachers and students alike, became more conscious of trying to be respectful, trying to do their best, and trying to give others a fair go (ie. practise fairness). We also found that by creating an environment where these values were constantly shaping classroom activity, teachers and students were happier, and school was calmer ... student learning was improving (ADEST, 2006, p. 120).

Starting from the premise that schooling educates for the whole child and must necessarily engage a student's heart, mind and actions, effective values education empowers student decision making ... students can be seen to move in stages from growing in knowledge and understanding ... to an increasing clarity and commitment ... and then concerted action in living those values in their personal and community lives (ADEEWR, 2008, p.11).

Sukhomlinsky's Affirmation

The major perspective and key findings emanating from AVEP are mere reflections of Vasyl Sukhomlinsky's insights from the school classroom. In his own principal text, Sukhomlinsky (1981) emphasizes the holistic nature of education, a theme made forcefully by both his biographer, Alan Cockerill (1999) and his

academic daughter, Olga Sukhomlinska (2010). The latter points explicitly to the neurosciences in explaining how education for life necessitated synergistic activity between the cognitive, affective and social dimensions «...essential for engagement in sustained learning» (Sukhomlinska, 2010, p. 556). She refers to her father's persistent use of strategies like the telling of fairy tales to stimulate emotional growth through the development of the students' creative capacities and so, in turn, to influence critical capacities and cognitive growth. The emphasis on mastery of content, destined to slow if not retard all capacities, was eschewed in favour of holism in learning. In further reflection of AVEP findings, the establishment of a calm learning environment and strengthened teacher-student relationships were hailed by Sukhomlinsky (1981) as central to any effective learning. Trust and respect as two-way dynamics in establishing calm and positive relationships were crucial to students opening their minds and hearts to the stimulus of learning. Enjoyment was central to effective pedagogy; anger and punishment were, obversely, ineffective. Rather than school being seen as a time wherein students moved from their childhood, Sukhomlinsky emphasized the importance of schooling preserving and prolonging the natural inquisitiveness and openness to learning of childhood (Cockerill, 1999).

As Sukhomlinska (2010) notes, her father's instinctive educational premise revolved around the love and respect for students that he displayed, leading in turn to a profound understanding of their own inner world and their perceptions of the world around them. He then naturally moved beyond seeing them as mere instruments for academic outcomes to taking practical interest in their physical, psychological and spiritual health. All expectations about the individual student were determined not by a system's «stage» assumptions but entirely by the demonstrated capacities and developmental needs of that individual. All assessment (marks, grades, etc.) were tailored to assure encouragement, rather than judgement or, least of all, punishment or belittlement. Sukhomlinsky was adamant that discouragement of a student could lead to disengagement from learning; then all would be lost. Vital was to develop the students «sense of agency» as the foundation for continued interest and engagement in learning. Inspiring in students a love of learning and so igniting the intrinsic motivation that constituted the grounds for ongoing independent learning was at the heart of the purpose of schooling, as far as he was concerned. This was best assured through engaging students natural curiosity. In many ways ahead of his time, and genuinely prophetic, Sukhomlinsky seemed to

understand innately that personal, emotional, spiritual, social and ethical development and maturity were not in any way distractive of the intellectual skills and capacities needed for academic mastery; indeed, the opposite was the case. In that sense, his educational intuitions were ahead of the neuroscience that would confirm them and the AVEP findings that would endorse them.

Sukhomlinsky and AVEP on Calmness and Positive Relationships as artefacts of Effective Learning

There are many points of inspiration, endorsement and cross-over between the insights of Sukhomlinsky and those of AVEP. Two insights that both inspired directly the work of AVEP and helped in discerning why the atmosphere instilled by it worked to impel happier and more efficacious learners centre on the notions of calmness and positive relationships. In the T&M evaluation project (Lovat et al., 2009), the importance of instilling calm as an enabler of effective learning and, in turn, calmness as an effect of the more efficacious learning that ensued constituted one of the most persistent items of feedback. Similarly, the targeted establishment of more positive relationships between the teacher and the students, and the students with each other, had an enabling effect and, in turn, became a resultant feature of the learning environment that ensued.

Examples of the calmness artefact are evident in the following excerpts from Lovat et al. (2009):

There were also numerous comments to suggest that the playground was a calmer, more caring and more cooperative environment than before the values program (p. 7).

... a «calmer» environment with less conflict and with a reduction in the number of referrals to the planning room (p. 8).

... assemblies had «dramatically improved» and were «much calmer» and that there was «more ordered movement around the school», all of which helped to «set a better tone» (p. 8).

... the school assumes a calmer, more peaceful ambience (p. 12).

... calmer and more peaceful classrooms, and helped children to be more settled and attentive (p. 34).

... calmer, more caring and more cooperative environment than before the values program. (p. 44)

... most staff are calmer in their approach to students (p. 52).

... the school assumes a calmer, more peaceful ambience, better student-teacher relationships are forged, student and teacher wellbeing improves and parents are more engaged with the school (p. 68).

Virtually all the case studies report that, since the schools' involvement with values education, they have become significantly calmer and more peaceful places (p. 80).

Most put this down to the students knowing the meaning of things like respect and responsibility (p. 80).

The positive effects on school ambience included teacher perceptions of the school being calmer and more peaceful, of conflict being managed more constructively and of students demonstrating improved social skills (p. 86). The main outcomes of the school's values program have been: 1. A focus on the explicit teaching of values 2. The calming effect it has had on the school (p. 99).

The focus group was unequivocal about the impact the values education program has had on classroom life. Classrooms are calmer since its introduction (p. 101).

The group felt that there was a direct correlation between the success of the values education program and the increased calmness and respectfulness observed in classrooms (p. 101).

... contributed to the school becoming a calmer and more peaceful environment where mutual respect is taken seriously (p. 102).

... the school seems calmer and more focused than it was 1-2 years ago (ie. before the Values program) (p. 123).

Examples of the positive relationships artefact are seen in the following excerpts from Lovat et al (2009):

Teachers and students comments also suggested that improved relationships between students contributed to a more cooperative and productive learning environment (p. 6).

The main impact of values education on student-teacher relationships appeared to be a greater understanding of each other's perspective or at least to have a greater respect for each other's position (p. 9).

While previously, teachers might have been able to establish caring and positive relationships with 'well-behaved' students, the explicit teaching of values meant that teachers now regarded instances of «misbehaviour» as teaching opportunities whereby students could be assisted to identify their mistakes and practise the value that they hadn't yet learned (p. 10).

The results of the current investigation provide ... consistent findings that values education changes teacher-student relationships so that rather than enforcing minimum standards of behaviour or school work, teachers are more likely to support and encourage students to strive for higher ideals (p. 12).

... as schools give increasing curriculum and teaching emphasis to values education, students become more academically diligent, the school

assumes a calmer, more peaceful ambience, better student-teacher relationships are forged, student and teacher wellbeing improves and parents are more engaged with the school (p. 12).

... the effects of well-crafted values education programs extend to a transformation of student behaviour, teacher-student relationships ... (p. 16)

Teachers' comments suggested that improved relationships between students contributed to a more cooperative and productive learning environment. (p. 37)

Some parents were optimistic about changes in relationships between students and attributed this to the impact of values education... (p. 49).

... the quantitative and qualitative survey data obtained from the students, teachers, and families in the Group A schools provided converging evidence about the positive impact of values education on student academic diligence, school ambience, student and teacher relationships and student and teacher wellbeing (p. 58).

As well as being the conduits for disseminating values, teachers also benefited from more mutually respectful relationships with students and from more collegial relationships with other staff (p. 66).

... the relationships between staff and students and between students have improved enormously since we introduced the values program (p. 78).

... case studies that present data on student – teacher relationships mostly report improved and very positive patterns (p. 81).

The outcomes of this improved relationship are reflected in the School Survey data (p. 84).

Improvement in students' interpersonal relationships was noted by students, staff and parents and these observed and measurable changes in student behaviour had important repercussions for the schools' ambience (p. 86).

... the investigation of the impact on Student-teacher relationships revealed that values education helped to develop «more trusting» relationships between staff and students (p. 87).

... more trusting student-teacher relationships and the more peaceful and harmonious school climate emanating from the values education programs appeared to have a positive impact on both Student and teacher wellbeing (p. 87).

... the quantitative and qualitative evidence ... has demonstrated that a well-crafted and well-managed values education intervention has potential to impact positively on ... student-teacher relationships... (p. 88).

Hence, the notions of calmness and improved relationships as artefacts of effective learning resulting from the values education intervention seemed to be apparent. These notions

then became key items of analysis as the findings from AVEP were analysed and disseminated.

The Calmness Factor in the AVEP Analysis

The very first of the Australian studies (ADEST, 2003), a pilot project for the entire Program, provided a clue to what was to come in regard to the calmness factor. It identified «cohesion» and «peace» as features of those results that were most obvious in the schools that engaged in the study. It also noted that these features appeared to be attached to the improved environment of learning that also resulted. In turn, it reflected on some of the earliest testimony associated with pilot projects (cf. Lovat & Schofield, 1996) that began to build up data sets around the effects of values education. In the work at hand, the notion of the «calmer environment» was singled out as a key reason why attention to learning seemed to have strengthened. As noted above, it was then found as a persistent factor in the observational and reflective overseeing by teachers and researchers. Hence, it became an important item in the analysis and dissemination of findings (Lovat et al., 2011).

In the first phase of VEGPSP (DEST, 2006), the theme of calmness related to improvement in both behaviour and learning continued strongly throughout all of the reports from across the schools. The school was declared to be a 'better place' because the intervention had led to students displaying improved self-control and hence becoming better behaved, in both the classroom and the playground. In much of the testimony, it seems the better environment happened first and the improved learning followed. In other testimony, however, it seemed the reverse was the case. The improved attitudes of teachers to their teaching was often mentioned as the first change that was notable, and that when teachers were faced with the challenge of integrating values into their curriculum, they implemented more engaging learning activities and, furthermore, through using the discourse of the values program itself learned how to deal with behaviour more effectively. In turn, students began adapting better to their learning and, in the accumulated effects of all this, a greater calmness descended:

... by creating an environment where these values were constantly shaping classroom activity, student learning was improving, teachers and students were happier, and school was calmer (p. 120).

In the second phase of VEGPSP (DEEWR, 2008), evidence underlined the importance of explicitness in putting values front and centre as the object of education. In itself, this strengthened the learning environment and, as part of that, instilled a greater calmness, seen especially in students more self-regulated behaviour. There was

also in phase 2 a repeat of the notion of cohesion accompanying calmness, as well as emphasis on growth in both student and teacher self-confidence.

In international studies, the notion of calmness as a cause of, a result of, or simply in conjunction with, improved learning regimes is also evident. Frances Farrer (2010) refers to calmness among both students and staff as one of the features of the values education she witnessed transforming the West Kidlington, UK, school:

Because everyone's happy and calm, they're learning more (p. 396).

Farrer appears to see calmness as a deliberate strategy that sets the scene for effective values education of the kind that leads to enhanced learning. Hence, she sees the Head Teacher, Dr Neil Hawkes' 'moment's silence' as an imposed reflectivity that constitutes an important initial step in settling children's minds and bodies so that they will be in a relaxed and receptive state for learning.

A similar perspective is seen in Shahida Abdul-Samad (2010) who recommends the establishment of calm as a prerequisite for learning. In the specific training regime of which she is speaking, Abdul-Samad underlines the importance of the trainer (or teacher) modelling calmness in order to elicit similar calmness in trainees in order that the right learning disposition might be established. Ron Tooth (2010) provides case study data that illustrates the importance of calmness as a positive disposition that students then take into their learning routines. Thomas Nielsen (2010) refers to a range of studies that illustrated the calming effect, including to clinical ones with strict scientific controls around them. Sigrun Adalbjarnardottir (2010) provides further case study data that sees calmness as an accompaniment to values education and hence the more efficacious learning environment.

The Positive Relationships Factor in the AVEP Analysis

Again, the issue of improved relationships resulting from values infusion and intervention was apparent from the very first iteration of the Australian programs and became an ever-recurring theme throughout their history:

... the 50 final projects ... were underpinned by a clear focus on building more positive relationships within the school as a central consideration for implementing values education on a broader scale (DEST, 2003, p. 3).

It was ... observed (within the school) that where teachers were seeing the importance of establishing relationships and of respecting their students – this was reflected in the behaviour of their students ... Where teachers are embracing values education as something that is important and to be embedded in practice – their pedagogy

is enhanced (DEEWR, 2008, pp. 81–82).

. . . focussed classroom activity, calmer classrooms with students going about their work purposefully, and more respectful behaviour between students. Teachers and students also reported improved relationships between the two groups. Other reports included improved student attendance, fewer reportable behaviour incidents and the observation that students appeared happier (DEEWR 2008, p. 27).

In the final analysis and wrap-up by the investigators, Neville Clement (2010) drew on a wealth of international research in demonstrating that the issue of relationships is entirely central to the flow-on effects of improved behaviour, calmer environments and enhanced academic focus: «The development of intrinsic motivation flourishes in the context of secure relationships» (p. 48).

In general terms, the findings concerning relationships were in accord with a vast array of international evidence that draws the same conclusions. David Carr (2010) spoke of teaching as an inherently relational craft that renders it inconceivable that anyone could think effective teaching (and presumably learning) could proceed in the absence of an emphasis on and realization of positive and supportive relations between teachers and their students: «... teaching as both a professional role and an activity is implicated in, or impossible to conceive apart from, human qualities of an inherently «personal» nature, or from interpersonal relationships» (p. 63). From Carr's point of view, the teacher whose relationships with students are not characterized by fair treatment, trust and support will have little chance of producing any positive effects in their students' wellbeing or work.

Wendy Robinson and Robert Campbell (2010) explored «inclusiveness» as an adjunct of the kinds of positive relationships that allow students to feel they belong to the learning environment and the learning within it. Engagement with learning is the result and so academic focus and diligence are naturally strengthened. Kirsi Tirri (2010) identified relationships management as one of the key features that underpins effective professional work for teachers and a feature of effective relationships management is in the capacity to deal with affect: «The skill in understanding and expressing emotions is ... necessary for teachers to establish caring relationships with their students and their families» (p. 159). Granted the neuroscientific work referred to above, it is clear that the teacher who can deal with affect and facilitate student comfort with the affective side of learning is likely to impel improved cognitive effect in students as well.

Adrian Gellel (2010) asserted: «... teachers play a fundamental role since it is through the

relationships that they establish and develop with students, colleagues and the wider community that they share and facilitate values and holistic development» (p. 163). Neil Hawkes (2010), meanwhile, offered a case study that confirmed the centrality of positive relationships as an artefact of values education and one that had a clear academic effect, in this case one actually endorsed by a formal inspectorial report (Ofsted, 2007).

Karen Osterman (2010) linked the issue of teacher-student relationships with the overall quality of teaching. She was at pains to make the point that high quality teaching has its own effect on relationships. Osterman also underlined the crucial nature of modelling for good relationships to ensue. Teachers must be the model for the relationships they want for their students. Osterman (2010) cites results of a study that showed that positive relationships among students were an inherent aspect of teachers achieving optimal results: «... these teacher behaviors appeared to contribute to a more positive classroom environment where students were engaged in and valued learning and where relationships with peers were governed by friendship and support» (p. 247).

James Arthur and Kenneth Wilson (2010) reported on a study from the UK that confirmed relationships as one of a number of key features of programs that nurture student wellbeing, including in the development of character and students' overall growth in knowledge and confidence as learners:

Above all, the quality of relationships between teachers and students is an essential aspect of character formation in schools (p. 352).

Meanwhile, Nazreen Dasoo's (2010) report on a South African study with a particularly disadvantaged clientele illustrated dramatically the indispensable nature of promoting and establishing the right sorts of relationships as an inherent and inextricable part of effective learning, in her case relationships to be found in the context of an explicit values education intervention:

I will present evidence of how a values education initiative has the potential to refocus and nurture the teacher's understanding of the important role he or she plays not only in imparting subject knowledge to a learner but also in creating relationships with them that are indicative of commitment to and care for the development of their character and the eventual role they will play in society (p. 360).

Jacques Benninga and Susan Tracz (2010) specified that one of the highlighted features of the «values» schools with which they had worked was to be found in «... a caring community and positive social relationships» (p. 523). Sigrun

Adalbjarnardottir (2010) concluded that a teacher's capacity to establish effective and positive relationships with students and among students is a fundamental piece in the puzzle of teacher competence. Meanwhile, Roger and David Johnson (Johnson & Johnson, 2010) confirmed this view in their work that showed the impact of values education on a range of developmental measures and effects, including strengthened relationships with peers and others. From their perspective, it seems relationships are clearly an effect as well as a pedagogical strategy in a sound values education program.

Conclusion

In summary, it is apparent that the work of Vasily Sukhomlinsky lives on and continues to impact on our understanding of the soundest parameters of holistic education and efficacious learning. In the case of the Australian Values Education Program, his work both inspired much of the thinking that went into the planning and strategic directionality of the program as well as providing for important insights that allowed for depth of analysis of the findings and likely parameters for understanding their cause. Especially in the light of values education often having to confront age-old political correctness around instrumentalist educational notions concerned with linearity in learning, most obviously around matters of behaviour management, control, testing and other forms of regulation, it was of great interest to us that Sukhomlinsky's work had emanated from the highly regulated environment of a Soviet state. If his educational instincts could break out and be successful in that sort of public environment, then our values education confrontation with the unhelpful instrumentalism and regularities to be found in the crevices of Australian education should always have been an easy task!

REFERENCES

1. Adalbjarnardottir, S. (2010). Passion and purpose: Teacher professional development and student social and civic growth. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 737–764). Dordrecht, Netherlands: Springer.
2. Abdul-Samad, S. (2010). Facilitating values education leadership through discovery of personal beliefs and values. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 455–470). Dordrecht, Netherlands: Springer.
3. ADEEWR (2008). *At the heart of what we do: Values education at the centre of schooling*. Report of the Values Education Good Practice Schools Project – Stage 2. Melbourne: Curriculum Corporation. Retrieved 12 September from: http://www.curriculum.edu.au/values/val_vegps2_final_

report,26142.html.

4. ADEST (2003). *Values education study*. (Executive summary final report) Melbourne: Curriculum Corporation. Retrieved 12 September, 2016: http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/VES_Final_Report14Nov.pdf
5. ADEST (2005). *National framework for values education in Australian schools*. (Canberra, Australian Government Department of Education, Science and Training). Retrieved 12 September, 2016 from: http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/Framework_PDF_version_for_the_web.pdf
6. ADEST (2006). *Implementing the national framework for values education in Australian schools: Report of the Values Education Good Practice Schools Project – Stage 1: Final report, September 2006*. Melbourne: Curriculum Corporation. Retrieved 12 September, 2016 from: http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/VEGPS1_FINAL_REPORT_081106.pdf
7. Arthur, J., & Wilson, K. (2010). New research directions in character and values education in the UK. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 339–358). Dordrecht, Netherlands: Springer.
8. Benninga, J., & Tracz, S. (2010). Continuity and discontinuity in character education. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 521–548). Dordrecht, Netherlands: Springer.
9. Carr, D. (2010). Personal and professional values in teaching. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 63–74). Dordrecht, Netherlands: Springer.
10. Churchland, P. (2012). *Braintrust: What neuroscience tells us about morality*. Princeton: Princeton University Press.
11. Clement, N. (2010). Student wellbeing at school: The actualisation of values in education. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 37–62). Dordrecht, Netherlands: Springer.
12. Cockerill, A. (1999). *Each one must shine: The educational legacy of V. A. Sukhomlinsky*. New York: Peter Lang.
13. Dasoo, N. (2010). Nurturing teacher wellbeing through values education. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 359–376). Dordrecht, Netherlands: Springer.
14. Farrer, F. (2010). Re-visiting the «Quiet Revolution». In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 395–408). Dordrecht, Netherlands: Springer.
15. Gellel, A. (2010). Teachers as key players in

values education: Implications for teacher formation. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 163–178). Dordrecht, Netherlands: Springer.

16. Hawkes, N. (2010). Values education and the national curriculum in England. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 225–238). Dordrecht, Netherlands: Springer.

17. Immordino-Yang, M. H. (2011). Implications of affective and social neuroscience for educational theory. *Educational Philosophy and Theory*, 43(1), 98–103.

18. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2010). The impact of social interdependence on values education and student wellbeing. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 825–848). Dordrecht, Netherlands: Springer.

19. Kristjansson, K. (2010). Valuing the self. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 179–194). Dordrecht, Netherlands: Springer.

20. Lovat, T. (2018). Spirituality in Australian education: A legacy of confusion, omission and obstruction. In M. de Souza & L. Halafóff (Eds.), *Re-enchanting education and spiritual wellbeing* (pp. 36–47). London: Routledge.

21. Lovat, T. & Schofield, N. (2004). Values education for all schools and systems: A justification and experimental update. *New Horizons in Education*, 111, 4–13.

22. Lovat, T., Toomey, R., Dally, K., & Clement, N. (2009). *Project to test and measure the impact of values education on student effects and school ambience*. Report for the Australian Government Department of Education, Employment and Workplace Relations (ADEEWR) by The University of Newcastle, Australia. Canberra: DEEWR. Retrieved 12 September, 2016 from: http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/Project_to_Test_and_Measure_the_Impact_of_Values_Education.pdf

23. Lovat, T., Toomey, R. & Clement, N. (Eds.). (2010). *International research handbook on values education and student wellbeing*. Dordrecht, Netherlands: Springer.

24. Lovat, T., Dally, K., Clement, N. & Toomey, R. (2011). *Values pedagogy and student achievement: Contemporary research evidence*. Dordrecht, Netherlands: Springer.

25. Narvaez, D. (2010). Building a sustaining classroom climate for purposeful ethical citizenship. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education*

and student wellbeing (pp. 659–674). Dordrecht, Netherlands: Springer.

26. Narvaez, D. (2014). *Neurobiology and the development of human morality: Evolution, culture, and wisdom*. New York: W. W. Norton & Company.

27. Nielsen, T. (2010). Towards pedagogy of giving for wellbeing and social engagement. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 617–630). Dordrecht, Netherlands: Springer.

28. Ofsted. (2007). *Inspection report: West Kidlington Primary School, 21-22 March, 2007*. Manchester, UK: Office for Standards in Education.

29. Osterman, K. (2010). Teacher practice and students' sense of belonging. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 239–260). Dordrecht, Netherlands: Springer.

30. Robinson, W., & Campbell, R. (2010). School values and effective pedagogy: Case studies of two leading edge schools in England. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 75–90). Dordrecht, Netherlands: Springer.

31. Sukhomlinska, O. (2010). Values education and whole person development in Ukraine: The role of Vasyi Sukhomlinsky and current applications (A. Lenchovska, Addition & Trans.). In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 549–558). Dordrecht, Netherlands: Springer.

32. Sukhomlinsky, V. A. (1981). *To children I give my heart*. (transl. H. Smith) Moscow: Progress.

33. Tirri, K. (2010). Teacher values underlying professional ethics. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 153–162). Dordrecht, Netherlands: Springer.

34. Tooth, R. (2010). Using a new body/mind place-based narrative pedagogy to teach values education in the age of sustainability. In T. Lovat, R. Toomey & N. Clement (Eds.), *International research handbook on values education and student wellbeing* (pp. 937–946). Dordrecht, Netherlands: Springer.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TERENCE J. Lovat – Emeritus Professor & Former Pro Vice-Chancellor The University of Newcastle, Australia, Honorary Research Fellow, University of Oxford, UK, Adjunct Research Professor, Royal Roads University, Canada.

Circle of scientific interests: history of domestic pedagogy, history of higher institutes of learning.

*Дата надходження рукопису 29. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор С. І. Шандрюк*

UDC 37.091.4.

Alan COCKERILL –
Adjunct Research Fellow,
Monash University, Melbourne, Australia
e-mail: pednauk@gmail.com

EMPATHY, CURIOSITY AND CREATIVITY: THE RELEVANCE OF SUKHOMLINSKY'S LEGACY IN THE 21ST CENTURY

Abstract. The development of science and technology has given humanity great power over its environment, but it has also created serious problems, including climate change and the proliferation of nuclear weapons. The future of humanity will depend on the qualities we educate in successive generations. We will need empathy, in order to develop positive relationships between people and nations, and to care for all the diverse species that populate our planet. We will need curiosity in order to keep up with the growth of knowledge, and we will need creativity to find solutions to very complex problems.

Sukhomlinsky's system of education was one that addressed multiple aspects of human development: physical, emotional, social, moral, intellectual, vocational and spiritual. He developed specific methodologies for the development of empathy, curiosity and creativity. To develop empathy, Sukhomlinsky taught children how to read facial expressions, paying particular attention to the eyes. He put children in situations where they had the opportunity to care for plants, animals, family members, friends, and other members of the community. To develop curiosity, Sukhomlinsky took children on frequent excursions into natural environments and to local work places, and exposed them to natural phenomena that aroused feelings of wonder and amazement. He encouraged them to ask questions about what they observed, and to seek answers to their questions through reflection and reading. To develop creativity he employed teachers with diverse interests and work skills, and established a program of extracurricular activities that provided children with many opportunities to discover their talents and creative abilities.

In this paper I shall explain why I believe that Sukhomlinsky's legacy is relevant to educators in English speaking countries in the 21st century. Sukhomlinsky was first and foremost a practising teacher, who thought deeply about his work and constructed a theoretical framework for it. His writing appeals to other practising teachers, because he describes his actual experience working with real children, and his theories arise from this practical experience. I believe the main contribution I can make to understanding Sukhomlinsky's legacy is as a translator of his works into English, and in this paper I shall provide translated quotations from his work, so that Sukhomlinsky can speak to the reader in his own voice, to the extent that translation allows.

Alan

The world faces many challenges and opportunities in the 21st century. Humanity's vast population, and the power conferred on it by the development of science and technology, have led many to label the current geological age the Anthropocene. Humanity is now the dominant influence on the world's ecosystems, and global warming, with its impact on the massive bodies of ice and snow that cover our planet's poles and mountains, may even affect the movement of the Earth's tectonic plates (McGuire, 2012). Climate change and the proliferation of nuclear weapons make it imperative that the human race collectively show the wisdom and restraint to ensure the survival of civilisation, and the protection of the earth's biosphere.

However, our civilisation is developing in a direction that does not encourage self-restraint, but rather encourages rampant consumerism. Economic growth is fuelled by constantly increasing consumption of our natural resources. Technology is gradually taking over many of the functions that were previously performed by the workforce, and, for the majority of people who live in technologically developed nations, a great deal of leisure time is spent in passive pursuits such as watching television and surfing the internet. Western societies are experiencing an increase in mental illness and drug use. Some of our young people are retreating into the virtual reality of a digital world and losing their connection to the natural environment. Increased reliance on technology for communicating and making friends may lead to a weakening of the skills involved in direct face to face communication, where the ability to read body language and the expressions of face and eyes are important. The development of technology and consumerism has led us to seek instant gratification of our desires, and advertising encourages us to multiply our desires, and increase consumption, in order to encourage economic activity, so that businesses may profit.

Our education systems need to respond to all these challenges, but increasingly education is being subordinated to the needs of the economy, and even being seen as a business that must turn a profit in order to fund itself. In Australia, universities are now consumer driven, and many disciplines, especially in the humanities, are under threat, as they are not seen as contributing to the economy, or as providing a pathway to a well-paid

occupation. Fewer people are studying disciplines such as history and philosophy, and the teaching of some foreign languages is under threat. Our school systems are dominated by standardised testing of literacy and numeracy skills. Increasingly schools are subject to systems of management that prioritise the collection of data through standardised tests, and give teachers less opportunity to develop holistic approaches to education. Formal instruction in literacy and numeracy is being initiated at an earlier age, and early childhood educators are being forced to abandon play-based approaches, as they struggle to implement a more formal curriculum. This is often to the detriment of social skills development, and can also give rise to negative attitudes to study, as children are asked to engage in tasks for which they are not developmentally ready.

Sukhomlinsky died in 1970, before the digital revolution took place, and we may question the relevance of his approach today. Indeed, in Australia the study of history of education and comparative education has all but disappeared from teacher training courses. However, as has often been said, ‘those who cannot remember the past are condemned to repeat it’, and it would be a great shame if we were to forget the accumulated wisdom of the past. Sukhomlinsky’s system of education was one that addressed the development of the whole person, rather than just the intellect, and that aimed for the development of responsible citizens who would have a beneficial impact on the development of society and the world. Sukhomlinsky was also remarkable in anticipating the needs of the future, and in some ways his approaches seem even more relevant now than they were when he was alive.

In this paper I shall examine the holistic nature of Sukhomlinsky’s approach to education, which addressed children’s emotional, moral and aesthetic development, as well as their physical, intellectual and vocational development. Figuratively speaking, we may say that Sukhomlinsky’s approach engaged children’s hearts, heads and hands, through the development of empathy, curiosity and creativity. Sukhomlinsky engaged children’s hearts by helping them to develop empathy for all living creatures, including family members, classmates, elderly members of the community, animals, birds and plants. He also taught them to appreciate the beauty in nature, in art and music, in human relationships and in work. Sukhomlinsky engaged children’s heads through their emotions, through a sense of wonder and curiosity about the phenomena of nature, and a sense of admiration for human knowledge, skill and heroism. Sukhomlinsky engaged children’s hands through constant involvement in work and creativity, in the orchards and fields around his school, in greenhouses and workshops, in technical clubs

and laboratories, in art rooms and in other creative pursuits such as music, literature and puppetry.

Empathy

Empathy is a key human quality, and essential for positive human relationships and mutual understanding. A complete lack of empathy is considered a pathological psychological condition. Empathy takes time to develop in young children, and can be encouraged or inhibited by the behaviour of the adults responsible for their care. (See Hoffman, 2000 and Demetriou, 2018.) Sukhomlinsky realised that empathetic children did not ‘fall from the sky’, and needed to be educated, and he devoted a great deal of attention to the development of empathy.

Many of Sukhomlinsky’s works contain descriptions of his approach to developing empathy, including *Metodika vospitaniya kollektiva* (Methodology for educating the collective), *Serdtse otdayu detyam* (My heart I give to children) and some chapters in *Sto sovetov uchitelyam* (100 pieces of advice for teachers), notably chapter four, entitled ‘Bud’te dobrozhelatel’ny!’ (Have good will!).

In *Methodology for educating the collective* Sukhomlinsky writes that we must educate people of whom folk wisdom says ‘he would not hurt a fly’. He writes:

Socialisation... is quite inconceivable, if a child has not been brought up to have elementary feelings of empathy. Children come to school with varying levels of development of empathy ...

... Educating the heart’s capacity for empathy is one of the most subtle and difficult tasks facing families. The ability to put oneself in another’s shoes, to mentally become that person, this is what wise parents teach their children from the first steps of their conscious lives. In my opinion, the emotional state of empathy is the most subtle and demanding sentinel of our conscience. When we conduct educational work with parents we strive to ensure that, from early childhood to the awakening of first love, a young person experiences compassion for all living creatures. How a person relates to a flower or a butterfly, to a homeless puppy or a baby sparrow that has fallen from its nest, to a stray dog that has made the school its home, or to a kitten that has been abandoned, all of these things determine the human beauty and culture of our future citizens, workers and family men and women.

In *Sto sovetov uchitelyam*, Sukhomlinsky describes some practical lessons he gave to grade one students, to develop their ability to read faces, and especially the expression in people’s eyes:

I always considered it one of my most important educational objectives to teach children to apprehend the world with their hearts, to feel with their hearts the emotional states of other people – not only those who are near and dear, but any compatriot they encounter on their life’s

journey. To teach little children to sense when someone they meet is heavy of heart, when they have met with misfortune, is one of the most subtle educational skills. I want to share an experience of how a teacher can educate this ability in himself, how to educate emotional refinement in children, and how this refinement can provide a foundation for mutual goodwill.

It is spring, and in a field neighbouring the school women from the collective farm are working on a crop of beet. Each morning, as soon as the sun's red disc peeps above the horizon, the women walk to the field one after another. At this time my grade one students also come to the school grounds. We meet the sunrise in our Nook of Beauty, in a green classroom under the open sky. This is a large green shelter covered with grape vines that protect us from the heat of the sun. At a distance of only two or three metres from us the farm women pass by. We can see their eyes and every feature of their faces. If we sit very quietly, holding our breath, we can even hear their breathing. They do not see us. I teach the children: look into the women's eyes, learn to feel and understand what each of them is feeling – a serene peace of mind or the dark cloud of sadness. Each day we observe the same women, young and old. We are already accustomed to the way that one young woman, with blue eyes and thick plaits of red hair, a mother of two young children, always sings one song or another on the way to work. She often stops on a rise in the path, gazes at the blue sky, listens to the song of a lark, and smiles. 'She is enjoying life, she is happy,' I tell the children, and at the sight of human happiness we all experience joy as well. Another woman, as she turns onto the narrow path to the field, picks a few wildflowers each day, and we read in her eyes thoughts of something bright and joyful. Two young women approach a spring, flowing into the meadow, and look into it as into a mirror, rearranging their hair and admiring their beauty. Look children, in their eyes you can see a bright dream of the future. And that dark – eyed woman has not only picked some wildflowers, but has sat down on a stump and woven a garland from them. Of course such garlands are only made for little girls. Look into her eyes, children, and you will see the warmth of a mother's love. But look carefully, children, at that grey-haired lady. Look at her eyes, how sad they are. There is so much grief and longing in her eyes. Now she has stopped and looked at the sun, and at the village with its green orchards, and she sighs deeply. She is not following the path to the field, but is taking the road into the centre of the village. She picks wildflowers along the side of the road, and takes them to the war memorial, honouring those who died here in a battle with the fascists. She lays her flowers on a grave and weeps.

Children this is the greatest grief in the

world: a mother's grief. Now she is coming back past our Nook of Beauty. Look carefully, once more, at her eyes.

The children sit, holding their breath. Not a leaf stirs, not a blade of grass. Everything around us is quiet. Now we can see the sad eyes of a mother. We hear her sigh deeply as she turns and looks once more towards the war memorial...

No words or explanations are necessary for the children to see that the mother has lost a son during the war. I tell the children about this mother's great misfortune: she has lost both sons and her husband...

One after another there are new lessons in coming to know people with our hearts. We set off towards the field and sit by the side of the road, and from time to time people pass us by.

Studying people's faces, looking into their eyes, the children feel their inner worlds. One person experiences the joy of existence, another dreams of something exciting and dear to them, a third appears just tired and indifferent – no, that person is not feeling well...; a fourth person appears preoccupied – it may be just some insignificant, everyday concerns, or it may be anxiety about something important. Then we see an old man who is experiencing real grief. The children sit up with alarm. They have never seen such grief in human eyes. 'He is suffering... He is in real trouble... We need to ask him how we can help,' the children say.

They approach the old man and ask, «How can we help?» The old man places a gentle hand on the blonde head of my little Zina, sighs deeply, and says, 'You cannot help me, my dear children... My wife has just died in hospital... I'm going to get a car... We lived together for forty-seven years... You cannot help me, but I do feel a bit better, knowing that you are good people...'

This is how emotional refinement is educated. It is a very subtle, lengthy process, demanding great tact, attention, thought, and a deep knowledge of the inner world of each child.

Today Sukhomlinsky's system of education may seem idealist, even Utopian. However the children he worked with were real children, who exhibited many different personality traits, including both kindness and cruelty. In *My Heart I Give to Children* Sukhomlinsky describes his work with a group of 31 children over a period of five years from 1951 to 1956. This was not long after the German occupation of Ukraine during the Second World War, and the families of the children Sukhomlinsky was working with had all been traumatised by the war. Sukhomlinsky writes:

I was very concerned about the indifference of some children towards living things and to beauty in the surrounding world. I worried about actions that seemed, at first glance, to provide evidence of children's senseless cruelty....

...How could I awaken pure, kindly feelings? How could I encourage heartfelt benevolence, a caring attitude towards the living and the beautiful? On one of our walks in the fields we found a lark with a damaged wing. The bird was fluttering from one spot to another but could not fly. The children caught the lark. The little bundle of life shivered in their hands. Its frightened eyes, like beads, looked up at the blue sky. Kolya squeezed it in his hand and the bird cheeped pitifully. 'Is it really possible that none of them feel compassion for this bird left behind in an empty field?' I wondered, and looked at the children. Tears appeared in the eyes of Lida, Tanya, Danko, Seryozha and Nina.

«Why are you tormenting the bird?» Lida asked Kolya, with pity in her voice.

«Do you feel sorry for it?» asked the boy. «Then take it and look after it». And he threw the bird to Lida.

«I do feel sorry for it, and I will look after it», said the girl, caressing the lark.

We sat down on the edge of the forest. I told the children how, in autumn, migratory birds head off on a long flight. In the empty fields a few lonely birds remain. One might have a clipped wing; another might be crippled, having escaped from the claws of a predator ... 'A harsh winter awaits them, with blizzards and frosts. What will happen to this lark? The poor thing will freeze. And it sings so beautifully in spring and summer, filling the steppe with enchanting music. The lark is a child of the sun. It says in the fairytale that this bird was born from the sun's fire. That is why our people call it *zhavoronok*: *zhar* means «fire», and *voronok* means «little raven». And we all know how much it hurts when a heavy frost makes your fingers numb and a searing wind chokes your breath. You hurry home, to a warm hearth, to a friendly fire ... But where will this bird go? Who will give it shelter? It will turn into a frozen ball.'

«But we won't let the lark die», says Varya. «We will find a warm place for it and make it a nest. Then it can wait for the spring ...».

The children began to vie with each other, suggesting how to build a shelter for the lark. Each one wanted to take the bird home for the winter. Only Kolya, Tolya and a few other boys remained silent.

«Why take the lark home, children? We can make a warm nest for it at the school. We will feed it and treat it, and in spring we will set it free».

We took the lark to school, put it in a cage, and placed it in a room we had set aside for the little ones. Each morning one of the children came to feed the lark.

A few days later Katya brought a woodpecker. Her father had found it in the forest. It looked as if, by some miracle, it had escaped

from the paws of a predator. The woodpecker's wings hung limply, and dried blood was caked on its back. No-one knew what food to give a woodpecker—little beetles, perhaps? Where would you look for them? Under bark?

'I know', boasted Kolya. 'They don't just eat beetles and flies. They like willow buds and grass seeds. I've seen ...'—the boy wanted to say something else but he was embarrassed. He had probably hunted woodpeckers.

«Well, seeing as you know how to feed woodpeckers, you could collect his food. You can see how pitifully he is looking at us».

Kolya began to bring food for the bird every day. He still did not have any feeling of pity for the living creature. He was simply pleased to earn the admiration of his friends: look at our Kolya, he knows how to feed birds. But it does not matter if the awakening of kindly feelings begins with vanity. Once good deeds become habitual, they will awaken the heart.

What is essential in these various descriptions? The key element is that Sukhomlinsky is sharing his own compassionate perception of life with the children in his care. As Sukhomlinsky himself wrote in *100 Pieces of advice for teachers*:

Our work addresses subtle aspects of the spiritual life of the developing personality – the intelligence, feeling, will, conviction, self-consciousness. One may influence these spheres only through like action, through intelligence, feeling, will, conviction, self-consciousness. The most important means for influencing the spiritual world of the pupil are the teacher's word, the beauty of the surrounding world and of art, and the creation of circumstances in which feelings find their most striking expression—human relationships covering the whole emotional gamut.

Curiosity

Another important quality that may be encouraged by a wise teacher is curiosity. Curiosity is one of the driving forces motivating learning, and is an inherent human quality. Like empathy, though, it can be encouraged or discouraged by the adults responsible for the upbringing of children. In Australia a school improvement program designed by McRel International is being adopted in many state schools. It is entitled «Curiosity and Powerful Learning» and is based on the principal that «curiosity drives the impulse to learn». (Hopkins and Craig, 2015, 1). Sukhomlinsky wrote about the importance of curiosity, and how to awaken it, in *Kak vospitat' nastoyashchego cheloveka* (How to educate a genuine human being):

In the very notion of curiosity is hidden a deep meaning: it is a growing, ever intensifying need to know, to find out, to explain. The more actively people interact with the surrounding world, the more they see connections between

things, facts, nuances, characteristics and the peculiar features of things, facts and phenomena, and the more they are filled with wonder and amazement. They discover many incomprehensible things, thousands of riddles that they must solve, no matter what. In this appearance of riddles and their solution is the essence of curiosity. Our task is to ensure that in early childhood all children become little thinkers, that their activity should lead to an irresistible avalanche of discovery. The only way to achieve this is through work, in the broadest sense of the word. Children's work does not mean giving them a shovel and letting them dig till they are exhausted. Curiosity is a very delicate personal quality, and it is very easy to destroy it, awakening an aversion to work, if that work is beyond a child's strength or is too monotonous. I am talking about the work of a thinker. Children's work is an active vision of the world, a vision through which children become active participants in natural processes, and custodians of nature.

For two years before they join the compulsory school program, I work with little children in a preparatory group. I would call this period a school in curiosity. This is first and foremost an educator making contact with a child's brain, which is so plastic and responsive during the preschool years. The main method employed in making this contact is to inspire children with wonder and amazement. The main instrument is a teacher's words, and the main form of activity is excursions to the source of thought and language, in the midst of the inexhaustible richness of nature. My aim is that a growing curiosity should become an autonomous force, governing the interests and aspirations of children. If I manage to establish curiosity as an inextinguishable flame, I know that children will never lack ability.

In the twenty-first century, we can easily fall into the trap of thinking that all the knowledge we require is available via search engines like Google, and accept whatever information we find online without question. A curious, questioning mind will not be satisfied with pre-digested knowledge, but will seek to incorporate new information into a meaningful world view. People with questioning minds will measure any information found through search engines against prior knowledge accumulated through life experience, and may reject information that is incompatible with prior knowledge. A person with an open mind may allow new information to challenge their world view, but will not easily accept information that is contrary to experience or to common sense. If we have little knowledge or experience of the real world, we are more easily misled by false information.

Sukhomlinsky understood that in the second half of the twentieth century (and this is even

more true in the twenty-first century) learning must be a life-long pursuit. He knew that a self-motivated learner, driven by curiosity, will make far greater progress at school than one who is forced to learn through a system of rewards and punishments. He also believed that every student's mind is unique, and that each child views the world through a unique pair of eyes, drawn to different aspects of the world that surrounds them. In order to develop curiosity in children, Sukhomlinsky sought to expose them to natural phenomena that would surprise them, or awaken a sense of wonder. The sense of wonder, in turn, would raise many questions about the how and why of what was observed, and lead children to explore causal relationships in the natural world. This helped them to develop the capacity to think and reflect, and eventually to make abstract generalisations about their experience. A sense of wonder gives a powerful emotional stimulus to the brain, and arouses a thirst for knowledge. In *My heart I give to children* Sukhomlinsky writes:

Observation of the children's intellectual work convinced me more and more that the emotional impulses flowing from the sub-cortex to the cortex (feelings of joyful excitement, wonder and amazement) have the effect of arousing the sleeping cells of the cortex and triggering their activity. Experience showed that a central focus for the intellectual education of little children must be the development of a thirst for knowledge-curiosity, inquisitiveness.

For Sukhomlinsky the natural environment surrounding his school, and the agricultural activities conducted in that environment, provided an ideal setting for awakening children's curiosity. He loved to take his students on excursions to read the many pages of the «book of nature»:

... I am reminded of an ancient saying attributed to Aristotle: thinking begins with wonder. Sincere feelings of wonder as one discovers the secrets of nature provide a powerful stimulus for burgeoning thought. Yes, I have been convinced of the deep meaning of these words a thousand times. Wonder and amazement give rise to questions. When the children see how so many different plants – tomatoes, cucumbers, barley – are growing in a solution of chemicals, they bombard me with questions: «How does that transparent solution turn into thick stems, bright flowers with bees flitting about them, and juicy fruit?», «Where does the life come from? The sun does not carry bits of green to the plant; it only gives light and warmth», «Why do green cucumbers and red tomatoes grow from the same solution?», «Why is the cucumber green and the tomato red when they are growing next to each other?», «What is in those different coloured powders?», «Why do plants get greener from humus in the soil?»

Those first visual demonstrations of the link

between the living and the non-living are so important for children's ongoing intellectual development! As they reflect on the questions «Where does living substance come from?» and «How does the sun «make» the living out of the non-living?», children are preparing to read the great book of life, to learn the secrets of complex processes.

I saw reading the Book of Nature as a means of promoting independent intellectual activity. Concepts, pictures, images – these are just the beginning of active thought. «Any method is bad», wrote Diesterweg, «if it teaches students only perception and passivity, and is good to the extent that it awakens independence». I tried to ensure that reading the pages of the Book of Nature did not take the form of just perceiving the pictures and images of nature, but provided a basis for active thought, for theorising about the world, for systematic scientific knowledge.

Later in the same chapter Sukhomlinsky writes:

In the works of the Soviet anthropologist Professor MF Nesturkh there are some words that, in my opinion, provide a key to understanding the process of a child's intellectual development: «Subjected, during the childhood years, to a constant flow of more and more new information, it is at this age in particular that a human being develops a growing urge to learn».

The flow of information: that is the most important precondition for full intellectual development. But what happens if, for one reason or another, that flow of information weakens and is not augmented? What a child sees by himself is not a flow of information. Human education consists of elders passing their knowledge of the surrounding world on to children, constantly feeding the flow of information with the energy of their thought, bringing their influence to bear upon the child.

I began to study the family environment of each child, from the time of their birth up to their enrolment at school. I discovered some interesting correlations. If children are left to themselves during the preschool years and their elders do not create the flow of information essential to a normal human environment, a child's brain remains in a state of inertia. Curiosity and the thirst for knowledge fade, and indifference develops. Is it not true that a growing urge to learn provides the driving force behind thinking, and determines to a huge extent the intellectual development of a child? This does appear to be true.

Petrik was left to himself as a child. His mother and grandfather left for work in the morning, and he was left at home alone. He was left inside a play pen under the eaves of the barn or on some grass. From time to time a neighbour looked in to make sure he was all right. That is

how Petrik was «brought up» from the age of two to the age of five. It was a vegetative kind of upbringing. The child was well fed, clothed and shod, but deprived of the most important thing: human company. From the age of five Petrik played outside with other children, mainly his own age. When he came to school he did not know the meaning of some very simple words in his native language. His indifferent eyes skimmed over the things that surrounded him and seemed like the eyes of a little old man. I concluded that the living material supporting thought – the cells of the cerebral cortex – were inert in this child, because during the most important period in the development of the nervous system, during the infancy of the brain, the boy was deprived of the natural flow of information from the surrounding world. That is why reading the Book of Nature should play a major role in this child's education.

Sukhomlinsky clearly considered that curiosity was not just an inherent trait of all children, but an attitude of mind that needed to be developed and nurtured. The means for doing this were to expose children to fascinating natural phenomena, to encourage questioning, and to respond to all children's questions as appropriately as possible, taking into account their level of development.

Creativity

In the modern world we can anticipate that mechanical tasks will be taken over more and more by artificial intelligence and robots. The qualities that will be most valued in human beings will be 'soft skills' such as the ability to relate well to others, to solve problems, and to think and work creatively. Sukhomlinsky encouraged creativity through a multitude of extracurricular activities that were on offer in his school. He facilitated the growth of a school community where everyone was engaged in extracurricular pursuits of one kind or another, and where older children guided younger children in developing their talents. When Sukhomlinsky appointed new teachers to his school, one of the key qualities he looked for was a creative work skill that could be passed on to students.

Teachers at Sukhomlinsky's school aimed to help all children to uncover their unique talents and develop a vocation in life. It was not enough for pupils merely to have acquired some practical skills which would enable them to find employment. They should have found joy in excelling in some area of work. Crucial to the success at Pavlysh was the very extensive extracurricular program which supplemented regular work lessons. The regular work lessons involved gardening and hand crafts in years one to four, the cultivation of experimental plots and the use of machine tools in years five to seven, and the basic principles and practice of industrial and agricultural production in years eight to ten. The

further the children advanced through the school, the greater was the intellectual and experimental or inventive component of these lessons. High levels of technical competence were achieved, in large part due to the extensive extracurricular program.

Sukhomlinsky took great pride in the diversity of extracurricular activities at his school. A key feature of these clubs was the way younger children worked alongside older children and learnt from them:

The first thing that catches the eye of a child who enters our school in grade one is the array of interesting things that all, without exception, are busy with. Each pupil has a favourite workplace, a favourite hobby, and an older friend whose work serves as a model. The overwhelming majority of pupils are not only learning something, mastering something, but passing on their acquired skills and knowledge to their friends. A person is being truly educated only when they pass their knowledge, experience and mastery on to someone else. One only begins to sense one's creative powers and abilities when one enters into moral relations with another person, becomes concerned about increasing their spiritual wealth. This is how a vocation is born and how self-education occurs. In the work process moral relations between personalities arise from the moment when one begins to see in another their own virtues, when the other person becomes as a mirror to them. It is on these moral relationships in the collective that vocational self-education is built.

The above passage captures the spirit of education through the collective, as understood by Sukhomlinsky. For Sukhomlinsky, the power of the collective lay in its ability to nurture the development of each of its members, to kindle interests, to stimulate creativity and to offer support in times of trouble. There is much in Sukhomlinsky's ideas on the educative power of the collective which is relevant to teachers in the West. The recognition that children's influence on each other rivals the influence of the teacher, together with the awareness that this influence can be very positive, opens up new possibilities for a practising teacher. One child's enthusiasm for literature, electronics or astronomy, can be a spark which kindles the interest of other children. Sukhomlinsky saw it thus:

One of the most important objectives of our educational endeavours is to ensure that, figuratively speaking, no child's heart should remain unkindled, that all talents and abilities should fully unfold, that the most talented and gifted children should become educators—only then will they be educated themselves...

... Around each talented, gifted pupil gather several youngsters—boys and girls—in love with the same pursuit—often simply interested in what the older ones are doing. The talented pupil more

often than not has no thought of guiding the others, he is immersed in his work and at first does not know those who work beside him. Conscious guidance appears later. At first children and adolescents with varying degrees of preparedness for work, with varying abilities and skills, appear to come together chaotically: a year two pupil is working with a year eight pupil, a year five pupil is learning from a year ten pupil. But later this apparent chaos becomes genuinely self-directed: the children are united by their enthusiasm for the work.

The work clubs which operated after normal classes were an integral part of the educational experience at Pavlysh, having a great influence on the general atmosphere of the school and on children's interest in and success at their studies. They also provided a key avenue for pastoral care. The diversity of extracurricular activities ensured that every child could find some activity in which they could develop their creativity.

Conclusion

In 1797 Johann Wolfgang von Goethe wrote a poem entitled *Der Zauberlehrling*, known in English as *The sorcerer's apprentice*. This poem has become part of popular culture in English speaking countries, partly through its use in Walt Disney's animated film *Fantasia*. In the poem, the sorcerer's apprentice casts a spell on a broom, to get it to carry water for him, so he will not have to perform the task himself. Unfortunately, the apprentice knows just enough magic to get the broom to cart water, but not enough to tell it to stop, and soon the house is flooded with water. Only the return of the apprentice's master, the sorcerer himself, puts a stop to the nightmare.

In some ways modern society faces a similar situation with the development of modern science and technology. We now dominate the planet, but as we have taken over more and more of the world's habitats, we have lost a great deal of biodiversity and are threatening the natural systems upon which we depend. Our enormous consumption of fossil fuels threatens us with catastrophic climate change, and the development of nuclear weapons has meant we live with the constant threat of global annihilation. As technology takes over more and more of the functions that were previously dependent on human labour, and the spirit of consumerism encourages unrestrained satisfaction of our every desire, there is a danger that as a species we will become weaker: physically, mentally and spiritually.

Sukhomlinsky, however, was an optimist. He believed we were on the threshold of a new age: the age of humanity:

«The age of mathematics», one hears all the time, «the age of electronics», «the space age». These are all catchy phrases, but they do not reflect the real essence of what is happening in our

times. The world is entering the age of humanity – that is what is important...

More than ever before, we are obliged to consider what we are contributing to the human soul. I am very concerned that for the majority of students the end of secondary school marks the end of their education in the humanities. I mean the broad humanitarian education of young people-emotional and aesthetic education, the education of sensitivity and refinement, of an impressionable nature, of a responsive and sensitive heart.

In order for humanity to maintain control over the technological power we have unleashed, we need to think about what we are «contributing to the human soul», to educate future citizens who display empathy for all living creatures, who are curious, independent thinkers, and who are prepared to work hard and creatively to master the knowledge we have inherited. Sukhomlinsky is one educator who thought and toiled hard to understand these issues, and who recorded his experience so that others could learn from it. His writings still provoke reflection on many vital issues facing educators today.

REFERENCES

1. Demetriou, Helen. (2018). *Empathy, emotion and education*. London: Palgrave Macmillan.
2. Hoffman, Martin L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge: Cambridge University Press.

3. Hopkins, David and Craig, Wayne. (2015). *Curiosity and powerful learning*. McRel Australia.

4. McGuire, Bill. (2012) *Waking the Giant: How a changing climate triggers earthquakes, tsunamis, and volcanoes*. Oxford: Oxford University Press.

5. Sukhomlinsky, V. A. (1979). *Sto sovetov uchitel'yu* (100 Pieces of advice for teachers) in *Izbrannye proizvedeniya v pyati tomakh* (Selected works in five volumes), Vol. 2. Kyiv: Radyans'ka shkola.

6. Sukhomlinsky, V. A. (1980). *Pavlyshskaya srednyaya shkola* (Pavlysh secondary school) in *Izbrannye proizvedeniya v pyati tomakh* (Selected works in five volumes), Vol. 4. Kyiv: Radyans'ka shkola.

7. Sukhomlinsky, V. A. (1981). *Metodika vospitaniya kollektiva* (Methodology for educating the collective). Moscow: Prosveshchenie.

8. Sukhomlinsky, V. A. (1987). *Pis'ma k synu* (Letters to my son). Moscow: Prosveshchenie.

9. Sukhomlinsky, V. A. (1989). *Kak vospitat' nastoyashchego cheloveka* (How to educate a genuine human being). Moscow: Pedagogika.

10. Sukhomlinsky, Vasily (2016). *My heart I give to children*. Brisbane: EJR Language Service Pty. Ltd.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Alan COCKERILL – Adjunct Research Fellow, Monash University, Melbourne, Australia.

Circle of scientific interests: history of pedagogy.

Дата надходження рукопису 29. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор С. І. Шандрук

UDC 37(477)

Bärbel HERRMANN –

Die Pädagogik W.I. Suchomlynskis in meiner Arbeit als Grundschullehrerin
e-mail: pednauk@gmail.com

ZUM 100. GEBURTSTAG VON WASSILI ALEXANDROWITSCH SUCHOMLYNSKI

W. A. Suchomlynski war ein bedeutender ukrainisch-russischer Pädagoge. Er lebte von 1918 bis 1970 und wurde durch seine alternativen Lehrmethoden auch über die Landesgrenzen hinweg bekannt. Als Lehrer und Schulleiter arbeitete er fünfunddreißig Jahre lang an der Oberschule in Pawlysch.

Seine wertvollen Erfahrungen und Erkenntnisse verarbeitete er in 30 Büchern und 500 Artikeln. Darüber hinaus schrieb er Geschichten und Märchen für Kinder. 1957 wurde er Mitglied der Akademie der Pädagogischen Wissenschaften der RSFSR und 1968 Korrespondierendes Mitglied der Akademie der Pädagogischen Wissenschaften.

Zum 85. Geburtstag W. A. Suchomlynskis gab die Ukrainische Nationalbank eine Gedenkmünze heraus und ihm zu Ehren verleiht das ukrainische Bildungsministerium eine

Medaille für herausragende Lehrer.

Es war im August 1967, als ich nach nur dreijähriger Ausbildungszeit am Institut für Lehrerbildung in Staßfurt meinen neuen Lebensabschnitt als Lehrerin in einem Dorf bei Leipzig begann. Gerade einmal neunzehn Jahre alt, ohne Lebenserfahrung aber voller Hoffnungen, trug ich jetzt die Verantwortung für achtundzwanzig Schüler einer dritten Klasse. Schnell stellte sich heraus: es war eine schwierige Klasse mit mehreren verhaltensauffälligen Kindern, die man mir jungen Absolventin übertragen hatte.

Diese Aufgabe überforderte und belastete mich anfangs gewaltig, aber ich verzweifelte nicht und begann, die Elternhäuser zu besuchen und mich mit den Familien bekannt zu machen. Im Herbst übte ich dann mit den Schülern für den zweiten Elternabend ein Märchenstück ein, das

ich auf der Mundharmonika musikalisch begleitete. Solche schöpferische Aktivitäten ihrer jungen Lehrerin gefiel Kindern und Eltern. Bald erlernten einige Schüler bei mir nach dem Unterricht das Mundharmonikaspiel, wobei die anfangs schwierigen Kinder ehrgeizig mitübten. Im Endergebnis brachte mir mein erstes Berufsjahr Freude und Erfolg; ich hatte eine gute Lernatmosphäre geschaffen sowie die Mitarbeit vieler Eltern erreicht.

Auf der Suche nach pädagogischer Literatur entdeckte ich im Frühjahr 1968 das wunderbare Buch «Mein Herz gehört den Kindern».

Hier beschreibt Suchomlynski in sehr bildreicher, poetischer Sprache seine Arbeit als Klassenlehrer von einunddreißig Grundschulern in den schweren Nachkriegsjahren. Er nimmt die Kinder bereits ein Jahr vor der offiziellen Einschulung in die «Schule der Freude» auf, die Vorschule, die meist unter freiem Himmel stattfindet.

Über fünf Jahre begleitete er seine Schüler in Pawlysch mit dem Ziel, sie zu einfühlsamen, gütigen und schöpferischen Menschen zu erziehen, die Achtung der Natur und allem Leben gegenüber zeigen.

Über die Bedeutung des Lehrers der Unterstufe schreibt er:

«Der Glaube des kleinen Schülers an seinen Lehrer, das gegenseitige Vertrauensverhältnis zwischen Lehrer und Zögling, das Ideal der Menschlichkeit, das das Kind in seinem Erzieher sieht, sind die elementaren Grundlagen einer guten Erziehung. Die wichtigste Gabe eines Erziehers ist die Menschlichkeit, seine tiefe Liebe zum Kind, die herzliche Zärtlichkeit und Fürsorge mit weiser Strenge und hohen Anforderungen vereint, wie das bei guten Eltern der Fall ist».

Ein solches Lehrer – Schüler Verhältnis kann aber nur entstehen, wenn der Lehrer seinen Beruf auch als Berufung empfindet, wenn er Freude an der Arbeit mit Kindern hat und gewissermaßen selbst wieder zum Kind werden kann!

Leider habe ich oft erleben müssen, dass sich Menschen aus ganz anderen Beweggründen für den Lehrerberuf entscheiden. Unverständene, oft unglückliche Schüler und früher oder später auch mit ihrer Arbeit unglückliche Lehrer waren die Folge.

Suchomlynskis Erfahrungen besagen:

«Die Schule – das ist vor allem der Lehrer. Die Persönlichkeit des Lehrers ist der Eckpfeiler der Erziehung (...) In ihm brechen sich die gesellschaftlichen, politischen, sittlichen und ästhetischen Ideen, Wahrheiten und Ansichten, und erst, nachdem sie durch seine persönliche Welt hindurchgegangen sind, werden sie von den Schülern aufgenommen. Große erzieherische Kraft geht von einer Schule aus, in der ein Mensch, dem sich das Leben erst eröffnet, einen Lehrer hat, den er liebt und verehrt».

Bis heute erinnere ich mich voller Wärme und Dankbarkeit an einige Lehrer meiner eigenen Schulzeit, weil sie mit Leidenschaft und Frohsinn unterrichteten und so bei uns Kindern Lernfreude und besonderes Interesse für ihr Fachgebiet entwickelten.

Nachdem ich voller Begeisterung «Mein Herz gehört den Kindern» gelesen hatte, nahm ich einen Bleistift zur Hand, las es ein zweites Mal und machte mir Notizen. So viele großartige Ideen – was davon ließ sich für meine Verhältnisse übernehmen oder ähnlich gestalten?

Besonders faszinierte mich, auf welcher vielfältigen Weise Suchomlynski den Kindern die Natur erschloss.

«Wenn wir die wichtigste Quelle des Wissens – die Umwelt, die Natur – vergessen, dann zwingen wir die Kinder zu pauken und stumpfen dadurch ihr Denken ab. (...) Immer wieder führte ich die Kinder in den Unterrichtsstunden

in die Natur, in den Garten in den Wald, an das Flußufer oder aufs Feld. Gemeinsam mit den Kindern lernte ich die feinsten Nuancen der Gegenstände und Erscheinungen in Worten auszudrücken».

Das klingt einleuchtend und überzeugt. Aber wie arbeiten die Lehrer in der Stadt? Von meinen vielen Berufsjahren war ich zweiundvierzig Jahre an Stadtschulen tätig.

Dorthin kommen die Kinder teilweise mit der Straßenbahn oder dem Auto.

Die Schulhöfe sind asphaltiert und falls es überhaupt einen Schulgarten gibt, gehören jeder Klasse nur ein oder zwei Beete. Den Kindern sind öffentliche Verkehrsmittel vertrauter als Bäume.

Unter diesen Bedingungen ist es schwer, den Schülern lebendiges Wissen über die Natur zu vermitteln. In jeder Klasse gab es Kinder, die mit ihren Eltern nur selten im Grünen spazieren gingen; unsere Ausflüge in den Wald oder Park, vor allem die Wandertage oder Klassenfahrten wurden für sie, zu einem ganz besonderen Erlebnis .

Deshalb versuchte ich ein Experiment und lud die Familien meiner Klasse eines Tages zu einer gemeinsamen Wanderung am Wochenende ein. Sehr viele kamen, auch Großeltern waren dabei. Als fröhlicher Zug wanderten wir mit unserem Proviant durch den Wald. Ich zeigte den Familien, was es für interessante Spielmöglichkeiten in freier Natur gibt und etliche Kinder konnten die Eltern mit ihrem heimatkundliches Wissen beeindrucken. Alle unterhielten sich lebhaft miteinander und manche Erwachsene begegneten sich hier überhaupt zum ersten Mal. So gestaltete sich dieser Ausflug für alle zu einem schönen, bereicherndem Erlebnis und mit Hilfe der Eltern konnte ich daraufhin noch drei weitere Familienwandertage planen.

Bevor Suchomlynski seine Kinder in die Vorschule aufnahm, besuchte er ihre Elternhäuser.

Seine Überzeugung lautete:

«Um die Kinder gründlich zu kennen, muß man die Familie genau kennen-lernen, den Vater, die Mutter, die Geschwister und die Großeltern».

Das machte ich mir in allen Klassen zur Aufgabe und mir gelang es, zu den meisten Eltern eine offene und vertrauensvolle Zusammenarbeit aufzubauen. Viele Male kamen Väter oder Mütter in die Schule, um den Unterricht mit ihren Lebenserfahrungen zu bereichern. Sie sprachen über interessante Hobbys oder über ihren Beruf, und manche luden uns an ihren ungewöhnlichen Arbeitsplatz ein. Eine Mutter bot sich an, die Mädchen und Jungen im Häkeln und Stricken zu unterrichten, eine andere im Knöpfeannaen, denn in den Achzigerjahren stand die Aneignung dieser Fertigkeiten nicht mehr im Lehrplan. Groß war dann die Freude, besonders bei den Jungen, wenn sie ihre lebenspraktischen Fähigkeiten der Familie präsentieren konnten.

Während eines besonders heißen Sommers beobachtete ich mit meinen Schülern, wie die frisch gepflanzten Bäumchen im Wohngebiet zu vertrocknen drohten. Wir zogen mit Eimern los, holten von einer nah gelegenen Baustelle Wasser und gossen die jungen Bäume.

Dann schrieben die Kinder Handzettel für die Bewohner der anliegenden

Häuser mit der Bitte, sich um ihre Bäumchen zu kümmern. Noch mehrere Tage betreuten wir die Bäume und alle Schüler waren stolz auf ihre Rettungsaktion.

Bei Suchomlynski heißt es:

«Eine mächtige moralische Kraft, die das kindliche Herz veredelt, sind gute Taten zum Wohle der Menschen. Eine meiner Erziehungsaufgaben sah ich darin, die Kinder anzuleiten (...), dass um sie herum Menschen sind, die Hilfe,

Fürsorge, Herzlichkeit und Anteilnahme benötigen. Die Hauptsache dabei ist,

dass das Gewissen dem Kind verbietet, an diesen Menschen teilnahmslos vorbeizugehen, dass das Kind den Menschen Gutes tut nicht mit dem Wunsch,

Lob zu ernten, sich gegenüber anderen auszuzeichnen, sondern aus eigenem, selbstlosen Antrieb».

Jedes Schuljahr bot vielfältige Möglichkeiten und Situationen, den Kindern zu guten sozialen Erlebnissen und Gefühlen zu verhelfen, man mußte sie nur nutzen!

Als die Erstklässler in der großen Pause auf dem Schulhof herumirrten, kümmerten sich die größeren Schüler fürsorglich um sie und führten Spiele mit ihnen durch. Unserem geschätzten Hausmeister stand der sechzigste Geburtstag bevor und so schenkten wir ihm selbst gemalte Bilder, die ihn bei der Arbeit zeigten.

Für die Weihnachtszeit übten wir Märchenstücke ein, die nicht nur vor den Eltern,

sondern auch im Altersheim und einmal sogar im Krankenhaus aufgeführt wurden. Kam der Winter mit Schnee oder Glätte, so ließ ich meine Schüler darüber nachdenken, wer in ihrer Nachbarschaft Hilfe brauchte und wie sie sich organisieren ließ.

Großen Wert legte Suchomlynski auf Traditionen.

So zum Beispiel gestaltete er den Tag vor der Einschulung der Kleinen sehr feierlich und nachhaltig. Im Kreise der Schüler und Eltern überreichten die Schüler der zehnten Klassen den Erstklässlern als Geschenk Bücher, die sie mit einer Widmung versehen hatten. Als Symbol für den neuen Lebensabschnitt wurde anschließend ein Apfelbäumchen gepflanzt, der Baum der Freundschaft.

Wenn Kinder Geburtstag hatten, wurde nicht nur gratuliert, sondern gemeinsam buk man Piroggen und überreichte kleine persönliche Geschenke.

Fehlte aus unbekanntem Gründen ein Kind in der Schule, dann erkundigten sich die Klassenkameraden bei ihm nach seiner Gesundheit und besuchten ihn im Krankheitsfall. Keiner sollte sich vergessen fühlen!

In meinen Klassen hielt ich es ebenso.

Auch die Idee des Tagebuchschreibens übernahm ich von Suchomlynski. Von der zweiten Klasse an konnten meine Schüler mehrmals in der Woche in ihrem ganz persönlichen Heft arbeiten, das nicht kontrolliert und nicht bewertet wurde.

Anfangs wurden nur wenige Sätze geschrieben, aber reichlich bebildert.

In der dritten und vor allem der vierten Klasse war den meisten Schülern die schöpferische Arbeit mit dem Tagebuch zum Bedürfnis geworden.

Die Kinder berichteten von freudigen Erlebnissen, von Enttäuschungen in der Schule oder Problemen mit Freunden. Wer vorlesen wollte, konnte es tun, aber keiner wurde dazu aufgefordert. Einigen Schülern war es wichtig zu wissen, was die Lehrerin zu ihren Aufzeichnungen sagt. So hob ich besonders die guten Gefühle hervor, spornte an oder zeigte Anteilnahme. Mit meiner Reaktion, meiner Haltung zu den Aufzeichnungen eines einzelnen Schülers, vermittelte ich auch allen anderen Kindern der Klasse moralische Werte, dessen war ich mir immer bewusst.

Wenn ich meine Schüler nach mehreren Jahren in die Obhut der nächsten Klassenlehrerin übergab, dann war ein wesentlicher Prüfstein meiner bisherigen Arbeit: Welche Lesefertigkeiten haben die Kinder erworben?

Dazu schrieb Suchomlynski in dem 1982 bei uns erschienenen Buch «Gespräche mit einem jungen Schuldirektor» sehr treffend und bildhaft:

«Die Hauptaufgabe der Unterstufe ist es, die Kinder das Werkzeug benutzen zu lehren, mit dessen Hilfe der Mensch sein ganzes Leben

hindurch Wissen erwirbt. (...) In den unteren Klassen zögern wir, dem Kind das Werkzeug in die Hand zu geben, ohne dessen vollständige Beherrschung es sein geistiges Leben nicht allseitig entwickeln kann.

Dann aber, in der Mittelstufe, fordern die Lehrer, dass das Kind dieses Werkzeug schnell und sicher handhaben solle. Der Lehrer interessiert sich nicht einmal dafür, in welchem Zustand dieses Werkzeug ist, er vergisst, dass man es ständig richten und schleifen muss, er sieht nicht, dass häufig das individuelle Werkzeug in den Händen des Kindes entzwei gegangen ist und dass das Kind nur deshalb beim Lernen nicht weiterkommt.

Der Lehrer aber legt inzwischen immer neues Material auf die Werkbank:

Bearbeite es! Schlaf nicht! Beeil dich!

Was ist das für ein Werkzeug?

Es umfaßt fünf Fähigkeiten: das Beobachten der Erscheinungen der Umwelt, das Denken, die sprachliche Ausdrücken des Geschehenen, Getanem, Gedachtem und Beobachtetem, das Lesen und das Schreiben».

Welche Effektivität hat das Lernen in der Mittelstufe, wenn diese grundlegenden Fähigkeiten aber nur mangelhaft entwickelt sind? Wie soll beispielsweise ein Schüler im Fach Geschichte Zusammenhänge erkennen und begründen, wenn er nicht einmal fließend lesen kann? Vor der Klasse schlechte Leseleistungen zeigen zu müssen, das deprimiert jedes Kind, beschädigt sein Selbstwertgefühl und nimmt ihm das Interesse am Lernen. Vielen Eltern und Lehrern ist das gar nicht bewusst.

Ich machte die Erfahrung, dass das Lesenlernen ohne regelmäßige und geduldige Zuwendung und ohne den Ansporn der Eltern bei vielen Schülern ein zäher, ermüdender Kampf gegen Buchstaben, Wörter und Sätze wird und Kinder sich dem Lesen üben sogar verweigerten. Deshalb stand in meiner Arbeit mit den Schulanfängern die freudvolle Beschäftigung mit Büchern an erster Stelle.

Die Eltern erhielten Anleitungen zum Üben, und weil sich ein Kind schnell den Text einer ganzen Buchseite einprägt, erklärte ich ihnen die erfolgreiche Anwendung einer Leseklappe.

Lesehausaufgaben waren selbstverständlich und ich lobte mit verschiedenen Mitteln nicht nur die Schüler, sondern auch Eltern, die verantwortungsvoll mit ihrem Kind übten. Schon in der ersten Klasse durften die Kinder nach Weihnachten ihre Buchgeschenke mitbringen und daraus vorlesen oder wenigstens die Bilder erklären. Das taten sie eifrig und voller Freude. Später entwickelte es sich zur Tradition, jede Woche ein gerade aktuelles Buch vorstellen zu lassen. Auf diese Weise gewann das Lesen eine große Bedeutung in meinem Unterricht und nach einem gemeinsamen Besuch in der Bibliothek

meldeten sich viele Schüler als Leser an.

Wenn die Zeit der Zeugnisausgabe näher rückte empfahl ich den Eltern, ein Buch mit ganz persönlicher Widmung zu schenken. Einige Kinder brachten nach den Ferien ihr neues Buch mit in die Schule und konnten allen daraus vorlesen.

So schloss der größte Teil meiner Schüler mit guten und sehr guten Leseleistungen die vierte Klasse ab, und die Kollegen der Mittelstufe konnten ohne Probleme auf diesem Fundament weiter aufbauen.

Von Suchomlynski wurden in der DDR zwischen 1968 und 1982 fünf Bücher veröffentlicht: «Mein Herz gehört den Kindern», «Die weise Macht des Kollektivs», «Gespräche mit einem jungen Schuldirektor», «Vom Werden des jungen Staatsbürgers» und «Erziehung zur Liebe zur Arbeit».

Eine wahre Schatztruhe vielfältigster pädagogischer Erfahrungen nicht nur für Schulleiter stellt das Buch «Gespräche mit einem jungen Schuldirektor» dar.

In acht Kapiteln erfährt hier der Leser Wissen über wesentliche Probleme der schöpferischen Arbeit, über das geistige Leben eines Schulkollektivs und über schwierige Kinder. Es werden auch Fragen der sittlichen Erziehung behandelt, sowie Ratschläge für Hospitationen und zur Analysierung eines Schuljahres erteilt. Ich kenne kein vergleichbares pädagogisches Werk, das so umfassend, konkret und voller praktischer Beispiele die Aufgaben und die gesellschaftliche Verantwortung von Schulleiter und Lehrern darstellt.

Nach Wiedervereinigung der beiden deutschen Staaten 1990/91 arbeitete ich noch über zwanzig Jahre bis zu meiner Berentung im neuen Schulsystem der ostdeutschen Bundesländer. Der Auftrag für Grundschullehrer blieb nun ohne politische Zielsetzungen und beinhaltete im wesentlichen die gleichen Ziele, die wir als Grundschullehrer auch vor der Wende anstrebten.

Allerdings wurde der demokratischen Mitbestimmung zu Recht ein großer Platz eingeräumt. Im Deutsch-Rahmenlehrplan Berlin-Brandenburg von 2004 heißt es:

«Der Bildungs und Erziehungsauftrag der Grundschule bezieht sich auf Schülerinnen und Schüler aus allen Gruppen und Schichten ohne Ansehen ihrer Herkunft, ihres Geschlechts, ihrer Nationalität, ihrer Religion oder ihrer wirtschaftlichen Verhältnisse. Die Grundschule ist Lernstätte und Lebensraum für Schülerinnen und Schüler mit einer großen Heterogenität hinsichtlich ihrer Lernvoraussetzungen und Lernmöglichkeiten.

Die Aufgabe der Grundschule ist es, Schülerinnen und Schüler bei der Entwicklung ihrer individuellen Persönlichkeit zu unterstützen und ihnen eine aktive Teilnahme am

gesellschaftlichen Leben zu ermöglichen. In der Grundschule lernen sie durch aktives Mitwirken demokratisches Handeln, das heißt im Unterricht und im Schulleben mitzugestalten, mitzubestimmen und Mitverantwortung zu übernehmen. Zu den Aufgaben der Grundschule gehört es, systematisches Lernen und den Erwerb grundlegender Kenntnisse, Fähigkeiten und Fertigkeiten zu ermöglichen, die in den Schulen des Sekundarbereichs weiterentwickelt werden.

Die pädagogische Ausgestaltung der Grundschule und ihre kontinuierliche Entwicklung sind gemeinsame Aufgaben von Lehrerinnen und Lehrern, Schülerinnen und Schülern sowie Erziehungsberechtigten. Für das Lernen in der Grundschule hat eine Atmosphäre der Geborgenheit und Lebensfreude eine große Bedeutung. Bildung und Erziehung sind stets als Einheit zu betrachten».

Wie alle Lehrer litt ich einerseits in der Wendezeit unter dem moralischen und materiellen Werteverfall, unter der großen Rechtsunsicherheit und der fehlenden Lernbereitschaft vieler Schüler. Andererseits freute ich mich über die neuen schulischen Möglichkeiten und probierte viele bis dahin unbekannte Formen und Methoden der Unterrichtsgestaltung aus. Wir Lehrer konnten nun Inhalte des Unterrichtes methodisch frei gestalten und die Rahmenpläne individuell umsetzen.

Ich gestaltete mit einer Klasse über zwei Jahre eine Klassenzeitung, in der die Schüler selbst in Wort und Bild von Höhepunkten des Schulalltag berichteten.

Mit dem Kopierer wurden dann die Blätter auf A3 – Format vergrößert und vervielfältigt. Die Eltern der Klasse bestaunten die sorgfältig und phantasievoll gestalteten Werke ihrer Sprößlinge und freuten sich immer schon auf die nächste Ausgabe.

Im Kunstunterricht ließ ich Marionetten bauen, mit denen wir auf einem Stadtteilstück auftraten. Als künstlerischen Beitrag der Schule ließen die Kinder stolz ihre Puppen tanzen. In einer anderen sechsten Klasse hatte ich über den Zusammenhang zwischen Mode und Tanz gesprochen, als bei einigen Schülern der Wunsch aufkam, frühere Gesellschaftstänze aus der Jugendzeit ihrer Eltern zu erlernen. Mehrere Wochen lang nutzte ich einen Zeil des Kunstunterrichtes,

bis der größte Teil der Klasse den einfachen Foxtrott und den Langsamen Walzer beherrschte. Kleine Wettbewerbe um die besten Tänzer beendeten

dieses nachhaltige Tanzprojekt, das bei den Eltern großen Anklang gefunden hatte.

Drei Jahre vor meiner Berentung übernahm ich mit einem lachenden und einem weinenden Auge zum letzten Mal eine erste Klasse. Es wurden noch drei heitere, erfolgreiche und besinnliche Jahre, die ich mit diesen neugierigen, fröhlichen und offenherzigen Kindern verbringen durfte.

Auch in dieser letzten Klasse beschäftigten wir uns gern und oft mit Büchern und die Kleinen erlernten schon in der ersten Klasse ehrgeizig das Mundharmonikaspielen. Im Kunstunterricht wurden herrliche Handpuppen gebaut und am Tag meiner Verabschiedung in einem lustigen Märchen vorgeführt.

Oftmals habe ich dabei an Suhomlynski gedacht und spürte eine tiefe Seelenverwandtschaft. Unsere Kinder sind in der einen wie in der anderen Gesellschaft von uns Erwachsenen abhängig. Wir Eltern und Lehrer tragen überall in erster Linie Verantwortung für ihre Zukunft. Wenn wir lernfreudige, kreative und mitfühlende Kinder erziehen wollen, dann müssen wir selbst Güte, Lernfreude und Schöpferium beweisen!

REFERENCES

1. Suhomlynskiy, V. A. (1987). *Bibliografija*. (1987). [V. A. Sukhomlynskyi. Bibliography]. Kyiv.
2. Sukhomlynskyi, V. O. *Biobibliografija* (2001–2008 rr.). [V. O. Sukhomlynskyi: biobibliography. (2001–2008)]. Kyiv.
3. Sukhomlynskyi, V. O. (1978). *Bibliografija tvoriv*. [V. O. Sukhomlynskyi: Bibliography of works]. Kyiv.
4. Sukhomlynskyi, V. O. (2001). *Biobibliografija: 1987–2000 rr.* [V. O. Sukhomlynskyi: Biography:1987–2000]. Kyiv.
5. *Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi: do 100-ricchia vid dnia narodzhennia*. (2018). [Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi: to the 100th anniversary of his birthday]. Vinnytsia.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Bärbel HERRMANN – Die Pädagogik W. I. Suhomlynskis in meiner Arbeit als Grundschullehrerin.

Circle of scientific interests: history of pedagogy.

*Дата надходження рукопису 29. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор С. І. Шандрюк*

УДК 678.89

БЫБЛЮК Мариан –

доктор педагогических наук, профессор habilitованный,
Куявско-Поморская высшая школа, Быдгощ, Польша
e-mail: pednauk@gmail.com

**ПОЧЕМУ ПОЛЬСКАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ НЕ ОБОГАТИЛАСЬ
ТВОРЧЕСТВОМ В. А. СУХОМЛИНСКОГО?**

Постановка и обоснование актуальности проблемы. Шаг в сторону теории. Так всегда случалось в прошлом, что когда увеличивалось число сирот, появлялись их знаменитые наставники, замещали им родителей, создавали настоящий дом, формировали тоску о лучшей жизни, а если могли, вводили в лучший мир взрослых. В этом труде, требующим, чтобы *«вместо сына избрать идею служения ребёнку и его делу»* (Януш Корчак), или *«как без раздумий назвать самое важное в моей жизни: любовь к детям»* (В. А. Сухомлинский), возникали, формировались и воплощались в жизнь новые педагогические идеи. Довольно ограниченное, некомплектное до сих пор наше знание о педагогических идеях как категориях научного познания, их специфика, генезис идей, их формирование, рецепция, миграция от создателя к получателю, способах диалога с идеями, содержащимися в письменном наследии [1].

Начнём с объяснения ключевого термина в области педагогики – педагогической идеи. Можно её определить как идеальную форму потребности в историко-педагогическом развитии. Формируется она на нескольких этапах: а) процесс становления идеи как фазы мысли – представления, чаще всего она связана с практической деятельностью, б) конкретизация идеи, выполнение её новым содержанием, в) включение в теорию, переформирование в принцип, г) реализация идеи в педагогической практике. По отношению к сложному педагогическому творчеству это также значит, что могут существовать своего рода «педагогической идеи жизнь после жизни», миграция идеи, растространение идеи.

Элементами процесса временно-пространственной жизнедеятельности идеи являются: а) этапы миграции, б) условия, способствующие странствованию идеи и барьеры на его пути, в) формы распространения. Это относится к прониканию идей из одной страны, где появились и сформировались, в другие страны, в том числе инородные. Этапы миграции идеи зависят также от появления в этом процессе поворотных событий, после которых появляется новое качество повсеместной идеи. К таким переломным моментам можно отнести смерть педагога, юбилей со дня его рождения.

Каждый этап рецепции идеи отличается некоторыми свойствами, которые, однако, могут касаться не только избранного педагога. Примерами таких свойств может быть: 1) превосходство идеи или личный образец создателя, 2) появляющиеся легенды о жизни педагога, 3) инспирация творчеством либо творческая континуация, 4) многоруслевое творчество, 5) появление разных тенденций: к преувеличению наследия, сокращению богатства наследия или накаливанию неправдивых, отрицательных черт, б) различный характер общественно-педагогических движений, ассоциаций.

Странствование идей не стало бы возможным, если бы не выступили способствующие условия. Проследивая пути миграции конкретных идей, последствия их проникновения в пространстве и перенос в новое время, мы можем указать некоторые условия и в то время барьеры, выступающих изменений этого динамического явления.

К феноменологическим условиям, способствующим распространению педагогического творчества или в случае отрицания – припятствия на этом пути, можно зачислить: 1) выступающие ценности творчества педагога, акцептированные в разных странах мира, 2) актуальность педагогической идеи во время становления и позже, т.е возможность прочтения по-новому ранее появившихся идей, 3) оригинальность (неповторимость) педагогического наследия.

Вторую группу обусловленностей и барьеров составляют геополитические и идеолого-менталитетные факторы, третью – трансязыковые факторы, т.е знание языка создателя идеи в иностранном окружении, существующие переводы педагогических трудов конкретного педагога на отечественный язык, тираж изданных книг, частотность изданий [13].

Пользуясь принятыми компонентами знания, относящихся к идеи, миграции педагогических идей, принимаем попытку рассмотрения степени обогащения польской педагогической наукой взглядами и практической деятельностью выдающего украинского педагога В. А. Сухомлинского с тезисом, несмотря на видные успехи в появлении его идей в Польше, о преобладании факторов, ограничивающих этот процесс присвоения педагогического наследия

павльшського педагога.

Золотое время миграция идей В. А. Сухомлинского в Польшу. Начнём с видных успехов миграции педагогических идей В. А. Сухомлинского в Польшу. В течении слишком 30-ти лет оказалось, что такие ценности творчества В. А. Сухомлинского, актуальность таких его идей, как человечность, приоритет общечеловеческих ценностей, этические основы его трудов и опыта были близки полякам с разными взглядами в тогдашней ПНР. Учёные педагоги высоко оценили воспитательную систему, функционирующую в Павльшской школе, определяли В. А. Сухомлинского как выдающегося украинского педагога. Т. Вилёх, который в 1954 г. исследовал советскую систему народного образования и ознакомился с организацией воспитательной работы ПСШ, отметил, что она – пример учебного заведения, великолепный опыт, который может быть использован в проведении школьной реформы в Польше. Павльшского педагога назвал *«выдающимся педагогом, человеком с неисчерпаемой инициативой и незаурядным организаторским талантом»* [32]. Выдающимся педагогом Украины назвал В. А. Сухомлинского и выдающий социальный педагог А. Каминьски, автор одной из первых в послевоенной Польше монографий про А. С. Макаренку [10]. Известный также в СССР, В. Оконь обратил внимание на эмоциональное содержание педагогической системы В. А. Сухомлинского, на его любовь к человеку, которая, пожалуй, ни в одном педагогическом эксперименте не засияла так сильно и не привела к таким результатам, как в системе В. А. Сухомлинского [18]. В свою очередь А. Левин еще при жизни В. А. Сухомлинского заметил, что сельская школа в Павльше имела собственную учебно-воспитательную систему, вызывающую общий интерес и признание. А много лет спустя во вступлении к польскому изданию книги *«Сердце отдаю детям»* выразил глубокое убеждение в том, что *«эта система по своему значению перешагнула границы далёкого Павльша, Украины и может стать прочным элементом мировой педагогики»* [12].

Следует отметить, что идеи В. А. Сухомлинского стали проникать в Польшу уже при жизни педагога, в 50-ые годы. На новаторскую деятельность ПСШ и её создателя обратили внимание редакторы педагогической печати, учителя, переводчики. Начиная с 1954 г., когда в Польше появилась первая публикация В. А. Сухомлинского о пионервожатом [24], систематически появлялись в педагогической печати переводы его статей: о эстетическом воспитании, о единстве обучения и воспитания, о связи

разума и рук и др. [25], фрагменты книг в разных массовых изданиях [26], затем и целые книги: *«Сердце отдаю детям»* [27], *«Рождение гражданина»* [28], *«Родительская педагогика»* [29], *«Сто советов учителю»* [30]. Популяризации наследия служили и статьи в массовой печати [23], рецензии на труды педагога [2], [16], [33], научные статьи [6]. Публикации о ПСШ находились рядом с описанием школ С. Френе, П. Петерсена и др., а концепция В. А. Сухомлинского – наряду со взглядами Януша Корчака, А. Каминьского, А. С. Нила и др [19]. Биографию В. А. Сухомлинского поместил в своём *«Педагогическом словаре»* В.Оконь [20].

Педагогическая концепция и воспитательная система В. А. Сухомлинского легли в основу монографии автора этой статьи и стали вариантом защищенной в 1979 г., первой вне СССР, докторской (кандидатской) диссертации по наследию В. А. Сухомлинского. Монография была подготовлена на основании многолетних исследований, в том числе архивных материалов Мемориально-педагогического музея В. А. Сухомлинского в Павльше. В ней в частности раскрыты возможности использовать наследие автора *Павльшской средней школы* в польских условиях [5]. Прошлому и настоящему этой школы посвящена и вторая книга *Радостная школа Сухомлинского* [4].

Доказательством того, что наследие В. А. Сухомлинского стало более популярным, было его включение во второй половине XX в. в программы и учебные пособия для польских высших учебных заведений и послелицейских школ гуманитарного профиля. С организацией и деятельностью ПСШ, как и с педагогическими взглядами её директора, знакомились студенты и слушатели педагогических отделений, изучающие историю и теорию воспитания [5]. Помимо студентов педагогики с биографией В. А. Сухомлинского, его взглядами и опытом знакомились студенты русской филологии. В некоторых вузах читались для будущих педагогов спецкурсы по творчеству автора *Как воспитать настоящего человека*, готовились магистерские работы. В качестве научных пособий использовались польские переводы трудов В. А. Сухомлинского, работы о нём польских авторов или специальные пособия (например, избранные тексты на русском языке для студентов русской филологии), а также доступные раньше книги В. А. Сухомлинского, издаваемые на русском языке в России и Украине.

Педагогические идеи В. А. Сухомлинского проникали в школьную практику также благодаря лекциям, организованным для

работников просвещения институтами усовершенствования учителей (г. Ломжа, Белосток) и Польского общества русистов (г.Торунь). В некоторых вузах в рамках факультативных занятий будущие учителя знакомились с творчеством В. А. Сухомлинского, писали семинарские работы. Пропаганда педагогического наследия Василия Александровича проводилась в 70-80-е годы благодаря не только учебным заведениям и литературе. Учителя и широкие круги общественности Польши могли узнать о павлышском эксперименте по польскому телевидению в рамках Учительского радиотелевизионного университета.

Говоря о проникновении идей В. А. Сухомлинского в Польшу, нельзя не упомянуть о факте личной связи павлышского педагога с польским учёным Тадеушем Вилёхом, тогдашним профессором Люблинского университета. Переписка педагогов длилась десять лет (до 1969 г.). В своих письмах В.А. Сухомлинский затрагивал многие педагогические вопросы, в частности значение семейного воспитания, учёбы в школах-интернатах, продолжительности обучения в средней школе, опыта липецких учителей. Чувству дружелюбия к польским учителям он хотел посвятить одну из своих книг, что, к сожалению, не исполнилось. *«Мне хотелось бы побывать в Польше, – писал Сухомлинский в письме от 27 марта 1969 г., – но не знаю, удастся ли это. Я сейчас готовлю к печати книги... Работа над ними требует много сил и, главное, времени...»* *«Я очень много читал в последнее время о праздновании 1000-летия Польши (в действительности 1000-летия крещения – прим. М. Б.), о том, какое большое внимание уделяется у вас народному образованию, в особенности строительству школ»* (на 1000-летие была построена тысяча школ (прим. М. Б.). В переписке В. А. Сухомлинский упоминает имя Януша Корчака, о котором хотел много узнать. *«Меня интересует польский педагог Януш Корчак. О нём я пишу в книжке «Нравственный идеал молодого поколения» (из письма от 13 ноября 1962 г.). Посылая её (книгу «Сердце отдаю детям» – прим. М. Б.) Вам, прошу обратить внимание на страницы, посвящённые Янушу Корчаку. Я во многих местах пишу о нём, с большой теплотой рассказываю о том, какое огромное влияние он оказал на меня (из письма от 19 июля 1969 г.) [Личный архив автора].»*

Зарастёт ли к украинскому педагогу «народная тропа»?

После 1989 г., когда появился геополитический и идеологический барьер, в педагогических науках в Польше наблюдается ослабление интереса к наследию павлышского педагога и всех педагогов советского времени.

Часть видных польских учёных, особенно молодого поколения, обратилась к западным носителям педагогических теорий. Нередко, не владея русским языком, они *a priori* не замечали и не хотели усматривать «новшество» на Востоке страны, а то и совсем, по своим идеологическим соображениям, считали непригодным в демократических обстоятельствах заниматься ненавистными *«коммунистическими идеями»*, *«воспитанием в духе пролетарского интернационализма»*. Так, например, в изданном в 2003 г. двухтомном академическом учебнике по педагогике (почти тысяча страниц) назван только один представитель восточной научной мысли – Лев Выгодский [11]! Не нашлось место для павлышского педагога, как представителя «Педагогике сердца» или «Духовной педагогики любви», в солидном труде о современных теориях и течениях воспитания, изданном в 1998 г. [31]. Добавим, вопреки взглядам видного польского историка педагогики проф. С. Волошина, который так и назвал В. А. Сухомлинского представителем «Педагогике сердца» [34].

Приём педагогики В. А. Сухомлинского постепенно ограничивался. В последние годы польские учёные педагоги, из-за отсутствия интереса, почти не участвуют в работе *Международной ассоциации последователей Сухомлинского*, не принимают участие в юбилейных конференциях. Редкостью появляются публикации о педагогическом наследии В. А. Сухомлинского (Г. Чарнецка, Э. Каминьска, Е. Пендзиш, Э. Стефаньчик), а он сам, как педагог советского времени, отмечается только в энциклопедиях: изданной в 1993 г. *Педагогической энциклопедии* [22], в новой 6-томной *Педагогической энциклопедии XXI века* [7], в биографическом сборнике *Новый облик педагогики* [9], а также в энциклопедии *Interia.pl*. Как единичные примеры возможности знакомится с педагогической концепцией павлышского педагога имеют студенты педагогических факультетов по учебникам теории и методики воспитания [14; 15], в которых автор *«Сердца, отданного детям»* выступает вместе с Янушом Корчаком, С. Френе, А. Нилом, Д. Боско, а также на спорадических вузовских спецкурсах.

В новом прочтении наследия В. А. Сухомлинского покойный уже учёный, общеизвестный педагог «минувшего времени» В. Оконь, указал, что *«его воспитательная система идеологически – декларативно и фактически – подчинялась коммунистическому строю»* [17], но такие идеи В. А. Сухомлинского, как уважение к человеку (культ человечества), идея любви родной страны (уважение истории Украины,

развитие чувства связи с народом и народными традициями, культ родной природы), идея свободного творчества детей и молодёжи, а также введение в жизнь положительного воспитания (без наказаний, без идола школьной оценки, с верой в добрую природу человека), противоположны некоторым положениям коммунистической идеологии. «Но в том и состоит величие В. Сухомлинского, что он сумел подняться выше канонов советского режима и даже, повторяя его лозунги, создать концепцию школы, которая переросла свой строй» [17].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Содержание двух последних частей текста о миграции педагогических идей В. А. Сухомлинского в Польшу, которое указывает на довольно разные результаты странствования его творчества в годы XX и XXI в., позволяет принять оправданным выдвинутый тезис о преобладании фактора, ограничивающего этот процесс. Это несомненно идеолого-политический фактор. В его тени оказались славянская историческая связь соседних европейских стран, новый этап их социально-культурного и экономического сближения. Как видно по поданным фактам, недооценивается в настоящее время в стране Януша Корчака неоспоримые вневременные ценности творчества украинского видного педагога В. А. Сухомлинского, оригинальность его идей и их актуальность.

REFERENCES

1. Абдильдин, Ж. М. (1979). (ред.), *Роль категории «идея» в научном познании*, Алма-Ата 1979
2. Bukalowa, D. (1978). *Radosna szkoła* (rec.) «Głos Nauczycielski».
3. Bybluk, M. (1982). *Koncepcja pedagogiczna i system wychowawczy Wasyla Suchomlińskiego*, Toruń.
4. Bybluk, M. (1990). *Radosna Szkoła Suchomlińskiego*, Warszawa-Toruń.
5. Bybluk, M. (1978). *System wychowawczy Wasyla Suchomlińskiego* [w:] *Szkoły eksperymentalne w świecie 1900–1975*, pod red. W. Okonia, Warszawa.
6. Bybluk, M. *Wasyl Suchomliński o pracy pedagogicznej i nauczycielu-wychowawcy*, «Ruch Pedagogiczny», 1977 nr 6; tegoż *Rola pracy w systemie wychowawczym Wasyla Suchomlińskiego*, «Szkoła Zawodowa», 1977 nr 11; tegoż *Kształcenie w systemie wychowawczym Wasyla Suchomlińskiego*, «Nowa Szkoła», 1979 nr 4; tegoż *Innowacje w systemie wychowawczym Wasyla Suchomlińskiego*, «Nowa Szkoła», 1979 nr 5
7. Bybluk, M. (2007). *Suchomliński (Suchomlynskyj) Wasyl Oleksandrowycz* [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, tom VI, pod red. T. Pilcha, Warszawa.
8. Bybluk, M. (2006). *Zawilosci wędrówek idei pedagogicznych* [w:] Pyrzyk I. (red.), *Pedagogika Janusza Korczaka – realizm czy utopia?* Włocławek.
9. Domżał, U. (2008). *Suchomliński Wasyl* [w:] Marzec A. i in. (red.) *Nowe oblicza pedagogiki. Pojęcia, przedstawiciele, literatura*, Częstochowa.
10. Kamiński, A. (1962). *O trwałych i zmiennych składnikach pedagogiki makarenkowskiej*, «Nowa Szkoła».
11. Kwieciński, Śliwerski, B. (red.) (2003). *Pedagogika*, podręcznik akademicki, tom 1 i 2, Warszawa.
12. Lewin, A. (1978). *Wasyl Suchomliński – wybitny pedagog naszych czasów* [w:] W. Suchomliński, *Oddaję serce dzieciom*. Wstęp, Warszawa.
13. Lewin, A. (1995). *Wędrówka idei czy wzoru człowieczeństwa*, «Kultura i Edukacja».
14. Łobocki M., (1999). *ABC wychowania*, Warszawa.
15. Łobocki, M. (2003). *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków.
16. Michałkiewicz, T. (1978). *W. Suchomliński, Oddaję serce dzieciom* (rec.) «Nowa Szkoła».
17. Okoń, W. (1999). *Pawłyska szkoła Wasyla Suchomlińskiego* [w:] *Dziesięć szkół alternatywnych*, Warszawa.
18. Okoń, W. (1979). *Szkoła współczesna*, Warszawa.
19. Okoń, W. (1979). *Szkoły eksperymentalne w świecie 1900–1975*, Warszawa.
20. Okoń, W. (1981). *Słownik Pedagogiczny*, Warszawa.
21. Pikus, S. (1983). *O praktyce i teorii W.A. Suchomlińskiego*, «Oświata i Wychowanie», 1983 nr 17
22. Pomykało, W. (1983). *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa.
23. Starczak-Kozłowska, K. (1978). *Pod błękitnym niebem*, «Fakty».
24. Suchomliński, W. (1954). *Przewodnik i nauczyciel* [w:] *O pracy organizacji pionierskiej*, Warszawa.
25. Suchomliński, W. *Pierwiastek estetyczny we wszechstronnym rozwoju człowieka*, «Kwartalnik Pedagogiczny», 1960 nr 2; tegoż *Jedność nauczania i wychowania*, «Wychowanie», 1964 nr 7; tegoż *Rozum i ręce*, «Szkoła Zawodowa», 1961 nr 2
26. Suchomliński, W. *Narodziny obywatela* (fragment książki), «Kraj Rad», 1975 nr 45; tegoż *O miłości* (fragment książki), «Kraj Rad» 1983 nr 7
27. Suchomliński, W. *Oddaję serce dzieciom*. Tłumaczył Marian Bybluk, Warszawa 1978; tegoż *Me serce – dzieciom*. Tłumaczyła Maria Dolińska, Moskwa 1982
28. Suchomliński, W. A. (1982). *Narodziny obywatela*. Tłumaczyła Maria Dolińska, Moskwa.
29. Suchomliński, W. A. (1982). *Słów kilka o wychowaniu (Pedagogika rodzicielska)*. Przełożył Wacław Bielecki, Warszawa.

30. Suchomliński, W. A. (1987). *Sto rad dla nauczyciela*. Tłumaczył Aleksander Słowiński, Warszawa.

31. Śliwerski, B. (1998). *Współczesne teorie i nurty wychowania*, podręcznik akademicki, Kraków.

32. Wiloch, T. (1963). *Szkoła radziecka na nowym etapie*, «Kwartalnik Pedagogiczny», 1963 nr 4

33. Wiloch, T. (1978). *Wospitanije licznosti w sowietskiej szkole* (rec.) «Wychowanie».

34. Wołoszyn, S. (1998). «*Pedagogika serca*» *Wasyła Suchomlińskiego* [w:] *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, wyd. 2, tom III, wybór i opracowanie Stefan Wołoszyn, Kielce.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

БЫБЛИОК Мариан – доктор педагогических наук, профессор хабилованный, Куявско-Поморская высшая школа, Быдгощ, Польша.

Наукові інтереси: історія педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BYBLIUK Marian – Doctor of Pedagogical Sciences, a Professor Embezzled, Kujawsko-Pomorskie Higher School, Bydgoszcz, Poland.

Circle of scientific interests: history of pedagogy.

Дата надходження рукопису 29. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор С. І. Шандрук

УДК: 130.123 : 7 : 371.134 : 371.011.31

КОВАЛЬ Петро Миколайович –

доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти

Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника

e-mail: Petro_koval239@ukr.net

ДУХОВНО-МИСТЕЦЬКА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРАЦЯХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна підготовка педагогів сучасної школи сьогодні є найбільш важливою проблемою вищої освіти, оскільки саме вони забезпечують подальший розвиток як особистості, так і суспільства в цілому. В сьогоденних умовах вища освіта має великий потенціал у виборі різноманітних новітніх технологій навчання та використання різноманітних засобів. Однак, використання мистецтва для професійної підготовки та формування високих моральних і духовних якостей майбутнього педагога залишається поза увагою викладацького складу вищих педагогічних закладів та вчительства. Адже саме мистецтво сприяє розвитку особистості, яка здатна проявити себе як творчо-пошукова індивідуальність, що є невід'ємною складовою майбутнього фахівця будь якого профілю, а не тільки людей мистецтва, оскільки творчість є великою рушійною силою у пошуку новітніх технологій в різних галузях. І тому поєднання духовного через використання мистецького потенціалу дасть можливість зберегти все найцінніше для майбутніх поколінь як у природі, так і в культурно-мистецькому арсеналі.

Мистецтво – це культурна сила розвитку суспільства. Тому важливим елементом професійної підготовки майбутніх педагогів мають бути засоби мистецтва, які несуть у собі основні складові духовного розвитку, що здійснюється через взаємозв'язок між

викладачем і студентом. Тобто у співпраці викладача і студента на заняттях відбувається формування того духовного багатства, яким має володіти майбутній педагог [3].

Сучасна українська школа в основному сьогодні зорієнтована та те, щоб дати дітям якомога більше знань. Проте, така позиція часто призводить до значних прогалин у підготовці дітей до тих реалій з якими вони зустрічаються у житті. Тобто, набуття компетентностей якими вона повинна керуватись у своєму повсякденному житті. Тому використання досвіду багатьох відомих педагогів, зокрема В. О. Сухомлинського, було б значним внеском у підготовці майбутніх педагогів в опануванні науки життя.

Далекоглядність В. О. Сухомлинського ми можемо вбачати в його працях де він писав: «Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоденній малюк» [11, с. 15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Велика кількість наукових праць з проблеми використання мистецтва у формуванні гармонійно розвиненої особистості напрацьовані такими науковцями, як О. Апраксина, Г. Васянович, Г. Ващенко,

К. Василенко, В. Верховинець, В. Діденко, І. Зязюн, Т. Іванова, А. Іваницький, Ю. Косенко, М. Лещенко, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, С. Русова, В. Сухомлинський, О. Федій та ін., в яких вони визначають мистецтво як важливий засіб у формуванні духовно-творчої особистості, збереження культури та ідентичності народу. У їхніх історично-педагогічних працях доведено, що мистецтво упродовж усієї історії розвитку людства було невід'ємним компонентом формування гармонійно розвиненої особистості.

Мета статті. Стаття зорієнтована на професійну підготовку майбутніх педагогів шляхом використання засобів мистецтва як важливої складової духовного розвитку особистості. У статті акцентується увага на необхідності навчання мистецтва життя та життєтворчості підростаючого покоління, наголошуючи на пріоритеті в освітньо-виховному процесі парадигми творення і творчості у відповідь на зростаючий попит на творчий потенціал людини, її здатність до самоорганізації, творчого самовираження. Невипадково всі розвинуті країни світу першочергово формують людський потенціал (Г. Філіпчук), розвиток і збагачення її творчих можливостей. Суспільство, яке не враховує змін, що відбуваються в цьому напрямі у цивілізаційному, соціокультурному розвитку світу, приречене на відставання у своєму розвитку – як соціально-економічному, так і людському [4].

У таких умовах професійна підготовка майбутнього педагога, спрямована на гармонізацію професійних і особистісних компонентів його готовності до професійної діяльності. В. Сухомлинський писав, що творення людини є найвищою напругою всіх духовних сил. Це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво. Найважливішим завданням для себе відомий педагог вважав педагогічну діяльність, яка була пронизана любов'ю до дітей. Ось як він про це говорить: «Що найголовнішим було у моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей» [11, с. 7].

Виклад основного матеріалу дослідження. У даний час домінантою навчально-виховного процесу має бути підготовка педагога, здатного вийти за рамки власного предмета і перенести студента в площину художньо-образного мислення, що підніме його на вищий рівень творчого мислення. Професійна підготовка майбутнього фахівця передбачає високопрофесійну педагогічну діяльність і має ґрунтуватися на тих науково-педагогічних дослідженнях, у яких розкриваються процеси формування світоглядних позицій педагога. У першу чергу, це твори класиків-педагогів – А. Макаренка,

В. Сухомлинського, К. Ушинського, де утверджується ідея виховання педагога високої духовної і професійної педагогічної культури, гуманіста, творчої особистості, здатної змінити себе і світ. Тобто, мова іде про те, на скільки різнобічним, далекоглядним і передбачливим має бути педагог. А якщо більш конкретно, то йдеться про професіоналізм вчителя.

О. А. Дубасенюк професіоналізм учителя визначає як психолого-педагогічний феномен, який ґрунтується на педагогічній культурі та професійній самосвідомості, що являє собою складну діалогічну взаємодію педагогічного мислення, педагогічних здібностей, професійних знань та вмій, індивідуальних характеристик учителя, які виявляються в його духовності, інтелігентності, гуманності й реалізуються в творчій педагогічній діяльності [1].

Педагогічний професіоналізм – це реалізована в педагогічній діяльності професійна індивідуальність учителя певного фаху, що забезпечує успішність і якісну характеристику діяльності.

Професійна підготовка майбутнього педагога передбачає застосування мистецтва у формуванні його як особистості, котра в майбутньому могла б забезпечити високий культурний рівень професійної діяльності та визначитися в духовно-ціннісних орієнтирах. Адже мистецтво, це культурна сила розвитку суспільства.

К. Ушинський зазначав, що будь-яка практична діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб людини, є великим мистецтвом, а педагогіка як наука – вище мистецтво, оскільки задовольняє найбільшу з потреб людини і людства в цілому – їхнє прагнення до вдосконалення. Заслуга К. Ушинського полягає в тому, що він розглядав педагогіку не тільки як науку і мистецтво, а й у їхньому гармонійному поєднанні фізичного, розумового й морально-духовного вдосконалення. «Педагогіка не наука, а мистецтво – найбільше, найскладніше, найвище й найнеобхідніше з усіх мистецтв. Мистецтво виховання спирається на науку. Як мистецтво складне й багатогранне, воно спирається на велику кількість обширних і складних наук (три найголовніші з них – фізіологія, психологія та логіка); як мистецтво, воно, крім знань, потребує здібностей і нахилів; і, як мистецтво ж, воно прагне до ідеалу, якого вічно намагаються досягти і який цілковито ніколи недосяжний: до ідеалу досконалої людини» [12, с. 192]. «Ви навчаєте дитину яким-небудь п'яти невідомим їй словам і бачите, що вона мучиться над ними довго і даремно, але зв'яжіть з малюнками двадцять таких слів – і дитина засвоїть їх

швидко». У помислах видатного педагога ми знаходимо підтвердження того, що вмiле використання засобiв мистецтва в навчально-виховному процесi допомагає учням краще засвоїти знання та пізнати навколишній світ – природу і життя людини.

У сучасних умовах мистецтво переходить із сфери духовного у сферу матеріального. За таких умов воно втрачає своє найбільш важливе призначення – формувати в молодого покоління ті морально-духовні цінності, які вироблялися впродовж багатьох століть. Втім, незважаючи на матеріалізованість використання мистецтва, сьогодні воно не втратило своєї важливості, а навпаки, стало значно затребуваним у плані формування творчої особистості та розвитку її індивідуальності. Адже саме на нього покладаються великі надії у відродженні національних і культурних надбань, які передавалися з покоління в покоління нашими батьками. А це є важливий засіб у підготовці майбутніх педагогічних.

Сила мистецтва в його цілісному впливі на людину, що пояснюється образною природою художніх витворів. Дослідники, намагаючись зрозуміти природу мистецтва, бачили в ньому засіб спілкування між людьми та джерело пізнання світу, своєрідне кодування інформації про історичні періоди та народи, розглядали мистецтво як текст та знакову систему, як гру, задоволення, прояв ірраціонального та несвідомого начала в людині, бачили в ній спосіб самовираження та самосвідомості людства через особистість художника. Тобто, можна стверджувати, що мистецтво є знакова система. Надзвичайного значення мистецтву надавав (Л. Фейнберг), який теж відмічав про мистецтво як знакову систему. Він говорив, що мистецтво у всіх випадках важливе. В першому воно є просто великим свідком і фактором радості життя, і в другому, могутнім засобом зміцнення переконання в правильності вибраної мети та духовного відродження людства.

Слід зазначити, що мистецтво володіє надзвичайно потужною здатністю розвивати людину з найкращих позицій. В. Соловйов у своїй філософській праці «Загальний смисл мистецтва» говорить про те, що мистецтво своїм кінцевим завданням необхідно втілювати абсолютний ідеал не лише в уяві, але й насправді – повинно одухотворити, переідейнити наше дійсне життя. Якщо скажуть, що таке завдання виходить за межі мистецтва, то запитуйтеся: хто встановив ці межі? В історії ми їх не знаходимо [6].

Мистецтво – водночас і творення, і пізнання світу, і спілкування. Воно покликане виховувати художній смак людини, розвивати її здатність до творчості за законами краси.

Прекрасне твориться через почуттєве сприйняття людиною навколишньої дійсності, на чому наголошує І. Зязюн, і саме через почуття впливає на неї з великою силою, виховуючи через любов до прекрасного моральні якості. Коли прекрасне проходить через нашу кров, наші почуття, слухання музики, читання художньої літератури, перегляд фільму, відвідування театру та ін., наше життя наповнюється духовною красою, набуває нового змісту. Мистецтво є духовною потребою людини, воно, як повітря, без якого людина не може жити, без нього вона задихається, їй стає тісно і незатишно в житті.

Оскільки на емоції найбільш сильний вплив здійснює мистецтво, то воно стає одним з найвпливовіших засобів професійної підготовки студентів педагогічних навчальних закладів та формування їх естетичної сфери. Основними складниками естетичної сфери І. Зязюн називає потреби, емоції та почуття, смаки, погляди, ідеали. «Естетичний досвід через свої складові – спеціалізовані емоції і почуття, що обов'язково зумовлюють вольову діяльність, регулює людську поведінку, спрямовує дії людини на предмет, здатний задовольнити людську потребу» [2, с. 75].

Неодноразово у своїх працях В. Сухомлинський порушував питання розвитку здібностей та обдарованості, будучи переконаним, що нездібних дітей немає. «Немає дітей обдарованих і необдарованих, талановитих і звичайних. Обдаровані, талановиті всі без винятку діти. Розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його неповторно індивідуальний талант – це означає піднести особистість на високий рівень розвитку людської гідності» [9, с. 96].

Педагогічна майстерність майбутнього педагога значною мірою визначається рівнем його зайнятості у мистецько-творчих колективах навчального закладу. Адже мистецтво активізує процес пізнання прекрасного, усвідомлення власної причетності до культури свого народу, змінює духовно-моральний світ особистості; формується особливе, активне ставлення до творчості і, як результат, до професійної діяльності. Людина, на думку В. Сухомлинського, не хоче бути пасивним споживачем духовних благ і цінностей, вона прагне бути творцем, оскільки творчість є найважливішою умовою повноти її духовного життя. Творчість – те джерело натхнення, яке відшліфовує чуйність душі, без чого не може бути справжньої вихованості, справжньої культури [10].

Мистецько-творчі колективи – головний засіб виховання високих моральних якостей, естетичних смаків, що зміцнює дисципліну

юнаків і дівчат, виробляє колективну відповідальність за доручену справу. Педагогічна діяльність має взаємопослужувати і взаємозабезпечувати навчально-виховний процес засобами морально-естетичного і духовного змісту. Тому необхідно поза навчальну роботу з студентською молоддю вивести на значно вищий рівень, щоб така діяльність стала частиною їхнього життя. Слід зазначити, що деякі форми мистецько-творчої позааудиторної діяльності можна використовувати у проведенні семінарсько-практичних та лекційних занять для студентів ЗВО.

Саме тому, В. Сухомлинський наголошував на необхідності системного підходу у залученні дітей до творчих колективів в яких постійного ускладнюються завдання, зміст, форми і методи відповідно до віку учнів та рівня їхнього розвитку: від сприйняття краси природи – до складання казок віршів, творів-мініатюр, створення етюдів; від сприйняття творів мистецтва – до їх глибокого аналізу; від простих спостережень – до активної творчої діяльності, стимулювання прагнення жити і творити за законами краси [5, с. 37].

Пісня, музика, танець, це саме те, що увесь час супроводжує дитину у житті. Щоб бути високопрофесійним педагогом, необхідно у своїй педагогічній діяльності використовувати такі види мистецтва. Адже саме вони забезпечують позитивний емоційний стан дитини. Визначаючи важливість мистецтва у розвитку дитини В. Сухомлинський наголошував: «Музика – уява – фантазія – казка – творчість – така доріжка, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили» [7, с. 66].

Займаючись з дітьми у танцювальних гуртках В. Сухомлинський наголошував: «Передусім дбайте про те, щоб рука стала для підлітка тонким, віртуозним інструментом праці, зв'язаним тисячами ниток з мозком. Свідоме і вмале керування рухами свого тіла починається з керування рукою, із зворотного впливу руки на мозок, завдяки якому виробляється пластичність, чутливість, взаємодія систем: рука – мозок, тіло – мозок, праця – мозок» [7, с. 368].

Тобто, майстерність педагога визначається за результатами його професійної діяльності. Саме його педагогічна діяльність здатна забезпечити гармонійний розвиток школяра як особистості. «У руках кожного педагога, – писав учений, – доля десятків, сотень людських життів. Доторкніться до серця, до душі вихованця дбайливою люблячою рукою, відкрийте в ньому майстра-творця, і людина заграє своїм неповторним сяйвом, як починає сяяти коштовний камінь у

руках ювеліра, що зумів розкрити за сірою, непривабливою зовнішністю чарівне сяйво... Вірте в талант і творчі сили кожного вихованця. Людина – неповторна!» [10, с. 96].

В. Сухомлинський наголошував: «Піднімайте себе в очах своїх дітей тим, що діти бачитимуть: вищим сенсом вашого життя є засів того зерна, з якого виростає буйна парость людського щастя» [8, с. 159].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. І тому значення мистецтва в сучасному світі неухильно зростає, воно слугує тим каталізатором який здатний внести серйозні корективи у виробленні таких якостей як сили волі, характеру, стійкості до різного роду дешевих спокус, оскільки протистояти явищам бездуховності, зневаги до мистецьких надбань людства можна лише шляхом удосконалення творчих потенцій суспільства, усвідомлення пріоритету загальнолюдських цінностей і розуміння перспективи гуманітарного розвитку культури.

Отже, важливим і водночас найскладнішим компонентом освіти, як показала практика, є не тільки високий рівень професійних знань, а також духовне й моральне виховання молоді, оскільки без цих якостей професіоналізм втрачає цінність. За таких умов, мораль може бути стійкою, коли вона формується на зразках високої культури, національного і світового мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дубасенюк О. А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога / О. А. Дубасенюк / дисертація д-ра пед. наук.: 13.00.04 Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, Київ, 1996. – 453 с.
2. Зязюн І. А. Духовні чинники елітарної особистості // І. А. Зязюн // Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі: [збірка матеріалів Міжнародного конгресу. IV Слов'янські педагогічні читання. – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. – 338 с.
3. Коваль П. М. Психолого-педагогічні чинники педагогічної дії в системі учитель – учень, викладач – студент // П. М. Коваль // збірник наукових праць. Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 8. – С. 143–148.
4. Мистецтво життєтворчості особистості: наук.-метод. посіб.: у 2 ч. / Ред. рада: В. М. Доній, Г. М. Нессен та ін., Київ, 1997. – Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
5. Постельняк А. І., Сухомлинський В. О.: діалог із сучасністю / А. І. Постельняк. – Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2003. – 178 с.
6. Соловьев В. С. Сочинения : в 2-х т. / В. С. Соловьев. – Москва, 1998. – 824 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – Київ: Рад. школа,

1976. – 670 с.

8. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – Київ: Радянська школа, 1978. – 263 с.

9. Сухомлинський В. О. Людина неповторна. *Вибрані твори*: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 80–96.

10. Сухомлинський В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – Москва, 1975. – 262 с.

11. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори*: в 5 т. / В. О. Сухомлинський – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–282.

12. Ушинський К. Д. Вибрані твори / К. Д. Ушинський. – Київ, 1983. – Т. 1. – С. 192–205.

REFERENCES

1. Dubasenyuk, O. A. (1996). *Teoretychni i metodychni osnovy vykhovnoyi diyalnosti pedahoha*. [Theoretical and methodological foundations of educational activity of the teacher]. Kyiv.

2. Zyazyun, I. A. (2005). *Dukhovni chynnyky elitarnoyi osobystosti*. [Spiritual factors of elitist personality]. Cherkasy.

3. Koval, P. M. (2011). *Psykhologo-pedahohichni chynnyky pedahohichnoyi diyi v systemi uchytel – uchen, vykladach – student*. [Psychological and pedagogical factors of pedagogical action in the system teacher – student, teacher - student]. Ivano-Frankivsk.

4. *Mystetstvo zhyttyetvorchoosti osobystosti: nauk.-metod. posib*. (1997). [The art of life-creation of personality]. Kyiv.

5. Postelnyak, A. I. (2003). *V. O. Sukhomlynskyu: dialoh iz suchasnistyuu*. [Sukhomlynsky V. O. : Dialogue with the present]. Kirovohrad.

6. Solovev, V. S. (1998). *Sochynenyua*. [Compositions]. Moscow.

7. Sukhomlynskyu, V. O. (1976). *Vybrani tvory*.

[Selected Works]. Kyiv.

8. Sukhomlynskyu, V. O. (1978). *Batkovska pedahohika*. [Parent Pedagogy]. Kyiv.

9. Sukhomlynskyu, V. O. (1977). *Lyudyna nepovtorna*. [A man is unique.]. Kyiv.

10. Sukhomlynskyu, V. A. (1975). *O vospytanyu*. [About education.]. Moscow.

11. Sukhomlynskyu, V. O. (1977). *Sertse viddayu dityam*. [I give my heart to the children.]. Kyiv.

12. Ushynskyu, K. D. (1983). *Vybrani tvory*. [selected works]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОВАЛЬ Петро Миколайович – доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: методика навчання хореографічних дисциплін у вищій школі, підготовка майбутнього фахівця до педагогічної діяльності з використанням засобів мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOVAL Petro Nikolaevich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Professional Techniques and Technologies of Elementary Education of the Precarpathian National University named after. V. Stefanyk

Circle of scientific interests: methodology of teaching choreographic disciplines in high school, preparation of a future specialist for pedagogical activity with the use of means of art.

Дата надходження рукопису 07. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор В. Ф. Черкасов

УДК 811.161.2(07)

КУЧЕРЕНКО Ірина Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри практичного мовознавства, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

e-mail: kucherenkoia@ukr.net

МАМЧУР Лідія Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичного мовознавства Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

e-mail: mamchur_l@ukr.net

УРОК ЯК ФУНКЦІЙНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування проблеми. У сучасному освітньому просторі утвердилася загальна тенденція акцентуалізації навчально-виховного процесу на особистісно орієнтоване, компетентісно спрямоване,

комунікативно-діяльнісне навчання. Виховання мовної особистості учня як національно свідомого майбутнього громадянина України – найголовніша мета шкільної мовної освіти і завдання вчителя-

словесника – створити необхідні дидактико-методичні умови для розвитку глибоко моральної, гуманної, духовно багаті особистості. Сьогодення вимагає включити до змісту освіти не тільки засвоєння знань і вироблення мовних умінь, а й розвиток мовленнєвого досвіду їх застосування, тобто шкільне навчання української мови обов'язково повинно бути практично спрямованим – мати вихід у живе мовленнєве спілкування, навчальний дискурс на уроці. Вітчизняна лінгводидактика завжди прагне вдосконалити теорію та практику навчання української мови, знайти і розробити шляхи ефективного розвитку комунікативної компетентності учнів на уроках мови. Серед учених-методистів і в освітянській практиці з-поміж учителів-новаторів ім'я Василя Олександровича Сухомлинського займає одне з почесних місць. Суттєвим внеском у методику навчання української мови стали дослідження вченим уроку рідної мови, розроблення власної концепції технології проведення навчального заняття – особливого, емоційного, натхненного, високоефективного та продуктивного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема навчання української мови дитини-школяра, формування національно-мовної особистості майбутнього громадянина різними формами та засобами була і залишається в полі зору вчених-методистів й учителів-практиків. Питання формування в учнів на уроках української мови мовної обізнаності й майстерності, мовленнєвої вправності й досконалості, комунікативної здатності й умілості досліджували О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Мельничайко, С. Омельчук, М. Пентилюк, Т. Симоненко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, С. Чавдаров, Г. Шелехова, К. Ушинський та ін. Теоретико-методичні ідеї вчених-методистів є важливим підґрунтям для модернізації сучасного мовного навчання, вдосконалення уроку української мови. Особливої значущості в аспекті дослідження найкращих концепцій науковців задля інтерпретованої імплементації в сучасну мовноосвітню практику постає аналіз концептуальних положень методичного доробку В. Сухомлинського, котрий свого часу привніс новаторські ідеї вдосконалення шляхів розвитку мовно-мовленнєвої грамотності і вмілості учнів.

Мета статті – проаналізувати шляхи розвитку мовної особистості учня в лінгводидактичній спадщині В. Сухомлинського, схарактеризувати погляди

вченого щодо класифікації уроків рідної мови, особливості їх проведення і реалізації; окреслити шляхи застосування методичної спадщини вченого у практику навчання української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спадщина кожного визначного педагога так чи інакше пов'язана з життям і творчістю свого народу. Вона є найповнішим виявленням його духу, сили і творчих поривань. Це по праву можна сказати і про В. О. Сухомлинського, відомого вченого практика, вчителя української мови і літератури за фахом, великого шанувальника рідної української мови. Мова великого українського народу – найважливіший засіб самовираження, нею створено й акумульовано неоціненні духовні багатства, людські чесноти і досягнення. В. Сухомлинський розумів роль і значення мови у житті людини і суспільства. Учений розглядав рідну українську мову як провідний навчальний предмет у школі, успішне оволодіння якою значною мірою сприяє засвоєнню знань з інших предметів. За переконанням ученого, марно думати, що учень, який не знає рідної мови, зможе вправно користуватись іншою мовою, оскільки багатство мови іншого народу залишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула її краси. В. Сухомлинський звертається до учнів та молоді: «Знай, бережи, збагачай велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це мова великого народу, великої культури» [8, с. 34].

Основним завданням теорії і практики навчання української мови, вважав учений-практик, є постійне вдосконалення змісту, форм і методів його організації як неподільних складових частин навчального процесу. Чільне місце в лінгводидактичній спадщині В. Сухомлинського посідає урок як основна форма організації навчально-виховної роботи в школі.

Урок є органічним цілим, з цілевизначеною навчально-виховною метою, якій підпорядковано всі елементи уроку; кожна частина уроку й урок загалом повинні бути побудовані з урахуванням закономірностей і принципів засвоєння, що визначають організацію процесу навчання. На думку В. Сухомлинського, урок – це «дзеркало загальної і педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його світогляду, ерудиції [7]». Урок має невичерпні резерви, потужні дидактико-виховні й розвивально-творчі можливості, чітко висвітлені у триєдиній меті уроку – навчальній, розвивальній і виховній. Сучасний урок є віддзеркаленням новітньої педагогіки і методики навчання української мови,

основною і найбільш поширеною структурною одиницею класно-урочної системи навчання в основній школі. Урок – це стрижень навчання, інструмент виховання й розвитку особистості. Саме у межах навчального урочного часу відбувається реальне формування індивідуальних компетентностей учня, відбувається розвиток його персональних задатків, здійснюється становлення особистісних якостей.

Урок як цілісна функційна система складається з низки взаємопов'язаних компонентів, що впливають на ефективність проведення навчального заняття і на якість розвитку особистісної комунікативної компетентності учня. Тому класифікація і структурування уроку – одне з ключових питань лінгводидактики. У середині ХХ століття, в час активної науково-дослідної діяльності В. Сухомлинського, у методиці навчання рідної мови було визначено й описано такі види уроків: подачі (вивчення) нового матеріалу, закріплення вивченого, повторення, перевірка знань учнів [4], аналізу контрольних робіт, узагальнення вивченого [5], комбіновані уроки [1]. Означені аспекти уроки рідної мови, по-перше, не охоплювали всієї різноманітності занять, що проводилися в школах, зокрема простежувалася відсутність уроків розвитку зв'язного мовлення учнів; по-друге, вони відрізнялися певною одноманітністю, схематизмом, недостатньо сприяли активізації пізнавальної діяльності учнів, збагаченню їхнього словника, розвитку мовлення в цілому. В. Сухомлинський у своїй науковій і практичній діяльності уник названих недоліків і багато в чому випередив свій час.

У системі занять з української мови, які у В. Сухомлинського мали творчий характер, відрізнялися методичною свіжістю і новизною, у Павлівській школі знайшли широке застосування уроки заключного повторення і систематизації вивченого [9], а також уроки, спрямовані на розвиток мислення і мовлення учнів [7]. Такі види навчальних занять посіли своє особливе місце у класифікації уроків рідної мови В. Сухомлинського. Уроки будувалися з урахуванням таких положень і настанов:

1. Поєднання, об'єднання, злиття практичної роботи, що її виконують учні, з первинним сприйняттям знань, з їх поглибленням, розвитком, застосуванням. У зв'язку з цим необхідне закріплення знань. Це тривалий процес, що охоплює не тільки спеціальні вправи та інші види самостійної роботи, а й оволодіння новими знаннями.

2. Застосування знань (у різноманітних формах) як найважливіший, головний шлях не тільки поглиблення, розвитку знань, а і їхне

виявлення, перевірки. Застосуванням знань учителі прагнули забезпечити постійний зворотний зв'язок, одержати інформацію про те, як учні думають, яких результатів досягає кожний із них. Своєчасна інформація про розумову працю кожного учня залежить від того, наскільки правильно дібрано завдання для застосування знань, чи враховано індивідуальні здібності й особливо самостійність, індивідуальний характер розумової праці.

3. Тривалість і поступовість процесу оволодіння знаннями. Якщо на вивчення певної теми програмою передбачено три години, то це зовсім не означає, що після цих трьох уроків учні повністю оволоділи знаннями. Знання розвиваються, поглиблюються поступово і впродовж тривалого часу. Розвиток, поглиблення знань – тривалий процес, що відбувається і на уроці, і під час виконання домашніх завдань. Практична робота, потрібна для закріплення, розвитку, поглиблення знань, розподіляється на тривалий час [6].

Уроки, що ґрунтуються на цих положеннях, дуже різноманітні за структурою. В. Сухомлинський радить більшість уроків української мови у 1–5 класах починати з практичного застосування знань, набутих раніше; у процесі цієї роботи поглиблюється розуміння правил, визначень та інших узагальнень. Якщо, наприклад, на уроках граматики вивчають правопис ненаголошених голосних, то вчитель має вибрати один з методичних прийомів, який сприятиме свідомому засвоєнню учнями суті правила: учні або записують кілька речень, пояснюючи в них слова з ненаголошеними голосними, або вибирають речення із словами цього типу з книжки для читання, або грукують слова з ненаголошеними голосними за ознаками, особливостями, або самостійно складають речення із словами з ненаголошеними голосними. У процесі педагогічної діяльності В. Сухомлинський з'ясував, що структура уроку в початкових класах визначається особливістю знань, якими учні повинні оволодіти на цьому ступені навчання. Ці знання мають органічно поєднуватися з уміннями. Головне завдання початкового етапу навчання полягає в тому, щоб діти вміли читати, писати, думати, спостерігати, висловлювати свою думку. Тому до всіх структурних етапів уроків мови необхідно включати активну працю: учні обов'язково щось роблять – пишуть, читають, спостерігають явища природи чи трудовий процес, складають твори.

Уроки заключного повторення і систематизації знань В. Сухомлинський радив проводити час від часу. Теми таких уроків

визначаються співвідношенням теоретичних знань і практичних навичок учнів. При систематичному повторенні на кожному уроці, при вмілому виділенні найголовнішого з теми, при поєднанні засвоєння теоретичного матеріалу з практичною роботою підготовка учня до уроку заключного повторення і систематизації знань вимагає часу не більше, ніж до звичайного уроку. У процесі вивчення програмового матеріалу учні записують правила, найголовніші приклади, які будуть потрібні для підготовки до уроку заключного повторення і систематизації. Учні користуються записами при вивченні окремих розділів. Досвід переконав, що повторення записів, зроблених самими учнями, дає велику користь. Адже ці записи – результат напруженої розумової праці, заучування і відтворення. «Повторюючи записане, учень відновлює в пам'яті ті думки, висновки, узагальнення, до яких він прийшов багато місяців тому. Забуте і нетвердо засвоєне відновлюється при цьому значно швидше, ніж при читанні підручника» [9, с. 29]. Урок заключного повторення і систематизації буде продуктивним, коли в учня є достатній запас знань і навичок для того, щоб повторювати тільки головне. Слід повторювати не все підряд, а привести в систему весь обсяг знань, спираючись на основне.

У сучасній системі аспектичних уроків української мови наявні уроки повторення, узагальнення і систематизації. Мета такого уроку – узагальнення комплексу знань, умінь, навичок і досвіду їхнього застосування, систематизація власної комунікативної компетентності. Структурні етапи: організаційний момент, мотивація, перевірка домашнього завдання, цілевизначення, повторення, узагальнення і систематизація комплексу знань, умінь, навичок і досвіду їхнього застосування; рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку [2].

Уперше в методиці української мови В. Сухомлинський запровадив уроки, спрямовані на розвиток мислення і мовлення учнів – це «Уроки мислення» серед природи. Поділився досвідом з колегами, зацікавив їх цією формою роботи з дітьми. Навесні і восени майже третину уроків учителі почали проводити серед природи, і ніхто не скаржився на брак часу. Природа, її невичерпне багатство і різноманітність – головне джерело думки, головна школа розвитку розумових здібностей. Кожна подорож у природу була пошуком: досліджувалося емоційне забарвлення слова, що народжувалося у процесі спостереження. Учителі початкових класів стали складати твори-мініатюри, частіше обговорювати цікаву проблему, результати спостережень. У процесі розмови поступово народжувалася істина:

кожний вчитель повинен бути словесником, бо слово – найважливіший педагогічний інструмент, його нічим не заміниш.

«Уроки мислення» проходили у «Школі радості під блакитним небом» і в кімнаті Казки. В. Сухомлинський домагався, щоб увесь навчально-виховний процес був пронизаний напруженою роботою думки. Для уроків мислення він розробив цілу програму. Так з'явилася «Книга природи», в якій окремі факти, явища мали свої сторінки і назви: «Живе і неживе», «Неживе пов'язане з живим», «Усе в природі змінюється», «Сонце – джерело життя», «Як подорожує краплина води», «Пробудження природи навесні», «Природа чекає на зиму», «Ліс зберігає вологу». Цей перший етап розвитку мислення дитини у школі є найбільш відповідальним у житті людини, що добре розумів павлівський учений. Саме в дитинстві людина опановує скарби рідного слова, навчається думати. Педагог радив пов'язувати урочні заняття з навколишнім світом, щоб духовне життя підлітків було насиченим і повноцінним, щоб вони не витрачали даремно часу і не шукали гострих пригод. Треба «простягнути незримі ниті» від уроку до позаурочних інтересів, запитів.

Уроки мислення В. Сухомлинський радив практикувати від дошкільного віку до закінчення 8 (теперішнього 9) класу. На таких уроках діти досліджуватимуть, осмислюватимуть життя природи, працю людей. Завдяки їм у школяра буде можливість висловити власні думки про те, що він бачить, спостерігає, досліджує, робить. «Уроки мислення серед природи» В. Сухомлинський називав «подорожами до джерел живої думки» [6, с. 401]. Ці уроки були багатшими за цілеспрямованістю і формами розумової праці дітей. На одному з уроків учні міркують про явище, причину і наслідок. У навколишньому світі вони шукають причиново-наслідкові зв'язки, описують їх. За таких умов думка учнів ставала яскравішою, багатшою, виразнішою, слово, набуваючи емоційного забарвлення, починало грати, трепетати.

Активна розумова діяльність учнів на уроці забезпечується тоді, коли розповідь учителя грамотна, чітка, послідовна. Неясність думки, нечіткість, розпливчатість мовлення вчителя – це вже гарантія того, що в головах учнів плутанина і 90% часу витрачено марно. В. Сухомлинський, аналізуючи відвідані уроки, радив учителям мови особливу увагу зосереджувати на тому, як застосовуються раніше набуті знання для здобуття нових. Це, вважав педагог-новатор, найважливіша складова частина закріплення знань.

Великий інтерес становлять думки В. Сухомлинського про критерії ефективності

уроку. Ними він вважав: залучення шляхом індивідуального підходу до продуктивної навчальної роботи на уроці всіх дітей; забезпечення єдності навчання і виховання; раціональну перевірку знань учнів; встановлення зворотного зв'язку в процесі викладу нового матеріалу; розвиток і поглиблення знань учнів під час вивчення нового матеріалу; засвоєння учнями так званих «вузлів знань»; проведення широкої словникової роботи; застосування раціональної організації домашніх завдань.

В. Сухомлинський справедливо вважав, що «ефективність уроку, результат роботи вчителя – це не кращі відповіді окремих учнів, викликаних після розповіді, пояснення, а добрі знання всього класу» [6, с. 595]. Учитель повинен розраховувати завдання для самостійної, індивідуальної роботи так, щоб його виконали всі учні цілком самостійно. З цією метою треба добирати завдання в кількох варіантах, відводячи час на думання, осмислення, щоб і найслабкіші діти довели роботу до кінця.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На сучасному етапі модернізації шкільної мовної освіти особливої значущості набувають концептуальні положення В. Сухомлинського щодо формування мовної особистості учня на уроках української мови. Урокам рідної мови В. Сухомлинський відводив особливе місце в системі освіти: надзвичайно велика їх роль у прищепленні учням любові до слова, у розвитку образного мислення, становленні світогляду і т. ін. Творче впровадження у навчально-виховний процес мовного навчання в сучасній школі ідей вченого-практика дасть змогу вчителям удосконалити методику навчання, а учням якнайкраще опанувати систему рідної мови і наблизитися до сприйняття загальної мовної картини навколишнього світу у взаємозв'язку, який об'єднується цілісністю людського мислення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дмитровський Є. М. Методика викладання української мови в середній школі / Є. М. Дмитровський. – К.: Рад. школа, 1965. – 286 с.
2. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: монографія / Ірина Кучеренко. – Умань: ФОП Жовтий О. О. – 2014. – 410 с.
3. Мамчур Л. Лінгводидактична спадщина В.О.Сухомлинського: навчально-методичний посібник / Л. І. Мамчур. – Умань: РВЦ «Софія», 2009. – 170 с.
4. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. С. Х.Чавдарова і В. І.Масальського. – К.:Рад. школа, 1954. – 348 с.

5. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. С. Х.Чавдарова і В. І.Масальського. – К.: Рад. школа, 1962. – 372 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.4. – 637 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – 638 с.
8. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. О. Сухомлинський. – К., 1966. – 232 с.
9. Сухомлинський В. О. Уроки заключного повторення і систематизації вивченого // В. О. Сухомлинським // Рад. школа. – 1954. – № 4. – С. 26–31.

REFERENCES

1. Dmytrovsjkyj, Je. M. (1965). *Metodyka vykladannja ukrajinsjkoji movy v serednij shkoli*. [Methodology of teaching Ukrainian language in high school]. Kyiv.
2. Kucherenko, I. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady suchasnogho urokuukrajinsjkojimovy v osnovnij shkoli*. [Theoretical and methodical principles of the modern lesson of the Ukrainian language in the basic school]. Uman.
3. Mamchur, L. (2009). *Lingvodidaktyčna spadshhyna V. O. Sukhomlynsjkocho*. [Lingvodidactic legacy VO Sukhomlynsky]. Uman.
4. *Metodyka vykladannja ukrajinsjkoji movy v serednij shkoli*. (1954). [Methodology of teaching Ukrainian language in high school]. Kyiv.
5. *Metodyka vykladannja ukrajinsjkoji movy v serednij shkoli*. (1962). [Methodology of teaching Ukrainian language in high school]. Kyiv.
6. Sukhomlynsjkyj, V. O. (1977). *Vybrani tvory: u p'jaty tomakh*. [Selected works: in five volumes]. Kyiv.
7. Sukhomlynsjkyj, V. O. (1977). *Vybrani tvory: u p'jaty tomakh*. [Selected works: in five volumes]. Kyiv.
8. Sukhomlynsjkyj, V. O. (1966). *Moraljni zapovidi dytynstva i junosti*. [The moral commandments of childhood and adolescence]. Kyiv.
9. Sukhomlynsjkyj, V. O. (1954). *Uroky zakljuchnogho povtorennja i systematyzaciji vvychenogho*. [Lessons of the final repetition and systematization of the learned]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЧЕРЕНКО Ірина Анатоліївна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Наукові інтереси: методика навчання української мови, комунікативна лінгвістика, когнітивна методика, психолінгвістика

МАМЧУР Лідія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

KUCHERENKO Iryna Anatolievna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Practical Linguistics, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna

Circle of scientific interests: methodology of teaching the Ukrainian language, communicative

linguistics, cognitive methodology, psycholinguistics

MAMCHUR Lidiya Ivanivna – doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of practical linguistics of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: methodology of teaching the Ukrainian language, communicative linguistics, cognitive methodology, psycholinguistics.

Дата надходження рукопису 07. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко

УДК: 37.0:372:376

МІСР Тетяна Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка
e-mail: t.miier@kubg.edu.ua

**РОЗГЛЯД ФЕНОМЕНУ «ОСВІТНИЙ ПРОСТІР»
У КОНТЕКСТІ ПОЄДНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ
НАПРАЦЮВАНЬ З ВАГОМОЮ ПЕДАГОГІЧНОЮ СПАДЩИНОЮ МИНУЛОГО**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Глобалізаційні процеси, стрімке зростання обсягів інформаційних ресурсів та мобільне їх використання для активного життя спричинили розвиток суспільства спочатку як інформаційного, а згодом і як суспільства знань. Сучасний розвиток суспільства характеризується, з одного боку, прискоренням збільшенням обсягу знань у різних галузях людської життєдіяльності, а, з іншого – зростанням ролі комп'ютерної комунікації, зокрема опосередкованою взаємодією індивідів, циркуляцією інформаційного потоку та швидким доступом до інформаційних даних.

І в інформаційному суспільстві, і в суспільстві знань нового імпульсу й нових якостей набуває вся система масової комунікації, а особливо та частина соціальної інформації, що охоплює такі складові, як світоглядна, духовна, естетична, публіцистична, побутова тощо. Базовим у розумінні масової комунікації є інформаційний простір, у якому і завдяки якому виробляється, існує, циркулює, розвивається, використовується інформація. Інформаційний простір – це поняття, сутність якого можна трактувати з огляду на територіальний, повітряний, космічний, технічний, економічний та людський аспекти, оскільки виробником і споживачем соціальної інформації є людина, за її відсутності інформація втрачає свій сенс.

Зазначене активізує всебічний розгляд проблеми функціонування світового інформаційного простору в значенні обширу, котрий включає в себе інформацію про сукупність усіх форм матерії у космічному просторі в цілому та земному зокрема; обширу, в межах якого людська діяльність стає визначальним чинником розвитку й продукування інформації; обширу, котрий існує в модусах минулого, теперішнього і майбутнього, а отже містить активний інформаційний простір та неактивні інформаційні простори майбутнього й минулого.

Авторка статті вдається до тлумачення поняття «*активний інформаційний простір*» («обшир, у якому й завдяки якому виробляється, існує, циркулює, розвивається, використовується інформація» [1, с.109]), «*неактивний інформаційний простір майбутнього*» («обшир, котрий включає в себе інформацію про сукупність усіх форм матерії, пізнання якої в процесі людської діяльності стає визначальним чинником розвитку й продукування інформації; існує в модусі майбутнього; обшир пізнання, зміна меж якого визначає тенденції подальшого цивілізаційного розвитку» [1, с.109]) та «*неактивний інформаційний простір минулого*» («обшир, котрий включає в себе інформацію про сукупність усіх форм матерії, які стосуються попередньої людської діяльності; існує в модусі минулого; обшир пізнання, зміна меж якого в більшій чи меншій

мірі впливає на соціальний розвиток» [1, с. 109]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку XXI століття освітній простір піднесено в ранг об'єктів наукових досліджень. Зокрема цей феномен розглядається і як результат, і як перспектива інтеграційних процесів у системі освіти (С. Бондирева, О. Веряєв, Б. Гершунський, В. Гінецинський, А. Самодрин, В. Слободчиков, Г. Щевельова та ін.). Також увага акцентується на: розробленні психолого-педагогічних умов створення освітнього простору особистості (Т. Ткач, І. Шендрік, І. Фрумін та ін.); побудові концептуальної моделі освітнього простору учня в ЗНЗ (А. Цимбалару); характеристиках освітнього простору (В. Коновальчук та ін.).

Мета статті. У даній статті йтиметься про активний інформаційний простір, зокрема про освітній простір як його складник, що містить інформацію, котра, витримавши плин часу, засвідчила свою значущість, дієвість і міжконтинентальну затребуваність. Саме такою інформацією авторка статті вважає ідеї, які ввійшли до педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Розглянемо ці ідеї в контексті характеристик освітнього простору, у який надходить інформація з активного інформаційного простору, котрий, у свою чергу, поповнюється інформацією в результаті зміни меж неактивного інформаційного простору минулого у наслідок активного його пізнання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до сучасних наукових напрацюваннях, зокрема доробку В. Коновальчук [2], характеристикою освітнього простору є його фрактальність, яка виявляються в тому, що освітній простір розглядається як фрактал соціального простору, в якому взаємодіють різні об'єкти, що впливають на освіту і визначають її характер. «Фрактальності властива самоподібність: як би не ділили фрактал, у результаті всіх поділів отримується та ж сама вихідна форма, тільки у зменшеному вигляді. Фрактал – це динаміка самоподібності, яка відтворюється на різних рівнях його поділу або множення. Повторюючись у кожній своїй частині та в частинах цих частин, змінюючись у масштабах, фрактал зберігає свою структуру. І це не математична фантазія, це єдино достовірний спосіб описати складні явища нашого світу. Гуманітарне і філософське мислення теж починає поступово освоювати принцип фрактальності. За властивістю самоподібності світ ділиться на зменшені подоби до себе, простори та підпростори. Піраміда життя складається із пірамідок

меншого розміру, які, у свою чергу, теж складаються з ще менших пірамідок. Отже, і кожне понятійне ціле складається з безлічі своїх зменшених подоб» [2, с. 29].

У контексті фрактальності освітнього простору привертають увагу ідеї В. Сухомлинського, якими засвідчується:

- необхідність розгляду освітнього простору як фракталу соціального простору, що зазнає постійних змін («Рівень знань молоді людини 70-90-х років буде незрівнянно вищий від рівня знань молоді попередніх десятиліть» [3, с. 17]);

- вплив фракталів освітнього простору на рівень розвитку соціального простору («Люди, які в роки отрочтва і ранньої юності виконувати трудові завдання, що мали світоглядну спрямованість, у зрілі роки відзначаються тим, що в них є свої погляди на важливі закономірності природи і праці» [4, с. 211]);

- функціонування фракталів освітнього простору на основі активності того, хто навчається («пізнаючи – доводити і доводячи – пізнавати») [5, с. 212]).

Далі акцентуємо увагу на деміургічності. Цією характеристикою передбачається природна й гармонійна творчо-розвивальна динаміка освітнього простору. Варто наголосити на тому, що розвиток є «процесом незворотної, спрямованої, закономірної зміни матеріальних та ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність усіх трьох зазначених властивостей виділяє процес розвитку серед інших змін» [2, с. 30]. У контексті деміургічності незворотність змін характеризує функціональність. Відсутність спрямованості засвідчує про те, що зміни не можуть накопичуватися, а відсутність закономірності змін вказує на випадковість процесів.

На деміургічність освітнього простору (без зазначення терміну) вказував і В. Сухомлинський. Зокрема педагог зазначав, що «інтелектуальне заглиблення учня в певну галузь науки сприяє тому, що з відповідного предмета він знає значно більше, ніж вимагає шкільна програма. А чим більше це заглиблення, тим ширше коло інтелектуальних інтересів учня. Більше того, ми переконалися, що таке випередження програми – з певної галузі знань окремими учнями – необхідна умова багатого розумового життя колективу і умова розвитку задатків кожної особистості. Розумний, розвинений учень завжди з одного чи кількох предметів випереджає програму. Глибокі, ґрунтовні знання з усіх предметів у поєднанні з розвитком особливого інтересу до одного предмета, до однієї галузі знань – у цьому важлива умова всебічного розвитку

людини» [4, с. 245]) й природної і гармонійної творчо-розвивальної динаміки освітнього простору. Зазначене набуває особливого звучання в умовах: по-перше, поширення глобалізаційних процесів на розвиток людини у складі світового суспільства; по-друге, зростання варіативності вибудовування комунікаційних зв'язків між суб'єктами освітнього процесу; по-третє, становлення нових закономірностей формування та розвитку освітнього простору як фракталу соціального простору.

Така характеристика освітнього простору як рефлексивності породжується тим, що, за узагальненням А. Цимбалару [5], освітній простір на відміну від освітнього середовища уміщує особистість як об'єкт, який взаємодіє з іншими об'єктами, у процесі чого вони змінюються і відбувається їх суб'єктивація; є результатом конструктивної діяльності особистості; виявляється у процесі суб'єктивного сприймання, осмислення і освоєння об'єктивної реальності – освітнього середовища; характеризується динамічністю, оскільки формує і відображає елементи складної системи соціальних зв'язків суб'єкта через хронотоп; відображає реальні й достовірні освітні події, які відбуваються тут і зараз або мають відбутися обов'язково.

Рефлексивність як характеристика освітнього простору передбачає сформованість у суб'єкта здатності до самоаналізу, осмислення й переосмислення своїх предметно-соціальних ставлень до оточуючого світу, а також здатності до відображення одним суб'єктом внутрішнього світу іншого, оскільки рефлексія – це не просто знання й розуміння діючим суб'єктом іншого, а й усвідомлення ним того, як той інший його сприймає і розуміє.

У контексті аналізу рефлексивності як характеристики освітнього простору значущими є міркування В. Сухомлинського про необхідність формування в учнів «вміння стати віч-на-віч з власною душею» [6, с. 602] та «здатності бути суддею власної душі» [6, с. 603]. На переконання великого педагога, цьому сприятиме «вдумливий, проникливий і вимогливий погляд у самого себе» [6, с. 602], а також створення ситуацій, під час яких учням вдається «відкрити очі на самого себе» [6, с. 603]. Аналізуючи зазначенні висловлювання, можна стверджувати, що В. Сухомлинський, не оперуючи терміном «рефлексивна ситуація», вказував на необхідність реалізованості процесу входження свідомості суб'єкта в режим самоаналізу, самопізнання, що здійснюються на певному емоційному фоні.

Додамо, що термін «рефлексивна

ситуація» введено в науковий обіг З. Становських [7] на початку ХХІ століття. Учена зазначає, що поштовхом, вихідною точкою рефлексії найчастіше буває неузгодженість, конфліктність інформації, невирішуваність задачі, суперечливість особистісно значущої інформації чи проблемної ситуації під час виконання діяльності тощо. Операції усвідомлення, зіставлення, аналізу дають поштовх для осмислення, формують інформаційний зміст механізму переосмислення.

Рефлексивна ситуація – це сукупність життєво значущих для індивіда протиріч, які він активно прагне розв'язати за умови відсутності відомих способів її вирішення або не результативного застосування відомих шляхом рефлексивного (мисленого) виходу за межі наявної ситуації (децентрація), дистанціювання від неї, усвідомлення всіх значущих умов та чинників і віднайдення принципово нових способів подальшої реалізації діяльності (практичної чи інтелектуальної). Результатом вирішення рефлексивної ситуації є розширення та переструктурування самосвідомості особистості, що відображається на подальшій діяльності й супроводжується певними переживаннями.

Аналізуючи рефлексивність як характеристику освітнього простору, у науковому джерелі [7] йдеться про такі *якісні характеристики рефлексії*, які фасилітують входження свідомості суб'єкта у «рефлексивний режим», тобто стан рефлексивного аналізу ситуації. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського багата на описи реальних подій, під час перебігу яких мають місце ті чи інші якісні характеристики рефлексії. Далі конкретизуємо ці характеристики та унаочнимо їх зміст відповідними ідеями В. Сухомлинського:

- *Відповідність змісту рефлексії актуальним потребам особистості*, що забезпечує суб'єктивну значущість рефлексії та наявність мотивації до її здійснення. «Учитель має зуміти відчутти, що відбувається в душі дитини. Відносини, які склалися за конкретних обставин, він має уміло використати для того, щоб примусити маленьку людину глянути на себе ніби збоку та очима іншої людини» [6, с. 590].

2. Виникнення рефлексивної ситуації породжується *наявністю конфліктності, неузгодженості інформації, мотивів, способів здійснення* тощо, тобто фактом когнітивного дисонансу. Відповідно до міркувань В. Сухомлинського «примусити учня працювати фізично значно легше, ніж навчити його поєднувати зусилля рук і розуму, а саме в

такому поєднанні – дійовий ключ до відчуття неузгодженості в змісті інформації, яка сприймається та до формування вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки» [8, с. 134]).

3. *Необхідність прояву свідомої активності в напрямі спроб вирішення проблеми* шляхом аналізу, свідомої ревізії різноманітних її складових (свідоме самостійне цілепокладання). «Потрібно учнів на основі аналізу долати інтелектуальні труднощі, а не штучно полегшувати засвоєння важкого навчального матеріалу, злагоджуючи гострі кути» [8, с. 9]). На переконання В. Сухомлинського, «кожен учень повинен запалитися прагненням досягти кращих наслідків своєї роботи. Але це натхнення прийде не внаслідок якихось спеціальних заходів – бесід, зборів та ін., а насамперед внаслідок правильної організації праці учнів» [8, с. 10].

4. *Прояв специфічної інтелектуальної активності* (вихід за межі наявної ситуації і посідання особистістю «суб'єкт-об'єктної» позиції відносно самої себе (механізм децентрації), перехід у «рефлексивний режим» функціонування самосвідомості) та *вирішувальність рефлексивної ситуації* тільки шляхом віднайдення нових, раніше невідомих способів діяльності (інтелектуальної чи практичної), що призводить до утворення нових свідомісних змістів шляхом збагачення, переструктурування наявних. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського йдеться про «створення передчуття успіху під час виконання раніше невідомих способів діяльності» [5, с. 12].

Аналізуючи рефлексивність як характеристику освітнього простору, варто акцентувати увагу на *поточній* (здійснюється в ході навчального процесу) та *підсумковій* (логічно і тематично завершує певний період діяльності) *навчальній рефлексії*. Підсумкова рефлексія відрізняється від поточної – збільшенням періоду рефлексії, більшим ступенем визначеності з боку педагога. Поточна рефлексія, будучи спрямованою на активізацію процесу осмислення предметної діяльності, її мету, основні етапи, проблеми, суперечності, способи діяльності, результати, представлена такими видами, як [9]: 1) *рефлексія діяльності* (осмислення способів дій (діяльності), прийомів роботи з навчальним матеріалом); 2) *рефлексія змісту навчального матеріалу* (з'ясування, як учні усвідомили зміст вивченого); 3) *рефлексія настрою й емоційного стану* (використовується на початку і в кінці уроку, щоб з'ясувати емоційний стан учнів і побачити як змінюється їхній настрій протягом процесу

навчання).

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського зазначені види рефлексії відображено на практичному тлі, оскільки на переконання педагога «розумова вихованість не рівнозначна обсягу набутих знань: уся суть у тому, як відбувається життя знань у складній і багатогранній діяльності людини» [6, с. 92].

Про значущість рефлексивності як характеристики освітнього простору йдеться й в інших міркуваннях В. Сухомлинського, зокрема таких: «думаючи над труднощами, на які натрапляють у своїй роботі тисячі педагогів, ми почали догадуватися про причини сумного явища: багато учнів, що успішно вчилися в дитинстві, в підлітковому віці стають, за характеристиками вчителів, тупити, нездатними, байдужими; навчання для них – мука й каторга. Причина цього зла в тому, що саме у той період, коли розум потребує роздумів, міркувань, самоаналізу, осмислення й переосмислення своїх ставлень до оточуючого світу, розум звільняється від думки, всі педагогічні мудрування вчителя спрямовані на те, щоб зробити свій виклад як найзрозумілішим, щоб підліткови легко було засвоїти, як звикли говорити. Виходить парадокс: те, що, за задумом учителя, мало б полегшити розумову працю, по суті, утруднює її, немовби присипляє, притуплює допитливий розум» [3, с. 400–401].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. В умовах переходу світового співтовариства на новий щабель свого розвитку актуалізуються різні питання модернізації освітньої галузі, у тому числі й ті, які в тій чи іншій мірі впливають, по-перше, на розуміння сутності освітнього простору; по-друге, на його функціонування в нових умовах. Реалізованість модернізаційних процесів розгортається на основі ґрунтовних наукових розробок. У даному випадку йдеться про виокремлення різних просторів, зокрема активного інформаційного простору, неактивного інформаційного простору майбутнього та неактивного інформаційного простору минулого; акцентування уваги на функціонуванні освітнього простору, віднесенні фрактальності, деміургічності, рефлексивності до його характеристик тощо. У той же час модернізаційні процеси в освіті мають своїм осердям інформацію, яку в результаті цілеспрямованої мисленнєвої діяльності переведено в активний інформаційний простір з неактивного інформаційного простору минулого. Зазначене в повній мірі стосується ідей педагогічної спадщини В. Сухомлинського, котрі відображено в його працях, проте не актуалізовано в контексті модернізаційних

процесів в освітній галузі. Подальші розвідки мають збагатити активний інформаційний простір виокремленням значущих та невідомих дотепер ідей педагогічного доробку як В. Сухомлинського, так і інших педагогів та вчених.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Мієр Т. І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів: монографія / Т. І. Мієр. – Кіровоград: ФО-П Александрова М. В., 2016. – 424 с.

2. Коновальчук В. І. До проблеми філософських засад освітнього простору / В. І. Коновальчук. – Наукові записки Малої академії наук України: (збірник наукових праць). – Київ: ТОВ «СІТПРІНТ». – 2014. – С. 27–33 (Серія : Педагогічні науки, вип. 5).

3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ: «Рад. школа», 1977. – 671 с.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 4. Київ: «Рад. школа», 1976. – 640 с.

5. Цимбалару А. Д. Теоретичні та дидактико-методичні засади педагогічного проектування освітнього простору в школі I ступеня : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.09. «Теорія навчання» / А. Д. Цимбалару. – К., 2014. – 41 с.

6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1. Київ: «Рад. школа», 1976. – 654 с.

7. Становських З. Л. Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія / Інститут педагогіки і психології професійної освіти / З. Л. Становських. – Київ, 2005. – 271 с.

8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Статті. – Київ «Рад. школа», 1977. – 639 с.

9. Полонська Т. К. Використання прийомів рефлексії на уроках іноземної мови у профільній школі / Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2012 рік: наукове видання. – Київ: Інститут педагогіки, 2013. – С. 187.

REFERENCES

1. Miier, T. I. (2016). *Orhanizatsiia navchalno-doslidnytskoi diialnosti molodshykh shkoliariv: monohrafiia*. [Organization of educational and research activity of junior pupils]. Kirovohrad.

2. Konovalchuk, V. I. (2014). *Do problemy filosofskykh zasad osvithnoho prostoru*. [To the problem of the philosophical foundations of the educational space]. Kyiv.

3. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory. V 5-ty t. T. 3. Sertse viddaiu ditiam. Narodzhennia hromadianyna. Lysty do syna*. [Selected Works. In 5 t. T. 3. I give my heart to children. Birth of a citizen. Letters to the son]. Kyiv: «Rad. shkola».

4. Sukhomlynskyi, V. O. 1976. *Vybrani tvory. V 5-ty t. T. 4*. [Selected Works. In 5 t. T. 4.]. Kyiv: «Rad. shkola».

5. Tsymbalaru, A. D. (2014). *Teoretychni ta dydaktyko-metodychni zasady pedahohichnoho proektuvannia osvithnoho prostoru v shkoli I stupenia*. [Theoretical and didactic-methodical principles of pedagogical designing of educational space in the school of the 1st degree]. Kyiv.

6. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory. V 5-ty t. T. 1*. [Selected Works. In 5 t. T. 1.]. Kyiv: «Rad. shkola».

7. Stanovskyykh, Z. L. (2005). *Refleksyivni komponenty profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv*. [Reflexive components of professional self-determination of senior pupils]. Kyiv.

8. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory. V 5-ty t. T. 5*. [Selected Works. In 5 t. T. 5.]. Kyiv: «Rad. shkola».

9. Polonska, T. K. (2013). *Vykorystannia pryimiv refleksii na urokakh inozemnoi movy u profilnii shkoli*. [Use of reflection techniques in foreign language lessons in a specialized school]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МІЄР Тетяна Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: дидактичний інструментарій сучасної освіти, різноспособове учіння, поліфункціональна діяльність педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MIER Teniana Ivanivna – doctor of pedagogical sciences, docent, professor of the department of primary education of Borys Hrinchenko Kyiv university

Circle of scientific interests: didactic toolkit of modern education, ways of learning, multifunctional activity of a pedagogue.

*Дата надходження рукопису 07. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко*

УДК 789. 90.

ГРИНЬОВА Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук, заслужений працівник освіти України, член кореспондент Міжнародної академії педагогічної освіти, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки України.
e-mail:grinovamv@gmail.com

МОРОЗ Анастасія Валеріївна – студентка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, природничий факультет
e-mail:moroz.anastasya@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ СПІВПРАЦІ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ З ОБ'ЄДНАНОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ГРОМАДОЮ ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Упродовж усієї історії людства одним із найважливіших інструментів впливу на окремих людей і суспільство в цілому була соціальна система та її головна складова – людський капітал. У ХХІ столітті, людський капітал є визначальним чинником забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, економічного та соціального розвитку. Тому зростає потреба в збереженні, накопиченні та ефективного використання людського капіталу, що виступає в якості стратегічного ресурсу сталого розвитку економіки і суспільства в цілому. Вирішення цих наукових завдань надасть можливість сформувати уявлення про процеси збереження людського капіталу,

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія людського капіталу виникла у 60-х роках на Заході. Цей науковий напрям створили та розвинули такі відомі американські та англійські вчені як: Г. Беккер, Т. Шульц, Л. Туроу, М. Блауг, С. Боуле, У. Боуен, Б. Кікер, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Ф. Уелч, Дж. Коулмана, В. Радаєв та забезпечили значний прогрес у формуванні теоретичної бази розуміння людського капіталу. Дана проблематика набула свого розвитку у працях російських, українських та білоруських учених: В. Автономова, В. Антонюка, Ю. Биченко, А. Добриніна, С. Дятлова, П. Дьоміна, Р. Капелюшнікова, М. Крицького, І. Кокарева, Н. Кротової, Л. Лісогор, І. Нікітіної, В. Радаєва, Грішнєвої О. А. та ін.

Мета статті. Проаналізувати умови співпраці педагогічного університету з об'єднаною територіальною громадою задля збереження людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський капітал – це

складний комплекс людських здібностей, який охоплює набутий запас знань, професійного досвіду і навиків, здоров'я і психологічних мотивів, завдяки яким сучасний працівник виступає як ключовий чинник суспільного відтворення. Людський капітал є «найціннішим ресурсом, набагато важливішим, ніж природні ресурси або накопичене багатство адже є основною умовою економічного зростання. Саме людський капітал, а не заводи, обладнання і виробничі запаси є наріжним каменем конкурентоспроможності, економічного зростання і ефективності» [7].

Об'єктивними обставинами введення поняття «людський капітал» є необхідність теоретичного віддзеркалення реального існування в системі виробничо-економічних відносин тієї їхньої складової, яка інтегрує нагромадження сукупних капітальних витрат на формування та відтворення трудового потенціалу як на рівні окремо взятої особи, так і на загальносуспільному рівні [5].

На думку О. А. Грішнєвої [2] існують дві основні причини виникнення інтересу до цього поняття. По-перше, це загальна закономірність розвитку сучасної науки в цілому, внаслідок концентрації уваги вчених на дослідженні проблем людини. По-друге, це визнання того факту, що активізація творчих потенцій людини, розвиток висококваліфікованої робочої сили є найефективнішим способом досягнення економічного зростання.

В літературі зазначається, що людський капітал здатний накопичуватися, зменшуватися, примножуватися, а також схильний до фізичного та морального зносу. Накопичення людського капіталу здійснюється в процесі нарощення знань і розвитку здібностей його носія – людини-працівника[8]. Характерним є взаємодія людини з навколишнім середовищем у процесі

економічної діяльності, необхідної для забезпечення життєдіяльності людини, і визначають певний рівень його життя і розвиток суспільства.

Аналогічно, за несприятливих умов, людський капітал може втрачатися (у вигляді послаблення здоров'я, застарівання знань, зменшення чисельності працездатних громадян тощо). Втрати людського капіталу можуть виявлятися у скороченні обсягу цього капіталу, у зниженні його якості, погіршенні структури, зношенні тощо. Ці втрати на рівні його носія акумулюються у дестимулюючому впливі на розвиток суспільства (домогосподарства, підприємства, регіону, країни, світу). Втрати людського капіталу є об'єктивними, а, отже, немінучими. Вони суспільством не програмуються, не регламентуються, однак, застосовуючі певні важелі, суспільство може стимулювати зменшення обсягів цих втрат [1].

Н. В. Кротова пропонує включати в структуру людського капіталу не тільки здібності людей до продуктивної праці, але й соціальні, психофізичні, культурні здібності людини [4]. Тобто, можна вважати, що людина дає суспільству не тільки матеріальну користь, але і здійснює соціальну, культурну, виховну діяльність, яка впливає на формування духовно-моральних якостей як окремої особи так і суспільства у цілому. Результатом функціонування людського капіталу буде також соціальна користь, збільшення національного багатства країни.

Людський капітал не можливо відокремити від людини, тобто купити чи продати можливо лише його послуги. Він не зберігається, а існує тільки в теперішній час, і час, протягом якого він не використовувався, упущено назавжди. Ефективність процесу відтворення людського капіталу залежить від узгодженості між усіма його етапами (формування, розподіл, використання, поповнення та розвиток, інвестування), забезпечуючими системами (ринок праці, підприємства, система освіти та культури, охорони здоров'я, інформаційний простір), важелями (економічні, правові, ідеологічні), ланками (особистість, сім'я, підприємство, держава).

Усі стадії процесу відтворення потребують значних інвестицій, які повинні здійснюватись на усіх рівнях. Крім цього, сам процес відтворення і окремі його стадії повинні регулюватись з боку держави. Вона повинна забезпечити умови для створення нових робочих місць, належної оплати праці, збереження та гармонійного розвитку людини через ефективне законодавство та механізми фінансування [3].

Як не прикро але відтворення людського

капіталу в Україні відбувається в умовах глибокої депопуляції населення, міграції найбільш кваліфікованих працівників, високої смертності у працездатному віці. Незважаючи на високий освітній рівень населення, існують проблеми із якістю професійної підготовки, невідповідністю обсягу підготовки фахівців до потреб ринку праці, обмеженою можливістю забезпечення роботою. Держава повинна створювати нові робочі місця і стимулювати підприємців, які створюють ці місця у галузях, пріоритетних для розвитку держави і, насамперед, у сфері інтелектуального розвитку. Тому нагальною є потреба забезпечення освітнього рівня населення громади.

Аналіз підходів учених до визначення категорії «людський капітал» засвідчує наявність розбіжностей у його розумінні, проте більшість дослідників згодні у визнанні освіти основним чинником формування людського капіталу, оскільки завдяки їй розвиваються вроджені навички та вміння, а також набуваються нові знання. Василь Сухомлинський писав: «Справжня освіченість – в гармонії: знання забезпечують оптимальний рівень загального розумового розвитку людини, а цей загальний розвиток ... сприяє постійному зростанню здатності до оволодіння новими знаннями. Повноцінне навчання, тобто навчання, яке розвиває розумові сили і здібності, було б немислимим, якби не спеціальна спрямованість, скерованість навчання – розвивати розум, виховувати розумну людину...» [9, с. 97].

Національною доктриною розвитку освіти визначено, що освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоздатності української держави на міжнародній арені, а якість освіти визначена пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти і є передумовою національної безпеки країни [6]. Очевидним є те, що освітній рівень громади важливе питання так, як майбутнє нації залежить від теперішньої освіти. Освіта дає не тільки знання і уміння, що становлять основу інтелектуального капіталу, але і певний престиж в суспільстві, причому тим більший, чим більшим соціальним капіталом володіє відповідна освітня установа. Василь Олександрович так охарактеризовує винятково важливе соціальне значення школи: «...суспільство створило спеціальний заклад, в якому дітей, підлітків, юнаків і дівчат навчають і виховують, – школу. Від того, як побудована школа, наскільки яскраво втілені в ній духовні цінності суспільства, залежить майбутнє нашого народу, нашої країни. У школі твориться людина. Школа – святиня і надія

народу» [9, с. 336–337].

У суспільстві зростає усвідомлення того, що професійні працівники освітньої сфери та державні програми, які ними реалізуються, незважаючи на їхні добрі наміри, не можуть самостійно розв'язати це сплетіння взаємопов'язаних проблем. На сьогоднішній день, співпраця університету з територіальною громадою – є вкрай необхідною, задля забезпечення кваліфікованими вчителями освітні заклади громади, які будуть сприяти духовному і освітньому розвитку населення – «Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу відповідальність, яку ні з чим не зіставити» – В. О. Сухомлинський [10].

Тому, об'єднана територіальна громада (ОТГ) спільно з педагогічним університетом повинні:

1. Створити належні передумови для повноцінного задоволення прагнення людини отримати знання, здобути практичний досвід і самореалізуватися у трудовій діяльності;

2. Усунути економічні та соціальні перешкоди у доступі населення до отримання освітніх послуг і підвищення професійно-кваліфікаційного рівня;

У Статті 53 Конституції України зазначається, що кожен громадянин має право на освіту. Держава повинна забезпечити доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. ОТГ повинні забезпечити доступність освіти на місцях.

3. Підтримати націленість молоді на обов'язкове здобуття повної середньої освіти та отримання професії, спеціальності;

Молодь в сучасному світі прагне до кращого. До кращого це маєтись на увазі рівень життя у об'єднаній територіальній громаді. Кожна людина буде старатися досягти якомога більшого у своєму житті та у своїй робочій кар'єрі. Для цього потрібний необхідний багаж знань, тому націленість молоді на здобуття освіти для отримання професії є очевидною, для забезпечення себе в майбутньому. Тому однією з основних задач об'єднаної територіальної громади є забезпечення молоді високим рівнем знань.

4. Поширювати серед населення ідеї цінності знань;

Знання – це багатство особистості, але не кожен це усвідомлює і не кожен прагне здобути знання. Крім того, знання збагачують наш світ, відкривають перед нами нові горизонти, вдосконалюють нашу свідомість. Тому потреба в поширенні цінності знань зумовлює створення відповідних осередків, де будуть проявлятися ідеї цінності знань.

5. Підвищити доступність та

поліпшення якості послуг, що забезпечують освітню підготовку та професійно-кваліфікаційний розвиток персоналу;

Повноваження, що отримали громади в сфері освіти покладали на них відповідальність за якість освітніх послуг які отримують діти. Останні значною мірою залежать як від кадрового, так і від матеріально – технічного забезпечення. Досягнення якісно нового стану трудового потенціалу і суспільства в цілому неможливе без кардинального покращення рівня підготовки фахівців вищої кваліфікації, в тому числі й для системи освіти, яка, в свою чергу, має розв'язувати задачі, пов'язані з професійною підготовкою.

6. Створити належне освітнє середовище;

Окрему увагу має привернути питання присвячене опису змін в організації сучасного освітнього середовища. Педагогічний університет спільно з ОТГ повинні урізноманітнити варіанти упорядкування освітнього простору. Крім класичних варіантів класних кімнат доцільно використовувати новітні, наприклад, мобільні робочі місця, які можна легко трансформувати для групової роботи. У плануванні і дизайні освітнього простору першорядним має бути спрямування на розвиток дитини і мотивації її до навчання.

7. На рівні територіальної громади, з метою проведення соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, залучити самих суб'єктів до вирішення власних проблем та сприяти їх активній участі в суспільному житті;

Так, у Законі України «Про місцеве самоврядування» (1997 р.) вперше було вказано на необхідність залучення громадськості до активної участі у вирішенні питань територіальної громади, пошук шляхів їх вирішення у співпраці з різними організаціями та структурами, які працюють на місцевому рівні. У цьому законі визначено сутність територіальної громади, різновиди участі населення у вирішенні соціальних проблем у формі місцевих референдумів, громадських слухань, зборів громадян за місцем проживання.

8. Провести перепідготовку вчителів по всіх спеціальностях, які акредитовані;

Погоджуюсь з думкою Василя Сухомлинського, що вчитель повинен добре знати науку, на основі якої побудований предмет, що викладається ним. Чим глибші знання, чим ширший кругозір, всебічна наукова освіченість вчителя, тим у більшій мірі він не тільки викладач, але й вихователь. Тому, навчання вчителів новим методикам викладання, розуміння ними нових ідей є найголовнішим завданням. Професійна

перепідготовка вчителів полягає в придбання нових знань, умінь і навичок, а також в удосконаленні особистості для успішної подальшої роботи в нових напрямках, тобто освоєння додаткових кваліфікаційних рубежів.

9. *Розвивати духовні та патріотичні цінності;*

Валісь Олександрович Сухомлинський вважав, що саме цінування учня, його почуттів і думок є вагомим підґрунтям до формування громадянина, вільної особистості. У центрі освіти має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни. Головною метою виховання громадянина є формування свідомого патріота, людини з притаманними їй особистісними якостями і рисами характеру, почуттями вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного суспільства в Україні.

10. *Здійснити наукову співпрацю педагогічного університету з освітніми закладами в ОТГ;*

Сучасне суспільство потребує від шкільної освіти підготовки молоді, здатної відповідати на виклики часу, компетентної та мобільної на сучасному ринку праці, яка має громадянську позицію та ефективно здійснює діяльність, саморозвивається та здатна навчатися протягом життя. Співпраця вищого навчального закладу і школи в науковому вимірі – це один з шляхів перебудови роботи шкільних закладів в умовах оновлення освітньої парадигми в Україні, методологічної переорієнтації процесу навчання з інформативного викладання на розвиток особистості учнів.

11. *Створити взаємні умови співпраці педагогічного університету з об'єднаними територіальними громадами;*

Одним з напрямків діяльності є сприяння додатковій освіті молоді через організацію і функціонування профільних клубів і центрів додаткової освіти.

Створення таких умов на взаємній співпраці, сприятиме розвитку освіти в об'єднаних територіальних громадах.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, людський капітал – це знання, вміння, навички, фізичне й психічне здоров'я, які використовуються людиною в процесі економічної діяльності. Людський капітал можна розвивати, здійснюючи інвестиції в робочу силу шляхом навчання, оздоровлення, розширення досвіду, що примножує якість і ефективність праці та інших форм активності. Добробут і сталий розвиток будь-якої нації залежить від людського капіталу, тому необхідна продумана і послідовна політика в галузі розвитку людських ресурсів. Збереження

людського капіталу визначається як запобігання втрат людського капіталу, які можуть виявлятися в скороченні його обсягів, зниженні якості, погіршенні структури, зношенні, шляхом створення в країні сприятливих умов, у яких живе, розвивається, навчається і працює її населення. Створення взаємної співпраці педагогічного університету з об'єднаними територіальними громадами сприятиме збереженню людського капіталу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гальків Л. І. Інтегральні оцінки втрат людського капіталу регіонів України / Л. І. Гальків // *Регіональна економіка*. – 2012. – №1. – С. 184–192.

2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Тов-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.

3. Компанієць В. В. Людський капітал: Визначення, особливості, відтворення / В. В. Компанієць. – Харків: УкрДАЗТ, 2008. – С. 181–184.

4. Кротова Н. В. Методология управления человеческим капиталом в сфере культуры / Н. В. Кротова / Дисс. ... д.э.н. – М., 2000. – 654 с.

5. Мандибура В. О. Ідеологічна і об'єктивна складові економічної «теорії людського капіталу» // В. О. Мандибура // *Економічна теорія*. 2009. – №1. – С. 34–49.

6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.

7. Романова О. В. Людський капітал як соціально-економічна та облікова категорії / О. В. Романова // *Серія: Економічні науки*. – 2013. – №2. – С. 78–90.

8. Сулейманова В. Ш. Человеческий капитал как фактор европейской экономической интеграции // В. Ш. Сулейманова // *Вестник ТИСБИ*. – 2005. – №1. – С. 193–197.

9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах (том перший). – К.: Радянська школа, 1977. – 640 с.

10. Сухомлинський В. О. Про професію вчителя / Сухомлинський В. О. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://teacher.at.ua/publ/28-1-0-1441>

11. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори У 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 147–416.

REFERENCES

1. Galkiv, L. I. (2012). *Integralni ozniki vtrat ludskogo kapitalu regioniv Ukraini*. [Integral estimates of human capital losses in the region of Ukraine]. Kyiv.

2. Grihnova, O. A. (2001). *Ludskiy kapital formuvanny v sistemi osviti I profesiynoi pidgotovki*. [Human capital: formation in the system of

education and vocational training]. Kyiv.

3. Kompaniezt, V. V. (2008). *Ludskiy capital Viznachennyi osoblivosti vidtvorenyy*. [Human capital: Definition, features, reproduction]. Harkiv.

4. Krotova, N. V. (2000). *Metodologiy upravleniy chelovecheskim kapitalom v sfere kulturi*. [Methodology of human capital management in the sphere of culture]. Moskwa.

5. Mandibura, V. O. (2009). *Ideologichna I obektivna skladovi ekonomichnoy teorii kapitalu*. [Ideological and objective components of the economic «theory of human capital»]. Kyiv.

6. *Naztionalna strategiy rozvitku osviti v Ukraini na 2012–2021 roki*. [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.

7. Romanova, O. V. (2013). *Ludskiy capital zk soztialno-ekonomichna ta oblikova kategoriy*. [Human capital as a socio-economic and accounting category]. Kyiv.

8. Suleimanova V. H. (2005). *Chelovecheskiy capital kak factor evropeiskoy ekonomicheskoy integratzii*. [Human Capital as a Factor for European Economic Integration]. Moskwa.

9. Sukhomlynskyj, V. O. (1977). *Sukhomlynskyj V. O. Vibrani tvori v 5 tomah*. [Selected works in five volumes]. Kyiv.

10. Sukhomlynskyj, V. O. *Sukhomlynskyj V. O pro profesiu vchitely*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://teacher.at.ua/publ/28-1-0-1441>

11. Sukhomlynskyj, V. O. (1976). *Zak vihovati spravzhnu ludinu*. [How to raise a real person]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГРИНЬОВА Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член-кореспондент Національної академії

педагогічних наук, заслужений працівник освіти України, член-кореспондент Міжнародної академії педагогічної освіти, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки України.

Наукові інтереси: проблеми науково-організаційної роботи з педагогіки, педагогічної майстерності, методики викладання біології, природознавства, управління навчальним закладом та управління проектами.

МОРОЗ Анастасія Валеріївна – студентка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка,

Наукові інтереси: проблеми організаційної роботи в об'єднаних територіальних громадах.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

GRINOVA Marina Victorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Natural History Faculty of V. G. Korenenko National Academy of Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences, Honored Worker of Education of Ukraine, Member of the International Academy of Pedagogical Education, State Prize laureate in the field of science and technology of Ukraine.

Circle of scientific interests: problems of scientific and organizational work on pedagogy, pedagogical skills, methods of teaching biology, natural sciences, management of educational institutions and project management.

MOROZ Anastasiya Valerievna – student of the Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko

Circle of scientific interests: problems of organizational work in the united territorial communities.

Дата надходження рукопису 07. 08. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор В. В. Радул

УДК 37.013:323.2

ОТИЧ Олена Миколаївна –

доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи та міжнародних зв'язків ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-2686-2832>
ResearcherID is: R-1198-2018
e-mail: ndi-direktor@ukr.net

ІДЕЇ КОРДОЦЕНТРИЗМУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Входження України до європейського освітнього простору принесло із собою як нові можливості для розвитку національної освіти, так і непередбачувані загрози національній безпеці в освітній сфері. Так, безперечним здобутком вітчизняної освіти є упровадження академічної

мобільності, оскільки воно розширює можливості учасників освітнього процесу щодо навчання, викладання, стажування чи проведення наукової діяльності, надаючи їм змогу здійснювати ці види діяльності у закладах освіти України та поза її межами [3]. Зворотним боком цього процесу (будьмо

відверті), стає зростання міграції в освітній сфері.

Зокрема, за результатами соціологічних досліджень, здійснених різними організаціями, близько 60 тис. українських студентів виїхало на навчання до сусідньої Польщі, 25 тис. – до Німеччини й до інших країн, причому це відбувається при надлишку місць у вітчизняних закладах вищої освіти. І, за оцінкою виконавчого директора аналітичного центру CEDOS Ігоря Стадного, тенденція освітньої міграції буде лише зростати.

З урахуванням результатів аналізу динаміки освітньої міграції Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України підготував прогноз, згідно з яким у наступні 45 років населення нашої країни скоротиться, як мінімум на 10 мільйонів. За оптимістичним сценарієм, молоді залишаться приблизно 4 млн. осіб, за песимістичним – лише 2,8 млн. Закономірним наслідком демографічного спаду стануть деструктивні зміни на ринку праці, зниження темпів економічного розвитку України, проблеми з наповненням державного бюджету, адже замість 10 млн. платників податків в державі, за прогнозом, залишаться лише 7 млн. [13].

Наслідки цих процесів можуть стати настільки руйнівними, що вчені порівнюють їх з вибухом бомби, адже держава, яка не має молоді, втрачає майбутнє, оскільки національна безпека будь-якої країни тісно пов'язана з людським капіталом. Величезна соціальна загроза, прихована у зростанні трудової й освітньої міграції, полягає, на думку сербського політолога Д. Калайча, в тому, що мігранти, обираючи за основу проектування життєвої траєкторії принцип «перекоти-поле», поступово втрачають національні корені й перетворюються на «економічних тварин», біороботів, які керуються у своєму житті лише економічним зиском і піддаються лише споживацьким інстинктам [2, с. 28; 7, с. 244].

З огляду на те, що сила чи слабкість людського капіталу безпосередньо залежать від стану національної освіти й того, що занепад освіти призводить до занепаду держави, проблема освітньої міграції підноситься сьогодні до рівня ключових проблем національної безпеки.

Привертаючи увагу до освіти як чинника національної безпеки, науковці Національного інституту стратегічних досліджень підготували аналітичну записку «Критерії національної безпеки в освітній сфері» [6]. Серед основних загроз національній безпеці, що мають високу вірогідність актуалізації у разі зволікання з подоланням негативних тенденцій в освіті, автори звертають особливу увагу на загрозу

громадянському суспільству – «загрозу для єдності і згуртованості нації». Вони зазначають: «Важлива й водночас специфічна для України проблема полягає у забезпеченні належного рівня патріотизму та опірності до ворожих впливів» [5]. Це стосується не лише фахівців з інформаційної безпеки, а й усіх громадян, особливо на територіях, невідконтрольованих нашої держави.

І все ж, незважаючи на об'єктивну зумовленість загрозливої ситуації в освітній сфері, вбачаємо її головною причиною те, що не в усіх наших співвітчизників «у серці живе Батьківщина», що, попри небувалу сплеск патріотизму й громадянськості, який демонструють захисники України та волонтери на передовій лінії фронту, не всі громадяни нашої держави, а особливо молодь, відчувають серцем співпричетність своєї долі до долі Батьківщини й свою відповідальність за її майбутнє. Інакше б, на наше переконання, не постало загрози освітньої міграції для національної безпеки України.

Вважаємо, що ця загроза значною мірою зумовлена й тим, що сучасна українська школа не повною мірою використовує кордоцентричний потенціал творчої спадщини видатних українських педагогів, серед яких особливого пошанування заслуговує ім'я Василя Сухомлинського.

Видатний український педагог-гуманіст, сторіччя з дня народження якого за рішенням ЮНЕСКО відзначає нині увесь світ, створив і довів на практиці ефективність системи громадянського виховання, в основу якої як краєугольні камені поклав концепти (або, як називає їх академік Ольга Сухомлинська, «константи»): «Краса», «Емоції й Почуття», «Радість», «Серце», «Любов».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів освітньої діяльності й творчої спадщини видатного педагога-гуманіста присвячено настільки велику кількість праць і наукових розвідок, що вони утворили цілий науковий напрям – сухомліністику. Так, одними з перших розпочали вивчати педагогічний досвід В. Сухомлинського Ю. Азаров, Т. Будняк, Л. Дворникова, К. Кривошеєнко, І. Кузьмичов, В. Лоскутов, М. Любицина, Г. Цурикова. Предметом їх дослідження були різні напрями виховної діяльності видатного педагога. Багатогранність творчого спадку В. Сухомлинського осмислена у широкому спектрі дисертаційних досліджень з проблем: лінгводидактичної спадщини видатного педагога (Л. Мамчур), формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В. Сухомлинського (Г. Бондаренко), відображення у ній філософії дитинства (Т. Кочубей Т.), педагогічного

забезпечення успіху у навчанні молодших школярів у педагогічній системі В. Сухомлинського (Лі. Ткачук), формування цілісного виховного середовища у педагогічній спадщині В. Сухомлинського та ін. Значна кількість наукових праць присвячена відображенню педагогічної системи В. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених (О. Сараєва) і зарубіжній освітній практиці (Лі Цзихуа), а також порівняльному аналізу педагогічних ідей В. Сухомлинського і С. Френе (І. Суржикова), В. Сухомлинського і О. Захаренка (Н. Побірченко) та ін. Дуже трепетно зберігають пам'ять про видатного педагога й багато роблять для поширення його ідей члени Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, зокрема, академік О. Сухомлинська, яка не лише цілісно досліджує та узагальнює педагогічний доробок свого великого батька, але й аналізує еволюцію сприйняття його творчості у суспільстві та освітньому просторі [18].

Ознайомлення з науковими працями, що складають золотий фонд сухомліністики, може багато дати для розуміння внеску видатного педагога у виховання в серці громадян України любові до своєї Батьківщини. Втім, найкраще усвідомити педагогічні механізми формування громадянської свідомості особистості через почуття любові можна, занурюючись у світ педагогічних ідей самого Василя Сухомлинського.

Життєве кредо видатного педагога втілюється у словах: «Що було найголовнішим у моєму житті? Не роздумуючи відповідаю: любов до дітей» [17, с. 3].

Любов – це вершина виховної системи В. Сухомлинського. Вона проявляється стосовно Дитини, Людини, Природи, Батьківщини. А вивершується ця система через Серце, в якому Любов народжується і перетворюється на дієву творчу силу. І в цій ідеї Серця, відданого дітям, виявляється кордоцентричність виховної системи видатного педагога, що увібрала в себе ідеї філософії серця Д. Туптала, Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Юркевича, але знайшла свій неповторний спосіб їх реалізації.

Творча спадщина В. Сухомлинського ще чекає на свого дослідника, який би провів контент-аналіз змісту його праць з метою виявлення різних взаємозв'язків концепту «Серце» з іншими концептами, адже ці зв'язки проходять червоною ниткою крізь усі твори видатного педагога: наукові праці «Шлях до серця дитини», «Щоб у *серці* жила Батьківщина», «Батьківщина в *серці*»; найвідоміший твір «Серце віддаю дітям», який, за висловом самого автора, «присвячений

серцю педагога», описує пошуки ним педагогічних способів «відкриття шляху до *серця* дитини», «виховання у гармонії її розуму і *серця*» і в якому втілена найголовніша педагогічна істина: «щоб стати справжнім вихователем дітей, слід віддати їм своє *серце*».

Метою статті є обґрунтування могутнього потенціалу педагогіки серця В. Сухомлинського у забезпеченні національної безпеки України в освітній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різні аспекти «сердечних» відносин пронизують зміст майже усіх праць В. Сухомлинського. Прикладами таких поєднань є сполучення: «пізнавати розумом і *серцем*»; «жити *серцем*, віддавати своє *серце*», «торкнутися сокровених куточків *сердця*», «відлунувати у *серці*», «брати близько до *серця*», «шляхетне *серце*, *сердечність* дитини», «пам'ять *серця* патріота», «захищати тендітне дитяче *серце* від зла», «закарбуватися в *серці* дитини», «розтопити крижинуку у дитячому *серці*», «*сердечні* стосунки між людьми». Разом з тим, у творах можна знайти й приклади негативної модальності «сердечних відносин»: «глибокий *сердечний* біль за іншу людину, *сердечні* рани, понівечене дитяче *серце*», або приклади, коли слово вчителя «не доходить до глибини *серця* вихованця».

Нерідко причиною цього стає, на думку В. Сухомлинського, абсолютизація педагогом значення знань. У зв'язку з цим він доводив, що «створити людину – не означає перекласти знання зі скарбниці мудрості в голови наших вихованців. ... Знання самі по собі – ще не моральність. Знання – ще не ідея й тим більше не переконаність» [16, с. 29]. Учні можуть усе знати про побут давніх спартанців, але не вмінити поводитися у громадянських місцях, не співвідносити свої вчинки, бажання з інтересами інших людей [16, с. 111–113]. Тому, вважає видатний педагог-гуманіст, знання – не мета, а лише засіб, інструмент формування особистості. А головним методом у цьому процесі є *педагогічний дотик до серця* вихованців.

У виховній системі В. Сухомлинського такий дотик є й основою громадянського виховання учнів. «Донести до серця високу моральну ідею – означає ввести підлітка у світ громадянського життя, давати йому громадянську радість служіння Батьківщині, суспільству», – пише він у праці «Народження громадянина» [18]. Це здійснюється через співчуття, проникнення до духовного світу іншої людини, відданість: «Дитяче серце має бути комусь, чомусь відданим. Якщо маленька людина не лишила частки свого серця у ляльці, конячці, плюшевому ведмедику, пташці, ніжній і незахисній квітці, деревці, улюбленій книзі – для неї недоступне глибоке почуття

людської дружби, вірності, відданості, прив'язаності» [18]. Своє виховне завдання видатний педагог-гуманіст вбачав у тому, щоб у віддачі серця між дитинством і підлітковим віком не було меж і кордонів, щоб сердечне багатство, накопичене у дитячі роки, не було розгублене з часом. Адже навіть праця, на його переконання, виховує лише тоді, коли у ній бере участь Серце – «без нього праця не виховує».

У виховній системі В. Сухомлинського Серце безпосередньо пов'язане із Красою. Обґрунтовуючи взаємозв'язок між ними, педагог-гуманіст пише: «Від того, як вихователь зуміє навчити своїх вихованців відчувати серцем внутрішній світ іншої людини, залежить духовна краса особистості». Механізм цього має психологічну природу: від сприймання краси – замилювання нею – вироблення емоційного відгуку на неї й чутливості до краси – до розуміння й відчуття серцем найтонших душевних переживань іншої людини – співчуття – співпереживання їй – співпричетності й небайдужості до неї.

Таким чином, краса зовнішня перетворюється у серці вихованців на красу внутрішню й спрямовує їх на сходження до моральних і духовних вершин. Саме тому концепт «Краса» у педагогічній системі В. Сухомлинського дуже часто поєднується з концептом «Висота». «Одухотворення, олюднення невід'ємно пов'язані з красою, з почуттям красивого й високого», – пише він у «Народженні громадянина» [18].

Важливу роль у цьому процесі педагог-гуманіст відводить слову вчителя-вихователя, зазначаючи, що сила слова вихователя, впливу слова на духовний світ вихованця, вміння «глаголом жечь сердца» залежить від того, яку емоційну культуру виховує співпереживання. Тому Школу радості він називає ще Школою співпереживання, або, Емоційною школою.

Розуміючи, що слова стають рушіями поведінки і дій вихованців лише тоді, коли вони перетворюються на їхні власні надбання, В. Сухомлинський зазначає, що вихователі молоді мають бачити перед собою не абстрактного, а живого, конкретного вихованця з його думками, досвідом, почуттями. Лише за цієї умови можна виховати справжнього громадянина, людину, яка і розумом і серцем утворює моральні й громадянські ідеї й втілює їх у своєму житті. «Місія вихователя полягає», – на його думку, – «в тому, щоб у роки дитинства й отрочества розвивати, облагороджувати у своїх вихованцях найтонші душевні, сердечні, нервові механізми, через які здійснюються відносини між особистістю й світом людини.

В дитинстві ці механізми дуже чутливі, їх треба берегти, не допускати огрубіння, примітивізму, морально-емоційної порожнечі» [19].

Ідеї видатного педагога щодо зв'язку емоційно-естетичного розвитку та громадянського виховання молоді знайшли відображення у Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, основними напрямками реалізації якої є громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Суголосним ідеям В. Сухомлинського є положення Стратегії щодо необхідності формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013–2014 роках, учасників антитерористичної операції (нині – операції об'єднаних сил).

Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки зорієнтована на виховання в молоді почуття гордості за Україну, піднесення національної гідності, усвідомлення співпричетності своєї долі з долею свого народу та історичним поступом своєї держави, формування в молоді громадянського бачення світу.

Дороговказом у реалізації цієї Стратегії можуть слугувати ідеї В. Сухомлинського, викладені ним у книзі «Народження громадянина»: «Домогтися того, щоб вихованця вже з дитинства хвилювало теперішнє і майбутнє Вітчизни... Без усвідомлення величної ідеї Батьківщини людина не може бачити часточку своєї рідної Вітчизни у рідному селі, у рідному місті, вона не відчуває гарячої потреби щось зробити для звеличення України... Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це основа почуття людської гідності. Той, у кому ви сформували ці якості душі, ніколи не виявить себе в чомусь поганому, навпаки – він прагнучим виявити себе лише в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства...» [18].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, виховати справжнього громадянина, патріота України можна лише через Серце, Душу, Любов, Красу. Саме у них приховується могутня сила протистояння загрозам національної безпеки в освітній сфері.

У зв'язку з цим сучасна школа, визначаючи свою виховну місію, має обирати за орієнтири настанови видатного педагога,

щоб з першого ж дня перебування вихованців у закладі освіти «навчати їх бачити красу, сприймати й переживати її. Переживання краси природи, людини, людських стосунків – могутній збудник думки. ... Лише той, хто вміє бачити красу, стає чутливим до музики слова, готовим сприймати ідею, втілену у слові, оскільки ідея, що несе в собі слово, розкривається перед людиною лише тоді, коли до її серця, до її душі доноситься краса» [15, с. 106]. *Й лише за цієї умови, на наше переконання, може реалізуватися ідея Дмитра Кабалевського «Прекрасне пробуджує добре» [4].*

Тож черпаймо сили для виховання громадянськості молодого покоління з глибокої й чистої криниці педагогічної творчості Василя Сухомлинського, щоб утамувати духовну спрагу української освіти, виховати гідних громадян України й забезпечити національну безпеку в освітній сфері!

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуються нами зі здійсненням контент-аналізу педагогічних творів В. Сухомлинського з метою виявлення основних типів взаємозв'язків, що вибудовуються від концепту «Серце» до інших концептів (констант) його педагогічної теорії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Г. Л. Формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1999. – 18 с.
2. Вороб'єв В. В. Лингвокультурология. Теория и методы / В. В. Вороб'єв. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Електронний текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
4. Кабалевский Д. Прекрасное пробуждает доброе / Дмитрий Кабалевский. – М.: Педагогика, 1973. – 336 с.
5. Кочубей Т. Д. Філософія дитинства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: Дис. ... канд. пед. наук. – Умань, 2001. – 216 с.
6. Кузьменкова Ю. Б. От традиций культуры к нормам речевого поведения британцев, американцев и россиян / Ю. Б. Кузьменкова. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 316 с.
7. Ли Цихуа. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського в КНР: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2005. – 19 с.
8. Малиношевський Р. В. Формування цілісного виховного середовища дитини у педагогічній спадщині В. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. – К., 2011. – 20 с.
9. Мамчур Л. І. Лінгводидактична спадщина В. О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1998. – 18 с.
10. Пархета Л. П. Історіографія вивчення спадщини В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / Л. П. Пархета. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : file:///C:/Users/12/Downloads/vpm_2009_6_8.pdf. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
11. Побірченко Н. С. В. О. Сухомлинський та О. А. Захаренко: діалог через роки та відстані [Електронний ресурс] / Н. С. Побірченко. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_53/8.pdf. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
12. Сазонов К. Українську соціальну чекає колапс [Електронний ресурс] / Кирило Сазонов. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/columns/kyrylosazonov/ukrajinsku-socialku-chekaje-kolaps-373020.html>. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
13. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених : Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2007. – 23 с.
14. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
15. Суржикова І. А. Педагогічні ідеї В. Сухомлинського і С. Френе (порівняльний аналіз): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2003. – 19 с.
16. Сухомлинский В. А. «Не только разумом, но и сердцем...»: сб. ст. и фрагментов из работ / В. Сухомлинский / сост. и авт. предисловия Л.В. Голованов. – 2-е изд. – М.: Мол. гвардия, 1990. – 139 с.
17. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К.: Рад.школа, 1972. – 244 с.
18. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – Вибрані твори : в 5 т. [редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін.]. – Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3 – С.283-582.
19. Сухомлинська О. Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років [Електронний ресурс] / Ольга Сухомлинська. – Електронний текст. дані. – Режим доступу : https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_al/manax/2012/2012_1_12.pdf. – Дата останнього доступу: 11.09.2018. – Назва з екрану.
20. Ткачук Л. В. Педагогічне забезпечення успіху у навчанні молодших школярів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2001. – 19 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, G. L. (1999). *Formuvannya tvorchoyi osobistosti molodshogo shkolyara v pedagogichniy spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [Formation of a creative personality of a junior schoolboy in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky].

2. Vorobyov, V. V. (1997). *Lingvokulturologiya. Teoriya i metody*. [Lingvoculturology. Theory and methods]. Moskva: Izd-vo RUDN.

3. *Zakon Ukraini «Pro vischu osvitu»*. [Law of Ukraine «On Higher Education»] Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

4. Kabalevskiy, D. (1973). *Prekrasnoe probuzhdaet dobroe*. [The beautiful awakens the good]. Moskva: Pedagogika.

5. Kochubey, T. D. (2001). *Filosofiya ditinstva v pedagogichniy spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [The philosophy of childhood in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky]. (Disertatsiya kandidata pedagogichnih nauk).

6. Kuzmenkova, Yu. B. (2005). *Ot traditsiy kulturyi k normam rechevogo povedeniya britantsev, amerikantsev i rossiyan*. [From the traditions of culture to the standards of speech behavior of the British, Americans and Russians]. Moskva: Izd. dom GU VShE.

7. Li Tszihua. (2005). *Tvorche vikoristannya spadschini V. O. Sukhomlinskogo v KNR*. [Creative use of the legacy of V. O. Sukhomlinsky in the People's Republic of China]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.01).

8. Malinoshevskiy, R. V. (2011). *Formuvannya tsil'nogo vihovnogo seredovischa ditini u pedagogichniy spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [Formation of a holistic educational environment of a child in the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.05).

9. Mamchur, L. I. (1998). *Lingvodidaktichna spadschina V. O. Sukhomlinskogo*. [Linguodidactic legacy of V. O. Sukhomlinsky]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.02).

10. Parheta, L. P. (2009). *Istoriografiya vivchennya spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [Historiography of the study of the legacy of V. O. Sukhomlinsky]. Rezhim dostupu: file:///C:/Users/12/Downloads/vpm_2009_6_8.pdf

11. Pobirchenko, N. S. V. O. *Sukhomlinskiy ta O. A. Zaharenko: dialog cherez roki ta vidstani*. [V. O. Sukhomlinsky and O. A. Zakharenko: dialogue through years and distances]. Rezhim dostupu : // http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_53/8.pdf

12. Sazonov, K. *Ukrayinsku sotsialnu chekae kolaps*. [Ukrainian social is waiting for collapse]. Rezhim dostupu : <http://glavcom.ua/columns/kyrylosazonov/ukrajinsku-socialku-chekaje-kolaps-373020.html>

13. Saraeva, O. V. (2007). *Pedagogichna sistema V. O. Sukhomlinskogo v naukovomu dorobku vitchiznyanih uchenih*. [V. A. Sukhomlinsky's pedagogical system in the scientific work of domestic

scientists]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.01).

14. *Strategiya natsionalno-patriotichnogo viovannya ditey ta molodi na 2016–2020 roki*. (2015). [Strategy of national-patriotic upbringing of children and youth for 2016–2020]. Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>

15. Surzhikova I. A. (2003). *Pedagogichni ideyi V. O. Sukhomlinskogo I S. Frene (porivnyalnyi analiz)*. [Pedagogical ideas of V. Sukhomlinsky and S. Fren (comparative analysis)]. (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.01).

16. Sukhomlinskiy V. A. (1990). *«Ne tolko razumom, no i serdsem...»: sb. st. i fragmentov iz rabot*. [«Not only by reason, but by heart ... »] Moskva: Molodaya gvardiya.

17. Sukhomlinskiy V. A. (1972). *Serdse otdayu detyam*. [I give my heart to the children]. Kyiv: Rad. shkola.

18. Sukhomlinskiy, V. O. (1976). *Narodzhennya gromadyanina. Vibrani tvori v 5 tomah (tom 3)*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

19. Sukhomlinska, O. (2012). *Deyaki aspekti evolyutsiyi spriynyattya tvorchosti V. O. Sukhomlinskogo: doroga dovzhinoyu v 40 rokiv*. [Some aspects of the evolution of the perception of creativity V. Sukhomlinsky: road length of 40 years]. Rezhim dostupu : https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_al/manax/2012/2012_1_12.pdf

20. Tkachuk, L. V. (2001). *Pedagogichne zabezpechennya uspihu u navchanni molodshih shkolyariv u tvorchiy spadschini V. O. Sukhomlinskogo*. [Pedagogical provision of success in the education of junior pupils in the creative heritage of V. O. Sukhomlinsky] (Avtoreferat disertatsiyi kandidata pedagogichnih nauk: 13.00.01).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОТИЧ Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи та міжнародних зв'язків ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України
Наукові інтереси: педагогічна естетика та етика, педагогічна майстерність, гуманізація освіти, розвитку творчої індивідуальності працівників освітньої галузі засобами мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ОТИЧ Олена Миколаївна – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific, Methodical Work and International Relations of the SHEI «University of Educational Management» NAES of Ukraine.

Circle of scientific interests: pedagogical aesthetics and ethics, pedagogical mastery, humanization of education, development of creative personality of the educational industry by means of art.

Дата надходження рукопису 07. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор А. М. Растрюгіна

УДК 37.091.4

РАДУЛ Ольга Сергіївна –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: pednauk@gmail.com

ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ ДО МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Сучасні світові глобалізаційні процеси висувають перед педагогікою проблему полікультурного виховання школярів. Однак його реалізація ґрунтується насамперед на вихованні любові до своєї батьківщини, що є важливим складником патріотичного виховання, якому велике значення надавав Василь Олександрович Сухомлинський у практичній діяльності та висвітлив у своїх працях.

З-поміж дослідників педагогічної спадщини В. Сухомлинського проблеми патріотичного виховання школярів загалом присвячені монографія В. Кіндрат «Найважливіша творчість – виховання патріота» (2002), а також статті різних років Н. Базилевич (1982), В. Петренко (2001), Н. Скрипки (2001), С. Вітвіцької та З. Осадчої (2002), І. Крайнової (2003), Л. Березівської (2009), О. Остапівського (2015), Н. Коляди (2016), Т. Філімонової (2016) та ін. Однак про виховання любові до малої батьківщини спеціальних праць не так багато. Тому у статті зупинимося на розкритті сутності розуміння видатним педагогом цього поняття та шляхів його реалізації у практиці роботи Павлівської школи Онуфріївського району Кіровоградської області.

Насамперед зупинимося на тому, що вкладав у поняття патріотизм, патріотичне виховання наш видатний земляк і яке місце відводиться в ньому вихованню любові до малої батьківщини.

У працях «Духовний світ школяра», «Сто порад учителям», «Педагогіка серця» та інших Василь Сухомлинський наголошує, що «патріотизм – це, образно кажучи, сплав почуття й думки, осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а передусім серцем...», це сфера духовного життя, яке проникає в усе, що пізнає, знає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі почуттів, як єдність думки і діла дуже складно пов'язаний з освіченістю, етичністю, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею [1; 5; 9].

Починається ж формування патріотизму з виховання любові до малої батьківщини, а основними його джерелами, на думку нашого видатного земляка, є «природа рідного краю, і

мати з батьком, і рідне село, місто, колгосп, підприємство, де працюють батьки, і славне минуле Вітчизни, її героїчна історія... Від почуття прив'язаності до рідного куточка – материнської колиски, верби, що схилилася над ставком, родючого поля – до історичної долі народу...» [1, с. 133–134]. Так однією фразою В. Сухомлинський чітко і водночас ємко висловив і зміст і основні шляхи формування любові до рідного краю. Зупинимося детальніше на їх розкритті.

І. «Патріотизм починається з любові до людини. Початки патріотичного бачення і відчуття світу, почуття Батьківщини – в любові до найдорожчої на землі людини – до рідної матері», – зазначав видатний педагог у праці «Сто порад учителям» [9, с. 582–583]. У Павлівській школі дбали про те, щоб у сім'ї і в школі панував культ Матері й Батька, культ Дідуся і Бабусі. Під словом культ розумілася атмосфера поваги, уваги, сердечної чуйності до близьких людей, до материнської і батьківської праці. [1, с. 137].

У школі дбали про те, щоб діти були чутливими, сердечними синами й доньками, щоб якомога більше своїх сил вони віддавали своїм близьким людям – матері, батькові, бабусі, дідусеві та приносили їм радість. Як відомо, любов до близьких насамперед виявляється у конкретних справах, а тому у Павлівській школі важливе виховне завдання полягало в тому, щоб праця дитини в ранньому віці була одухотворена турботами про матір: «Саджаючи плодове дерево й присвячуючи його матері, даруючи їй перші плоди з нього, дитина вчиться вірності й відданості...» [2, с. 536].

У Павлівській школі була продумана певна система, яка навчала дітей, як можна приносити радість рідним людям. Так, восени і навесні діти висаджували на присадибних ділянках «Яблуньку, Виноградний Кущ Матері, Батька, Бабусі, Дідуся», за якими доглядали у наступні роки [1, с. 138].

Важливою шкільною традицією було Свято матері, яке відбувалося 8 Березня, і до якого довго готувався кожен учень. Напередодні та у день свята діти дарували щось виготовлене або вирощене своїми руками, повідомляли щось радісне, приємне про свою працю, про навчання у школі: показували твір, за який учитель поставив

найвищий бал, розповідали про успіхи в гуртковій роботі. Ця традиція утверджувала в дітей правильний погляд на джерела радості, яку одна людина приносить іншій: радість насамперед у добрій справі, в утвердженні честі і гідності сім'ї [4, с. 81].

Любов до матері, до рідних поступово поширюється і на інших людей Як зауважував В. Сухомлинський: «Любов до людини – це родючий ґрунт, на якому розцвітають квіти патріотичного служіння Батьківщині» [9, с. 583]. Для зміцнення дружби між двома друзями педагогом була придумана ідея саджати дерево дружби у тільки їм відомим місцях [3, с. 487]. Саме з уст батька і матері діти повинні чути тільки хороші слова про кращих людей села, міста, які удостоєні нагород за трудові подвиги. Під час щорічних літніх подорожей учнів Павлівської школи по рідній землі вихователі організовували зустрічі з такими людьми [2, с. 463].

2. Живий образ батьківщини втілений насамперед у рідному куточку, рідному краї: «Сенс нашого патріотичного становлення полягає в тому, що цей куточок на все життя входить у нашу душу, хвилює нас як перше животворне джерело, з якого кожний з нас почався...» [10, с. 167].

Василь Олександрович Сухомлинський неодноразово наголошував, що світ дитини – це насамперед природа, яка оточує її в дитинстві. Аналізуючи спогади випускників Павлівської школи, педагог звернув увагу на той факт, що майже всі вони, згадуючи дитинство, говорили про природу рідного краю. Тобто, ці уявлення, сформовані в дитинстві, незабутні, і картини рідної природи, вразивши дитину своєю красою і чарівністю у молодшому шкільному віці, не лише ніколи не стираються в пам'яті пізнішими сприйманнями, а й відіграють виняткову роль упродовж усього життя (I, 266), а отже «азбука патріотичного виховання полягає в тому, щоб утвердити в людській душі багате, яскраве, незабутнє дитинство, закарбувати в ньому образи рідної природи, які хвилювали б усе життя» [1, с. 134].

Важливо вчасно допомогти дитині побачити світ навколо себе, переживши естетичні почуття. Відповідно, виховуючи дітей початкової школи, організовуючи для шестирічних дітей «Школу Радості», В. Сухомлинський усе робив, щоб перші образи рідної природи залишалися у пам'яті кожної людини на все життя «як видіння дивної краси, які втілюють у собі перші уявлення про Вітчизну». Допомагаючи дитині побачити світ навколо себе, видатний педагог сприяв тому, щоб у її свідомості на все життя відбивалася «глибина блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої

зорі, багряний захід перед вітряним днем, тріпотіння марева над горизонтом, безмежна далеч степів, сині тіні в кучугурах лютневого снігу, журавлиний ключ у холодній небесній сині, відображення сонця в міриадах крапель ранкової роси, сірі нитки в похмурий осінній день, пробудження життя в лісі, який прокинувся після довгої зими, фіолетову хмарку на куці бузку, ніжну стеблинку і блакитний дзвіночок проліска» [1, с. 134–135]. Так формується патріотичне бачення світу.

Із цією метою у Павлівській школі маленьких вихованців учителі виводили у поле, на берег ставка, в сад, на високий курган – вели, як зауважує В. Сухомлинський, «дивуватися» та закарбовувати у дитячій пам'яті образи, картини природи.

3. Картини природи рідного краю особливо міцно відкладаються у пам'яті в поєднанні з поетичним словом, зауважував Павлівський педагог. У працях «Серце віддаю дітям», «Духовний світ школяра» Василь Олександрович Сухомлинський неодноразово наголошував на тому, що слово рідної мови повинно жити в дитячій творчості і сам безпосередньо сприяв його розвитку у дітей, наслідком чого стала збірка дитячих казок, у яких образи рідної природи поєднувалися з моральними уявленнями про добро і зло.

Саме краса природи пробуджує думку дитини, а думка дитини «просить» в слово, шукає й знаходить яскраві, точні, любі серцю слова, народжується новий поетичний образ, творення якого викликає у дитячій душі гордість» [1, с. 136]. В. Сухомлинський згадував, що кожен день у «Школі Радості» приносив нові відкриття у навколишньому світі. Кожне відкриття втілювалось у казку, творцями якої були діти. Казкові образи допомагали малюкам відчувати красу рідної землі. Краса рідного краю, що відкривалася завдяки казці, фантазії, творчості і є джерелом любові до Батьківщини [7, с. 38].

4. Важливою складовою виховання любові до малої батьківщини у Павлівській школі були подорожі – уявні і справжні – по Батьківщині, які відбувалися з другого класу. Наші подорожі, писав В. Сухомлинський, – це яскраві оповідання про міста і села, про моря і річки, ліси і степи, природні багатства і людей нашої країни, про її минуле, сучасне і майбутнє. Починалася подорож з рідного села, потім – по району, області, і нарешті – по Україні [1, с. 139]. Тематика «подорожей» була різноманітною і присвячувалися природі, літературі, фольклору, музиці, історичному минулому, народній пам'яті тощо.

Справжні подорожі починалися з походів по своєму і сусідніх районах, діти ночували на берегах Дніпра, бачили Кременчуцьке море, ліс-заповідник, зустрічали ранкову зорю,

слухали народні казки, милувалися мерехтливими сузір'ями й сходом сонця. Експерсії і походи в поле, в ліс, на берег річки, в сусідні села називалися «подорожами» в минуле рідного краю.

З особливою теплою і хвилюванням згадував В. Сухомлинський про подорожі з учнями на курган біля села, які відбувалися майже щотижня в різні пори року: Ми йшли в ліс, сідали на вершині кургану, дивилися на широкі поля, засіяні пшеницею, милувалися квітучими садами й стрункими тополями, синім небом і співом жайворонка... Через тиждень ми знову на кургані, в чудовій картині природи перед дітьми відкривається нове: осінь розсипала перші барви, вкрила золотом яблуні і тополі... Так щотижня, в один і той самий час ми приходимо на своє місце, милуємося красою, переживаємо боротьбу добра і зла в прекрасних народних казках, вслухаємося в музику осіннього степу, дихаємо чистим повітрям, мріємо про те, як навесні прийдемо сюди зустрічати жайворонка. Цей степовий куточок входить у духовне життя дітей, стає дорогим для них. Він – перший яскравий образ Батьківщини, що назавжди закарбувалися в дитячому серці [7, с. 256, 258].

5. Справжня любов до рідного краю повинна бути діяльною. Нагадаймо, що ще Й. Песталоцці зауважував, що всяка любов людська, що немає сили і не виконує дії, є ніщо, вона нікому не допомагає. Тому у Павлівській школі важливою умовою виховання школярів була праця на користь батьківщині, праця на користь рідного села, що формувало почуття особистої причетності до всього, що діється на рідній землі.

Наведемо конкретні факти з творів Василя Сухомлинського. Так, коли у 50-і роки на півдні країни почався рух, мета якого – недопустити руйнації ґрунтів вітрами, дощовими й талими водами, для здійснення протиерозійних заходів, потрібно було багато насіння трав. Учні Павлівської школи щороку вирощували на своїй навчально-дослідній ділянці кілька десятків кілограм насіння трав і передавали їх колгоспові. Так вони бачили, що вирощене ними насіння приносить користь [6, с. 261].

Щороку під час Тижня рідного Дніпра школярі протягом тижня саджали дерева, закладали нові шкільки, де вирощували саджанці. На пустирі, де навіть не ріс бур'ян, бо ґрунт зміло ерозією, учні заклали «Сад для Людей», допомагали будувати нове приміщення для школи, оберігали ліс, посаджений у дитинстві [3, с. 471].

Важливою трудовою традицією школярів була праця під час весняного й осіннього Тижня саду [4, с. 85].

Учні Павлівської школи залучалися й до роботи по благоустрою рідного села. Зокрема щороку щось робилося для озеленення села. Так, беручи участь у колективній праці всього села, у першу післявоєнну осінь школярі обсадили тополями одну із сільських вулиць. Згодом був розбитий новий парк, обсаджено деревами кладовище, обладнано спортивний майданчик для сільської молоді, озеленено садибу дитячих ясел, закладено два громадських плодкових сади і два виноградники [4, с. 86].

Для учнів молодших класів на весні організовувалося Свято птахів, під час якого діти випускали на волю птахів, яких підібрали взимку напівзамерзлимими і виходили потім у пташиній лікарні, що виховувало добрі почуття та любов і дбайливе ставлення до природи рідного краю [4, с. 82].

Отже, виконуючи нібито просту буденну справу, захоплюючись нею, діти долучалися до праці для малої батьківщини, водночас бачили і відчували на собі наслідки своєї роботи. Все це формувало почуття господаря рідної землі, яке за висловом В. Сухомлинського, є найважливішим патріотичним почуттям, яке треба утверджувати в юних серцях [3, с. 268].

6. Важливою складовою формування любові до рідного краю є збереження історичної пам'яті, шанування загиблих, збереження всього, що створено людьми і чим пишуться старші покоління.

Для Василя Олександровича Сухомлинського, який сам був учасником Великої Вітчизняної війни, зазнав тяжкого поранення, як і для всіх інших людей, важливим було шанування померлих, які віддали життя за свою країну.

У Павлівській школі пам'ять про загиблих зберігалася різними шляхами. Зокрема, це розповіді про рідних дітям людей – батька або брата, які загинули у боях; це подорожі учнів на високу степову могилу біля Дніпра, де похований кулеметник, що захищав їхнє село; це й шанування невідомого героя. Так, у школі існувала традиція відзначати День Невідомого героя у день визволення села від фашистських окупантів: на площі, в центрі села, поряд з братською могилою героїв, які загинули в боях у роки Великої Вітчизняної війни, знаходиться могила Невідомого героя. До цієї могили діти поклали квіти та хвилиною мовчання вшанували пам'ять загиблих [4, с. 83].

Говорячи про виховання любові до малої батьківщини, про виховання патріотизму у педагогічній спадщині В. Сухомлинського, важливо звернути увагу й на критерії цієї вихованості, на які акцентував увагу видатний педагог, які є актуальними для сьогодення. Так, він наголошував: «... абсолютно неприпустимо організувати конкурси: хто

краще скаже (напише) про свої почуття любові до Батьківщини. Немислима справа – вчити говорити про любов замість того, щоб учити любити. Взагалі треба особливо суворо і вимогливо торкатися понять і слів *Вітчизна, доблесть, героїзм, подвиг*, так само як і змісту тієї діяльності, яка вкладається у ці поняття і слова. ... Разом з тим нам здається сумнівним: чи можна назвати подвигом, доблестю, героїзмом те, що є звичайним виконанням обов'язку? Зміщення понять створює перекручені уявлення про масштаби того, що треба робити лише тому, що ти живеш у своїй країні як її син, їси і дихаєш чистим повітрям, спиш спокійно вночі – хтось працює для того, щоб ти завтра вранці їв, хтось стоїть на кордоні, щоб ти спокійно спав. Проте деякі молоді люди вважають, що навіть своїм сидінням за партою вони роблять послугу суспільству, а батькам – це вже неодмінно» [1, с. 132].

Завершимо цю невелику статтю з формування любові до малої батьківщини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського словами видатного нашого земляка, у яких акумулюється сутність цього поняття, проголошені як заповіт у «Слові до спадкоємця»: «...нехай роки дитинства і отрочества ваших вихованців будуть роками пізнання Вітчизни... на першому місці серед усього, що відкривається перед людиною в навколишньому світі, ... були святині Вітчизни – земля, густо полита кров'ю героїв; праця нових поколінь, одухотворені ідеї служіння народу... Подорожуйте разом зі своїми вихованцями по полях і луках, по околицях свого села і міста, по берегах безіменних річок і балок. Тут, у камінні і грудках землі, у тихому дзюрчанні струмочків і в шелесті дерев – найтонші корені наших ідеалів. Поживляйте, облагороджуйте ними свої серця [8, с. 402, 403].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 55–206.
2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 403–637.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
4. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 5–390.
5. Сухомлинський В. О. Педагогіка серця // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 316–321.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Сухомлинський

В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 209–400.

7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–280.

8. Сухомлинський В. О. Слово до спадкоємця // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 401–410.

9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–654.

10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 149–416.

REFERENCES

1. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Dukhovnyi svit shkoliara* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [Spiritual world of a schoolchild. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
2. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Metodyka vykhovannia kolektyvu* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [Methods of upbringing the collective. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
3. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Narodzhennia hromadianyna* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [Birth of a citizen. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
4. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Pavlyska serednia shkola* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [Pavlysh secondary school. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Pedahohika sertsia* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [Heart pedagogy. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [Issues of a comprehensively developed personality upbringing. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Sertse viddaiu ditiam* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [I give my heart to children. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
8. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Slovo do spadkoiemtsia* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [A word to a descendant. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Sto porad uchyteliv* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [One hundred advice to a teacher. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.
10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu* // *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory v 5 t.* [How to develop a real man. Selected works in 5 volumes]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАДУЛ Ольга Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія вітчизняної педагогіки, історія вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RADUL Olga Serhiyvna – Doctor of Pedagogical Science, Professor, head of Department of Pedagogy of Preliminary and Primary Education at

Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: history of domestic pedagogy, history of higher institutes of learning.

Дата надходження рукопису 07. 09. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор Н. А. Калініченко

УДК 37.011.3

САУХ Петро Юрійович –

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України, академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України e-mail: 4813764@ukr.net

ЖИТТЄДАЙНА СИЛА ІМПЕРАТИВІВ ФІЛОСОФСЬКОГО АЛГОРИТМУ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Ми живемо сьогодні в океані безмежних знань. Ми – сучасники лавиноподібного зростання соціальних мереж, штурмового росту Інтернету, глобальної комп'ютеризації, триумфуючого віртуального світу, «комодифікації пізнання», комерціалізації науки, «економічного тоталітаризму» і пов'язаних з цим глибинних соціальних і морально-ціннісних змін. Набута раніше могутність людини й стратегія володарювання, які зруйнували квазірівновагу біосфери і ноосфери, призвели до переходу в новий стан важко усвідомлюваної системи, де для людини може не виявитися місця. Девальвація природності виявилася одночасно девальвацією людяності. Життєдайна духовна тканина тріщить, розриваючись між екзистенціалами «бути» і «мати». Як не згадати мудрі слова Далай-лами XIV: «Люди були створені для того, щоб їх любили, а речі були створені для того, щоб ними користувалися. Світ у хаосі тому, що все навпаки» [2, с. 273]. Наука й високі конвергентні технології ВNiC (біо-, нано-, інформаційні та когнітивні) створюють нове життєве середовище людини і ставлять під питання більшість традиційних способів буття та орієнтацій у світі. Виникає ситуація, коли прогресують процеси соціальної деструктивності, пов'язаної з «людиною маси» (Ортега-і-Гассет), інфікованою «вірусом» маргінальності, людиною, яка живе в суспільстві, але частиною цього суспільства себе не вважає. Вона попадає в реальність, де «все дійсне – нерозумне, а все нерозумне – дійсне» [3, с. 190]. Результатом цих трансформацій стає «екзистенціальний вакуум», який пов'язаний із втратою смислоутворювальних цінностей.

Без філософського осмислення цих процесів, без системної інтеграції сучасного формату знань важко уявити оптимістичне

майбутнє людства. Завдання нової світоглядної системи – утримати межу між розумним і нерозумним майже в усіх сферах людської діяльності, віднайти та утримати баланс між глобальним і локальним, аби не стерти межу між інтеграцією і асиміляцією, стати підґрунтям реконструкції людських відносин, деформованих егоїзмом, комерціалізацією, божевільним прагненням до влади.

Сьогодні важливо навчити молоду людину не лише володіти загальною здібністю ставити і вирішувати проблеми, оперувати принципами організації, які дозволяли б «зв'язувати» знання та надавати їм смисл, але й перетворювати їх в *життєву мудрість*, яка б стала *когнітивною експертизою усіх фундаментальних життєвих практик*. Інтегральним механізмом життєвої мудрості, її живильним джерелом мають стати ідеї так званого «нового гуманізму» в освіті. Йдеться про мистецтво введення молодої людини до світу цінностей і суспільно важливих стандартів моральної поведінки, суспільнозначуща шкала яких сьогодні зазнала суттєвих трансформацій. Новий гуманізм не ідеалізує людину, не заперечує в ній наявності антигуманного, деструктивного. Він виходить із визнання пов'язаності усіх людей у добрі й злі. Адже, визнавши свободу людини, ми тим самим визнаємо її відкритість до добра й зла. Добро, як і зло, не факт, це справа вибору. Тому ніхто неубезпечений ні від добра, ні від зла. З визнання цих реалій випливають основні чинники, від яких залежить результативність освіти: а) раціональна оцінка реальності, врахування значення споживацьких та утилітарних цінностей у задоволенні різноманітних людських потреб; б) озброєння учнів (студентів) навичками і вмінням щодо забезпечення пристойних умов існування («мати» щоб «бути», в контексті професійної й людської гідності); в) виховання цілісної

особистості, яке досягається за умови, коли конгруентність між «реальним Я» і «ідеальним Я» наближається до одиниці (урівноважується); г) виховання емпатії або співпереживання, яка упереджує образи, ненависть, жорстокість, агресію, стрес і песимізм. Тобто йдеться про більш гнучкий навчально-виховний процес, про включення до нього знехтуваних нерідко вузько прагматичних та споживацьких цінностей, про озброєння молоді навичками самостійно приймати рішення, нелінійно мислити й переконливо презентувати власні сильні сторони. «Тут цінності економічного лібералізму та соціальної справедливості, зазначав І. А. Зязюн, повинні інтегруватися в єдиному синтезі» [6, с. 23]. Іншими словами кажучи, щоб освічена людина демонструвала гуманістичну позицію і водночас була конкурентоспроможною на ринку праці. Звісно, в цій ситуації чи не найважливішу роль має відігравати педагог, який здійснює таїнство життєтворчого коучингу, сприяючи досягненню вершин морально-духовної зрілості й життєвого успіху.

Знаменно, що в осмисленні ідеалу людини, в усіх цих окреслених процесах, філософія нерозривно пов'язана з педагогікою. Не випадково Марк Туллій Цицерон називав філософію «наукою про зцілення душі», «вихователькою чесноти, гонителькою пороків», що «об'єднала у суспільство розсіяних по землі людей». «Як плодородне поле, – зазначав він, без обробки не дасть врожаю, так і душа. А плекання душі – це і є філософія» [8, с. 252]. Не випадково будь-яка педагогічна система, зазвичай, своїм підґрунтям мала філософську систему, а будь-яка філософська система, як прикладне втілення, реалізовувалася через педагогічні принципи та ідеї. І філософія, і педагогіка займаються людиною, формуванням духовного світу, загальної культури, підготовкою до життя в самому широкому розумінні цього слова. Їх єднає антропоспрямованість. Усі видатні педагоги, як правило, були водночас відомими філософами і, навпаки, практично кожен великий філософ, зазвичай, завершував творення своєї системи етикою, основний зміст якої складали вчення про мораль, теорію освіти та виховання. Це стосується Сократа і Платона, Парменіда і Аристотеля, Канта і Гегеля та багатьох інших філософів минулого і сьогодення. Те ж саме слід сказати і про великих педагогів Коменського і Гербарта, Песталотці і Дістервега, Пирогова і Ушинського, Макаренка і Сухомлинського. Усі вони були не лише знаменитими педагогами, а й видатними філософами, оскільки намагалися осмислити алгоритм

«людина – світ», опрацювати механізми його екстраполяції в площину конкретної навчально-виховної діяльності. Іншими словами, наскільки *педагогічна* філософія, настільки *філософічні* погляди тих, хто досяг вершин педагогічної думки.

Філософія і педагогіка спрямовані на одну мету – перетворення й удосконалення світу шляхом духовно-морального піднесення особистості, формування її гуманістично свідомого й нормативно засвоєного ціннісно-цілевого імперативу у вигляді рівнобедреного трикутника: «філософія ↔ освіта ↔ виховання».

З філософської точки зору, сутність, основне призначення виховання полягає у формуванні *цілісного духовного стрижня людини* – її внутрішнього духовного світу, який визначає емоційно-ціннісне відношення до навколишнього світу і самого себе. Педагогічна наука цього не заперечує. Але будемо відвертими, розчленувавши виховання на окремі складники (інтелектуальне, моральне, трудове, фізичне, естетичне, національно-патріотичне), педагогічна наука вчинила *недобре* стосовно педагога-практика, спонукавши його повірити у можливість формування й розвитку людини «*частинами*», в той час як цілісність людини, реалізація її людської сутності в будь-яких видах діяльності можлива лише на основі становлення її *цілісного духовного світу*.

Не в останню чергу цей прикрий факт став причиною розбалансованості навчально-виховного процесу. З давніх часів відомо, що освіта – це не просто ретрансляція знань, а складний процес передачі суспільством молодому поколінню соціального досвіду з метою підготовки його до активної участі в суспільному житті. «Якщо освіта формує світорозуміння, знання законів світобудови, то виховання формує його світогляд, тобто відношення людини до світу» [3; с. 19]. Іншими словами, освіта – це «навчання пізнанню чогось», а виховання – «навчання певним способом жити». В українській етнопедагогіці «виховати» означає уберегти дитину від зла, а виховання тлумачиться як процес оборони від зла протягом життя. Коли ми ведемо мову про навчально-виховний процес, тут йдеться про розвиток двох основних площин духовного світу людини – її здібності пізнавати світ шляхом освоєння накопичених до неї в історії науки знань і її здатності оцінювати усе суще (у тому числі себе), вибудувавши у власній свідомості певну ієрархічну систему цінностей. Тобто освіта – це складний процес синергії виховання і навчання, який нерозривно пов'язаний принаймні з трьома сферами культури: пізнавальною, аксіологічно-регулятивною та

художньою. «Знання без виховання, – говорив В. О. Сухомлинський, – меч в руках божевільного». Однак, при першому наближенні до змісту нашої освіти неважко помітити, що будеться він, переважно, на основі лише однієї з цих сфер – пізнавальної, а ще точніше – на основі її спеціалізованої складової – науки.

Не заперечую, серед педагогів давно вважається постулатом те, що в освіті панує цілісний навчально-виховний процес, а такі вузлові поняття як «навчання» і «виховання» тісно пов'язані між собою. І. Д. Бех, наприклад, співставляючи поняття «виховання» і «освіта», наголошує, що в навчально-виховному процесі «навчання і виховання по-справжньому освічується, тобто розкриває в собі розумові, морально-духовні та фізичні сили» [1]. Але в живій педагогічній практиці ця пов'язаність отримує дещо інше звучання: виховання – одна із функцій навчання. Більшість педагогів-практиків традиційно переконана: навчаючи, ми виховуємо, а решта – це функції сім'ї, класного керівника, куратора, церкви, різноманітних громадських організацій тощо. Подібні уявлення про цілісність навчально-виховного процесу є однією з причин «розбігання» ліній навчання і виховання підростаючого покоління. Чому? Тому що *цілісність* тут розуміється не як *доглибінна інтеграція*, а як *сумарна* величина.

Неординарною людиною, яка геніально передбачила життєдайну силу трикутника успіху (філософія ↔ освіта ↔ виховання), розгорнувши її в *дієвій гуманістичній педагогіці*, був видатний український любомудр і педагог Василь Олександрович Сухомлинський, яка донині височить над приватними фантазіями багатьох новоявлених експертів та реформаторів освіти. Сам В. О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що він глибоко шануючи науку і вчених завжди вважав себе лише практиком, народним вчителем. Але чим глибше проникаєш в оригінальну методологічну концепцію великого педагога, тим більше переконаєшся, що йдеться не просто про «народного вчителя», а про видатного архітектора школи майбутнього. В його педагогічні побудови, теоретичні моделі віриш більше, ніж в деякі «науково обґрунтовані» та «експериментально перевірені» педагогічні дисертації, які потоком проходять через спеціалізовані ради. І що найбільш знаменно, основні фундаментальні ідеї В. О. Сухомлинського здійснюються в умовах демократизації та реформування освіти у наш час. Він геніально гармонізував три найважливіші сторони рівнобедреного трикутника: філософія ↔ освіта ↔ виховання,

зробивши на практиці паралельними два вектори навчально-виховного процесу: навчання і виховання. Ніби культивуючи давньогрецький світоглядний ідеал пайдейї, В. О. Сухомлинський при цьому надає спочатку перевагу включеності людини у багатомірний комплекс культури й природи, й лише через неї виходить на освіченість. Найперше слід розвивати особистість, формувати духовні запити дітей, і, як наслідок – вчити вмінню і бажанню вчитися. Тому що вчитися по-справжньому, вважає він, може людина культурна, працелюбна і вольова.

Сьогодні, коли відбувається трансформація (а то й забуття) вічних цінностей життя, а молодь гостро відчуває дефіцит духовних орієнтирів, життєдайна сила цього філософського алгоритму освітньо-виховної системи В. О. Сухомлинського стає фундаментом реалізації концепції реформування середньої освіти «Нова українська школа». Невипадково ці ідеї широко впроваджуються і цінуються в усьому світі. Роботи великого педагога, які об'єднані «філософією серця», видані 53-ма мовами світу накладом майже 15 млн. примірників. Зокрема в Китаї, у місті Хуанші побудована унікальна школа, «школа радості», про яку мріяв і яку все життя «будував» В. О. Сухомлинський. Вона носить ім'я видатного українського педагога, де навчається п'ять тисяч учнів. В школі є музей та пам'ятник В. О. Сухомлинському. Студенти, які проходять практику в цій школі, здають обов'язковий залік щодо знання книги В. О. Сухомлинського «Сто порад вчителю». Педагоги, не лише в Китаї, а й в інших країнах переконані, що знайомство з еволюцією філософських поглядів видатного українського вчителя допомагає їм здійснювати моніторинг власних філософсько-педагогічних ідей.

Алгоритм навчально-виховної системи В. О. Сухомлинського будеться на трьох основних константах: любов до дитини, ствердження добра та виховання красою. Усі вони взаємопов'язані та взаємодоповнювальні, знаходяться в органічній єдності і визначають життєвірну силу його гуманної педагогіки. В. О. Сухомлинський створив оригінальну цілісну педагогічну систему, що ґрунтується на антропоцентричному принципі гармонізації гуманістично зорієнтованих форм, засобів та методів педагогічної діяльності, її суб'єкт-суб'єктному характері, визнанні особистості дитини вищою цінністю процесів виховання і навчання. Ця система ґрунтувалася принаймні на трьох імперативах. *Перший з них: людська багатоманітність має бути збереженою і виплеканою. Людина повинна бути благою, а благо має бути людським, життєдайним, а, отже, сумісним з життям і необхідним для*

нього. У зв'язку з цим В. О. Сухомлинський акцентував увагу на тому, що навчально-виховний процес має зберегти функціональну єдність, якою природа наділила кожного із нас – єдність душі, розуму і тіла. Головним і визначальним в його педагогіці була любов до дитини. «Що найважливішим було у моєму житті?» – запитував сам себе В. О. Сухомлинський в книзі «Серце віддаю дітям». І без роздумів відповідав: любов до дітей. Основою його гуманістичної педагогіки є любов і повага, доброта і чуйність, довіра і дбайливе ставлення, невдавана людяність і розумна вимогливість до дитини. Саме на цьому, на його переконання, має будуватися життя школи, відношення вчителя та учня. Усією своєю творчістю він ніби протиставляє обездушеному технократичному виклику філософсько-гуманістичну орієнтацію, яка оголошує людину *вищою цінністю на землі*. Засобами педагогіки він намагається вирішувати глобальні філософські проблеми: «людина ↔ світ», «людина ↔ природа», «людина ↔ суспільство». Усі його праці об'єднує віра в загальнолюдські цінності й неповторність людського життя, талант і самотність кожного. Він вірив у те, що практично усі люди від народження можуть мислити дивергентно й докладав усіх зусиль, щоб стандартизований освітній процес не вбивав цю здатність.

Визначальне значення надає В. О. Сухомлинський системотвірному фактору – націленості навчально-виховної роботи на формування в учнів високих моральних якостей. Центральним стрижнем, без якого неможлива гармонійна, всебічно розвинена особистість, на його думку, є людяність в людині. Саме до нього прив'язує він усе, що набувається дитиною в житті загалом і в школі зокрема. «Без моральної чистоти втрачає сенс уся освіта, духовне багатство, трудова майстерність, фізична досконалість» [5; с. 39]. При цьому В. О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що осердям моральності є обов'язок, обов'язок перед Батьківщиною, рідними, суспільством, і, найважливіше, перед власною совістю. В своїх роботах та педагогічній практиці він акцентує на проблемі гармонійного взаємовідношення матеріальних і духовних потреб культури бажань, розкриває шляхи формування психологічної готовності до праці. В. О. Сухомлинський вважав виховання культури бажань одним із найбільш яскравих «відтінків тієї складної речі, що ми називаємо моральним змістом шкільного життя». Виховуючи культуру бажань, ми зупиняємо розвиток примх, що принижують людське в людині. І найважливіше – культивуємо «мудру

гармонію» між задоволенням матеріальних і духовних потреб.

Другий імператив: життєве призначення людини – бути особистістю; це її обов'язок перед собою і перед іншими людьми. Оригінальність педагогічної системи В. О. Сухомлинського полягає у визнанні особистості дитини найвищою цінністю. Кожен учень – особистість. Й головне завдання стосовно реалізації цього імперативу є збереження і розвиток у дитини почуття людської гідності. Не існує нездібних, бездарних та ледачих дітей. Такими їх може зробити лише недолуга система виховання. А це означає, що істинним покликанням школи має бути розкриття перед кожним учнем тієї сфери творчості, в «... якій повністю розквітнуть його сили й здібності, в якій він відчує повноту щастя творення, щастя матеріалізації власних здібностей, щастя бачення самого себе в результаті своєї праці» [6; с. 437]. Цього можна досягти за умови виключної уваги й турботливого відношення до людської індивідуальності. Безперечно, зауважує великий педагог, слід враховувати той факт, що не кожен вихованець наділений теоретичним мисленням і може стати математиком або фізиком, істориком чи філологом. Але кожен із них – це Людина і в ньому як у тисячогранному діаманті, обов'язково є та грань, в якій ховається «джерело щастя творення». Завдання учителя своєчасно помітити її й гармонізувати свої зусилля із зусиллями учня, тонкими та умілими діями допомогти їй заблискати. Любов до дитини – головний двигун до знань. Лише на цій основі школа стане радісним спогадом дитинства, найяскравішою частиною життя людини. А ще точніше, школа має бути тим середовищем, де ти не готуєшся до життя, а живеш сьогодні, де навчаєшся розуміти себе і оточуючих, де не боїшся помилок і змін, де береш відповідальність за своє життя, де вчитель і учень рівні.

Не випадково фундаментом гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського є актуалізація індивідуальності, самоцінності кожної людини, наділеної неповторними здібностями. «Досвід переконує, – зазначає В. О. Сухомлинський, – якщо в школі, скажімо шістсот учнів, то це означає, треба шукати шістсот індивідуальних стежок» [6; с. 247]. Справа ця не є простою. Це найтонше і найскладніше з усього, що є у вихованні, оскільки потребує вивчення і розкриття індивідуальних здібностей і нахилів кожного учня. «Своєчасно знайти, виховати і розвинути задатки здібностей у своїх вихованців, розпізнати в кожному його покликання, пише він, це завдання стає тепер найголовнішим у системі навчально-виховної роботи» [6;

с. 123]. Сьогодні ці ідеї В. О. Сухомлинського іменують особистісно орієнтованою концепцією навчання і виховання, нерідко на практиці не підозрюючи, що в її основу покладені усі основні гуманно центричні концепти великого українського педагога. Знаковим є й те, що реалізація особистісно орієнтованої дидактики, спрямована на розвиток інтелектуально емоційної активності дітей і яка розгортається в трьох взаємопов'язаних площинах (розвиток пізнавальних, вольових та емоційних прагнень) стала основою геніального передбачення однієї з десяти найважливіших компетентностей майбутнього, а саме – *емоційно-інтелектуальної компетенції*, яка, на думку сучасних експертів, має забезпечити життєвий успіх особистості в майбутньому.

Третій імператив знання – це сила, але знання не задля знань, а задля життя. Ось чому В. О. Сухомлинський визначальною роллю у вихованні вважає перетворення освіти у архіважливу життєву цінність. Його постійно турбували проблеми падіння рівня освіти, обмеженість матеріальних вкладень в освіту, недостатнє кадрове забезпечення, недооцінка ролі інтелігенції в суспільному розвитку тощо. З огляду на це у своїй навчально-виховній системі він зосереджував постійну увагу формуванню у школярів невтомної допитливості, потягу до навчання й самоосвіти. Але навчання, на думку В. О. Сухомлинського, це не механічна ретрансляція знань від учителя до учня, це дуже складні людські стосунки. Він радить здійснювати навчання в дусі співробітництва. За таких умов учитель стає помічником і партнером учня. У зв'язку з цим В. О. Сухомлинський досліджував мотиви, емоції, стимули і включав їх у систему активного педагогічного впливу. Результати різних форм впливу на процес пізнання він ставив у залежність від пробудженого почуття подиву, радості відкриття, емоційної сприятливості і тісного зв'язку з практикою, життям. Іншими словами, В. О. Сухомлинський вважав емоційну насиченість процесу навчання *законом щодо розвитку дитячого мислення*.

Вже тоді, далекі від нас часи, В. О. Сухомлинський геніально передбачав, що змістом навчально-виховного процесу в цілому повинен стати перехід від школи «знання задля знань» до життєцентричної школи «знання задля життєвого успіху», до школи розуміння і щастя. Розуміння має бути однією з фундаментальних потреб, і, водночас, здатностей людини, коли панує потреба не стільки сприймати і переробляти інформацію, скільки відшукувати смисл цієї інформації, пов'язувати її зі смислом подій теперішнього,

минулого і майбутнього, робити усе це надбанням індивідуального і колективного досвіду. Основою розуміння є діалог учня і педагога, діалог теорії і практики, діалог мов і культур, нарешті – діалог допитливої людської думки зі світом. Ця установка на діалог стала *усвідомленою стратегією педагогічної діяльності* В. О. Сухомлинського. Але в його розумінні діалог – це не просто розмова з учнем, бесіда, тим паче не простий обмін монологами. Діалог передбачає взаємний обмін смислами, певну співпрацю на спільній, рівноправній ниві пошуку істини. Діалог не закінчується на тому, з чого починається, на констатації розбіжностей у розумінні чогось. Діалог означає певні зрушення на шляху виявлення нових смислів і впізнання знайомого, відкриття чогось нового. А найголовнішим його результатом є ствердження не *філодоксичності*, а *філософічності мислення* учня.

Однак, за яких умов в педагогічній системі В. О. Сухомлинського, можливе розуміння як стрижневий момент навчального процесу і як його безпосередній результат? Виявляється, щоб дійсно сприйняти якусь думку, якість знання, щоб по-справжньому їх зрозуміти, потрібно їх любити, тобто прийняти серцем, а не лише розумом. Як цього досягти? Найперше, шляхом подолання антиборотьбистського ставлення до світу й до самих себе. Й тут в нагоді стає філософсько-літературний хист великого педагога через казки, оповідання, легенди, занурювати вихованців у світ природи, краси людських відносин, поезії, які відкривають аксіологічні виміри нашого існування. До того ж, він у теорію і практику навчального процесу свідомо закладає ідею реальної обмеженості, психофізичних і духовних ресурсів учнів. Тобто враховує принципову непрозорість людини, її здатність чинити опір невідповідним впливам. Що, звісно, вимагало звільнення від традиційної думки патерналістської педагогіки, яка орієнтує вчителя виступати в ролі усезнаючого і повчаючого. Дійсне покликання учителя, на переконання В. О. Сухомлинського, не повчати того, кого навчаєш, а зрозуміти його. Діти переконані у тому, що щастя – це коли тебе розуміють. Але так само – чи можна бути щасливим, не розуміючи? Розуміння робить людину впевненою в собі, внутрішньо незалежною. Але, щоб відбувалося розуміння, потрібно, очевидно, мати право на нерозуміння. Тобто нерозуміння не повинно бути підставою для покарання (негативна оцінка). Оцінка існує не для того, щоб образити. Щоб розвинути здатність до розуміння, потрібно, щоб думка стала розкріпаченою і дійсно запитувальною.

Патерналістська педагогіка в цій ситуації поступається педагогіці співробітництва. Й гармонією цього співробітництва, партнерства вчителя і учня стає усвідомлення того, що педагогу слід навчати не як оракулу, а як незнавцю. Педагог має виступати не у ролі того, який усе знає і не має права на помилку. Навпаки, він шукає істину разом з учнями, як талановитий актор грає роль незнавця. Він разом з ними переживає «проколи» у пошуку істини і разом з ними радіє, коли пошук закінчується успіхом. Не формальні педагогічні зусилля й не «педагогічне насильство», якими б благими намірами вони не мотивувалися, а мистецтво підібрати ключ до внутрішнього світу вихованця, для того, щоб цим ключем запустити на всю подальшу перспективу механізм інтелектуального і морального саморозвитку – це основний фундаментальний принцип гуманної педагогіки В. О. Сухомлинського. Не випадково професію вчителя він називав людинознавством, постійним і безперервним проникненням в складний духовний світ людини.

Педагогічна система В. О. Сухомлинського не лише збагатила педагогічну науку новоствореними ідеями, внесла неоціненний внесок як в теорію, так і практику освіти і виховання, але й започаткувала революційний етап в розвитку вітчизняної педагогічної думки. Вона продемонструвала життєдайну силу ціннісно-цілевого імперативу «трикутника» (філософія – освіта – виховання), який здійснює таїнство гармонії векторів навчання і виховання. Аксиологічний «зріз» спадщини В. О. Сухомлинського у вимірі гуманістичних напрямів сучасної педагогіки співзвучний нинішнім вимогам до розвитку особистості дитини, її пізнавальних можливостей, дослідницького хисту, закріпленню навчальних і життєвих компетентностей, плеканню щасливо-творчого простору навчального закладу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт / [libraru.udpu.org.ua / libraru-files/ psuh.../ vupysk](http://libraru.udpu.org.ua/libraru-files/psuh.../vupysk) – 21 pdf
2. Зязюн І. А. Культура й цінності у просторі життєвого поступу // Життєві імперативи та наукова школа професора Петра Сауха: науково-популярне видання. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 204 с.
3. Каган М. С. Системно-синергетический подход к построению современной педагогической теории // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-традиция, 2017. – С. 242–263.

4. Саух П. Ю. Філософія у пошуках панацеї. Роздуми небайдужого // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип. 1(83), 2017.

5. Сухомлинский В. А. Вибр. Тв. У 5-ти т. т. 5. – К., 1976.

6. Сухомлинский В. А. Этюды коммунистического воспитания // Народное образование. – 1967, № 2.

7. Табачковський В. Г. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка у пошуках неевклідової рефлексивності / В. Г. Табачковський. – К.: Парапін, 2005. – 432 с.

8. Цицерон. Избранные сочинения. – М.: Худож. лит., 1975. – 456 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. Osobystisno-oryiyentovana model vykhovannya yak naukovyy konstrukt / library.dou.org.ua/library-files/psuh.../vupysk – 21 pdf.

2. Kahan, M. S. (2017). Systemno-synerhetycheskaya paradyhma. Synerhetyka obrazovannya. – М., Prohress-tradytsyya.

3. Saukh, P. Yu. (2017). Filosofiya u poshukakh panatseyi. Rozdumy nebayduzhoho // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky.

4. Sukhomlynskyy, V. A. (1967). Etyudy kommunystycheskoho vospytanyya // Narodnoe obrazovanye.

5. Sukhomlynskyy, V. A. (1967). Vybr. Tv. U 5-ty t. t. – К.

6. Tabachkovskyy, V. H. (2005). Polisutnisne homo: filososfsko-mystetska dumka u poshukakh neevklidovoyi reflektynnosti / V. I. Tabachkovskyy. – К.: Parapyn.

7. Tsytseron. (1975). Yzbrannyye sochynenyuya. – М.: Khudozh.

8. Zyazyun, I. A. (2010). Kultura u tsinnosti u prostori zhyttyevoho postupu // Zhyttyevi imperatyvy ta naukova shkola profesora Petrs Saukha: naukovopopulyarne vydannya. – Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САУХ Петро Юрійович – академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України, Президія НАПН України.

Наукові інтереси: соціальна філософія, філософська антропологія, філософія освіти.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

SAUKH Petro – Academician-secretary of Department of Higher Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Doctor of Science (Dr. Hab) in Philosophy, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: social philosophy, philosophical anthropology, philosophy of education.

Дата надходження рукопису 07. 09. 2018 р.

УДК 373 . 3 : 81 ' 42 (477) Сухомлинський

ГРОНА Наталія Вікторівна –

доктор педагогічних наук,

викладач вищої категорії, викладач-методист

Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка

e-mail: natashagrana@ukr.net

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ТЕКСТОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Глибокі суспільні трансформації, пов'язані з інтегруванням у світовий освітній та інформаційний простір, змінами суспільних запитів, утвердженням нових ціннісних вимірів вимагають комплексної і глибокої модернізації змісту та технологій навчання мови у світлі педагогічної інноватики. Тому з'являються нові підходи до формування комунікативно компетентної особистості школяра, інноваційно-педагогічні технології, а головне – змінюється підготовка сучасного вчителя, здатного фаховою майстерністю, власним прикладом і переконливим словом впливати на учнів. У цьому зв'язку набуває актуальності питання взаємопов'язаного розвитку двох суб'єктів навчально-виховного процесу – учня і вчителя у світлі компетентнісної освітньої парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою упровадження компетентнісного підходу в освіті слугують наукові дослідження З. Бакум, Н. Бібік, Б. Гершунського, І. Гудзик, В. Бондаря, С. Бондар, В. Кальней, А. Маркова, Н. Матяш, А. Хуторського, Г. Селевко, А. Смятських, Т. Туркіна, К. Устемирова, Н. Шаметова, С. Шишова та ін. Однак, незважаючи на широкий загал досліджень цієї проблеми, вона є актуальною і на сьогодні.

Поняття текстотворчої компетентності тісно пов'язане з педагогічною творчістю В.О.Сухомлинського, який глибоко усвідомлював значення для молодого покоління саме словесної творчості, адже схвильоване слово, що виникає в учня / студента під впливом сильних естетичних переживань, перетворюється в духовне багатство особистості; воно слугує будівельним матеріалом, з якого учень / студент створює щось нове, за допомогою чого самостверджується, висловлює себе.

Мета статті полягає у виділенні методичних засад спадщини вченого щодо формування текстотворчої компетентності майбутнього фахівця для початкової школи, визначенні концептуальних положень фахової, філологічної підготовки студентів у руслі розвитку усного й писемного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контекстуальний аналіз різних

науково-педагогічних джерел щодо тлумачення поняття «компетенція» і «компетентність» дає можливість зупинитися на такій семантизації: «компетенція» – це наперед задані вимоги до освітньої підготовки (сукупності знань, способів діяльності, досвіду, якостей особистості), а «компетентність» – це комплексна якість особистості, яка забезпечує ефективне функціонування суб'єкта у визначеній діяльності та залежить від необхідних для цього компетенцій.

Варто підкреслити, що в державних вимогах до навчальних досягнень учнів зроблено акцент на застосування загальнонавчальних, мовних, мовленнєвих і соціокультурних знань, умінь і навичок у мовленнєвій практиці з метою розв'язання комунікативних завдань, адаптації школярів до соціального середовища, що забезпечується текстотворчою діяльністю. Її успішність зумовлена рівнем сформованості текстотворчої компетентності, насамперед на початковому етапі навчання, де в учнів формуються пропедевтичні знання про текст і текстотворчі вміння.

Ми розглядаємо *текстотворчу компетентність* як набуті у процесі навчання знання, уміння, навички, досвід текстотворчої діяльності – первинної (відтворення готових текстів, створення власних і редагування їх) і вторинної (сприймання, інтерпретування, розуміння текстів), а також досвід емоційно-ціннісного ставлення до процесу і результату текстотворення. Текстотворча компетентність містить комплекс знань про текст як форму комунікації, а також сукупність інтегрованих лінгвальних та позалінгвальних знань, комунікативних умінь і навичок особистості, необхідних для текстотворчої діяльності [1].

У вказаному контексті слід звернутися до творчих доробків В. Сухомлинського, його досвіду «словотворчості», адже робота над словом завжди була в центрі уваги його педагогічної діяльності: «Слово ставало в моїх руках знаряддям, за допомогою якого я відкривав дітям очі на багатство навколишнього світу. Відчуваючи, переживаючи красу побаченого й почутого, діти сприймали найтонші відтінки слова, і через слово краса входила в їх душу» [5, с. 216].

В. О. Сухомлинський надавав виняткового значення вмінню висловлювати власну думку: «...уміння творити словом, втілювати в художній образ свої думки, почуття, переживання потрібне не тільки письменникові, а й кожній культурній людині. Чим більш розвинуте це уміння, тим вища естетична і загальна культура людини, тонші її почуття, глибші переживання, яскравіше естетичне сприйняття нових художніх цінностей» [4, с. 403].

Ми погоджуємося з думкою В. О. Сухомлинського, що джерелом збагачення мовлення учнів виражальними засобами мови є художні тексти різних жанрів. Вдумливе читання їх і спостереження за використаними автором яскравими, образними словами і висловами допоможе учням збагнути їхню роль у творах і стане зразком правильного та доречного використання у власних творчих роботах. У цьому контексті слухними є міркування Василя Александровича про те, що «чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонше у неї відчуття гри відтінків рідного слова, ... тим активніше сприймає серце красу слова» [5, с. 215].

Тому майбутні фахівці для початкової школи, створюючи власний текст, оволодівають навичками роботи з найважливішими мовними одиницями, власне текстами, оскільки саме вони виконують специфічні комунікативні завдання у структурі соціальної комунікації. Зазначимо, що в такому випадку поняття спілкування розглядається не тільки як засіб комунікації між окремими особами, а і як «засіб внутрішньої еволюції суспільства як цілого, як процес, за допомогою якого тільки й може відбуватися розвиток суспільства, тому що цей розвиток передбачає постійну динамічну взаємодію суспільства й особи» [2, с. 12]. Це важливо усвідомлювати, оскільки саме сприймання, інтерпретація в процесі спілкування визначає релевантність критеріїв оцінки взаєморозуміння людей у різноманітних ситуаціях. Від ступеня цього взаєморозуміння залежить ефективність спільної матеріально-технічної діяльності членів суспільства, адекватність адміністративних, ідеологічних, політичних рішень, що схвалюються на різних рівнях соціальної організації суспільства і на текстовому зокрема. Майбутній фахівець має бути обізнаним із професійно орієнтованими висловлюваннями. Особливої уваги потребує робота з фаховими текстами, вона сприяє оволодінню професійно важливими знаннями, уміннями, навичками. Наприклад:

- Відредагувати речення, усунувши невинуваті повтори (тавтологію) та вживання зайвих слів (плеоназмів).

У Павлівській школі вчитель Василь Сухомлинський спочатку вчив історію, суспільствознавство, українську мову й літературу у старших класах. В. Сухомлинський мав саму велику силу волі, розрізнявся поміркованістю, суперскромністю, суперпрацездатністю (вставав щодня в чотири години ранку й писав власні твори до восьмої), людськістю. В. Сухомлинський вивчав іноземні мови, писав і говорив на німецькій, чеській, польській мові. Написав більше трьохсотень наукових робіт, а також 32 книги. У серпні місяці 1975 року в газеті району «Ударний труд» були перші публікації його творів – стаття «Перед новим навчальним роком». Багато численну кількість уроків розказав учням в природі, бо вважав їх подорожею до джерел живої думки. Творчий доробок В. О. Сухомлинського справді вражаючий – близько 50 книги, 500 статті, майже 1500 оповідання і казок для дітей (числівники записати словами).

- Підготувати самопрезентацію «Учитель – особистість і фахівець» (на матеріалі досвіду В. О. Сухомлинського).

- Записати тези усного виступу «Зберігайте і виховуйте почуття успішної гідності учнів, давайте їм радість успіху в розумовій праці» (В. О. Сухомлинський).

- Перечитайте «Притчу про мудрого вчителя» В. О. Сухомлинського. Створіть твір-міркування «Кого ми можемо назвати справжнім учителем?».

З текстотворчою діяльністю пов'язана і наукова робота студентів, яка реалізує прагнення майбутніх фахівців зробити свій внесок у розв'язання соціальних і загальнонаціональних проблем. Окрім того, вона є споріднена з пізнавальною й особистісною мотивацією, яка проявляється у прагненні до пізнання і створення чогось нового; у бажанні зрозуміти якість явище самостійно, зацікавити ним інших; створює інтерес до конкретного питання в науці; викликає бажання принести користь своїм відкриттям людству, залишити «слід в історії» завдяки публікації своєї роботи; отримати наукові звання; сприяє самореалізації і здійсненню творчого пошуку, самоствердженню у зв'язку з престижністю наукової роботи в суспільстві. Така робота спирається на роботу з текстом. Це інформаційний пошук, теоретичний аналіз та експеримент. Результати можуть бути представлені текстами у формі оглядових, теоретичних і експериментальних наукових статей, бібліографічних і реферативних оглядів, анотацій, які допомагають студентові усвідомити і конкретизувати інформаційний запит, зробити продуктивним не лише сам

науковий пошук, але і його мовленнєве втілення – текст.

Василь Олександрович образно називає рідну мову «невмирущим джерелом», з якого дитина черпає перші уявлення про навколишнє, про своє село чи місто, про весь край, а слово рідної мови видатний педагог порівнює з неповторним ароматом квітки. Тому важливе місце в контексті фахової підготовки є інтеграція змістового і методичного компонентів текстів В. О. Сухомлинського, наприклад:

Прочитайте подане висловлювання. З'ясуйте зміст прочитаного, сформулюйте тезу.

Працю вчителя ні з чим не можна ні порівняти, ні зіставити. Ткач уже через годину бачить плоди своїх турбот. Сталевар через кілька годин радіє з вогненного потоку металу – це вершина його мрії; орач, сіяч, хлібороб через кілька місяців милується колосками і жменюю зерна, вирощеного на полі... А вчительві треба працювати роки і роки, щоб побачити предмет свого творіння; буває минають десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислив; нікого так часто не відвідує почуття незадоволення, як учителя; ні в якому ділі помилки і невдачі не приведуть до таких тяжких наслідків, як в учительському. Учитель зобов'язаний перед суспільством, перед твоїми батьками працювати тільки добре; кожна крихта твоєї людської краси – це його безсонні ночі, сивина, неповоротні хвилини його особистого щастя – так, учителіві часто буває ніколи подумати про себе, бо він змушений думати про інших, і це для нього не самопожертва, не покірливе підкорення долі, а справжнє щастя особистого життя (В. О. Сухомлинський).

Отже, вправне мовлення забезпечується системою комунікативно-фахових вправ, що підкріплює мотив вибору професії. З огляду на це, проектування позитивної професійної мотивації є передумовою професійно спрямованої навчальної діяльності студентів. Опанування студентами педагогічного коледжу української мови на рівні професії сприяє поступовому долученню їх до кола професійних інтересів, якому притаманна своя мова спілкування. Адже професійна мова є критерієм і престижем професійної компетентності, формує тематику мовлення та ракурс сприйняття інших галузей знань.

Основною структурною одиницею комунікації у вивченні філологічних дисциплін студентами педагогічного коледжу є текст, а саме навчальний текст. Водночас навчання студентів спрямовується на опанування основних характеристик тексту (навчального тексту) як комунікативного цілого, що слугує

засобом і формою мовного вираження і закріплення інформації, яка передається через комунікативний акт.

Г. Зоммер під терміном «навчальний текст» розуміє текст, який використовується з навчальною метою. На думку вченого, роль основного повинен відігравати дидактичний критерій, а не лінгвістичний. Основним дидактичним критерієм навчального тексту Г. Зоммер вважає його функцію, що виявляється в породженні нових усних чи письмових текстів [3, с. 223–228].

Навчальні тексти слугують меті навчання, яка детермінує зміст, структуру, композицію і стиль тексту. Навчальні тексти (первинні чи вторинні) фіксують уже ту систему знань, що склалася, загальноприйняті поняття й закони конкретної науки. Саме цим визначається ясність, доступність, чіткість, прозорість їхнього викладу.

Навчальний текст має специфічні (властиві тільки йому) функції: інформаційну (основною функцією навчального тексту є передавання наукової інформації у стислому і систематизованому вигляді); активізаційну (навчальний текст активізує логічне мислення тих, хто навчається).

У цьому контексті актуальними є педагогічні погляди й ідеї Василя Сухомлинського щодо висловлювань українською мовою. Він писав, що рідна мова – це «безцінне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції» [5, с. 215].

В. О. Сухомлинський наголошував: творчості треба вчити, в основу системи навчання, вважав він, треба покласти живе слово і творчість учня / студента, не повторення чужих думок, а творення власних. Водночас індивідуальному процесу творчості має передувати наслідування дій педагога, відпрацювання точності й доречності у доборі слів, іншого матеріалу, який буде потрібний учневі / студентові для творчості. Видатний педагог усвідомлював, що комунікативна лінія є провідною в навчанні української мови. Тому важливість обізнаності з основними засадами тексту та його категорій, уміння вільно орієнтуватися в текстах різної стильової та часової приналежності, оперувати різними лексичними шарами на сьогодинньому етапі розвитку суспільства не викликає сумнівів. Наприклад, пропонуємо вправи і завдання для реалізації цих ідей:

1. Дібрати й записати 3-4 аргументи, щоб підтвердити такі думки В. О. Сухомлинського: Життя слова – це царство думки.

Педагог – друг, товариш своїх вихованців.

Урок – основна ділянка навчально-виховного процесу.

У кожного повинно бути бажання стати кращим.

Навчаючись учи!

1. Розташувати частини тексту в такій послідовності, яка б найбільше сприяла розкриттю його теми й головної думки. Дібрати заголовки, визначити тему й жанр тексту.

Розроблена Сухомлинським система занять передбачала розвиток творчої думки. Чільне місце в ній відводилося самостійному складанню казок, маленьких творів, доповідей, математичних задач, вивченню окремих тем. Домашні завдання педагог вважав необхідними, але часу на них має витрачатися менше, ніж на дозвілля учня.

Улюблений предмет та вчитель, який його читає, має бути в кожного учня, зазначав Василь Сухомлинський. З цього предмета він краще за інших вчиться, читає додаткову літературу чи отримує окремі завдання від учителя. Це розвиває інтерес до знань, таланти, створює інтелектуальний фон класу. Книга й робота з нею – найнеобхідніше в учінні. Дітей треба навчати вибирати книгу, читати й перечитувати її. Читання – це віконце, крізь яке діти бачать і пізнають себе. Найрадіснішим у школі Василя Сухомлинського було свято книги.

Усі праці Василя Сухомлинського пройняті гуманним ставленням до дитини, пошаною до її особистості, розумінням її інтересів, почуттів, позиції.

Василь Сухомлинський запропонував чимало оригінальних методів, прийомів, форм навчання та виховання, спрямованих на розвиток творчих, розумових та фізичних здібностей. Зокрема, впровадив у практику «уроки мислення» серед природи, які проходили в атмосфері співробітництва й творчості. Ці уроки він називав подорожами до джерела живої думки. Прагнення зрозуміти побачене спонукало встановлювати причинно – наслідкові зв'язки, пробуджуючи дитячу думку.

Як елемент розумової культури, який має розвивальне значення, Василь Сухомлинський розглядав шахи. На його переконання, треба зацікавити дітей грою в шахи, вводити її в життя школи (З інтернетних джерел).

Висновки і перспективи подальших розвідок напруму. Підсумовуючи сказане вище, варто підкреслити, що педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського переконує нас у тому, що правильно організована текстотворча діяльність забезпечує постійний розвиток і становлення особистості майбутнього фахівця, створюються умови для набуття досвіду взаємодії і стосунків з навколишнім середовищем.

Робота з текстами в ході вивчення

дисциплін філологічного спрямування є провідною і передбачає ефективне діяльнісне особистісно орієнтоване навчання студентів, зумовлене професійними потребами: тексти використовуються в навчальному процесі як засіб виявлення й оцінки якості засвоєння знань. Основною формою комунікації в актах дидактичної взаємодії є навчальний текст, який дає можливість систематизувати основні методи і прийоми роботи над формуванням умінь майбутніх учителів початкової школи створювати, трансформувати, виголошувати різні типи навчальних текстів під час навчання української мови в початковій школі, що в цілому є показником їхньої професійної компетентності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Грона Н. В. Підготовка студентів педагогічних коледжів до формування у молодших школярів текстотворчих умінь: монографія / Н. В. Грона. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2017. – 592 с.

2. Желанова В. В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія: монографія / В. В. Желанова; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 482 с.

3. Зоммер Г. Типы письменных учебных текстов для развития говорения и письма / Г. Зоммер // Вопросы лингвистики и лингводидактики. Материалы конференции МАПРЯЛ, Краков 23-24 апреля, 1996. – Краков. – С. 223–228.

4. Сухомлинський В. О. Естетичне сприйняття і естетична творчість / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 396–404.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.

REFERENCES

1. Grona, N. V. (2017). *Pidgotovka studentiv pedagogichnih koledziv do formuvanny u molodchih hkolyriv tekstotvorchih umin*. [Training of students of pedagogical colleges for formation of text-creating skills among junior pupils]: monograph. Nizhyn.

2. Zhelanova, V. V. (2013). *Kontekstne navchanny maybutnogo vchitely pochatkovih klasiv*. [Contextual education of the future teacher of elementary classes: theory and technology]: monograph Lugansk.

3. Sommer, D. (1996). *Typy pismennih uchebnih tekstov dly razvityi govoreny i pisma*. [Types of Written Textbooks for the Development of Speaking and Writing]. Krakow.

4. Sukhomlinsky, V. O. (1997). *Estetichne spryinytty I estetichna tvorchist*. [Aesthetic perception and aesthetic creativity]. Kyiv.

5. Sukhomlinsky, V. O. (1977). *Serdze viddau ditym*. [I give my heart to children]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГРОНА Наталія Вікторівна – доктор педагогічних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка.

Наукові інтереси: методика навчання української мови у вищій школі, проблема формування текстотворчих умінь студентів закладів вищої освіти.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

HRONA Natalia Victorivna – is a Doctor of Pedagogical Sciences, a Teacher of the Highest Category, a Teacher-Methodologist of Prylucky Humanitarian and Pedagogical College named after. I. Ya Franko.

Circle of scientific interests: methodology of teaching the Ukrainian language in higher education, the problem of the formation of text-making skills of students of institutions of higher education.

Дата надходження рукопису 06. 09. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор В. В. Радул

УДК 37(09) Сухомлинський

БЕЗНОСЮК Олександр Олександрович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка
e-mail: alexbeznosyuk57@gmail.com

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Якісно нового теоретичного та методичного забезпечення студентської науково-дослідної діяльності в умовах вищого педагогічного навчального закладу вимагає зростання вимог до професійної підготовки вчителя. Успішне оволодіння навичками педагогічного дослідження бакалаврами, спеціалістами та магістрами допоможе їм органічно включитися в педагогічну діяльність і відразу розпочати практичне застосування наукових знань у школі. У зв'язку з цим до навчальних планів вищих педагогічних закладів освіти України включено спеціальні навчальні дисципліни з основ педагогічного дослідження, введено елементи наукової педагогічної творчості у фундаментальні, професійно-орієнтовані та спеціальні дисципліни.

В епоху активного впровадження в практику виховання та навчання новітніх технологій напрацювання з науково-педагогічних досліджень, яку активно розвивав та впроваджував В. Сухомлинський, є неоціненним багатством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спадщина українського педагога Василя Сухомлинського привертала і все більше привертає до себе увагу не одного покоління науковців педагогів. Ідеї В. О. Сухомлинського були проаналізовані в наукових працях дослідників: М. Антонця, Р. Атаяна, М. Біблюка, М. Богуславського, Л. Бондар, А. Борисовського, І. Буєвої, Д. Вайса, І. Валєєвої, В. Вітки, Г. Волкова, Е. Гартманн, Е. Гудмана, Н. Дічек,

М. Дмитрієва, І. Зязюна, Г. Калмикова, Л. Кац, А. Кокерілля, В. Кузя, С. Лакшина, Л. Мілкова, М. Мухіна, О. Петренко, А. Петрікаша, Ю. Полціна, В. Риндак, О. Савченко, М. Сметанського, А. Суйямі, О. Сухомлинської, С. Тодорова, І.Трайер, Х. Франгоса, В. Хайруліної, М. Ціанзі, Р. Штайник, М. Ярмаченка. Однак, не дивлячись на великий інтерес педагогічної громадськості до ідей педагога-новатора та на широке коло науковців, які запроваджували ті чи інші аспекти педагогічного спадку В. Сухомлинського, наукові дослідження залишаються ще мало дослідженими через відсутність належної популяризації його наукових праць, навіть автореферат дисертаційного дослідження недосяжний для багатьох науковців.

Мета статті – проаналізувати наукові здобутки Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний внесок у розвиток науки про школу зробив видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський, 100 – річчя якого будемо відмічати восени 2018 року. В усіх педагогічних і публіцистичних роботах та й у самій педагогічній діяльності Василя Олександровича червоною ниткою проходить ідея творчого дослідження.

У багатьох своїх працях він відзначає, що педагогічна діяльність неможлива без елементу дослідження, бо вже за своєю логікою та філософською основою вона має творчий характер. На думку відомого педагога, кожна людська індивідуальність, з якою має

справу вчитель – це певною мірою, своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів. І бути в цьому світі не пасивним спостерігачем, а дослідником, покликаним вивчати та плекати його – важливе завдання вчителя. Однак Василь Олександрович застерігає, що йдеться не про науково-дослідну роботу у прямому розумінні цього слова. Можна працювати творчо, але не займатися дослідженнями в тому сенсі, що вивчення фактів веде до нових наукових узагальнень. Відомий педагог має на увазі дослідження проблем, які розв'язані педагогічною наукою, але щоразу відкриваються по-новому перед учителем, що працює творчо. Отже, мовиться про творче дослідження, яке потрібне вчителю вже через саму природу педагогічної діяльності [4, с. 471]. І дійсно, у Павлишській школі тепер, як і за часів, коли її директором був В. О. Сухомлинський, кожен учитель досліджує якусь одну з проблем навчально-виховного процесу. Це засвідчує рукописний журнал школи «Педагогічна думка», заснований В. О. Сухомлинським, який ведеться у Павлиші до сьогодні. Проаналізувавши матеріали дослідницьких робіт цього журналу, ми побачили, що найбільше тем, які досліджуються вчителями, присвячено найактуальнішим проблемам педагогічної науки та практики й усі вони відповідають духові часу, школи, особистості видатного педагога. Кожна досліджена проблема розглянута з урахуванням методології наукового пошуку, де обов'язковими є такі елементи: виклад актуальності проблеми та завдань щодо її вирішення; чітке визначення основних понять дослідження на основі аналізу педагогічної літератури; пошук оптимальних, на погляд учителя, способів розв'язання проблеми; аналіз результатів творчого пошуку та обґрунтованість конкретних висновків.

Дуже слушними є думки В. О. Сухомлинського про спорідненість творчої праці вчителя з науковим дослідженням. Ця подібність, спорідненість полягає передусім у тому, що і вчитель, і науковець на основі аналізу фактів робить передбачення. «Вчитель, – відзначає Василь Олександрович, – який уміє проникати думкою в суть фактів, у причинно-наслідкові зв'язки між ними, запобігає багатьом труднощам і невдачам, уникає дуже серйозного недоліку, характерного для процесу виховання, – гірких несподіванок... Таких несподіванок буває значно менше, якщо на основі аналізу фактів учитель знає, який буде його учень завтра, через рік і через три роки. А без уміння передбачати педагогічна праця перетворюється для вчителя в муку» [4, с. 472–473]. У зв'язку з цим він пропонує

технологію оволодіння вчителем дослідницькими уміннями. Насамперед, прилучення вчителя до творчого дослідження В. О. Сухомлинський радить починати з показу методики спостереження, вивчення й аналізу фактів. На його думку, факти – це реальний вияв об'єктивних закономірностей педагогічного процесу. Вони потрібні для того, щоб на основі всього того, з чим дитина прийшла до школи (її риси характеру, інші особливості), визначити дії вчителя для досягнення певної мети. «Якраз у тому, що вчитель, спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, творить педагогічне явище, і полягає найважливіший елемент творчого дослідження – передбачення. Без вивчення фактів нема передбачення, нема творчості, нема багатого, повноцінного духовного життя, нема інтересу до педагогічної роботи» [4, с. 473]. Вміння побачити нове у звичному, нові риси, нові деталі у звичайному – важлива умова творчого ставлення вчителя до своєї роботи, це водночас і джерело натхнення у педагогічній діяльності.

Як учитель української мови і літератури та одночасно директор Павлишської школи, В. О. Сухомлинський сам проводив велику дослідницьку роботу, надихав своїм прикладом учителів [3; 4]. Він ділився з товаришами своїми роздумами й спостереженнями; вони відвідували його уроки серед природи. Таке живе безпосереднє спілкування надавало усвідомлення причетності до видатної особи та його школи і спонукало вчителів розпочинати свої власні дослідження. Звертаючись до молодих педагогів, Василь Олександрович наголошував, що тільки перебуваючи разом з дітьми, спостерігаючи за їх сприйняттям явищ природи та навколишнього світу, вчитель може захопитися вивченням і розв'язанням певної проблеми [3, с. 78].

Таке творче дослідження докорінно змінює ставлення вчителя до власної роботи. Відчуття себе як творця педагогічного явища, на погляд В. О. Сухомлинського, – це невичерпне джерело потреби в постійному оновленні та збагаченні знань [4, с. 476].

Великого значення Василь Олександрович надавав особистісним рисам педагога: «Починайте своє дослідження, виходячи з тієї основоположної істини, що духовно багата, морально яскрава, інтелектуально самобутня особистість здатна й у вихованнях своїх поважати і виховувати особистість; а безликість знеособлює і вихованців, сіє навколо себе убозтво» [4, с. 477]. На думку відомого педагога, особистість учителя творить особистість вихованця і тому врахування особистісних якостей – важлива

умова не тільки успішної педагогічної діяльності, але й творчого дослідження.

У своїх працях В. О. Сухомлинський неодноразово наголошував на тому, що для вчителя найголовніше – знати дитину. Так, у роботі «Розмова з молодим директором» [4] сформульовано основні характеристики дитини, на які має звернути увагу вчитель. «Знати дитину – це знати її силу і слабкості, розуміти її думки, переживання, бережливо доторкатися до її серця. Знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки педагогічного керівництва шкільним колективом», – читаємо у вказаній праці педагога [4, с. 441]. Зважаючи на те, що в сучасній освітній практиці на засіданнях педагогічних рад, на різноманітних методичних об'єднаннях найбільше мовиться про нові технології навчання, системи уроків, досвід учителів і його впровадження, особливо актуальним видається застереження Василя Олександровича про те, що на таких засіданнях суттєва увага має бути приділена саме особистості учня, бо «людська особистість – це найскладніший сплав фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання всього цього неможливо ані вчити, ані виховувати» [4, с. 442]. У Павлишській школі за часів, коли її педагогічний колектив очолював В. О. Сухомлинський, постійно діяв психологічний семінар, який присвячувався дитині. Хтось із класних керівників готував для цього семінару ґрунтовну доповідь на тему «Педагогічна характеристика такого-то учня», у якій учитель розповідав про дитину все, що треба обов'язково про неї знати. У цій характеристиці вказувався стан здоров'я, фізичний розвиток, умови всебічного розвитку. Вчитель повідомляв про свої спостереження, про результати періодичного медичного обстеження та про спостереження лікаря. Предметом особливої уваги була характеристика індивідуальних особливостей розумового розвитку, а саме: як дитина сприймає предмети і явища довкілля та як у неї відбувається формування понять; які особливості й емоційне забарвлення мови дитини; як вона запам'ятовує, як розвинуте в неї образне й абстрактне мислення; який ступінь її емоційної культури, джерела її розумової праці. У педагогічній характеристиці вчитель зосереджував увагу на середовищі та обставинах, у яких формується інтелект дитини; він відзначав позитивні та негативні фактори, від яких залежить її світосприйняття, уява, мова, культура, світогляд. Велика увага приділялась аналізу таких особливостей: інтелектуального життя

сім'ї; середовища формування її перших уявлень про навколишній світ, як ці уявлення відбиваються на дитячій мові; що взагалі характерне для мови батька, матері й інших близьких до дитини людей, які оточували її у роки формування мови (від дня народження до 5-6 років); які казки, пісні чула дитина в ранньому дитинстві; які книжки їй читали, яку першу книжку прочитала дитина, навчившись читати, що вона читає зараз; місце книжки в духовному житті сім'ї, які газети і журнали передплачує родина. Все це підтверджує те, що В. О. Сухомлинський надавав надзвичайно великого значення розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дитини. Разом з тим, така різнобічна характеристика педагогічних умов творчого розвитку дитини сприяла формуванню в учителя знань з педагогічної діагностики, спрямованої на вивчення особистості учня і яка зараз стала панівною в особистісно зорієнтованих технологіях навчання [1, с. 10–15].

До найважливіших характеристик особистості учня Василь Олександрович відносив характеристику морального обличчя дитини. Головну увагу при вивченні цієї якості в школярів він приділяв таким аспектам проблеми: моральним стосункам, у яких перебуває дитина в сім'ї та шкільному колективі; єдності моральних переконань і моральної поведінки; аналізу емоційної культури дитини; вивченню умов, які сприяють вихованню моральних і естетичних почуттів та інтелектуальних здібностей; впливу естетичного світосприйняття та інтелектуального рівня на моральний розвиток; розвиненості емоційної самооцінки (оцінка власних вчинків, поведінки, ставлення до інших людей) [4, с. 448]. Очевидно, що вже тільки з переліку складових такої різнобічної педагогічної діагностики моральної вихованості дитини можна намітити можливі перспективні напрямки педагогічних пошуків щодо вдосконалення моральної поведінки учня. До речі, якраз розуміння перспективності педагогічної характеристики учня в педагогічному аналізі вчителя було дуже важливою стороною діяльності В. О. Сухомлинського. Тому, для забезпечення найбільшої об'єктивності досліджуваних фактів і зроблених на їх підставі висновків, під час колективного обговорення характеристики конкретної дитини серед педагогів проводились дискусії, в процесі яких знаходилась істина. Таким чином, у діяльності Павлишської школи психологічний семінар став творчою лабораторією педагогічного колективу, в якій відшліфовувалась дослідницька майстерність учителів школи щодо вивчення особистості учня. Можна без

сумніву стверджувати, що видатний педагог знання та вміння творчого дослідження особистості дитини визнавав найголовнішими складовими педагогічної діяльності, якими має оволодіти кожний учитель досконало. Підтвердженням цьому є також думка В. Сухомлинського: «Без знання дитини нема школи, нема виховання, немає справжнього педагога і педагогічного колективу, а знати дитину можна лише тоді, коли постійно розвивається, збагачується педагогічна культура вчителя» [4, с. 449].

До складових педагогічної культури Василь Олександрович відносить, насамперед, глибоке знання вчителем свого предмета: «Чим більше знає вчитель, тим легше його учням засвоювати елементарні знання, тим більшим авторитетом і довір'ям користується він серед учнів і батьків, тим більше до нього, як до джерела знань тягнуться діти» [3, с. 55]. Вчитель, на погляд В. Сухомлинського, не повинен обмежуватися лише підручником, він має знати набагато більше, ніж того вимагає програма. Основними стимулами поповнення знань учителя та учнів Василь Олександрович вважає особисте захоплення своєю роботою, пристрасть, одержимість, відповідальність учителя.

Чільне місце у педагогічній спадщині відведено роздумам про творчі індивідуальні особливості вчителя, які впливають безпосередньо і на педагогічний процес в цілому, і на якість дослідження. Зокрема, йдеться про творчу лабораторію вчителя, в якій, на думку В. О. Сухомлинського, має бути багатство методів вивчення дитини, своя, притаманна лише йому, технологія педагогічної праці [4, с. 454]. Василь Олександрович прагнув, щоб кожен учитель шукав творчі підходи для здійснення ідеї, знав специфіку свого предмету, враховував особливості мислення учнів. Як директор Павлишської школи В. О. Сухомлинський завжди допомагав учителям у творчому пошуку. Окремі уроки, які він відвідував і аналізував, готував разом із учителями. Тоді він з учителем осмислював те, як можна використати зміст матеріалу, щоб прищепити учням бажання знати та як у процесі викладу матеріалу робити перші висновки про сприйняття й розуміння його учнями. Таке відвідування, такий аналіз уроків були джерелами узагальнення педагогічних явищ як для самого вчителя так і для керівника школи [4, с. 421].

Важливими є думки видатного педагога про поєднання практики з науковим дослідженням як вищим етапом педагогічної творчості, коли вчитель починає вдумливо аналізувати свою роботу, коли виникає інтерес

до теоретичного осмислення свого досвіду, прагнення пояснити причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і своєю педагогічною культурою. Наслідком такої діяльності упродовж кількох років було те, що вчителі, колеги В. О. Сухомлинського, могли виступати на теоретичному семінарі або засіданні педагогічної ради з доповіддю [3, с. 73]. У практиці роботи Павлишської школи такі доповіді публікувалися і публікуються сьогодні в рукописному збірнику «Педагогічна думка» та в інших педагогічних журналах і газетах.

В. О. Сухомлинський був переконаний, що вчителю потрібен вільний час для ознайомлення з новими досягненнями науки, їх осмислення, а також для поповнення своїх знань та узагальнення набутого досвіду. З цією метою у шкільному колективі суворо дотримувалися правила: позаурочний час тільки одного дня на тиждень у вчителя може бути зайнятий роботою на засіданні теоретичного семінару чи педагогічної ради, в усі інші дні вчитель використовує такий час для самостійної роботи чи відпочинку. Але найголовніше, – за твердженнями Василя Олександровича, – вчителю потрібний час для читання: «Без читання, без духовного життя вчителя серед книжок втрачають сенс усі заходи підвищення його педагогічної кваліфікації» [3, с. 73].

Про відповідальність у науково-педагогічних дослідженнях говориться у дисертаційному дослідженні В. О. Сухомлинського [2], яке він успішно захистив у спеціалізованій вченій раді Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка) у 1955 році. Дисертаційне дослідження В. О. Сухомлинським написано «...на матеріалі 16-літнього досвіду роботи в якості директора школи, завідуючого навчальною частиною та завідуючим Райвно. ... Автор спостерігав та опрацював матеріали аналізу більше 5300 уроків» [2, с. 1]. Величезний досвід практичної роботи дав можливість досліднику зробити науково обґрунтовані висновки та рекомендації, які сприяли розвитку педагогічної теорії.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. На жаль, ідеї, які були закладені у науково-педагогічному дослідженні В. О. Сухомлинського та досвід великого педагога і вченого, який дав йому можливість досягти вершин, сьогодні певною мірою перекручуються. Вимоги, які ставляться до сьогоднішніх дослідників, не враховують належний практичний досвід. Головною умовою виступає навчання в аспірантурі.

Загалом це позитивна тенденція, однак у педагогічних дослідженнях досить суттєвим є практичний досвід дослідника. Тому важливим завданням сучасної педагогіки є вивчення передового досвіду великого педагога та його бачення проблеми науково-педагогічних досліджень з метою впровадження кращих зразків у школу XXI століття.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кловак Г. Т. Основи педагогічних досліджень: Навчальний посібник для вищих педагогічних навчальних закладів. – Чернігів: «Деснянська правда», 2003. – 260 с.
2. Сухомлинський В. А. Директор школы–руководитель учебно-воспитательной работы. Автореф. дис. ... канд.пед.наук. – К., 1955. – 16 с.
3. Сухомлинський В. О. Людина неповторна //Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т.5. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 80-96.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів //Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 419–656.

REFERENCES

1. Klovak, H. T. (2003). *Osnovy pedahohichnykh doslidzhen*. [Fundamentals of Pedagogical Research]. Chernigov.
2. Sukhomlyns'kyu, V. A. (1955). *Dyrektor shkoly–rukovodytel' uchebno-voipytatel'noy raboty*. [Director of

the school is the head of educational work]. Kyiv.

3. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1977). *Lyudyna nepovtorna* [Man is unique]. Kyiv.
4. Sukhomlyns'kyu V. O. (1976). *Sto porad uchytelvi*. [Hundred counsel to a teacher]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЕЗНОСЮК Олександр Олександрович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Наукові інтереси: розвиток В. О. Сухомлинським науково-педагогічних досліджень та їх екстраполяція в практику сучасної школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BEZNOSYUK Aleksandr Alekseevich - Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Pedagogics and Psychology Department, Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko.

Circle of scientific interests: development of V. O. Sukhomlinsky scientific and pedagogical researches and their extrapolation into the practice of modern school.

*Дата надходження рукопису 07. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко*

УДК 37.035.3 : 371.38

АБРАМОВА Оксана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID iD: 0000-0003-1802-8274
e-mail: abramova1978oks@gmail.com

КУЦЕНКО Тетяна Володимирівна –

старший викладач кафедри теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID iD: 0000-0002-0087-2664
e-mail: kucenko2812@ukr.net

ОСМИСЛЮЮЧИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО: ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ ЯК НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Відзначаючи 100-річчя від дня народження В. Сухомлинського ми можемо констатувати два незаперечних факти. По-перше, В. Сухомлинський отримав друге життя після смерті. Його читають, вивчають, його систему застосовують у роботі освітніх закладів різних країн світу. По-друге, він належить історії. Світ після В. Сухомлинського істотно змінився. То ж,

звертаючись до наукової спадщини Василя Олександровича, ми завжди повинні зважати на суспільні деформації, що відбулися. Так, про формування комуністичних переконань молодого покоління, про яке багато писав педагог, ми згадуємо лише в контексті епохи, в якій він жив. Зазнала трансформації і сутність праці. Вона втратила ідеологічне нашарування, перестала бути справою доблесті і честі. Але саме від праці, її належної організації залежить

ваговий національний продукт, міць держави, добробут народу.

Зараз відбуваються дебати з приводу осучаснення змісту і форм трудового навчання та технологій, як навчального предмету в закладах загальної середньої освіти, проте навряд чи хто з наукових позицій обґрунтує його непотрібність у сучасній школі. Хоча на практиці виникають ідеї про те, щоб трудове навчання, як навчальний предмет, поступово виключити з навчальних планів. У школах закриваються майстерні, матеріально-технічна база майстерень практично не оновлюється, а наявне технічне обладнання списується.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Педагогічний доробок Василя Сухомлинського є об'єктом вивчення багатьох науковців, що досліджують його спадщину в різних аспектах. Великий інтерес сучасних педагогів викликає дидактична система В. Сухомлинського, його ідеї свободи, етична спадщина, погляди на розумове, естетичне, трудове виховання учнів (О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, І. Д. Бех, А. М. Богущ, Л. Д. Березівська, Н. М. Бібік, Н. П. Дічек, Н. А. Калініченко, С. Г. Мельничук та інші). Зокрема, Н. А. Калініченко всебічно дослідила позитивний вплив трудової підготовки на загальний розвиток дитини в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського [4, с. 405]. В. В. Вдовенко вивчала особистість учителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського та його роль у формуванні всебічного розвитку дитини [1, с. 52–57].

Мета статті – вивчення педагогічних поглядів Василя Сухомлинського на трудове виховання школярів та можливостей використання досвіду практичної діяльності викладанні трудового навчання Павлівської школи за сучасних умов реформування галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідною ідеєю Василя Олександровича Сухомлинського з трудового виховання школярів є створення оптимальних умов для розвитку природних індивідуальних здібностей кожної особистості [8, с. 91–105]. Під трудовим вихованням педагог розумів як виховання звички до фізичної праці, так і ставлення до праці, як до важливого елемента духовного життя людини [2, с. 115–122]. Що стосується педагогічного змісту системи трудового виховання підростаючих поколінь, то воно повинно відображати принципи трудового виховання, які вперше в історії вітчизняної педагогіки сформулював педагог, це: єдність трудового виховання і загального розвитку – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного; розкриття, виявлення, розвиток індивідуальності в праці; висока моральність праці, її суспільно-корисна спрямованість; раннє залучення до продуктивної праці;

різноманітність видів праці; постійність, безперервність праці; наявність рис продуктивної праці дорослих у дитячій праці; творчий характер праці, поєднання зусиль розуму і рук; наступність змісту трудової діяльності, вмінь і навичок; загальний характер продуктивної праці; посиленість трудової діяльності; єдність праці і багатогранного духовного життя [5, с. 17–20]. Науковець Н. П. Дічек, вивчаючи погляди В. Сухомлинського на трудове виховання вказує, що його призначення має значення і як практична підготовка молоді до дорослого життя, і як найважливіший елемент морального, інтелектуального, естетичного, фізичного виховання; педагог наголошував, що «праця – це частина духовного життя людини» [3, с. 302].

Книга В. О. Сухомлинського «Павлівська середня школа» [7, с. 7] побачила світ у 1969 році і узагальнила досвід роботи сільської загальноосвітньої школи, яку автор очолював упродовж багатьох років. У цій праці детально аналізується педагогічний аспект матеріальної бази трудового виховання. Матеріальна база школи В. О. Сухомлинського вражає. Павлівська школа мала шкільну ділянку площею близько 5 гектарів [7, с. 90]. Навколо цієї ділянки діти висадили лісосмуги щоб захистити поля від буревіїв. «Гадаємо, що школа майбутнього повинна якнайповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що може зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо», – заповідав нам Василь Сухомлинський [7, с. 92].

На шкільній ділянці було розміщено: сад площею 2 га, виноградник – 0,2 га, дві теплиці, персиковий сад, пасіка, каштанова й ялинкова алеї, плодородсадник, водна станція, кролятники тощо [7, с. 108–116].

У школі були радіолабораторія з устаткуванням для практичних робіт із радіотехніки, радіовузол, кабінет машинознавства й електротехніки, своя електростанція, столярна, слюсарна й електротехнічна майстерні, обладнані відповідними верстатами [7, с. 97–108], учні вчилися водити трактор і автомобіль.

Зміст трудового навчання у Павлівській школі детально викладено Василем Сухомлинським у розділі «Трудове навчання» [7, с. 317–334]. Згідно програми трудового навчання «у початкових класах – це ручна праця; у V-VII – праця на навчально-дослідній ділянці і в майстернях; у VIII-X – праця, пов'язана з вивченням основ промислового і сільськогосподарського виробництва». За твердженнями педагога «загальноосвітня школа не ставить за мету дати учням професійну підготовку», учні на уроках

трудового навчання набувають умінь і навичок, що потрібні для свідомого вибору професії [7, с. 317].

У Павлівській школі учні початкових класів на уроках трудового навчання опановували найпростіші види обробки матеріалів, що сприяло розвитку окоміру, охайності, виховувало почуття краси. Також діти навчалися конструюванню та моделюванню, монтувати і демонтувати моделі іграшкових споруд, машин та механізмів. За думкою В. Сухомлинського, уміння та навички, яких набувають на уроках праці «є умовою формування й розвитку інших, складніших умінь і навичок, якими оволодівають у середньому і старшому віці» [7, с. 318]. Трудове навчання у середній школі має на меті подальший розвиток умінь і навичок учнів, «диференціації інтересів на основі розвитку задатків, нахилів і здібностей. ... праця має політехнічну спрямованість і сприяє всебічному розвитку особистості» [7, с. 320]. Педагог уважав, що трудове навчання в старших класах не повинне перетворюватися в ремісництво. Вивчення трудового навчання у старших класах побудоване на політехнічній основі, де теорія тісно пов'язана із практикою та має широкі міжпредметні зв'язки. Велику роль в Павлівській школі приділяли позакласній роботі з трудового навчання, що здійснювалася в гуртках [7, с. 326–334].

Сучасні підходи у навчанні покликани наблизити процес трудового навчання до життєвих потреб учня, його інтересів та природних здібностей.

Нова редакція навчальної програма з трудового навчання для 5–9 класів орієнтована на формуванні ключових та предметних компетентностей учнів. Щоб навчання у школі приносило дійсно радість і насолоду для учнів, компетентнісний підхід дає можливість інтегрувати процес навчання так, щоб кожен предмет мав своє важливе місце у творенні навчального середовища української школи.

Реалізація мети та завдань трудового навчання досягається шляхом залучення учнів на уроках до проектної діяльності як провідного засобу розвитку і навчання учнів, формування у них здатності до самостійного навчання, оволодіння засобами сучасних технологій, умінь конструювати власний процес пізнання і на практиці реалізовувати заплановане.

Для формування ключових і предметних компетентностей у зміст кожного предмету закладено наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Наскрізні інтегровані змістові лінії призначені для формування в учнів здатності

застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях або виконання практичних завдань наближених до життя. Такий підхід до навчання сприяє формуванню ключових компетентностей, які характеризуються доповненням учнівського досвіду з урахуванням їхніх природних нахилів та здібностей учнів, їхніх професійних намірів, наявних готових знань із різних предметів. Готуючи учнів до праці необхідно виховувати у них працелюбність і старанність, охайність і бережливість, відповідальність за доручену справу, любов і повагу до людей праці. Трудове навчання в школі сприяє формуванню в учнів компетентностей, а саме: технічного і технологічного кругозору; самостійного та критичного мислення; культури праці та побуту; розвитку особистісних якостей, потрібних людині як суб'єкту сучасного виробництва і культурного розвитку суспільства, виховання відповідальності за результати власної діяльності.

В сучасній школі саме виконання проектів формує здатність учня застосовувати знання, уміння, навички в процесі проектно-технологічної діяльності для виготовлення виробу (або надання послуги) від творчого задуму до його втілення у готовий продукт (послугу) за обраною технологією [6]. Великий вибір проектів дає можливість в умовах не однакового матеріально-технічного забезпечення обрати основні та додаткові технології та отримати результат, що задовольнить потребу учнів чи класу (у випадку колективних проектів). Головне ж у навчанні, як зазначав ще В. О. Сухомлинський, це розвиток особистісних якостей, потрібних людині, виховання відповідальності за результати власної діяльності.

Можливо, у радянській школі і, зокрема, у школі В. Сухомлинського надавали занадто велике значення трудовому вихованню але зараз цей напрямок є недооціненими. Причиною зміщення акцентів у цьому питанні є не лише зміна ідеологічних постулатів, на які переорієнтовується школа, а, на наш погляд, також недофінансування освітньої галузі. У нинішній час важко відмовитися від спокуси зекономити на матеріальній базі трудового навчання. Ця економія стає максимальною при поступовій відмові від трудового навчання.

У часи Василя Сухомлинського Україна щойно пережила велику спустошливу війну, долала бідність. Ціною величезних зусиль народу країна піднімалася на ноги, розвивалася економіка, сільське господарство. Не дивлячись на скруту «державна надавала для виховання молодого покоління великі матеріальні і духовні цінності» [7, с. 89]. Якщо ми дбаємо про майбутнє України, то не маємо зекономити на освіті і, зокрема, на матеріально-

технічній базі трудового навчання. У питанні трудового виховання і навчання потрібно відійти від крайнощів, коли цим питанням приділялося занадто велике значення або просто ігнорувалося.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У педагогіці В. Сухомлинського, трудове виховання посідає одне із головних місць. Концептуальні засади педагога у цьому питанні не втратили своєї актуальності і в сучасній українській школі. Їхнє недооцінення, на нашу думку, матиме негативні наслідки у справі трудового виховання і навчання підростаючого покоління, а отже, вплине і на розвиток Держави. Творче використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, його багатий і невичерпний досвід практичної діяльності, за сучасних умов може набувати нового осмислення через призму всебічного розвитку особистості у процесі трудового виховання. В умовах глобальних змін суспільства трудове виховання і творчий розвиток учнів, отриманий в школі, стане запорукою успішної людини та України у цілому.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вдовенко В. В. Особистість учителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / В. В. Вдовенко // Ідеї Василя Сухомлинського про психологічне забезпечення навчально-виховного процесу та сучасна освіта: Зб. матеріалів Всеукраїнського науково-методичної конференції, 18-28.09.2017. – Кропивницький: Ексклюзив-систем, 2017. – С. 52–57.
2. Гур'янова О. В. Школа радості – переклик поколінь // Школа першого ступеня: теорія і практика: Зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – Випуск 21. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 115–122.
3. Дічек Н. П. Драматизм аксіологічного виміру педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського / Н. П. Дічек // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних педагогів. Упорядники: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. – Луганськ: Видавництво ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – С. 293–303.
4. Калініченко Н. А. Вплив трудової підготовки на загальний розвиток особистості в педагогіці В. О. Сухомлинського / Н. А. Калініченко. // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних педагогів. Упорядники: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. – Луганськ: Видавництво ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – С. 405–418.
5. Куценко Т. В. О. Сухомлинський про трудове виховання школярів / Тетяна Куценко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2009. – № 4. – С. 17–20.
6. Навчальна програма з трудового навчання для 5-9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів затверджена наказом МОН від 07.06.2017, № 804. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: osvita.ua/school/program/program-5-9/56126/

7. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / Василь Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–392.

8. Сухомлинський В. О. Розумове виховання і всебічний розвиток дитини / Василь Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т. 1. – С. 91–105.

REFERENCES

1. Vdovenko, V. V. (2017). *Osobystist uchytelia u pedahohichnii spadshchyni Vasylia Sukhomlynskoho*. [Identity of the teacher in pedagogical heritage Vasily Sukhomlinsky]. Kropyvnytskyi.
2. Hurianova, O. V. (2007). *Shkola radosti – pereklyk pokolin*. [School of joy – the call of generations]. Pereiaslav-Khmelnytskyi.
3. Dichek, N. P. (2012). *Dramatyzm aksiolohichnoho vymiru pedahohichnoi spadshchyny V. O. Sukhomlynskoho*. [Dramatic nature of axiological measurement of pedagogical heritage of V.A. Sukhomlinsky]. Luhansk.
4. Kalinichenko, N. A. (2012). *Vplyv trudovoi pidhotovky na zahalnyi rozvytok osobystosti v pedahohitsi V. O. Sukhomlynskoho*. [Influence of labor preparation on the general development of the personality in V. A. Sukhomlinsky's pedagogics]. Luhansk.
5. Kutsenko, T. V. (2009). *O. Sukhomlynskyi pro trudove vykhovannia shkoliariv*. [Sukhomlinsky about labor education of school students]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity*.
6. *Navchalna prohrama z trudovoho navchannia dlia 5-9-kl klasiv dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv zatverdzhena nakazom MON vid 07.06.2017*. [The training program on labor training for the 5-9th classes for general education educational institutions is approved by the order MON from 6/7/2017, No. 804.]. Retrieved from: osvita.ua/school/program/program-5-9/56126/ [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Pavlyvska serednia shkola*. [Pavlyshsky high school]. Kyiv.
8. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Rozumove vykhovannia i vsebichnyi rozvytok dytyny*. [Intellectual education and comprehensive child development]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АБРАМОВА Оксана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів технологій.

КУЦЕНКО Тетяна Володимирівна – старший викладач кафедри теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів технологій.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ABRAMOVA Oksana Vitaliyevna – Chair of Theory and Methods of Technological Training, Professional Labour and Life Safety, Associate Professor

Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University, Ukraine.

Circle of scientific interests: training of future teachers of technologies.

KUTSENKO Tetiyana Volodimirivna – Chair of Theory and Methods of Technological Training, Professional Labour and Life Safety, Senior lecturer Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State

Pedagogical University, Ukraine.

Circle of scientific interests: training of future teachers of technologies.

Дата надходження рукопису 06. 09. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор В. В. Радул

УДК: 372 (07)

БОРОВА Валентина Євгенівна – кандидат педагогічних наук, доцент доцент кафедри початкової та дошкільної освіти, ПВНЗ Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука e-mail: boyar2003@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО У ДІЯЛЬНІСНОМУ ПІДХОДІ ДО КОРИГУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського є однією із найяскравіших і затребуваних наукових гуманітарних надбань минулого століття. Свідченням міжкультурної вагомості поглядів педагога є широке впровадження його ідей у педагогічну практику багатьох країн світу, зокрема, однієї з найчисельніших за кількістю населення – Китаю. Життєва цінність висновків В. Сухомлинського в тому, що вони перевірені вченим в особистій педагогічній практиці та пройшли перевірку часом.

Реформування системи освіти в Україні спрямоване на те, щоб дати можливість кожній дитині розкрити і розвинути свій творчий потенціал, що неможливе без достатнього оволодіння рідною мовою та мовленням. Оскільки вони є «найважливішим засобом впливу на дитину, облагородження її почуттів, душі, думок, переживань» [9, с. 278]. Тому актуальною є проблема своєчасного педагогічного коригування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. Звукова культура мовлення – полікомпонентний утвір, який охоплює фонетичну правильність мовлення (сприймання та розрізнення фонем на слух, артикуляцію звуків, звуковимову); загальні мовленнєві навички (дихання, дикцію, темп і ритм мовлення, силу голосу, наголос) та орфоепічну правильність мовлення (відповідність унормованій літературній вимові). Варто зазначити, що термін «педагогічне коригування» необхідно диференціювати від поняття «корекція» вад мовлення, яке використовується в дефектології, корекційній педагогіці. Педагогічне коригування – цілеспрямований вплив педагога на мовлення дітей з метою

виправлення помилок, що зумовлені порушенням артикуляції звуків, звуковимови, мовленнєвого дихання, фонематичного слуху, орфоепічних норм вимови, сили голосу, темпу мовлення та засобів інтонаційної виразності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дошкільній лінгводидактиці окремі аспекти проблеми виховання та коригування звукової культури мовлення досліджували вчені-лінгводидакти, психологи, лінгвісти, психолінгвістами. Формування фонематичного сприймання, яке надзвичайно важливе для оволодіння правильним мовленням, вивчали Н. Дурова, Л. Журова, Т. Філічова та ін. Особливості розвитку уявлень дітей дошкільного віку щодо звукової природи мовлення досліджували М. Алексеева, А. Богуш, Е. Тревета, ін. Рівень усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку звукової будови мовлення виявляли Д. Ельконін, Л. Журова, Ф. Сохін, Л.Ткачова, Г. Тумакова та ін. Науковці А. Арушанова, А. Богуш, К. Крутій, Н. Савінова та ін. стверджували, що значна частина дітей старшого дошкільного віку мають недоліки звукової культури мовлення. Однак, проблема педагогічного коригування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку системно не вивчалася, але є надзвичайно актуальною, оскільки правильна звуковимова (компонент звукової культури мовлення) забезпечує можливість повноцінного спілкування дитини з співрозмовниками. Висновки психолого-педагогічних досліджень про визначальний вплив діяльності на становлення особистості стимулює використання діяльнісного підходу в удосконаленні мовлення, адже у активній мовленнєвій діяльності дитина дошкільного віку матиме можливість вправлятися у правильній звуковимові та мовленні. Творче

використання педагогічних ідей В. Сухомлинського дозволить ефективніше реалізувати окреслений підхід у коригуванні недоліків мовлення.

Метою статті є висвітлення теоретико-методичних засад реалізації педагогічних ідей В. Сухомлинського у діяльнісному підході до коригування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність діяльнісного підходу в освітньому процесі можна аргументувати твердженням С. Рубінштейна про те, що «суб'єкт у своїх діях, мовленнєвих актах творчої самодіяльності не лише визначається і виявляється, але і твориться» [8, с. 106]. Значимим є положення українського психолога Г. Костюка про взаємозв'язок між діяльністю та психічними властивостями особистості. Її надбання, що отримані в процесі діяльності, «включаються у структуру її подальшої діяльності, зазнають змін, диференціюються, інтегруються і стають компонентами більш складного цілого, яким є структура особистості, тобто стійка і водночас динамічна система психічних властивостей» [1, с. 81]. Важливо з'ясувати зміст поняття «діяльнісний підхід». Він «передбачає насамперед організацію діяльності, її характеристику (специфіку розуміння, умови), побудову логічної структури діяльності (об'єкт, предмет, форми, засоби, методи, результат діяльності), структуру діяльності (стадії, етапи) та методик чи технологію виконання діяльності» [5, с. 39].

О. Леонт'єв виокремив такі складові діяльності: мотив, мета, завдання, умови, дії, операції, способи діяльності, оцінка досягнутих результатів [2, с. 107]. Однією із найважливіших характеристик діяльності є її предметний характер. Будь-яка діяльність активізується людиною завдяки потребам останньої. Але не потреби визначають той предмет, на який вона спрямована. «Сама по собі потреба, однак, не може визначити конкретну спрямованість діяльності. Потреба отримує свою визначеність тільки в предметі: вона повинна як би знайти себе в ньому» [4, с. 251]. «Оскільки потреба знаходить у предметі свою визначеність («опредмечується» в ньому) даний предмет стає мотивом діяльності, тим, що викликає її» [4, с. 251]. «Діяльності без мотиву не буває» [4, с. 153]. О. Леонт'єв, характеризуючи структуру мовленнєвої діяльності, прийшов до висновку, що вона складається з трьох фаз: спонукально-мотиваційної, орієнтувально-дослідницької та виконавчої.

Для того, щоб результати діяльнісного підходу були найефективнішими він має ґрунтуватися на певних методологічних

принципах. Зокрема, принцип діяльнісного опосередкування, що обумовлює послідовність розумових процесів у свідомості людини; зміст, мету і цінності діяльності, якою займається суб'єкт. Діяльнісний підхід дає особистості можливість зрозуміти та пояснити ті рішення, які вона приймає у конкретній ситуації та обґрунтувати їх у мовленні. Не менш важливими принципами діяльнісного підходу є принцип розвитку та історизму, предметності та активності, інтеріоризації та екстеріоризації (як механізмів засвоєння суспільного та історичного досвіду), єдності побудови зовнішньої та внутрішньої діяльності, системного аналізу психіки, залежності психічного відображення від місця об'єкта, що відображається, у структурі діяльності, принципу визначальної ролі провідної діяльності в розвитку психіки людини (дитини). Оскільки вона є суб'єктом діяльності, то саме в її процесі, під впливом дорослих, активно засвоює матеріальну та духовну культуру. «Рушійні сили розвитку особистості акумулюються в діяльності – у внутрішніх суперечностях між формами все більш свідомої діяльності дитини на досягнутому нею рівні розвитку і новим змістом, яким вона оволодіває» [7, с. 184].

Оволодіваючи змістом людської діяльності, діти оволодівають новими предметними діями, мовленнєвими вміннями і т.п. [14, с. 71–72]. Важливо, щоб на кожному віковому періоді розвитку дитини, педагоги, організовуючи освітній процес, спиралися саме на провідний вид діяльності. Провідна діяльність – це не просто діяльність, якою найчастіше займається людина на певному етапі розвитку, якій вона приділяє найбільше часу. Провідна діяльність – це така діяльність, розвиток якої зумовлює найголовніші зміни в психічних процесах і психічних особливостях особистості дитини на певній стадії її розвитку [3, с. 285–286]. Для дитини дошкільного віку такою діяльністю є гра.

Найпоширенішим недоліком звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку є неправильна вамова звуків, яка не дозволяє дитині оволодіти культурою мовлення. Саме тому педагогічне коригування недоліків звукової культури мовлення у дітей потрібно розпочинати із подолання недоліків звуковимови. Наші дослідження показали, що діти старшого дошкільного віку по-різному ставляться до своїх мовленнєвих недоліків: ~ 35% дітей сумніваються у своїх здібностях навчитися правильно вимовляти звуки, уникають спілкування з однолітками, переконують в тому, що навчатися красиво розмовляти тоді, коли стануть школярами. У педагогічному коригуванні недоліків звуковимови ми дотримуємося принципу

поступового ускладнення завдань із засвоєння умінь та навичок правильної вимови звуків. Цей принцип є підґрунтям таких етапів педагогічного коригування: підготовчий (виконання артикуляційних вправ-ігор із підготовки мовленнєвого апарату до правильної артикуляції звука; розвиток дихання та фонематичного слуху, якщо у дитини є проблеми з станом окреслених компонентів; другий етап – постановка звука, який дитина неправильно вимовляє; третій етап – автоматизація вимови звука у складах, словах, реченнях, чистомовках, віршах, казках; четвертий етап – закріплення правильної звуковимови у розмовному мовленні. Важливо на кожному етапі педагогічного коригування недоліків звуковимови реалізовувати діяльнісний підхід до окресленого процесу, використовуючи провідний вид діяльності для дитини – гру. Особливо відповідальним періодом педагогічного коригування звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку є перші два етапи. Складність взаємодії з дитиною полягає в тому, що їй потрібно прикласти чимало зусиль, щоб правильно виконувати завдання вихователя, що незавжди вдається, оскільки, органи мовлення ще не підготовлені до забезпечення правильної артикуляції та вимови звуків. Педагог має вірити в успіх дитини, а головне переконати її в можливості досягнення позитивного результату. У таких випадках варто керуватися порадою В. Сухомлинського: «Дитина щаслива тільки тоді, коли вона вірить. Неслухняність, зухвальство, грубість – усе це виникає в дитячій поведінці саме в ті моменти, коли ламається віра» [12, с. 503]. Схвалення діяльності дитини навіть у тих випадках, коли ще немає видимого позитивного результату, сприятиме формуванню віри у свої досягнення. Позитивну оцінку дитина може отримати не тільки за досягнення позитивного результату, але і за старанність у його досягненні. За переконанням В. Сухомлинського, «... виховання – це утвердження в людині почуття власної гідності. Той, хто оволодів цією майстерністю, – прекрасний педагог. Пам'ятайте, дорогі друзі, що найбільше зло, якого можна завдати людині, – це допустити те, що в неї утвердиться переконання у своїй нікчемності порівняно з іншими людьми. З перших же кроків своєї педагогічної діяльності дбайте про те, щоб вихованець ваш вірив у свої сили» [6, арк. 51].

У процесі коригування звукової культури мовлення не завжди вдається швидко досягти результату, особливо тоді, коли в дитини недоліки вимови декількох звуків. У таких випадках важливо пам'ятати про те, як високо оцінював павлівський мислитель терпимість

педагога: «Це воістину велика мудрість, людська терплячість вихователя: протягом багатьох тижнів бачити, як у дитини нічого не виходить, як маленькі, дуже скромні досягнення даються їй нелегкою працею, і водночас бути переконаним у тому, що у дитини зрештою вийде те, до чого вона прагне. Я б порівняв цю віру, ці надії педагога з вірою і надіями лікаря біля ліжка хворого» [9, с. 511].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Аналіз результатів наших спостережень за діяльністю вихователів закладів дошкільної освіти, дозволили прийти до висновку, що 65% педагогів відчують певні труднощі у розробці індивідуальних програм коригування недоліків вимови звуків у дітей. Вихователі, дотримуючись етапів коригування недоліків звуковимови, що є методично обґрунтованим, намагаються дотримуватись певних закономірностей у інших аспектах окресленої діяльності, а це неафективний підхід. Важливо проаналізувати наступне твердження В. Сухомлинського і творчо реалізувати у співпраці з дітьми: «немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка б була абсолютно однаково застосована до всіх дітей. Тому що практична педагогіка – це знання й уміння, не тільки доведені до ступеня майстерності, але й підняті до рівня мистецтва. Тому що виховувати людину – це передусім знати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ» [13, с. 422], «світ думок, почуттів, інтересів, переживань, прагнень, радощів, гіркот, образ, прихильностей, прикростей» [10, арк. 21].

Вихователь дошкільного навчального закладу має творчо підходити до організації мовленнєвої діяльності дітей на кожному із етапів коригування вимови звуків дошкільниками та виховання звукової культури мовлення. Успіху можна досягти тоді, коли враховувати досягнення дитини, її особистісні характеристики, обґрунтовано використовувати наочність, можливості сучасних інформаційних технологій. А головне, за В. Сухомлинським, взаємодія дорослого з дитиною повинна розвиватися на підґрунті «сприйнятливості почуттів» педагога. Перспективу подальших наукових досліджень убачаємо у дослідженні та обґрунтуванні таких засобів коригування звукової культури мовлення дітей дошкільного віку, які б максимально сприяли формуванню у дитини емоційної пам'яті, яку В. Сухомлинський вважав однією із умов успішного розвитку дитини.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.

2. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1975. – 302 с.

3. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : [в 2-х т.] / А. Н. Леонтьев. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1983. – 392 с.

4. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : [в 2-х т.] / А. Н. Леонтьев. – Т. 2. – М. : Педагогика, 1983. – 384 с.

5. Новиков А. Методология учебной деятельности / А. Новиков. – М.: Эгвес, 2005. – 172 с.

6. Переписка В. А. Сухомлинского с государственными педагогическими институтами и техникумами. – ЦДАВО Украины, ф.5097, оп. 1, спр. 972, 53 ар.

7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: [в 2-х т.] / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – 488 с.

8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : [в 2-х т.] / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 328 с.

9. Сухомлинський В. А. Родное слово // Сердце отдаю детям. – К.: Рад. школа, 1986. – С. 277–296

10. Сухомлинський В. А. Письмо болгарському учителю «Воспитывайте разум ребенка» Письмо первое. – ЦДАВО України, ф. 5097, оп. 1, спр.590, арк. 20–48.

11. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-х т.] – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 393–628.

12. Сухомлинський В. О. Слово до батьків / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-х т.] . – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 499 – 504.

13. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: : [в 5-х т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 2. – С. 417–654.

14. Фельдштейн Д. И. Психология развивающейся личности / Д. И. Фельдштейн. – М. : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 512 с.

REFERENCES

1. Kostiuk, G. S. (1988). *Izbrannyye psikhologicheskkiye trudy*. [Selected psychological works]. Moscow: Pedagogika.

2. Leontyev, A. N. (1975). *Deyatel'nost, soznaniye, lichnost*. [Activity, consciousness, personality]. Moscow: Prosveshcheniye.

3. Leontyev, A. N. (1983). *Izbrannyye psikhologicheskkiye proizvedeniya*. [Selected psychological writings]: [in 2 volumes]. Moscow: Pedagogika.

4. Leontyev, A. N. (1983). *Izbrannyye psikhologicheskkiye proizvedeniya*. [Selected psychological writings]: [in 2 volumes]. Moscow: Pedagogika.

5. Novikov, A. (2005). *Metodologiya uchebnoy deyatel'nosti*. [Methodology of teaching activity]. Moscow: Egves.

6. Perepiska, V. A. *Sukhomlinskogo s gosudarstvennymi pedagogicheskimi institutami i tekhnikumami*. [Correspondence of V. A. Sukhomlinsky with state teacher training institutions and technical colleges] – Central State Archive of Higher Authorities of Ukraine, fund 5097, description 1, case 972, page 53.

7. Rubinshtein, S. L. (1989). *Osnovy obshchey psikhologii*. [Principles of general psychology]: [in 2 volumes]. Moscow: Pedagogika.

8. Rubinshtein, S. L. (1989). *Osnovy obshchey psikhologii*. [Principles of general psychology]: [in 2 volumes]. Moscow: Pedagogika.

9. Sukhomlinsky, V. A. (1986). *Rodnoye slovo // Serdce otdayu detyam*. [Native language // I give my heart to children]. Kyiv.

10. Sukhomlinsky, V. *Pismo bolgarskomu uchiteliu «Vospityvayte razum rebenka» Pismo pervoe*. [Letter to the Bulgarian teacher «Educate the child's mind». First letter.] – Central State Archive of Higher Authorities of Ukraine, fund 5097, description 1, case 590, pages 20–48.

11. Sukhomlinsky V. O. *Rozmova z molodym dyrektorem* [Conversation with the young director]. Kyiv.

12. Sukhomlinsky, V. O. *Slovo do batkiv*. [Note to parents] / V. O. Sukhomlinsky // *Selekted works*: [in 5 volumes]. Kyiv.

13. Sukhomlinsky, V. O. (1977). *Sto pored uchytelevi*. [One hundred advices for a teacher] / V. O. Sukhomlinsky // *Selekted works*: [in 5 volumes]. Kyiv.

14. Feldshtein, D. I. (1996). *Psichologiya razvivayushcheyisia lichnosti*. [Psychology of the developing person]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОРОВА Валентина Євгенівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Наукові інтереси: виховання культури мовлення та педагогічне коригування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BOROVA Valentyna Yevgenivna – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Elementary & Preschool Education of Private Higher Educational Establishment «Academician Stepan Demianchuk International University of Economics & Humanities».

Circle of scientific interests: speech culture development and pedagogical correction of speech sound culture of the preschool age children.

*Дата надходження рукопису 12. 09. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор О. М. Ткаченко*

УДК: 37(09)

ВДОВЕНКО Вікторія Віталіївна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: violetavv2015@gmail.com

ОБДАРОВАНІ ДІТИ: В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В сучасному світі інтерес до проблем обдарованості не згасає. Фахівці наукових закладів Америки та Японії підрахували, що понад 90 відсотків національного доходу країни дають лише 5 відсотків талановитих, обдарованих людей. Економісти наводять дивовижні показники, за якими освіта – найприбутковіша галузь у діяльності суспільства. Зокрема, інвестиції в початкову школу дають 40 відсотків прибутку, в середню освіту 110 відсотків, а у вищу – понад 350 відсотків прибутку від вкладеного капіталу [2, с.363]. Вказані цифри не є фантастичними: саме вони пояснюють незвичайний ривок в економіці, який зробили за останні десятиріччя такі країни, як Японія, Південна Корея, Таїланд, Тайвань. Оскільки в названих країнах і територія порівняно невелика, і природні ресурси дуже обмежені, то єдиним виходом з економічної кризи було раціональне використання інтелектуальних ресурсів. Тож, по-перше, вказані країни зуміли протягом незначного проміжку часу підвищити освітній рівень усього населення. По-друге, постановка системи освіти почала базуватися на найновітніших досягненнях психолого-педагогічних наук та щедрих асигнуваннях. І найголовніше, у вказаних країнах підвищену увагу почали приділяти тій порівняно невеликій частині підростаючого покоління, яку називають обдарованими дітьми. До подібних висновків також прийшов відомий дослідник феномена обдарованості К.Текес, який вважає, що соціальний та економічний прогрес нації, держави безпосередньо залежить від розв'язання проблем здібних і обдарованих дітей [2, с. 363]. Отже, як бачимо, проблема виявлення та навчання обдарованих дітей у світі в цілому і в Україні, зокрема, на сьогодні є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні напрямки педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського досліджується багатьма вченими протягом багатьох років. Це такі педагоги, як І. А. Зязюн, Є. Г. Радчанін, М. Г. Мухін (гуманістичне виховання); В. А. Мосіяшенко, Ю. Д. Руденко, М. Г. Стельмахович (народна педагогіка і Сухомлинський); І. В. Волобаєва, Н. А. Калініченко, Н. В. Шахірева, Г. С. Соколовська (трудове виховання), А. М. Луцук (педагогічна майстерність

учителя в працях В. О. Сухомлинського) та інші. Проте питання розвитку обдарованих учнів в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського, на нашу думку, вивчено недостатньо. Однією з причин цієї прогалини є те, що в педагогіці радянської доби основні акценти було зроблено на вихованні колективу і громадянина – члена колективу, на масовій підготовці трудових резервів. Тож проблема навчання обдарованих дітей, які не завжди вписувалися у норми колективу, не вважалася пріоритетною. Проте ідеї В. Сухомлинського щодо раннього виявлення та гармонійного розвитку обдарованих дітей, можна вважати, випередили свій час, співзвучні сучасним поглядам, а їх переосмислення допоможе нашій системі освіти успішно пройти складний шлях реформування та виведе її на якісно новий рівень.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз педагогічних ідей В. О. Сухомлинського та сучасних досліджень щодо навчання та розвитку обдарованих дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Робота з обдарованими дітьми, на думку В. Сухомлинського, починається з виявлення таких дітей, причому у ранньому віці. Він писав: «...таланти не падають з неба, а відкриваються нами, вихователями...» [7, с. 98]. І робити це потрібно якомога раніше: «Найважливіше завдання занять з дошкільниками – вивчити, як мислить кожна дитина, навчити її думати, пробудити в ній допитливість, інтелектуальні інтереси» [7, с. 97].

На сьогодні загально визнаними є два підходи до розв'язування проблеми виявлення і розвитку обдарованості: перший передбачає цілеспрямовану роботу з «елітою», тобто спеціально відібраними учнями, які характеризуються вже розвиненими підвищеними здібностями; другий підхід ґрунтується на уявленнях про те, що резерви обдарованості закладені практично в кожній дитині. Тобто, обдарованою можна визнати будь-яку дитину, при цьому у кожному окремому випадку прояв обдарованості буде особливим [1, с. 42]. Саме з останнім підходом перегукуються думки В.О. Сухомлинського з приводу виявлення і розвитку талантів дитини. Педагог уважав, що кожна дитина – унікальна і в чомусь талановита, тож учитель має враховувати в своїй роботі особливості характеру, мислення дитини, адже «розумове

виховання – це постійне вивчення мислительної діяльності, це обережний дотик до мозку...». Дитину з раннього віку потрібно привчати думати та спостерігати: «Дитина думає спостерігаючи і спостерігає думаючи, – це винятково важлива умова вияву, вираження талановитості дитини. Якщо є спеціальна спрямованість процесу навчання – виховання розумної людини, – кожний стає талановитим по-своєму, підкреслюємо слова *стає талановитим ...*» [7, с. 98]. Ця думка великого педагога, вважаємо, потребує деяких уточнень. Він нічого не говорив про величину таланту і його суспільну значимість. Так, кожна дитина талановита по-своєму, але коли ми маємо на увазі саме обдарованих дітей, то це означає, що їхня обдарованість виходить далеко за межі середнього рівня. Саме такі діти є справжнім надбанням нації, саме їхні таланти при правильному розвитку і державній політиці щодо них є величезною внутрішньою інвестицією у майбутнє країни. У подальшому таких дітей і роботу з ними ми і матимемо на увазі у першу чергу.

Проте мало лише виявити обдарованість дитини. Завдання педагога – максимально розкрити та розвинути природні задатки свого вихованця. Саме тому досить важливою проблемою, на якій слід зосередити увагу, є вибір стратегії. До основних стратегій навчання обдарованих дітей відносять: прискорення, випередження, збагачення та проблематизація.

Прискорення пов'язане насамперед зі зміною швидкості навчання, а не зі змістом того, чого навчають. Проте більшість сучасних педагогів схилиються до думки, що «чисте» прискорення не дає можливості задовольнити основні пізнавальні потреби обдарованих дітей. Ця стратегія дозволяє враховувати потреби і можливості певної категорії дітей, що відрізняються високим темпом розвитку. Слід мати на увазі, що прискорення навчання виправдане лише стосовно збагаченого тією чи іншою мірою поглибленого навчального змісту. Прикладом такої форми навчання можуть бути літні та зимові табори, творчі майстерні, майстри-класи, що припускають проходження інтенсивних курсів навчання за диференційованими програмами для здібних дітей [3, с. 26].

Випереджувальне навчання дає змогу зацікавити тим, що учень докладніше буде вчити пізніше, або поглибить свої знання вивчаючи і досліджуючи якусь проблему, наприклад, готуючи наукове дослідження в МАНі (Малій академії наук) [5, с. 66].

До двох названих стратегій необхідно приєднати збагачення (збільшення обсягу навчального матеріалу). Ця проблема в освіті обдарованих дітей є своєрідною прогресивною альтернативою прискорення та випередження, яке можна починати дещо раніше. Збагачення дає можливість дитині визрівати емоційно в

середовищі однолітків, одночасно розвиваючи свої інтелектуальні здібності на високому рівні [5, с. 66]. Відповідна стратегія навчання орієнтована на якісно інший зміст навчання з виходом за рамки вивчення традиційних тем за рахунок установалення зв'язків з іншими темами, проблемами або дисциплінами. Крім того, збагачена програма припускає навчання дітей різноманітних засобів і прийомів роботи. Таке навчання може здійснюватися в рамках традиційного освітнього процесу, а також шляхом залучення учнів до участі у дослідницьких проєктах, використання спеціальних інтелектуальних тренінгів з розвитку тих або інших здібностей тощо [3, с. 26]. Для використання стратегії збагачення потрібні певні умови. Насамперед навчальна програма має бути достатньо гнучкою. Крім того, робота з обдарованими у класах з різними здібностями передбачає внутрішню диференціацію, точніше індивідуалізацію [6, с. 19]. Але працювати у такому класі дуже важко.

Проблематизація – цей тип стратегії навчання припускає стимулювання особистісного розвитку учнів. Перевага навчання в цьому випадку полягає у використанні оригінальних пояснень, перегляді наявних відомостей, пошуку нового змісту та альтернативних інтерпретацій, що сприяє формуванню в учнів особистісного підходу до вивчення різноманітних галузей знань, а також виробленню рефлексивного плану свідомості. Як правило, такі програми не існують як самостійні (навчальні, загальноосвітні). Вони є або компонентами збагачених програм, або існують у вигляді спеціальних тренінгових позанавчальних програм.

В. О. Сухомлинський, значно випередивши свій час, у педагогічних працях неодноразово описував перелічені стратегії без використання сучасної термінології. Він писав, що вчитель не може залишати поза увагою те, що інтереси підлітків значно виходять за межі шкільної програми. Об'єктом їхньої допитливості стає те, що вивчатиметься через два-три роки, у старших класах. Саме тому «жодне з питань, що виникають у підлітків, не повинне лишатися без пояснення» [8, с. 313]. У Павлівській середній школі для підлітків було створено клуб допитливих, який сприяв розвитку індивідуальних нахилів і здібностей.

Особливого значення педагог надавав створенню позитивної мотивації до навчання здібних дітей. Він писав: «Найважливіша умова розкриття і становлення здібностей, талантів, обдарованості, індивідуальних нахилів – це багатство інтелектуального фону, на якому відбувається оволодіння знаннями» [7, с. 101]. Василь Олександрович наголошував, що школяр не може цікавитися лише уроками, підручниками і виконанням обов'язкових завдань. Сфера його інтересів має бути значно ширшою. А показати «неозорий океан знань»,

спонукати дитину до виходу за межі програми має вчитель. «Тільки завдяки тому, що кожний педагог стає центром інтелектуального життя, у школі з'являються вихованці здібні, талановиті, обдаровані, які набагато випереджають своїх ровесників у тій чи іншій сфері діяльності» [7, с. 101]. Великого значення в розумовому розвитку обдарованого учня В. Сухомлинський надавав самоосвіті. В праці «Народження громадянина» педагог писав: «Багаторічний досвід переконає: чим більше прочитав і дізнався підліток не на уроці, незалежно від уроку, не для уроку, тим з більшою повагою ставиться він до знань взагалі, до розумової праці, до вчителя і до самого себе» [10, с. 411]. Саме тому вчитель повинен не лише дати учневі на уроці певні знання зі свого предмету, а й «пробудити жадобу знань, прагнення підлітка вийти за рамки уроку – читати, досліджувати, думати» [10, с. 411]. В Павлівській середній школі для інтелектуальних запитів учнів працювали науково-предметні гуртки: «Це були вогнища інтелектуального життя, завдяки яким у школі живе культ книжки і дух самоосвіти» [10, с. 426].

Серед сучасних педагогів та психологів є багато прибічників методу розвиваючого дискомфорту, який передбачає формування та розвиток у школярів здібностей і навичок активно діяти в ситуаціях підвищеної складності і (або) тимчасових перешкод, а в результаті появу потреби в переборенні труднощів (коли легко здається нудним і не приваблює суб'єкта). В основі цього методу лежить розвиваюча мікрокриза, тобто переломний момент, коли учень починає переборювати стан високої напруги, тривоги, навіть паніки і починає активно діяти для досягнення потрібного результату [11, с. 16]. Метод розвиваючого дискомфорту дозволяє виховувати радість переборювання труднощів, радість важкої перемоги. Співзвучні думки В.О. Сухомлинський висловлював ще у далекому 1969 році у своїй відомій праці «Серце віддаю дітям». Педагог стверджував, що починаючи з початкової школи вчитель повинен прищеплювати дітям навички напруженої, творчої розумової праці: «Завдання початкової школи – поступово привчити учнів переборювати труднощі не тільки в фізичній, а й інтелектуальній праці... Ні в якому разі не можна допускати, щоб усе давалося учням легко, щоб дитина не знала, що таке труднощі... Якщо дитині в навчанні все дається легко, в неї поступово формуються лінощі думки, що розбещує людину, зумовлює легковажне ставлення до життя» [9, с. 112]. Особливо це застереження є актуальним для обдарованих дітей: «Як не дивно, але лінощі думки розвиваються найчастіше в здібних дітей, якщо процес навчання не відкриває перед ними посильних труднощів» [9, с. 112]. Проте в цьому питанні важливо знати міру. Так В. Сухомлинський критикував учителів,

які вважають своїм досягненням те, що їм вдається створювати на уроці «обстановку постійного розумового напруження» дітей. «Найчастіше, – писав педагог, – це досягається зовнішніми факторами, що виконують роль вуздечки, яка тримає увагу дитини: частими нагадуваннями (слухай уважно), різким переходом від одного виду роботи до іншого, перспективою перевірки знань відразу після пояснення, необхідністю відразу після пояснення якогось теоретичного положення виконати практичну роботу» [9, с. 119]. Проте всі ці прийоми лише створюють видимість активної розумової праці, і подібне постійне напруження сил є протиприродним для дитини, воно знесилоє нервову систему. Саме тому педагог був переконаний, що «найголовніше в цій тонкій сфері виховання – постійна розумова діяльність без перевтоми, без ривків, поспіху і надриву духовних сил» [9, с. 120].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, обдарованість дитини, її здібність до мислення, творчості, навчання сьогодні розглядаються суспільством не тільки як винятковість, а як потенціал майбутнього нашої держави. Тому проблеми обдарованості, творчості, інтелекту повинні переростати у послідовну державну політику, спрямовану на адекватне стимулювання творчої праці фахівців, на захист таланту. Створення умов, які забезпечували б виявлення і розвиток обдарованих дітей, реалізацію їх потенційних можливостей, має стати одним із пріоритетних соціальних завдань.

У даній розвідці ми лише окреслили основні напрямки роботи з обдарованими дітьми у контексті педагогіки Василя Сухомлинського. На наш погляд, конкретизація цілого ряду положень у цьому напрямку є темою окремого більш широкого дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. С. Врахування у навчанні особливостей обдарованої дитини як чинник підвищення якості знань учнів // Проблеми підвищення якості освіти у контексті Євроінтеграційних процесів: досвід, інновації, перспективи / За ред. О. А. Дубасенюк: Зб. наук.-метод. праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – 200 с.
2. Вдовенко В. В. Дитяча обдарованість: проблеми організації навчання // Науково-методичне забезпечення рівного доступу до якісної освіти в умовах її модернізації. Науково-методичний вісник. – Кіровоград, 2006. – № 42. – С. 363 – 373.
3. Волобуєва Т. Б. Розвиток творчої компетентності школярів. – Х.: Видавнича група «Основа», 2005. – 112 с.
4. Гур'янова О. В. Школа радості – переклик поколінь // Школа першого ступеня: теорія і практика: Зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені

Григорія Сковороди. – Випуск 21. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 115–122.

5. Журова А. Робота з обдарованими учнями. Формування дослідницького способу мислення в системі Малої академії наук // Рідна школа. – 2005. – №3. – С. 66–67.

6. Красногоров В. О. Методи навчання обдарованих дітей // Обдарована дитина. – 1999. – №5. – С. 18–25.

7. Сухомлинський В. О. Розумове виховання і всебічний розвиток дитини // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.1. – С.91 – 105.

8. Сухомлинський В. О. Розумова й мовна діяльність підлітків // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.1. – С. 309.

9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т. 3. – С. 112

10. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т. 3. – С. 411.

11. Хромова Т. Одаренний ребёнок нуждается в дискомфорте // Відкритий урок. – 2003. – №1. – С. 14–18.

REFERENCES

1. Antonova, O. E. (2006). *Vrahuvannya u navchanni osoblivostey obdarovanoi ditini yak chinnik pidvischenyia yakosti znan uchniv*. [Taking into account the learning of the characteristics of a gifted child as a factor in improving the quality of students' knowledge]. Zhitomir.

2. Vdovenko, V. V. (2006). *Dytiacha obdarovanist: problemy orhanizatsii navchannia*. [Children's Giftedness: Problems in Learning Organization]. Kirovohrad.

3. Volobuieva, T. B. (2005). *Rozvytok tvorchoi kompetentnosti shkoliariv*. [Development of pupils' creative competence]. Kharkiv.

4. Hurianova, O. V. (2007). *Shkola radosti – pereklyk pokolin*. [School of joy – the call of generations]. Pereiaslav-Khmelnyskyi.

5. Zhurova, A. (2005). *Robota z obdarovanyu uchniamy. Formuvannia doslidnytskoho sposobu myslennia v systemi Maloi akademii nauk*. [Work with

gifted students. Formation of the research method of thinking in the system of the Small Academy of Sciences]. *Ridna shkola*.

6. Krasnoholov, V. O. (1999). *Metody navchannia obdarovanykh ditei* [Methods of teaching gifted children]. *Obdarovana dytyna*.

7. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Rozumove vykhovannia i vsebichnyi rozvytok dytyny* [Intellectual education and comprehensive child development]. Kyiv.

8. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Rozumova y movna diialnist pidlitkiv*. [Intellectual and language activities of adolescents]. Kyiv.

9. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Sertse viddaiu ditiam* [I give my heart to the children]. Kyiv.

10. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Narodzhennia hromadianyna*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

11. Hromova, T. (2003). *Odaryonnyi rebyonok nuzhdaetsya v diskomforte*. [A gifted child needs discomfort]. *Vidkrytyi urok*.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВДОВЕНКО Вікторія Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центрально українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія освітніх процесів в Україні другої половини XIX – XX ст., робота з обдарованими дітьми, методика навчання математики тощо

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VDOVENKO Victoria Vitalyevna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education Methodology of Centralukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: History of educational processes in Ukraine of the second half 19–20th century, education of gifted children, technique of training in mathematics.

Дата надходження рукопису 27. 08. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор М. І. Садовий

УДК 37.015.31:78

ДІДИЧ Галина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент, почесний професор кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: didych.h@i.ua

ІДЕЇ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний період розвитку суспільства в нашій незалежній державі, нові перетворення, що впроваджуються в усі галузі життя потребують і від освітян переходу до якісно нового рівня педагогічної праці.

Особливості актуальності в цих умовах набуває оновлення змісту освіти, відхід від застарілих форм навчання, що вже не відповідають сучасним завданням формування планетарного мислення молодого покоління. Розробка нових форм навчання з використанням різних видів мистецтва, поява інноваційних підходів, у свою чергу, дають

змогу формувати духовно багату молодь, громадян, які були б здатні до перетворень, творчого сприйняття реалій сьогодення.

В усі часи вихованню особистості засобами мистецтва надавалось провідне значення, оскільки воно, синтезуючи в собі істину, красу, добро, у руках педагога є найкращим знаряддям для формування людини-мислителя, людини-творця, життєстійкої та життєздатної особистості.

Найефективнішим шляхом у процесі формування мистецької освіченості, художньої культури школярів є використання різних видів мистецтва. Саме на уроках мистецтва можна створити таке культурне середовище, яке сприятиме розв'язанню освітніх завдань, що спрямовані на інтелектуальний, художній і творчо практичний розвиток кожного учня.

Сьогодні, коли з особливою гостротою постає завдання формування духовного світу людини третього тисячоліття, відродження і розвитку культурних традицій народів України, викладання предметів художньо-естетичного циклу має стати одним із пріоритетних напрямів у навчанні й вихованні школяра, у розвитку його особистості. У шкільному курсі він представлений дисциплінами «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво», «Художня культура».

Викладання цих предметів у школі має ґрунтуватися насамперед на діяльнісному підході до мистецтва, що допомагає дитині будувати цілісну картину світу, дає змогу приймати творчі рішення в широкому спектрі життєвих ситуацій, формує духовні й моральні якості особистості [8, с. 3]. І з усім цим ми знайомимось у творчій спадщині В. О. Сухомлинського.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Не згасає інтерес до педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського не тільки в Україні, а й у світі. Особливою популярністю творчість В. О. Сухомлинського користується в Китаї, де великими тиражами видані практично всі його твори.

«Світова педагогічна наука, в тому числі й Україна переживає своєрідний пік інтенсивного вивчення й осмислення творчої спадщини В. О. Сухомлинського», – вважає доктор педагогічних наук М. Ю. Красовицький [4, с. 21].

Активними дослідниками і популяризаторами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського є науковці країн близького і далекого зарубіжжя і особливо глибоко досліджують і майстерно пропагують педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського українські вчені М. Я. Антонєць, Л. С. Бондар, І. А. Зязюн, Г. В. Калмиков, В. Г. Кузь, А. Я. Розенберг, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська, Г. В. Сухорукова та ін.

Слід зауважити, що музично-естетичне виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського ще вивчене недостатньо.

Мета статті полягає у розкритті ідей музично-естетичного виховання підрастаючого покоління у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки в науковій і методичній літературі зібраний цінний матеріал, який розкриває основні способи підвищення ефективності музично-естетичного виховання підрастаючого покоління. При цьому велика увага приділяється проблемі співвідношення виховання й освіти в процесі музичного навчання, специфічного відбиття на рівні музики загально виховних завдань.

Разом з тим музично-естетичне виховання в школі не обмежується лише рамками уроку музичного мистецтва, тим більше, що в старших класах ці уроки не проводяться. Не лише вчителя музичного мистецтва, а й літератури, фізики, хімії, класного керівника, вихователя групи продовженого дня повинно хвилювати питання, як досягнути вищої мети музичного виховання, котру так чітко й лаконічно сформулював В. О. Сухомлинський, що музичне виховання – це не виховання музиканта, а перш за все виховання людини.

В. О. Сухомлинський в естетичному вихованні підрастаючого покоління значну роль приділяв музиці. Це насамперед тому, що музика, впливаючи на людину, торкається усіх сторін її духовного життя. Видатний педагог, не маючи професійної музичної освіти, добре відчував, що музика – це та рушійна сила, яка зігріває дитячі душі, вчить їх емоційно відгукуватись на різні сторони життя, розкриває сутність прекрасного.

В. О. Сухомлинський стверджував, що краса музики – могутнє джерело думки. Під впливом музики уява дитини створює яскраві образи, оживляє думку. «Без музичного виховання, говорив В. О. Сухомлинський, неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини. Першоджерелом музики є не тільки навколишній світ, а й сама людина, її духовний світ, мислення, мова» [7, с. 66].

Видатний педагог зазначав, що музика, як і природа, казка, – виховує дитину. Музична мелодія – це мова людських почуттів і ставитись до цієї мелодії необхідно надзвичайно чуйно. На підставі багаторічного досвіду, спостережень він дійшов висновку. що «... душа дитини – це душа чутливого музиканта. В ній туго натягнуті струни, і якщо ви зумієте торкнутися їх – задзвенить чарівна музика ... Дитинство так само неможливе без музики, як неможливе без гри, без казки» [7, с. 72].

В. О. Сухомлинський питаннями музичної педагогіки спеціально не займався. Однак у його творчій спадщині ми знаходимо багато ідей, творче використання яких допомагає вчителям розв'язувати складні завдання музично-естетичного виховання підростаючого покоління.

Відомо, що в педагогіці з давніх-давен ведеться суперечка про роль музики в житті дитини, про те, чим повинна бути музика – предметом освіти чи виховання. Свою позицію у цьому питанні В. О. Сухомлинський висловив досить чітко: «Музика і співи в школах не лише навчальний предмет, але й могутній засіб виховання, яке повинно емоційно і естетично забарвити все духовне життя людини» [6, с. 303].

На наш погляд, не втратила своєї актуальності думка Василя Олександровича про те, що здатністю сприймати, відчувати, переживати музику дитина повинна оволодівати із самого раннього дитинства. «... Те, що упущено в дитинстві, дуже важко, майже неможливо надолужити в зрілі роки. Дитяча душа однаково чутлива і до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. Якщо в ранньому дитинстві донести до серця красу музичного твору, якщо в звуках дитина відчує багатогранні відтінки людських почуттів, вона підніметься на такий щабель культури, якого не можна досягти ніякими іншими засобами» [7, с. 83].

Власне тому Василь Олександрович уважав, що культура виховного процесу в школі визначається тим, наскільки шкільне життя насичене духом високохудожньої музики. Думка В. О. Сухомлинського про насиченість шкільного життя духом музики набуває особливої актуальності. Вчителі музики повинні зробити все можливе для того, щоб школа стала типовим осередком музичної культури.

В. О. Сухомлинський звертав увагу педагогів на таке важливе питання, як кількість і якість музичної інформації, котру отримують школярі. Довгі роки спостережень над духовним розвитком одних і тих же вихованців від молодшого віку до зрілості переконали його в тому, що стихійний, неорганізований вплив на дітей кіно, радіо, телебачення не допомагає, а скоріше приносить шкоду правильному естетичному вихованню [7].

Ось чому необхідно розумно підходити до дозування музичного матеріалу. В. О. Сухомлинський, наприклад, використовував не більше двох мелодій на місяць, проводив велику виховну роботу, мету якої він убачав у тому, щоб викликати в дитини бажання ще і ще раз прослухати музику, досягти того, щоб діти ще раз відкривали в цій музиці вже колись

відкрити красу. Велику допомогу в реалізації цих ідей видатного педагога допомагають учителям шкільні фонотеки.

У сучасних умовах думки В. О. Сухомлинського про насиченість шкільного життя духом музики набувають особливої актуальності. Вчителі повинні зробити все можливе для того, щоб школа стала справжнім осередком музичної культури.

Уся педагогічна система В. О. Сухомлинського пов'язана з народною педагогічною, національною системою виховання. Традиції Павлиської середньої школи відображають духовні та історичні традиції народу. Видатний учений на практиці поєднав наукову педагогіку з народною, без цього діалектичного зв'язку він не мислив системи виховання.

Значне місце в змісті музично-естетичного виховання дітей Павлиської школи займала народна пісня як жанр фольклору та виховний засіб народної педагогіки. «Перші і найяскравіші сторінки для читання мови почуттів – це народні пісні» [5, с. 555].

Називаючи музику «мовою почуттів», В. О. Сухомлинський прагнув до того, щоб зробити цю мову доступною школярам, щоб діти могли користуватися нею як засобом самовираження. Першим кроком в опануванні мови почуттів, на думку В. О. Сухомлинського, є народна пісня, яка розкриває красу душі народу, його ідеали і мрії. Разом з тим, Василь Олександрович підкреслював, що навіть народна пісня «з безхитрисними, іноді елементарно простими словами сприймається як художній твір лише завдячуючи мелодії» [6, с. 305–306]. Тому вчитель, розбираючись у специфіці засобів музичної виразності композитора, повинен ще за допомогою слова пояснити глибину музики. Слово вчителя настроїть «чутливі струни серця» дітей на сприйняття музики в тому разі, якщо педагог звертається до їхньої емоційної пам'яті. Наприклад, перед слуханням української народної пісні «Стоїть гора високая» Василь Олександрович говорив своїм вихованцям: «Згадайте сонячний день ранньої осені, коли ми, подорожуючи берегом річки, відкрили чудовий куточок: дзеркальна поверхня тихої затоки, дві верби біля самої річки, одна – стара, вмираюча, дуплиста, а друга – струнка, молода, співуча, як казала тоді Люда. Ми пережили тоді складні відчуття – печаль і радість, дерево, квітка не безсмертна, а життя безсмертне. І вінцем безсмертя є людина. Власне про те, що ми переживали тоді розповідається в пісні «Стоїть гора високая», але розповідає тонкіше, глибше» [7, с. 197]. Слово, яке пробуджує емоційну пам'ять учнів,

допомагає їм зрозуміти тонкий, емоційно-естетичний і філософський підтекст музики.

Разом з дітьми В. О. Сухомлинський слухав народні пісні, і в кожній пісні намагався відкрити їм велике емоційне багатство, їхній дух і зміст. Він прагнув, щоб кожна прослухана пісня пробуджувала естетичні почуття, давала емоційний поштовх для розуміння її підтексту. Тим самим, уважав В. О. Сухомлинський, забезпечується комплексний вплив на інтелектуальну та емоційну сфери дитини, підвищується якість розумового, морального, музично-естетичного виховання школярів.

Навчаючи дітей слухати «музику природи», Василь Олександрович наближав їх до розуміння і сприймання прекрасного в музичному мистецтві, відкривав перед своїми вихованцями красу людини. Діти вчилися помічати те, що раніше здавалось звичайним. Василь Олександрович убачав у народній музиці той найбільший сприятливий фон, на якому виникає духовна єдність вихователя і вихованця. Слухаючи народні мелодії, проникаючи в глибини народної творчості, осмислюючи красу народної музики, вчитель та учень здатні краще розуміти один одного. Як підкреслював В. О. Сухомлинський, саме музика несе в собі глибокий зміст переживань та естетичних почуттів, музика виховує душу, олюджує емоції, відкриває у дитячому серці джерело людських почуттів.

Взаємозв'язок мистецтва і дійсності в процесі формування естетичних почуттів дітей набуває в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського особливого значення. Вихованці повинні зрозуміти, що краса музики розкриває красу навколишнього світу, і не лише його, але й самої людини, її духовної сутності. Музика знайде емоційний відгук у серці кожної дитини, якщо вчитель добре для слухання такі твори, в яких у яскравих образах розкриватиметься те, що діти бачать і чують навколо себе: гуркіт грому, завивання вітру, щебетання птахів, шелест дерев, звучання бджолої арфи, пісню жайворонка і т.п. І тут В. О. Сухомлинський пропонує свою методику роботи над музичним твором: спочатку діти слухають музику, потім обмінюються враженнями про те, що почули, надалі повторне слухання. Після цього школярі йдуть у природу, слухають «музику природи», вплив якої посилюється за рахунок своєрідності й специфіки художніх образів, які притаманні казці. Так, наприклад, коли діти в степу слухали пісню жайворонка, Василь Олександрович розповідав їм поетичну казку про жайворонка, при цьому він боявся, що казка може стати на перешкоді пізнання справжніх закономірностей природи. Навпаки: «... якщо б у дітей не було всього цього, якщо

б вони не пережили боротьбу добра і зла, не відчували, що в казці відображені уява людини про правду, честь, красу, – їх світ був би тісним і незатишним» [7, с. 68]. «Музика природи» і казка дозволяють учням прийти до дуже важливого висновку про те, що в музичному творі є своєрідна краса, яку композитор «підслухав у природи і передав нам». Власне навколишній світ дає змогу школяру по-новому глянути на музичний твір, проникнути в його смисл, пробудити творчу активність.

У своїй педагогічній діяльності В. О. Сухомлинський завжди пов'язував свою музику з життям. Найважливішим завданням під час слухання музичних творів, стверджував педагог, є досягнення слухачем відчуття, що «джерелом краси музики є краса навколишнього світу» [7, с. 63].

Його вихованці передусім слухали музику садів, полів, спочатку вчилися сприймати, переживати красу довкілля, потім переходили безпосередньо до слухання музичних творів. У «Школі радості» діти під час прогулянок із задоволенням прислухались до «музики природи». Саме це давало можливість дітям з великою зацікавленістю слухати твори класичної академічної музики, зокрема, музику Л. Бетховена, П. Чайковського, Е. Гріга, Ф. Шуберта, Р. Шумана та ін. Слухаючи класичну музику вони створювали в своїй уяві картини боротьби між добром і злом і саме, у ці хвилини у них виникало бажання зробити щось добре, гарне, фантастичне. Так відбувалось органічне поєднання «музики природи» й реальної музики. Водночас Василь Олександрович уважав музику джерелом збагачення емоційної пам'яті.

Без музики, пісні, наголошував В. О. Сухомлинський, неможливо виховати тонку емоційну натуру, тобто особистість, яка відчуває страждання, горе іншої людини й здатна прийти їй на допомогу. Слухаючи музику, дитина пізнає прекрасне не лише в навколишньому світі, але і в собі, і якщо в неї є щось погане, то це погане вона намагається викоренити.

В. О. Сухомлинський використовував на уроках музики (розділ слухання) твори живопису, поезії, прози для більш глибокого розуміння змісту, форми, художніх особливостей музичних творів. На таких уроках школярі знаходили художні засоби, за допомогою яких розкривали музичні образи.

Творчо використовуючи ідею В. О. Сухомлинського, багато вчителів міста Кропивницького проводять «уроки мислення», на яких знайомство з природою рідного краю поєднується зі сприйняттям творів літератури і мистецтва. Під час прогулянок у полі, на берег річки, у сад учителі навчають дітей

бачити, слухати природу, пізнавати її запахи. Експерсії поєднуються з читанням віршів, переглядом репродукцій знаменитих художників-пейзажистів: Кона, Левітана, Саврасова, Шишкіна, – або читання розповідей знавців природи: Біанкі, Леонова, Паустовського, Шевченка та ін. Від спостереження природи, слухання її музики учні переходять до слухання музичних творів, у яких в доступній формі розкрито те, що бачили й почули діти. У багатьох школах міста Кропивницького «уроки мислення» завершуються усним або письмовим твором, у яких школярі розповідають про те, що вони побачили, почули, переживали.

Учні, які постійно спілкуються з природою, відчувають себе невід'ємною частиною природної краси, що стала виміром їхнього духовного життя і спонукує до глибинного проникнення та переживання через знайомство з творами різних жанрів мистецтва, зокрема з музикою.

«Музика – уява – фантазія – казка – творчість – така доріжка, йдучи якою дитина розвиває свої духовні сили», на що вказував В. О. Сухомлинський. На думку Василя Олександровича, однією з важливих ланок у загальному ланцюгу розвитку духовних сил є творчість, творчість, яка виявляється у виконанні на музичних інструментах власних мелодій, викликаних слуханням «музики природи», прослуховуванням народних і авторських пісень, творів вітчизняних і зарубіжних класиків, набутим музичним досвідом, уявою, фантазією.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Ідеї, педагогічні методи Василя Олександровича, його особистий внесок у розвиток загальної системи музично-естетичного виховання школярів засобами музичного мистецтва витримали й витримують випробування часом.

В. О. Сухомлинський питаннями музичної педагогіки спеціально не займався. Однак у його творчій спадщині ми знаходимо багато ідей, творче використання яких допомагає вчителям розв'язувати складні завдання музично-естетичного виховання школярів.

Не буде перебільшенням відзначити, що використання «музики природи» як засобу виховного впливу – педагогічна знахідка Василя Олександровича, одне з важливих положень його системи естетичного виховання.

Ідеї В. О. Сухомлинського про активне музикування (спів, гра на музичних інструментах, слухання музики, елементарна музична творчість, гра в ансамблі) школярів в умовах загальноосвітнього навчального закладу є однією з головних складових

загальної системи музично-естетичного виховання.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо продовження більш глибокого вивчення ідей музично-естетичного виховання підростаючого покоління у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дідич Г. С., Гейченко М. І. Естетичне виховання школярів засобами музики у творчій спадщині В. О. Сухомлинського /Г. С. Дідич, М. І. Гейченко. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 52. ч. 1. – Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. – С. 109–111.

2. Дідич Г. С., Гейченко М. І. Ідеї В. О. Сухомлинського в музично-естетичному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл /Г. С. Дідич, М. І. Гейченко //Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 90-річчю від дня народження В. О. Сухомлинського. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 78 (1). – Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 193–196.

3. Дідич Г. С. Основні напрямки діяльності вчителя музики у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського /Г. С. Дідич. Тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 1000-річчю школи Київської Русі: Розвиток школи і педагогічної науки на Україні. – Ніжин, 1989. – С. 83–84.

4. Красовицький М. Ю. В. Сухомлинський і педагогічні концепції Заходу // Шляхи освіти. 1998. – № 2.

5. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа / В. О. Сухомлинський //Вибрані твори : у 5-ти томах. – Т. 4. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 7–385.

6. Сухомлинський В. А. Рождение гражданина /В. А. Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 1971. – С. 303, 305–306 .

7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям /В. О. Сухомлинський //Вибрані твори: у 5-ти томах. – Т. 3. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 7–279.

8. Творча реалізація педагогічних ідей В. О. Сухомлинського в системі художньо-естетичного виховання: Навчально-методичний посібник. – Кіровоград: Видавництво обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2008. – 103 с.

REFERENCES

1. Didich, G. S., Geichenko, N. I. (2003). *Eстетичне виховання засобами музики у творчій спадщині В. О. Сухомлинського*. [Aesthetic education of schoolchildren by means of music in the creative heritage of V. O. Sukhomlynsky]. Kirovograd.

2. Didich, G. S., Geichenko, N. I. (2008). *Ideї В. О. Сухомлинського в музично-естетичному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл*. [V. Sukhomlynsky's ideas in the musical and aesthetic

education of general secondary school pupils]. Kirovograd.

3. Didich, G. S. (1989). *Osnovni naprzmi dizynosti vchitely muziki u pedagogichniy spadzhini V. O. Sukhomlynskyu*. [The main directions of the activity of the teacher of music in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynsky]. Nizhin.

4. Krasoviztkiy, M. U. (1988). *V. Sukhomlynskyi i pedagogichni konzeptzii zahodu*. [V. Sukhomlynsky and pedagogical concepts of the West]. Kyiv.

5. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Pavlyzhka seredny chkola*. [Pavlyska high school]. Kyiv.

6. Sukhomlynsky, V. O. (1971). *Roztdenie grazhdanina*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

7. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Serdze otdau detym*. [I give my heart to the children]. Kyiv.

8. *Tvorcha realizatyy pedagogichnih idei Sukhomlynsky V. O. v sisteme hudoztestvenno-esteticheskogo vospitaniy*. (2008). [Creative realization of V. A. Sukhomlynsky's pedagogical ideas in the system of artistic and aesthetic education:]. Kirovograd.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДДИЧ Галина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент, почесний професор

кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва, сприймання музики як педагогічна проблема, художньо-естетичне виховання підростаючого покоління.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DIDUCH Galina Stepanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Honorary Professor of the Department of Musical Art and Choreography of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: the professional training of the future teacher of musical art, the perception of music as a pedagogical problem, the artistic and aesthetic education of the younger generation.

Дата надходження рукопису 27. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор Т. Б. Стратан-Артишкова

УДК 378.016:811.161.2

ЖИГОРА Ірина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: i.zhugora@gmail.com

ТИПИ МОВНИХ ПОМИЛОК В УЧНІВСЬКИХ РОБОТАХ І ШЛЯХИ ЇХНЬОГО УСУНЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПОГЛЯДІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування проблеми. Епіграфом до нашої розвідки слугують відомі слова педагога-гуманіста Василя Сухомлинського: «Щоб любити – треба знати, а щоб проникнути в таку тонку й неосяжну, величну й багатогранну річ, як мова, треба її любити» [8, с. 2]. Сьогодні, на жаль, ми доводимо учням, студентам, що, виявляється, українцям потрібно не просто любити, а й знати рідну мову. За слухним зауваженням Василя Сухомлинського, «багатство рідної мови, її скарби – це наріжні камені тієї будови, ім'я якої – духовна культура людини...» Велике духовне спілкування для кожної людини було б неможливим, «якби не було рідної мови – української – і якби з молоком матері, її колісковими піснями, із словом рідної мови не ввійшла до мого серця (дозволимо собі уточнити: до серця кожного українця) ні з чим незрівнянна любов до Вітчизни, до її степів і гір, лісів і рік, до її людей [8, с. 2]. Саме тому навчання учнів рідної мови передбачає

насамперед розвиток мовлення й чуття слова, оволодіння основами норм і тонкощами української мови.

Українська мова як навчальна дисципліна посідає одне з найважливіших місць у підготовці фахівця для будь-якої діяльності. Завдання предмету – забезпечити теоретичну й практичну підготовку учнів: дати основні відомості про мову як суспільне та історичне явище, про структуру і закономірності її розвитку, а також допомогти оволодіти нормами сучасної української літературної мови, виробити міцні практичні навички мовного аналізу, грамотного письма й високої культури мовлення, бережного ставлення до слова.

Відомо, що мовлення кожного – це вираження нашої особистості, наш інтелектуальний і духовний портрет, тому, здобуваючи освіту, кожен учень повинен усвідомити, що з усіх наук йому найперше слід опанувати мову – знаряддя мисленнєвої й мовної діяльності.

У процесі вивчення всього курсу української мови принагідно розглядаються питання стилістики, що сприяє збагаченню мови учнів, привчає їх бережно ставитися до слова, дбати про культуру свого мовлення й мовлення своїх однокласників, тому на вчителя покладено велику відповідальність, адже від нього залежить, які основи з української мови він дасть школярам.

Влучними є слова Василя Сухомлинського про мовну культуру будь-якої людини: «...це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу її духовного життя. У мові відбивається ідейна спрямованість духовного життя людини, слово містить у собі невичерпні можливості для впливу на її світоглядну сферу [7, с. 319].

Для учня мова – і засіб спілкування, і засіб пізнання навколишнього світу, і засіб оволодіння основами наук у школі, і об'єкт вивчення. Досконало знати мову означає вправно послуговуватися різними стилями мовлення, уміти добирати до кожного стилю й жанру відповідну лексику, відчувати дієвий вплив на комунікацію окремих лексичних одиниць та мовних фігур.

Потреба вдосконалення процесу редагування, відсутність комплексного аналізу мовних анормативів на матеріалі творчих робіт учнів та студентів, неопрацьованість критеріїв виявлення помилок під час перевірки таких робіт, підвищення рівня мовної грамотності учнів та студентів під час написання різних творчих робіт набуває особливої актуальності сьогодні.

Актуальність теми нашої статті в контексті поглядів Василя Сухомлинського і полягає в дослідженні вмінь школярів послуговуватися мовним багатством, зокрема, під час написання різних творчих робіт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Василь Сухомлинський є автором низки педагогічних праць, найвідоміші з яких: «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителям», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка» і ін. Усього творчий доробок нараховує 41 монографію, понад 600 наукових статей. І немає жодної праці, у якій би не йшлося про роль слова в тому чи тому контексті. Зокрема, педагог досліджував проблему виховання дітей засобами слова в українській народній педагогіці, питання поліпшення мовної грамотності учнів, загалом виховання любові до рідного слова.

Відомий дослідник спадщини Василя Сухомлинського, О. Я. Савченко зауважувала:

«Василя Олександровича турбувало те, що «... уміння виховувати словом було і – поки що, на жаль, залишається ахіллесовою п'ятою теорії і практики нашого виховання. Слабкість багатьох, дуже багатьох учителів у тому, що слова їх не доходять до тих, до кого вони звернені...», тому вчений радить учителям «... якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник у дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу». Спираючись на свій педагогічний досвід, глибоке розуміння світу дитинства, знаючи безмежну довіру дітей до вчителя, Василь Олександрович поступово створює авторську педагогічну систему виховання і розвитку молодших школярів засобами художнього слова, яке він уважав найкращим виразником складних морально-етичних ідей» [5, с. 441–444].

Український педагог М. В. Фоненко зазначав, що Василь Сухомлинський особливу увагу приділяв поліпшенню мовної грамотності учнів та вихованню любові до слів, уважаючи мовну культуру людини дзеркалом духовної культури, а слово – носієм потрібної інформації, іскрою, від якої розгортається полум'я інтересу, найтоншим і найголовнішим інструментом учителя. Саме вчитель, вихователь має вибирати із скарбниці мови саме ті слова, які відкривають шлях до людського серця, неповторного і не схожого на інші. Для того, щоб виховувати словами, треба розвивати у вихованців сприйнятливості до слова [2, с. 8–9].

Порівнюючи слово з дорогоцінним діамантом, дивним витвором людини, Василь Сухомлинський вважав його одним з найвидатніших чудес, яке народилося в праці, як і пісня. Дійсно, відшліфувати слово-діамант – це кропітка, щоденна праця кожного носія рідної мови.

Слушним є зауваження українського педагога І. А. Цюпи, згідно з яким завдяки слову ми розуміємо одне одного, за допомогою нашої мови творяться великі дива на землі. Без слова не було б ні писемності, ні літератури, ані пісні. Якщо відібрати у людини мову, то вона здичавіє... Кожна мова по-своєму прекрасна. Вона, мов неповторний самоцвіт, вирає всіма барвами веселки, має своє звучання, власну наповненість і красу [12, с. 147]. Не випадково мову порівнюють з діамантом, самоцвітами, тобто дорогоцінністю, оскільки для кожного народу мова є багатством, а той, хто досконало володіє мовою – багата людина.

Мета статті – вивчення типів мовних помилок в учнівських роботах і визначення шляхів їхнього усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. До сьогодні відсутня розробка конструктивної типології мовних анормативів на матеріалі учнівських та студентських робіт, тому в цій статті зроблено спробу простежити типологічні ознаки ненормативних одиниць, з'ясувати причини виникнення помилок кожного типу, розробити критерії виявлення мовних помилок під час перевірки названих робіт. Аналізований фактаж дібрано з творів та переказів учнів Комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання І–ІІІ ступенів «Науковий ліцей Міської ради міста Кропивницького Кіровоградської області» (скорочено КЗ «Науковий ліцей»).

Основною ознакою літературної мови є унормованість, тобто наявність сталих мовних норм, обов'язкових для всіх її носіїв. Норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються в процесі суспільної комунікації [13, с. 6]. Одним із показників досконалості кожної літературної мови є сталість норм на певному історичному етапі [4, с. 20]. За доречним зауваженням О. Д. Пономарева, опанування норм сприяє підвищенню культури мови, а висока культура мови є свідченням культури думки [4, с. 20]. Не можна не погодитися із позицією, яку обстоює М. М. Пилинський: «Культура мови починається з самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується і розвивається там, де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть (виділення наше), як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов» [3, с. 9]. Нормативність мови виявляється на рівнях:

- орфоєпії (вимова звуків і звукосполучень);
- акцентуації (правильне наголошення слів);
- графіки (передавання звуків на письмі);
- орфографії (написання слів);
- лексики (слововживання);
- морфології (правильне вживання морфем);
- синтаксису (усталені зразки побудови словосполучень, речень);
- стилістики (відбір мовних елементів відповідно до умов спілкування);
- фразеології (сталі вислови);
- пунктуації (вживання розділових знаків).

Читаючи творчі роботи учнів, ми насамперед перевіряємо рівень сформованості культури писемного мовлення школярів, яке полягає в тому, щоб досконало знати мовні

норми й послідовно дотримуватися їх. Письмові роботи відбивають передусім *орфографічні, лексичні, стилістичні, морфологічні, синтаксичні та пунктуаційні* норми української мови.

Порушення лексичних норм української літературної мови.

Лексичні норми називають найменш консервативними, оскільки їм притаманна певна рухливість, адже словниковий склад мови постійно поповнюється новими словами з різних говорів, запозиченнями з інших мов [4, с. 26]. Можливо, тому найбільше анормативів в учнівських роботах саме лексичних. Для підтвердження наведемо приклади. Школярі часто вживають кальки з російської мови (особливо це притаманно усному й писемному мовленню учнів м. Кропивницького та районів Кіровоградської області, що пояснюється потужним впливом російської мови). Так, у реченні: *Йому прийшло в голову поїхати до бабусі* виділені слова вжито помилково, оскільки контексту відповідають лексеми *спало на думку*. Свідченням лексичної ненормативності є подібні приклади: *Це мій образ життя* (замість *спосіб життя*); *Це викликає бурю незадоволень* у старшого покоління (замість *незадоволення*); *Що також веде до зникнення престижу української мови* (замість *спричиняє зникнення*); *Це явне самогубство має схожість з іншими* (замість *очевидне, неприховане*); *Довгий проміжок часу...* (замість *тривалий*); *Дружно ведуть пусті бесіди* (замість *спілкуються, розмовляють, бесідують*); *Але спочатку я задам Вам кілька запитань* (замість *поставлю*); *Такі багаточисельні зібрання* (замість *численні*); *Сьогоднішнє міроприємство усім сподобалося* (замість *захід*); *Наші погляди співпадають на ...* (замість *збігаються*); *Співставляючи ці поняття ...* (замість *зіставляючи*).

3-поміж відхилень від літературних норм на рівні лексики є невмотивовані русизми та суржикові анормативи, напр.: *Пішоходи спішать вкритись від дождю* (замість *поспішають схватися від дощу*); *Я не всіла намілуватися цим птахом* (замість *не встигла*); *Я, звичайно, не здаю іспит з цього предмету* (замість *не складаю*); *Можна привести безліч прикладів* (замість *навести*); *Дощова свіжість надавала мені сил* (замість *давала сили*); *Я спочатку не зрозуміла, про що йде мова* (замість *про що йдеться*); *Необхідно було казати білети* (замість *замовити квитки*).

Учні нехтують лексичною нормою й тоді, коли послуговуються українськими словами у невластивому їм значенні. Наприклад, *Так як зараз рання осінь...* У цьому разі варто використовувати слово *оскільки*. Порівняймо це: *Я добре відношуся до нього ...* (замість

ставлюсь). Відноситися в українській мові означає «перебувати в певній відповідності, співвіднесеності з чим-небудь» [1, с. 175]. А значення «виявляти певне ставлення до когось, чого-небудь» передається словом *ставитися* [1, с. 1381]. Типовими анормативами є слова *рахую, гадаю*, уживані у значенні *вважаю*: Я *рахую*, що поняття «добро» дуже складне; Я *гадаю*, що мистецтво вічне; Він *рахував* за потрібне попередити.

З тих самих причин відбувається порушення лексичних норм української літературної мови в низці подібних випадків: Дівчата *опинилися* *пустими* зсередини...; Треба звертати увагу на своє *поводження* з *навколишнім середовищем*; Треба *вживати* рідну мову; Добро перемагає в *найбільш великій кількості* випадків; Замість уроків хочеться сидіти вдома, *спостерігаючи* фільм у компанії друзів; Осінні дні *становляться* коротшими; Приходить осінь – і *починаються турботи* з *харчами*; Він так *добув поразку*; Вони *...печуться* за громадські інтереси.

Свідченням лексичної безпорадності [4, с. 28] є невміння використати синонімічне багатство української мови, що спричиняє повтори спільнокоренових та тих самих слів: *Вчиняють* не кращі *вчинки*; У нашому районі *побудували будівлю*; *Взимку* люди *радіють* снігу. Далі настає весна. Вона дає людям *радість*. Діти *радіють* співу пташок. Часто з синонімічного ряду вибирається недоречний для певного контексту (ситуації) компонент: На цій картині *намальовані* (замість *зображені*) часи кріпаччини.

Поширеним відхиленням від лексичних норм є вживання в одній конструкції родової та видової назв: Більшість *письменників та поетів* писали про кохання; У нашому районі *побудували будівлю для птахів та гусей*; А по осінньому лісу ходили *звірі та олені*; Повернувшись із рибалки, хлопці витягли з човна *великих риб і сомів*.

Уживання паронімів без спеціальної стилістичної настанови є свідченням незнання справжнього значення слова та типовим анормативом в учнівських роботах. Наприклад: Вони мають право на один телефонний *дзвоник* (замість *дзвінок*); Це важливий *напрямок* науки (замість *напряму*); Такий *лікарняний засіб ефектний*... (замість *лікарський, ефективний*); І всі його називали дуже *економічним* хлопцем (замість *економним*), бо він, подекуди, працював економістом.

Іншим різновидом лексичних помилок є плеоназми. Так зване багатослів'я представлено в основному на рівні підрядного словосполучення: Ми вчимося писати *свої власні* висловлення (зайве слово *свої*); Мені порадили написати *свою автобіографію*

(достатньо писати *автобіографію* або *свою біографію*); Це був для мене *несподіваний сюрприз* (сюрприз і є несподіванкою); Подруга привезла мені з Італії *пам'ятний сувенір* (зайве слово *пам'ятний*); У цій даній книзі... (достатньо писати *у цій книзі*); *Місяць серпень* був спекотним (зайве *місяць*); Він був під наглядом *дільничного дитячого лікаря-педіатра* (достатньо писати *дитячого лікаря* або *дільничного педіатра*); Ця фірма є *провідним лідером* у продажу... (зайве *провідним*); Будинок звели за *короткий період часу* (зайве *період*).

На особливу увагу заслуговують сполуки з надлишковою інформацією: Ми *пам'ятаємо і не забуваємо* своїх друзів (один із присудків зайвий); Він без *вагань і коливань* погодився на цю зустріч (доречним для цього контексту є слово *вагань*). Подібні анормативи простежуються й з-поміж конструкцій, переважно сурядних словосполучень, у яких поєднуються лексема іншомовного походження й тотожне їй за значенням українське слово, літературне слово та діалектне, просторічне тощо): *Солдати і вояки* щодня захищають нас; Аварію *зафільмував та зняв* реєстратор легковика; Депутати схвалили рішення *одноставно і однодушно*; Нещодавно я зустрів *старого давнього* друга; Не треба *заставляти чи змушувати* їх це робити і под.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українська мова має виразні індивідуальні риси на різних мовних ярусах, тому анормативи є свідченням недостатнього опанування мовних норм. Як бачимо, писемному мовленню учнів притаманні насамперед лексичні відхилення від літературної української мови. Верифікація мовних помилок у цій розвідці дала змогу виявити високий рівень таких помилок в учнівських роботах.

Отже, основні причини появи анормативних одиниць – це незнання норм сучасної української літературної мови, потужний вплив російської мови, а також дія аналогії до інших форм.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [укл. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Заволока С. П. Спогади про Сухомлинського / С. П. Заволока. – К.: Радянська школа, 1979. – 254 с.
3. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К.: Наукова думка, 1976. – 288 с.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
5. Савченко О. Я. Художні твори Василя

Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей / О. Я. Савченко // Педагогічний дискурс. – 2011. – Вип. 10. – С. 441–444.

6. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 160–169.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. [Текст] / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.

8. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1968. – 12 груд. – С. 1–10.

9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 284 с.

10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 310 с.

11. Сухомлинський В. О. Як добитися, щоб слово вихователя доходило до вихованця? : уривки з книги «Сто порад вчителю» / В. О. Сухомлинський // Педагогічна майстерня. – 2012. – № 1. – С. 20–21.

12. Цюпа І. А. Василь Сухомлинський (добротворець): серія біографічних творів життя славетних / І. А. Цюпа. – К. : Молодь, 1973. – 334 с.

13. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: Навч. посібник / С. В. Шевчук. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 480 с.

REFERENCES

1. *Velykiy tлумachniy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* (2005). [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv.

2. Zavoloka, S. P. (1979). *Spogady pro Suxomlyns'kogo*. [Memoirs about Sukhomlinsky]. Kyiv.

3. Pylyns'kiy, M. M. (1976). *Movna norma i styl'*. [Language norm and style]. Kyiv.

4. Ponomariv, O. D. (1992). *Stylistyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy*. [Stylistics of modern Ukrainian language]. Kyiv.

5. Savchenko, O. Ya. (2011). *Xudozhni tvory Vasyl'a Suxomlyns'kogo dl'a ditey yak dzherelo vukhovannya cinnostey*. [Vasyl Sukhomlynsky's artistic works for children as a source of values education]. Kyiv.

6. Suxomlyns'kiy, V. O. (1977). *Slovo pro slovo*.

[Word about word]. Kyiv.

7. Suxhomlyns'kiy, V. O. (1976). *Vybrani tvory: V 5-ty t.* [Selected Works: In 5 t.]. Kyiv.

8. Suxomlyns'kiy, V. O. (1968). *Slovo ridnoyi movy*. [The word of native language]. Kyiv.

9. Suxomlyns'kiy V. O. (1988). *Rozмова z molodym dyrektorom*. [Talk with a young director]. Kyiv.

10. Suxomlyns'kiy, V. O. (1988). *Sto porad uchytel'ev*. [One hundred tips for the teacher]. Kyiv.

11. Suxomlyns'kiy, V. O. (2012). *Yak dobytysia, shchob slovo vyhovatel'a doxodylo do vukhovancia? : uryvky z knygy «Sto porad vchytel'u»* [How to get the teacher's word to the pet?: excerpts from the book «Hundred Advice to Teacher»]. Kyiv.

12. Циупа, І. А. (1973). *Vasyl' Suxomlyns'kiy (dobrotvorec'): seriya biografichnyh tvoriv zhyttia slavetnyh*. [Vasyl Sukhomlynsky (goodbye): a series of biographical works of the glorious life]. Kyiv.

13. Shevchuk, S. V. (2002). *Ukrayins'ke dilove movlennia*. [Ukrainian business broadcasting]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЖИГОРА Ірина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми методики викладання сучасної української мови у початковій, середній та вищій школах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ЖИГОРА Ірина Валеріївна – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor of the Department of Methodology of Preschool and Elementary School Education (Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian Pedagogical University).

Circle of scientific interests: problems of teaching of modern Ukrainian Language in university.

Дата надходження рукопису 29. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул

УДК 37.091.12 : 378 . 48 . 12

ГЕРГУЛЬ Світлана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка e-mail: svet-gergul@ukr.net

ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема фахової підготовки вчителя завжди була і є актуальною

та затребуваною. Особливо гостро вона постає сьогодні, адже педагогічний процес, зокрема, зміст і характер професійної діяльності

вчителя постійно змінюється, викликаючи в педагога потребу в оволодінні новими педагогічними засобами та методами впливу на формування особистості школяра. Отже, випускник педагогічного навчального закладу має бути висококваліфікованим спеціалістом, всебічно розвинутою, творчою особистістю, яка вмє самостійно здобувати знання, мислити, вмєло передавати інформацію іншим. У нормативних документах (Державна національна програма «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті» (2001 р.), Державна програма «Вчитель» (2002 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки), Законах України «Про освіту» (редакція станом на 24.07.2014), «Про вищу освіту» (редакція станом на 01.07.2014), а також відповідно до вимог ЮНЕСКО, Міжнародної організації співробітництва й розвитку освіти (2002 р.), Стандартів компетентностей для вчителів (2008 р.), особлива увага приділяється концептуальним засадам формування системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, окреслюються орієнтири, основні принципи й умови їхнього становлення і професійного розвитку.

Актуальність фахової підготовки майбутнього вчителя у сучасних вищих педагогічних навчальних закладах зумовлена необхідністю подолання наступних суперечностей: між необхідністю у формуванні в студентів професійної майстерності та недостатньою увагою навчального закладу до даної проблеми; між об'єктивною потребою якісного перетворення процесу навчання майбутнього вчителя й існуючими традиційними класичними методами навчання; між зростаючим попитом практичної реалізації даного процесу та відсутністю достатнього теоретичного та технологічного забезпечення.

Для подолання існуючих суперечностей, виявлення доцільних шляхів підвищення педагогічної майстерності майбутнього вчителя украй необхідним є чітка організація навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, а також звернення до надбань історико-педагогічної науки, доробку вітчизняних учених, їх конструктивне вивчення з метою вдосконалення й підвищення якості освіти. Особливе місце серед надбань світового педагогічного досвіду посідає теоретичний і практичний доробок Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970). Він вирізняється багатогранністю, яскраво вираженим новаторським характером і найповніше відповідає вимогам сучасності, збагачує педагогічну науку новими фактами й теоретичними положеннями, дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творча спадщина видатного педагога завжди була предметом дослідження провідних науковців та вчителів-практиків. Значний вклад у вивчення педагогічного досвіду В. О. Сухомлинського внесли вітчизняні вчені І. Д. Бех, А. М. Богуш, М. В. Богуславський, А. М. Борисовський, М. С. Вашуленко, Г. Н. Волков, В. Г. Кузь, М. І. Мухін, В. Г. Риндак, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська, В. Л. Федяєва та ін.

Погляди В. О. Сухомлинського на особистість учителя висвітлили у своїх дисертаційних роботах К. А. Юр'єва «Естетична культура вчителя у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» (1993), С. В. Білецька «Взаємовідносини учителя і учнів в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» (1994), А. М. Луцок «Проблема педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині В. О. Сухомлинського» (1996) та ін. Деякі аспекти професійної діяльності вчителя в педагогічній спадщині видатного педагога-гуманіста були в полі зору М. Я. Антонця, Л. С. Бондар, В. Г. Бутенка, В. А. Василенко, Н. А. Василенко, А. Я. Розенберга, Л. М. Сіднева, М. І. Сметанського та ін.

Різні аспекти фахового становлення, педагогічної майстерності, професійного саморозвитку та самоосвіти вчителя, вдосконалення технологій навчання майбутнього фахівця вивчали І. Дереза, О. Дубасенюк, С. Єлканов, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Л. Коробка, В. Вітюк, Ю. Рева, О. Остапчук, М. Морозова, Г. Топчій та ін. На сьогодні проблему професійної підготовки педагогів широко відображено в працях вітчизняних дослідників Н. Батечко, О. Баркунова, І. Зязюна, С. Калашнікової, В. Коваль, Т. Кожевникова, В. Кременя, Т. Крюкова, В. Майбороди, Н. Побірченко, О. Семенов, С. Сисоевої, які розглядають проблему вищої педагогічної освіти, формування педагогічної майстерності, професіоналізму, підготовки вчителів до педагогічної практики.

Однак згадані дослідники, розкриваючи багатогранність педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, лише фрагментарно розглядали проблему творчого використання здобутку видатного педагога у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів. Отже, мета написання статті полягає у вивченні та узагальненні поглядів видатного педагога на дану проблему.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній філософській, психологічній, педагогічній та методичній літературі до цього часу ведуться дискусії щодо трактування поняття «професійна

підготовка майбутнього вчителя». Більшість науковців єднаються у думці, що це процес формування й набуття настанов, знань та вмінь, необхідних спеціалісту для належного виконання спеціальних завдань навчально-виховного процесу (О. Абдуліна, Н. Кузьміна, Н. Гализіна та ін.).

Глибокий та ретельний аналіз наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що процес професійної підготовки майбутнього вчителя має певні етапи та передбачає загальну, спеціально-професійну та особистісну підготовку студента до роботи за фахом. Загальна підготовка ставить за мету озброєння майбутніх філологів знаннями з гуманітарних і соціоекономічних предметів (історія, філософія, екологія, соціологія, економіка, інформатика тощо). Спеціально-професійна підготовка включає вивчення студентами психологічних, педагогічних, методичних та мовних дисциплін. Особистісна підготовка передбачає самовиховання, самоосвіту та саморозвиток майбутнього спеціаліста (динамічний та неперервний процес самопроєктування особистості, що характеризується зростанням, становленням, інтеграцією та реалізацією професійно значущих особистісних рис і здібностей, професійних знань та вмінь; активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу).

Закцентуємо увагу на творчому використанні педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у процесі фахової підготовки майбутніх учителів на філологічному факультеті Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка за такими спеціальностями: «Середня освіта. Мова та література (англійська)», «Середня освіта. Українська мова та література».

Наслідуючи мудрі поради Василя Олександровича, студенти пізнають основи діяльності вчителя, стають посередниками між педагогічною наукою та практикою, працюють над перспективами вдосконалення навчально-виховного процесу, вивчають провідний педагогічний досвід кращих учителів та вчать ся упроваджувати його під час проходження педагогічної практики, створюють індивідуальну педагогічну лабораторію. Адже, як стверджував В. О. Сухомлинський, «чим більше знає вчитель, тим легше його учням засвоїти елементарні знання, тим більшим авторитетом і довір'ям користується він серед учнів і батьків, тим більше до нього, як до джерела знань, тягнуться діти» [3, с. 55].

Педагогічні дисципліни викладаються на факультеті протягом чотирьох років у такій

послідовності курсів: «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Сучасні технології навчання та виховання». В даному контексті вагомим значення набуває самостійна робота студентів. Саме вона є найважливішим компонентом педагогічного процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної, групової та колективної навчально-виховної діяльності, яка здійснюється як під час аудиторних, так і позааудиторних занять, без участі викладача, проте під його безпосереднім керівництвом [1, с. 320].

Під час вивчення історії педагогіки студенти I курсу знайомляться із життєвим шляхом та творчим досвідом Василя Олександровича, вивчають його біографію та самостійно опрацьовують його книги. При цьому особлива увага звертається на книгу «Серце віддаю дітям» [5].

Студенти II курсу, виконуючи самостійні роботи із «Педагогіки», читають твір «Пависька середня школа», конспектують розділи книги, а саме: «Дружний педагогічний колектив – запорука успіху навчально-виховної роботи», «Моральне виховання», «Розумове виховання»; створюють власну «скарбницю цитат В. О. Сухомлинського». Для самостійного опрацювання студентам філологічного факультету також пропонується праця Василя Олександровича «Батьківська педагогіка».

За програмою курсу «Педагогіка» дану роботу вони виконують у ході вивчення розділу «Теорія виховання». Таким чином, у майбутніх учителів формується стійке уявлення про те, що найвищою, найблагороднішою та найпочеснішою мрією кожного батька і матері В. О. Сухомлинський вважав творення людини, оскільки вони не тільки продовжують свій рід і відтворюють себе в своїх дітях, а й несуть відповідальність за нову людину, людство і його майбутнє загалом [2]. Ґрунтовне опрацювання педагогічної спадщини видатного Василя Олександровича дає змогу студентам виконати індивідуальний творчий проєкт, зокрема створити перелік рекомендацій і побажань батькам, учителям та класним керівникам, а також розробити семінар-практикум «Традиційні й нетрадиційні форми роботи з батьками».

У процесі вивчення розділу «Школотзнавство» майбутні вчителі опрацьовують твір «Розмова з молодим директором школи». Вони не просто читають та конспектують дану працю видатного педагога, а й, беручи саме її за основу, самостійно створюють індивідуальний проєкт «Відвідування та аналіз уроків», презентують його під час проведення круглого столу

«Специфіка управлінської діяльності навчальним закладом» [4].

На III курсі, готуючись до практичних занять з «Основ педагогічної майстерності», студенти у праці «Сто порад учителю» знаходять відповіді на питання, які їх хвилюють: «Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується?», «Будьте доброзичливими», «Про роботу з «важкими» учнями», «Поради вчителю, який починає працювати в школі», «Як виховувати самодисципліну в розумовій праці» тощо. Завданням до кожного практичного або лабораторного заняття є таке: «Самостійно доберіть цитату з творів В. О. Сухомлинського, яка могла б стати епіграфом до даної теми» [6].

Педагогічну спадщину Василя Олександровича студенти самостійно вивчають і на 4 курсі, під час підготовки індивідуальних творчих завдань до спецкурсу «Сучасні технології навчання та виховання». Його мета – поглиблення та розширення професійної підготовки спеціалістів, становлення творчої індивідуальності майбутнього педагога, що розвивається й формується в умовах альтернативної освіти. Зміст спецкурсу орієнтований на нову галузь педагогічної науки – педагогічну інноватику; глибше ознайомлення студентів із новітніми досягненнями сучасної науки і прогресивними зарубіжними та вітчизняними освітньо-виховними технологіями; вивчення найбільш типових моделей альтернативної освіти, що різняться своєрідністю, яскраво вираженим авторським підходом до трактування педагогічних ідей; детальний розгляд тих концепцій та освітніх проєктів, які стали основою масових педагогічних рухів, дали імпульси розвитку гуманістичної педагогіки.

Авторська школа Василя Сухомлинського також є предметом самостійного вивчення. Особлива увага приділяється опрацюванню праці видатного педагога «Листи до сина» та статей «Педагогіка серця», «Не бійтесь бути ласкавими», «На нашій совісті – людина», «Праця, покликання, щастя», «Слово до учнів». Також студенти пишуть реферати на тему «Технології виховання В. О. Сухомлинського».

Таким чином, протягом чотирьох років вивчення предметів педагогічного циклу студенти філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка не просто читають та конспектують твори видатного педагога, у них формується уявлення про організацію навчально-виховної роботи в школі, професію вчителя, його педагогічну майстерність та адміністративну діяльність. Спираючись на здобуті самоосвітньою

діяльністю знання, майбутні вчителі розв'язують педагогічні завдання, оволодівають елементами педагогічної техніки; відкривають для себе засоби й напрями цілеспрямованого професійного самовдосконалення.

Висновки і перспективи подальших розвідок напруму. Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що ми розглянули лише творче використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів-філологів. Проте це дозволяє нам зробити висновок про важливість та необхідність використання здобутків безцінного науково-практичного доробку видатного педагога, який і досі залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної педагогічної думки. Актуальним видаються питання формування професійної майстерності майбутнього педагога, використання студентами педагогічної спадщини Василя Олександровича у процесі проходження педагогічної практики, а також вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу. Отже, саме за цими напрямками варто продовжувати наукові розвідки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Стеблєва К. К. Організація самостійної роботи студентів ВНЗ за допомогою засобів інформаційних технологій / К. К. Стеблєва // Особливості підготовки сучасного фахівця: наук.-метод. зб. – Київ, 2012. – С. 317–325.
2. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1987. – 256 с.
3. Сухомлинський В. О. Павльська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393–626.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 419–654.

REFERENCES

1. Steblova, K. K. (2012). *Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv VNZ za dopomohoiu zasobiv informatsiinykh tekhnolohii*. [Organization of independent work of students of higher educational institutions with the help of information technologies] *Osoblyvosti pidhotovky suchasnoho fakhivtsia: nauk.-metod. zb.* Kyiv.
2. Sukhomlynskyj, V. O. (1987). *Batkivska pedahohika*. [Parent Pedagogy]. Kyiv.
3. Sukhomlynskyj, V. O. (1977). *Pavlysjka serednja shkola*. [Pavlysh secondary school]. Kyiv.
4. Sukhomlynskyj, V. O. (1977). *Rozmova z*

molodym dyrektorom. [A conversation with a young headmaster]. Kyiv.

5. Sukhomlinskyj, V. O. (1977). *Sertse viddaiu ditiam*. [I give my heart to the children]. Kyiv.

6. Sukhomlinskyj, V. O. (1976). *Sto porad vchytelevi*. [One hundred pieces of advice to the teacher]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГЕРГУЛЬ Світлана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов, заступник з виховної роботи декана філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Наукові інтереси: педагогічна спадщина

В. О. Сухомлинського, фахова підготовка вчителів, самоосвітня діяльність вчителя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GERGUL Svitlana Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogics and Methods of Foreign Languages Teaching of T. G. Shevchenko National university «Chernihiv colehium».

Circle of scientific interests: pedagogical heritage of V. A. Sukhomlinskyi, vocational training of teachers, self-educational activities teacher.

Дата надходження рукопису 14. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул

УДК37.015.31; 57.081.1

ЄЛДІНОВА Світлана Миколаївна –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail : eldinova-svetlana@rambler.ru

ПРИРОДООХОРОННЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ У ПРАЦЯХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні зміни буття людей, обумовлені глобалізацією та технічними досягненнями, порушують рівновагу між суспільними системами, загрожують вичерпанню біологічних ресурсів планети. Руйнація екологічної ніші довкілля, забруднення навколишнього середовища погіршують якість життя людини, визивають ріст захворювань, у тому числі і з генетичними відхиленнями. Все це вимагає людство вирішувати проблему: глобальний екологічний колапс – чи зміни у світогляді.

Для подолання духовно-екологічної кризи сучасного життя необхідне досягнення гармонії та комфорту у всіх суспільних сферах: науці, мистецтві, релігії, моралі і, врешті решт, у зміні мислення, звичках і поведінці кожної людини. Цей «культурний шок» особливо вразив не тільки молодіжне середовище, а й підлітків та дітей молодшого шкільного віку. Саме у такому віці формуються зразки власного «Я», система духовно-моральних цінностей і схеми поведінки. У цей час на формування особистості впливає її оточення, правила поведінки дорослих, на які орієнтуються діти, некритично засвоюючи «дорослі» цінності. Тому актуальною стає проблема виховання юної особистості інноваційного типу, адекватну як для подолання сучасної духовно-екологічної, соціально-економічної кризи, так і перспективам майбутнього «суспільства

знань», яке, на відміну від сьогоденного інформаційного, спроможне одночасно з технологічними передбачати ще й гуманітарні цілі. У зв'язку з цим екологічна освіта стає для суспільства виходом з духовно-екологічної кризи, а природоохоронне виховання молодших учнів – ефективним механізмом подолання споживацької свідомості майбутніх поколінь.

У формуванні цінностей людини інноваційного типу головну роль у всі епохи виконувала школа. Шкільні педагогічні колективи накопичили значний досвід навчально-виховної діяльності щодо розвитку природоохоронної активності молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади сучасної екологічної освіти формувалися під впливом вітчизняних учених та педагогів В. Вернадського, Б. Всесвятського, В. Сухомлинського, І. Зверева, І. Суравегіної та ін. Вагомий внесок у розробку питання екологічної освіти в рамках вивчення шкільних навчальних курсів здійснили С. Васильєв, Т. Кучер, О. Лабенко, С. Лебідь та ін. Актуальними є праці присвячені проблемі ціннісного ставлення до природи та формування екологічної культури учнів відповідно до вікової групи – праці Н. Бутенко, Р. Науменко, Н. Пустовіт. Проблема природоохоронного виховання учнів молодших класів у працях

В. О. Сухомлинського не знайшла належного висвітлення в науковій літературі, що і обумовило наше звернення до неї.

Метою даної публікації є аналіз практичного досвіду видатного педагога, гуманіста, дитячого письменника В. О. Сухомлинського у питаннях природоохоронного виховання учнів молодших класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан методичної розробленості організації природоохоронної та дослідницької роботи молодших школярів розкривають програмно-методичні матеріали та збірники методичних статей. Дослідники наголошують на тому, що у природоохоронному вихованні учнів важливим аспектом є виховання любові до оточуючого середовища та відповідальності за свою діяльність.

Велику роль у розвитку даної проблематики як у теоретичному, так і у практичному вимірі відіграють праці видатного педагога В. Сухомлинського, який завдання природоохоронного виховання вбачав у тому, щоб емоційно-естетичні багатства, здобуті в процесі спілкування з природою в дитячому та підлітковому віці, входили в духовне життя як одна з найглибших людських потреб [3, с. 549]. Педагогічна система В. Сухомлинського побудована на основі тісної взаємодії дитини з оточуючим середовищем. На думку педагога-новатора, природа перетворюється на механізм виховання лише за умілої педагогічної діяльності вчителя. Спілкування з природою вирішує цілий ряд педагогічних задач, виховуючи в молодших школярів позитивні людські якості та формуючи досвід взаємодії з оточуючим середовищем.

На думку В. Сухомлинського, природоохоронне виховання повинно забезпечити молодших школярів науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти значення природи для кожної дитини, сформувати потребу дітей у спілкуванні з природою та навчити дітей брати активну участь у збереженні природи та довкілля.

В. О. Сухомлинський вибудував чітку педагогічну систему, орієнтовану на природоохоронне навчання і виховання. На думку педагога, суспільне виховання не повинно відокремлювати дитину від навколишнього світу, а навпаки – зобов'язане максимально враховувати особливості її розвитку як природної істоти: «людина була й завжди залишається дітям природи. І те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури» [5, 127].

Навчити дітей мислити такими

категоріями, які б допомогли їм усвідомити свою природну сутність, невіддільність від природи, а звідси і вміння застосовувати набуті знання для подальшого її збереження і розвитку – основні завдання, над якими повинні працювати вчителі загальноосвітніх шкіл. Самих екологічних знань з охорони природи навколишнього середовища недостатньо, якщо вони не втілюються на практиці. Учені, досліджуючи спадщину екологічного виховання В. О. Сухомлинського, прийшли до висновку, що метою природоохоронного виховання великого педагога і природолюбця було цілеспрямоване формування у його вихованців міцних екологічних знань, розуміння органічного взаємозв'язку і єдності людини з навколишнім середовищем як єдиної гармонії, ролі природи у житті дітей, необхідність її охорони, виховання особливої відповідальності за стан навколишнього середовища.

З дитячих років, коли діти з інтересом отримують знання, треба формувати у них природоохоронний світогляд. У молодші шкільні роки найактивніше формується світогляд людини, її характер, звички, ставлення до природи і навколишнього світу.

У системі виховання В. Сухомлинського природі приділяється значна роль як об'єкту пізнання, сфері активної діяльності. Педагог звертає увагу на те, що у вихованні учнів важливу роль відіграє їх тісна взаємодія з природою. Так, у казці «Квітка сонця» педагог не тільки розповідає дітям, чому соняшник називають «квіткою сонця», а й допомагає дітям зрозуміти, як рухається сонце протягом доби навколо своєї осі, що таке «обрій» і «ранкова зоря».

Прочитавши оповідання «Конвалія в саду», учні починають розуміти, що зірвавши дивну квітку, вони причинять природі шкоду: «в саду стане похмуро й незатишно», «що замовкнуть пташки», що квітка конвалії робить наше життя радісним і приємним, квіткою потрібно милуватися в саду, а не нести її до своєї кімнати. І тоді квітка принесе радість в саду багатьом людям. Діти не тільки починають берегти природу, а й розуміють, що дбати тільки про радість для себе – це недобре.

З казки «У гості до конвалії» учні дізнаються про роботу бджіл, про пасіку, про срібні дзвіночки – конвалії, про пилок, яким бджілка годує своїх діток. І учні починають усвідомлювати, що в природі все влаштоване гармонійно, і не повинна людина своєю діяльністю порушувати цю гармонію та шкодити і довкіллю, і собі.

Казка «Дівчинка і ромашка» не тільки розповідає про маленьку дівчинку і квітку Ромашку, а й навчає молодших учнів, що треба дбати про менших за себе, що кожна жива

істота у цьому світі повинна бути комусь потрібною, що необхідно дружити і один з одним, і з Сонечком, і з природою, і з іншими квіточками – Волошкою, Вогняною Маківкою, і з весняним вітром. А найголовніше це те, що саме діти можуть посадити багато-багато квітів і прикрасити своєю працею не тільки шкільну ділянку, а й своє подвір'я, вулицю. Приклад дітей надихне дорослих, і вони разом з батьками посадять багато дерев, кущів, троянд. Своєю дружною працею прикрасять рідне місто і свою країну.

Саме про те, як дорослі передають власний досвід своїм дітям, навчають їх працювати на землі та дбати про свій садок, про свою родину, і розповідає казка В. Сухомлинського «Я вирощу внучку, дідуся». Якщо учні зрозуміють, що садити і вирощувати сади – це не тільки корисно, а й можна від цього одержувати велике моральне задоволення, то ставши батьками, вони навчать і своїх дітей цій корисній справі, а наші сади і села будуть зеленими та даруватимуть свої соковиті, солодкі плоди. І не потрібно буде купувати заморські вишні, яблука, тому що є свої, червоні та запашні.

Використовуючи казки для природоохоронного виховання молодших учнів, Василь Сухомлинський вважав найголовнішим те, щоб у казці була глибока думка, щоб діти замислювалися. Так, казка «Як починається осінь», на перший погляд, знайомить дітей зі зміною пори року; зі старшою донькою Діда Мороза – Осіню та молодшою – Весною. У той же час школярі дізнаються, що саме восени збирають пшеницю, тому що колоски стають жовтими, а калина – червоною, що осінню «над водою піднімається сивий туман і довго не розходить», що «журавлі піднімаються високо в небо й тривожно курличуть», що сонце восени стоїть низько та вже не гріє. Вчитель може звернути увагу дітей на те, що місяць вересень, початок осені, став набагато теплішим, ніж раніше, що не всі птахи поспішають у вирій, що температура на планеті підвищується, а це може призвести до природничих катаклізмів. І все це пов'язано з діяльністю людини.

У багатьох казках В. Сухомлинського прослідковується любов до природи, до її мешканців. Казка «Два метелики» розповідає учням, що метелики у природі всі різні, і всі дуже гарні. Одні схожі на хмаринку, інші – на сонечко. Вчитель навчає дітей, що треба оберегати метеликів у природі, не можна їх ловити, бо це їм нашкодить. Вони загинуть, і вже не зможуть милувати своєю красою ні дорослих, ні дітей. І ще ця казка і оповідання «Хто свічки засвітив» вчить дітей тому, що все живе на землі росте і процвітає завдяки

сонечку.

Великий педагог вважав, що самих природоохоронних знань, якщо вони не втілюються на практиці, недостатньо. Важливо, щоб молодші школярі брали участь у збереженні і збагаченні природи рідного краю, тільки у цьому разі у них формуються необхідні уміння і навички, розвивається відповідальне, бережливе ставлення до навколишнього середовища. Саме цій ідеї присвячено оповідання В. О. Сухомлинського «Дуб під вікном», в якому розповідається про красуню онучку, яка просить діда зрубати дуба. Мудрий старий лісник замість того, щоб зрубати столітнього дуба, кличе своїх дітей й онуків будувати хату в іншому місті, а вже біля нової хати їхня сім'я насадить молодих дубочків і буде цей дубовий гай шуміти та радувати його правнуків.

В. Сухомлинський був глибоко переконаний, що ідеї природоохоронного виховання будуть продовжуватись і реалізовуватись в подальшому екологічному вихованні підростаючого покоління. Сутність ідей природоохоронного виховання В. Сухомлинський вбачав в систематичному, терплячому, довготривалому впливі на розум дитини з метою, щоб та усвідомила і відчула «себе як невід'ємну частину природи, здивувалася, навіть була вражена думкою, що людина до того часу сильна й могутня, поки вона є вірним сином матері-природи, що вміє берегти почуття вдячності за те, що вона живе; поки вона діяльна клітина організму, що називається природа» [4, с. 519]. З цього повинно починатися природоохоронне виховання підростаючого покоління.

Казка В. О. Сухомлинського «Фіалка і бджілка» вчить дітей бути уважними та звертати увагу на прикмети, які допоможуть їм краще зрозуміти природу та навколишній світ. Щоб запобігти безсердечності, школярів треба виховувати у душі турботи, тривоги, неспокою про живе і красиве. «З перших днів перебування в школі, – писав В. Сухомлинський, – ми спонукаємо до такого: якщо ти побачив, що на дереві надламана гілочка, дбайливо підв'яжи її, змаж рану; якщо це зроблено вміло і своєчасно – гілочка приживеться. Ми постійно вчимо це робити, але це лише один бік справи. Головне в тому, щоб у дитини заболіла душа, коли вона побачила пошкоджене деревце» [7, с. 156].

Вчений-новатор В. Сухомлинський формував цілісне ставлення до природи, виховував почуття відповідальності за стан довкілля. Підтвердженням цього є такі висловлювання педагога: «Ми вважали дуже важливим виховним завданням те, щоб наші вихованці бачили свою єдність з природою, переживали турботу і тривогу про збереження

і примноження природних багатств. Думка про те, що ми, діти природи, повинні бути дбайливими і вдячними, особливо виразна і хвилююча тоді, коли діти бачать плоди землі, замислюються, як треба оберігати джерело, з якого п'ють» [5, с. 135]. Так, на підтвердження цих слів, оповідання В. О. Сухомлинського «Як ріка розгнівалася на дощик» допомагає учням початкових класів не тільки краще зрозуміти значення термінів «лівий берег», «правий берег», «русло», «течія», а й навчає молодших школярів, що потрібно оберігати русло річки, стежити за чистотою її берегів для того, щоб досхочу купатися влітку в річці та милуватися білосніжним лататтям, яке росте в річці.

Великий педагог не тільки розкрив роль і значення почуттів у житті і діяльності дитини, а й показав природу як важливий засіб природоохоронного, інтелектуального і духовного її розвитку. «Природа – величезної ваги виховний екологічний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного виховного процесу» [5, с. 136]. Природа, як світ, у якому дитина народжується, пізнає навколишню дійсність і саму себе, полегшує природоохоронну виховну роботу і водночас вдосконалює її, бо робить її багатшою, багатограннішою.

Вчитель, який використовує у своїй роботі педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського, досягає великої ефективності у природоохоронному вихованні молодших учнів. Любов до природи, взаємоповага, моральне багатство, турбота і охорона природи – ось головні ідеї творення системи особистісних цінностей дитини. Тому В. Сухомлинський акцентує у своїх працях увагу на ідеї виховання людини, як необхідності вирішення соціальних та природоохоронних проблем [1, с. 100].

Для початкової школи, яка нині розпочала перехід до нового змісту і структури, особливе значення мають ідеї В. Сухомлинського. У процесі реформування школи необхідно розвивати ідеї природоохоронного виховання молодших школярів. Адже саме вони допомагають формувати естетичні, практичні, екологічні, пізнавальні, моральні цінності у дітей. Допомагають розширити уявлення дітей про явища живої і неживої природи, їх взаємозв'язок і взаємозалежність, вести спостереження за красою і різноманітністю природи рідного краю та виховання у дітей дбайливого ставлення до природи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Найповніше врахування природної основи дитини – основна гуманістична ідея В. О. Сухомлинського. Недооцінка цих основ веде до відчуження від органічного зв'язку з природним середовищем,

послаблює зв'язок поколінь. Тому основною є ідея відповідальності кожного за життя всіх людей на планеті.

В наш час педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського має велике суспільне значення. Використання принципів природоохоронного виховання у практиці сучасної початкової школи допомагає дітям сприймати, аналізувати, порівнювати, вивчати нову інформацію та збільшує інтерес до природи, бажання не тільки спілкуватися з нею, а й оберігати і охороняти. Великий педагог показав роль природи як важливого засобу духовного, екологічного і природоохоронного розвитку дитини. Природоохоронне виховання вчить дітей бачити і берегти красу рідної природи, бути духовно багатими, благородними та щедрими.

Науково-педагогічний та практичний доробок В. Сухомлинського, його ідеї щодо спілкування та взаємодії школярів з природою є актуальними для сучасних навчальних закладів. Багатогранність творчої спадщини видатного педагога глибоко вивчається в багатьох країнах світу та збагачує сучасну педагогічну думку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кузь В. Школа В. Сухомлинського – школа самореалізації особистості учня / В. Кузь // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – №5. – С. 5–10.
2. Сухомлинский В. А. Природа, труд, мировоззрение / В. А. Сухомлинский // Биология в школе. – 1970. – №5. – С. 5–13.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. – В 5 т. – К.: Вища школа, 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. – В 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С. 419–654.
5. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. – В 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.5. – С. 122–139.
6. Сухомлинський В. О. Могутній вихователь: з виступу В. О. Сухомлинського на Республіканській нараді з питань літератури для дітей // Радянська освіта. – 1969. – № 34. – С. 9–10.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. – В 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.

REFERENCES

1. Kuz, V. (2002). *School V. Sukhomlinsky – school of self-realization of the student's personality*. [School of Sukhomlinsky V. O. is a school of self-realization of personality of student]. Ternopil.
2. Sukhomlinsky, V. A. (1970). *Nature, labor, worldview*. [Nature, labour, world view]. Kyiv.

3. Suhomlinsky, V. O. (1977). *Birth of a citizen*. [Births of citizen]. Kyiv.

4. Suhomlinsky, V. O. (1977). *One hundred tips for the teacher*. [One hundred advices to the teacher]. Kyiv.

5. Suhomlinsky, V. O. (1977). *Development of Individual Abilities and Students' Tendencies*. [Developing individual flairs and inclinations of students]. Kyiv.

6. Suhomlinsky, V. O. (1969). *Mighty educator: from V. O. Sukhomlynsky's speech at the Republican Meeting on Literature for Children*. [The Mighty educator: from the performance of V. O. Suhomlinsky on the Republican conference on questions literature for children]. Kyiv.

7. Suhomlinsky, V. O. (1977). *I give my heart to the children*. [Give Heart to the children]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЄЛДІНОВА Світлана Миколаївна –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми природоохоронного виховання молодших школярів, роль казки у природоохоронному вихованні учнів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ELDINOVA Svetlana Mykolaivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Department of Methodologies of Preschool and Primary Education.

Circle of scientific interests: problems of nature protection education of junior schoolchildren, role of fairy-tale in nature protection education of students.

Дата надходження рукопису 11. 08. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор О. С. Радул

УДК 378.016:811.161.2

ІЛІАДІ Олександр Іванович –

доктор філологічних наук, завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com

ГРОМКО Тетяна Василівна –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

Центральноукраїнського державного педагогічного Університету імені Володимира Винниченка

e-mail: tvhromko@i.ua

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ (курс «Українська мова за професійним спрямуванням»)

Постановка та обґрунтування проблеми. Симптоматичною для сучасного покоління фахівців є потреба постійного інформаційного обміну, збирання, оцінювання та класифікації як окремих фактів, так і потоків інформації. Це спосіб поведінки і загалом виживання в умовах інформаційного суспільства, де набуває нове зберігає свою цінність лише допоки воно становить інтерес для зацікавленої сторони, а інтереси часто занадто швидко змінюються, згасають і зникають. Інколи проблема відсутності інтересу до повідомлення полягає не стільки в ньому самому (воно може зберігати актуальність тривалий час), скільки у способі його репрезентації, тобто невмінні грамотно його озвучити, чітко позиціонувати головну думку, розставити логічні наголоси, відділивши першочергове від другорядного. А значить, для максимально продуктивного застосування інформації потрібен якісний апарат її представлення. Для сучасної ділової

людини таким апаратом є професійне логічно зважене мовлення, показником якого, окрім всього іншого, є вміння створювати монологи. Існує ще й зворотний (перцептивний) бік проблеми спілкування: фахівець у будь-якій галузі повинен оперативно сприймати будь-яку форму мовлення, схоплювати головну думку повідомлення, будувати діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції.

Багато в чому якість способу повідомлення/сприйняття інформації залежить від влучності дібраного слова як носія контрольної важливих для комунікативної ситуації нюансів. Відповідно, шанси комунікантів на повноту розуміння одним одного збільшуються пропорційно розширенню діапазону індивідуального вокабулярія кожного з них: чим довший ряд синонімів, тим більше можливостей підібрати необхідний синонім. Отже, ми підійшли до того, що слово – один із інструментів

професійної діяльності будь-якої галузі. Багатство лексики як складової рівня культури мови і техніки мовлення значною мірою відбиває професійну майстерність, імідж та успіх професійної особистості. Оскільки мова – засіб саморозвитку й самовираження особистості, то її комунікативна культура створює враження про її інтелект, вихованість, які виявляються саме через мову. Таким чином, глибока мовна і мовленнєва культура є запорукою формування перманентно необхідних кожному навичок професійного спілкування, а тому проблема їх вироблення існуватиме, поки буде існувати професійне спілкування. Проте якщо для студентів філологічного факультету мовна компетентність – рід професійної діяльності, якому властиве теоретичне осмислення природи і механізму цієї компетентності, то для студентів інших спеціальностей вона є лише формою досягнення професійного успіху, для чого в ідеалі потрібна тільки практика. Цим і зумовлена специфіка мовної підготовки нефілологів (практичне спрямування), спроби аналізу якої завжди будуть актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід був застосований у працях Н. Кузьміної, Л. Петровської, А. Маркової, Л. Мітіної, Л. Олексєєвої та ін. Проблема формування компетентності висвітлювалася такими дослідниками, як В. Байденко, І. Зимня, У. Каннінг, Б. Креме, В. Куніцина, Г. Рот, Б. Рунде, В. Сейд, Б. Шпінат, Г. Шотмейер. Докладні, структурні характеристики компетентності неодноразово були в центрі уваги С. Гончарова, В. Куніцина, В. Первутинського [3]. Аналіз змісту компетентності, характеристики її складових представлено у дослідженнях вітчизняних науковців – О. Локшиної, О. Пометун, В. Свистун, В. Ягупова; сучасні тенденції розвитку змісту освіти у зарубіжних країнах були схарактеризовані О. Овчарук, Я. Кодлюк, К. Корсаком [4, с. 33]. Однак викликає подив, що в Україні відсутні серйозні спроби розв'язання питань професійної мовнокомунікативної компетенції філологічного спрямування.

Мета статті – висвітлити окремі аспекти проблеми формування професійної мовнокомунікативної компетенції у студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна культура – це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що

живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу її духовного життя. У мові відбивається ідейна спрямованість духовного життя людини, слово містить у собі невичерпні можливості для впливу на її світоглядну сферу [6, с. 319]. Практичне володіння правилами і нормами української літературної мови, мовна культура – необхідні складники мовної особистості посадових осіб, які створюють імідж органів державної влади і місцевого самоврядування. Мистецтво спілкуватися диктує якість результатів надання послуг населенню, адже практика доводить, що слово може не тільки спричинити функціональні зміни в організмі, але і буквально вбити людину. Для прогнозування можливості таких ситуацій та їх уникнення посадовець повинен мати поняття про культуру мовлення: вміти добирати мовностилістичні засоби і прийоми відповідно до умов і цілей спілкування, передаючи певний психокультурний контекст [7, с. 87]. Саме це є стрижнем, на який нанизуються професійні знання та вміння фахівця. Тому логічним є уведення до навчальних планів закладів вищої школи практичного курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

Будь-яка професійна діяльність потребує солідного набору певних мовнокомунікативних умінь. Ситуації, що виникають у професійному середовищі, характеризують за такими критеріями: місце і час виникнення ситуації; обставини, за яких виникла ситуація; соціальні і професійні ролі учасників; операції, які виконують учасники; канал комунікації (телефон, електронна пошта, публічний виступ, спілкування віч-на-віч тощо). З огляду на ці параметри, ситуації поділяють на загальні та специфічні [5, с. 7]. Обидва види ситуацій передбачають певні професійні мовнокомунікативні вміння, які відповідно поділяють на загальні і вузькоспеціальні. Так, типовою професійною ситуацією є налагодження контактів. У цій ситуації використовують загальні мовнокомунікативні вміння: відрекомендуватися, спілкуватися по телефону, писати листи різних типів, будувати діалог. До типових професійних ситуацій належать також засідання, ділові зустрічі, бізнес-ланчі, робочі дискусії, перемовини. Вони потребують умінь будувати діалог, полілог, виступати з доповіддю, обговорювати професійні теми, писати протокол засідання, готувати звіт про засідання тощо. Такі специфічні ситуації притаманні філологічному редагуванню, опанування якого можливе завдяки вивченню курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

Професійні мовнокомунікативні вміння особистості визначають її мовленнєву

поведінку, яку можна схарактеризувати як мовлення в конкретній ситуації. Саме вона відображає культурний і освітній рівень людини. Мовець повинен добирати мовні одиниці за стилем, складністю, типом інтонації, способом побудови речень, супроводженням мімікою і жестами. Наприклад, під час презентації необхідно оголосити назву презентації, пояснити підстави і причини її проведення, порівняти ідеї та ін. Тема презентації визначатиме добір певної лексики, а форма спілкування впливатиме на синтаксис мовлення.

Структура і співвідношення типів компетентностей:

Професійна комунікативна компетентність передбачає насамперед наявність ґрунтовних професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватися в навколишньому світі, вміння і навичок спілкування. Тобто вона формується на основі комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність – сукупність знань про спілкування в різних умовах і з різними учасниками, а також уміння ефективно їх застосовувати в конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата. Вона розвивається на основі усіх знань, досвіду користування не тільки рідною мовою, але й іншими, а самі мови у цьому процесі взаємно пов'язані та взаємодіють між собою.

Комунікативна компетентність визначається сумою таких якостей:

- комунікативними інтенціями (комунікативними намірами адресата);
- дотриманням комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації;
- знанням особистості співрозмовника;
- зворотним зв'язком у комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей адресата, його соціальних ролей;
- уміння долати психологічні «фільтри», розбивати психологічні «щити»;
- умінням володіти навичками декодування «мови тіла» співбесідника;
- чіткою орієнтацією в умовах та ситуації спілкування;
- орієнтацією на сам процес спілкування і здатністю його підтримувати;
- контролем власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо;
- навичками та уміннями завершувати комунікацію, виходити з неї, контролювати посткомунікативні ефекти та ін.

Мовна компетентність. Важливим складником компетентності є мовна компетентність. Мовна компетентність – це засвоєння, усвідомлення мовних норм, що історично склалися у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне їх

застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови. Мовна компетентність – це інтегративне явище, що охоплює цілий ряд спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, настанов для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування. Цей вид компетентності властивий високоосвіченій, культурній людині, сформованій особистості [1, с. 348].

Мовна компетентність складається з лексичної, граматичної, семантичної, фонологічної, орфографічної, орфоєпічної та пунктуаційної компетентностей. При цьому постає питання: які слова, граматичні структури та інтонами необхідні людині того чи іншого віку, професії тощо для забезпечення нормальної взаємодії мовою, яка вивчається. Далі типи компетентностей будуть характеризуватися відповідно до типів мовних норм, оволодіння якими дорівнює сформованості тієї чи тієї компетентності. Тобто співвідношення між мовною нормою і компетентністю має характер кореляції між рівнем теорії (норма) і рівнем практики (сформована компетентність).

Лексична компетентність полягає в набутті досвіду користування лексичними засобами сучасної української літературної мови. Вона передбачає широкий лексичний запас, у т. ч. термінологію, необхідну для професійного спілкування. Вибір лексичних елементів залежить від професійної галузі та комунікативної ситуації, у якій мовець бере участь. На жаль, в усному і писемному спілкуванні спостерігається стійка тенденція до надмірного й недоречного вживання іншомовних слів через недостатнє знання лексичного багатства рідної мови. Наприклад, замість зв'язки з *громадськістю* вживається *паблік рілейшенз*; *управління* підмінюється запозиченим з англійської мови словом *менеджмент*; *прозорість* міняють на *транспарентність*; *добірний* – на *елітний*; *головування*, *голова засідання/секції* (на конференції) – на *модерація*, *модератор*; *сентенція* замість *вислів*; перший компонент сталого сполучення слів *запобіжні заходи* замінюється словом *превентивні*. Критерієм добору для вживання нових слів іншомовного походження має бути семантична і стилістична необхідність їхнього застосування. Так, наприклад, у фінансових документах, міжнародних угодах не слід уникати запозичених з інших мов слів *кредит*, *телефон*, *бюджет*, які потрапили до словника міжнародного спілкування, не мають українських відповідників. Їхнє використання зумовлене загальною тенденцією до застосування інтернаціональних лексичних одиниць.

Граматична компетенція – це знання граматичних ресурсів української мови (словотвірних одиниць, способів словотворення, морфологічних одиниць, категорій і форм, синтаксичних одиниць і категорій) і вміння ними користуватися, що необхідно для розуміння й створення текстів у різних сферах професійної діяльності.

Граматичні помилки у мовленні пов'язані з ненормативним утворенням частин мови і їхніх форм у процесі змінювання (наприклад, утворення прикметників *мілицейський* замість правильного *мілицький* під впливом російського прикметника *милицейский*; *понятійний* замість правильного *поняттєвий* під впливом рос. *понятийный*) і з невлавним для офіційно-ділового стилю використанням граматичних форм частин мови за наявності у мові паралельних варіантів висловлювання, що спричиняє змістову неточність, порушує логіку викладеного матеріалу. Наприклад, поєднання обох форм ступенів порівняння прикметників (*більш точніше, найбільш видатніший*); ненормативне утворення форми вищого ступеня за допомогою займенника *самий* (*самий вигідний*); уживання форми давального відмінка однини іменників чоловічого роду із закінченнями *-у (-ю)*, якщо іменники – назви істот, осіб за фахом або за родом діяльності (*повідомити начальнику* замість *повідомити начальника*); закінченнями *-у (-ю), -а (-я)* родового відмінка іменників (*листопаду* (місяця) замість *листопада*); форми місцевого відмінка прикметників твердої групи чоловічого роду із закінченням *-ім (високім)* тощо.

Семантична компетенція – це здатність комуніканта розуміти й контролювати організацію змісту. Вона є аспектом розвитку мовленнєвої комунікативної компетенції, оскільки питання змісту (особливо культурологічного) посідають чільне місце в комунікації. Відношення слова до його загального контексту, внутрішньолексичні зв'язки, значення граматичних елементів, категорій, структур та процесів, такі логічні зв'язки, як наслідковість, пресупозиція (спільний для учасників спілкування фонд знань), імплікативність (наявність прихованого змісту, виявляється в побутовому мовленні як натяк, в художньому тексті як підтекст, у діловому спілкуванні як саморепрезентація), мають велике значення в розумінні та створенні текстів.

Фонологічна та орфоепічна компетенції маніфестують знання мовцем одиниць фонетичного рівня сучасної літературної мови, його вміння ними користуватися. Ці види компетенції забезпечують відтворення звукового потоку і правильне-звукове оформлення мовлення. Найпоширеніші

помилки у мовленні пов'язані з недотриманням орфоепічних норм, яке виявляється у відступі від правил чергування голосних і приголосних (*шісти* замість *шести*, *вісьми* замість *восьми*); правил звукових змін при збігу кількох приголосних. Це призводить до помилкової вимови й порушення евфонічності української мови, до неприродного для неї нагромадження звукосполук (наприклад, побуквена вимова слова *інтелігентський*, у якому відбувається спрощення у групі приголосних *нтс*, і слово артикулюється як *інтелігентський*; *в разі необхідності, в зв'язку з відсутністю* замість *у разі необхідності, у зв'язку з відсутністю*), у глухій вимові приголосних наприкінці слова і складу (*мохти* замість *могти*, *нарот* замість правильного *народ*), нерозрізненні звуків [г] і [ґ] (*єрунт* замість *грунт*), у вимові [а] на місці ненаголошеного [о] (*директар* замість *директор*, *мажаритарна* замість *мажоритарна*), у вставці голосного [е] у словах іншомовного походження на *-метр, -ер*: *кілометер* замість *кілометр*), у порушенні акцентуаційних норм тощо.

Орфографічна компетенція полягає в оволодінні системою правил, що визначають правопис слів згідно з ustalеними нормами, та вмінні їх застосовувати. Вона є необхідною умовою грамотного письма. Орфографічні правила, як складова частина системи письмових норм літературної мови, повинні бути єдині для всіх мовців. Єдність і обов'язковість орфографії для всіх полегшує спілкування людей за допомогою літературної мови, робить спілкування ефективнішим, що, звісно, сприяє піднесенню мовної культури народу. Орфографія побудована на певних принципах, внутрішньо зумовлених фонетичною та граматичною будовою мови, й указує на шляхи формування та розвитку її правописної системи. Докладно питання орфографічної компетентності у зв'язку з порушенням відповідної норми висвітлені у підручниках з УМПС, тому не бачимо потреби зупинятися на ньому спеціально.

Пунктуаційна компетенція відображає логічне (із письмовим позиціонуванням теми і реми) членування мовного потоку інтонаційними засобами та забезпечує легше сприймання і розуміння писемного тексту. Визначення специфіки цієї компетенції вимагає з'ясування її динаміки на кожному етапі. Так само, як і з попередньою нормою, див. підручники.

Таким чином, формування професійної мовнокомунікативної компетенції, на що спрямований курс «Українська мова за професійним спрямуванням», передбачає:

– глибокі професійні знання і оволодіння поняттєво-категорійним апаратом певної

професійної галузі та відповідною системою термінів;

– досконале володіння сучасною літературною мовою;

– належне професійне використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця, часу, обставин, статусно-рольових характеристик партнера (партнерів);

– знання формул мовного етикету і вміння використовувати їх у професійному спілкуванні;

– уміння працювати з різними типами текстів;

– орієнтування в потоці тематично й типологічно різної інформації на різних каналах її ретрансляції;

– вміння знаходити, вибирати, сприймати, аналізувати та використовувати профільну інформацію;

– володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність миттєвої відповідної реакції на повідомлення чи інформацію, відому з контексту попередніх повідомлень;

– володіння основами публічного мовлення;

– уміння швидко оцінювати комунікативну ситуацію і приймати рішення щодо планування комунікативних дій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійна мовнокомунікативна компетенція особистості є показником сформованості суми професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних антропоцентричних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, показників культури мовлення, необхідних для ефективної професійної діяльності. Сучасна система української освіти сприяє розвитку мовнокомунікативної компетенції. Важливу роль у ньому процесі відіграє дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням», призначення якої – дати в руки майбутнім фахівцям нефілологічних професій таку «візитну картку», як мовний імідж. Перспективу студіювання проблеми фахово зорієнтованого викладання мови ми бачимо у пошуку системи доказів того, що профільна мовнокомунікативна компетенція – своєрідний і надзвичайно важливий орієнтир, який спрямовує професійну діяльність вчителя на виконання головної мети мовної освіти – виховання мовної особистості, яка володіє системою знань, умінь і навичок, що забезпечить їй високий рівень спілкування у різних життєвих ситуаціях.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вовк О. І. Комунікативно-когнітивна компетентність студентів-філологів: нова освітня

парадигма [Текст] / О. І. Вовк. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2013. – 500 с.

2. Данилова Г. С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста [Текст] / Г. С. Данилова. – К. : УПКККО, 1995. – 80 с.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

4. Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті [Текст] / О. Онопрієнко // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 32–37.

5. Ситник О. П. Професійна компетентність вчителя [Текст] / О. П. Ситник // Управління школою. – 2006. – № 14. – С. 2–9.

6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. [Текст] / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.

7. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції [Текст] / І. Чемерис // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 84–88.

REFERENCES

1. Vovk, O. I. (2013). *Komunikatyvno-kohnityvna kompetentnist' studentiv-filolohiv: nova osvityna paradyhma*. [Communicative-cognitive competence of students-philologists: a new educational paradigm]. Cherkasy.

2. Danylova, H. S. (1995). *Upravlinnya protsesom stanovlennya profesijnoyi kompetentnosti metodysta*. [Management of the process of formation of professional competence of a methodologist]. Kyiv.

3. *Kompetentnisnyy pidkhd u suchasnyy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy*. [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv.

4. Onopriyenko, O. (2007). *Kontseptual'ni zasady kompetentnisnoho pidkhdohu v suchasnyy osviti*. [Conceptual foundations of the competence approach in modern education]. Kyiv.

5. Sytnyk, O. P. (2006). *Profesijna kompetentnist' vchytelya*. [Professional competence of the teacher]. Kyiv.

6. Sukhomlyns'kiy, V. O. (1976). *Vybrani tvory: V 5-ty t.* [Selected Works: In 5 t.]. Kyiv.

7. Chemerys, I. (2006). *Novi vymohy do spetsialista: ponyattya kompetentnosti y kompetensiyi*. [New requirements for a specialist: the concept of competence and competence]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГЛЯДІ Олександр Іванович – доктор філологічних наук, завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: психолінгвістичні аспекти методики викладання іноземних мов, проблеми формування навичок комунікативної стратегії.

ГРОМКО Тетяна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми методики

викладання сучасної української мови у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ILIADI Alexandr Ivanovich – Doctor of Philological Sciences, head of the Department of Methodology of Preschool and Elementary School Education (Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian Pedagogical University).

Circle of scientific interests: psycholinguistic aspects of foreign languages teaching, problems of

communication strategy skills formation.

HROMKO Tetiana Vasylivna – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor of the Department of Ukrainian language (Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian Pedagogical University).

Circle of scientific interests: problems of teaching of modern Ukrainian Language in university.

Дата надходження рукопису 19. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул

УДК 378:373.3/5.091.12:159.942]:821.161.2

КОЗИР Маргарита Валентинівна –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та історії педагогіки

Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

ORCID iD: 0000-0001-8402-2589

e-mail: m.kozyr@kubg.edu.ua

БРЕЧКО Анастасія Олексіївна –

студентка III курсу освітньої програми «Українська філологія»

Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка

ORCID iD: 0000-0001-9644-4754

e-mail: brechkoa@gmail.com

**РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО)**

Постановка та обґрунтування поставленої проблеми. Стрімкий розвиток технологій значно вплинув на суспільство та зокрема на психологію кожного індивіда, який знаходиться у цьому суспільстві. Найбільшого впливу зазнала дитяча психіка. Технологічний прорив призвів до виникнення нового покоління – покоління міленіумів, або відоме ще як «покоління Z», яке детально описав Джон Полфрі та Урс Гасер у праці «Born Digital. Understanding the first generation of digital natives» [3].

Оскільки сучасні діти зростають у суспільстві глобалізації, постмодернізму та інформаційних війн, то їх мозок природньо захищається від великого об'єму інформації, в результаті чого виникають новоутворення й абсолютно змінюється спосіб мислення.

Особливостями цього покоління можна назвати такі, як:

1. Багатозадачність та вміння робити усе швидко, але одночасне невміння концентруватись на чомусь конкретному та заглибитись у щось.

2. Креативність і творчість у виконанні складних завдань.

3. «Кліпове мислення», наслідками якого є сприйняття людиною світу не цілісно, а як послідовність майже не пов'язаних між собою подій.

4. Ослаблення почуття співпереживання, відповідальності.

5. Піддатливість до маніпуляцій і впливу тощо.

Щоденні новини про вбивства, насилля, грабування та війни підвищують чутливість до переживань інших, проте ці переживання є лише короточасними, адже починають сприйматись, як повсякденна рутинна.

Більше того, сучасні діти заплутались у вираженні власних емоцій, адже відтепер можна просто надіслати «смайлики» замість живого сміху, сліз, тривоги чи страху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американські дослідження засвідчують, що у сучасних дітей абсолютно нерозвинений емоційний інтелект. У 1990 році психологи Джон Маєр та Пітер Саловей уперше сформулювали поняття «емоційний інтелект», а їхнє дослідження продовжив Данієл Гоулман. Відповідно до цього, емоційний інтелект – це здатність усвідомлювати власні почуття і емоції та керувати ними. [1]

Оскільки діти покоління Z не вміють контролювати, виявляти та визначати власні емоції, то навіть була розроблена спеціально програма SEL («соціального й емоційного навчання»), яку пропонують дітям у десятках тисяч шкіл по всьому світу. Серед завдань навчального плану програми – навчити розпізнавати власні емоції, усвідомлювати, до яких дій вони спонукають, аналізувати невербальні знаки того, як хтось себе відчуває,

прислуховуватись до свого «я» та визначати чинники, що викликають стрес у дитини, а також вміння їх усунути.

2002 року ЮНЕСКО оголосила про всесвітню ініціативу популяризації SEL та надіслала перелік десяти основних принципів SEL міністрам освіти 140 країн світу. У школах, які беруть участь у цій програмі, 50 % дітей змогли підвищити показники успішності, кількість випадків неправомірної поведінки знизилась на 28 %, поведінка 63% учнів стала позитивнішою.

На початку «емоційних досліджень» уміння контактувати та керувати власними емоціями західні вчені розглядали як «соціальний інтелект», тобто вміння ладнати з іншими людьми (Едвард Торндайк). Згодом Девід Векслер припустив, що емоційні компоненти інтелекту можуть мати вирішальне значення для успіху в житті. Гуманістичні психологи, такі як Абрахам Маслоу, описують, як люди можуть вибудувати емоційну силу. У 1975 Говард Гарднер публікує свою працю «Руйнування розуму», в якій вводить поняття множинного інтелекту. Рувен Бар-Он у 1988 році у докторській дисертації ввів поняття емоційного коефіцієнта – EQ (англ.: *Emotional Quotient* за аналогією з *Intelligence Quotient, IQ*). У 1990 році Пітер Саловея та Джон Меєр публікують статтю «Емоційний інтелект», якою фактично визначають загальне сучасне розуміння емоційного інтелекту. У 1995 році опубліковано книгу Денієля Гоулмана «Емоційний інтелект. Чому він може значити більше, ніж IQ», завдяки чому концепція емоційного інтелекту набула надзвичайної популярності [2].

У XXI ст. триває розроблення концепції емоційного інтелекту, з'являється багато нових публікацій, ведуться численні дискусії та практичні дослідження, результати яких викладаються у наукових працях та науково-популярних виданнях.

Сьогодні існує ряд моделей емоційного інтелекту. Це модель емоційно-інтелектуальних здібностей Дж. Майєра, П. Саловея, Д. Карузо; модель емоційної компетентності Д. Гоулмана, некогнітивна модель емоційного інтелекту Р. Бар-Она, двокомпонентна модель емоційного інтелекту Д. В. Люсіна [2].

Отже, таким є американський досвід, який варто було б використати й Україні в своїй освітній системі. Проте наш земляк, видатний педагог, праці якого зробили справжній прорив у педагогіці та які є актуальними та надихаючими й зараз – Василь Олександрович Сухомлинський, ще у вересні 1969 року надрукував у «Літературній Україні» статтю «Стежка до квітучого саду», у якій написав

таке передбачення: «Якщо хочете, щоб вихованець ваш перетворився в того, про кого говорять «Хоч йому кілок на голові теши» – дозволяйте йому щодня дивитися кінофільми (в кінотеатрі чи по телевізору) – цього досить, аби вихованець став невихованим, нездатним піддаватися тонкому виховному впливу – впливу словом. Це явище стало зараз справжнім лихом. Коріння його в тому, що легке, часто бездумне, поверхове задоволення духовних потреб за рахунок сильних емоцій розбещує дитину, підлітка на шкоду вдумливості, робить їх примхливими, вередливими». [5, с. 92] Тому, на нашу думку, власне розвитком емоційного інтелекту майбутніх педагогів сьогодні мають опікуватися викладачі закладів вищої освіти. Адже від глибини емоційного світу педагога залежить швидкість встановлення його емоційного контакту з дитиною та ефективність їх подальшої взаємодії.

Метою статті є дослідження процесу розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів на матеріалі творів Василя Олександровича Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми поділяємо думку багатьох сучасних дослідників, що перегляд агресивних фільмів, надмірне користування Інтернетом та соціальними мережами знецінили «живу емоцію» та її природній вияв у нашому суспільстві.

Щодо методів вирішення цієї проблеми, то тут варто також вдатись до «слова» В. О. Сухомлинського. Василь Олександрович прагнув розвинути у дітей чуттєво емоційно-конкретне сприйняття: водив їх на природу та просив ділитись враженнями, діти писали щоденники й власні казки, де описували емоції та почуття, показував картини, читав літературу, вмикав музичні твори й обов'язково обговорював їх з дітьми.

«Виховувати красою – це вести дітей від тонких спостережень над оточуючою природою до глибокого і емоційного проникнення в шедеври літератури, музики, живопису, розуміння і усвідомлення людських дій, вчинків, відносин і до намагання творити прекрасне руками», – писав Василь Сухомлинський у своїй видатній праці «Серце відаю дітям» [4, с. 158].

Педагог наголошував на обов'язковій триєдності освітнього процесу – пізнання, емоцій і діяльності.

У працях В. О. Сухомлинського можна знайти розгадку, яким чином сучасному вчителю стати ближчим до дітей, навіть якщо вони з різних поколінь, як зрозуміти дитину та навчити її розуміти себе. Знову звернімося до настанов видатного педагога про важливість невимушеного спілкування, яке Василь

Олександрович вважав однією із закономірностей виховання, і без цієї закономірності ані педагог не любитиме дітей, ані вони не любитимуть його: *«Якщо весь час, протягом якого вчитель перебуває разом зі своїми вихованцями, вважати одним цілим, то дві третини його має бути невимушеним, товариським, дружнім спілкуванням, в якому діти забувають, що вони – вихованці, а вчитель – їхній вихователь. Це спілкування мусить проїмати діяльність, не зв'язану з навчанням, засвоєнням матеріалу, оцінками, успішністю... Саме це спілкування і є невичерпним джерелом життєрадісного світосприймання, джерелом тієї радості, яка назавжди залишає відбиток в емоційній пам'яті вчителя...»* [6, с. 297].

Ми близькі до думки, що цією розгадкою є так звані «Килимкові читання» – форма нестандартного уроку, яка є необхідною для сучасної школи в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства, і передбачена переважно для молодших класів, хоча можлива адаптація як для учнів основної, так і для учнів старшої школи. Проведення уроку відбувається власне на килимку у класі чи на природі, коли усі учні сидять у колі разом із педагогом, що є обов'язковим моментом. Формат кола є найбільш сприятливим для такого уроку, бо він дозволяє дітям бачити одне одного, учитися «зчитувати» емоції інших, психологічно зближує дітей та педагога. Варто наголосити саме на слові «педагог», адже: *«Кожен педагог – завжди учитель, але не кожен учитель завжди є педагогом»*. Як свідчить практика, спочатку діти сидять у більш широкому колі, тоді як до кінця уроку дітям хочеться зблизитись у вужче коло. Доцільно використовувати улюблені іграшки дітей. Більше того, рекомендується зробити ігрову зону ззовні кола, де діти зможуть погратись чи помалювати, у випадку, якщо їм набридне слухати читача. Така атмосфера надає дітям комфорту та відчуття захищеності, що відповідно дозволяє їм відкрити власний внутрішній світ та поділитись емоційними переживаннями.

Кожен із учнів по черзі зачитує літературний чи авторський твір або уривок. Також це сприятлива форма для ланцюжкового читання з коментарями. Твори може читати безпосередньо вчитель. Після читання діти мають обговорити твір: чи зрозуміли вони його, чи було подібне в їхньому житті, які емоції викликало почуте? Після висловлення одного учня про власні емоції, доцільно спитати, чи такі ж емоції виникли й в інших, це в свою чергу продемонструє дітям важливий урок – кожна людина може сприймати одну й ту ж інформацію не так, як інша, але усі почуття заслуговують на повагу й

не можуть бути осудженими.

Ідея проведення «Килимкових читань» виникла в процесі започаткування студентської ініціативи – Проекту «Дитяча усмішка», присвяченого студентами-філологами Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка до 100-річчя В. О. Сухомлинського. У вересні 2017 року на заняттях з педагогіки студентам було запропоновано ознайомитися з літературною спадщиною видатного педагога. Саме тоді й було висунуто пропозицію спробувати осучаснити деякі з його творів з метою їх наближення до розуміння сучасними дітьми із збереженням авторського задуму і зустрітися з молодшими школярами у невимушеній атмосфері для перевірки якості впливу осучаснених казок і оповідань на емоційний світ дитини. Для апробації експерименту було обрано 3-А клас школи I-III ступенів №231 Оболонського району м. Києва (класний керівник – Терещенко Олена Іванівна, звання «Старший вчитель», «Вчитель-методист», «Вихователь-методист»). Діти обраного класу вже два роки опрацьовують оповідання В. О. Сухомлинського: під керівництвом Олени Іванівни в практику освітнього процесу введено читацькі щоденники, в яких учням пропонується визначити тему і мету прочитаного твору Василя Олександровича, зазначити «хто або що найбільше вразило під час прочитання», а також візуалізувати сюжетну лінію, намалювавши супровідний малюнок.

Студентами-філологами було розроблено конспект бінарного уроку з української мови на матеріалі творів Василя Олександровича Сухомлинського, а також зроблено спробу провести звичайні «Килимкові читання» на базі класу, а згодом – Перші університетські «Килимкові читання» на базі Університету Грінченка, присвячені Всесвітньому Дню матері.

Висновки та перспективи розвідок напрямку. Таким чином, можемо дійти висновку, що педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського є актуальною для будь-якого покоління, адже він вчив, що педагог має проникати у сутність дитини, вчити її бути людиною, давати ніжність та опіку, «чути» емоції власні та оточуючих. Це власне те, чого не вистачає дітям покоління Z. Прекрасною формою для такого виховання і спілкування є «килимкові читання». Ця форма допомагає педагогу і дітям розвивати емоційний інтелект, пристосовуючись і адаптуючись до життя в умовах інформаційного суспільства та відкриваючи новий простір для розвитку й самоствердження. Розвиток емоційного інтелекту прищеплює самоусвідомлення, самоконтроль, співчуття, мистецтво слухати,

вирішувати конфлікти і співпрацювати. Вважаємо за потрібне у подальшому зробити спробу адаптувати дану форму аудиторних занять із майбутніми педагогами в умовах закладу вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект / Деніел Гоулман; пер. З англ. С. –Л. Гумецької. – Х.: Віват, 2018. – 512 с.
2. Історія розвитку дослідження емоційного інтелекту. Режим доступу: <https://www.empatia.pro/istoriya-vynyknennya-ei-ta-empatiyi/>
3. Палфри Дж., Гассер У. Дети цифровой эры / [пер. с англ.. Н. Яцюк] – Москва: Эксмо, 2011. – 284 с.
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – К.: Рад.школа, 1972. – 244 с
5. Сухомлинський В. О. Стежка до квітучого саду. // Літературна Україна. – 26. IX.1969.
6. Сухомлинський В. О. Як любити дітей. //Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Статті. – К., «Рад.школа», 1977. – С. 292–308.

REFERENCES

1. Houlman, D. (2018). *Emotsiyni intelekt*. [Emotional intelligence]. Harkiv.
2. *Istoriia rozvytku doslidzhennia emotsiinoho intelektu*. [History of the development of the study of emotional intelligence]. Rezhym dostupu: <https://www.empatia.pro/istoriya-vynyknennya-ei-ta-empatiyi/>
3. Palfry, Dzh., Hasser, U. (2011). *Dety tsyfrovoy ery*. [Children of the Digital Age] / Palfry Dzhon, Hasser Urs; [per. S nhl.. N. Yatsiuk]. Moskva.
4. Sukhomlynskyi, V. A. (1972). *Serditse otdaiu detiam*. [I give my heart to children]. Kyiv.

5. Sukhomlynskyi, V. O. (1969). *Stezhka do kvituchoho sadu*. [The path to the flowering garden]. Kyiv.
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Yak lubyty ditey*. [How to love children.]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОЗИР Маргарита Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: педагогіка вищої школи, інформаційна педагогіка, емоційний інтелект, «педагогіка серця» Василя Сухомлинського.

БРЕЧКО Анастасія Олексіївна – студентка III курсу освітньої програми «Українська філологія» Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: розвиток емоційного інтелекту, лінгводидактика, літературна спадщина Василя Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOZYR Marharyta Valentynivna – Ph.D., Assistant Professor of Theory and History of Education Borys Hrinchenko Kyiv University

Circle of scientific interests: higher education pedagogy, information pedagogy, emotional intelligence, «pedagogy of the heart» by Vasyly Sukhomlynsky.

BRECHKO Anastasiya Oleksiivna – Student of the 3rd year of the Educational Program «Ukrainian Philology» at the Institute of Philology of the Boris Hrinchenko Kiev University.

Circle of scientific interests: the development of emotional intelligence, linguodidactics, the literary heritage of Vasil Sukhomlynsky.

*Дата надходження рукопису 21. 08. 2018 р.
Рецензент – д. п. н., професор В. В. Радул*

УДК 373.5.015.31

KRYCHUN Liudmyla Petrivna –
The Dean of the faculty of Philology and Journalism,
Ph.D., Associate Professor
Department of the Ukrainian Language
Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University
e-mail:krychunl@gmail.com
HABELKO Olena Mykolayivna –
Ph.D., Associate Professor
Department of Linguodidactics and Foreign Languages
Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University
e-mail: Lena_Gabelko@i.ua

PEDAGOGICAL VIEWS OF V. SUKHOMLYNS'KYI AND THE DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONALITY OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF XXI CENTURY

Modern changes in the Ukrainian school have raised the problem of forming the competence of a student of a comprehensive educational institution. One of the key competencies of students now is the need to study throughout their lives. How is it related to the

student's creative thinking? If a student can apply acquired knowledge in practice, he will understand that with time such knowledge is not enough for him and he will continue his education. At the same time, he will try to find some creative approach to studying.

We find it necessary to show how the concept of creativity in modern pedagogical science is interpreted. Creativity (from Latin *creatio* – creation) is a creative, innovative activity; creative abilities of the individual which are characterized by the ability to produce fundamentally new ideas, they are a part of the structure of giftedness as an independent factor. Under creativity we understand the ability to generate unusual ideas, to deviate from the traditional schemes, to solve problem situations quickly [3].

Creative abilities are considered as individual psychological abilities of a person that meet the requirements of creative activity and are a condition for its successful implementation; they are associated with the creation of a new, original product, with the search for new means of action, etc.

Today, both in pedagogy and psychology, as well as in the teaching methods of certain subjects, creativity and art are considered to be synonyms and are used as one unit.

Modern legislative and regulatory documents, in particular the Law of Ukraine «On Education», the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012–2021, the National Doctrine of Education Development, the Concept of profile education in high school, and the reform of the Ministry of Education and Science of Ukraine «New Ukrainian School» show a special interest of the state in the formation of a highly developed personality, who combines obtained knowledge with the ability to study for his/her whole life.

All these innovations are completely in line with V. V. Sukhomlynskyi's main conceptual ideas regarding the formation of a student's creative personality.

We can name a lot of scientists I. Bekh, I. Ziaziun, O. Ya. Savchenko, O. V. Sukhomlyns'ka, V. K. Buriak, L. V. Babich and others, who thoroughly analyzed the pedagogical views of V. O. Sukhomlyns'kyi on the development of a creative personality. However, this problem is of interest to us from the standpoint of the formation of such a person in terms of the development of innovative and information technologies.

Therefore, the purpose of our scientific research is to study how V. O. Sukhomlynskyi's views on the development of a creative personality can be put into practice in the 21st century. To accomplish this goal, it is necessary to do the following tasks: 1) to single out the approaches to learning that V. O. Sukhomlynskyi developed and introduced into the educational process; 2) to offer our own models of work with students which contribute to the formation of a student's creative personality.

Every modern teacher is familiar with

humanistic pedagogy of V. O. Sukhomlyns'kyi, which is based on respect for the student, the ability to see in him/her a unique personality, to appreciate the freedom and dignity of the child, the ability to create appropriate pedagogical conditions for the development of a fully developed person.

Nowadays, it is one of the most important slogans of the New Ukrainian School, where education focuses exclusively on the formation of a child's personality, on integrated education without overlearning and will be aimed at the development of individual vital competencies. Since we are not working in this educational experiment, we can not give definite examples of the practical application of the stated issues.

However, personally oriented training, which takes into account the individual peculiarities, age, physical and physiological characteristics of each child, is currently one of the most common technologies for teaching students in secondary and high schools. Where and how can we observe it?

For example, in Ukrainian / English lessons. Each student today has almost perfectly knowledgeable skills. So why not ask him to prepare his own vision for the problem in the form of a presentation or a scientific report based on the research? This is an example.

We suggest the example of the integrated lesson of Ukrainian and English. Subject: Lexicology. The Ukrainian and borrowed words. Neologisms, the 10th grade.

We combine the students into three groups, each group is offered the following tasks: the 1st group creates a dictionary of cyber neologisms; the 2nd group records videos based on interviews with their parents and teachers regarding the use of English words in everyday life, at work, in communicating with friends, etc.; the 3rd group produces a list of modern political vocabulary.

Although, this is not a lesson in nature, as V. O. Sukhomlyns'kyi practiced in Pavlysh secondary school, but for today's children it is absolutely natural to have an online environment, then why not use it for educational purposes.

When giving instructions to his teachers, the headmaster V. O. Sukhomlyns'kyi wrote: «The development of curiosity, consistency, flexibility, independence of mind is facilitated by such methods of influence on internal psychical processes in which the student contemplates examining a wide range of facts, phenomena for studying the problem» [6, p. 251]. From this quotation it is quite clear that the well-known teacher on the basis of any training set the principle of studying the material. And it follows from this systematic education.

At present, research interest is one of the most conducive factors in the development of mental abilities of students. Let us consider the

application of the research method of teaching on the example of studying monosyllable and incomplete complex sentences in the Ukrainian language.

Modern textbooks in the Ukrainian language for the 8th form give such a definition of one-member sentences: one-member sentences are divided into two types: with the main part of sentence – a predicate; with the main part - a subject [2, s. 130]; ... in which there is only one main part of sentence, in the form of a subject or a predicate, for understanding the meaning of the statement [1, s. 102]; sentence, the grammatical basis of which consists of one main part of the sentence, is called one-member. The second main part of sentence is not required for such sentence, since the meaning of the sentence is clear. [4, p. 72].

Therefore, many students form a clear idea that the one-member is a sentence, which has only one main part of the sentence. It is the emphasis on the presence of only one component of the grammatical basis of the sentence and leads to a confusion of concepts simple and incomplete two-member sentences. In order to teach students to distinguish them, the teacher should focus not on the number of components of the predicative center, but on the need to update another missing member of the sentence. For example, in the sentence *Спокійні очі. Сива голова (Л. Костенко)* is only one main member of the sentence – subject, and there is no need to understand the meaning of this sentence, since there is no secondary member of the sentence that would presuppose a predicate. This, of course, is a one-member nominative sentence.

In order to prove that the sentence *Я вперше в Києві (Л. Костенко)* is an incomplete two-member sentence, students need to conduct a linguistic study: to establish, whether or not it is necessary to use a predicate in this sentence. How to do it? First, determine whether the meaning of the sentence is understandable. Next, you need to check if there are no such secondary parts in the sentence, which may depend only on the predicate. Consequently, although this sentence contains only one main part and the meaning of the whole sentence is quite understandable, but the construction of the sentence itself requires the addition of a missed predicate, which makes a one-member sentence incomplete two-member sentence. So, conducting such or any other study is intended to form certain training competences for students.

V. O. Sukhomlyns'kyi's views on the development of students' creativity are also interesting and absolutely unique. The great teacher wrote: «creativity does not come to children with some inspiration ... Creation must be taught ... At first, the children repeated my own works, gradually they went to an independent

description of the paintings of nature that excited them – the individual process of children's creativity began» [6, p. 206]

At present, for the purpose of forming the language competence of students by school programs in Ukrainian and English, it is necessary to perform various creative tasks, such as: work-descriptions of the subject, interior; work-reflection; create stories about an event about the life, etc. In our opinion, a special place in our modern language learning system is essays, which, according to a new program in the Ukrainian language and literature, pupils have to write in secondary schools. And the process of checking the students' creative abilities completes the work with the IEE: for the Ukrainian language it is a composition, and for English it is a letter.

An essay is a small piece of work in which the author must outline his own vision of the problem, give his/her point of view. The essay has a special structure and form: it is mainly a story with questions that are not always answered. In this work, the paragraphs may not be related, but all content must reflect the views or reflections of the author. Such a genre of creative work can systematize knowledge, and maybe «reveal» a certain problem, which is no less important for the present.

There are some reasons why we are interested in writing essays. Firstly, because such a work can not be found on the Internet or in mass prints such as the «Golden Series of Student Works». And secondly, with the help of an essay it is possible to trace the student's ability to think, the level of fluency, vocabulary, and so on.

Consequently, the 21st century does not deny the views by V. O. Sukhomlyns'kyi in the middle of the previous century on the development of students' creative abilities, but rather broadens and improves the range of such work and brings it to the formation of speech competence. Reflections of the teacher and the headmaster of the Pavlish School, of course, can form a professional image of the teacher for several centuries, and the pedagogical heritage V. O. Sukhomlyns'kyi can still be investigated by scientists.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Глазова О. П. Рідна мова : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова, Ю. В. Кузнецов. – К. : Зодіак ЕКО, 2008. – 239 с.
2. Заболотний О. В. Рідна мова : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. – К. : Генеза, 2008. – 240 с.
3. Павлюк Р. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm
4. Пентиліук М. І. Рідна мова : підручник для 8 класу загальноосвіт. навч. закл. / М. І. Пентиліук,

І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук; за ред. д. п. н., професора М. І. Пентиліук. – К.: Освіта, 2008, – 273 с.

5. Протас О. Л. Розвиток творчих здібностей учнів в умовах загальноосвітнього навчального закладу // Освіта та розвиток обдарованої особистості № 3 (22) /03/2014 С 26–28).

6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. Т. 4. Павлівська середня школа. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – 640 с.

REFERENCES

1. Hlazova, O. P. (2008). *Ridna mova*. [Native language]. Kyiv.
 2. Zabolotnyy, O. V. (2008). *Ridna mova*. [Native language]. Kyiv.
 3. Pavlyuk, R. *Kreatyvnyist yak skladova chastyna profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv*. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm
 4. Pentylyuk, M. I. (2008). *Ridna mova*. [Native language]. Kyiv.
 5. Protas, O. L. (2014). *Rozvytok tvorchykh zdibnostey uchniv v umovakh zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu*. [Development of creative abilities of students in a general educational institution]. Kyiv.
 6. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Vybrani tvory. V 5 t. T.4. Pavlyiska serednya shkola. Rozмова z molodym dyrektorom shkoly*. [Selected Works. In 5 t. T. 4. Pavlishka high school. Talk to a young school principal]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРИЧУН Людмила Петрівна – декан факультету філології та журналістики, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання української мови, інноваційні освітні технології.

ГАБЕЛКО Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: міжкультурна комунікація, професійна педагогіка, компаративна педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KRYCHUN Liudmyla Petrivna – the Dean of the faculty of Philology and Journalism, Ph.D., Associate Professor, Department of the Ukrainian language Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: methods of teaching the Ukrainian language, innovative educational technologies.

HABELKO Olena Mykolayivna – Ph.D., Associate Professor Department of Linguodidactics and Foreign Languages, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: intercultural communication, professional pedagogy, comparative pedagogy.

*Дата надходження рукопису 14. 09. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор С. І. Шандрук*

УДК 371.011

КРАВЦОВ Віталій Олександрович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
e-mail: Vit_Kravtsov@ukr.net

КРАВЦОВА Тетяна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: Vit_Kravtsov@ukr.net

**ТЕОРІЯ ПРИРОДОВІДПОВІДНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЦІ
ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У нове тисячоліття людство увійшло, відпрацювавши загальні принципи організації суспільного життя, які визнані абсолютною більшістю країн світу. Це – демократія, гуманізм, дотримання прав людини, визнання інтересів особистості пріоритетними в суспільстві, створення

можливостей для самореалізації кожної особистості, екологізм людської життєдіяльності. Наразі, перед українською освітою постали нові важливі завдання, від вирішення яких залежить майбутнє держави. По-перше, це необхідність реформування системи освіти у відповідності до нових суспільних вимог. По-друге, виходячи із

світового досвіду на освіту покладена функція генерувати суспільний розвиток, активно сприяти формуванню в українців світоглядних переконань, нової соціальної свідомості. Серед основних напрямків реформування освіти на чільному місці визначаються: гуманізація, гуманітаризація освіти, визнання головною цінністю особистості та індивідуальності учня, особистісна орієнтація виховного процесу, створення умов для розвитку індивідуальних здібностей учня, продуктивний характер навчання, необхідність виховання соціально активної особистості. В цих умовах особливої актуальності набуває дослідження педагогічної спадщини видатного вченого, мислителя, педагога-практика Василя Олександровича Сухомлинського.

На наш погляд, актуальність дослідження означеної проблеми визначається значущістю і ґрунтовністю розв'язання В. Сухомлинським широкого спектру філософських та педагогічних проблем, актуальних у наш час, особливо в контексті проблеми «людина – природа – суспільство». Організація природовідповідного освітнього процесу у педагогіці В. Сухомлинського мала пріоритетне значення, дозволяла ученому побудувати виховний процес на засадах гуманізму, педоцентризму, що актуально в світлі вимог до змісту сучасної освіти в Україні. Крім того, важливим наслідком реалізації теорії природовідповідності виховання у педагогіці В. Сухомлинського стало формування в учнів екологічного світогляду, що вкрай актуально в умовах сучасної глобальної екологічної кризи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відзначимо, що проблема взаємин людини і природи має велику історію вивчення у світовій філософії та педагогіці. Зокрема, окремі аспекти цієї проблеми розглядаються у працях сучасних філософів: А. Ахутіна, В. Казначєєва, М. Кисельова, В. Лутая, І. Молчанова, О. Якшина та ін..

Проблема вивчення і врахування в освітньому процесі природних особливостей учнів досліджувалася психологами: Л. Божович, Л. Виготським, Д. Ельконіним, І. Коном, Г. Костюком, Ж. Піаже, З. Фрейдом, та ін. Проблема ставлення учнів до навколишнього світу у процесі навчання й виховання привертає увагу сучасних психологів В. Зінченка, І. Беха та ін.

Значним внеском у вивчення життя, педагогічної діяльності та поглядів В. О. Сухомлинського стали праці Ю. Азарова, М. Антонця, І. Зязюна, О. Дзевєріна, О. Савченко, С. Соловейчика, О. Сухомлинської та ін.

Окремі аспекти реалізації В. Сухомлинським теорії природовідповідного

виховання та принципу природовідповідності виховання у розумовому, моральному, трудовому, естетичному, фізичному, екологічному вихованні розглядаються у наукових роботах Л. Бондар, С. Карпенчук, Т. Когачевської, М. Левківського, М. Стельмаховича, З. Шевців, К. Юр'євої та ін.

Метою статті визначено: науковий аналіз інтерпретації та реалізації теорії природовідповідного виховання в педагогіці Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу.

Попередньо слід відмітити, що розвиток ідеї природовідповідного виховання в історії педагогічної думки мав пряму залежність від способу розглядання проблеми людини в філософії, яка в свою чергу тісно пов'язана з проблемою «людина – природа – суспільство». При цьому погляди на природу людини та взаємини людини з природою знаходились у діалектичному взаємозв'язку з світоглядною оцінкою взаємодії людини і навколишнього середовища.

Відповідно, ідея природовідповідного виховання має довготривалу історію, вперше формулюється мислителями стародавніх Індії, Китаю, Греції та Риму. Значної популярності вона набуває в античності, де розвивається в творчості відомих філософів – Демокріта, Зенона, Сократа, Платона, Арістотеля, Сенеки, Епіктета, Марка Аврелія. У середньовіччі, коли в європейській педагогіці на провідні позиції вийшла схоластика, пошуками взаємовпливу людини і природи займалися відомі мислителі Центральної Азії – Давані, Фарабі, Ібн-Рушт, китайський філософ Чжу Сі.

Новий погляд на проблему взаємин людини і природи ми знаходимо у філософів-гуманістів епохи Відродження – Данте, Петрарки, Галілея, Дж. Бруно, Н. Кузанського, М. Коперніка, які на основі пантеїстичної теорії реабілітували античне тлумачення людини як природно-соціальної істоти.

Ідеї перших гуманістів були розвинені Т. Мором, Т. Кампанеллою, Ф. Рабле, які втілили ідею життя у відповідності до природних потреб людини у власні теорії освіти. Справжнім узагальненням ідей мислителів епохи Відродження в освітній теорії і практиці стала теорія Я. А. Коменського, який вперше науково обґрунтував принцип природовідповідності виховання як вимогу вивчати і враховувати в освітньому процесі природні особливості учнів.

Подальшого розвитку ідея природовідповідності виховання набула у творчості представників епохи Просвітництва (Дж. Локка, Ж-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Сковороди). Просвітники сформулювали уявлення про дуалізм людської природи,

виявили, що нехтування природними початками веде до моральної занедбаності, звернули увагу на необхідність гармонійного розвитку природного і соціального в людині.

Аналіз розвитку освіти та педагогічної думки XIX – початку XX ст. виявив такі особливості: з одного боку, відбувається становлення масової освіти та соціального виховання, які базувалися на принципах дидактизму та ідеях про визначний вплив освіти та соціального середовища на процес становлення особистості, з іншого – видатні педагоги того часу – Й. Г. Песталоцці, Ф. А. Дістервег, Л. Толстой, К. Ушинський, Дж. Дьюї, Р. Штайнер – відстоювали ідею природовідповідного виховання. Відповідно у педагогіці сформувалися дві основні концепції виховання, які протистоять одна одній: сциентично-технократична концепція, заснована на абсолютизації науки і соціальних факторів, та гуманістична концепція, що базується на ідеї природовідповідності виховання.

В цих умовах у 50-60-ті роках XX століття видатним українським педагогом В. Сухомлинським була створена власна філософсько-педагогічна система теорія, яка була покладена в основу його системи виховання. Основними складовими і характерними рисами філософсько-педагогічних поглядів В. Сухомлинського, на нашу думку, є:

- визначення головної мети освіти як виховання всебічно розвиненої особистості, людини з новим типом світогляду, який за основними визначеннями наближається до ноосферного світогляду;
- використання разом з положеннями холистського напрямку освіти елементів плюралістично-педоцентричної педагогіки, що є спробою створити синтетичну філософсько-освітню теорію;
- побудова педагогічної теорії на засадах сучасного гуманізму як при реалізації мети, так і при виборі основних методів і засобів навчання та виховання;
- активна реалізація принципу природовідповідності при вирішенні основних педагогічних проблем: формуванні світогляду, побудові процесу пізнання, взаємовідносинах науки, техніки і людини, єдності в людині природного, людського і суспільного, природи добра і зла тощо;
- формування духовного світу школяра на основі принципу взаємопроникнення людини і природи, виховання в учнів відповідального, розумного ставлення до природи;
- активна природоохоронна діяльність, екологічне виховання як засобу розв'язання глобальної екологічної проблеми.

У своїх попередніх дослідженнях [2] організацію природовідповідного виховання ми пов'язували насамперед з обґрунтуванням та реалізацією В. Сухомлинським принципу природовідповідності виховання як одного з основоположних у його педагогічній системі. Вживаючи термін «теорія природовідповідного виховання», ми враховуємо думку С. Гончаренка, що **теорія** в широкому розумінні – особлива сфера людської діяльності та її результатів, яка включає в себе сукупність ідей, поглядів, концепцій, вчень, уявлень про об'єктивну дійсність, протистоїть практиці як предметно-чуттєвій діяльності і водночас перебуває з нею в органічній єдності. Теорія виростає з практики, узагальнює її та обґрунтовується нею, а практика осмислюється, організовується і спрямовується. 2) У вузькому розумінні – форма вірогідних наукових знань, що дає цілісне уявлення про закономірності і суттєві характеристики об'єктів... Теорії є узагальненням об'єктивних фактів, способом опису та пояснення закономірностей реальної дійсності, засобом наукового передбачення. Серцевину теорії складають закони, які входять до неї [1, с. 328]. Враховуючи, що ідея природовідповідного виховання активно проявляється у філософсько-педагогічних поглядах видатного педагога, системно реалізується у освітньому та виховному процесі, охоплює усі напрямки виховання, активно використовується у методичній роботі, вважаємо коректним твердження про розробку В. Сухомлинським власної теорії природовідповідного виховання.

Спробуємо визначити складові теорії природовідповідного виховання в педагогіці В. Сухомлинського:

1) теорії природовідповідності відведено визначальну роль у реалізації головної мети освіти – вихованні гармонійної всебічно розвиненої особистості та в концепції гуманістичного виховання, яка опирається на врахування природних особливостей дитини. «Знати дитину – це та найголовніша точка, де стинаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки педагогічного керівництва шкільним колективом» [9, с. 441] – був переконаний видатний педагог;

2) гуманістична спрямованість філософських і педагогічних поглядів В. Сухомлинського обумовила реалізацію принципу природовідповідності на основі визнання єдності дитини і природи, засобами природи, організацію взаємин учнів з природою з метою ефективного розвитку їхніх розумових, духовних і фізичних сил. Педагог частково відійшов від традиційної класно-урочної системи і проводив заняття на лоні

природи. Головна мета цих занять – «навчити думати, сприймати, спостерігати» [10, с. 99];

3) теорія природовідповідного виховання є визначальною особливо при вихованні дошкільників і молодших школярів. За допомогою її реалізації вченому-педагогу вдається втілити в практику свою філософську концепцію дитячого щастя, домагатися легкої адаптації дітей до шкільного життя.

Вважаємо, що В. Сухомлинський значно розширив традиційне розуміння теорії природовідповідного виховання, зокрема, у таких положеннях:

- врахування природних і вікових властивостей дитини як важливого чинника при побудові системи виховання;

- визнання органічної єдності дитини та природи і організація виховання на лоні природи як ефективного і безболісного шляху всебічного розвитку особистості. «Природа – величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу. Природа, як світ, в якому дитина народжується, пізнає навколишню дійсність і саму себе, полегшує виховну роботу і водночас ускладнює її, робить її багатшою, багатограннішою» [11, с. 537], – вважав В. Сухомлинський;

- першочергове формування і розвиток естетичних почуттів і етичних оцінок у дітей в спілкуванні зі світом природи як ефективного способу формування в них стійких моральних переконань і формування основи екологічного світогляду. Вчений-педагог був переконаний, що «не можна не враховувати, що життя наших дітей відбувається серед природи, природа входить у духовне життя дитини і як нерукотворна краса, і як сфера творчості, як поле, на якому створюється краса душі. Ми глибоко переконані в тому, що бережливе, турботливе відношення до природи, праця, яка прикрашає рідну землю – це найважливіша умова формування духовної краси ... Все це діти більше відчують серцем, аніж розуміють. аніж міркують про це» [4; с. 121];

- визнання педагогом особливої природи дитинства: «Дитинство – це світ з іншими життєвими нормами, з іншими поглядами, навіть з іншою мовою» [3, с. 19] і реалізація за допомогою теорії природовідповідності виховання філософської концепції дитячого щастя як основи позитивного, життєрадісного світосприйняття;

- віра в творчі сили дитини. Природовідповідне виховання – шлях розвитку талантів усіх дітей;

- виховання засобами природи як шлях реалізації ідеї виховання без покарань.

Теорія природовідповідного виховання реалізовувалась В. Сухомлинським комплексно у всіх напрямках і видах

виховання протягом усього періоду шкільного навчання.

Видатний педагог був переконаний, що перші наукові істини дитина має пізнавати в близькому їй світі, щоб джерелом думки була краса й невичерпна складність природних явищ. З цією метою він створив «Школу під блакитним небом», одним з перших почав працювати з шестирічними дітьми, проводячи заняття не в класах, а у полі, в лісі, в саду, біля річки. Тут народжується яскрава і жива думка, серед природи «дитина мислить образами. Це означає, що, слухаючи, наприклад, розповідь вчителя про подорожі краплини води, вона малює у своїй уяві і срібні хвилі ранішнього туману, і темну хмару, і весняний дощ. Чим яскравіші в її уявленні ці картини, тим глибше осмислене вона закономірності природи» [10, с. 33].

Василь Сухомлинський приділяв багато уваги вивченню і створенню умов для цілеспрямованого розвитку розумових здібностей учнів. Серед здібностей, які визначають розумовий розвиток, він називав: спостережливість, гнучкість, самостійність, критичність, місткість, дисциплінованість, допитливість, системність. Велику роль у їхньому розвитку педагог відводив організації природовідповідного виховання шляхом організації керованого спілкування і взаємодії учнів з природою. Він був впевнений, що особливе місце у розумовому вихованні займає пізнання світу за допомогою художніх засобів. «Могутнім союзником думки» [5, с. 395] називав Василь Олександрович емоційне сприймання явищ навколишнього світу, природи.

Безумовно, особливості розвитку сучасної цивілізації вимагають не тільки накопичення інтелектуального потенціалу, але й подальшого розвитку і збагачення змісту моральності особистості. Виходячи з власних філософських поглядів, В. Сухомлинський на перше місце в практиці морального виховання ставив виховання людяності, гуманності.

Творець «філософії дитячого щастя» був переконаний, що моральне здоров'я, повноцінний гармонійний розвиток дитини можливі лише за умови розкриття її природних нахилів і здібностей. І відповідно організовував взаємини школярів з органічно близьким для них світом природи, що дозволяло створити атмосферу радості і бадьорості у дитячому колективі, сформувані моральності у кожного учня. Разом з тим, В. Сухомлинський застерігав, що дитяче щастя егоїстичне за своєю природою. Відтак, дитина повинна вміти робити добро іншим. Тому, реалізуючи теорію природовідповідного виховання, видатний педагог називав моральне

виховання в молодшому шкільному віці «школою сердечності». У цей період він намагався за допомогою засобів природи виховати сердечну чуйність до живого і красивого у навколишньому світі, до людини.

Педагог розробив систему виховних впливів, активно реалізуючи при цьому ідею природовідповідності виховання. По-перше, регулярні заняття на природі дають змогу дати вихід внутрішній енергії малюків, захопити їхню увагу; по-друге, вивчення гармонійного, відносно сталого і впорядкованого світу природи зароджує в учнів думки про необхідність прилаштування своїх інтересів, потреб, діяльності до умов вселенського порядку, тим самим зароджуються основи дисципліни; по-третє, діяльність носить чітко виражений колективний характер, зацікавленість більшості колективу вивченням природних явищ змушує дітей прилаштовувати свої інтереси до суспільних.

На думку В. Сухомлинського важливого значення теорія природовідповідності має у естетичному вихованні, особливо молодших школярів. Це дало змогу педагогу стверджувати, що кожна дитина художньо обдарована. Противник примусових методів у вихованні, В. Сухомлинський був переконаний у неможливості їх застосування в естетичному вихованні. Тому він наголошував на необхідності виховання в учнів життєвої потреби у красивому. Глибоко розуміючи сутність природних можливостей естетичного сприйняття у молодших школярів, видатний педагог створив систему природовідповідного естетичного виховання у вигляді логічної доріжки, йдучи якою, дитина формує засади естетичного розвитку у процесі спілкування з природою: пізнання краси природи – пробудження уяви – зображення краси в малюнку – музика – уявлення – фантазія – казка – пісня – поетична творчість.

Важливого значення у трудовому вихованні Василь Сухомлинський надавав самообслуговуванню, вихованню вмінь задовольняти свої особисті потреби. Це – природовідповідна діяльність, сенс якої зрозумілий кожній дитині. Видатний педагог наголошував на необхідності виховання звички до самообслуговування як життєвої потреби з раннього дитинства, тісно пов'язував цей процес з вихованням емоційно-естетичної чутливості до навколишньої обстановки.

Крім того, ідея природовідповідності у трудовому вихованні розглядалась В. Сухомлинським як фактор зростання соціальної зрілості учнів. Організація праці, суттю якої було активне спілкування учнів з природою, дозволяла вченому-педагогу зробити дитячу працю нелегкою, але

посильною, надати їй продуктивного характеру. Практична цінність такої діяльності в тому, що в процесі подолання труднощів у дітей розвиваються морально-вольові якості, вони отримують моральне задоволення не тільки від подолання труднощів під час праці, але й від кінцевого результату (вирощених власними руками хліба, квітів, овочів тощо).

Критикуючи недосконалість сучасної йому системи трудового виховання учнів підліткового і старшого шкільного віку, В. Сухомлинський вбачав шлях подолання недоліків у таких положеннях реалізації теорії природовідповідності у трудовому вихованні:

1) необхідність враховувати рівень розумового і фізичного розвитку вікові особливості учнів при виборі рівня складності їхньої трудової діяльності;

2) організація праці, суттю якої є організоване спілкування з природою, адже саме природовідповідна праця дозволяє зробити процес трудового виховання індивідуально зорієнтованим, створити умови для розкриття природних здібностей кожного учня;

3) організоване спілкування учнів з природою дозволяє віднайти різноманітні види праці, поставити завдання, вирішення яких дозволить учням не тільки знайти себе, але й гордитися результатами своєї праці. Тут, на думку В. О. Сухомлинського, народжується любов до праці. Педагог був переконаний: «Це почуття не пробудиться, якщо людині немає чим гордитися» [7, с. 174];

5) необхідність враховувати соціальну природу підлітків і старшокласників, рівень їхньої самооцінки. Видатний педагог закликав позбутися «одитячування» праці старшокласників, зробити її суспільнокорисною, «дорослою» за своїм технічним рівнем, змістом і наслідками.

В. Сухомлинський надавав пріоритетного значення реалізації теорії природовідповідності у фізичному вихованні, виходячи з його мети, передусім як розвитку біологічних, природних якостей особистості. За В. Сухомлинським фізичне виховання має ґрунтуватися на визнанні спорідненості біологічної сутності людини з природою, на вивченні та розвитку природних особливостей учнів. Вчений-педагог виявив залежність духовного життя дитини від особливостей її фізичного розвитку, стану здоров'я. Видатний педагог розробив систему виховання здорового способу життя, вважаючи, що: «Добре здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод» [6, с. 125].

Також В. Сухомлинський одним із перших наголосив на необхідності організації природовідповідного екологічного виховання, але відзначав складність, довготривалість цього процесу: «Потрібно багато місяців терплячого, постійного, розумного доторкання педагог до розуму дитини, доторкання з тією метою, щоб дитина побачила себе як частинку природи, здивувалася, навіть була вражена думкою про те, що людина до того часу сильна й могутня, поки вона вірний син матері-природи, що вміє берегти почуття вдячності за те, що вона живе, поки вона діяльна клітина організму, що називається природою. З цього, на мій погляд, повинні починатися освіта і виховання» [8, с. 559].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, не претендуючи на повноту і вичерпність висвітлення цієї проблеми у межах статті, можемо констатувати, що Василь Сухомлинський надавав пріоритетного значення теорії природовідповідності виховання у своїй педагогічній системі, яка мала філософське підґрунтя, базувалась на сучасних досягненнях наук про природу людини, дозволяла педагогу побудувати концепцію гуманістичного виховання, активно реалізовувалася в усіх видах і напрямках виховної діяльності, а отже – потребує подальшого наукового аналізу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 374 с.
2. Кравцов В. О. Принцип природовідповідності виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / В. О. Кравцов. – Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Кривий Ріг, 2001. – 20 с.
3. Сухомлинський В. О. Вчитель і діти. – ЦДАОВУ. – Ф. 5097. – Оп. 1. – Спр. 535. – 27 арк.
4. Сухомлинський В. О. Заповіді дитинства та отрочества. – ЦДАОВУ. – Ф. 5097. – Оп. 1. – Спр. 139. – 230 арк.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 283–582.
6. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–392.
7. Сухомлинський В. О. Праця, покликання, щастя / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 167–176.
8. Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 551–562.

9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 393–626.

10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 8. – С. 7–282.

11. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 536–551.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrayinskyy pedahohichnyy slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv.
2. Kravtsov, V. O. (2001). *Pryntsyyp pryrodovidpovidnosti vykhovannya u pedahohichnyy spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho*. [Principle of natural conformity of education in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynsky]. Kryvyi Rih.
3. Sukhomlynsky, V. O. *Vchytel i dity*. [Teacher and children]– TSDAOVU. – F. 5097. – Op. 1. – Spr. 535.
4. Sukhomlynsky, V. O. *Zapovidi dytynstva ta otrotstva*. [Commandments of childhood and adolescence]. – TSDAOVU. – F. 5097. – Op. 1. – Spr. 139.
5. Sukhomlynsky, (1977). *V. O. Narodzhennya hromadyanyna*. [The Birth of a Citizen]. Kyiv.
6. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Pavlyska serednya shkola*. [Pavlishka Secondary School]. Kyiv.
7. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Pratsya, poklykannya, shchastya*. [Labor, vocation, happiness]. Kyiv.
8. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Pryroda, pratsya, svitohlyad*. [Nature, labor, worldview]. Kyiv.
9. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Rozмова z molodym dyrektorom*. [Talk with a young director]. Kyiv.
10. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Sertse viddayu dityam*. [I give my heart to children]. Kyiv.
11. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Shkola i pryroda*. [School and nature]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КРАВЦОВ Віталій Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика формування методологічної культури майбутнього вчителя, дослідження творчої спадщини В. Сухомлинського.

КРАВЦОВА Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія розвитку

реформаторської педагогіки, теорія і практика вивчення дитини в історії педагогіки.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

KRAVTSOV Vitalii Oleksandrovych – PhD in Pedagogics, Docent, Associate Professor of the Department of Social Work, Social Pedagogy and Psychology of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: theory and practice of formation of the methodological culture of the future teacher, research of V. Sukhomlynskyi's creative work heritage.

KRAVTSOVA Tetiana Oleksandrivna – PhD in Pedagogics, Docent, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the history of the development of reformatory pedagogy, the theory and practice of child studying in the history of pedagogy.

Дата надходження рукопису 09. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул

УДК: 371 (477)

ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
e-mail: lebid75@ukr.net

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В історії науки є імена, які як віхи визначають перехід наукового знання в якісно новий стан. Великі трудівники науки акумулюють досягнення своїх попередників і могутнім поривом творчої думки наближаються до істини, тим самими відкриваючи новий метод наукового знання, скорочуючи, полегшуючи шлях своїм послідовникам. До числа справжніх першопрохідців науки належить і В. О. Сухомлинський. На наш погляд, нині варто більше говорити про його спадщину як про авторську систему гуманістичних поглядів, що вже стали органічною складовою розвитку сучасної освіти й педагогічної науки в Україні і світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення дилем соціалізації в Україні ґрунтується на значному вітчизняному теоретичному і практичному досвіді. Однак, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського зазнала певних змін, безперервно збагачувалася, поглиблювалася. Педагогічна концепція педагога високогуманна і демократична, органічно поєднує класичну і народну педагогіку. Творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років, привертала увагу не тільки освітян, а й усієї громадськості.

Окремі аспекти педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського стали предметом вивчення науковців як на теренах нашої держави (М. Я. Антоненко, І. Д. Бех, В. І. Бондар, І. А. Зязюн, В. Г. Кузь, О. Я. Савченко, М. Л. Сметанський), так і за її

кордонами (А. М. Борисовський, Б. Ф. Кваша, М. І. Мухін, В. Г. Риндак, С. Л. Соловейчик).

Історіографічний аналіз наукового доробку В. О. Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці зробив Н. М. Гулан, а порівняльний аналіз систем В. О. Сухомлинського та А. С. Макаренка в англійських дослідженнях здійснила Н. П. Дічек.

Водночас реалії сьогодення, історіографічний аналіз наявних публікацій підтверджують, необхідність зосередження уваги на концептуальних педагогічних ідеях В. Сухомлинського, зокрема проблема фахового розвитку вчителів є однією з ключових, тому доцільним є звернення до аналізу педагогічного доробку цього видатного вченого.

Мета статті. Розглянути професійний розвиток педагога у світлі педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. З переходом до парадигми особистісно-орієнтованого виховання й навчання учнів зростають вимоги до особистості вчителя, рівня його фахової підготовки, загальної й професійної культури. Сьогодення вимагає від учителів та науковців переосмислення багатьох освітніх канонів. У цьому контексті вартим уваги є звернення до творчої спадщини видатного вітчизняного педагога Василя Сухомлинського, який вважав учителя центральною фігурою навчально-виховного процесу і стверджував, що «вчительська професія – це людинознавство,

постійне проникнення, що ніколи не припиняється, в складний духовний світ Людини; і це є прекрасно – постійно відкривати в людині нове, вражатися новому, бачити людину в процесі її становлення» [1, с. 7–10]. Про це, зокрема, йдеться у таких працях: «Павлівська середня школа», «Сто порад учителеві», «Розмова з молодим директором школи», в статтях: «Майстерність», «Високе покликання педагога», «Учитель і діти», «Суспільство і вчитель» та інші.

Саме школа потребує ідей і теорій, що відповідали б оптимальному розвитку дитини й сучасним потребам суспільства. Тому нині ми і звертаємося до гуманістичних основ творчої спадщини В. О. Сухомлинського. Педагог-гуманіст створив оригінальну систему навчання і виховання дітей, засновану на гуманістичних ідеях української народної педагогіки. Гуманне ставлення до дитини означає розуміння вчителем тієї простої й мудрої істини, що без внутрішніх духовних зусиль дитини, без її бажань стати хорошою, немислима школа, немислиме виховання. Учні, перебуваючи в колективі, прагнули розвиватись, ставали кращими в першу чергу для себе, а не для того, щоб отримати похвалу. Цьому сприяла чудова тепла атмосфера, яка спонукала дітей до сердечності, милосердя і співпереживання. З його слів: «...усі наступні роки моєї педагогічної роботи були, по суті, роками турботи про піднесення людської гідності дитини, підлітка і юнака. На цьому будувались і зараз будуються гуманні відносини. Завдання піднесення людини я завжди прагнув підпорядкувати життю дитячого колективу як частинки суспільства» [2, с. 26–31]. Тому педагог-гуманіст закликав учителів будувати стосунки між учнями на принципах людяності, поваги їх гідності, спрямовуючи всі педагогічні впливи на творчий розвиток духовних якостей кожної дитини «головна мета, яку я ставив, залучаючи дітей до співпраці, – пробудити задатки і нахили, дати радість творчості, виробити вміння і навички, необхідні в майбутньому... Виховання – це не перебудова чи ломка тих задатків, які закладені в дитину природою, а гармонійний розвиток цих задатків» [8, с. 44–45]. Ці слова В. Сухомлинського, доречно вважати, – гуманістичним заповітом для всіх, хто причетний до відповідальної справи плекання неповторного духовного світу кожної дитини. Його творча спадщина для сучасних поколінь учителів – цінне джерело безперервного розвитку та вдосконалення професійної і психолого-педагогічної майстерності.

Нормам моральності В. Сухомлинський присвячував спеціальні бесіди, через які

намагався не лише передати дітям моральні знання, а й вплинути на їхні почуття, емоції, цим самим спонукати їх до правильних хороших учинків, кожна дія позначається на інших людях, і дитина завжди повинна думати над тим, чи не завдає вона незручностей, зла іншим людям своїми вчинками, своєю поведінкою. Він обгрунтовує, які обов'язки повинна відчувати дитина перед батьками, рідними, перед іншими людьми. Василь Сухомлинський твердо переконаний, що осмислення і переживання вихованцем свого обов'язку перед матір'ю, батьком, учителем – саме з цього повинно починатися пізнання дитиною світу людини, необхідно навчати створювати й оберігати красу в усіх її багатогранних проявах. Чим більше в людині сил і можливостей для активної діяльності, тим більш важливу роль у формуванні її моральної сутності відіграє створення краси, сердечна турбота про красу, особливо в людських взаєминах [10]. Тому ще і ще раз звертаючись до творів Василя Олександровича Сухомлинського, переконуємося, що його спадщина слугуватиме нашій освіті сьогодні і завтра.

Однак, значну увагу, педагог приділяв формуванню у вчителів культури педагогічного спілкування. Педагогічне спілкування – це різновид спілкування людей у професійній сфері [5]. Оволодіння навичками такого спілкування є необхідним для досягнення мети в педагогічній діяльності.

Саме він вимагав від учителів майстерно володіти усіма компонентами мовлення: звуком, словом, тоном, розвивати словесну творчість дітей, активізувати мислення, збагачувати словниковий запас учнів, вчити дітей високій культурі мовлення, привчати їх говорити чистою українською мовою виразно, емоційно, красиво. В. О. Сухомлинський говорив, що немає сумніву в тому, що вчитель покликаний бути для учнів та їх батьків не лише професійно грамотною людиною, а й людиною з високим рівнем культури спілкування [4].

Зокрема, він вважав, що культури спілкування може досягти кожен учитель, якщо буде небайдужий до мови як власної, так і своїх вихованців. Тому В. Сухомлинський доводив, що слово вчителя – один із важливих засобів культури спілкування, «інструмент впливу» на душу вихованця, «це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність», адже без «живого трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки» [2, с. 29].

Особливе місце у науково-педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського займають питання засобів взаємодії вчителів і учнів. Згідно з поглядами вченого, активність учня у

спілкуванні допомагає вчителю організувати сприятливий психологічний контакт, необхідний для продуктивної взаємодії, для забезпечення ефективності реалізації обраних педагогом форм та методів навчання. Отож, стиль педагогічної діяльності має велике значення у навчально-виховному процесі. Педагог, особливо, критикував авторитарний стиль, який ставить вчителя та його думку вище учня та його особистого бачення проблеми і тим самим призводить до влади над дітьми. В. О. Сухомлинський писав: «Володарювання над дітьми – одне з найважчих випробувань педагога, один з показників педагогічної культури... цінувати довіру, а значить, і беззахисність дитини – це педагогічна мудрість має збагатити нашу працю» [7, с. 280–285].

Педагог надавав великого значення зовнішньому вигляду і оформленню класів. Кожна картина, кожне унаочнення повинні допомогти учням сприйняти слова вчителя, глибше усвідомити матеріал, який вивчається. Справжнім прогресом у відкритті прекрасного стало навчання в «зелених класах», створення книжок-картинок про природу, подорожі на природу, проведення уроків мислення, кімнати казки, острів чудес, куточок краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, праця в Саду, написання дітьми оповідань, казок тощо. Світ казки, на його думку, є близький і зрозумілий кожній дитині, саме він формує в них творчу уяву, вчить образного мислення [9].

У центрі уваги видатного педагога – багатогранна діяльність учителя, його самоосвіта. Василь Олександрович вважав самоосвіту «життєдайним джерелом інтелектуального багатства, духовного життя педагога» [6, с. 323], визначаючи при цьому конкретне змістовне наповнення самоосвіти як самостійне оволодіння теоретичним матеріалом та практичними вміннями. В основі самоосвітньої діяльності – особисті зусилля вчителя, спрямовані на підвищення власної культури праці і, у першу чергу, культури мислення. Означений процес професійного саморозвитку передбачає не механічне поповнення знань, а перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці. Метою самоосвіти, на глибоке переконання педагога-гуманіста, є збагачення ідейнотеоретичного рівня особистості вчителя; поглиблення знань у предметній сфері; оволодіння досягненнями психологічної й педагогічної науки та практики; підвищення загальної культури вчителя «Чим більше знає вчитель, – пише В. О. Сухомлинський у праці «Павлівська середня школа», – чим частіше й

успішніше відкриває він перед учнями горизонт науки, тим більшу допитливість і жадобу до знань виявляють учні» [6, с. 323–325].

Стимулювання професійного саморозвитку педагогів у Павлівській школі здійснювалось також шляхом популяризації передового педагогічного досвіду. Втім Василь Олександрович зауважував, що «досвід неможливо передати, якщо свідомістю того, хто хоче перейняти досвід, не оволодіває ідея, яка стала джерелом натхнення для творчої праці. А ідея може оволодіти свідомістю педагога тільки тоді, коли якісь залежності між педагогічними явищами помічені у своїй власній роботі та роботі товаришів. Коли усвідомлення цих залежностей спонукає шукати щось нове, думати над удосконаленням своєї майстерності» [6, с. 326]. Саме тому робота вчителів над розробкою педагогічних тем носила дослідницький характер, а її результати практично реалізовувались у навчально-виховному процесі школи.

Одним із ключових аспектів особистісного і професійного розвитку педагогів є дослідницька діяльність. В. Сухомлинський вважав, що «за своєю логікою, за філософською основою, за творчим характером педагогічна праця неможлива без елемента дослідження і насамперед тому, що кожна людська індивідуальність, з якою ми маємо справу, це певною мірою своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів» [3, с. 267–268]. У цілому, завдяки творчій діяльності людині вдається, більш плідно, реалізувати власні потенційні можливості у суспільному житті, а це чи не першочергове завдання, що має здійснити особистість. І тільки той учитель досягне високих результатів у вихованні та навчанні учнів, який постійно працює над вдосконаленням власної професійної діяльності, постійно шукає нові шляхи розв'язання педагогічних проблем і їх творчого втілення в практику сучасної школи.

Аналіз теоретичної спадщини видатного педагога В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що він, глибоко дослідивши професію вчителя, виділив ознаки педагога професіонала, сформулював умови його ефективної роботи (любов до дітей, професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти, дослідницька діяльність, логічна послідовність, науковість у її здійсненні).

Варто зауважити, що творчі пошуки, ідеї Василя Сухомлинського були новаторством у часи авторитарної радянської педагогіки. Яскрава самобутня думка видатного педагога спрямована на проектування особистості

дитини, на перспективу її розвитку, виражена в особистій практичній учительській та виховній роботі послужила розвитку демократичних та гуманістичних засад у педагогіці. Тому педагогічна спадщина В. Сухомлинського не втратила значущості для сучасної педагогічної науки і практики.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Обґрунтовуючи практичну необхідність гуманних взаємин між вихователем та дитиною, між самими дітьми і взагалі всіма учасниками виховного процесу, павлівський педагог переконливо показав, що найцінніше у дитини – її індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, своєрідність здібностей, потенційних можливостей, бо тільки через розмаїття індивідуальностей пролягає шлях до зростання та об'єднання особистостей – не стадного а справді людського, цивілізованого. Саме ці ідеї складають основу наступності педагогічної науки і стимулюють її розвиток.

Отже, творчо узагальнюючи здобутки педагогічної спадщини Василя Олександровича, приходимо до висновку, що теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога увійшли до історії педагогічної думки, його праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими ідеями, поглядами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко М. Проблема педагогічної творчості вчителя у спадщині В. О. Сухомлинського [Текст] : До 13-х Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» / М. Антоненко // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 7–10.
2. Бабіч Л. В., Кондратенко Г. М., Рідкоус О. В. Використання гуманної спадщини В. О. Сухомлинського в системі підготовки спеціалістів / Л. В. Бабіч, Г. М. Кондратенко, О. В. Рідкоус // Зб.наук.праць. Педагогічні науки. Випуск 50. – Херсон: ХДУ, 2008. – С. 26–31.
3. Безносюк О. О. В. О. Сухомлинський про відповідальність у науковопедагогічних дослідженнях [Текст] / О. О. Безносюк // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Сер. Педагогічні науки / Гол. ред. В. О. Пащенко. – Полтава : ПДПУ, 2005. – Вип. 5 (44). – С. 267–274.
4. Белан Ганна. Спадщина В. О. Сухомлинського в професійній підготовці сучасного педагога / Ганна Белан // Наукові записки. – Випуск 78 (2). – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 262–265.
5. Васянович Г. П. Педагогічна етика : Навчально-методичний посібник / Г. П. Васянович. – Львів: «Норма», 2005. – 344 с.

6. Гергуль Світлана. Самоосвіта вчителя в контексті педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського / Світлана Гергуль // Наукові записки. – Випуск 78 (2). Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 323–327.

7. Кондратенко Галина, Бабіч Людмила. Проблема підготовки майбутніх спеціалістів на основі гуманістичної спадщини В. О. Сухомлинського / Галина Кондратенко, Людмила Бабіч // Наукові записки. – Випуск 78 (2). Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 280–285.

8. Новгородська Ю. Ідеї В. О. Сухомлинського живуть і розвиваються / Ю. Новгородська // Рідна школа. 2002. – С. 44–45.

9. Стахів Л., Плахова С. Втілення ідей В. О. Сухомлинського в сучасній загальноосвітній школі / Л. Стахів, С. Плахова // Молодь і ринок. – 2010. – №5. – С. 120.

10. Федяєва Валентина. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в підготовці майбутнього вчителя / Валентина Федяєва // Наукові записки. – Випуск 78 (2). – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 303–305.

REFERENCES

1. Antonets, M. (2006). *Problema pedagogichnoy tvorchosti vchitely u spadhini V. O. Sukhomlinsky*. [The Problem of Teacher's Pedagogical Creativity in the Legacy of V. O. Sukhomlinsky]. Kyiv.
2. Babich, L. V., Kondratenko, G. M., Ridkous, O. V. (2008). *Vikoristannyi gumannoy spadhini V. O. Sukhomlinsky v sistemi pidgotovki spetsialistiv*. [Use of the human heritage of V. O. Sukhomlinsky in the system of specialists training]. Kherson.
3. Beznosyuk, O. O. (2005). *V. O. Sukhomlinsky pro vidpovidalnist u naukovopedagogichnih doslilgemnyh*. [V. O. Sukhomlinsky about responsibility in scientific and pedagogical researches]. Poltava.
4. Belan, A. (2008). *Spadchyna V. O. Sukhomlinsky u profesyyniy pidgotovzi suchasnogo pedagoga*. [Legacy of V. O. Sukhomlinsky in the professional training of a modern teacher]. Kirovograd.
5. Vasyanovich, G. P. (2005). *Pedagogichna etika*. [Pedagogical Ethics: Educational Manual]. Lviv.
6. Gergul, S. (2008). *Samoosvita vchitely u konteksti pedagogichnoy spadzini V. O. Sukhomlinsky*. [Self-education of a teacher in the context of V. O. Sukhomlinsky's pedagogical heritage]. Kirovograd.
7. Kondratenko, G., Babich, L. (2008). *Problema pidgotovki maibutnih spetsialistiv na osnovi humanistichnoy spadchini V. O. Sukhomlinsky*. [The problem of training future specialists on the basis of the humanistic heritage of V. O. Sukhomlinsky]. Kirovograd.
8. Novgorodskaya, Yu. (2002). *Idei V. O. Sukhomlinsky i rozvivavutsya*. [Ideas of V. O. Sukhomlinsky i rozvivavutsya].

living and developing]. Yu. Novgorod.

9. Stakhiv, L., Plakhova, S. (2010). *Vtleneny idey V. O. Sukhomlinsky v suchasnyy zagalnoosvitniy shkoli*. [Implementation of the ideas of V. O. Sukhomlinsky in a modern general education school]. Kyiv.

10. Fedyayeva, V. (2008). *Pedagogichna sistema V. O. Sukhomlinskyu pidgotovzi maibutnogo vchitelya*. [V. A. Sukhomlinsky's Pedagogical System in the Preparation of the Future Teacher]. Kirovograd.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: використання активних методів навчання у викладанні педагогічних

дисциплін, формування професійної самосвідомості майбутнього вчителя, творчий підхід до формування професійної майстерності вчителя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LEBID Inna Yhimivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Department of Pedagogy and Management of Kamianets-Podiskyi National Ivan Ohienko University.

Circle of scientific interests: the active teaching methods use in the teaching of pedagogical disciplines, the formation of professional self-consciousness of the future teacher, creative approach to the formation of professional teacher's skills.

Дата надходження рукопису 14. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко

УДК 371

ПРОЦ Марта Орестівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID iD: 0000-0002-0446-5898

e-mail: kapral.marta@gmail.com

ПЕДАГОГИ-НОВАТОРИ КІРОВОГРАДЩИНИ: В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ТА ЙОГО ПОСЛІДОВНИКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Період 1960-70-х років ХХ ст. більшість сучасних дослідників історії називають пульсуючим, хвилеподібним, непослідовним етапом державного розвитку на тлі боротьби демократичної та консервативної тенденцій. Цьому сприяло зокрема проголошення М. Хрущовим ще в квітні 1958 р. на XIII з'їзді ВЛКСМ курсу на перебудову народної освіти. Важливими для розвитку національної освіти стали спільні постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966), «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи» (1972), «Про дальше покращення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» (1977) та ін. [4, с. 251].

Саме за цього періоду, незважаючи на суспільно-політичні перепони авторитарної держави, в Українській РСР зароджується незвичний для радянського суспільства напрям – педагогіка співробітництва, головною ідеєю якої визначалося зробити дитину соратником, одноступенем учителів, вихователів, батьків, рівноправним учасником педагогічного процесу. Дитина, особистість школяра стають центром системи навчання і виховання, а

вчитель, вихователь переходять від педагогічних вимог до педагогічної взаємодії, дотримуючись гуманно-особистісного підходу до дитини, забезпечуючи єдність навчання і виховання [1, с. 328].

Вагомий внесок у розвиток навчально-виховного процесу та педагогічних інновацій 1960-70-х років ХХ ст. зробив педагог-новатор, представник вищезазначеного освітнього напрямку Василь Олександрович Сухомлинський.

Мета статті полягає у розкритті актуальності новітніх педагогічних ідей директорів авторських шкіл Кіровоградщини (В. О. Сухомлинського, Н. А. Калініченко, І. Г. Ткаченко, Ф. Ф. Оксанич) 1960-1980-х років ХХ сторіччя на тлі сучасних освітніх проблем загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистість

В. О. Сухомлинського, окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (М. Антоненко, І. Бех, А. Богущ, Л. Бондар, І. Зязюн, В. Кузь, О. Савченко, М. Сметанський та ін.), так і поза її межами (А. Борисовський, Б. Кваша, М. Мухін, В. Риндак, С. Соловейчик та ін.) [8, с. 5]. Роботи нашого видатного земляка також досліджують Х. Франкос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман

(Німеччина), М. Библюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), Бі Шуджі, Ван Ігао (Китай), А. Кокеріль (Австралія) та ін.

Осмилення та широкої популяризації потребує практична і теоретична спадщина І. Г. Ткаченка, одного з найбільших послідовників В. О. Сухомлинського (А. Іванко, Н. Калініченко, Г. Левченко, В. Мадзогін, Г. Перебийніс, О. Максимчук).

Історіографічний аналіз наукового доробку В. Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці здійснив Н. Гупан, а порівняльний аналіз систем В. Сухомлинського та А. Макаренка в англійськомовних дослідженнях здійснила Н. Дічек [8, с. 3].

Творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років ХХ сторіччя, привертала увагу не тільки освітян, а й усієї громадськості. Розглянемо новітній досвід педагога, який не лине не втратив своєї актуальності на сьогодні, а й став основою сучасних дидактичних систем навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. За 34 роки напруженої педагогічної праці його погляди еволюціонували від окремих аспектів навчально-виховного процесу до створення цілісної педагогічної системи формування всебічно розвиненої особистості.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. В. О. Сухомлинський шукав нові підходи до підвищення грамотності й успішності учнів та вдосконалення форм навчання, досліджував взаємозв'язок умов і результатів навчання (праці «Головне – якість уроку», «Педагогічні причини відсіву учнів», «Інтерес до навчання – важливий стимул навчальної діяльності»). Водночас педагога хвилювали і проблеми організації керівництва навчальною і виховною роботою («Замітки директора», «Наша робота з батьками», «З практики директора школи», «Директор на уроці» та ін.). Так у 1950-ті роки ХХ ст. Василь Олександрович прийшов у педагогічну науку. Свої творчі ідеї він викладав у статтях на сторінках преси, а в 1955 році успішно захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

Як свідчить аналіз педагогічних творів, основною проблемою практичної діяльності і теоретичних досліджень Василя Олександровича за цього періоду було трудове виховання учнів, цій проблемі він присвятив праці «Підготовка учнів до трудової діяльності», «Трудове виховання у сільській школі», «Виховання в учнів любові і готовності до праці», «Виховання

комуністичного відношення до праці», «Виховання моральних стимулів до праці у молодого покоління», ін.

Найважливішим етапом у творчості педагога-новатора стали 1960-70-і роки ХХ сторіччя. Цей час плідний на творчі здобутки: виходять у світ «Духовний світ школяра», «Формування моральних переконань молодого покоління», «Людина неповторна», «Моральний ідеал молодого покоління», «Народження громадянина». На цьому етапі своєї педагогічної діяльності В. О. Сухомлинський концентрує увагу на розумовому та моральному вихованні [6, с. 444].

Аналіз цих праць уможливує висновок про те, що вчений глибоко всебічно переймається проблемами духовності, формування моральних цінностей у школярів, уже тоді В. О. Сухомлинський активізує (злободенні для нашого часу) такі виховні проблеми, як бездуховності, тяжіння до показного, байдужості до болу ближнього тощо.

Власне, це і стало поштовхом для створення батьківської школи, у якій на семінарах батьків ознайомлювали з основами дитячої педагогіки та психології [3, с. 28]. Із часом такі психолого-педагогічні семінари для батьків стали широко поширюватися за 1970-80-их років. Навчальний курс батьківської школи був розрахований на 250 годин і охоплював найважливіші питання педагогіки та психології.

Отже, обстоюючи думку про те, що моральні засади формуються в сім'ї, учений намагається максимально наблизити школу до родини, налагодити тісну співпрацю з нею шляхом створення так званої батьківської школи. На нашу думку, такий досвід діяльності Павліської школи можна активно впроваджувати в сучасну освітню практику.

Новаторськими за тієї доби були й інші педагогічні ідеї Василя Сухомлинського, як-от:

– повага й довіра до дитячої особистості;

– погляд на навчальну діяльність школярів як на насичений творчими відкриттями процес пізнання та самопізнання, а також розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання);

– розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю, а отже, обмеження сфери впливу колективу на особистість, виховання без покарань;

– велика роль слова та особистості вчителя для дитини, демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічні й педагогічні семінари, школа для батьків тощо).

Проте ці погляди педагога-новатора викликали у той час певне обурення з боку офіційної педагогіки [10, с. 284].

Праці вченого, що вийшли вже по його смерті (1980-ті роки), – «Методика виховання колективу», «Розмова з молодим директором», «Батьківщина і серце», «Книга про любов» – розвивали й збагачували його концепцію новими напрямками: педагогічна етика; шкільне, сімейне і статеве виховання; активізація і оптимізація навчального процесу; керівництво духовним життям школярів; виховання громадянськості [6, с. 444-445].

Проблему творчості Василь Олександрович називав однією з незайманих ділянок педагогічної теорії та освітньо-виховної практики, вважаючи, що для її освоєння треба створити книгу про педагогічний аспект творчості. На його думку, у педагогічному розумінні творчість не є таким самим творенням духовно-матеріальних цінностей, як у поезії, живописі, музиці тощо. «Педагогічна творчість, – підкреслює педагог, – це бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння й творення краси в наслідках своєї праці, своїх зусиль» [9, с. 481].

Зокрема одну із бесід праці «Розмова з молодим директором» В. О. Сухомлинський так і назвав «Основні проблеми творчої праці педагога». У ній педагог-новатор розглядає актуальні аспекти керівництва індивідуальною творчою працею вчителя і педагогічного колективу; повноцінної розумової праці школярів як процесу осмислення, а не заучування; гармонійного злиття двох функцій педагогічної праці, а саме: викладу вчителем нового навчального матеріалу з одночасним спостереженням за перебігом розумової праці учнів [1, с. 197].

Василь Олександрович і у своїй повсякденній роботі, і у творчих теоретичних пошуках спирався не лише на власний педагогічний досвід, а й на досвід своїх колег-однодумців, особливо директорів шкіл Кіровоградщини. Навколо В. О. Сухомлинського групувалися ті директори й вчителі Кіровоградщини, яких не задовольняв стан справ у школі. З-поміж них насамперед слід назвати Г. М. Перебийноса, Ф. Ф. Оксанича, І. А. Шевченка, А. Б. Резніка, Н. А. Калініченко [3, с. 37]. Так поруч із видатним педагогом-новатором і завдяки йому виросла група добре теоретично підготовлених, енергійних та ініціативних

керівників шкіл, засновників педагогічних лабораторій, які стали відомими далеко за межами рідного краю.

З-поміж учителів, які започаткували ефективні новітні навчальні технології, що широко використовуються у сучасній школі, назовемо С. Г. Масюткіна, П. Ф. Козуля, В. Я. Ногу, О. П. Руденка, М. М. Ставчанського та ін.

Основні тенденції розвитку передового педагогічного досвіду Василя Сухомлинського дістали своє найбільш повне відображення в діяльності Богданівської середньої школи Знам'янського району Кіровоградської області. У статті «Народний учитель» В. О. Сухомлинський висловлює свої думки з приводу того, яким має бути народний учитель – це людина, яка вміє «глаголом жечь сердца людей». Таким узірцем народного вчителя вважав Івана Гуровича Ткаченка: який мав «велику внутрішню культуру... знання душі дітей... моральне право вчити і повчати». За словами В. О. Сухомлинського, І. Г. Ткаченко «міг помітити в кожній людині її золоту жилу, її живинку, допомогти їй побачити себе» [12, с. 8].

Отож справедливо до когорти духовних і професійних послідовників В. О. Сухомлинського віднести українського вченого-педагога Івана Гуровича Ткаченка (1919–1994). Як педагог-практик і педагог-науковець І. Г. Ткаченко постійно стежив за новинами в галузі педагогіки і психології як України, так і закордоння. Вивчав досвід В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка, налагоджував ділові зв'язки з багатьма передовими педагогами (Г. Д. Нестеренком, В. І. Білавичем, М. М. Ставчинським та ін.), науковими установами країни.

На думку окремих педагогів (А. Іванко, С. Орел, Н. Калініченко, Г. Перебийніс), І. Г. Ткаченка слід вважати основоположником сухомлиністики 1970–1994 рр.

Вважаємо за доцільність розглядати діяльність Івана Гуровича під кутом зору ідей В. О. Сухомлинського. Ці дві особистості діяли разом, підтримуючи один одного і надихаючи всіх, з ким співпрацювали, на великі справи. Як зазначає дослідник М. Антонєць, кожний твір В. О. Сухомлинського проходив через думки І. Г. Ткаченка і його творчу практику. Основні ідеї Василя Олександровича втілювалися Іваном Гуровичем у життя, набували життєвого змісту, відображалися у діяльності колективу Богданівської середньої школи, і робилося все це з великим успіхом [12, с. 8].

У цьому контексті О. В. Сухомлинська зазначає: «Творча й особиста дружба об'єднувала його (В. О. Сухомлинського – М. П.) й Івана Гуровича Ткаченка, який,

віднайшовши свій шлях у педагогіці, зв'язав свої ідеї з поглядами Василя Олександровича, радився з ним, щиро радів його успіхам та підставляв своє чоловіче плече, підтримував, коли на павлівського директора обрушився шквал незаслуженої критики. Іван Гурович продовжував бути одним із найбільш відданих прибічників Василя Олександровича після його передчасної смерті» [3, с. 37].

Окрім упровадження системи трудового навчання та виховання, І. Г. Ткаченко працював над проблемою забезпечення дидактичних умов ефективності навчання в процесі пізнавальної діяльності учнів на уроці. Пріоритетними серед них вважав такі:

- наукова організація праці на всіх етапах уроку;
- поєднання проблемності в навчанні з науковою інформацією знань, створення оптимальних ситуацій для пошукової діяльності учнів;
- диференціація навчання в процесі уроку відповідно до психологічних особливостей кожної особистості;
- проектування всіх можливих варіантів діяльності кожного учня у проблемній ситуації;
- аналіз навчального матеріалу з різних кутів зору: наукового, психологічного, логічного, дидактичного і виховного, добір вправ і задач, які найповніше розкривають тему й мету уроку [10, с. 488].

Іван Гурович убачав науковий і виховний зміст уроку в тому, щоб виховувати любов до знань, розвивати постійне прагнення до їх поповнення і збагачення, щоб знання стали переконанням кожного учня. Для забезпечення практичного здійснення цієї мети педагог сформулював п'ять вимог до змісту уроків, які і сьогодні є основою діяльності Богданівської середньої школи. Вони передбачають:

- єдність наукових і психологічних засад уроку на основі чуттєвого і логічного пізнання;
- створення проблемних ситуацій на всіх етапах уроку, особливо на тому етапі, де вивчається новий матеріал;
- використання наочності, яка має виконувати дві взаємопов'язані функції: з одного боку, пояснювати та ілюструвати певне поняття, закон, правило, закономірність тощо, а з іншого – її форма і зміст мають викликати потребу в логічному абстрактному мисленні учнів;
- диференціація в навчанні, яка спирається на індивідуальні особливості учня і водночас розвиває їх;
- роль і значення домашнього завдання, яке своєрідно повторює увесь процес і зміст уроку [10, с. 288–289].

Завдяки вищезазначеним чітко визначеним

умовам забезпечується ефективність протікання навчально-виховного процесу. На підтвердження того, що Іван Ткаченко був послідовником В. О. Сухомлинського, зауважимо, що павлівський директор-новатор уперше в історії української педагогіки розробив 12 принципів трудового навчання і виховання, а Іван Гурович блискуче апробував і реалізував їх, вносячи певні корективи, у своїй Богданівській школі [7, с. 6].

Послідовником В. О. Сухомлинського був і Федір Федорович Оксанич, який тісно співпрацював також з І. Г. Ткаченко. Відмінник народної освіти УРСР, заслужений учитель УРСР, він тридцять років очолював Новопраську середню школу Кіровоградської області.

Ф. Ф. Оксанича віднесемо до числа педагогів-новаторів, насамперед у ділянці трудового виховання. Він був переконаний, що навички продуктивної праці будуть корисні і тим, хто стане вченим, лікарем, учителем, інженером, економістом. Для системної профорієнтаційної роботи у Новопраській середній школі існували різні гуртки за інтересами школярів, зокрема фізико-технічний, астрономічний тощо. Окрім того, для трудового виховання та профорієнтації слугували навчально-дослідницька ділянка, навчальні майстерні, шкільна обсерваторія, навчально-виробнича бригада та ін. До прикладу, на період проходження виробничої практики школярі отримували завдання, вели щоденник, а наприкінці кожен учень отримував довідку-характеристику про результати виробничої практики (майже як у профтехучилищі). Практичні завдання виконувалися на виробничих ділянках (сад, оранка, збір врожаю комбайном, тваринницька ферма тощо).

Систематична дослідницька робота, яка проводилася в школі, допомагала членам бригади добре оволодівати агротехнікою, знаходити шляхи, методи вирощування високих урожаїв сільськогосподарських культур. Важливе місце в діяльності юних дослідників посідала робота в тваринництві. Про ефективність дослідів засвідчували їх результати [11, с. 106–107].

Протягом 20 років юннати школи займалися дослідженням оптимальних умов вирощування тutowих шовкопрядів, а також кролеводством.

Школа на чолі з директором тісно співпрацювала з науково-дослідними інститутами та установами. Так, за рекомендаціями вчених юні дослідники Новопраської школи провели понад 150 дослідів, переважна більшість яких знайшла своє практичне використання у виробництві [11, с. 107].

На нашу думку, погляди Ф. Ф. Оксанича були співзвучні з концепцією сучасної профільної школи. Цікавими в системі трудового виховання були «закони» Новопраської школи. Серед них можна виокремити такі:

а) поєднувати вивчення основ наук і виробництва;

б) раціонально використовувати базове виробництво, його технічну базу, а також навчальне обладнання школи, робочі кімнати, лабораторії, майстерні, дослідну ділянку;

в) постійні зв'язки з науковими установами, спеціалістами господарства, виконання їх завдань;

г) прогнозувати в навчально-виховному процесі розвиток у школярів ініціативи творчої діяльності в галузі науки, техніки (робота на уроках, у гуртках, в позаурочний час, клубах, учнівській виробничій бригаді, на полях, дослідних ділянках і т. д.);

ж) забезпечення участі в суспільно корисній праці на допомогу виробництву [11, с. 108].

На основі системи трудового виховання Павлиської школи розвивалася і вдосконалювалися форми та методи роботи Комишуватської середньої школи Кіровоградської області, очільником якої була Надія Андріївна Калініченко – заслужений учитель УРСР (сьогодні – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри біології та методики її викладання природничо-географічного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка).

У школі важливе місце відводилося організації різних форм трудового навчання та виховання учнів, зокрема через систему учнівських виробничих бригад. Провідною метою школи було формування в учнів стійкого інтересу до сільськогосподарських професій на прикладі трудових досягнень двічі Героя Соціалістичної Праці О. В. Гіталова.

Досвід педагогічного колективу Комишуватської середньої школи свідчить, що формування свідомого ставлення учнівської молоді до трудової діяльності найбільш успішно здійснювалося за умов тісної взаємодії школи та колгоспу в наступних напрямках:

– підготовка молоді до трудової діяльності, орієнтація на сільськогосподарські професії та професії сфери обслуговування;

– вивчення історії і трудових традицій виробничих колективів;

– забезпечення взаємозв'язку між шкільними та виробничими колективами;

– здійснення економічної освіти старшокласників;

– організація колективного та індивідуального наставництва;

– формування системи поглядів на життя, на своє місце в ньому, на обов'язки перед суспільством, що при виборі професії й місця роботи допомагає узгоджувати особисті інтереси з громадськими та державними [2, с. 32].

Дирекція школи та правління місцевого колгоспу щорічно розробляли детальні плани профорієнтаційної роботи, забезпечуючи послідовність та наступність у її проведенні, включення в цю роботу міжвідомчих рад та громадських організацій [2, с. 27–28].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку:

1. Розвиток передових педагогічних ідей другої половини ХХ-го сторіччя був зумовлений тогочасними освітніми нормативними документами, нормативними та урядовими постановами.

2. Протягом 70-90-х рр. ХХ ст. відбувався процес створення та становлення авторської навчально-виховної системи видатного українського вченого-педагога В. О. Сухомлинського, відтак у педагогічній науці визначається цілий науковий напрям – сухомлиністика, проте залишається малодослідженою педагогічна діяльність багатьох педагогів-послідовників В. О. Сухомлинського з Кіровоградщини, зокрема Н. А. Калініченко, І. Г. Ткаченка, Ф. Ф. Оксанича, ін.

3. Системний і цілісний аналіз узагальненого досвіду Павлиської, Богданівської, Новопраської та Комишуватської шкіл дозволив визначити загальносистемний підхід та педагогічні системи, що виступають предметом наукових досліджень і спираються на філософські, соціологічні, психологічні та суто педагогічні засади. Важливим напрямом у їх вивченні є виокремлення і обґрунтування авторських педагогічних систем. За умов чітко визначеного носія (або носіїв) оригінальних ідей і їх практичного втілення можна говорити про «авторську педагогічну систему» вищезгаданих освітніх закладів.

4. Новаторський освітній досвід педагогів Кіровоградщини (В. О. Сухомлинського та його послідовників) засвідчив, що на лоні авторитарної педагогіки зароджувався новий напрям – педагогіка співробітництва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. Історія педагогіки України: [навч. посіб.] / Артемова Л.В. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.

2. Калініченко Н. А. Школа юних гіталовців : 3 досвіду роботи Комишуватської середньої школи Кіровоградської області по трудовому вихованню

учнів / Н. А. Калініченко. – К. : Знання УРСР, 1984. – 48 с. – (Серія «Педагогічна»).

3. Калініченко Н. А. Сучасники В. О. Сухомлинського / Н. А. Калініченко, Г. М. Перебийніс. – Кіровоград : Народне слово, 1998. – 260 с.

4. Лаврінченко О. А. Історія педагогічної майстерності : [навч. посіб.] / О. А. Лаврінченко. – К.: СПД Богданова А. М., 2009. – 328 с.

5. Максимчук О. В. Система трудового виховання в педагогічній спадщині І.Г. Ткаченка: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Оксана Володимирівна Максимчук; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2002. – 27 с.

6. Максимюк С. Педагогіка : [навч. посіб.] / С. Максимюк. – К. : Кондор, 2009. – 670 с.

7. Орел С. «Виховати людину, яка б уміла трудитися і головою, і руками, – колосально важлива річ...» / С. Орел // Дзеркало тижня. – 2009. – 21-27 березня. – С. 6.

8. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Олена Вікторівна Сараєва ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2007. – 26 с.

9. Сухомлинський В. Методика виховання колективу // В.О.Сухомлинський. Вибр. твори: В 5 т. / Василь Сухомлинський – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 612 с.

10. Українська педагогіка в персоналіях : [навч. посіб.] : у 2-х кн. / За ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – 552 с.

11. Хижняк Б. Шкільна нива Ф. Ф. Оксанича / Б. Хижняк // Педагогіка толерантності. – 2007. – № 3. – С. 99-111.

12. Шевченко І. Іван Гурович Ткаченко в колі своїх учителів і послідовників / І. Шевченко // Рідна школа. – 2009. – № 8-9. – С. 6-10.

REFERENCES

1. Artemova, L. V. (2006). *Istoriia pedahohiky Ukrainy*. [History of Pedagogy in Ukraine]. Kyiv: Lybid.

2. Kalinichenko, N. A. (1984). *Shkola yunykh hitalovtsiv : Z dosvidu roboty Komyshevatskoi serednoi shkoly Kirovohradskoi oblasti po trudovomu vykhovanni uchniv*. [The «Young Gitalovtsi» School: case study on vocational education of pupils at Komyshevate secondary school in Kirovohrad oblast]. – Kyiv : Znannia URSR. – (Seriiia «Pedahohichna»).

3. Kalinichenko, N. A. (1998). *Suchasnyky V. O. Sukhomlynskoho*. [V. O. Sukhomlynsky's Contemporaries]. – Kirovohrad : Narodne slovo.

4. Lavrinenko, O. A. (2009). *Istoriia pedahohichnoi maisternosti*. [[The History of Pedagogic Skill]]. – Kyiv : SPD Bohdanova A. M.

5. Maksymchuk, O. V. (2002). *Systema trudovoho vykhovannia v pedahohichnii spadshchyni I. H. Tkachenka*. [The System of Work-based Education in I. H. Tkachenko's Pedagogic Legacy]. Kirovohrad.

6. Maksymiuk, S. (2009). *Pedahohika*. [Pedagogy]. Kyiv : Kondor.

7. Orel, S. (2009 berezen). «*Vykhovaty liudynu, yaka b umila trudytsia i holovoiu, i rukamy, – kolosalno vazhlyva rich...*». [It Is Colossally Important to Raise a Person Capable of Working Both with Their Mind and with Their Hands]. *Dzerkalo tyzhnia*.

8. Saraieva, O. V. (2007). *Pedahohichna systema V. O. Sukhomlynskoho v naukovomu dorobku vitchyznianskykh*. [V. O. Sukhomlynsky's Pedagogic System in Academic Works of Ukrainian Scientists]. Kyiv.

9. Sukhomlynskyi, V. (1976). *Metodyka vykhovannia kolektyvu*. [Methods of Raising a Group] *Vybr. tvory: V 5 t.*– Kyiv: Radianska shkola., – Т. 1.

10. *Ukrainska pedahohika v personaliiakh* (2005). [Ukraine's Pedagogy in Personalities]. Kyiv : Lybid.

11. Khyzhniak, B. (2007). *Shkilna niva F. F. Oksanycha*. [F. F. Oksanych's School «Farming Field»]. *Pedahohika tolerantnosti*.

12. Shevchenko, I. (2009). *Ivan Hurovych Tkachenko v koli svoikh uchyteliv i poslidyvnykiv*. [Ivan Hurovych Tkachenko Among His Teachers and Followers]. *Ridna shkola*.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРОЦ Марта Орестівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки, інноваційні технології навчання і виховання; авторські навчально-виховні системи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PROTS Marta Orestivna – Ph.D. in Pedagogy, is an Associate Professor at the Pre-School and Primary Education Department, Faculty of Pedagogical Education, Ivan Franko National University of Lviv.

Circle of scientific interests: history of pedagogy in Ukraine and other countries, innovative techniques of teaching and personality formation; experimental educational systems.

Дата надходження рукопису 11. 09. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор О. С. Радул

УДК 378.011.3-051:373.3(092)(477)

СЕВАСТЮК Мар'яна Степанівна –
кандидат педагогічних наук, доцент Національного
педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
e-mail: pednauk@gmail.com

МАКАРЕНКО Леся Леонідівна –
доктор педагогічних наук, професор
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
e-mail: pednauk@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРАКТИКУ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасність вимагає інноваційного вчителя, який готовий до засвоєння найкращих досягнень науки та інновацій в освіті та їх впровадження у шкільну практику. У зв'язку з цим, надзвичайно важливим і корисним залишається досвід видатних педагогів, учених. Серед педагогів-мислителів провідне місце займає особистість Василя Олександровича Сухомлинського. Використання досягнень його творчої роботи допомагає сучасним вчителям початкової школи досягти високої професійної майстерності, зберігаючи і примножуючи безцінний скарб педагогічної мудрості вченого. Важливість кола проблем, що розглядаються видатним педагогом – гуманістом, важко переоцінити.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одним із шляхів формування інноваційної культури вчителя є звернення до надбань педагогічної спадщини видатного українського педагога, заслуженого учителя України В. О. Сухомлинського, до його досвіду у сфері початкової освіти. Дослідженням проблеми впровадження спадщини В. О. Сухомлинського в процес підготовки вчителів початкових класів займалися такі вчені, як І. Прокопенко, М. Антоненко, С. Литвиненко, В. Євдокимов, С. Мельничук та інші. Однак, як вказує О. Я. Савченко, у визначенні теоретичних засад розбудови національної школи слід використати спадщину В. Сухомлинського не на рівні широкого цитування, а повного і послідовного запровадження ідей його дидактико-методичної системи розвитку дитини. Тому актуальним залишається необхідність підготовки майбутніх учителів до використання інноваційного досвіду минулого, серед якого особливо актуальним для початкової школи є ідеї В. О. Сухомлинського.

Мета статті полягає у аналізі ефективності виділених педагогічних умов формування готовності студентів до використання педагогічної спадщини В. О. Су-

хомлинського у навчально-виховному процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського дуже різнопланова. О. Я. Савченко її суттєвими ознаками назвала:

1. забезпечення органічного взаємозв'язку навчання і розвитку дітей;
2. утвердженні гуманістичних культуротворчих функцій освіти;
3. цілеспрямований розвиток позитивної мотивації навчання через гуманізацію навчального спілкування, збереження емоційного і фізичного благополуччя дітей, розкриття можливостей «лікувальної педагогіки»;
4. оволодіння школярами повноцінною навчальною діяльністю, вміннями вчитися;
5. емоційне благополуччя дітей у школі [2, с.113]

Згідно з поглядами дослідниці, під впливом ідей В. Сухомлинського в методиці творчих учителів утвердилися:

- 1) постановка перспективних цілей розвитку дітей у процесі навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей;
- 2) необхідність інтелектуалізації трудової діяльності;
- 3) взаємозв'язок чуттєвого і логічного елементів пізнання;
- 4) проведення уроків мислення в природі;
- 5) педагогічна система розвитку літературної творчості дітей різного віку;
- 6) стимулювання інтелектуальних почуттів та пізнавальних інтересів учнів [2, с.113]

Для методистів актуальною є система прийомів, які розвивають дитячу допитливість, розум, викликають радість пізнання, а саме: «запитання – вузлики знань», «читати книгу природи», «думати про свої думки, думати про незрозуміле», «розум дитини – у кінчиках її пальців», «казковий період розумового виховання», «мандрівки до джерел мислення і мови», «дві програми навчання», «навчальні діалоги», «етична цінність оцінки вчителя» тощо [2, с. 114].

Таким чином, розроблена українським

вченим-практиком педагогічна система не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями й положеннями, значно розширила як теорію, так і освітню та виховну практику, але й становила собою революційний етап у розвитку вітчизняної педагогічної думки. Для того щоб збагатити досвід майбутніх учителів початкової школи необхідно звернутися до досвіду видатного педагога.

Готовність вчителів до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у власній професійній діяльності виявляється в усвідомленні суспільної і особистої значущості його педагогічних ідей, стійкому інтересі до педагогічної творчості та літературної спадщини педагога, наявності психолого-педагогічних знань з даної проблеми, практичному оволодінні відповідними методами та прийомами педагогічної праці. Виходячи із поданого нами визначення, складовими компонентами означеного виду готовності виступають: мотиваційний, змістовий, операційний. Всі вони тісно пов'язані між собою і утворюють єдину динамічну цілісність.

Мотиваційний компонент є важливим компонентом готовності вчителя до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у власній професійній діяльності. Завдяки його сформованості проходить усвідомлення значущості запровадження педагогічних ідей минулого, в учителів виникає потреба реалізувати ідеї Сухомлинського у власній професійній діяльності. Обов'язковим елементом впровадження ідей В. О. Сухомлинського є формування інтересу безпосередньо до змісту його поглядів, педагогічної творчості та літературної діяльності. Наявність такого інтересу є головною психологічною передумовою позитивного ставлення до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у власній професійній діяльності. Змістовий компонент готовності студентів включає знання основних ідей, які розвинув Василь Олександрович в цих та інших своїх працях. Складовими процесуального компоненту готовності особистості до конкретного виду діяльності є відповідні вміння та навички, які забезпечують успішне виконання даної діяльності. Процесуальний компонент готовності визначається нами як такий, що включає в себе важливі вміння конструювати навчально-виховний процес на основі врахування поглядів видатного педагога, вміння впроваджувати педагогічні принципи, методи та методичні прийоми Сухомлинського в навчально-виховний процес сучасної початкової школи.

На їх основі визначеного нами змісту

готовності студентів до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у навчально-виховному процесі початкової школи, її складових нами були розроблені рівні її сформованості: високий, середній та початковий.

Високий рівень готовності педагога до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у навчально-виховному процесі початкової школи характеризується: яскраво вираженою стійкою творчою активністю і зацікавленістю студентів у вивченні спадщини видатного педагога, інтересу до досвіду практикуючих вчителів із використання його ідей у власній практиці, високим рівнем знань його педагогічної концепції та літературної спадщини, вміннями впровадити елементи його педагогічної теорії у навчально-виховний процес початкової школи.

Середній рівень готовності педагога до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у навчально-виховному процесі початкової школи характеризується: недостатньою активністю і зацікавленістю студентів у вивченні спадщини видатного педагога, наявністю інтересу до досвіду практикуючих вчителів із використання його ідей у власній практиці, достатнім рівнем знань його педагогічної концепції та літературної спадщини, вміннями впровадити елементи його педагогічної теорії у навчально-виховний процес початкової школи.

Початковий рівень готовності педагога до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у навчально-виховному процесі початкової школи характеризується: відсутністю зацікавленості студентів у вивченні спадщини видатного педагога, низьким рівнем знань його педагогічної концепції та літературної спадщини.

Проведене дослідження встановило, що працюючі вчителі та студенти виявляють інтерес до спадщини В. О. Сухомлинського, але мають поверхові, директивні знання про можливість її впровадження у навчально-виховний процес початкової школи. У цьому зв'язку серед потреб фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи вбачається важливою створення умов для ефективного опанування студентами педагогічної спадщини минулого, що сприятиме формуванню знань, умінь та необхідних фахових якостей студентів на основі вивчення педагогічних здобутків минулих поколінь.

Аналіз навчальної літератури початкової школи показав, що її зміст побудований з урахуванням ідей В. Сухомлинського щодо

розвитку пізнавального інтересу дітей, оригінальності, нестандартності мислення, допитливості, фантазії, творчої уяви засобами природи, праці та мистецтва.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського – цілісний, складний, безперервний і поетапний процес, що включає цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, коригуючий та оцінювально-результативний компоненти. Для ефективного впровадження системи підготовки студентів до використання педагогічної ідей Сухомлинського виділялись педагогічні умови, серед яких найбільш значущими виступають:

- засвоєння знань про особливості організації навчально-виховного процесу у початковій школі, запропоновані В. О. Сухомлинським,

- формування інтересу до педагогічної спадщини Сухомлинського, стійкі мотиви до її використання в навчально-виховному процесі початкової школи,

- формування вмінь організувати навчально-виховний процес на гуманістичних засадах Сухомлинського,

- вивчення позитивного досвіду впровадження спадщини педагога працюючими вчителями початкової школи.

Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського передбачає збагачення дисциплін психолого-педагогічного та методичного циклів ідеями видатного українського педагога про філософію освіти, шкільного менеджменту та професійного самоудосконалення, його дидактико-методичними та виховними поглядами, а також реалізацію авторського спецкурсу «Використання ідей В. О. Сухомлинського у педагогічній діяльності сучасного вчителя початкової школи».

Зі студентами спеціальності «Початкова освіта» факультету педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова нами було проведено цикл лекційних та практичних занять із вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

На лекційному занятті розглядалися наступні питання: 1. Життя і педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського. Вплив ідей педагога-гуманіста на розробку концепції «Нової української школи» та становлення особистісно-орієнтованого підходу в педагогіці. 2. Особливості підходів до виховання молодших школярів у спадщині В. О. Сухомлинського. 3. «Радість пізнання» і організація початкового навчання у спадщині В. О. Сухомлинського.

На практичних заняттях вивчались можливості використання ідей Сухомлинського в сучасній початковій школі та аналізувався досвід вчителів, які активно використовують його ідеї у власній роботі. Нами були проаналізовані різні форми роботи, які можуть бути використані під час вивчення педагогічної спадщини видатного педагога. На практичних заняттях вивчались можливості використання ідей Сухомлинського в сучасній початковій школі та вивчався досвід вчителів, які активно використовують його ідеї у власній роботі. Особливий інтерес у студентів викликало практичне заняття на тему «Використання спадщини В. О. Сухомлинського в практичній діяльності сучасного вчителя початкової школи» із використанням інтерактивних технологій, ділових ігор.

З метою виділення практичних порад В. О. Сухомлинського нами було проаналізовано його книги «Серце віддаю дітям» та «Сто порад вчителю». Значна робота проводилась із вивчення літературної спадщини педагога. Студенти читали та обговорювали книги «Школа під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», які мають важливе значення для розвитку мовлення молодших школярів, засвоєння моральних понять та формування естетичного досвіду. Аналіз дитячих збірок В. Сухомлинського («Гаряча квітка», «Чиста криниця», «Вічна тополя», «Казки школи під голубим небом»), дає можливість розглянути твори-мініатюри та зробити їх відбір для молодших школярів. Студентами були проаналізовані твори, які входять в програмне вивчення на уроках читання у початковій школі.

На практичних заняттях доцільно познайомити студентів із методикою проведення уроків мислення серед природи. Студенти визначали мету, можливу тематику, особливості цих уроків, організацію їх проведення та основні вимоги до них.

Значний інтерес у студентів викликав аналіз досвіду працюючих учителів, які впроваджують ідеї В. О. Сухомлинського. Так, студентами були проаналізовані урок-екскурсії читання у 3 класі на тему «хто у лісі взимку не спить», урок-проект з позакласного читання «Людські чесноти в творах В. О. Сухомлинського».

Для узагальнення та систематизації отриманих знань із студентами проводилась робота із складання словника термінологічних понять із спадщини В. О. Сухомлинського.

Результативність експериментальної роботи визначалася на основі експертної оцінки за наступними показниками: змістовий, особистісно-мотиваційний та процесуальний компоненти готовності.

Для того щоб визначити рівень особистісно-мотиваційної готовності студентів до використання спадщини педагога, сформованості у них професійного інтересу до його творів нами проводилось опитування студентів до і після проведених занять. Для визначення рівня теоретичних знань про педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського студентам було запропоновано виконання тестових завдань до і після проведених занять. Рівень процесуальної готовності студентів до впровадження ідей Сухомлинського у власну практичну роботу визначався на основі аналізу розроблених студентами фрагментів уроків у початковій школі із використанням ідей Сухомлинського. Студенти мали можливість розробити фрагмент виховного заняття з молодшими школярами або уроків із використанням казок, оповідань Сухомлинського чи уроків екскурсій на природу.

Оцінювання рівня знань, інтересу та практичних вмінь студентів до впровадження педагогічних ідей В. О. Сухомлинського у практику початкової школи показало переваги експериментальної групи над контрольною. Студенти експериментальних груп більше підготовлені до використання ідей Сухомлинського, ніж студенти контрольної. Це свідчить про те, що впровадження розроблених нами умов дало позитивні результати. Студенти навчаються не лише цитувати його ідеї, а накопичували досвід їх впровадження у практику початкової школи. Дослідно-експериментальна робота і її результати показують, що спеціально організовані педагогічні умови сприяли реалізації розробленої програми підготовки майбутніх вчителів початкових класів до використання спадщини В. О. Сухомлинського у власній професійній діяльності.

Отримані дані дозволили виявити зростання рівня готовності майбутніх вчителів експериментальної групи до використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського. В експериментальних групах приріст складає 54 %, що є результатом систематичної підготовки до даної роботи.

Таким чином, студенти під час практичних занять отримали досвід використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, що підвищило їх рівень теоретичних знань та професійного інтересу до педагогічного минулого.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Одним із завдань сучасної вищої педагогічної освіти є підготовка висококваліфікованого, конкурентоздатного фахівця із високим рівнем сформованості

професійних компетенцій, здатного до ефективної роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. Одним із шляхів формування інноваційної культури вчителя є звернення до надбань педагогічної спадщини видатного українського педагога, заслуженого учителя України В. О. Сухомлинського, до його досвіду у сфері початкової освіти. Дослідження спадщини педагога-гуманіста показало, що чим більше заглиблюємося у педагогічний скарб Сухомлинського – Добротворця, тим краще усвідомлюємо, що гуманістична педагогіка Василя Сухомлинського невичерпна, вона назавжди залишиться педагогікою завтрашнього дня.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Марусинець М. М. Рефлексивні акценти в педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Наукові записки. Ред. кол. : В. В. Радул, С. П. Величко та ін. – Вип. 123. – Т. II. – Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2013. С. 214–217. (Серія «Педагогічні науки»).
2. В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів: монографія / упоряд. О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко; авт. кол.: В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 504 с.
3. Савченко О. Я. Грані дидактичної системи В. О. Сухомлинського / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 1993. – № 3. – С. 16–18.

REFERENCES

1. Marusynets, M. M. (2013). *Refleksyivni aktsenty v pedahohichnyi spadshchyni V. Sukhomlyns'koho*. [Reflexive accents in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky]. Kirovohrad.
2. *Sukhomlynskyi, V. O. u rozдумakh suchasnykh ukrainykykh pedahohiv : monohrafiia*. (2012). [V. O. Sukhomlynsky in contemplation of modern Ukrainian teachers: a monograph]. Luhansk.
3. Savchenko, O. Ya. (1993). *Hrani dydaktychnoi systemy V. O. Sukhomlynskoho*. [The faces of V. A. Sukhomlynsky's didactic system]. Pochatkova shkola.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СЕВАСТЮК Мар'яна Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

МАКАРЕНКО Леся Леонідівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри інформаційних систем і технологій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SEVASTYUK Mariana Stepanivna – is a Candidate of Pedagogical Sciences, an Assistant

Professor of Pedagogy and Methodology of Initial Training of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov.

Circle of scientific interests: history of pedagogy in Ukraine and other countries.

MAKARENKO Lesya Leonidiva – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of

Information Systems and Technologies of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov.

Circle of scientific interests: history of pedagogy in Ukraine and other countries.

Дата надходження рукопису 21. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор О. М. Ткаченко

УДК 371.011.32

СЕМЕЗ Андрій Анатолійович –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID ID 0000-0001-7173-7155
e-mail: seman1973@gmail.com

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ МОРАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Практика роботи школи знає багато випадків, коли використовувані вихователями засоби виховного впливу не забезпечують нормального виховання моральних цінностей деяких дітей. Здебільшого це буває тоді, коли вчителі та вихователі мають справу з дітьми, яких нерідко називають «важковиховуваними», «педагогічно занедбанними» чи «проблемними». Важливе місце вихованню цих дітей відводив у своїй педагогічній творчості В. О. Сухомлинський. До моральних відхилень педагог відносить дитячий егоїзм, недисциплінованість, жорстокість, хамство, невдячність, байдужість, підлість, лицемірство тощо. Всі ці якості Василь Олександрович розкриває через різні долі різних дітей. Однозначно не засуджуючи їх, педагог-гуманіст намагається делікатно проникнути у внутрішній світ кожної такої дитини, зрозуміти причини, що породили зло, знайти ключ до його виправлення. На думку вченого, «...кожна дитина – то неповторний світ думок, почуттів і вчинків, а кожна важка дитина – то до того ж таємний, недоступний світ, в якому багато непрохідних стежин, тернистих доріжок, кам'янистих прірв та великих крижаних брил, що погрожують кожну мить впасти на голову, затягнути у прірву важку дитину... Як вивести важку дитину на ясну дорогу життя? Головне – це вміння побачити ту брилу, яка нависла над головою дитини. Не допускати, щоб ця крижана брила обростала новими шарами. Вивести дитину – обережно і турботливо – на сонце, яке б зіграло її душу і розтопило ту крижану брилу, щоб розталий лід перетворився у благодатну вологу, що зросила

ґрунт, на якому вирости б не чортополох і дурман, а запашні троянди та тугий пшеничний колосок» [5, арк. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти морального виховання у творчості павлицького вченого розглядаються у наукових роботах А. С. Бика, Л. С. Бондар, М. А. Дмитрієва, А. І. Зязюна, С. Г. Карпенчук, В. К. Кіндрата, В. А. Киричок, Є. Г. Родчаніна, О. В. Сухомлинської, А. Я. Розенберга та інших. Проблеми «важковихованості», зокрема і у творчості В. О. Сухомлинського, розкрито Н. П. Дічек, В. М. Кушнір, О. Я. Савченко, Т. В. Філімоновою.

Метою статті є виокремлення підходів В.О.Сухомлинського щодо виявлення причин та наслідків моральних порушень молодших школярів, а також організації виховної роботи з вказаним контингентом дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хто ж такі важкі діти? Де головний корінь їхнього горя? Багаторічний досвід практичної виховної роботи привів В. О. Сухомлинського до переконання, що людське горе глибоко індивідуальне, неповторне, і тому дуже ризиковано давати загальну характеристику важких дітей. Але все ж таки є певні риси, які повторюються в усіх дітей з моральними вадами.

Василь Олександрович вважає, що кожна важка дитина по-своєму гостро і глибоко відчуває, що до неї ставляться несправедливо. В одних випадках – це справді несправедливість, а в інших – оточення, в якому дитина виховується, спотворює її уявлення про справедливість і несправедливість. Ґрунтом, що породжує важких дітей, на думку педагога, є байдуже

ставлення батьків та їх нерозумна любов, яка пробуджує егоїзм, протиставляє дитину колективу та суспільству. У більшості випадків важка дитина опиняється наодинці із собою, вона здебільшого позбавлена товаришування, дружби, перебуває у духовній самотності. Злам душі виникає там, де в людині, за переконанням В. О. Сухомлинського, «... підрубується найголовніший корінь, що живить повноту її духовного життя, щастя, життєрадісності – віра в людину, у людей, у добре начало в житті, у можливість і реальність ідеального» [5, арк. 8]. У найглибших проявах цей злам доходить до того, що світ, люди, уявляються дитині ворожою силою, яка готова її задавити, знищити, позбавити власного обличчя; вона бачить в людях тільки зло і не помічає хорошого, втрачає чутливість до добра.

Важка дитина – це дитя вад батьків, проблем сімейного життя, це, за висловом педагога, «квітка, що розцвітає в атмосфері безсердечності, неправди, обману, бездіяльності, презирства до людей, нехтування своїми обов'язками» [5, арк. 9].

До вад сімейного життя, які негативно впливають на моральний розвиток дитини, педагог відносить: розлучення батьків, прияцтво, побої та знущання над дитиною; крадіжки, що скоюють батьки; негативний «приклад» членів сім'ї, які сиділи у в'язниці; а також повторний шлюб батьків; суперечності між ними; погане ставлення до зведених дітей; вигнання з дому; хитання батьків у вихованні дітей від суворості та жорстокості до догоджання і ласки. Складність виховання дітей в таких умовах полягає в тому, що «зримим є джерело душевного надлому дитини в сімейному житті, проте не завжди є можливість підступитися до цього джерела; у той час, коли педагог намагається розтопити крижану брилу, що тягне дитину до прірви, холод сім'ї продовжує наморожувати все нові та нові нашарування» [5, арк. 9].

В. О. Сухомлинський, однак, не зупиняється лише на пошуках сімейних причин, умов, в яких діти стають важкими. Василь Олександрович звертає увагу і на ряд недоліків в організації шкільного життя дітей. Це і втеча з уроків, психологічна ізоляваність і дискомфорт у колективі, залишення на другий рік, несправедливість з боку вчителя, пошуки несомісних можливостей для самоутвердження, неправильно зрозуміле поняття лідерства у деяких дітей, педагогічне безкультур'я вчителів у справі виховання почуттів.

Багато вчителів вважає, що з так званим «важким» учнем можна працювати лише тоді, коли він виправиться, стане зовсім іншим.

Якщо ж виправити вихованця не вдається, єдиний вихід, на їх погляд, – позбавитися від такого школяра. Це, як вважає В. О. Сухомлинський, докорінно неправильна, шкідлива точка зору. Ті риси, завдяки яким дитина дістає репутацію важкої – це риси характеру, невід'ємні від особистості дитини.

У багатьох випадках, ставши важким уже в 1-2 класі, школяр так і залишається «важким» до 10 класу, закінчує школу, йде в життя і потім – часто на здивування всім педагогам – стає прекрасним працівником, чесною, працьовитою і дисциплінованою людиною. Це, на думку педагога, означає, що і важкому вихованцю не можна виходити за межі шкільних правил і вимог, але, щоб він утримався в цих рамках, вихователям необхідно прикласти стосовно нього набагато більше зусиль, ніж щодо інших школярів.

Немає ніякої стандартної характеристики, яка розкривала б риси особистості важкої дитини: скільки важких дітей, стільки і внутрішніх причин труднощів. Життя переконало Василя Олександровича в тому, що виховання важких дітей – найскладніша справа, яка вимагає виключної уваги, терплячості, майстерності, такту, душевної чуйності, теплоти. Кожна важка дитина – це неповторна доля, кожне горе – неповторне горе, тому від педагога вимагається виключного уміння бачити людську індивідуальність. В. О. Сухомлинський вважає неприпустимим шаблонний підхід до дітей, підхід до колективу як безликої маси, як до якоїсь сукупності гвинтиків, де зіпсовану ланку можна вилучити або просто замінити іншою. Щоб виховати важку дитину, насамперед, необхідно зрозуміти і відчутти її горе, пережити ту небезпеку, яка може завести дитину у прірву, а це можливо лише в атмосфері глибокої і повсякденної поваги до особистості. Яким би чуйним і вдумливим не був би вихователь, він не зуміє, за образним висловлюванням вченого, знайти ключ до серця важкої дитини, якщо не створено чуйного, небайдужого до добра і зла, до чужого горя і радості дитячого колективу. Душевна, сердечна чуйність колективу, за переконанням Василя Олександровича, – це дорогоцінна якість, моральна цінність, завдяки якій дитина прагне вирватись із тієї асоціальної атмосфери, що надломилася чи надломлює її душу, в здорову, людяну, життєрадісну атмосферу школи. «Моєю головною турботою у виховній роботі з важкими дітьми, – зазначає педагог, – завжди було те, щоб ці діти завжди відчували підтримку почуттям з боку колективу» [5, арк. 12].

Іноді вчитель чи вихователь свідомо

виставляє перед колективом вади дитини, що неприємно і болісно навіть для дорослої людини, не кажучи вже про дитину, в духовному житті якої з'являються сердечні рани та виразки, які майже неможливо вилікувати. За переконанням В. О. Сухомлинського, не слід виносити на загальний огляд, осуд: «...погану поведінку, причини якої – ненормальності в сім'ї дитини, особливо загострення стосунків між батьком і матір'ю; негожу поведінку або окремі вчинки, якщо причина їх криється в душевному надломі дитини, яка страждає від того, що у неї немає батька або батько нерідний; необачні, непродумані вчинки, які реально є протестом дитини проти грубощів, сваволі або помилок батьків чи вихователя; відставання дитини у навчанні в тому випадку, коли вона хоче, але не може впоратися із завданням; вчинки, пояснення яких вимагає розповіді про глибокі особисті стосунки дитини зі своїм другом» [3, с. 165–166]. Абсолютно неприпустимо вимагати від вихованця, щоб він розповідав про те, чого він ще не може по-справжньому зрозуміти як соціальне або моральне явище.

Виставляння перед очима колективу недоліків особистості – дуже складна справа, яка вимагає великого такту та високої педагогічної культури. Василь Олександрович вважає, що впливати через колектив треба тонко й непомітно, і – найголовніше – так, щоб дитина бачила саму себе, відповідно ставилася до себе. Не виставляти на поверхню її слабкості, оголювати їх перед колективом зі сподіванням на те, що тільки це примусить дитину критично оцінити власну поведінку, «схаменутися», пробудить у неї прагнення бути хорошою. Постійне повторювання: «Ти нероба, з тебе нічого путящого не вийде» у більшості випадків виявляється невдалим і часто призводить до протилежних результатів: дитина неначе навмисне скоює саме ті вчинки, проти яких бореться вихователь. Такий шлях впливу ніби оголює дитяче серце, вражає найхворобливіші, найчутливіші куточки дитячої душі – честолюбство, почуття власної гідності, людську гордість. Зрозуміло, що дитина починає захищатися, вдаючись до доступних їй дій, сперечається з учителем, вихователем, гнівається, озлоблюється, часто чинить наперекір власним бажанням і здоровому глузду.

Особливо активним, на думку Василя Олександровича, стає її захист тоді, коли найчутливіші куточки дитячого серця вчитель зачіпає навмисне, підкреслюючи таким чином слабкості дитини, згущуючи фарби навколо того чи іншого факту: «Дитині здається, що її горе приносить радість, задоволення вихователю, і вона озлоблюється, виставляючи

найнесподіваніші засоби захисту. Це може бути і грубість, і демонстративна неслухняність, і навмисне виставляння на показ своїх слабкостей, і, нарешті, прагнення замкнутися, увійти в себе, відвернутися від учителя» [6, арк. 2]. Останнє часто помилково розцінюється вчителем, як добра ознака: дитина, мовляв, переживає, до неї *дійшли* зауваження і критика. Насправді ж, це дуже небажане явище: дитина не довіряє вчителю, відчужується від нього, ігнорує його думку. Коли ж вчитель починає розуміти свої помилки, то виправити їх іноді стає пізно, бо у дитини виробилась нечутливість до доброти, імунітет проти слів учителя.

Нечутливість до доброти, особливо до доброти педагога, і доброзичливості – чи не найбільша складність у вихованні важких дітей. Почуття ворожості до оточуючих переходить у розлюченість, у прагнення зробити щось зле, чимось уразити, зачепити за живе того, хто, на думку такої дитини, лише прагне здаватися хорошим, а, насправді ж, він поганий. В. О. Сухомлинський вважає, що коли до дитини життя повернулося з непривабливого боку, відкрило перед нею щось мерзотне, вбило чи приголомшило віру в хороше і в дитячій свідомості склалося переконання, що всі люди погані і вірити їм не можна, то вона хворобливо, з недовірою, із саркастичною посмішкою сприймає слова педагога про хороше, про ідеальне. Дитина внутрішньо переконана, що слова педагога неправдиві, що цими словами її намагаються не тільки обманути, але й приспати її пильність, ввести в оману. Ніколи не досягне успіху вчитель, якщо він, не знайшовши індивідуального шляху до серця даної дитини, прагнучим вплинути на її душу загальними словами про добро і справедливість. Якщо у класі є три-чотири учні, які не вірять у слова вчителя про добре чи погане і – що найстрашніше – обурюються його словами, то це велике горе для вчителя.

Василь Олександрович вважає, що культура і мистецтво виховного впливу на особистість полягає у тому, щоб звертатися до вихованця, характеризувати його, говорити з ним, не називаючи його прізвища, не характеризуючи його вчинків, не виносячи на суд колективу його поведінку. Виховна суть таких бесід – у тому, щоб викликати у вихованця бажання бути хорошою, справжньою людиною.

Моральне падіння людини починається з маленької зернини зла, яку необачно зронили в дитячу душу, не помітивши, як з цієї зернини виростає велике зло: «Чутливість, чуйність, сердечність, душевність, лагідність, здатність брати близько до серця чужі болі і тривоги,

готовність боротися проти зла за торжество добра – це і є сама суть того, що ми вкладаємо в наш ідеал – людина людині друг» [1, арк. 4].

За В. О. Сухомлинським, не можна бути терпимим й байдужим до найменших проявів дитячої жорстокості, бо це злочинність майбутнього дорослого. Дитину виховує кожен її крок, все, що вона бачить і чує: «То ж не може сумління педагога не повстати проти тих, здавалося б, не занадто вже й серйозних речей, про які, на жаль, можна майже щодня дізнаватися – як не з газет і журналів, то з екранів телевізорів: там, дивись, на очах у дітей стріляють собак, там на багатолюдній міській площі металевими тенетами ловлять голубів, сотнями набиваючи мішки й автомобілі їх кривавим місивом... Це злочин, бо це – розтління дітей. Душі дитячі, сприймаючи ці злочинні дії дорослих, переживають потрясіння, яке залишає слід на все життя» [1, арк. 5]. Чутливе за своєю природою до всього живого й суцього дитяче серце, стаючи свідком такого варварства, одержує серйозну духовну рану, яка згодом може загойтись, але на все життя залишає товстий рубець. І як важливо, щоб поменше було таких рубців, щоб людина не ставала морально товстошкірою.

Саме від того, ЯК виховується людина в роки дитинства, і залежить, ЯКОЮ вона стане – доброю, благородною, непримиримою до зла чи жорстокою і безсердечною. Великими буквами біля входу до храму, що зветься високим іменем Школа, Василь Олександрович рекомендує написати: «Будьте обережні з дитячим серцем!» [1, арк. 6]. Школа має бути храмом гуманності і високої моральної, емоційної культури. Зі стін школи, з уроку дитина може вийти радісною чи засмученою, схвильованою чи заспокоєною, стривоженою чи збентеженою, *але не озлобленою*. Там, де сіють зернятка зла і озлобленості, виростають паростки жорстокості, а пізніше і злочинності.

Окрім зазначених порушень у моральній сфері, В. О. Сухомлинський вказує і на мерзотні й огидні риси у поведінці дитини, які необхідно викоринювати. Ось що, зокрема, педагог вважав мерзотним та огидним: наодинці із собою робити не так, як ти робиш на очах у людей; лінуватися, бути ледарем, неробю, дармоїдом; видавати за доблесть і заслугу те, що є твоїм обов'язком; вимагати від батьків те, чого ти не заслужив працюючи; бути жадібним, корисливим, негостинним; гребувати простою працюю своїх батьків; глумитися зі старості; лицемірити, говорити не те, що думаєш і відчуваєш; запобігати перед тим, хто сильніший від тебе; давати пусті обіцянки, не додержувати слова; нашіптувати,

доносити на товариша; бути легкодушним, уникати відповідальності за свій вчинок; байдуже проходити повз людську біду, горе, відчай, посилаючись на свою слабкість; використовувати свою силу, фізичну перевагу на зло; мовчати, коли треба говорити, й говорити, коли треба мовчати; відступати перед небезпекою, щоб зберегти спокій, благополуччя; добиватися для себе полегшення за рахунок товариша; кривдити дівчину, жінку; не слухати батьків, обманювати їх; базікати; глузувати з калік; не любити й кривдити тварин [див.: 7, с. 325].

В. О. Сухомлинський добивався того, щоб мерзенне й огидне, постаючи перед очима, розумом і серцем дитини в усій своїй нищості, пробуджувало з малих років презирство і гнів. Педагог вказує і шлях, яким треба йти, аби запобігти моральним порушенням: «Від почуття огиди – до сорому, від сорому – до мужньої стійкості, непохитності, невіддатливості, стійкості проти будь-яких спонукань, поштовхів («дружків», «вулиці») до правопорушення, злочину» [7, с. 326].

Вирішальною передумовою успішного виховання найважчих школярів Василь Олександрович вважає правильний індивідуальний підхід, уміння знайти шлях до дитячого серця, оскільки всі недисципліновані учні – це діти з яскраво вираженою особистістю, які не можуть не заявляти постійно чим-небудь про себе. А коли вони дають знати про себе тільки поганим, то це тому, що нічим іншим проявити себе не можуть. [див.: 2, арк. 1-8].

Подальший розвиток і закріплення хороших, позитивних рис – уміння жити і трудитися в колективі, правдивість, чесність, працьовитість – можливі лише за умови, коли кропітка виховна робота буде тривати в напрямі розвитку і усвідомлення самою дитиною своєї моральної гідності, постійного пробудження прагнення до хороших, благородних вчинків. Досить залишити вихованця хоча б на місяць наодинці із собою – і він знову стане недисциплінованим, норовистим, лінивим: для прищеплення негативних рис непотрібно ніяких зусиль, досить лише одного – байдужості до долі дитини.

Тому у пізнанні світу людських моральних цінностей В. О. Сухомлинський вважає надзвичайно важливим, щоб у роки дитинства людина переживала гостре почуття провини за свій необережний, непродуманий вчинок, розкаювалася, всіма силами своєї совісті засуджувала власну помилку, необачність, необережність, поспішність. Завдання вихователя полягає в тому, щоб навчити маленьку людину бачити наслідки

кожного свого вчинку, а щоб бачити – треба думати: «Виховуючи, ми вчимо людину міркувати про те, *що* навколо мене і в мені, уявно ставити себе на місце іншого» [7, с. 199].

Для Василя Олександровича важливим є не тільки перевиховування моральних вад, що вже виробилися у дітей, але їх передбачення та попередження. Він пише: «Так само, як лікар ретельно досліджує організм хворого, шукає і знаходить джерела хвороби, щоб розпочати лікування, так і педагог повинен вдумливо, уважно, терпляче досліджувати, вивчати розумовий, емоційний, моральний розвиток дитини, шукати і знаходити причину, через яку дитина стала важкою, застосувати такі заходи виховного впливу, які б враховували труднощі, особливості індивідуального світу людини.

Хіба можна уявити справжнього лікаря-гуманіста, який сказав би хворому: ваша недуга невиліковна, ваша справа безнадійна... Такому лікареві жодного дня не можна залишатися у лікарні! А скільки є серед нас, педагогів, людей, які кожного дня дають відчуття дитині, що вона безнадійна, а часом і прямо говорять про це?» [4, с. 514]. Правильно організований процес виховання – це безперервний, постійний вплив педагога на духовний світ вихованця. Якщо звернутися до образного порівняння, то шлях до серця дитини пролягає не через чисту, рівну стежку, на якій дбайлива рука педагога тільки те й зробить, що викорінює бур'яни-вади, а через тучне родюче поле, на якому розвиваються паростки моральних достоїнств. Вихователь, у поглядах В. О. Сухомлинського, повинен бути дбайливим орачем і сіячем, який підтримує слабенькі корені, паростки, пестить листя, що тягнеться до сонця. Вади викорінюються самі по собі, проходять непомітно для дитини, і знищення їх не супроводжується хворобливими явищами.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, виховання та перевиховання важких та морально запущених дітей вимагають від вихователя використання різноманітних засобів виховного впливу для забезпечення нормального виховання таких дітей. Правильний вплив педагога на вихованця полягає в тому, щоб у дитині постійно переважало хороше. Це хороше потрібно створювати, пестити, плекати, вирощувати, розвивати не епізодично, а протягом усіх років дитинства, підліткового віку та юності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Азбука моральної культури // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Фонд Сухомлинського (Ф. 5097). – Опис 1. – Спр.538. –

10 арк.

2. Сухомлинський В.О. В ребенке должно преобладать хорошее // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Фонд Сухомлинського (Ф. 5097). – Опис 1. – Спр.745. – 8 арк.

3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т. 1. – К., «Радянська школа», 1976. – С. 55–206.

4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т. 4. – К., «Радянська школа», 1977. – С. 393–626.

5. Сухомлинський В. О. Трудные дети // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Фонд Сухомлинського (Ф. 5097). – Опис 1. – Спр.122. – 239 арк.

6. Сухомлинський В. О. Уважение личности ребенка // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Фонд Сухомлинського (Ф. 5097). – Опис 1. – Спр. 448. – 10 арк.

7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т. 2. – К., «Радянська школа», 1976. – С.149–416.

REFERENCES

1. Sukhomlynskyi, V. O. *Azбуka moralnoy kultury*. [The alphabet of moral culture]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. (F. 5097). Opy 1. Spr. 538.

2. Sukhomlynskyi, V. O. *V rebenke dolzhno preobladat horoshee*. [The child should be dominated by a good]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. (F. 5097). Opy 1. Spr. 745.

3. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti*. [Problems of upbringing of a fully developed personality]. Kyiv.

4. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Rozmova z molodym dyrektorom*. [Talking with a young director]. Kyiv.

5. Sukhomlynskyi, V. O. *Trudnye deti*. [Difficult children]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. (F. 5097). Opy 1. Spr.122.

6. Sukhomlynskyi, V. O. *Uvazhenie lichnosti rebenka*. [Respect for the child's personality]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. (F. 5097). Opy 1. Spr 448.

7. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu*. [How to raise a real person]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СЕМЕЗ Андрій Анатолійович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми соціально-професійної адаптації вчителя, соціального педагога, соціального працівника; педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SEMEZ Andrii Anatoliiovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work, Social Pedagogy and Psychology of the Volodymyr Vynnychenko Central

Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: problems of social-professional adaptation of a teacher, a social pedagogue, a social worker; pedagogical heritage of V.O.Sukhomlynskyi.

Дата надходження рукопису 21. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор В. В. Радул

УДК 373.5.015..62] Сухомлинський

ЧИСТЯКОВА Людмила Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9076-2484>
e-mail: LChist@ukr.net

ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЇ ВИХОВНИХ ВПЛИВІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У нових соціально-економічних умовах, коли стрімко зростає роль самостійності людини, її творчого потенціалу, гуманізація відносин та поєднання різних виховних впливів на учнів, стає основним напрямом перебудови виховання на якісно новій основі. Для вихованців це означає використання простору вибору діяльності і засобів організації свого життя в педагогічно доцільних умовах і відчуття своєї цінності, вияв інтересу до різних сфер життєдіяльності.

Проблемі взаємозалежності й взаємообумовленості праці та інших виховних впливів присвячено численні педагогічні праці видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Теоретично досліджуючи проблему трудового виховання й практично втілюючи в шкільне життя шляхи її розв'язання у Павлівській школі, він наголошував на створенні оптимальних умов для формування в учнів бажання працювати, і при цьому виконувати завдання творчо.

Саме в праці формується особистість, відбувається становлення і розвиток її світоглядних переконань, розвиваються інтелектуальна, соціальна та духовна сфери людини. «Праця, в якій людина досягає досконалості, утверджує особистість, стає могутнім джерелом виховання. Відчуваючи себе творцем, людина намагається стати кращою, ніж вона є. Складно переоцінити значення того, що вже в роки дитинства, на порозі отрочества людина усвідомлює свої творчі сили і здібності. У цьому усвідомленні – сама сутність формування особистості», –

зазначає педагог [4, с. 216].

Пріоритетами сучасної освіти є особистісна орієнтація, формування національних та загальнолюдських цінностей, створення умов для формування життєвих компетентностей. На це спрямована ось уже другий рік поспіль впроваджувана в освітній процес нова програма з «Трудового навчання. 5-9 клас» [3], яка орієнтована на формування в учнів сталих ключових та предметних компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу та соціалізації у суспільстві. Саме питанням гармонійного розвитку й виховання особистості, зокрема трудового виховання й навчання, присвячені численні праці В. О. Сухомлинського, які мають практичну значущість та можуть стати джерелом ідей практичного впровадження трудової діяльності. Тож їхнє осмислення є актуальним для педагогічної науки й визначає мету цієї студії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського досліджується впродовж тривалого часу вченими як в Україні, так і поза її межами. Творчу систему видатного педагога, всебічний аналіз різних аспектів теоретичного та практичного доробку великого педагога розкрили в наукових дослідженнях: М. Я. Антонець, І. Д. Бех, А. С. Бик, А. М. Богуш, Г. Л. Бондаренко, Н. М. Горбатюк, І. Л. Зязюн, Т. Д. Кочубей, В. О. Кравцов, В. Г. Кремінь, В. Г. Кузь, В. Н. Ликов, С. Г. Мельничук, І. П. Наливайко, Л. П. Пархета, О. І. Пометун, О. С. Радул, М. Д. Ярмаченко та багато інших вчених.

Біографічні та історичні аспекти широко представлені у книгах та статтях О. Я. Савченко та О. В. Сухомлинської. Дидактичні проблеми та творче впровадження ідей видатного педагога знаходимо у розвідках Н. В. Безлюдної, В. А. Василенко, М. М. Дубінки, Н. А. Калініченко, Т. Д. Кочубей, Ю. Г. Новгородської. Ґрунтовно досліджується педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського науковцями Китаю, зокрема Ван Гао, Лі Цзихуа, Сяо Су. Водночас проблемі гармонії виховних впливів трудового навчання у спадщині Василя Сухомлинського приділялося менше місця в науковій літературі. Її оприявненню в доробку класика української педагогіки на тлі суголосних наукових праць і присвячене наше дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметно-перетворювальна трудова діяльність учнів має надзвичайні можливості для цілісного фізичного, інтелектуального, соціального та духовного розвитку особистості учня, здійснення особистісно-орієнтованого підходу у формуванні творчих можливостей дітей.

У педагогічних працях В. О. Сухомлинського наскрізно окреслюється твердження про те, що справжнє виховання немислимо без життя у світі праці. Саме праця лежить в основі і розумового, і морального, і естетичного, і емоційного виховання.

Продуктивна праця сприяє реалізації індивідуальних психофізичних і соціальних потреб особистості, яка розвивається, розкриттю її творчого потенціалу, формуванню соціально значущих якостей. Але власне трудова діяльність ще не є творцем позитивних якостей і рис особистості. Це свідчить про те, що між діяльністю і формуванням фізичних, соціальних і духовно-моральних якостей особистості немає прямого зв'язку. Тому річ тут не стільки в тих чи інших видах діяльності (наприклад, опанування знаннями в процесі навчально-пізнавальної діяльності, створення якогось виробу в процесі предметно-перетворювальної діяльності тощо), скільки в тих взаєминах, які встановлюються в школярів у процесі діяльності, і наскільки гармонійними є педагогічні впливи з боку вчителя. Саме «гармонія педагогічних впливів, – на думку В. О. Сухомлинського, – є однією з корінних, основоположних закономірностей виховання. [...] Педагогічний ефект кожного засобу впливу на особистість залежить від того, наскільки продумані, цілеспрямовані, ефективні інші засоби впливу» [4, с. 207].

Основна функція діяльності полягає в тому, що в ній набувається соціальний досвід, нагромаджується досвід ставлення особистості

до світу, природи, праці, колективу, людей і до самої себе. Проте сама собою вона не є чинником цілісного розвитку особистості. Навіть така основоположна людська діяльність, як праця «...відірвана від ідейного, інтелектуального, морального, естетичного, емоційного, фізичного виховання, від творчості, від інтересів та потреб, від багатогранних стосунків між вихованцями, стає повинністю, яку хочеться швидше «відбути», щоб залишився час на більш цікаві справи» [4, с. 474].

Підтвердження цієї думки знаходимо і в іншого педагога. «Ви можете примусити людину працювати скільки завгодно, – підкреслював А. С. Макаренко, – але якщо водночас вона не братиме участі в суспільному житті, то ця праця буде просто нейтральним процесом, який не дає позитивного результату» [2, с. 116].

Освітня функція трудової діяльності полягає в тому, що поглиблюючи знання з основ наук, вона невимушено стимулює формування пізнавальних потреб школярів. Пошук істини у явищах навколишньої дійсності спрямовує дитину до постійного самовдосконалення. Прагнення якнайшвидше проявити свої здібності і вміння крізь призму різних видів діяльності – це шлях до самореалізації. У правильно скерованих трудових процесах повною мірою розкриваються всі резерви дитячої душі, її нахили і таланти. У трудовій діяльності істотно змінюється позиція учнів, у них виробляється наполегливість, допитливість, забезпечується засвоєння нових знань, формування практичних умінь і навичок, які розширюють і поглиблюють світогляд школяра.

У дослідженні педагогічної спадщини видатного педагога, яке зробила Н. А. Калініченко, знаходимо підтвердження зазначеного: «В. О. Сухомлинський провідною ідеєю трудового виховання школярів вважав створення оптимальних умов для розвитку індивідуальних здібностей кожної дитини. Єдність трудового виховання і загального розвитку – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного; розкриття, виявлення, розвиток індивідуальності у праці; раннє залучення до продуктивної праці; різноманітність видів праці; постійність, безперервність праці; творчий характер праці; поєднання зусиль розуму і рук; наявність рис продуктивної праці дорослих у дитячій праці; наступність змісту трудової діяльності; умінь і навичок; загальний характер продуктивної праці; посиленість трудової діяльності; єдність праці і багатогранного духовного життя стали провідними принципами трудової підготовки

учнів у Павлівській школі» [1, с. 9].

Активність, яку учень проявляє в процесі предметно-перетворювальної діяльності, і сама ця діяльність в цілому, виступають передумовою власного фізичного, інтелектуального, соціального і духовного розвитку індивіда. Цілісний розвиток людини можливий за умови поєднання фізичної та розумової праці. В процесі фізичної праці людина розвивається безпосередньо сама, а моральне формування відбувається через посередництво тих стосунків, в які людина включається у процесі та в результаті діяльності.

Ступінь виховного впливу праці, що є основним видом людської діяльності, значною мірою залежить від змісту і характеру взаємовідносин (від їх спрямованості, форми, широти, типу).

К. Д. Ушинський стверджував, що трудова діяльність є могутнім, найбільш доцільним засобом, який діє «на фізичне виховання набагато краще за штучну гімнастику, а на моральне – краще моральних настанов, які так скоро набридають дитині; фізичні роботи розвивають у дітях любов і звичку до безперервної праці, а бездіяльність для них стає нудною і неможливою» [5, с. 112]. Звичка до праці є саме тим ґрунтом, на якому можуть успішно розкриватися всі кращі якості особистості

Тож саме у процесі активної трудової діяльності створюються найбільш сприятливі умови для нормального росту й розвитку дитячого організму, його загартування, зміцнення здоров'я, формування рухових, гігієнічних умінь і навичок.

Важливою функцією трудової діяльності є забезпечення фізичного розвитку особистості, бо активна трудова діяльність – це насамперед рух. Як наголошують медики, рух є однією з основних умов нормального росту і розвитку дитини, оскільки він не тільки підвищує фізичні сили, але й зміцнює волю, дух людини, знімає втому, робить організм більш стійким до хвороб. Рухова активність дарує людині саме життя, адже, працюючи м'язами, вона не тільки витрачає, але й накопичує енергію, яка дає їй можливість будувати тіло, мозок, інтелект.

Залучення школярів до активної трудової і художньої творчості, створює великі можливості для забезпечення психічного розвитку особистості, її інтелекту, емоцій, почуттів, волі. Психічний розвиток, як зазначають науковці, – це формування і вдосконалення психічних функцій і рис особистості на різних етапах її життя.

Разом з тим трудова і художня творчість учнів виступає як засіб пізнання, об'єкт

застосування знань і як критерій необхідності знань, оскільки дитина з допомогою дорослих отримує можливість набувати знання, формувати уміння, навички поведінки і в практичній діяльності, на ділі перевіряє і оцінює їх.

Тому активна участь школярів у цьому виді діяльності сприяє розвитку інтелектуальної, мотиваційної та емоційно-почуттєвої сфери особистості. Для інтелектуального розвитку учнів у процесі художньої творчості важливе значення має становлення в них усвідомленості трудової діяльності. Ефективність виконання трудових завдань залежить від сформованості в учнів таких розумових дій, як уміння аналізувати, усвідомлювати, узагальнювати.

Важливим чинником розвитку інтелектуальної сфери особистості у трудовій діяльності є позитивне ставлення до цієї діяльності. Виникнення позитивного ставлення залежить від мотивів діяльності, її кінцевого результату, його суспільної значущості, емоційно-почуттєвого стану, викликаного кінцевим продуктом і самим процесом діяльності, а також від врахування індивідуальних потреб учнів та значення праці для їх задоволення.

Отже, трудова активність тісно пов'язана з розумовим розвитком особистості. Майстерність рук це не що інше, як «втілення допитливого розуму, кмітливості, творчої уяви». І дуже важливо, щоб у дитячі роки кожна дитина «здійснила руками свій задум», стверджував В. О. Сухомлинський [4, с. 214–215].

Художньо-трудова творчість взаємопов'язана з почуттєвою сферою життя особистості. Дитина здатна проявити трудову активність у тій праці, яка приносить їй задоволення, радість. «Чим глибша радість праці, тим більше діти дорожать власною честю, тим наочніше бачать у діяльності самих себе – свої зусилля, своє ім'я» [4, с. 203].

Емоційний розвиток особистості також здійснюється в процесі художньої творчості. Художньо-трудова творчість особи, її перетворювальна діяльність, впливає на соціальний та духовний розвиток школяра, оскільки саме в цій діяльності діти опановують соціальним, моральним і трудовим досвідом. Вони безпосередньо зустрічаються з реальною дійсністю, практичними задачами, конкретними життєвими ситуаціями, що пов'язані з подоланням труднощів і вимагають від них вольових зусиль, самостійних рішень, узгоджених дій. Для дитини її практична діяльність втілюється у продукті, створеному своєю працею і своїми руками. Перші сильні враження, знання, соціальний досвід і навички

морального спілкування дитина набуває у практичній діяльності. «Праця дітей повинна бути творенням краси – така вимога єдності естетичного та морального виховання», – стверджував В. О. Сухомлинський [4, с. 206].

Значний вплив цього виду предметно-перетворювальної діяльності на школяра полягає ще й у тому, що вони прискорюють соціальну зрілість особистості. Як переконує практика, діти, які рано залучаються до трудової і художньої творчості, відзначаються великою самостійністю, відповідальністю, розсудливістю.

Трудова та художня творчість впливає на формування у школярів національно-культурних цінностей. Залучення дітей до благодійної діяльності, до відродження народних ремесел і промислів дає можливість для розвитку національної самосвідомості, духовних цінностей. Але творчість справляє на особистість розвивальний вплив лише за умови, якщо вона викликає в неї позитивну реакцію (ставлення) і збуджує її власну активність у роботі над собою.

Отже, трудова діяльність – сприятливе підґрунтя для самовизначення, формування життєвої активності учнів різних вікових груп, їх духовного, інтелектуального і фізичного вдосконалення. Задача педагога – згармонізувати трудовий процес у єдності усіх педагогічних впливів при формуванні цілісної особистості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Калініченко Н. А. Вплив трудової підготовки на загальний розвиток особистості в педагогіці В.О.Сухомлинського // Історія педагогіки в особах, №2 (2011). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/15312/13138>
2. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко. – М. : ИТПК, 2003. – 720 [1] с.
3. Трудове навчання 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1985. – 557 с.
5. Ушинский К. Д. Праця в її психічному та виховному значенні // К. Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори: У 2 т. Пер. з рос. / Редкол.:

В. М. Столетов (голова) та інші. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1. – С.104–121.

REFERENCES

1. Kalinichenko, N.A. (2011) *Vpliv trydovoyi pidgotovku na zagal'nyy rozvutok osobystosti v pedagogitsi V.O. Sykhomlunskogo* [Influence of labor training on general development of personality in V.A.Sukhomlinsky's pedagogy] Access mode <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/15312/13138>
2. Makarenko, A.S. (2003) *Pedagogicheskaya poema* [Pedagogical Poem]. Moscow.
3. *Trudove navchannya 5-9 klasy. Prohrama dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv* [Labor training 5-9 classes. Program for general educational institutions] Access mode <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>
4. Sukhomlinsky, V.A. (1985) *Serdse otdayu detyam. Rozhdeniye grazhdanina. Pis'ma k suny* [Sukhomlinsky V.A. I give my heart to children. Birth of a citizen. Letters to his son]. Kiev.
5. Ushinsky, K.D. (1983) *Pratsia v ii psuhichnomy ta vuhovnomy znacheni. Vubrani pedagogichni tvoriv: Y 2t. – T.1.* [Ushinsky K. D. Labor in its mental and educational meaning. Selected pedagogical works: 2 t. - T. 1]. Kiev.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧИСТЯКОВА Людмила Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

Наукові інтереси: теорія та методика навчання (трудове навчання та технології)

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHYSTIAKOVA Liudmyla Olexandrivna – PhD (Candidate of pedagogics sciences), associate Professor of Department of Theory and Methodology of technological education, labour protection and health, The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Circle of research interests: theory and methodology of teaching (labor training).

Дата надходження рукопису 21. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор О. М. Ткаченко

УДК 378.1: 168.52

ШЕВЧЕНКО Інга Леонідівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорових дисциплін методики музичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: ingashev4encko@gmail.com

БРОДСЬКИЙ Геннадій Леонідович –

доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: Leva1951@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації, звернення до європейських політичних і культурних традицій як наслідок процесу євроінтеграції зумовили суттєві зміни пріоритетів і цінностей у сучасній освіті, характерною ознакою якої є поєднання набутого педагогічного досвіду з інноваціями. Побудова навчально-виховного процесу в сучасних закладах освіти на основі утвердження загальнолюдських та національних цінностей, здійснення особистісно-орієнтованого підходу до дитини, виховання полікультурності спонукає до переосмислення сучасного освітнього простору та історико-педагогічного досвіду української школи, творчого використання основних положень виховних і дидактичних ідей культурно-освітніх діячів, учених, педагогів України. Перед українською педагогічною школою на сучасному етапі її розвитку стоїть завдання виховати всебічно розвинену особистість, яка є передусім кваліфікованим фахівцем, здатним творчо підходити до виконання професійних обов'язків.

Ґрунтовне, науково-об'єктивне, конструктивне вивчення вітчизняного науково-педагогічного досвіду, глибоке розуміння загальних ідей, принципів видатних учених минулого з метою їхнього творчого застосування є не лише характерною ознакою сьогоденного розвитку педагогічної науки, що забезпечує дотримання принципів єдності, системності й наступності, а й обов'язковою умовою удосконалення і підвищення рівня якості освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чільне місце в історії світової та національної педагогічної думки посідає видатний педагог, гуманіст і мислитель Василь Олександрович Сухомлинський, наукова спадщина якого залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної науки про освіту й виховання підрастаючого покоління.

Різноманітним проблемам педагогічної системи В. О. Сухомлинського присвячені праці багатьох сучасних учених – М. Антонця, І. Беха, В. Бондаря, Л. Бондар, М. Вашуленка, І. Зязюна, В. Кузя, Н. Ничкало, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Сметанського, О. Сухомлинської та ін.

Сьогодні, коли перед педагогічною наукою і всіма ланками освіти стоять складні відповідальні завдання, у науково-практичному доробку В. О. Сухомлинського можна знайти поради і способи для їхнього успішного розв'язання, оскільки творча спадщина педагога відзначається багатогранністю і яскраво вираженим новаторським характером.

Метою статті є використання ідей В. О. Сухомлинського для професійного становлення сучасного педагога-музиканта, визначення ролі різних видів мистецтва, зокрема музичного, у формуванні духовних цінностей, особистісних якостей, культури почуттів, сприйняття, художньо-образного мислення учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В науковому доробку В. О. Сухомлинського було неодноразово відзначено головну роль педагогічної праці, виховного впливу у формуванні світоглядних позицій підрастаючого покоління. Відомий педагог зазначав: «Виховуючи людину, я насамперед пізнаю людину, розглядаю ті численні грані її душі, у яких криється те, що з людини вийде, якщо до цих граней доторкнутися і відшліфувати» [3, с. 26].

За глибоким переконанням В. О. Сухомлинського, кожен учитель у своїй професійній діяльності передусім повинен спиратися на твердження, що кожна дитина без винятку талановита. Головне завдання педагога вчений убачав у тому, щоб знайти й розвинути це природне обдарування, розвинути в дитині прагнення пізнавати нове, потяг до набуття знань, активізувати творчі можливості й здібності маленької особистості.

Основною цінністю гуманістично

зорієнтованої педагогіки є дитиноцентризм і людинознавство. Гуманістична спрямованість діяльності вчителя виявляється у здійсненні філігранної роботи з метою становлення характеру, гармонії різних прийомів творчості, гри й переживання; створенні «людиноінформувального» уроку в процесі педагогічного спілкування, оскільки педагогіка – це мистецтво мистецтв, а вчитель – найбільший художник, оскільки він «не річ, а людину і людство буде» (О. Духнович). В. О. Сухомлинський визначав гуманність, людяність, сердечність, чуйність як основну умову виховання особистості, стверджуючи, що глуха душа – це соціально небезпечно, навіть при високому освітньому й науковому рівні людини. Співстраждати й співчувати – означає розуміти душу іншої людини, увійти в її внутрішній світ, світ переживань і почуттів й саме вчитель повинен здійснити «емоційне пробудження розуму», створити таку творчу атмосферу, коли діти «мислячи, переживають, і, переживаючи, мислять».

Значна роль у формуванні духовних цінностей особистості належить мистецтву. Мистецтво, зазначає В. О. Сухомлинський, – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду [4, с. 544]. З огляду на це стає зрозумілою роль вчителя у формуванні внутрішнього світу, вихованні людяності, культури почуттів учня засобами мистецтва; вчителя, котрий терпляче настроює душу дитини, як дисонувальні струни ліри, цитри або арфи, докладаючи своє мистецтво доти, поки не доведе струни до гармонії (Я. Коменський).

Спрямованість на гуманістичні цінності є основним орієнтиром музично-педагогічної освіти. Численні й вагомні за теоретичними і практичними результатами надбання вітчизняних учених спрямовані на постановку й розкриття актуальних питань формування духовної культури особистості в процесі художнього пізнання.

У наукових працях А. Авдієвського, А. Болгарського, Н. Гузій, Н. Гуральник, О. Дем'янчука, В. Дряпки, О. Єременко, А. Козир, Л. Масол, О. Михайличенка, О. Олексюк, В. Орлова, О. Отич, Г. Падалки, Л. Паньків, А. Растригіної, О. Ростовського, О. Рудницької, Т. Рейзенкінд, Т. Стратан-Артишкової, Г. Ципіна, В. Черкасова, Г. Шевченко, О. Щолокової, Ю. Юцевича та ін. порушуються й розв'язуються проблеми розвитку духовно-творчої особистості, її здатності осмислювати, сприймати, інтерпретувати, здійснювати й встановлювати художній діалог з автором твору та художніми образами, під впливом яких «безпосередні

почуття переходять в естетичні, духовні, етичні уявлення суб'єкта як ціннісний акт осягнення світу та самопізнання власної індивідуальної сутності» [2, с. 98]. Саме мистецька і музично-педагогічна освіта, зазначає Г. Падалка, покликана відтворити цілісність буття людини, протистояти руйнаціям технократичного мислення, вузькому підходу до усвідомлення сенсу людського життя з позицій бездушного практицизму та утилітаризму [1, с. 16], підкреслюючи тим самим роль художніх цінностей як універсальних духовних цінностей людства в розвитку духовної культури особистості. Тому в структурі професійної підготовки сучасного педагога-музиканта здатність до художнього пізнання, «внутрішньої діалогічності» (М. Бахтін, М. Каган), розуміння змісту художнього твору, «заглиблення у почуттєву стихію» твору (М. Каган), співпереживання, синтонія та ідентифікація, що виникають в процесі сприйняття-інтерпретації, є провідними й константують рівень сформованості здатності майбутніх фахівців адекватно відтворювати художній образ.

Художнє пізнання, зазначає В. Сухомлинський – це широке, багатогранне поняття, котре не можна зводити до узнавання, до нагромадження знань. Пізнання змісту художніх творів, – продовжує свою думку педагог, – починається там, де людина прагне долучитися до прекрасного, осягає це прекрасне для себе й для повноти свого духовного життя, живе в світі мистецтва [5, с. 544].

Ефективність впливу художніх творів на особистість характеризується також глибиною суб'єктивних переживань, адже, чим «тонші й гостріші» відчуття й сприймання, тим більше «бачить і чує» людина в навколишньому середовищі відтінків, тонів, напівтонів, тим глибше й адекватніше виявляється її особистісно-емоційна оцінка явищ і подій, тим ширший її емоційний діапазон, що характеризує духовну культуру особистості [5, с. 502].

В. Сухомлинський визначав роль різних видів мистецтва, зокрема музичного, у формуванні особистісних якостей, культури почуттів, сприйняття, художньо-образного мислення учнів. Педагог зазначав, що музика проникає у найпотаємніші куточки людського серця, викликає готовність творити й утворювати красу. Взаємодіючи й утворюючи асоціативний комплекс з реальними предметами, образами, явищами, музика виховує доброту, ніжність, любов, гуманність, гідність, збагачує внутрішній світ. Особливого значення у вихованні цих якостей учнів В. Сухомлинський надавав українській

народній пісні, що являє собою унікальний синтез мистецтв (музика, лірична поезія, хореографія, дійство тощо), акумулює величезний емоційний потенціал, віддзеркалює світогляд, побут, думки і почуття українського народу. Гармонія слова і музики, витончена художня форма народної пісні, її багатий зміст, ідейна та емоційна насиченість, поетичність вислову та вишуканість української мелодії, багаті контрапункти сприяють розвитку творчих здібностей особистості.

За В. О. Сухомлинським, творчість є діяльністю, в яку вчитель вкладає частинку своєї душі. «Радість творчої праці, повнота життя завдяки творчості – до цього прагне кожна культурна, освічена людина», – стверджує видатний педагог [7, с. 4]. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського є дослідно-експериментальним обґрунтуванням творчого характеру праці вчителя. Він вважав, що педагогічні ідеї стимулюють вихователя аналізувати особисту діяльність і породжують прагнення творчо втілювати задуми в реальній виховній процесі, а «питання, що запалюють іскру творчості, виникають тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, і тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалося б, повинні привести?» На думку В. О. Сухомлинського, «творчість у нашій праці – це насамперед пізнання людини, подив перед багатогранністю й невичерпністю людського» [7, с. 8].

В. Сухомлинський одним із перших вітчизняних науковців ХХ століття почав ґрунтовно розкривати зміст та умови формування професійної культури вчителя. Видатний педагог намагався поєднати вирішення широкого кола завдань навчально-виховного процесу з всебічним розвитком особистості вчителя, формуванням умінь орієнтуватися у різних питаннях науки і практики. Тому на його думку, професійна культура вчителя – це особливості вираження його особистості в професійній діяльності: «З того, як і чому вихователь виражає себе, дитина робить висновок про те, якими є люди, взагалі, в чому полягає добро, в чому ідеал. Отже, необхідно, щоб особистість педагога приваблювала вихованців, надихала їх своєю цілісністю, красою ідейно-життєвих поглядів, переконань, морально-естетичних принципів, інтелектуальним багатством, працьовитістю» [4, с. 197].

В. Сухомлинський залишив у своїй творчій спадщині невичерпне джерело прикладів професійного застосування ділових рис учителя. Для нього щира любов до дітей і справжня професійна культура – нерозривні

поняття. Одна з визначальних рис професійної культури – це «почуття приналежності до дітей... виховання почуттів учителя, вихователя є самою суттю будь-якої професійної культури» [6, с. 243].

Учений звертав увагу ще на одну грань професійної культури, а саме на вміння використовувати різні методи вивчення учнів, добір навчального матеріалу і на його основі організацію творчого спілкування з учнями. Якщо учитель вдумливо аналізує свою роботу, в нього не може не виникнути інтересу до теоретичного осмислення свого досвіду, прагнення пояснити причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і своєю професійною культурою. Основою педагогічної діяльності є урок, тому не дивно, що саме уроку В. Сухомлинський надавав виключного значення у процесі формування професійної культури. Він вважав, що урок – дзеркало загальної і професійної культури вчителя, мірило інтелектуального багатства, показник його світогляду, ерудиції.

Не менше уваги В. Сухомлинський приділяв і особистості вчителя. Видатний педагог стверджував, що «зміст вчительської професії – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [5, с. 420]. На думку вченого, гарний вчитель – це перш за все тонкий психолог, здатний помічати найменші емоційні зміни у поведінці свого учня; щоб розпізнати різні психологічні стани, потрібна виключно велика професійна культура: «...без міцної психологічної основи немає психологічної культури» [6, с. 386]. Істотною ознакою психологічної культури є додержання вчителем норм педагогічної етики, поглиблення гуманістичного аспекту у вихованні школярів.

Ще однією важливою складовою професійної культури вчителя, недостатній розвиток якої завжди викликав занепокоєння у В. Сухомлинського, є мовна, або ширше, комунікативна культура [5, с. 450–463]. Особливо великого значення В. Сухомлинський приділяв зв'язку професійної культури з практичною педагогічною діяльністю. Він зазначав, що саме практична педагогічна діяльність потребує від учителя володіння професійною культурою. Без участі у виховній роботі вся професійна культура, всі знання педагога є мертвим багажем. Видатний педагог ставив досить високі вимоги до рівня професійної підготовки вчителя, адже справжнім творцем людських душ може стати педагог, який має цілісну систему особистісних якостей, інтеріоризованих в особистісну духовну культуру, світоглядні переконання. «Людина прекрасна, дорожи високим ім'ям Людини.

Тебе оточує світ краси, ця краса вічна, осереддя цієї вічності й краси – ти, Людино», зазначає В. Сухомлинський.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Підсумовуючи, слід зазначити, що ми розглянули в неповному обсязі лише один із аспектів багатогранної наукової спадщини Василя Олександровича Сухомлинського, а саме питання професійної підготовки сучасного педагога-музиканта, яке, поза сумнівом, є гостро актуальним й для сучасних педагогічних працівників. Проте навіть невелике за обсягом дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність і важливість використання здобутків великого науково-практичного доробку визначного педагога, а цей доробок залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної педагогічної думки у професійній підготовці сучасного педагога-музиканта.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
2. Рудницька О. П. Світоглядна функція мистецтва / О. П. Рудницька // Мистецтво та освіта. – 2001. – №3. – С. 98.
3. Сухомлинский В. А. Письма к сыну: Кн. для учащихся – 2-е изд. / В. А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1987. – 128 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти тт. / В. О. Сухомлинський. – К.: «Рад. школа», 1976. – Т. 1. – 654 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти тт. / В. О. Сухомлинський. – К.: «Рад. школа», 1977. – Т. 3. – 670 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти тт. / В. О. Сухомлинський. – К.: «Рад. школа», 1977. – Т. 4. – 640 с.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. – К.: «Рад. школа», 1988. – 304 с.

REFERENCIS

1. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva: teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dysyplin*. [Pedagogics of art : theory and methodology of teaching of artistic disciplines]. Kyiv.
2. Rudnytska, O. P. (2001). *Svitohliadna funktsiia mystetstva*. [Mystetstvo ta osvita. – №3.]. [World view function of art]. Kyiv.
3. Suhomlinskiy, V. A. (1987). *Pisma k synu*. [Kn. dlya uchashchysya – 2-e izd.]. [Letters to the son]. Moscow.

4. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory*. [V 5-ty tt. – T. 1.]. [Select works]. Kyiv.

5. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory*. [V 5-ty tt. – T. 3.]. [Select works]. Kyiv.

6. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory*. [V 5-ty tt. – T. 4.]. [Select works]. Kyiv.

7. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sto porad uchytelevi*. [One hundred advices to the teacher]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШЕВЧЕНКО Інга Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорових дисциплін та методики музичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості професійної підготовки студентів мистецьких факультетів педагогічних вищих навчальних закладів у рамках сучасної гуманітарно-культурологічної парадигми.

БРОДСЬКИЙ Геннадій Леонідович – заслужений працівник культури України, доцент кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості оркестрової роботи як форми організації професійно-педагогічної діяльності студентів мистецького факультету.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SEVCHENKO Inha Leonidivna – Ph.D., Associate Professor Department of Vocally-choral Disciplines and Methodology of Musical Education Centralukrainian State Pedagogical University named Volodymyr Vinnichenko.

Circle of scientific interests: features of professional training of students of art faculties of pedagogical universities in the framework of the current humanitarian and cultural paradigm.

BRODSKYI Hennadij Leonidovich – Associate Professor Department of Music Art and Choreography Centralukrainian State Pedagogical University named Volodymyr Vinnichenko

Circle of scientific interests: features of orchestral works as a form of vocational and educational activity of students the art department.

Дата надходження рукопису 02. 09. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор А. М. Растрюгіна

УДК 811.162.2.

ШКОЛА Галина Миколаївна –
кандидат філологічних наук, доцент,
Київського національного лінгвістичного університету
e-mail: shkolagal8@gmail.com

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Мова – не лише інструмент спілкування, а й засіб пізнання світу. Мовна репрезентація картини світу особистості – об’єкт постійного зацікавлення лінгвістів, які досліджують проблему зв’язку мови з екстралінгвальною дійсністю [13, с. 199]. Моральний, соціально-історичний, культурний досвід особистості є найважливішим позамовним фрагментом дійсності.

Особливий інтерес викликає мовна картина світу визначних діячів вітчизняної науки, літератури і мистецтва. Внесок В. Сухомлинського в розвиток духовної культури народу досить вагомий, тому вивчення мовної картини світу педагога, публіциста, письменника є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під мовною картиною світу розуміють сукупність знань про світ, які відображені в мові, а також способи одержання і інтерпретації нових знань. Вивченням поняття «картини світу» та її мовного вираження займалися Ю. Апресян, Л. Лисиченко, Д. Пазю, В. Постовалова, О. Селіванова та ін.

Д. Пазю подає найпоширеніші дефініції цього терміна, серед яких виокремлює такі: відображена в мові сукупність уявлень про світ, що склалися у свідомості певного мовного колективу, певний спосіб концептуалізації дійсності; початковий глобальний образ світу, що репрезентує його суттєві риси в розумінні носіїв певної картини світу і є результатом усєї духовної активності людини [13, с. 201]. Різницю в інтерпретації терміна мовознавець пояснює ще незакінченим процесом концептуального зміцнення етнолінгвістичної термінології [13, с. 205].

В. Постовалова зазначає, що картина світу – це «глобальний образ світу, який лежить в основі світогляду людини, тобто виражає властивості світу в розумінні людини, і є результатом її духовної діяльності» [6, с. 65].

Термін «мовна картина світу» українські лінгвісти тлумачать як «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [7, с. 365].

На думку Л. Лисиченко, мовна картина світу складається з мовних одиниць, що виражають концепти, поняття, а також мовних способів і засобів вираження зв’язків, що існують у концептуальній картині світу [5, с. 14].

Мовна картина світу є картиною наївною (Ю. Апресян [1]) і відрізняється від картини наукової. Уявлення, які формують картину світу, входять у значення слів у неявному вигляді; особа сприймає їх на віру, не задумуючись, і часто навіть не помічаючи цього. Користуючись словами, які містять неявний смисл, особа, сама того не помічаючи, приймає і вкладений у них погляд на життя [13, с. 203].

Мета нашої розвідки полягає в аналізі мовної картини світу В. Сухомлинського.

Матеріалом дослідження слугували тексти, вміщені в п’ятитомному виданні праць В. Сухомлинського (1976–1977), у збірці «Я розповім вам Казку» (2016).

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна картина світу має суб’єктивний характер, проте інтерпретована дійсність є об’єктивною і подається в «різноманітності її зовнішніх і внутрішніх зв’язків, що існує у вигляді певної системи понять (час, простір, причина, наслідок, число, частина і ціле тощо)» [7, с. 260].

Категорії часу і простору відіграють вагомий роль у понятійній картині світу. Ці універсальні категорії культури відтворюють світовідчуття певної історичної епохи, характеризуючи її в усьому обсязі та повноті [2, с. 84].

У художніх творах В. Сухомлинського поширені фольклорні час і простір: «[...] *десь у темному таємничому лісі є хатинка на курячих лапках*» [11, с. 115]; «*Кленовий міст*» [11, с. 301]; «*Стоятиму під вербою літо, стоятиму осінь, зиму стоятиму*» [11, с. 302]; «*Країна Зелених Луків*» [11, с. 529]; «*Це було дуже давно*» [11, с. 536]. Очевидно, природа хронотопу зумовлена спрямованістю творів на малого реципієнта.

Сакральним місцем для В. Сухомлинського, як і для кожного українця, є Тарасова могила: «*Я вперше відчув, що переді мною – Україна, що я її син. Ці високі гори, далекі степи, води Дніпра – це моя рідна земля, а слово поетове – моя рідна мова. А рідна мова – це наша чиста криниця, без якої ми не зможемо жити*» [11, с. 487].

Важливими категоріями в художній

картині світу є число. Як зауважив О. Киклевич, число виникає в результаті якісної ідентифікації об'єктів [3, с. 381]. Символом довершеності і досконалості називають число «3». У В. Сухомлинського спостерігаємо: *три (пиріжки, тижні, брилі, подорожуючі, дні, ледарі, дуби, берези, сини* [11, с. 244, с. 302, с. 308, с. 313, с. 328, с. 456, с. 484, с. 492, с. 514, с. 530]).

«Написав раз [...], написав удруге [...], написав утретє» [9, с. 445]; *«Ластівка попросила ще раз, потім ще раз, і ще тричі по разі й три рази по тричі»* [11, с. 300]; *«Іде день, іде другий, на третій день приходить до гори»* [11, с. 454].

У притчі «Звичайна людина» автор використав принцип градації, характеризуючи подорожніх за їхніми діями: *перший – «не людина», другий – «ще не людина», третій – «звичайна»* [11, с. 313].

Дбаючи про гармонійний розвиток моралі, розуму, почуттів своїх вихованців, В. Сухомлинський вважав слово і красу *«найтоншими засобами впливу на юну душу»* [9, с. 315]. Педагог висловив думку, що дитина тільки тоді знатиме мову, коли разом зі змістом сприйматиме емоційне забарвлення.

Національна картина світу найяскравіше виявляється у фразеологізмах, у різних пареміологічних жанрах: прислів'ях, приказках, примовках, загадках, народних побажаннях, прикметах, етикетних формулах тощо. Фразеологізми – «стійкі, зв'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мові словосполучки або висловлювання, які ґрунтуються на стереотипах етнос відомості» [7, с. 641].

У фразеологічному складі мови акумулюються не тільки знання про картину світу, але й запрограмоване вживання цих одиниць відповідно до еталонів і стереотипів національної культури. Історія фразеологічного корпусу, як слушно зауважує В. Школяренко, – не тільки історія його формування, але й історія світорозуміння, оскільки добір образів і їхнє відображення в мові – результат інтерпретації фрагментів дійсності [12, с. 44].

Фразеологічні одиниці несуть національно-культурну інформацію. Фразеологічна і термінологічна підсистеми мови В. Сухомлинського вирізняються чисельністю і різноманітністю. Письменник звертався як до образного й експресивного слова народу, так і до висловів своїх попередників. Влучні вирази, взяті з народних уст, він цитує як дослівно, так і варіюючи, вдаючись до контамінації.

Традиційно, без семантичних та структурних змін, ужито такі фразеологізми: *стискувати серце в кулак* [8, с. 427], *почувати*

себе як риба у воді [8, с. 430], *прочиняє віконце в одну з таємниць* [8, с. 441], *камінь спотикання* [8, с. 450], *має своє коріння недосяжна мрія* [8, с. 451], *докласти багатьох зусиль* [8, с. 452], *відтавали серця* [8, с. 452], *брати близько до серця* [8, с. 491], *червоною ниткою пронизує* [9, с. 417], *подолати труднощі* [9, с. 421], *віддають перевагу* [9, с. 423], *накладає відбиток на* [9, с. 431], *платить добром* [9, с. 443], *червоною ниткою проходила* [9, с. 444], *почала, як кажуть, по нитці добиратися до клубочка* [9, с. 630], *як вогню бійся* [9, с. 632], *ні на крок не відставати* [9, с. 633], *золотий час* [9, с. 649], *убитий горем* [9, с. 654], *пішов угору* [9, с. 655], *потім хапаються за голову* [9, с. 656], *душі не чула за ним* [11, с. 173], *братися за роботу* [11, с. 287], *чого душа забажає* [11, с. 304], *мов рукою зняло* [11, с. 426], *розтанула в юрбі, подалі від лиха* [11, с. 428], *сушити голову* [11, с. 444], *хліб солодкий, бо піт гіркий* [11, с. 500].

В. Сухомлинський подає генезу фразеологізму *«говорить, як мерця сповиває»*: *«[...] говорить, як мерця сповиває (так говорять, коли хочуть підкреслити байдужість слів)»* [9, с. 603]. За цим *«сповиванням мерця»* відчуваєш нікчемну думку: *ось вона правда, її вам викладаю, а сам лишаюся осторонь, мені яке діло...»* [9, с. 604].

Фразеологічні одиниці, вжиті В. Сухомлинським, дали назву деяким його художнім творам: *«Роби не те, що хочеться, а те, що треба»* [11, с. 345], *«Правда буває гірша за неправду»* [11, с. 345], *«Щастя здобувається працею»* [11, с. 454], *«Хліб солодкий, бо піт гіркий»* [11, с. 500], *«Хліб – то праця людська»* [11, с. 534] та ін.

Стойкі словосполучення утворюють своєрідну рамку деяких казок і притч письменника: увіходять як до заголовків, та і до моралі – заключної частини творів: *«Що посієш, те й пожнеш»*, *«Роби не те, що хочеться, а те, що треба»*, *«Правда буває гірша за неправду»*, *«Кинули слово на вітер»*, *«Біда змусила»* [11, с. 303, с. 345, с. 346, с. 404, с. 438]. Деякі з фразем у фіналі доповнюються сентенцією автора: *«Посіяв байдужість – пожав зневагу»*, *«А святими словами гратися не можна»* [11, с. 303, с. 404].

Педагог доповнює чи інтерпретує народні вислови: *«Ви користуєтесь благами, створеними іншими людьми. Платіть їм за це добром»* [9, с. 443]; *«Народ учить: Хто не працює, той не їсть. Ледар, дармоїд – це трутні, що пожирають мед працюючих бджіл»* [9, с. 444]; *«входить у серце непорушна істина: жити без праці не можна»* [9, с. 445].

У творах В. Сухомлинського наявна контамінація фразеологізмів: *«... вміння володіти собою, тримати себе в руках»* [8,

с. 426]; «Сподобався декому: з півслова розпізнає бажання начальства, все з-під землі добуває» [9, с. 655]; «Треба бачити людей іншими очима. Відкривай очі на людей і вчись бачити їх по-іншому» [11, с. 104]; «Отак умілим рукам розкрив свої таємниці золотий папір» [11, с. 373].

Найчастіше В. Сухомлинський трансформує сталі вирази:

а) лексична заміна: «Надмірна опіка батьків закрила йому очі на самого себе» [9, с. 419]; «Кожен приходив до захоплення тим чи іншим предметом своїм шляхом» [9, с. 425]; «не витримало материнське серце, згоріло від горя і образи» [11, с. 173].

Лексичні трансформації використовуються для влучної характеристики персонажів, увага акцентується на фразеологічній одиниці, створюються нові семантичні відтінки виразу чи нові його значення: «Книжка стала для підлітка не комірчиною істин, а джерелом переживань» [9, с. 421]. Застосовуючи принцип градації, учений характеризує процес читання такими словами: «Джурчання струмка, яке не припиняється ні на один день і поповнює річку думки» [8, с. 441]. Характеризуючи урок, пише: «Я кинув зернятко знань у добре зораний ґрунт» [8, с. 561]; «Здається тому Андрійкові, що він – орел, а всі, хто навколо нього, – маленькі комашки. [...]. І ніхто поки що не думає, як орел цей з висоти небесної на землю впаде, себе покалічить та іншим горя завдасть» [11, с. 329];

б) модифікація фразеологізмів шляхом додавання нового компонента: «підводні камені виховання» [8, с. 450], «має своє коріння в дитинстві» [8, с. 487], «Хіба можна відкладати на завтра те, що треба зробити сьогодні?» [9, с. 419], «Звичайно, не одна книга відіграла вирішальну роль у вихованні Володі. Виховувати чимось одним – це все одно, що намагатися зіграти»; «Героїчну симфонію» Бетховена на одному клавіші» [9, с. 420].

Картина світу виявляється і в іншому розряді сталих словосполучень – у так званих потенційних фразеологізмах або сталих словосполученнях нефразеологічного характеру, які виникають минаючи стадію переосмислення вільних словосполучень. До них належать крилаті вислови.

Використовує В. Сухомлинський афористичні висловлювання, взяті з літератури: «Світлячи іншим, згорай», – говорить старовинна клятва лікарів» [8, с. 576]; «Любити людство легше, ніж зробити добро рідній матері, говориться у старовинному українському вислові, який приписують народному філософові XVIII ст. Григорію Сковороді» [9, с. 241]; Томас Манн якось сказав, що людина стоїть між звіром і

ангелом. Ким вона стане – це залежить від виховання» [9, с. 311]; «Доречно пригадати чудову думку Шіллера про те, що напруження окремих духовних сил може створити видатну людину. Але тільки рівномірне поєднання духовних сил створює людей щасливих і досконалих» [9, с. 321]; «Мені назавжди запам'яталися слова Ернеста Хемінгуея: «Людина не для того створена, щоб зазнавати поразки. Людину можна знищити, але її не можна перемогти» [9, с. 595].

У крилатих висловах письменник вбачає велику мудрість, вважаючи найбільш дієвим засобом, що забезпечує від повторення помилок, – переживання особою власної провини.

Крилаті вислови належать й авторству В. Сухомлинського: «той, кого примушують працювати ярмо і батіг, не зможе бачити майбутнього» [11, с. 374], «Найкращий друг людини – розумна книжка» [9, с. 414], «Пройшов школу життєвого гарту» [9, с. 420], «Знайти стежку до серця підлітка» [9, с. 421], «вирішити життєву долю» [9, с. 425], «Любов із заплющеними очима» [11, с. 314], «бачив, як у дзеркалі, себе самого» [9, с. 445], «Завтра – найбільш небезпечний ворог працьовитості» [9, с. 652].

Інваріатом відомого афоризму педагога «Серце віддаю дітям», можливо, стала назва книги «Серце віддаю бурям», яка містила промови, що їх виголосив на суді Хосров Рузбех – учений-математик, керівник комуністичної партії Ірану [8, с. 591]. У доробку В. Сухомлинського є й вираз «віддавати душу» (після уроку одного вчителя історії його колега сказав: «Так, ви віддасте своїм вихованцям душу») [8, с. 441].

Письменник використовує прислів'я та приказки: «Народна мудрість вчить: «Життя прожити не поле перейти» [9, с. 623]; «Про душу людську турбуйся тоді, коли дитина лежить не вздовж, а впоперек ліжка...» [9, с. 656].

Влучно і стисло схарактеризувати певний об'єкт, чітко виявити до нього своє ставлення митцю допомагають тропи, в яких «знаходять яскравий вияв особливості індивідуального сприйняття явищ дійсності, їх художнього осмислення та відтворення митцем» [4, с. 232]. Так, вдумливе спостереження за явищами природи (оповідання «Сонце зайшло на мороз») виражається через символіку кольору, що подано за допомогою таких художніх тропів, як порівняння та метафора: «Стало воно велике, червоне. Мов ковалі його щойно в кузні скували. І небо червоніло, мов за обрієм пожежа» [11, с. 44].

Отже, мовна картина світу В. Сухомлинського досить різноманітна. Митець осмислює як універсальні категорії

(час, простір, число), так і національні (фраземи). Письменник здебільшого використовує традиційні фразеологізми, деякі піддає індивідуально-авторським трансформаціям, а також є творцем низки крилатих висловів.

Перспективою наступних досліджень вважаємо подальший аналіз творів В. Сухомлинського в аспекті мовної картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Вибрані праці / Ю. Д. Апресян. – М.: Школа «Мови російської культури», 1995. – Т. II: Інтегральний опис мови і системна лексикографія. – 769 с.
2. Гуревич А. Я. Категория средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М.: Наука, 1972. – 318 с.
3. Киклевич А. Притяжение языка / Александр Киклевич. – Olsztyn, 2007. – Т. 1: Семантика. Лингвистика текста. Коммуникативная лингвистика. – 411 с.
4. Лесин В. М. Літературознавчі терміни / В. М. Лесин. – К.: Радянська школа, 1985. – 252 с.
5. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л. А. Лисиченко. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 191 с.
6. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 8–69.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К, 2006. – 716 с.
8. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2: Формування комуністичних переконань молодого покоління. Як виховати справжню людину. Сто учителів. – 670 с.
9. Сухомлинський В. Вибрані твори: 5 т. / В. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.
10. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5: Статті. – 639 с.
11. Сухомлинський В. Я розповім вам Казку. Філософія для дітей [уклад. Сухомлинська О. В.] / Василь Сухомлинський. – Харків: ВД «Школа», 2016. – 576 с.
12. Школяренко В. І. Тематико-ідеографічна характеристика фразеологізмів пам'яток ділової прози XIII–XVI ст. // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвузівський збірник наукових статей «Лінгвістика і літературознавство». – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – Вип. XIV. – С. 44–51.
13. Pazio D. Problematyka jenzykowego obrazu swiata w wybranych pracach lingwistow polskich i rosyjskich / Dorota Pazio // Acta Polono-Ruthenica VIII. – Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warminsko-Mazurskiego, 2003. – S. 199–205.

REFERENCES

1. Apresian, Yu. D. (1995). *Vybrani prazi*. [Selected Works]. Moscow. Shkola «Mova rosijskoyi kultury».
2. Gurevych, A. Ya. (1972). *Kategoriya srednevekovoy kultury*. [Category of medieval culture]. Moscow. Nauka.
3. Kiklevich, A. (2007). *Prityazhenie yazyka*. [The attraction of the language]. Olsztyn.
4. Lesin, V. M. (1985). *Literaturoznavchi termini*. [Literary terms]. Kyiv. Radyanska shkola.
5. Lysyuchenko, L. A. (2009). *Leksyko-semantychniy vymir movnoyi kartyny svitu*. [Lexical-semantic dimension of the language picture of the world]. Harkiv.
6. Postovalova, V. I. (1988). *Kartina mira v zhyznedeyatelnosti cheloveka*. [A picture of the world in the life of a person]. Moscow.
7. Selivanova, O. (2006). *Suchasna lingvistika: terminologichna enzyklopediya*. [Modern linguistics: the terminology encyclopedia]. Poltava: Dovkilliya-K.
8. Suchomlinskiy, V. (1976). *Vybrani tvory: v 5 t. T. 2*. [Selected Works: 5 t.]. Kyiv.
9. Suchomlinskiy, V. (1977). *Vybrani tvory: v 5 t. T. 3*. [Selected Works: 5 t.]. Kyiv. Radyanska shkola.
10. Suchomlinskiy, V. (1977). *Vybrani tvory: v 5 t. T. 5*. [Selected Works: 5 t.]. Kyiv.
11. Suchomlinskiy, V. (2016). *Ya rozpovim vam Kazky. Filosofiya dlya ditey*. [I will tell you a fairy tale. Philosophy for children]. Charkiv: VD «Shkola».
12. Shkolyarenko, V. I. (2007). *Tematyko-ideografichna harakterystyka frazeologizmiv pamyatok dilovoyi prozy XIII–XVI st.* [Thematio-ideographic characteristic of phraseologisms of the works of business prose XIII–XVII centuries]. Nizhyn: TOV «Vydavnytvo «Aspekt-Poligraf».
13. Pazio, D. (2003). *Problematyka jenzykowego obrazu swiata w wybranych pracach lingwistow polskich i rosyjskich*. [Problematyka jenzykowego obrazu swiata w wybranych pracach lingwistow polskich i rosyjskich]. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warminsko-Mazurskiego.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШКОЛА Галина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та славистики Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лексикологія, фразеологія, етнолінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHKOLA Galina Nikolaevna – Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology and Slavic Studies, Kyiv National Linguistic University.

Circle of scientific interests: lexicology, phraseology, ethnolinguistics.

Дата надходження рукопису 21. 09. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор О. М. Каченко

УДК 371.(091)

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна –
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та освітнього менеджменту,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка
e-mail: jazloveckaja-ksenija@rambler.ru

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із провідних напрямів розвитку освіти в Україні є збереження здоров'я школярів, що визначає ступінь їх можливості реалізувати свої потенційні біологічні та соціальні функції. Пріоритетним завданням є пошук ефективних способів організації освітнього процесу, їх відповідність віковим етапам психофізіологічного і соціального розвитку учнів, спрямованість на усунення навчальних перевантажень, визначення умов і механізмів збереження та зміцнення здоров'я дітей, формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності.

Збереження здоров'я молоді визначається пріоритетними завданнями соціальної програми нашої держави, стратегічні цілі якої визначені Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та іншими документами.

У Концепції «Нова українська школа» однією з ключових компетентностей учнів є екологічна грамотність і здорове життя, тобто «уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя».

Збереження здоров'я є проблемою, яка потребує нагального вирішення. Статистичні дані свідчать, що з кожним роком зростає не тільки сезонна захворюваність серед учнівської молоді, але й кількість учнів з хронічними хворобами і хворобами, що потребують тривалого лікування. Тому в сучасних умовах тотальної інформатизації суспільства, коли відбувається штучне відмежування людини від природи, українською необхідно зосередити увагу педагогів на поверненні молоді до першоджерел їхнього життя; формувати небайдуже і свідоме ставлення до природних багатств і власного здоров'я як до найвищої цінності.

Актуалізація проблеми зміцнення здоров'я школярів, необхідність пошуку засобів, методів зміцнення здоров'я дітей та

орієнтація сучасної освіти на виховання здорової дитини викликають потребу в зверненні до гуманістичних ідей історико-педагогічної спадщини. Значущим та важливим є вивчення теоретичних і науково-методичних положень про зміцнення здоров'я школярів в спадщині видатного педагога-гуманіста, новатора В. О. Сухомлинського (1918–1970). Розроблена вченим система формування, виховання та розвитку особистості дитини була заснована на турботі про збереження, зміцнення здоров'я кожного вихованця, на ідеї гармонізації фізичного і духовного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць вітчизняних педагогів, присвячених вивченню педагогічної системи В. О. Сухомлинського, дозволяє простежити загальні тенденції розгляду педагогічних поглядів педагога-новатора та його внеску у вітчизняну і світову педагогічну скарбницю.

Особистість В. О. Сухомлинського, окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (І. Бех, А. Богуш, Л. Бондар, І. Зязюн, М. Левківський, Н. Калініченко, М. Сметанський, О. Сухомлинська та ін.), так і поза її межами (А. Борисовський, Б. Кваша, М. Мухін, В. Риндак, С. Соловейчик та ін.).

Не залишилося поза увагою науковців і питання навчання й виховання дітей різних вікових категорій у педагогічній системі В. Сухомлинського: дітей дошкільного віку (Г. Сухорукова, Н. Тарапака), молодшого шкільного віку (Н. Базилевич, Н. Безлюдна, Г. Бондаренко, Т. Будняк, М. Дубінка, А. Семез, Н. Тарапака, Л. Ткачук, О. Тимофеева), учнів середньої та старшої школи (А. Аллагулов, Н. Василенко, Т. Когачевська).

Окремі аспекти дослідження фізичного виховання та його вплив на здоров'я та загальний розвиток особистості школяра в педагогічній спадщині В. Сухомлинського знаходимо у науковому доробку В. Горашука, М. Зубалія, О. Іонової, Г. Ковальчук, В. Оржеховської, Н. Побірченко, та ін.

Мета статті – визначити роль фізичного виховання школярів у зміцненні їхнього фізичного, психічного та морального здоров'я

на основі аналізу педагогічних праць та досвіду роботи В. О. Сухомлинського, виокремлення психолого-педагогічних та гігієнічних основ виховання здорової дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життя, творчість та діяльність В. О. Сухомлинського – яскрава сторінка в історії розвитку педагогічної думки і практики. Видатний педагог спирався у своїй педагогічній діяльності на філософські, педагогічні та аксіологічні положення (здоров'я як загальнолюдська цінність, демократизація та гуманізація стосунків, самоцінність дитячого віку та ін.), на творчу працю згуртованого колективу педагогів і учнів, визначав збереження і зміцнення здоров'я дитини як предмет особливої турботи педагогів й батьків.

Педагогічна система В. О. Сухомлинського розкриває максимум можливостей для формування і збереження здоров'я школярів. Так, Павлиська середня школа, де В. О. Сухомлинський був директором, починаючи з 1948 року і до кінця свого життя, стала приміщенням для реалізації всіх його педагогічних проєктів у житті.

Цій проблемі він присвятив чимало наукових праць, а саме: «Павлиська середня школа»; деякі підрозділи в книгах «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості», «Сто порад учителям»; окремі статті.

Важливими принципами зміцнення здоров'я школярів в роботі Павлиської школи були принципи гуманізації, природовідповідності, принцип індивідуального, вікового та диференційованого підходу, стимулювання виховання та ін.

У своїх працях В. О. Сухомлинський висунув ряд завдань із забезпечення фізичної готовності дітей до школи: зміцнювати здоров'я і підвищувати протидію організму до простудних захворювань, розвивати життєво необхідні рухи, фізичні якості, формувати правильну поставу, розширювати функціональні можливості дитячого організму, виробляти звичку до систематичних занять гімнастикою і виконання гігієнічних навичок, оберігати нервову систему, попереджувати дитячі неврози, шляхи і засоби підготовки дітей до школи. Він зазначав, що результативність фізичного виховання учнівської молоді може бути досягнута за умови, якщо проводити роботу за двома напрямками: з одного боку, використовувати комплекс найрізноманітніших вправ, які зміцнюють захисні сили організму і забезпечують нормальний розвиток дітей; а з другого – створити в школі оптимальні умови

для навчання, праці та відпочинку дітей [4; т. 3].

У Павлиській середній школі здійснювався індивідуальний підхід у вихованні, проводилися постійні спостереження за дітьми зі слабкою серцево-судинною, дихальною системами, за дітьми з порушеннями обміну речовин. Для них розроблялися спеціальні корекційно-розвивальні комплекси щодо усунення або зменшення захворювання.

Педагог звертав увагу на необхідність організації цікавого життя школярів, що задовольняє їхні інтереси, потреби і прагнення. Фізичне виховання, на думку В. О. Сухомлинського, не можна здійснювати, грунтуючись тільки на окремих заходах, воно нерозривно пов'язане з усім виховним процесом, в якому всі компоненти взаємопов'язані.

В якості конкретних заходів фізичного виховання педагог-гуманіст пропонував наступні: формування правильного режиму дня (тривалість занять, сну, перебування на свіжому повітрі); організація рухової діяльності; загартовування дітей (ходіння босоніж, обтирання холодною водою, збільшення часу перебування на свіжому повітрі, уроки на природі і ін.); організація здорового харчування.

Василь Олександрович велику увагу приділяв руховій активності дітей, яка реалізовувалася в різноманітних видах діяльності. Режим дня школярів будовався з урахуванням забезпечення умов для достатньої рухової активності відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей. У виховній системі школи використовувалися різноманітні форми фізичної діяльності: організація фізкультурно-оздоровчих заходів, самостійна рухова активність дітей, використання фізичних вправ. У забезпеченні рухової активності дітей велика роль приділялася рухливим іграм, використовувалися гри змагального характеру, ігри-естафети, в яких діти могли порівняти свої сили і можливості з однолітками.

Важлива умова зміцнення здоров'я дитини – активний відпочинок, який включає в себе як фізичну, так і духовну складову. Діти займаються цікавою, творчою працею, що задовольняє індивідуальні запити кожного. Педагог-новатор виокремлював такі види активного відпочинку дітей: творчу працю в гуртках, ігри, екскурсії, прогулянки, походи, читання художньої та науково-популярної літератури, заняття художньою самодіяльністю.

Не можна не погодитись з видатним педагогом, що проблема розвитку фізичних

сил дітей має й зворотний бік: здоров'я величезною мірою залежить від духовного життя, від гармонії здорового тіла й здорового духу: «Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [4; т.3; с.109].

Важливою проблемою, пов'язаною з фізичним розвитком та зміцненням здоров'я школярів, В. О. Сухомлинський вважав правильний розподіл праці школярів за порами року. Вчений стверджував, що необхідно враховувати циклічні коливання (до весни захисні сили організму знижуються, до осені – міцніють), особливо це важливо в школі, оскільки тут педагоги мають справу із організмом, що росте і розвивається. Навчання та інтелектуальна праця навесні, особливо в початкових класах, повинні бути абсолютно не такими, як восени. У молодших класах педагог-новатор радив розподіляти розумову працю школярів на рік таким чином, щоб приблизно до кінця лютого закінчилося вивчення найважливіших теоретичних питань з граматики та математики. Розумова праця, що припадає на весну, повинна містити види роботи, які поглиблюють та систематизують набуті раніше знання. Навесні треба накопичувати факти для теоретичних узагальнень в перших двох чвертях майбутнього навчального року.

В. О. Сухомлинський створив систему зміцнення й психічного здоров'я дітей. Важливим аспектом збереження психічного здоров'я школярів була об'єктивна, доброзичлива оцінка навчальних досягнень учнів. Вона, на його думку, повинна бути справедливою, стимулювати прагнення дитини йти вперед. Педагог-гуманіст пропонував не поспішати з виставленням негативної оцінки.

Якщо діти переживають несправедливість протягом року, то їхня нервова система, за словами вченого, спочатку збуджується, а потім настає різке гальмування – пригніченість, ослаблення, апатія. Ці різкі скачки збудження і гальмування призводять до того, що дитина починає хворіти. Ці захворювання педагог називає «дидактогенні», або шкільні неврози.

В. О. Сухомлинський відстоював гуманний підхід до дитини, активно виступаючи проти засилля авторитарної педагогіки, яка нерідко є причиною конфліктних ситуацій. Він був непримиренним до зневажливого, грубого ставлення до дітей, підкреслюючи, що «крик у стінах школи – це дрімуче педагогічне безкультур'я».

Для підтримки психічного здоров'я учнів особлива увага приділялася такому аспекту, як радість навчання, радість пізнання, творчості, яка сприяє емоційному комфорту дитини, розкриттю її творчого потенціалу. Для виховання здорової дитини необхідно, щоб все його життя було емоційно забарвленим. Емоційний стан дитини відбивається на функціонуванні його організму, на загальній працездатності, на взаєминах з іншими людьми. Одним із засобів підтримки емоційної рівноваги, на думку педагога-новатора, є казка. Казка для дитини стає невичерпним джерелом інтелектуального розвитку, морального збагачення, емоційної насолоди і творчого самовираження. Слухаючи казки, дитина уявляє себе в образі того чи іншого персонажа, здійснює разом з ним подорожі, героїчні вчинки, вибирає сторону добра або зла. Все це сприяє емоційному благополуччю дитини.

В. О. Сухомлинський була розроблена система зміцнення й морального здоров'я. Моральне здоров'я можна охарактеризувати наступними критеріями: спрямованість мотивів людини, тобто відсутність аморальних вчинків, постійне прагнення до морального самовдосконалення; швидке самовизначення в ситуаціях морального вибору; достатня соціальна адаптація – адекватна поведінка в сім'ї і в суспільстві.

На думку В. О. Сухомлинського, моральному здоров'ю сприяє виховання моральних почуттів. Моральні почуття найяскравіше проявляються, коли людина відчуває найбільшу радість життя, відчуваючи себе потрібним і близьким людям. Відповідно до цього вчений вчить дітей вдвлятися в людину, «читати душу», пропонував педагогам створювати емоційні ситуації, в яких у зв'язку з якою-небудь подією, вчинком людина відчуває найтонші переживання іншої і відповідає на них своїми власними. Однією з умов успішного виховання почуттів є єдність педагогічних переконань вчителів і батьків. Одним з напрямків виховання морального здоров'я є виховання моральної позиції людини. Способи розвитку моральної позиції: здійснення незначних вчинків у повсякденному житті – поступитися місцем в трамваї, в автобусі літній людині, допомогти людині, що опинилася у складній життєвій ситуації, не залишитися байдужим побачивши зламану гілку та інше.

В. О. Сухомлинський велику увагу приділяв здоров'ю педагога, від якого залежить ефективність виховання й навчання. Василь Олександрович давав поради педагогам, як зберегти своє здоров'я:

1) необхідний відпочинок, тобто тривалі періоди припинення віддачі, припинення

витрачання нервових і духовних сил;

2) треба вміти дбайливо витратити нервові сили в повсякденній праці;

3) розвивати вміння володіти собою;

4) вміти переключати енергію всього колективу на справу, яка потребує духовної єдності, колективної творчості, трудової зосередженості всіх і кожного, взаємного обміну інтелектуальними цінностями.

Для того щоб зберегти своє здоров'я, педагогу важливо мати почуття гумору, оптимізм, віру в людину, доброзичливість, володіти високою мовною та емоційною культурою.

У своїй творчості В. О. Сухомлинський велике значення надавав сім'ї як природному середовищу виховання здорової дитини. Педагог-новатор справедливо відзначав, що саме в родині закладаються основні риси характеру дитини, формуються погляди на життя і своє здоров'я, поведінку, це «творіння майбутнього» і «погляд у майбутнє». У сім'ї дитина отримує перший життєвий досвід, тут починається його особистісний розвиток, закладаються основи здорового способу життя.

На думку вченого, для того, щоб сім'я могла активно займатися зміцненням здоров'я дітей необхідно безперервне підвищення загальнокультурного і педагогічного рівня батька й матері. Реалізація цього завдання в школі включала колективну («батьківські дні», бесіди, лекції, семінари, дискусії, конференції) та індивідуальну (консультації) форми роботи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У спадщині В. О. Сухомлинського з глибоко гуманістичних позицій розкрито: умови зміцнення здоров'я школярів; значення багатфакторного виховуючого середовища; роль педагога й сім'ї; вимоги до особистості вчителя та його професійних якостей. Названі компоненти зміцнення здоров'я дітей у сукупності складають цілісну *систему формування здорової особистості*.

Василь Олександрович запропонував ефективні шляхи зміцнення здоров'я дітей, удосконалення фізичного виховання учнів (апробовані в Павлівській школі):

– система бесід про людину і особливості людського організму;

– оптимальне чергування розумової і фізичної праці;

– оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять: уроків фізичної культури, ранкової зарядки, фізкультхвилинок, динамічних перерв;

– створення широкої мережі спортивних секцій і залучення школярів до активної участі в них;

– спортивні ігри, змагання, спартакіади (легка атлетика, гімнастика, плавання, верхова

їзда; катання на ковзанах і лижах, велосипеді; зимові розваги, побудова снігової фортеці тощо);

– утвердження у свідомості учнів необхідності дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших. Активна пропаганда і утвердження здорового способу життя;

– створення позитивного психологічного мікроклімату.

Перспективи подальших досліджень передбачають вивчення напрямків реалізації оздоровчої функції школи в педагогічній спадщині педагога-новатора та їх творче впровадження в діяльність закладів загальної середньої освіти; роль засобів народної педагогіки у формуванні здоров'я школярів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горашук В. П. Валеологічні погляди В. О. Сухомлинського на навчально-виховний процес у школі / В. П. Горашук // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2000. – № 3. – С.4-10.

2. Ковальчук Г. П. Проблема фізичного виховання та зміцнення здоров'я школярів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського // Педагогічний дискурс. – 2011. – №10, С.236-241.

3. Побірченко Н. С. Здоровотворні ідеї Василя Сухомлинського у валеологічному вихованні школярів / Н. С. Побірченко // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3-4. – С.17-24.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976–1977. – Т.1. – 654 с.; Т. 2. – 670 с.; Т.3. – 670 с.; Т.4. – 640 с.; Т.5. – 639 с.

REFERENCES

1. Horashchuk, V. P. (2000). *Valeolohichni pohliady V.O. Sukhomlynskoho na navchalno-vykhovnyi protses u shkoli*. [Valeological views by Sukhomlinsky on educational process in school]. Lutsk.

2. Kovalchuk, H. P. (2011). *Problema fizychnoho vykhovannia ta zmitsnennia zdorov'ia shkoliariv u tvorchii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho*. [The problem of physical education and strengthening of schoolchildren's health in the creative heritage of Sukhomlinsky]. Pedagogichnyi dyskurs.

3. Pobirchenko, N. S. (2003). *Zdorovotvorni idei Vasylia Sukhomlynskoho u valeolohichnomu vykhovanni shkoliariv*. [Healthy ideas by Basil Sukhomlinsky on valeological education of schoolchildren]. Pedagogika i psykholohiia.

4. *Sukhomlynskyi, V. O. (1976–1977). Vybrani tvory: u 5 t.* [Selected works: 5 t.]. Kyiv. Kradianska shkola.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: здоров'язберігаюча педагогіка та валеологічне виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR
YASLOVETSKAYA Oksana Valentinivna –
 Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

of Pedagogy and Educational Management Department of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: health-preserving pedagogy and valeological education.

Дата надходження рукопису 14. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул

УДК 37.018.1:173:165.742.

ГОНЧАР Людмила Вікторівна –
 кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
 провідний науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу,
 Інститут проблем виховання НАПН України,
 e-mail: Ludmilagonchar1@gmail.com

**СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА У ТВОРЧОСТІ
 В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність звернення до проблеми відповідального батьківства зумовлюється тим, що сучасна сім'я, перебуваючи на межі різних ціннісних уявлень і моральних ідеалів, переживає трансформаційні зміни, які часто спричиняють деструктивність її виховної функції, розмиття усталених виховних традицій, зниження батьківської відповідальності, зростання відчуженості між батьками і дітьми. Зростає кількість розлучень, неповних материнських сімей з народженою поза шлюбом дитиною, руйнується традиційна структура сімей (збільшення кількості альтернативних, дистантних, маргінальних сімей).

Невпевненість багатьох людей в завтрашньому дні, неспроможність на достатньому рівні забезпечити матеріально як себе, так і своїх дітей негативно відбивається і на виховній функції, готовності і здатності батьків виховувати своїх дітей. Майже кожного тижня засоби масмедіа демонструють жахливі приклади безвідповідального батьківства – утримання дітей впроголодь та в антисанітарних умовах, покидання їх напризволяще тощо. Мають місце і непоодинокі випадки насилля над дітьми – фізичного, психічного, економічного та сексуального.

На сьогодні спостерігаємо ще й зміни в ставленні багатьох молодих людей до сім'ї і сімейних відносин. Сучасна молодь, з одного боку, характеризується раннім початком статевих відносин та їх невпорядкованістю, зміною стереотипів щодо ролей чоловіка і жінки в суспільстві, а з іншого – психологічною неготовністю до створення сім'ї: відсутністю знань про важливі батьківські якості, елементарні особливості розвитку дитини, неготовністю до

відповідальної ролі батьків. У зв'язку з цим виникає нагальна проблема підвищувати батьківську компетентність у молодих батьків, формувати відповідальне ставлення до батьківства як умову повноцінного розвитку наступних поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам батьківства, підготовкою молоді до подружнього життя присвячували свої дослідження Т. Говорун, І. Кон, О. Холстова та ін. Питання формування педагогічної культури батьків розглядали Т. Алексєєнко, О. Зверева, Т. Кравченко, С. Толстоухова, О. Хромова; проблеми формування усвідомленого батьківства досліджували Л. Буніна, М. Єрміхіна, В. Кравець, В. Кікінеджи, О. Кізь, Г. Лактіонова, Р. Овчарова та ін.

У педагогічному дискурсі досліджувались окремі аспекти відповідального батьківства, а саме: при розгляді організаційно-методичних питань педагогічної просвіти та самоосвіти батьків (О. Добош, О. Докукіна, І. Дубінець та ін.); особливостей соціально-педагогічної роботи із сім'єю (В. Безлюдна, О. Безлюдний, Ж. Петрочко, Т. Федорченко та ін.); культури родинних взаємин (О. Косарева, І. Кулик, І. Сіданіч та ін.).

Метою статті є висвітлення сутності поняття «відповідальне батьківство» та означення його складових у співвіднесенні з настановами батькам у творчості Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окреслимо, що сам термін «батьківство» розглядаємо як надіндивідуальне ціле, тобто у розумінні батьківських та материнських ролей у сукупності, на відміну від терміну «батьківство» з наголосом на першому складі, що стосується лише одного індивіда – батька,

тата. З позиції системного підходу феномен батьківства можна розглядати як підсистему в системі сім'ї та водночас як відносно самостійне утворення.

Більшість науковців (Т. Говорун, В. Кравець, О. Кікінежді, О. Кізь, Ж. Петрочко та ін.) поняття «відповідальне батьківство» трактують як соціально-психологічний феномен, що, базуючись на певній системі знань, умінь, навичок, почуттів, якостей, реалізується у відповідальній поведінці батьків, спрямованій на виховання і розвиток дитини, формування її гармонійної особистості. Відповідальне батьківство є найвищим рівнем батьківської компетентності, яка характеризується поєднанням когнітивної, емоційної і поведінкової системи, тобто знань, почуттів і дій.

Ключовою ідеєю відповідального батьківства є, на наш погляд, відповідальність батьків за життя і долю дитини перед собою і суспільством. Як писав Василь Сухомлинський, «... важка дитина – це дитя пороків батьків, зла сімейного життя, це квітка, розквітаюча в атмосфері безсердечності, неправди, обману, ледарства, презирства до людей, зневаги своїм суспільним обов'язком» [6, с. 4].

Це означає те, що найперше батьки мають бути відповідальними за дитину. Покладатись у цьому лише на материнський інстинкт як найважливішу складову психологічної готовності до материнства є недоречним, оскільки серйозним контраргументом існування материнського інстинкту сьогодні є факти материнського терору відносно своїх дітей, який подекуди набуває масштабів національної катастрофи. Щорічно в Україні від рук матерів гине сотні дітей. Красномовними аргументами проти вродженого материнського інстинкту є зростання кількості жінок, що відмовляються ще в пологовому будинку від новонародженої дитини, а також всезростаюча кількість абортів. Тому молоді люди, вступаючи в шлюб, повинні мати чітке уявлення про власну відповідальність щодо майбутньої дитини чи дітей, знати нормативні документи щодо прав дитини, вміти оцінювати себе як батька чи матір, здійснювати контроль своєї поведінки через призму відповідальності.

На разі розглянемо основні складові поняття «батьківська відповідальність», співвідносячи їх з трактуванням суголосних компонентів у творчості Василя Сухомлинського.

Когнітивна складова (знання) – передбачає достатню психолого-педагогічну когнітивну готовність батьків до виховання дитини у сім'ї. Ця готовність характеризується: 1) певною сумою знань про

вікові та індивідуальні особливості дітей, усвідомлення і визнання самостійної цінності кожної дитини, знань її прав; знань оптимальних методів виховання та виховних стратегій і тактик; знаннями оптимальних виховних стратегій і тактик та залагоджування конфліктних ситуацій.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського багато уваги приділено важливості необхідних знань у батьків для виховання дитини. Як зауважував видатний педагог, «суміш дрімучого безкультур'я й егоїзму є ґрунтом самодурства в сім'ях» [1, с. 142]. В. О. Сухомлинський справедливо вважав, що «...знання, наука, освіта – велике духовне багатство нашого народу. Це могутня ріка, хвилі якої несуть уперед культуру, творчість, думку, геній народу. А живиться ця ріка мільйонами маленьких струмочків – родинних вогнищ культури, освіти, знань» [1, с. 169]. Тому як дороговказ батькам сприймаємо мудрі настанови Вчителя про те, щоб батьки, виховуючи дітей, дбали про те, щоб у їхніх сім'ях «... яскраво горіло це вогнище, щоб материнська й батьківська мудрість освітлювалася мудрістю, створеною, нагромадженою десятками поколінь і втіленою в книгах, в науці» [1, с. 169]. Тому висновком звучить наставлення великого педагога, що «батькам ... треба оволодіти елементарними знаннями як про шкільне, так і про дошкільне виховання» [1, с. 170].

Зауважимо, що в сучасному світі новітніх інформаційних технологій доступ до світового багажу знань, зокрема з виховання дітей, значно відкритіший, аніж раніше, у роки без Інтернету. За свідченням багатьох науковців, процес глобалізації є в цілому позитивним явищем, оскільки сприяє встановленню різних нових комунікацій, розширює комунікаційні можливості особистості. Серед позитивних ознак, що дає людству інформаційна цивілізація, можна виділити такі: виникає більше можливостей для реалізації здібностей кожної людини; освіта і навчання впродовж усього життя стають головними факторами благополуччя людини; ліквідуються «закриті теми» завдяки розвиткові засобів масової інформації; зростає різноманітність у всіх сферах життя суспільства (наприклад, свобода самовираження).

Звісно, ми певні того, що комп'ютеризація населення, використання більшістю сучасних молодих батьків мережі Інтернет здебільшого позитивно впливає на формування їхньої батьківської компетентності. Молодь керується порадами Інтернету у всьому, в тому числі віднаходить у віртуальній мережі відповіді, які стосуються різноманітних питань виховання дітей і догляду за ними. Проблема у тому, щоб ці

знання були дійсно правдиві і йшли на користь, а не навпаки. По-друге, у вчителя, класного керівника, шкільного психолога, шкільного соціального педагога з'являється більше можливостей поспілкуватися як з дітьми, так і з батьками – завдяки індивідуальним консультаціям у мережі Інтернет, вебінарам чи онлайн-конференціям. Це також надзвичайно позитивне явище, що сприяє розширенню, урізноманітненню і осучасненню форм і методів роботи з батьками, а також економить час учителя і батьків.

Варто лише навчитися з величезного арсеналу інформації виокремлювати потрібні і важливі знання.

Наступний компонент відповідального батьківства – емоційно-ціннісний, який включає такі показники, як: любов до дитини; ціннісна єдність всіх членів сім'ї (орієнтація всіх членів сім'ї на почуття любові, поваги, взаємної і моральної відповідальності; на цінності сім'ї і роду; на виконання основних побутових сімейних обов'язків; на створення в родині комфортної морально-психологічної атмосфери тощо); прийняття дитини (безумовне позитивне ставлення до дитини, повага до її гідності); надання орієнтирів дитині щодо дотримання моральних чи суспільних норм (ціннісні орієнтації);

Зауважимо, що емоційно-ціннісна складова відповідального батьківства найперше є регулятором взаємин молодого подружжя, визначає їхнє ставлення одне до одного, дітей, ближніх і соціуму загалом. Важливим є узгодженість уявлень подружжя щодо ролей батька і матері, їхніх функцій, відповідальності, гендерних ролей чоловіка і жінки в сім'ї.

У творчості В. Сухомлинського емоції і почуття у сімейному вихованні дітей займають також чільну позицію.

Провідним мотивом, який спрямовує педагогічні дії і вчинки батьків стосовно дітей, зокрема справляє потужний виховний вплив на формування гуманних взаємин, є любов. Доречно нагадати положення народної педагогіки, що без любові батьків до дітей не буває і не може бути повноцінного сімейного виховання. Батьківська любов – це природне морально-етичне почуття, яке ґрунтується на емоційно-духовному переживанні, симпатії та виражається у безкорисливій турботі, опіці, піклуванні про дитину.

Свого часу В. Сухомлинський актуалізував методологічну проблему духовних умов існування сім'ї та буття дитини в її середовищі. Так, педагог-філософ стверджував: «Людину ми творимо любов'ю – любов'ю батька до матері й матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою

вірою в красу і гідність людини. Чудові діти виростають у тих сім'ях, де мати і батько по-справжньому люблять одне одного і водночас люблять і поважають людей. Я відразу бачу дитину, в якій батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять одне одного. У цієї дитини – мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щиросерда віра в добро, віра в красу людську...» [2, с. 413].

Отже, зосереджуємося на тому, що наявність любові між батьками та у їхніх взаєминах з дитиною є основою створення і підтримання здорового емоційного клімату в сім'ї. У дитини має бути відчуття, що її сприймають і люблять незалежно від того, яких вона досягла успіхів у навчанні чи іншій сфері діяльності, наскільки вона слухняна і ввічлива у сімейному колі чи у взаєминах з іншими людьми. Ведемо мову про безкорисну любов, коли батько чи мати усвідомлюють, що дитина – не їхня власність і не проєкція їх у майбутнє, від якої вони можуть сподіватися більших досягнень у навчанні й житті як від здібнішої і розумнішої істоти за них. Дбаючи про щастя-долю дитини, батьки мають передусім бачити в ній людину з її власними потребами й уподобаннями.

Справжня любов батька і матері до дитини, за В. Сухомлинським, не повинна бути «любов'ю замилювання», «любов'ю відкупу» чи деспотичною любов'ю [1, с. 139]. Щоб застерегтися проти хиб та огріхів у сімейному вихованні, любов батьків має засновуватися на повазі до особистості дитини, прагненні до її вільного розвитку і саморозвитку. Крім того, вона повинна бути свідомою: перед дитиною не потрібно ставити надмірно завищені або, навпаки, занижені вимоги. Таким чином, в основу гуманних батьківсько-дитячих взаємин покладаємо передусім безкорисну любов, розумну вимогливість до дитини, доброзичливе ставлення до неї, повагу її гідності.

Альою і омегою сімейного виховання В. Сухомлинський називав вічне питання: як поєднати вимогливість і доброту, суворість і ласку, слухняність і свободу у вихованні дітей. У чому ж полягає вона, мудрість батьківської любові? – запитує він читача. І відповідає: вища мудрість батьківської любові полягає у тому, як батьки і матері вміють розкрити перед дітьми справжні джерела радощів життя. Оскільки дитяче щастя за своєю природою егоїстичне, добро і благо, створені для дитини старшими, вона сприймає як належне. Тому дитина має бути не лише споживачем радощів, батьки мають навчити її не лише одержувати, а й віддавати.

Не потрібно відділяти дитину від сумних моментів життя. Згадаймо мудрі оповідання В. Сухомлинського «Миколі стало легше», «У

кого радість, а у кого горе», «Майже чарівна розмова» та ін., які спрямовані на виховання чуйності, турботливості, милосердя і які можна з успіхом використовувати як у роботі з батьками, так і дітьми.

«Дитинство для дитини, – наголошував В. Сухомлинський, – природна школа сердечності, писав учений-педагог у праці «Серце віддаю дітям». Виховання змалку почуття доброти (сердечності) є одним із «...найскладніших і найтонших виховних завдань сім'ї і школи. Ви покликані облагородити серце своєї дитини, одухотворити його поривання і бажання вищою людською красою – чуйністю, співчутливістю. З перших днів свідомого життя людині треба пам'ятати, що вона стане не тільки творцем матеріальних і духовних цінностей, а й сином старих батьків, чоловіком, батьком» [5, с. 184].

Усі твори В. О. Сухомлинського просякнуті думкою про те, що запорукою оптимального виховання дитини є мудре поєднання любові і вимогливості з обов'язковим визнанням гідності дитини, повагою до неї як до особистості. Ця формула успішного батьківського виховання є і буде актуальною у всі часи.

Доходимо висновку: входження дитини в систему моральних норм суспільства буде успішним, якщо батьки люблять її, показують їй увагу та довіряють, поважають як особистість, спонукають до прояву самостійності. Це сприятиме формуванню гуманного ставлення дитини як до рідних людей, так і до соціуму загалом. І навпаки, якщо дитина почуватиметься чужою серед різних людей і нікому непотрібною, в її душі з'являться перші паростки черствості, егоїзму, агресії, що в майбутньому може привести до негативізму і жорстокості у ставленні до інших.

Наступною складовою поняття «відповідальне батьківство» є поведінково-діяльнісна, яка показує, як отримані знання і емоції виявляються в поведінці батьків щодо виховання дитини. Ця складова батьківської компетентності включає: елементарний догляд за дитиною (задоволення потреб дитини в їжі, одязі, відпочинку, грі; гігієнічні потреби); гарантію безпеки (вміння і спроможність батьків створити безпечне середовище для дитини та гарантувати її захист); вміння застосовувати необхідні знання (які постійно оновлюються) у спілкуванні і взаємодії з дитиною; уміння регулювати власні емоції і поведінку; контроль емоцій дитини у взаємодії з іншими.

Ось як оцінює важливість щоденної батьківської праці (і це лишень мала добірка з творів геніального педагога)

В. О. Сухомлинський: «...жити в шлюбі, жити день у день разом, в одній кімнаті, не в щасливі години побачень, а все життя – це не стільки черпати воду з криниці щастя, скільки відкривати нові джерела – це великий, ні з чим не порівнянний труд» [1, с.185];

«... жодного слова не вимовляти марно, жодної обіцянки не давати для красивого слівця, жодного діла не починати, якщо воно не буде завершене, жодного дитячого зусилля не оцінювати вище, ніж воно заслуговує» [2, с. 311];

«Поважайте дитяче бажання бути хорошим, бережіть його як найтонший рух людської душі, не зловживайте своєю владою, не перетворюйте мудрості батьківської влади в деспотичне самодурство, не зламайте людського бажання вашої дитини бути хорошою» [1, с. 143].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, відповідальне батьківство полягає в інтеграції її складових – розуму, почуттів, дій. Для ефективної взаємодії батьків і дитини інтегруються різні аспекти особистісного батьківського досвіду: когнітивного, емоційного, сенсорного, психомоторного, духовного, комунікативного, рефлексивного. Доходимо висновку, що батьки мають не тільки володіти певними знаннями і вміннями, а й усвідомлювати свою гуманістичну місію як перших вихователів, які взяли на себе відповідальність перед дитиною та суспільством за її гідне виховання. Повною мірою це твердження підкріплене педагогічними порадами-заповідями для батьків Василя Олександровича Сухомлинського.

Перспективи подальших розвідок проблеми відповідального батьківства вбачаємо у створенні та розробці науково-методичного забезпечення процесу підготовки школярів до відповідального батьківства у загальноосвітніх закладах, з'ясуванні потенціалу позаурочної діяльності загальноосвітніх закладів щодо формування відповідального батьківства у молодого покоління тощо. Беззаперечно, проблема формування у молодого покоління відповідального батьківства є нагальною і потребує негайного вирішення за умови об'єднання спільних зусиль з боку центральних та місцевих органів виконавчої влади, громадських та соціальних організацій, Міністерства освіти і науки, академічних інститутів тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1978. – 263 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т.

– Київ : Радянська школа, 1977. – Т. 2. : Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський. – 582 с.

3. Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник : Казки. Притчі. Оповідання / В. О. Сухомлинський ; [уп. і передмова О. В. Сухомлинської]. – 2-е вид. – Київ : Вікар, 2008. – 256 с.

4. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – Москва : Политиздат, 1985. – 270 с.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Акта, 2012 – 564 с.

6. Сухомлинский В. А. Трудные судьбы / В. А. Сухомлинский. – Москва : Знание, 1967. – 79 с.

REFERENCES

1. Sukhomlinskiy, V. A. (1978). *Bat`kivs`ka pedagogika*. [Parental pedagogy:]. Kyiv.

2. Sukhomlinskiy, V. A. (1977). *Vibrani tvori (T.1- 5)*. [Selected Works:]. Kyiv.

3. Sukhomlinskiy, V. A. (2008). *Vognegriviy konik: Kazki. Pritchi. Opovidannya*. [Flaming Grasshopper: Tales. Parables Story:]. Kyiv.

4. Sukhomlinskiy, V. A. (1985). *O vospitanii*. [About education:]. Moskva.

5. Sukhomlinskiy, V. A. (2012). *Sertse viddayu dityam*. [I give my heart to the children:]. Kyiv.

6. Sukhomlinskiy, V. A. (1967). *Trudniye sud`bu*. [Difficult destinies:]. Moskva.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОНЧАР Людмила Вікторівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу, Інститут проблем виховання НАПН України.

Наукові інтереси: теоретико-методичні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GONCHAR Ludmila Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Lead Researcher at the Laboratory of Education in the Family and Institutions of the Boarding School, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Circle of research interests: theoretical-methodical bases of formation of humane parent-child relationships.

Дата надходження рукопису 11. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул

УДК37.015.31; 57.081.1

ЗАВІТРЕНКО Долорес Георгіївна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти,

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail : zavitrenkod@gmail.com

ЗАВІТРЕНКО Артем Миколайович–

викладач кафедри філософії, соціально-гуманітарних дисциплін, іноземних мов, української і латинської мови № 2
Донецького національного медичного університету
e-mail : zavitrenkod@gmail.com

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail : zavitrenkod@gmail.com

ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Процес економічного, політичного та соціального розвитку української держави вимагає удосконалення вищої педагогічної освіти, оновлення змісту підготовки майбутніх учителів технологій і, зокрема, підготовки студентів загальнотехнічних факультетів до професійної орієнтації учнів основної школи. Закономірно, що дослідницькі пошуки вітчизняних вчених спрямовані до витоків вітчизняної педагогічної спадщини, досвіду

відомих вчених-педагогів, експериментаторів та новаторів. Праці В. О. Сухомлинського і є таким досвідом, у якому черпають ідеї і способи вирішення найрізноманітніших виховних проблем вже не одне покоління науковців і практиків.

Доробок відомого вітчизняного педагога з приводу вирішення проблеми підготовки дитини до вибору майбутньої професії в процесі трудового виховання може слугувати дороговказом у визначенні змісту профорієнтаційної роботи в школі, під час якої

дитина не лише пізнає середовище професійної праці людини та своє майбутнє місце в ньому, а й у процесі продуктивної праці формує своє ставлення до неї, вчиться працювати в колективі, досягати успіху тощо.

Мета статті полягає у визначенні місця та значення трудового навчання в процесі формування у старшокласників готовності до вибору майбутньої професії.

Виклад основного матеріалу. Дитина прагне пізнати світ професій та самого себе, обрати з поміж найрізноманітніших їх видів одну, в якій вона виявить себе й досягне вершин професіоналізму. Таке прагнення є природженою властивістю особистості до активності. У своїй праці «Сопілка у огні» О. В. Сухомлинський [5] розповідає про трьох хлопчиків, які знайшли в куцах бліндаж військового часу, в якому проводили свій вільний від навчання час, а вечорами читали книжки про партизанів, придумували цікаві ігри. Для ремонту та облаштування цього бліндажа їм потрібне було освітлення і тому діти взяли акумулятор і все електрообладнання зі старого й списаного на металевий лом шкільного автомобіля. Коли ж про це стало відомо дорослим, то якраз О. В. Сухомлинський і характеризує можливі способи педагогічної роботи: одні з них придушують активність дитини, інші – вчать людяності, поміркованості, дбайливого ставлення до спадщини, поваги і самоповаги.

У означеному вище прикладі й розкривається проблема влади дорослого над дитиною, яку варто використовувати обережно й правильно. Відомий вчений-педагог стверджує: «Мудрість влади дорослого над дитиною передбачає глибоке розуміння того, що дитина весь час знаходиться в стані самопізнання, самоутвердження, самовиховання. Їй хочеться в чомусь «показати себе», в чомусь утвердити свою волю, свій розум, кмітливість, винахідливість. Жива істота, яка з вашою допомогою пізнає світ, поступово стає особистістю. І в цьому нелегкому становленні влада педагога мусить бути особливо обережною: воля старшого легко може перетворитися в свавілля. Самоутверджуючись, дитина нерідко робить помилкові, необачні вчинки. Дуже важливо зрозуміти як у цих вчинках здорові, животворні джерела активності зливаються з пустощами, дитячою нерозсудливістю» [5].

Якраз означений вище приклад з педагогічного досвіду В. О. Сухомлинського є надзвичайно важливим для удосконалення змісту та педагогічних засобів підготовки студентів загальнотехнічних факультетів до професійної орієнтації учнів основної школи. Оскільки майбутні вчителі технологій мають володіти глибокими знаннями в галузі

закономірностей розвитку та становлення особистості й, зокрема, особливостями професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку. При цьому варто враховувати, що джерелами активності дитини, як переконливо доводить О. В. Сухомлинський, є її природжене прагнення до самопізнання, самооцінки та саморозвитку, які, врешті решт, й забезпечують вільний, усвідомлений та обґрунтований вибір ними майбутньої професії. Майбутні ж вчителі технологій повинні лише створити середовище й вміло керувати ним, тоді в ньому дитина виявить свої здібності й обере найбільш придатну сферу майбутньої професійної праці.

Підтвердження такого положення ми знаходимо у працях В. О. Сухомлинського і, зокрема, під час аналізу відомим педагогом прикладу з трьома хлопчиками: «хлопці перенесли в бліндаж зняте з автомобіля електрообладнання, включили лампочки, відремонтували двері, повісили саморобні топографічні карти. Їм удалось навіть налагодити телефонний зв'язок з «передовими позиціями» – місцем, де бились радянські солдати з фашистами під час визволення села. ...З великими зусиллями, долаючи страх батьків перед мнимою небезпекою, нам удалося зберегти бліндаж і всю обстановку гри, за винятком справжньої зброї» [5].

Проте, застерігає нас В. О. Сухомлинський, самодіяльність, творчість, ініціатива – це не стихія, коли «роблю, що захочеться». Без цілеспрямованого педагогічного керівництва в колективі буде не самодіяльність, а хаос. Висока ідейність самодіяльності визначається тим, що кожен виховується так, щоб мати в собі духовне, моральне, інтелектуальне багатство для впливу на іншого. В той же час кожен знаходиться під виховним впливом когось – людини, що має достатні ідейні, духовні, моральні, інтелектуальні багатства, необхідні для того, щоб формувати душу іншої людини, бути взірцем для іншого. Тільки за умови, коли кожен член колективу є активним учасником процесу виховання, можливі справжня самодіяльність, творчість, ініціатива [2].

Природжене прагнення дитини пізнати світ професій та самого себе, обрати з поміж найрізноманітніших їх видів одну, в якій вона виявить свої здібності та досягне вершин професійного розвитку процес тривалий і суперечливий процес її професійного самовизначення. При цьому на кожному віковому етапі розвитку активність особистості спрямована на вирішення специфічних завдань, які визначаються соціальною ситуацією розвитку та провідною діяльністю. Надзвичайно важливим віком у формуванні професійного самовизначення

учнів є підлітковий вік, який, на думку В. О. Сухомлинського, не випадково називають перехідним, переломним періодом, оскільки людина в ці роки вже не дитина, але вона ще не стає й дорослою [7].

В роки отроцтва, на думку вченого-педагога, людина осмислює, усвідомлює те, що вона стоїть на порозі самостійної праці, готується вступити в життя як активна творча сила. В підлітковому віці починає формуватися духовна сутність людини – моральні ідеали, моральні переконання, які утверджуються тільки при тій умові, коли людина, наближаючись до порогу життя, замислюється над своєю долею, над своїм нинішнім і майбутнім, оцінює сама себе, міряючи свої вчинки і поведінку високою міркою моральності. Про самостійність, активність, ініціативність, самодіяльність підлітків говориться немало. Але що розуміється під тією самостійністю, яку намагаються утвердити в багатьох школах? Справжнє самоутвердження людини, стверджує В. О. Сухомлинський, в роки отроцтва і пізніше, в роки ранньої юності – це внутрішня, духовна самостійність; це формування особистого життєвого ідеалу [7].

У своїй праці «Щоб душа не була пустою» (В. О. Сухомлинський [7]) відомий вітчизняний педагог наголошує: «Про душу підлітка, про його устремління, мрії, почуття, переживання нам, педагогам, і треба більше думати, і думати не тільки тоді, коли життя приносить нам якийсь надзвичайний випадок, приносить прикрість, а думати повсякденно. Байдужість вихователя до внутрішнього духовного світу підлітка – ось що найстрашніше й найнебезпечніше. Наука і мистецтво виховання полягають передусім у тому, щоб уже з дитячих років, а особливо з років отроцтва і ранньої юності, людина не тільки знала, пам'ятала, що таке добро і зло, а й відчувала, переживала добро і зло, відчувала й переживала в самій собі прагнення до добра, правди, честі, духовної краси і непримиренність до зла, неправди, безчестя, потворності» [7]. Справжнє виховання, на думку В. О. Сухомлинського, полягає в тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси жив у юному серці, утверджувався в активній діяльності як невід'ємна часточка власного єства, власних думок, почуттів, намірів. Я твердо переконаний в тому, наголошує вчений-педагог, що найголовнішою причиною пустоти юної душі є духовна бездіяльність і показна активність [7].

Мрії, почуття та переживання, які визначають й задають напрями формування життєвих ідеалів та устремлень дитини підліткового віку, про що наголошує

В. О. Сухомлинський, має бути відображене у змісті підготовки майбутніх учителів технологій, оскільки саме ними в майбутньому буде наповнюватися зміст означених особистісних новоутворень. При цьому також обов'язково варто враховувати те, що підліток уже не дитина. Він усвідомлює те, як стверджує В. О. Сухомлинський, що стає все ближче й ближче до дорослих: «Він, як мандрівник, що сходить на вершину високої гори. Вершина – то зрілість. З кожним кроком ширшає виднокруг, перед його очима відкривається далечінь. Він все далі бачить, все більше пізнає. Але велика біда полягає в тому, що багато бачачи й пізнаючи навколо себе, він мало бачить і мало пізнає себе.» І на уроці і в виховних бесідах учителів з кожним днем все яскравіше розкривається перед підлітком світ моральних багатств і цінностей, вистражданих, завойованих, здобутих, створених людством у його багатовіковій боротьбі за щастя, справедливість, добро. Підліток пізнає, узнає, знає, що таке добро і зло. Біда в тому, що в багатьох випадках цим і вичерпується виховання. А виховання з цього тільки починається. Справжнє виховання в тому, що юний розум, юне серце, юна душа, пізнаючи світ, пізнають в той же час свою особистість. Справжнє виховання в тому, що, пізнаючи моральну красу, добро, справедливість, людина починає бачити себе, починає міряти себе найвищою міркою моральності, запитує сама себе: «А що я за людина? Що в мені хорошого й поганого? Що про мене думають люди?».

Отже, мрії, почуття та переживання мають бути спрямовані на формування життєвих ідеалів та устремлень підлітка у контексті моральних багатств і цінностей, вистражданих, завойованих, здобутих, створених людством у його багатовіковій боротьбі за щастя, справедливість, добро. При цьому, як переконливо доводить відомий вітчизняний педагог, вони можуть стати внутрішніми переконаннями дитини лише за умови внутрішньої роботи над собою, яка переживається й у такий спосіб стає особистісним надбанням дитини. Означена вище методологічна позиція, згідно якої суспільні норми та об'єктивно діючі правила людського співбуття можуть привласнитися вихованцем лише за умови прийняття їх внаслідок напруженої внутрішньої роботи над собою, й окреслює широке коло питань у змісті підготовки студентів загальнотехнічних факультетів до професійної орієнтації учнів основної школи. У такому змісті й мають бути відображені питання особливостей інтеріоризації зовнішніх умов у внутрішні фактори особистості, які привласнюючись дитиною, починають визначати її поведінку та

діяльність, тобто стають внутрішніми регуляторами активності.

Духовна діяльність, за визначенням В. О. Сухомлинського, – це активні зусилля особистості, які докладаються до того, щоб моральні багатства суспільства – наші політичні, моральні, естетичні ідеї, погляди, переконання, ідеали – стали багатствами особистості, внутрішніми цінностями людини, нормами і правилами її поведінки. Природно, що духовна діяльність – це не якісь відірвані від повсякденної праці самозаглиблення і самоаналіз. Це творча праця, кипуча суспільна діяльність людини. Для повноцінного виховання підлітка особливо важливо те, щоб він докладав активних зусиль, прагнучи досягти ідеалу. Коли цього немає, коли підліток не думає про себе, не переживає своїх вчинків, своєї поведінки – виникає пустота душі, випадковість добра і зла в поведінці. Справжнє виховання полягає в тому, щоб постійно відбувалася внутрішня робота думки і серця, щоб моральні цінності, які розкриває перед вихованцем учитель, ставали його особистим надбанням, відбивалися в його відносинах з товаришами, в ставленні до людей. Це й є та духовна діяльність, на яку так бідна поки що школа і без якої немислиме виховання. Тільки ця діяльність і народжує в юній душі те святе і непорушне, що стає моральним осередком людини [7].

У працях О. В. Сухомлинського ми знаходимо й інше, не менш важливе положення про формування досвіду поведінки й діяльності учнів, яке варто враховувати під час педагогічної підтримки активності дитини. На думку вченого-педагога: «Моральна зрілість, готовність вихованця до самостійного життя виявляється найяскравіше тоді, коли він потрапляє в обставини, де немає ні вчителя, ні батьків, ні товаришів, де треба діяти на власний розсуд. ... Практика виховної роботи показує, що життєвий досвід має вирішальне значення у вихованні всіх рис моралі. Особливо важливий цей досвід у тій сфері взаємовідносин між людьми, де вони ґрунтуються на ставленні до речей, до матеріальних цінностей, що належать як колективі, так і окремим особам. Ця сфера взаємовідносин тим більш важлива, що ми готуємо наших вихованців до продуктивної праці в народному господарстві. А сам процес цієї праці є, по суті, ставленням людини до матеріальних цінностей – знарядь і засобів виробництва, сировини, продуктів праці» [1].

У практичній виховній роботі, наголошує О. В. Сухомлинський, ми добиваємось того, щоб активна діяльність учнів давала їм життєвий досвід створення матеріальних цінностей для колективу, щоб ця діяльність повторювалася рік у рік протягом тривалого

часу, щоб вони навчилися бережливо ставитись до колективних речей на власному досвіді. Вчений-педагог у праці «Роль життєвого досвіду в моральному вихованні учнів» приводить приклад формування такого досвіду школярів під час продуктивної праці на пришкольній навчально-дослідній ділянці плодкових дерев, коли діти висаджують і доглядають за ними впродовж тривалого часу. Ним було помічено, що факт праці стає вихованням тільки тоді, коли вона в свідомості та переживаннях учнів зв'язана з якоюсь привабливою, бажаною метою, перспективою, коли протягом довгого часу дитина живе цією метою, прагне досягти її. Цього добитися нелегко, наголошує В. О. Сухомлинський, оскільки виховну роботу треба розрахувати на ряд років наперед. Проте тільки таким чином можна дати учням необхідний життєвий досвід створення матеріальних цінностей, виховати працелюбність, наполегливість, вміння працювати в колективі, досягати поставленої мети [3].

Формування життєвого досвіду створення матеріальних цінностей можна набути за умови, доводить О. В. Сухомлинський, коли робота починається і кінчається тоді, коли перед вихованцями наочно постають плоди праці. При цьому вчений стверджує, що матеріальна винагорода за таку продуктивну працю суттєво підвищує її виховний потенціал. Тому метою школи, поряд з підготовкою контингенту для технікумів і вузів, є підготовка учнів до трудової діяльності в тих чи інших галузях виробництва. Тривалі спостереження за продуктивною працею великої кількості учнів упродовж їх навчання в школі, на думку вченого-педагога, особливо в юнацькі роки, суттєво впливає на майбутній життєвий шлях людини [3].

Аналізуючи приклади, наведені О. В. Сухомлинським, ми можемо почерпнути з них ефективний досвід організації різних форм продуктивної праці учнів у школі. До таких форм належать ті, які ми можемо, спираючись на праці вченого-педагога, розподілити: за кількістю учнів – індивідуальна, групова, колективна; за тривалістю проведення – разова, тривала та довготривала; за напрямом активності – навчально-виробнича, дослідницько-пошукова, творча. В сучасних умовах актуальність означених вище форм продуктивної праці учнів не втрачає своєї актуальності. Оскільки саме вони забезпечують професіографічне ознайомлення старшокласників з різними сферами професійної діяльності людини, від обґрунтування і проектування продукту праці до його оформлення. Це є безпосередніми професійними випробуваннями, у яких дитина

також перевіряє свої інтереси та здібності й обґрунтовано та усвідомлено обирає бажану майбутню професію.

Головну ціль в такій організації продуктивної праці, стверджує О. В. Сухомлинський, ми вбачали в формуванні моральної зрілості особистості. Формування моральної зрілості – це створення в старшокласників переконання в тому, що після закінчення школи їм необхідно включитися в трудову діяльність. Ми мали на увазі, наголошує вчений-педагог, на багаточисельних фактах прослідкувати, як у процесі продуктивної праці присвоюється життєвий досвід, як він, завдяки системі виховної роботи, усвідомлюється, входить у свідомість, забезпечує формування життєвого покликання. Для цього ми й забезпечили єдність виховних зусиль школи і сім'ї, підтримували постійний зв'язок з керівництвом колгоспів і бригад як для правильного вибору видів праці, так і для чіткого його контролю і оплати. Ми намагалися досягнути того, щоб кожний учень не лише працював, але й міг задовольнити свої індивідуальні нахили і бажання оволодіти тією чи іншою спеціальністю. Крім того, стверджує В. О. Сухомлинський, у процесі праці розвивалися нахили учнів, з'являвся інтерес до тієї чи іншої спеціальності, який, на його думку, може виникнути лише у процесі участі дитини в різних видах праці. Такі види праці створюють сприятливі умови для оволодіння ними елементарними практичними навичками у певній спеціальності, а окремих випадках – оволодіння нею [4].

У працях В. О. Сухомлинського ми знаходимо й інший ефективний досвід організації різних форм активності старшокласників у школі, зокрема і тих, в яких старші вихованці передають молодшим трудові уміння й навички. В нашій школі підлітки, юнаки й дівчата, наголошує вчений-педагог, керують технічними й сільськогосподарськими гуртками: юних конструкторів, слюсарів, токарів, радіотехніків, електротехніків, трактористів, рослинників, садівників, що охоплюють учнів 3–7 класів. Для старшого учня керівництво гуртком є найяскравішою формою самоутвердження, самовиховання. Прагнучи віддати своїм товаришам все краще, що є в ньому самому, старшокласник сам стає вихователем, творцем особистості. Старші учні також керують різноманітними самодіяльними творчими та ігровими об'єднаннями, активним відпочинком, драматичними, хоровими, балетними колективами молодших школярів, гуртками живопису, скульптури, різьблення по дереву, художнього вишивання та ін. [4; 6; 7].

Висновки та перспективи подальших

розвідок напряму. Отже, оновлення змісту підготовки майбутніх учителів технологій і, зокрема, підготовки їх до професійної орієнтації учнів основної школи неможливо здійснити без аналізу вітчизняної педагогічної спадщини, досвіду відомих вчених-педагогів, експериментаторів та новаторів.

Проаналізовані й висвітлені у статті лише окремі аспекти досвіду вітчизняного вченого-педагога В. О. Сухомлинського свідчить, що його вагомий доробок з приводу вирішення проблеми підготовки дитини до вибору майбутньої професії у процесі трудового виховання може слугувати дороговказом у визначенні змісту профорієнтаційної роботи в школі, в процесі якої дитина пізнає середовище професійної праці людини та формує своє ставлення до неї, вчиться працювати в колективі та досягати успіху.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Земля, праця, людина / В. О. Сухомлинський // Комуніст України. – 1970. – № 10. – жовтень.
2. Сухомлинський О. В. Методика виховання шкільного колективу / О. В. Сухомлинський // Радянська школа. – 1969. – № 3.
3. Сухомлинський В. О. Роль життєвого досвіду в моральному вихованні учнів / В. О. Сухомлинський // Кіровоградська правда. – 1955. – № 201. – 9 жовтня.
4. Сухомлинський В. А. Роль производительного труда в воспитании у учащихся моральной зрелости / А. В. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1956. – № 1.
5. Сухомлинський В. О. Сопілка у вогні / В. О. Сухомлинський // Радянська освіта. – 1968. – № 3. – 10 січня.
6. Сухомлинський А. В. Труд и долг / А. В. Сухомлинський // Сельская жизнь. – 1969. – № 35. – 11 февраль.
7. Сухомлинський В. О. Щоб душа не була пустою / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1966. – № 2. – лютий.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАВІТRENKO Долорес Георгіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування майбутніх вчителів технологій готовності до професійної орієнтації учнів основної школи.

ЗАВІТRENKO Артем Миколайович – викладач кафедри філософії, соціально-гуманітарних дисциплін, іноземних мов, української і латинської мови № 2 Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: формування майбутніх вчителів технологій готовності до професійної

орієнтації учнів старшої школи.

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування майбутніх вчителів технологій готовності до професійної орієнтації учнів молодшої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Dolores Georgievna – is a Candidate of Pedagogical Sciences, a Senior Lecturer in the Methodology of Preschool and Elementary Education, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: formation of future teachers of preparedness technologies for the professional orientation of the pupils of the main school.

ZAVITRENKO Artyom Nikolayevich –

Teacher of the Department of Philosophy, Social and Humanitarian Disciplines, Foreign Languages, Ukrainian and Latin language number 2 Donetsk National Medical University.

Circle of scientific interests: formation of future teachers of preparedness technologies for the professional orientation of high school students.

BEREZENKO Natalia Olegovna – is a Post-Graduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: formation of future teachers of preparedness technologies for the professional orientation of the students of the junior school.

Дата народження рукопису 10. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор О. С. Радул

УДК 37.091.12

ЄФІМЕНКО Світлана Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

ORCID iD: 0000-0001-8577-1741

e-mail:svetlanaefs@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧИСТЬ У ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток суспільства, а тому й розвиток економіки активно рухається вперед. Науково-технічний прогрес характеризується поширенням творчості на різноманітні сфери діяльності. Відповідальними за формування творчого підростаючого покоління є, в першу чергу, педагоги. У зв'язку з цим, сьогодні суспільство висуває потребу у яскравій творчій особистості педагога-новатора, який досконало володіє своїм предметом, використовує інноваційні педагогічні технології у професійній діяльності, творчо розв'язує психолого-педагогічні проблеми. Отже, проблема педагогічної творчості є актуальною і важливою для сучасного педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість, як одна з форм людської діяльності, здавна привертала увагу дослідників. Але, не дивлячись на те, що проблема творчості розвивається давно, досі немає єдиного загального погляду на неї. Адже поняття творчості складне і викликає низку суперечностей. Еволюція психолого-педагогічного дослідження творчості породжувала різні ідеї й відповідно наукові

течії щодо проблеми творчої діяльності людини та породжувала внесок у розвиток дослідження творчості. На основі аналізу досягнень науковців ми виділили такі основні сучасні теорії творчості: когнітивну (Е. Боно, Я. Пономарьов), психоаналітичну (З. Фрейд), гуманістичну (А. Маслоу), інвестиційну (Р. Стернберг, Т. Любарт), асоціативну (С. Меднік), компенсаційну (А. Адлер), теорію розвитку творчої особистості (Г. Альтшуллер), стратегіальну (В. Моляко), філософську (О. Лук, Б. Сорокін, В. Цапок, А. Шумилін). В дослідженнях представників кожної теорії поняття творчості виступає в різних значеннях. Воно розглядається як «явище», «активність», «процес», «продуктивна діяльність», «прояв вищих здібностей», «форма діяльності», «форма розвитку», «результат діяльності», «здатність», «механізм», «інтегратор», «трансдукція», «функція мозку», «взаємозв'язок пізнавальних процесів», «самоактуалізація особистості», «здатність переборювати стереотипи», «спосіб компенсації своїх недоліків» «поетапна діяльність мислення у взаємозв'язку з інтуїцією» тощо. Пояснення феномену творчості науковцями дещо різняться. Але всі

вони зводяться до того, що творчість є процесом та результатом продуктивної людської діяльності, здатної породжувати якісно нові матеріальні і духовні цінності суспільного та особистого значення. Ми погоджуємось з дослідниками у тому, що це сприяє самоактуалізації та розвитку творчої особистості.

У сучасній психолого-педагогічній літературі приділяється значна увага змісту поняття педагогічної творчості (О. Дубасенюк, В. Кан-Калик, Н. Кічук, О. Кривильова, Н. Посталюк, М. Поташник, С. Сисоева та інші науковці). Але, оскільки існують розбіжності у визначенні поняття творчості, немає однозначного визначення поняття педагогічної творчості. Так, науковці розглядають творчість педагога як мистецтво й конкретизацію педагогічного ідеалу учителя в системі завдань, які постійно розв'язує педагог в умовах педагогічної праці (В. Кан-Калик і М. Нікандров); як особистісно-орієнтовану взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу (учителя й учня), зумовлену специфікою психологічних взаємовідносин між ними й спрямовану на формування творчої особистості учня, підвищення рівня творчої педагогічної діяльності учителя (С. Сисоева); як пошук оптимального педагогічного рішення у конкретній ситуації (М. Поташник); як педагогічну діяльність, яка відрізняється новизною й оригінальністю й передбачає співтворення (формування, виховання) творчої особистості, що характеризується неповторністю, унікальністю (О. Дубасенюк) тощо. Ми здійснили узагальнення поглядів дослідників на зміст означеного поняття [1]. Поняття творчості педагога розглядається науковцями як майстерний індивідуальний підхід вчителя до навчально-виховного процесу, що обов'язково спрямовано на розвиток особистості як учня так і вчителя.

Сьогодні особливої важливості й сучасного звучання набувають педагогічні погляди Василя Сухомлинського на розуміння понять «творчість» та «творчий педагог». Аналіз проблеми творчості педагога посідає чільне місце у теоретико-практичній спадщині науковця («Павлиська середня школа», «Розмова з молодим директором школи», «Серце відаю дітям», «Сто порад учителеві» та інших). Погляди видатного українського педагога на творчий характер педагогічної діяльності не втратили своєї актуальності й на сьогодні. Існує низка вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених вивченню теоретико-практичної спадщини науковця. Аналіз ідей В. Сухомлинського щодо розвитку педагогічної творчості висвітлено в роботах М. Антоненя, С. Денисюк, Н. Ничкало, О. Сухомлинської та

інших науковців. Напрацювання В. Сухомлинського залишаються поза часом, оскільки в його дослідженнях до наших днів ми знаходимо відповіді на запити сучасної освіти.

Мета статті – здійснити аналіз наукових поглядів В. Сухомлинського на проблему педагогічної творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи погляди Василя Сухомлинського на творчість крізь призму сьогодення, необхідно зазначити їх актуальність для сучасного суспільства. В. Сухомлинський вважав, що кожна людина без винятку наділена неповторними індивідуальними особливостями. На думку науковця, завдяки цим особливостям та наполегливій праці людина може стати творцем у своїй справі. Науковець вважав творчість необхідною умовою існування людини і засобом її самопізнання: «Без творчості немислиме пізнання людиною своїх сил, здібностей, нахилів; неможливе утвердження поваги до себе, чутливе ставлення особистості до морального впливу колективу. Без творчого життя особистість не може бути вихованою, без творчості немислимий духовні, інтелектуальні, емоційні, естетичні, ідейні взаємини між особистостями в колективі» [6, с. 71]. Таким чином, Василь Сухомлинський характеризував творчість як вершину духовного життя, показник розвитку інтелекту та емоційно-вольової сфери особистості, засіб всебічного й гармонійного розвитку людини. Ми погоджуємось з науковцем у тому, що завдяки творчості збагачується інтелектуальне, естетичне, емоційно-вольове життя людини, а також розкриваються її індивідуальні особливості. В. Сухомлинський у розвитку творчої особистості учня важливу роль відводив вчителю: «Важко переоцінити роль особистості вчителя, його духовного обличчя в пробудженні й розвитку творчих здібностей, нахилів, талантів учня» [3, с. 105]. За переконаннями науковця, тільки творча особистість учителя може виховати творця.

У своїх працях Василь Сухомлинський надав характеристику творчому педагогу. На думку науковця, такий педагог творчо мислить, здійснює спостереження, займається науковими дослідженнями, перебуває в постійному творчому пошуку рішень психолого-педагогічних проблем, працює над власним інтелектуальним збагаченням, займається критичним та об'єктивним самоаналізом професійної діяльності. Василь Сухомлинський вважав, що педагог не може бути повноцінним вихователем, і тим паче рушієм дитячої творчості, якщо він тільки викладає та працює класним керівником. На

думку дослідника, невичерпним джерелом творчої енергії педагога має бути любов до своєї професії й до дітей. За переконанням В. Сухомлинського, без любові та поваги до особистості дитини, до своєї праці неможливе виникнення натхнення до генерації нових ідей та реалізації творчих задумів. В. Сухомлинський наголошував на тому, що педагог повинен знати вікову психологію, мати добре розвинені перцептивні здібності, розуміти й розділяти дитячі проблеми та радощі, володіти педагогічною етикою, ніколи не забувати про те, що сам був дитиною. Такий підхід Василя Сухомлинського до розуміння ідеалу творчої особистості педагога став підґрунтям для розробки сучасних психолого-педагогічних концепцій формування педагога-творця.

Видатний український педагог принципово важливим вважав творче ставлення вчителя до навчально-виховного процесу. На думку В. Сухомлинського, це зумовлено як складністю і різноманітністю поставлених перед педагогом завдань, так і тим, що учень, як суб'єкт виховання і навчання, постійно знаходиться у стані змін. Науковець відмічав: «Однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – повсякчас змінюється, завжди новий, сьогодні не той, що вчора» [7, с. 6]. Перед педагогом постійно виникає необхідність творчого пошуку шляхів досягнення максимальної ефективності своєї професійної діяльності. Тому, на думку Василя Сухомлинського, педагогічна творчість має місце тоді, коли у педагога з'являється бажання бачити результати своєї діяльності кращими, ніж вони є на даний момент. Науковець підкреслює: «<...> самою сутністю педагогічної творчості є думка, задум, ідея, пов'язана з тисячами повсякденних явищ. <...> Творча праця в нашій складній багатогранній справі починається там, де загорається іскра живої, трепетної думки, що шукає відповідь на питання, яке висувається життям. Без питання, без бажання знайти причинні залежності між явищами ця іскра ніколи не загориться. Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалося б, повинні привести?» [5, с. 406]. Отже, за переконанням В. Сухомлинського, змістом педагогічної творчості є розробка та втілення в навчально-виховний процес ідеї, спрямованої на розв'язання професійних завдань чи вирішення психолого-педагогічних проблем.

У стимулюванні педагогічної творчості Василь Сухомлинський важливу роль відводив

самоаналізу творчої педагогічної діяльності: «Одним із секретів педагогічної творчості і полягає в тому, щоб пробудити в учителів інтерес до пошуку, до аналізу власної роботи» [5, с. 398-399]. Рефлексію професійної діяльності науковець розглядав як з'єднувальний елемент між науковою та педагогічною творчістю: «Логічне дослідження аналізу власної роботи полягає в тому, що вчитель зосереджує увагу на якомусь, на його думку, найважливішому в даному випадку боці педагогічного процесу, досліджує, вивчає факти, читає педагогічну й методичну літературу. Так починається вищий етап педагогічної творчості – поєднання практики з елементами наукового дослідження» [4, с. 100]. Отже, В. Сухомлинський вважав, що самоаналіз професійної діяльності породжує прагнення педагога творчо втілювати власні науково-педагогічні напрацювання в реальній навчально-виховний процес. На думку науковця, справжній педагогічний творчості властиві невинне науково-педагогічне дослідження та творче узагальнення результатів своєї праці. Таким чином, трактуючи поняття «педагогічна творчість», В. Сухомлинський підкреслював дослідницьку сутність творчої педагогічної діяльності, уміння педагога глибоко проникати в теоретичний зміст педагогічного явища, осмислювати його. Ми погоджуємось з науковцем у тому, що «<...> педагогічна праця неможлива без елемента дослідження» [5, с. 471]. Отже, В. Сухомлинський вважав, що самоаналіз професійної діяльності породжує прагнення педагога творчо втілювати власні науково-педагогічні напрацювання в реальній навчально-виховний процес. На думку науковця, справжній педагогічний творчості властиві невинне науково-педагогічне дослідження та творче узагальнення результатів своєї праці.

Важливою ознакою творчої діяльності педагога науковець вважав творче застосування у професійній діяльності педагогічного досвіду інших вчителів та постійний самостійний пошук власних психолого-педагогічних рішень професійних проблем. Василь Сухомлинський наголошував на важливості аналізу й переосмислення передового практичного досвіду інших педагогів: «Творче застосування досвіду – це розвиток педагогічних ідей, а також формування власних педагогічних переконань» [4, с. 391].

Аналіз педагогічного досвіду В. Сухомлинського дозволяє визначити прогресивні ідеї науковця щодо розвитку творчості педагога, які співзвучні із завданнями сучасної післядипломної

педагогічної освіти. Так, згідно ідей науковця, серед факторів, які впливають на творчий розвиток особистості педагога, ключовими є мотивація до творчого пошуку ефективних психолого-педагогічних рішень, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення у професійній діяльності, інтерес до науково-дослідницької діяльності, цілеспрямованість. У своїх працях науковець наголошує на тому, що формуванню педагогічної творчості сприяє самоосвіта, саморозвиток й самовдосконалення педагога. Зокрема, самоосвіта повинна включати вдосконалення теоретичної та практичної підготовки. Вона має здійснюватись за такими основними напрямками: вдосконалення науково-теоретичної підготовки з фаху, підвищення методичної майстерності, психолого-педагогічне збагачення, поглиблення знань з теорії і практики виховання учнів, загальнокультурний розвиток. В. Сухомлинський наголошував на тому, що важливим фактором розвитку творчого стилю діяльності є особистий приклад та активна позиція директорів та завучів шкіл щодо створення умов для розкриття творчої індивідуальності педагогів. На думку науковця, завдання адміністрації – мотивувати вчителів до опрацювання й колективного обговорення психолого-педагогічної літератури, творчого пошуку власних методичних знахідок та альтернативних рішень психолого-педагогічних проблем, самовдосконалення у професійній діяльності та «<...> пробудження інтересу до творчого осмислення власної праці» [4, с. 400].

Василь Сухомлинський висунув і обґрунтував положення про те, що актуалізація й розвиток творчості особистості залежить від оточення, в якому вона знаходиться. Він підкреслював: «Процес творчості характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто поруч з ним. Одухотворення й натхнення однієї особистості породжує одухотворення й натхнення в душах інших. <...> Творчість – це незримі ниточки, які об'єднують серця. Якщо ви хочете, щоб людина благотворно впливала на людину, утверджуйте в духовному житті колективу й особистості творчість» [2, с. 95]. На думку Василя Сухомлинського, розвитку творчості педагогів сприяє створення творчої атмосфери в педагогічному колективі. Вона забезпечується шляхом творчої співдружності колег-однодумців, кожен з яких робить свій індивідуальний внесок у колективне вирішення різноманітних психолого-педагогічних проблем.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Теоретико-практична спадщина В. Сухомлинського – це невичерпне

джерело прогресивного досвіду, інноваційної думки, творчих ідей, педагогічної мудрості. Значне місце в ній посідає проблема педагогічної творчості. Погляди науковця на досліджувану проблему є актуальними й в умовах сьогодення.

Видатний український педагог вважав творчість необхідною умовою всебічного й гармонійного розвитку людини. У розвитку творчої особистості учня В. Сухомлинський важливу роль відводив вчителю. У працях науковця творчість розглядається як важлива риса вчителя. На думку науковця, творчість педагога характеризується самостійним творчим мисленням, невпинною науково-дослідницькою діяльністю, роботою над власним інтелектуальним збагаченням, постійним творчим пошуком рішень психолого-педагогічних проблем, умінням здійснювати спостереження, здатністю до критичного та об'єктивного самоаналізу професійної діяльності. Невід'ємними рисами педагога-новатора мають бути толерантність, гуманність, любов та повага до особистості дитини.

Погляди видатного педагога дають змогу глибше зрозуміти природу творчості в роботі вчителя. Вони переконують, як важливо спрямовувати педагога на творчі пошуки власного підходу до педагогічної діяльності. Ключовими факторами впливу на творчий розвиток особистості педагога Василь Сухомлинський вважав мотивацію до творчого пошуку ефективних психолого-педагогічних рішень, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення у професійній діяльності, інтерес до науково-дослідницької діяльності, цілеспрямованість. Згідно поглядів науковця, активна позиція директорів та завучів шкіл щодо створення умов для розкриття творчої індивідуальності педагогів, зокрема, створення творчої атмосфери в педагогічному колективі, сприяють формуванню педагогічної творчості.

На основі аналізу наукових поглядів Василя Сухомлинського на проблему педагогічної творчості в контексті сьогоденних педагогічних реалій, зазначимо, що педагогічний доробок педагога-вченого сприяє розв'язанню завдань нової школи України у напрямі формування творчої особистості учня. Тому, перспективи подальшої наукової розвідки ми вбачаємо в глибокому дослідженні проблеми розвитку творчості педагога в умовах післядипломної педагогічної освіти, яке ґрунтується на основних положеннях педагогічної системи В. Сухомлинського.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Єфіменко С. М. Розвиток інтелектуально-творчого потенціалу майбутнього учителя

технологій у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Єфіменко Світлана Миколаївна. – Кіровоград, 2015. – 376 с.

2. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5 т. / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1979 – . – Т. 1. : Проблемы воспитания всесторонне развитой личности. Духовный мир школьника. Мудрая власть коллектива (Методика воспитания коллектива) / Пер. с укр. Н. Дангулова; Текст и примеч. подгот. А. Г. Дзевежин. – 1979. – 686 с.

3. Сухомлинский В. А. О воспитании / Сост. и авт. вступ, очерков С. Соловейчик. – М.: Политиздат, 1973. – 272 с.

4. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа: Обобщение опыта учеб.-воспитат. работы в сел. сред. школе. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1979. – 393 с.

5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976 – . – Т. 4. : Павлівська середня школа / Пер. з рос. М. Зайцева; Розмова з молодим директором / Пер. з рос. М. М. Василькова. – 1977. – 640 с.

6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. – К.: Радянська школа, 1971. – 208 с.

7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів. – К. : Рад. шк., 1988. – 310 с.

REFERENCES

1. Iefimenko, S. M. (2015). *Rozvytok intelektualno-tvorchoho potentsialu maibutnoho uchytelia tekhnologii u protsesi profesiinoy pidhotovky*. [Development of the intellectual and creative potential of the future teacher of technology in the process of training]. Kirovohrad.

2. Suhomlinskiy, V. A. (1979). *Izbrannyye proizvedeniya: v 5 t. T. 1.: Problemyi vospitaniya vsestonne razvitoi lichnosti. Duhovnyi mir shkolnika. Mudraya vlast kollektiva (Metodika vospitaniya kollektiva)*. [Problems of education of a fully developed personality. The spiritual world of the schoolboy. Wise power of the collective (Methodology of the upbringing of the collective)]. Kyiv: Radyanska shkola.

3. Suhomlinskiy, V. A. (1973). *O vospitanii*. [About education]. Moscow: Politizdat.

4. Suhomlinskiy, V. A. (1979). *Pavlyshskaya srednyaya shkola: Obobschenie opyta ucheb.-vospitat. raboty v sel. sred. Shkole*. [Pavlysh secondary school: Generalization of the experience of teaching and educational work in rural secondary school]. Moscow: Prosvetshenie.

5. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: v 5 t. T. 4.: Pavlyska serednia shkola. Rozmova z molodym dyrektorem*. [Pavlyska high school. Talk with a young director]. Kyiv: Radyanska shkola.

6. Sukhomlynskyi, V. O. (1971). *Metodyka vykhovannia kolektivu*. [Methodology of education of the collective]. Kyiv: Radianska shkola.

7. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sto porad uchyteliv*. [One hundred tips for the teacher]. Kyiv: Radianska shkola.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЄФІМЕНКО Світлана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти Комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського».

Наукові інтереси: діагностика та розвиток інтелектуально-творчого потенціалу педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YEFIMENKO Svitlana Mykolaivna – Candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.), Senior Lecturer of the Department of Pedagogy, Psychology and Correctional Education of the Municipal Institution «Kirovograd Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after Vasyl Sukhomlynskyi».

Circle of scientific interests: diagnostics and development of intellectual and creative potential of the teacher.

Дата надходження рукопису 01. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. В. Анісімов

УДК: 371.48

ЛУНГОЛ Ольга Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фізики та інформаційних технологій №2 Донецького національного медичного університету
ORCID ID 0000-0001-8128-0072

e-mail: lunhol_o_m@ukr.net

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фізики та інформаційних технологій №2 Донецького національного медичного університету
ORCID ID 0000-0003-0353-9354

e-mail: suhovirskaya2011@gmail.com

MOTIVATION OF STUDY IN THE PRISM OF MODERNITY THROUGH THE REALIZATION OF VASILY SUKHOMLINSKY WORKS

Analysis of recent research and publications. At the present stage of the society

transformation the external (social) motives of education changing constantly. This process

modifies the internal regulatory resources of the individual. The regulatory component of learning activities is the *study motivation*, which not only ensures the efficacy of learning in the case of a direct pedagogical influence, but also promotes the student's cognitive activity and transforms the external regulation into self-regulation [6, c. 128].

The purpose of study, according to the outstanding teacher V. O. Sukhomlinsky, is that the process of mastering knowledge provided an optimal level of overall development, and the overall development, which is achieved in the learning process, contributed to the successful acquisition of knowledge [10, p. 237].

Formed solid, deep, emotionally painted and meaningful motives of teaching ensure the effectiveness of educational and cognitive actions of students and give them specific direction. Yu. Babanskyi, V. Okon, consider the study motivation as a separate component of the educational process and formulate the corresponding principle of learning, since motivation is present in all processes of education.

Ye. Ilin, A. Markova, T. Matys, M. Milman, A. Orlov and other authors substantiated internal and external motivation of educational activity and conditions of their formation [4]. They emphasized that the positive study motivation and personal progress are the basis of constructive socialization of students. The absence or the falsity of such motivation leads to the threat of social isolation and the emergence of deviations in the social behavior of young people [4].

The purpose of the article is to show how the motivation of teaching acts as a powerful factor in the activation of internal potential resources of the individual in the organization of students educational activities.

The main material of the study. The motivation of studying plays an important role in the development of personality, because without of it effective learning activity, development of intelligence, development of ability and needs for self-improvement, self-development, self-education are impossible. Motivation for learning is one of the main conditions for the implementation of the educational process. The best teacher is the one who awakens the students' desire to study.

In the book «To Children I Give My Heart» V. O. Sukhomlinsky, referring to the teachers, wrote that they do not forget that the ground on which their pedagogical skills are built is in the child, in her attitude to knowledge and to the teachers themselves. It is a desire to learn, inspiration, and readiness to overcome difficulties. Carefully enrich this ground, without it there is no school, noted Sukhomlinsky [8].

The problem of study motivation is one of the central issues in pedagogical psychology, because the result and the process of learning are

significant in terms of engagement in the educational process, the training of students. The complexity and multi-dimensionality of the motive make a great deal in the sense of its essence, attachment, structure and the functions of individual motivations.

As Ye. Ilin points out, a considerable number of studies of the educational activity motivation contains errors in the observations on the motivation and the motifs. The basis for the motives of educational activities are the following factors: purpose, needs, settings, communication, interests etc. These factors determine the types of educational activity [2]. In psycho-pedagogical literature there is no single understanding of studying motivations and the classification of educational motives.

Educational motivation as a separate type of motivation, which is included in the activity of studying or educational activity, is determined by O. Zymnia [1]. As for any other type of activity, educational motivation is determined by next factors specific to this activity:

- a) educational system, educational institution, where educational activity takes place;
- b) peculiarities of the educational process organization;
- c) specificities of educational activity subjects (age, gender, intellectual development, abilities, self-evaluation, interaction with socium);
- d) the subject features of the teacher and the system of his attitude to the student;
- e) the specifics of the discipline.

The educational motivation by A. Markova is characterized by complex structure, systemicity, orientation, dynamism, stability, and is connected with the level of intellectual development and the characteristics of educational activity. The structure of the hierarchy is the following: training needs, goal of learning, emotions, attitude and interest [5].

In studying the motivational sphere of personality in educational activity, O. Karpova [3] offered to consider it as an integrative effect of two basic determinants interaction: general and specific. The *general category* consists of the determinants of the actually a personal plan (the degree of organization of the personality structure and its motivational sphere); *specific category* contains factors of the activity plan: the main characteristics of the content and structure of educational activities, the conditions of its organization. According to O. Karpova, the motivational sphere of personality in educational activity is organized on the basis of the structural-level principle, which establishes an hierarchy of five basic levels: metasytem, system, subsystem, component and elemental. At the *metasytem* level, there are personal works, that is, the components of the metasytem (personality), which includes the motivational sphere. The

system level is represented by all motivational factors that are formed in a single whole. The *subsystem* level of motivation ensures the organization of original motivational subsystems, each of which is a synthesis of both qualitatively homogeneous and functionally similar motives. At the *component* level, individual motives of students are localized, but on the *elemental* one – the formations that are objectively necessary for the formation of the motive.

The use of Internet resources motivates personality for educational activities and forms internal, external and personal motivation. To internal sources of educational motivation, we attributed at first cognitive needs and the transformation of knowledge, skills and abilities into a direct productive force. This determines the external sources of educational motivation. Expected results characterize the attitude of the subjects of studying to the education as a norm. This allows students to overcome the difficulties associated with the implementation of educational activities. We consider students' motivation as objective conditions that are necessary for effective educational activity. Personality characteristics include interests, needs, settings, ideals, stereotypes of students. They promote self-improvement, self-esteem and self-realization of students' personalities in educational activities in physics.

Interest is the reason that stimulates the student's activity in mastering physical knowledge. The presence of cognitive interest is an expression of the motive of activity. Resource opportunities for emotional impact on students have a textbook, where the educational material has the current, relevance, connection with life, the results of scientific and technical advancement, facts about the life and activities of prominent scholars.

There are various cognitive motives. In this aspect we consider internal and external motives (resources). In this regard, we distinguish:

- an *introductory motivation* that activates the student's educational activity in the study of physics, promotes the regulation of the initial desire to learn the educational material, is of interest to the learning process. An introductory motivation can be carried out in the context of a conversation about physical phenomena and processes, show demonstration of a phenomenon to which will be directed further study. The main methods are the motivating introduction and the motivating demonstration (Table 1);
- *current motivation* that provides optimal pedagogical communication in the process of teaching physics, promotes the formation of a stable interest to educational activity and supports this

interest at all stages of education. Current motivation is used to maintain a constant interest in learning activities during the acquisition of knowledge and skills in physics. It can be carried out by different learning methods in accordance with the stages of activity formation (Table 1):

- in the process of explaining it (conversation, lecture, story);
- during the implementation of practical tasks (problems, laboratory works);
- in the control process (current, final).

The main methods of motivation in the process of presenting a new material are as follows:

- orientation of the educational material in physics on its practical content;
- orientation to specific activities during practical and laboratory work;
- model demonstrations on the practical use of physical theoretical positions.

Table 1

Didactic characteristics of internal motivational aspects of learning

Types of motivational technologies	Methods of training	Methods of learning that we use
Introductory motivation	Motivating introduction	Attitude to the person
		Attitude to the situation
	Motivating demonstration	Speech with quotation, question
		Preliminary visit to the scientific laboratory, manufacturing
	Stage of material presentation : lecture, conversation, story	Previous show the phenomenon, process
		Orientation of the content of the educational material on its practical content and on specific activities
Current and final motivation	Stage of formation and control of activity: solving problems and solving tasks, laboratory works	Demonstration of practical use of theoretical positions in speech
		Granting the right to choose tasks of all kinds, to create tasks of optimal complexity, novelty and unpredictability of tasks
		Positive feedback or informing students about the success of their activity

To the main techniques of a current motivation in physics at the stage of formation and control of activity, we attributed: creating tasks of optimal complexity and determining the place of their use; research nature and unpredictability of tasks; positive feedback.

Conclusions and prospects for further researches of directions. Consequently, as a result of our analysis of theoretical studies [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 9] and considering different approaches to studying motivation, we came to the conclusion that the motivational sphere of students' activity is crucial in achieving the goal of learning. A holistic picture of physical phenomena and processes can only arise with an integrated approach to applying motivation in student learning.

Thus, the awareness of the high significance of the motive of studying for successful learning is an internal resource, which leads to the formation of the principle of motivational provision of the educational process.

In modern conditions V. O. Sukhomlinsky's psychological and pedagogical ideas have a unique resource, which is a powerful factor in the organization of educational activities.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2004. – 384 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с.
3. Карпова Е. В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Карпова Е. В. ; Ярославский гос. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского. – Ярославль, 2009. – 51 с.
4. Лунгол О. М. Методика навчання електродинаміки учнів вищих професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 : захищена 24.12.2015 / Лунгол Ольга Миколаївна ; Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2015. – 322 с.
5. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособие [для учителя] / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1983. – 96 с.
6. Суховірська Л. П. Ресурсний підхід до методики навчання фізики в загальноосвітніх навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 : захищена 05.10.17 / Суховірська Людмила Павлівна ; Центральноукраїнський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кропивницький, 2017. – 382 с.
7. Суховірська Л. П. Ресурсний підхід у підготовці майбутніх вчителів фізики до інноваційної діяльності / Л. П. Суховірська // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – № 125. – С. 201–205.
8. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – К.: Рад.школа, 1972. – 244 с.
9. Сухомлинский В. О. Выбранные творы: У 5-ти т. – К., 1976-1978.
10. Сухомлинский В. О. Выбранные творы: в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 4. – 640 с.

REFERENCES

1. Zimnyaya, I. A. (2004). *Pedagogicheskaya psihologiya*. [Pedagogical psychology] Moscow: Lohos.
2. Ilin, E. P. (2008). *Motivatsiya i motivyi*. [Motivation and motives] Pyter: SPb.
3. Karpova, E. V. (2009). *Struktura i genезis motivatsionnoy sferyi lichnosti v uchebnoy deyatel'nosti : avtoref. dis. ... d-ra psihol. nauk : 19.00.07*. [The structure and genesis of the motivational sphere of the individual in educational activity] Yaroslavl: Yaroslavskiy gos. ped. un-t im. K. D. Ushinskogo.
4. Lunhol, O. M. (2015). *Metodyka navchannia elektrodynamiky uchniv vyshchyykh profesii-no-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02*. [Methods of teaching electrodynamics students of higher vocational education] Kirovohrad: Kirovohradskiy derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka.
5. Markova, A. K. (1983). *Formirovanie motivatsii ucheniya v shkolnom vozraste: posobie dlya uchitelya*. [Formation of the motivation of teaching in school age: a manual for the teacher] Moscow : Prosveschenie.
6. Sukhovirska, L. P. (2017). *Resursnyi pidkhid do metodyky navchannia fizyky v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02*. [Resource approach to methodology of teaching physics at comprehensive educational establishments]: Kropyvnytskyi: Tsentralnoukrainskyi derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka.
7. Sukhovirska, L. P. (2014). *Resursnyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv fizyky do innovatsiinoi diialnosti*. [Resource approach in preparing future physics teachers for innovation] Naukovi zapysky. Seria: Pedahohichni nauky.
8. Sukhomlinsky V. A. (1972). *Serditse otdayu detyam*. [My heart I give to children] Kiev: Rad.shkola.
9. Sukhomlinskyi, V. O. (1976–1978) *Vybrani tvory: U 5-ty t*. [Selected works: in 5 volumes]. Kyiv.
10. *Sukhomlinskyi, V. O. (1976). Vybrani tvory: v 5 t., T. 4*. [Selected Works: 5 t. T. 4]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛУНГОЛ Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри медичної фізики та інформаційних технологій № 2 Донецького національного медичного університету, член Лабораторії дидактики фізики, технологій та професійної освіти Інституту педагогіки НАПН України у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання фізики, навчання медичної та біологічної фізики студентів-іноземців.

СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри медичної фізики та інформаційних технологій № 2 Донецького національного медичного університету, член Лабораторії

дидактики фізики, технологій та професійної освіти Інституту педагогіки НАПН України у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика навчання фізики на основі ресурсного підходу, методика навчання медичної та біологічної фізики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LUNHOL Olha Mykolaivna – PhD (pedagogical sciences), Senior Lecturer of the Department of Medical Physics and Information Technologies No.2 of the Donetsk National Medical University, Member of the Laboratory of the Didactics of Physics, Technologies and Professional Education of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine at the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of research interests: methods of teaching physics, teaching medical and biological physics of foreign students.

SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlovna – PhD (pedagogical sciences), Senior Lecturer of the Department of Medical Physics and Information Technologies No.2 of Donetsk National Medical University, Member of the Laboratory of the Didactics of Physics, Technologies and Professional Education of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine at the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the methodology of teaching physics on the basis of the resource approach, the method of teaching medical and biological physics.

Дата надходження рукопису 22. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий

УДК 37 (09)

ОЗЕРНА Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка e-mail: ozernayanata@icloud.com

ВИХОВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування проблеми. В умовах перебудови в усіх сферах суспільного життя нашої держави дедалі більше зростають вимоги до якості освіти. Першочерговою важливістю набуває оновлення, реформування національної системи освіти, початковою ланкою якої є дошкільне виховання. Українське дошкільня сьогодні ставить за мету, насамперед виховання високо розвинутих, глибоко моральних, соціально активних громадян нашої країни, для яких уміння і бажання вчитися мають стати стійкими якостями особистості. Головна увага звертається на таку важливу проблему дошкільної освіти, як формування в учнів інтересу до книжки, міцних навичок усвідомленого читання, вдосконалення підготовки дитини до самостійного вибору книжки. У сучасних умовах велике й неперехідне значення має виховна спрямованість літератури для дошкільників.

Питання дошкільня знайшли відображення в Законі України «Про освіту» (1991), Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), які як і Концепція дошкільного виховання в Україні, проект Закону України «Про дошкільну освіту» (2001), проект змін до Закону України «Про дошкільну освіту» (2017), визначають мету, завдання, напрями та шляхи

реформування дошкільних закладів відповідно до економічних та соціальних потреб суспільства. Головне значення дошкільної освіти – зміцнити фізичне і психічне здоров'я дітей, ввести їх у колектив, забезпечити всебічно-гармонійний розвиток, сформувати уміння і навички, необхідні для подальшого навчання за допомогою виховної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-педагогічні аспекти розвитку громадського дошкільного виховання в Україні, характеристика національного дошкільня минулого, сьогоднішнього і майбутнього знайшли своє відображення у працях Л. Артемової, А. Бондар, Н. Лисенко, З. Нагачевської, О. Пшеврацької, І. Улюкаєвої та ін. Одним із важливих питань у розвитку дошкільного виховання була проблема виховної літератури для дітей. Питанням становлення літератури для дітей загалом у різні часи займалися Б. Гошовський, Р. Зозуляк, Л. Кіліченко, П. Лещенко, Е. Огар, І. Проценко. Деякі аспекти існування дитячої періодичної літератури розглядали зокрема Г. Корнеева, Н. Кіт, У. Лешко, В. Лучук та В. Передирій. Проблема виховної спрямованості літератури для дітей В. О. Сухомлинського не знайшла належного висвітлення в науковій літературі, що і обумовило наше звернення до неї.

Метою статті є аналіз практичного досвіду видатного педагога, гуманіста, вченого, дитячого письменника В. О. Сухомлинського у питаннях виховної спрямованості літератури для дітей, а також визначення форм роботи з книжкою в навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційна складова сучасного розвитку суспільства по-новому поставила проблеми виховної літератури для дітей. Актуальність цієї проблеми повертає нас до спадщини творців української духовності, до національної книжки, яка виступала високим ідеалом духовного відродження. Вагомий внесок у розвиток літератури для дітей зробив Василь Олександрович Сухомлинський. На думку педагога, «школа може бути життєдайним джерелом для дитини лише за умови наявності в ній чотирьох культур: культу Вітчизни, культу людини, культу книги і культу рідного слова» [4, с. 204]. Науково-педагогічні праці Василя Сухомлинського («Вчити вчитися», «Етюди про комуністичне виховання», «Моя педагогічна система», «Могутній вихователь», «Найперший друг», «Серце віддаю дітям», «Праця і моральне виховання») сповнені ідеями, роздумами, рекомендаціями щодо використання виховної літератури як засобу виховання молодшого покоління у навчально-виховному процесі дошкільного закладу.

В. О. Сухомлинський у статті «Моя педагогічна віра» наголошував, що «однією з істин моєї педагогічної віри – є безмежна віра у виховну силу книжки, а книжка – це могутнє знаряддя, без неї я був би нічим або недорікуватим; я не міг би сказати юному серцю і сотої частини того, що йому треба сказати і що я говорю. Розумна, натхненна книжка нерідко вирішує долю людини» [3, с. 74]. Тому літературу для дітей як засіб виховання педагог розглядав різносторонньо, зв'язував її з широким колом питань виховання та навчання, самоосвіти та самопізнання підростаючої особистості. У центрі уваги Василь Олександрович завжди ставив питання розвитку особистості в процесі активного творчого спілкування з книжкою і виховання на цій основі високоосвіченої, морально свідомої особистості.

Проведений аналіз педагогічної спадщини Василя Олександровича дозволив визначити такі основні форми роботи з книжкою, які, на думку педагога, найбільш ефективно сприяють залученню старшого дошкільного віку до читання книжки. Серед них можна визначити наступні:

- наочність (спеціально обладнані «куточки думки», кімната Казки, книжкові

виставки, плакати, стенди);

- відбір книжок для читання;

- проведення масових заходів (свята книги і рідного слова);

- робота в бібліотеці;

- створення особистих бібліотек (особистої, сім'ї, учителя) [5, с. 504].

Неабияку роль у спонуканні дітей дошкільного віку до роботи з книжкою відіграла наочність. Василь Олександрович вважав, що інтерес та увага дітей до книжки збільшується завдяки майстерному використанню різноманітних засобів унаочнення. Красиво оформлені стенди, плакати, списки рекомендованої літератури, спеціально обладнані «куточки думки», кімната Казки, все це давало можливість дитині на кожному кроці зустрічатися з книжкою. Так, у коридорі будинку, де навчалися діти п'ятирічки, увагу привертала стенди з малюнками під заголовками: «Чому це так буває?», «Навіщо так роблять?», «Що тут неправильно зображено?»; «Де це відбувається?»; «Для чого так роблять?»; «Як дізнатися?»; та ін. [1, с. 16]. Малюнки були з невеличкими підписами. Як тільки діти починали оволодівати читанням, вони прагнули прочитати кожний підпис. Розбираючи ці підписи, багато дітей вчилися читати.

Серед наочних форм залучення до виховної літератури важливе місце у школі Сухомлинського посідали книжкові виставки. Цінність цієї форми роботи для дітей визначалась тим, що дитина могла зняти книжку з виставки, погортати її, швидко переглянути ілюстрації, зміст. Таке початкове ознайомлення з книжкою поглиблювало і робило більш цілеспрямованим інтерес дитини до рекомендованої книжки. Серед розмаїття видів книжкових виставок, які були популярні в «Школі радості» можна визначити: тематичні, персональні, міні-виставки. Популярними були невеликі книжкові виставки (міні-виставки), зумовлені чіткою адресною спрямованістю, компактністю, акцентуванням уваги до автора, жанру, тематики. Наприклад, міні-виставки однієї книжки, одного автора.

У кожному будинку, де розташовувалися класні кімнати, призначені для дітей, були кімнати для читання – «куточок постійного інтелектуального, морального, естетичного розвитку дитини» [4, с. 93]. У кімнатах для читання були підібрані комплекти літератури (науково-популярні видання, наукові, довідкові, хрестоматійні, періодичні), які постійно оновлювалися. Так, для дітей виховну літературу поділяли за такими розділами: нежива природа; жива природа;

квіти; плодові дерева; птахи; праця; людина; мистецтво; минуле нашої Батьківщини і людства; народи світу; життя видатних людей; життя і подвиги героїв-піонерів; техніка; ігри; загадки; прислів'я; приказки; казки народів світу [4, с. 94].

В. О. Сухомлинський зазначав «без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і мови» [3, с. 75]. Емоційне сприймання казки підсилюється і своєрідним казковим оточенням. Педагог намагався розповідати казки дітям на лоні природи, поєднуючи спостереження з проявами фантазії, це – казки про «Темінь і Сутінок», «казка про Сонце», «казка про Хмари» та ін. В. Сухомлинський пропонує розповідати казки, якщо не серед природи, то у спеціально обладнаній кімнаті казок, щоб усе нагадувало дитині про казку. Декоративно оформлена та особливим чином освітлена обстановка кімнати казки занурювала дітей у світ казкових образів, активізувала уяву, будила думку, фантазію. Кімната казки була осередком творчої діяльності: читання, розповідей, ігор, творення казок, та їхнє інсценування. Використання наочності в кімнаті казки робило процес засвоєння казки найбільш повним, повноцінним та пристосованим до дитячої природи, Добираючи казки для дитячого читання, слухання, інсценізації, В. О. Сухомлинський вважав найголовнішим те, щоб у казці була глибока думка, щоб діти замислювалися, переживали «подив перед ідеєю». Час від часу, залежно від того, які казки читалися, розповідалися чи інсценізувалися, обладнання в кімнаті змінювалося, бо кожна картина, кожний наочний образ, за словами вченого, загострювали сприймання художнього слова, допомагали розкриттю ідеї казки. Навіть освітленню в Кімнаті казки Василь Олександрович приділяв значну увагу. Коли розповідалася казка про Царівну-Жабу, то у кутку кімнати, в «лісових хащах» спалахували маленькі лампочки, в кімнаті панував зелений сутінок, який добре передавав середовище, де розгортались події.

В. О. Сухомлинський був переконаний, що літературний твір можна назвати моральним, якщо він спонукає дитину полюбити гарний вчинок і моральну думку, висловлену в цьому творі. В казках педагога моральні норми не виступають в уявному вигляді, ніколи в його казках не говориться, що добре, а що погано. Читач має сам зробити висновок, сам відповісти на це запитання. На перший погляд це прості твори мініатюри, казки, адже саме вони розвивають дитячу думку, саме в цьому і полягає їх особливість,

значимість, педагогічна спрямованість. У казках В. О. Сухомлинського можна прослідкувати кілька основних напрямків: розповіді про природу, про тварин, про людські стосунки і про високе почуття патріотизму. Таким чином читач робить висновок, як важко, але добре бути справжньою людиною, чуйно ставитися до хворих, до старих людей, любити природу, бути уважним до друзів, творити добро і боротися зі злом.

Малим дітям розповідають у книжках про навколишній світ, про речі, створені людьми, про явища природи і людське життя, про дітей у сім'ї і в дитячому садку. Щоб допомогти малютам пізнати добро і зло, познайомити їх з елементарними нормами поведінки, письменники у своїх творах розповідають про те, що добре і що погано, на яскравих прикладах з життя дорослих і дітей виховують з маленьких читачів майбутніх громадян.

Виходячи з того, що книжковий океан безмежний, а можливості людини обмежені, існує безліч книг, які не дають нічого ні розуму, ні серцю. Таким чином, щоб такі книги не потрапляли до рук маленьких читачів, Василь Олександрович написав високоморальні, сповнені любові до природи, до всіх і до всього живого казки та коротенькі казкові оповідки. Виховний потенціал казок «Вранці на пасіці», «Квітка сонця», «Хризантема й Цибулина», «Краплина роси», «Осінні сні клена» спрямований на виховання у дітей дошкільного віку любові до природи, її краси, бережливе ставлення до неї. Короткі казкові оповідання «Велике й мале», «Пташина комора», «Як їжачиха приголубила своїх дітей», «Покинуте кошеня», прищеплюють дітям любов до тварин. Такі казки як «Як здивувався Мурко», «Флейта і Вітер» та ін. спонукають дітей до міркування, автор ставить питання в кінці казки і залишає його без відповіді, таким чином дає можливість дітям поміркувати, самостійно відповісти на нього та вирішити як саме закінчиться казка.

В. О. Сухомлинський надавав великого значення відбору книжок для читання в дитячі роки. Василь Олександрович розробив критерії відбору книжок для читання і визначив коло читання учнів різного віку. Правильно підібрати книжку для читання дітям дошкільного віку означало для педагога спроектувати майбутнє духовно багате життя дитини, сформувати в її свідомості «уявлення про найважливіші етапи духовного життя людства» [5, с. 506]. За Сухомлинським, тільки за ретельного відбору літератури для читання, книжка стає основою формування багатих

духовних інтересів особистості дитини, її морального ідеалу. Увага педагога була спрямована на те, щоб жодна «погана» книжка не потрапила до дитячих рук, щоб вибір книжки для читання відбувався з урахуванням індивідуальності дитини [5, с. 507].

У праці «Серце відаю дітям» педагогом було визначено такі принципи відбору книжок для читання: ідея оповідання повинна бути глибоко людяна, зрозуміла дитині, втілена в яскравих художніх образах; книжка повинна відкривати перед дитиною невідомі сторінки культури людства, пробуджувати уяву, розвивати розум, виховувати інтерес до історії людства. Тільки за таких умов можна знайти ту книжку, яка «лишить глибокий слід у її серці і в її свідомості, щоб людина поверталася до неї кілька разів, відкриваючи все нові й нові духовні багатства» [4, с. 196].

У праці «Серце відаю дітям» В.О. Сухомлинський пропонував списки книжок, читаючи які, увага дітей зорієнтовувалася головним чином на народну казку. Педагог пропонував читання українських та російських народних казок, оповідання та поезія, як вітчизняні так і світові [4, с. 197]. Робота з цими творами була спрямована на пробудження найкращих людських почуттів, виховання поваги до особистості, глибоке розуміння істинних цінностей людського життя, виховання відповідальності дитини перед батьками, товаришами, природою, Батьківщиною. Ці принципи були покладені в основу формування «Золотої бібліотеки дитинства, отрочтва і юності», куди увійшли найцінніші, з погляду В. О. Сухомлинського та педагогічного колективу школи, книжки вітчизняної та світової літератури. Спочатку ця бібліотека налічувала 600 назв, поступово вона збільшувалася і в 1967 році вона налічувала 900 назв книжок. «Золоту бібліотеку» Василь Олександрович вважав програмою розумового, морального, емоційного, естетичного, громадянського виховання [1, с. 17].

Педагог стверджував, що «в книжках для читання, на жаль, немає багатьох художніх цінностей, доступних розумінню дитини» [5, с. 420]. Це свідчить про критичне ставлення педагога до кола книжок для читання молодшого покоління. Незадоволеність В. Сухомлинського змістом хрестоматій, художнім рівнем багатьох творів, що рекомендувалися дітям розкрито у його виступі на Республіканській нараді з питань літератури для дітей. В. Сухомлинський від імені учителів звернувся до письменників з такими словами: «пишіть такі твори, щоб рядки в них були гарячі, мов розпечене залізо, щоб слово ваше торкалось найпотаємніших

куточків маленького серця. Дайте дітям такі твори, читаючи які, дитина поставила б перед собою питання: хто я?, для чого живу на світі?, що я можу зробити і зроблю для Вітчизни?» [2, с. 9].

У Вічній Бібліотеці зберігалися букварі, за якими вчилися діди і прадіди учнів, перші книжки з історії України, перші видання творів видатних письменників, книжки, які увійшли в золотий фонд вітчизняної літератури, а в рік виходу в світ їх мало хто знав. Василь Олександрович попереджав, що «не можна допустити, щоб у цю бібліотеку потрапила хоч одна «одноденка» і не потрапила цінна книжка, у цих книжках, що стоять на полицях Вічної Бібліотеки, живі і безсмертні корені народу» [5, с. 439]. У цій невеликій, але змістовній бібліотечці були твори Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, М. В. Гоголя, В. Г. Короленка, Ф. М. Достоєвського, Лесі Українки та інші. Безумовно, сформувані літературні та педагогічні, художньо-естетичні смаки, моральні переконання допомогла В. О. Сухомлинському безмірна любов до книжки з дитячих років.

В. О. Сухомлинський розглядав сім'ю як головний осередок, де з покоління в покоління передаються моральні цінності людства. Педагог був переконаний, що «інтелектуальний розвиток особистості залежить від того, які казки, пісні слухала дитина в ранньому віці, які книжки читали їй, взагалі яке місце займала книжка в духовному житті сім'ї, яку першу книжку прочитала дитина, навчившись читати» [1, с. 15]. Сім'ї Василь Олександрович відводив важливу роль у прилученні дитини до книжки, а виховну літературу для дітей вважав одним із надійних місточків, який об'єднує, зближує батьків та дітей. У праці «Батьківська педагогіка» В. О. Сухомлинський підкреслював, що «книга, яка увійшла в духовне життя сім'ї, то ніби промінь, який освітлює майбутнє і батькам, і дітям. Людина, для якої вже в дитинстві книжка стала такою необхідністю, як скрипка для музики, як пензель для художника, ніколи не відчуватиме себе збідненою, обділеною, спустошеною» [1, с. 17].

Росту професіоналізму вчителів сприяли не лише шкільна та особиста бібліотека Сухомлинського. В учительській початкової школи на стенді «Книжкові новини» постійно виставлялася нова педагогічна література, з якою вчителі могли ознайомитися і опрацювати її. Тут були зібрані і систематизовані вчителями під керівництвом директора вирізки з газет і журналів, статті з питань виховання і навчання. Вони були розподілені за такими напрямками: теорія і практика морального виховання; естетичне

виховання; політична освіта і навчання; виховання працьовитості; виховання індивідуальних нахилів і покликань; духовне життя вихованців; психологія процесу оволодіння знаннями; психологічні особливості дітей різного віку; вибір професії; методика викладання основ наук та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, проаналізувавши окремі твори В. О. Сухомлинського можна стверджувати, що виховання через посередництво книжки в практичній роботі педагога було цілеспрямованим педагогічним процесом, який здійснювався за допомогою певних організаційних форм. Виховна спрямованість літератури для дітей дозволяє повніше і глибше оцінити теоретичне і практичне значення книжки у вихованні дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Початкова школа. – 1969. – № 2. – С. 15–17.
2. Сухомлинський В. О. Могутній вихователь: з виступу В.О. Сухомлинського на Республіканській нараді з питань літератури для дітей // Радянська освіта. – 1969. – № 34. – С.9–10.
3. Сухомлинський В. Моя педагогическая вера / В. Сухомлинський // Юность. – 1968. – № 9. – С. 74–75.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. – В 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. – В 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С. 419 – 654.

REFERENCES

1. Suhomlinsky, V. O. 1969. *Vchiti vchitsiz*. [To Teach to study]. Kyiv. Pochatkova shkola.
2. Suhomlinsky, V. O. 1969. *Mogutniy vihovatel* [The Mighty educator: from the performance of V. O. Suhomlinsky on the Republican conference on questions literature for children]. Kyiv. Radyanska osvita.
3. Suhomlinsky, V. 1968. *Moy pedagogicheskay vera*. [My pedagogical faith]. Kyiv.
4. Suhomlinsky, V. O. 1977. *Sertze viddau ditzm*. [Give Heart to the children]. Kyiv. Radyanska osvita.
5. Suhomlinsky, V. O. 1977. *Sto pored vchitelevi*. [One hundred advices to the teacher]. Kyiv. Radyanska shkola.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОЗЕРНА Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми історії дошкільної педагогіки, виховна спрямованість літератури для дітей дошкільного віку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OZERNA Nataliya Mykolaivna – Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecture of Department of Pedagogy of Preschool and Primary Education.

Circle of scientific interests: problems of history of preschool pedagogy, educational direction of literature for children of preschool age.

*Дата надходження рукопису 22. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор О. С. Радул*

УДК 378.091.33-027.22:796]:613

ПАНЧЕНКО Галина Іванівна – викладач кафедри теорії і методики олімпійського та професійного спорту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: gp28@meta.ua

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ З ОГЛЯДУ НА ІДЕЇ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Соціально-економічні зміни, процеси реформування освітньої галузі України визначають нові пріоритетні напрямки професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту. Особливого значення набуває спрямованість професійної підготовки на роботу зі здоров'язбереження учнівської молоді.

У зв'язку з цим значно підвищується роль

фізичної культури і як потужного фактора, що безпосередньо вирішує питання здоров'язбереження, та як одного з найважливіших компонентів гармонійного розвитку особистості. У Концепції модернізації освіти на період до 2011 року підкреслюється, що з метою створення сприятливих умов для досягнення нової, сучасної якості загальної освіти необхідна оптимізація навчального, психологічного та фізичного навантаження учнів. У ній

передбачається створення в освітніх установах умов для збереження і зміцнення здоров'я учнів за рахунок підвищення питомої ваги і якості занять фізичною культурою.

Найбільш ефективне вирішення цієї проблеми в найближчій і віддаленій перспективі залежить від професійної підготовки в галузі фізичної культури майбутніх випускників факультетів фізичного виховання, від їх особистої причетності до розв'язання завдань здоров'язбереження школярів. Саме вчитель, як головна дійова особа реалізації якісних змін в системі освіти є реальною особою, здатною в процесі навчання дітей зберегти їхнє здоров'я. У зв'язку з цим перед вчителем фізичної культури постає завдання організації педагогічного процесу відповідно до вимог здоров'язбереження дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтенсифікація навчального процесу є одним з найбільших чинників ризику, що істотно впливає на стан фізичного та психічного здоров'я учнів. Зростаючи обсяги навчального матеріалу, скорочення часу на його вивчення, напружений характер навчання призводить до того, що близько 80% школярів знаходяться у стані невиправданого стресу та порушення з боку опорно-рухової та зорової систем.

Досліджуючи процес інтенсифікації навчання у початковій школі, В. О. Сухомлинський помічав всі його негативні наслідки, але при цьому теж зазначав, що навчання все більше трансформується у вид специфічної праці. Тому одним із самих пріоритетних завдань вважав поступове прищеплення дітям навички напруженої творчої розумової праці [4].

Фахівці з дидактики підраховали, що інформаційне перенавантаження навчальним матеріалом перевищує можливості дитини більше ніж у 20 разів. Але при цьому лише 10% інноваційних розробок учителів спрямовані на методично виправдані технології, а 90% – на екстенсивний шлях розвитку, тобто, на розширення і поглиблення змісту освіти [2].

Сучасній школі притаманне надмірне захоплення технологіями розвитку когнітивної сфери учнів, що призвело до збільшення образно-емоційного світу дитини, викликало виснаження нервово-психічних процесів. У цьому зв'язку Е. С. Вільчковський, М. І. Курок зазначають, що учні під час перевірки знань отримують такі нервово-психічні перенавантаження, які нагадують хвилювання космонавтів перед стартом. Як наслідок виникає «шкільний шок», що виявляється у вигляді неврастенії та симптомів ранньої стенокардії. Але, на його думку, основна небезпека криється у неприродній системі

дошкільного та шкільного навчання та виховання: «Те, що вже з дитячого садочка дітей навчають читання, рахування, роботі з комп'ютером спричиняє «інтоксикацію» свідомості дитини. Реальний образно-відчуттєвий світ дитини змінюється на штучно створений світ букв, цифр, символів. Це призводить до роздвоєння в людини інтелектуального та відчуттєвого, до розпаду уявлення» [1].

Виступаючи проти бездумної інтенсифікації навчальних навантажень, В. О. Сухомлинський закликав: «... не грайте здоров'ям дітей ...без продуманого і планомірного інтелектуального виховання у школі прийдеється розплачуватися здоров'ям дітей» [5]. Навчання за В. О. Сухомлинським не повинно зводитися до безперервного нагромадження знань, до тренування пам'яті, до зубріння, яке отупляє, одурманює і нічого не дає, чим шкодить здоров'ю і розумовому розвитку дитини. Кожному треба давати те, що потрібно йому самому, навчати тому і стільки, що і скільки відповідає його природним здібностям.

Наведені положення мають безпосереднє відношення до реалізації принципу індивідуально-особистісного підходу при організації шкільного навчання у поєднанні з процесом становлення гуманістичної парадигми шкільної освіти, що на думку В. О. Сухомлинського «...вимагає особливої культури педагогічної праці, глибокого вдосконалення педагогічного процесу...» [3].

Мета статті полягає у висвітленні результатів експерименту з формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів фізичної культури в процесі педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формуючий педагогічний експеримент проводився на базі факультету фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка та інституту фізичної культури Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького у 2009-2010 навчальному році.

Для проведення формуючого етапу експерименту у зазначених навчальних закладах IV рівня акредитації були створені експериментальна і контрольна групи загальною кількістю 174 особи. У кожній групі було по 87 осіб. Дослідно-експериментальна робота включала три етапи: перший етап: вивчення спецкурсу, спрямованого на оволодіння сучасними теоретичними знаннями з основ здоров'язбереження; другий етап: проведення спецсеминару, спрямованого на оволодіння практичними уміннями та навичками організації і проведення роботи з

попередження дидактогенних порушень та захворювань за конкретним здоров'язберігаючими методиками оздоровчого тренування; третій етап: практична робота студентів з попередження дидактогенних захворювань за відповідно відпрацьованими на першому-другому етапах методиками, вимагаючи дослідження отриманого оздоровчого ефекту, оформленої як результат студентської наукової роботи, проведеної в умовах педагогічної практики на четвертому курсі.

Оскільки практика відбувається в умовах, наближених до самостійної професійної діяльності, що активізує та спонукає процес застосування набутих теоретичних знань, а також сприяє формуванню практичних навичок у використанні їх у різних педагогічних умовах, що продукує розвиток креативного мислення, синтезує вдумливий підхід до професійної діяльності. Сама по собі педагогічна практика та власна діяльність студента є джерелом практичних знань, породженим особистим досвідом роботи. Тому однією з цілей педагогічної практики студентів експериментальної групи (ЕГ), було становлення та зміцнення практичних умінь та навичок здоров'язберігаючої діяльності за напрямом попередження дидактогенних порушень та захворювань.

Акцентуючи увагу на традиціях та сучасних вимогах до змісту і спрямованості педагогічної практики на факультеті фізичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка зазначимо наступне:

- педагогічна практика розглядається як своєрідний полігон для випробовування своїх здібностей та педагогічного хисту;
- педагогічна практика має ґрунтуватися на глибокому осмисленні та засвоєнні провідних положень сучасної педагогічної науки;
- провідним ланцюгом педагогічної практики має бути формування і розвиток всіх основних компонентів професійної готовності майбутніх учителів фізичного виховання до здоров'язберігаючої діяльності.

Виходячи із зазначеного та враховуючи стратегічні завдання нашого дослідження перед проходженням педагогічної практики студентами ЕГ були поставлені наступні завдання:

1. Навчитися виокремлювати теоретичні, методичні знання, організаційні уміння та синтезувати їх для оптимального проведення різноманітних форм здоров'язберігаючої спрямованості на пряму попередження дидактогенних порушень та захворювань.
2. Оволодіти системою практичних умінь та навичок з організації та проведення

комплексного оздоровчо-прикладного тренінгу як обов'язкового елемента культури навчальної праці у початковій школі.

Завдання педагогічної практики з розділу здоров'язбереження у початковій школі за напрямом попередження дидактогенних захворювань для студентів-практикантів експериментальної групи:

1. Дати характеристику ефективності здоров'язберігаючої діяльності школи (за динамікою захворюваності дітей протягом навчання у початковій школі та приналежності за результатами шкільних медоглядів до тієї чи іншої групи здоров'я).

2. Зробити аналіз системи чинників впливу на стан здоров'я учнів закріпленого класу (дидактичний чинник, санітарно-гігієнічний чинник, чинник фізкультурно-оздоровчого супроводу, чинник медико-профілактичного супроводу, харчування та ін.).

3. Зробити аналіз стану здоров'я та фізичного розвитку учнів закріпленого класу (на підставі вивчення листа здоров'я, медичних карт, бесіди з медичними працівниками школи) та визначити нозологічний профіль захворюваності.

4. Скласти спільний з вчителем молодших класів план здоров'язберігаючої роботи за напрямом попередження дидактогенних захворювань та реалізувати його протягом педагогічної практики.

5. Визначити величину оздоровчого ефекту (шляхом проведення відповідних польових тестів та функціональних проб) у закріпленому класі в учнів з ослабленим станом здоров'я в кінці терміну перебування на педагогічній практиці. Підготувати відповідне повідомлення до звітної конференції.

Конкретизуємо деякі науково-дослідні завдання через наступні приклади:

1. Зробити аналіз методичної документації та виявити у дітей схильність до дидактогенних захворювань (так звана група ризику, яка потребує особливої уваги батьків, учителя фізичного виховання, учителя початкових класів, шкільного медика в плані попередження і профілактичної роботи для цих дітей. Розробити додаткову індивідуальну програму оздоровчо-тренувального супроводу, спрямованого на зниження підвищеної сензитивності органів і систем організму до певних несприятливих компонентів навчальної праці).

2. На основі вивчених медичних карт скласти нозологічний профіль захворюваності учнів закріпленого класу та зробити відповідні висновки.

3. Провести діагностику та визначити поточний (початковий для студента-

практиканта) рівень опірності організму статичного, здорового та нервово-емоційного компоненту учнів закріпленого класу.

4. Визначити за допомогою тестів та функціональних проб (які були застосовані при початковій діагностиці) кінцевий отриманий ефект від застосування комплексного оздоровчо-тренувального супроводу навчальної праці учнів закріпленого класу, проведеного студентом протягом періоду педагогічної практики.

Таким чином, педагогічна практика була спрямована на закріплення і реалізацію теоретичних знань спецкурсу, практичних умінь і навичок спецсемінару в галузі здоров'язбереження, за напрямом попередження дидактогенних порушень та захворювань у початковій школі на достатньо високому науковому рівні. Це дало можливість побачити конкретний персоніфікований результат власної здоров'язберігаючої роботи.

Програма оздоровчої роботи спрямована на попередження виникнення дидактогенних захворювань утворюють цілісну систему постійного супроводу навчального процесу, тобто, на основі сучасних наукових розробок і здобутків педагогічної валеології втілюють думку В. О. Сухомлинського про те, що режим навчального дня учня початкової школи повинен бути просякнутим заходами, спрямованими на збереження здоров'я дитини [3].

Для вирішення завдань контролюючого етапу дослідно-експериментальної роботи було проведено вивчення сформованості компонентів професійної готовності студентів до роботи з попередження дидактогенних захворювань за методикою І. Л. Штиха [5].

Отримані дані свідчать, що розподіл масиву даних за рівнем професійної готовності між досліджуваними групами в кінці експерименту кардинально змінився.

Так, показники когнітивного компоненту високого рівня в ЕГ більші, ніж у КГ у 2,9 рази. Середній рівень складає в ЕГ більше половини досліджуваних студентів – 51,6%, що підтверджується статистичним показником моди у ранжируваному ряду вибірки результатів підсумкового зрізу. У КГ мода розташована серед показників низького рівня, який сягає майже половину КГ – 46,4%.

Таким чином, викладання теоретичного блоку методики підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до роботи з попередження дидактогенних порушень та захворювань у початковій школі через концентрований вигляд спецкурсу та спецсемінару є набагато ефективнішим, ніж традиційно «розсіяний» по дисциплінам здоров'язберігаючої спрямованості. На це також вказує розподіл студентів з низьким

рівнем когнітивного компоненту, який в КГ складає 46,4% проти 5,2 у ЕГ.

Порівняльний аналіз мотиваційного компоненту показує певну перевагу ЕГ за високим рівнем його сформованості на 5,1%, середнім – на 6,3%, низьким – на 11,4%. Це означає, що в ЕГ студентів, які проявляли під час практики в роботі з дітьми недостатню відповідальність у попередженні дидактогенних захворювань, пасивність у підборі спеціалізованих вправ для здійснення оздоровчо-прикладного тренінгу в режимі навчального дня суттєво, а точніше у 2,1 рази менше, ніж у КГ. На нашу думку, це має принципово важливе позитивне значення, враховуючи загальновідому стійку тенденцію до зниження мотивації у значної кількості студентів до майбутньої учительської праці.

Пояснення виникнення даного позитива цілком можливо криється у конкретних проявах оздоровчо-тренувальних ефектів, які спостерігаються навіть після одного-двох тренінгів зорової системи, наприклад, за методикою У.Бейтса-Шичко коли гострота зору дитини (тобто, основна функція аналізатора) поліпшується в межах 0,5-2,0 тестового рядка за таблицею Орлової. Те ж саме можна сказати за корекцію нервово-емоційного стану учня чи тонус м'язової асиметрії розгиначів хребта. Така візуалізація результатів власної роботи з попередження дидактогенних захворювань не може залишити байдужими переважну більшість студентів, вона породжує відповідальне ставлення цього важливого напрямку здоров'язбереження, надихає на щоденну системну, осмислену конкретну оздоровчу роботу, дозволяє побачити та оцінити її в межах педагогічної практики студента.

Переконливою була перевага ЕГ у показниках практичного компонента, а саме: високий рівень сформованості на 26,5%, або у 2,2 рази. Це є свідченням того, що близько половини студентів ЕГ фахово здійснювали відбір та застосування найбільш ефективних методик оздоровчої роботи з попередження дидактогенних захворювань в режимі навчального дня, що забезпечувало виражений оздоровчий ефект в різних формах прикладного тренінгу.

Привертають до себе увагу показники практичного компонента в діапазоні низького рівня. У студентів ЕГ він у 12 разів менший, ніж у КГ, відповідно 3,0% проти 35,9%.

Вважаємо, що такі контрастні результати можуть бути пояснені практичною відсутністю чітких конкретних критеріїв ефективності роботи зі здоров'язбереження за існуючою спрямованістю підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. Дійсно, спортивно-масова та фізкультурно-оздоровча робота в

школі, закликаючи учителя до підвищення рухової активності учнів, не надає жодного обґрунтованого сучасними дослідженнями показника покращення стану здоров'я дітей, крім сумнівного щодо цього нормативів фізичної підготовленості, кількості проведених змагань та інших заходів.

Все це певним чином дезорієнтувало студентів КГ в плані сформованості практичного компонента, звучило їх розуміння здоров'язберігаючої діяльності на основі роботи з попередження дидактогенних захворювань до формального нормативно-облікового підходу і оцінки розвитку рухової функції дитини, без урахування ергономічних вимог до здоров'я з боку сучасного навчального процесу у початковій школі.

Отримані рівні сформованості рефлексивного компонента вказують на ефективне становлення таких рефлексивних процесів як розуміння себе та інших в самих різних ситуаціях професійної діяльності, достатньо об'єктивна оцінка себе та оточуючих, інтеграція себе та інших. Так, в ЕГ високий рівень сформованості процесів рефлексії зафіксовано у 62,1% проти 3,4% в КГ, що характеризує активне становлення процесів самопізнання студентами своїх власних психічних актів і станів у постійному критичному порівнянні власної оцінки та оцінки оточуючих його емоційних реакцій, когнітивних уявлень особистості в цілому. При цьому низький рівень сформованості рефлексивного компонента у більшій половині (56,4%) студентів КГ вказує на обмеженість розвитку цього важливого чинника тільки рівнем самоспостереження за процесом і результатами своєї здоров'язберігаючої діяльності, шаблонним виконанням своїх майбутніх професійних обов'язків у даному напрямку роботи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз отриманих даних дозволяє стверджувати наступне. Здоров'язберігаюча діяльність у початкових класах шкіл сприяння здоров'ю поступово набирає обрисів оздоровчо-прикладного тренінгу, який супроводжує навчальний процес на основі сучасних досягнень сучасної валеології. Знайти і реалізувати себе як організатора та одного з керівників здоров'язбереження за новим напрямом роботи попередження дидактогенних у початкових класах таких шкіл учитель фізичного виховання поки що неспроможний.

Встановлено, що для ефективного формування професійної готовності майбутніх учителів фізичного виховання до оздоровчої роботи з попередження дидактогенних захворювань учнів початкової школи слід

використовувати трьохкомпоненту модель цілісного педагогічного впливу.

Проходження педагогічної практики, в процесі якої активно застосовуються знання, уміння, навички, набуті в ході першого-другого етапів, для організації та проведення оздоровчо-прикладного супроводу навчальних навантажень у початковій школі з наступним вивченням отриманого оздоровчого ефекту у попередженні дидактогенних захворювань.

Нехтування ідеями В. О. Сухомлинського щодо здоров'язбережувальної компетентності учителя початкових класів призводить до подальшого становлення здоров'язатратної моделі шкільної освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці оновленого змісту і спрямованості підготовки майбутнього учителя фізичної культури до здоров'язбережувальної роботи з учнями початкової школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку / Е. С. Вільчковський, О. І. Курок. – [2-ге видання перероб. та доп.]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 428 с.
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І. Дичківська. – К.: Академвидавництво, 2004. – 352 с.
3. Кремень В. Г. Стратегічні напрями модернізації освіти і науки України / В. Г. Кремень // Освіта України. – 2004. – №41. – С. 4–5.
4. Сухомлинський В. О. Павлышская средняя школа: обобщение опыта учеб.-воспитат. работы в сел. сред. школе / В. О. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1979. – 396 с.
5. Штых И. Л. Подготовка студентов к применению инновационных технологий учения (общепедагогический аспект): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / И. Л. Штых. – М.: РГБ, 1998. – 171 с.

REFERENCES

1. Vilchkovskyi, E. S. (2005). *Teoriya i metodyka fizychnogo vykhovannya ditey doshkilnogo viku*. [Theory and methodology of physical education of preschool children]. Sumy.
2. Dychkivska, I. (2004). *Innovatsiyni pedagogichni tekhnologiyi*. [Innovative Pedagogical Technologies]. Kyiv: Akademvydavnytstvo.
3. Kremen, V. G. (2004). *Strategichni napriamky modernizatsiyi osvity i nauky Ukrainy*. [Strategic Directions of Modernization of Education and Science of Ukraine]. Osvita Ukrainy.
4. Sukhomlynskyi, V. O. (1979). *Pavlyshskaya sredniaya shkola: obobshcheniye opyta uchebno-vospitatelnoy raboty v selskoy sredney shkole*. [Pavlysh secondary school: generalization of academic and educational experience in the village secondary school]. Moscow. Prosveshcheniye.
5. Shtykh, I. L. (1998). *Podgotovka studentov k primeneniyu innovatsionnykh tekhnologiy ucheniya (obshepedagogicheskiy aspekt)*. [Student training on

application of innovative teaching technologies (general pedagogical aspect)]. Moscow: RGB.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПАНЧЕНКО Галина Іванівна – викладач кафедри теорії і методики олімпійського та професійного спорту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів фізичного виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PANCHENKO Galyna Ivanivna – Teacher of the Department of Theory and Methodology of Olympic and Professional Sport of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: training of future teachers of physical education.

Дата надходження рукопису 17. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. В. Анісімов

УДК 371.21+371.315.5

НІКІТІНА Олена Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail:hele-nikitin@ukr.net

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЯКІСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У початковій школі розвивальна функція навчання, самостійність і нестандартність думки учня набувають пріоритетного значення. Основними векторами реформування загальної середньої освіти сьогодні виступають збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, реалізація особистісного підходу, розвиток здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища. Все це має сприяти вияву творчості та ініціативності школярів. У Концепції Нової української школи збережена вимога до формування в учнів не лише ґрунтовних знань, а й прийомів творчої пізнавальної та практичної діяльності, розвиток творчих здібностей, підготовка до активної практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «творча особистість» у філософській, педагогічній та психологічній літературі розкривається дослідниками В. І. Андреєвим, Д. Б. Богоявленською, Р. М. Грабовською, Н. В. Кичук, Н. В. Кузьміною, С. О. Сисоевою та ін. У дослідженнях вітчизняних науковців (А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинський, Т. В. Кудрявцев, С. Е. Матушкін, Е. А. Милерян, Т. С. Михальчик та ін.) також розглядається проблема формування творчих здібностей школярів. Проблемі розвитку критичного мислення присвячено праці В. Джеймса, Дж. Дьюї, М. Ліпмана, Р. Пауля, А. І. Липкіної, Л. А. Рибак, В. М. Сінельнікова, О. В. Белкіної-Ковальчук, С. О. Терно та ін.

Мета статті полягає у розкритті значення розвитку критичного мислення для забезпечення якісної початкової освіти в

умовах реформування Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі поняття «творча діяльність молодших школярів» розуміється як продуктивна форма діяльності учнів, спрямована на оволодіння творчим досвідом пізнання з метою створення, перетворення, використання об'єктів матеріальної і духовної культури в процесі власної навчальної діяльності у співпраці з учителем. На думку психолога Богоявленської Д. Б., в початковій школі слід говорити не про розвиток творчих здібностей дітей, а про формування творчої особистості. Саме творчість покликана оживити навчально-пізнавальний процес, активізувати пізнавальну діяльність і формувати індивідуальність дитини. Під творчими можливостями учня розуміють відносно самостійну, динамічну систему творчих якостей особистості, які пов'язані з інтелектом, умовами розвитку. Ці якості формуються, розвиваються та виявляються у творчій діяльності особистості та її взаємодії з довкіллям [7, с. 54–56].

Під поняттям «дитяча творчість», В. О. Сухомлинський розумів створення школярем суб'єктивно нового у зовнішньому світі і виявлення нового у собі. Педагогом створено авторську систему формування творчої особистості молодшого школяра, в основі якої лежить думка по те, що кожна дитина може стати неповторним творцем матеріальних і духовних цінностей. У своїх працях він неодноразово наголошував на необхідності збереження сприятливого емоційного піднесення дитячої душі, розвитку творчих здібностей, а також виховуванню

дитини, пристосованої до життя та відповідальної за свої дії.

Педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського пронизує проблема проектування людини, яка ґрунтується на ідеї всебічного розвитку та розумового виховання особистості. У Павлівській школі практикувалися уроки думки, творчі завдання, створення високого інтелектуального фону, прищеплення любові до читання, створення гуманного та вимогливого підходу до оцінювання, вміла організація виконання домашніх завдань, виховання самодисципліни в розумовій праці. Розумову працю він називав «зусиллям думки», а не просто сидінням за книжкою [14, с. 508].

В. О. Сухомлинський зазначав, що мислення в учнів з'являється там, де є потреба відповісти на запитання, за допомогою поєднання праці душі, мислення і рук. Важливе місце в цьому відводив проблемному навчанню, коли новий матеріал учитель подавав як проблему, яку учні разом із ним повинні розв'язати. Ідею перетворення освіти в важливу життєву цінність педагог тісно пов'язував із відсутністю чи наявністю в учнів інтересу до навчання. Він вважав, що навчання для школярів має стати радісною справою, а засобом досягнення успіху в праці – оцінювання учнів [8, с. 34–36].

Метою початкової школи педагог визначав навчити дітей вчитися, сформувати почуття любові до Батьківщини, свого народу, ненависті до її ворогів, допомогти дітям усвідомити свої творчі сили й здібності, тому що «...в цьому усвідомленні – сама сутність формування особистості...» [12]. Саме тому, визначаючи основні завдання, які стоять перед початковою ланкою, він писав: «...початкова школа, насамперед, повинна навчити вчитися молодшого школяра. Уміння вчитися включає в себе ряд умінь, пов'язаних з оволодінням знаннями: вміння читати, писати, спостерігати явища навколишнього світу, думати, висловлювати свою думку. Ці вміння є, образно кажучи, інструментами, без яких неможливо оволодіти знаннями» [11, с. 21].

Для вироблення вміння вчитися важливо дотримуватись самодисципліни в розумовій праці. Завдання вчителя полягає в тому, щоб уміло й чуйно, наполегливо й вимогливо виховувати розумові й моральні сили дитини, допомогти їй досягнути навчання як праці, яка вимагає великого напруження. Напруження власних зусиль, досягнутий працею успіх, радість розумової праці – ось три сходинки, долаючи які, дитина йде до міцних, осмислених знань. Розумове виховання передбачає набуття знань і формування наукового світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури

інтелектуальної праці, виховання інтересу й потреби в розумовому збагаченні протягом усього життя, в застосуванні знань на практиці [10, с. 74].

Засвоєння знань і набуття практичних навичок становить складну навчально-пізнавальну діяльність дітей під керівництвом учителя. Важливим стимулом цієї діяльності є бажання вчитися. Позитивна мотивація, усвідомлення мети навчання – найважливіший стимул навчальної діяльності учнів, що нерозривно пов'язане з усією системою навчально-виховної роботи школи і здійснюється воно в першу чергу на уроці.

Багаторічна праця з дітьми не раз переконувала педагога в тому, що найтонші джерельця, з яких наповнюється ріка єдності навчання й виховання – це бажання дитини вчитися. Щоб дитина охоче вчилася, її інтелектуальне життя не повинне обмежуватися лише шкільними, учнівськими методами, які вимагають запам'ятовування, заучування та відтворення знань для перевірки їх учителем. Дитина в початковій школі повинна бути передусім думаючим, активним здобувачем знань, допитливим шукачем істини, мандрівником у світі пізнання. Виховати прагнення до навчання можна тільки тоді, коли знання, якими дитина оволодіває в початковій школі, не залишаються мертвим скарбом, не нагромаджуються в дитячій голові тільки для того, щоб у певний час учитель виймав їх з «комори» для перевірки. Розвиток розумових здібностей – це знання в русі, в застосуванні. Оптимістичне самопізнання – а це й є передумовою потягу до знань – починається з того, що дитина на власному досвіді переконається: знання стають знаряддям її мислення й праці; користуючись ними, вона виражає свій розум, самого себе. Щоб діти завжди переживали жагу до знань, щоб бажання вчитися було найголовнішим стимулом їхньої нелегкої розумової праці, необхідно дбати про важливу передумову всього шкільного навчання: розумова праця дитини, має одночасно бути зрозумілою, і мати певні труднощі [9, с. 452–453].

Вважаємо, що праці В. Сухомлинського мають практичне значення для впровадження форм і методів розвитку критичного мислення особистості у процесі навчання. Думка педагога про те, що творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу, прямо віддзеркалена в технології критичного мислення.

Узагальнюючи ідеї видатного педагога щодо проблеми розумового виховання, очевидним є те, що сучасна початкова школа повинна організовувати повноцінну,

ефективну розумову працю учнів на всіх уроках, сприяти постійному розумовому розвитку дитини, створити основу для розумових творчих сил, з метою оволодіння новими знаннями й уміннями, навчити мислити нестандартно, критично, творчо.

Розвиток критичного мислення є одним з наскрізних завдань освітнього процесу, про що зазначено в Концепції нової української школи. Критичне мислення неможливо відділити від творчого. Термін «критичне мислення» зустрічається у працях психологів Ж. Піаже, Дж. Брунера, Л. Виготського. У професійній мові педагогів-практиків це поняття стало вживатися порівняно недавно. В Україні вперше проблема розвитку критичного мислення була піднята харківським дослідником О. В. Тягло, який визначає критичне мислення як сучасний розділ «науки мислити» і може бути представлене як специфічний різновид рефлексії, що спирається на елементарну логіку і, ймовірно, на відповідні конкретні науки [4, с. 24–26]. У наукових джерелах можна знайти різноманітні визначення даного поняття. Дослідники Дж. Браус і Д. Вуд визначають критичне мислення як розумне рефлексивне мислення, сфокусоване на вирішенні того, у що вірити і що робити. Науковці зазначають, що є конкретні навички критичного мислення, які повинні бути сформовані в учнів, для того, щоб розуміти й вирішувати проблеми. Критичне мислення дає можливість виробити нові ідеї для вирішення навчального завдання. Школа повинна допомогти учням навчитися думати, визначити, яким навичкам навчати, коли навчати, і як навчати [1, с. 57].

Критичність мислення виявляється у здатності людини не підпадати під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища чи факти, виявляючи в них істинне та хибне. Людина з критичним розумом вимогливо оцінює свої думки, ретельно перевіряє свої рішення, зважає на всі аргументи, виявляючи тим самим самокритичне ставлення до своїх дій. Критичність мислення великою мірою залежить від життєвого досвіду людини, багатства та глибини її знань.

Такий тип мислення потрібен для вирішення неординарних практичних завдань. Коли перед нами постають реальні проблеми, які неможливо вирішити за допомогою наявних знань та умінь, тоді ми залуцаємо принципи, стратегії та процедури критичного мислення. Це відбувається під час розв'язування проблемних задач, формулювання висновків, оцінки та прийняття рішень. Дослідник С. О. Терно розробив теорію розвитку критичного мислення у процесі навчання. Він визначає критичне

мислення як науковий тип мислення, що використовується для розв'язання неординарних практичних задач, включає в себе загальне та предметне мислення, характеризується усвідомленістю, самостійністю, рефлексивністю, цілеспрямованістю, обґрунтованістю, контрольованістю та самоорганізованістю. Педагог зазначає, що розвиток критичного мислення відбувається завдяки дослідній роботі в класі, а залучення учнів до наукового пошуку дає змогу опанувати навичками критичного мислення [13, с. 31].

На думку Г. Драйдена та Дж. Воє основу шкільної освіти формує учіння тому, як вчитися, і навчання тому, як мислити. Критичне мислення дослідники визначають як складний процес, який починається із сприйняття інформації, її критичного осмислення та закінчується прийняттям рішення. У світі, де кожна людина повинна бути «менеджером самому собі», на всіх щаблях навчання, від дошкільних установ до передових бізнес-шкіл, необхідно включити тренінги з освоєння практичних життєвих навичок: творчий підхід до вирішення проблем, критичне мислення, навички лідерства, глобальне бачення, участь у визначенні майбутньої долі суспільства і здатність планувати своє життя в сучасному світі, що переживає приголомшливі зміни [3, с. 328–329].

Дослідник М. Ліпман під критичним мисленням розумів кваліфіковане, відповідальне мислення, що формулює правильні судження, тому що засноване на критеріях, виправляє себе (самовдосконалюється) та враховує контекст. Він започаткував практику навчання критичного мислення, оскільки вважав, що демократичне суспільство потребує розумних громадян. Вчений запровадив програму «Філософія для дітей», за якою учні навчалися мислити з початкових класів і до закінчення школи [2, с. 14–15].

Дослідник Р. Пауль, вважав, що навички критичного мислення стануть запорукою успіху в інформаційному суспільстві. Вчений стверджує, що сучасний світ потребує постійного вдосконалення навичок мислення і це є нагальною методичною проблемою сучасної освіти [6, с. 122].

Здатність до рефлексії є найвищим показником сформованості в учня початкової школи ключової компетентності «уміння самостійно вчитися». Рефлексувати – означає усвідомлювати процес розв'язання навчальної задачі, критично аналізувати результат та давати оцінку власній діяльності. Під рефлексивними діями дослідники розуміють:

- уміння дитини творчо осмислювати і розв’язувати нестандартні проблемні завдання;
- уміння знаходити новий зміст і цінності у вже відомих поняттях;
- здатність дитини творчо діяти як в колективній так і в індивідуальній формах роботи, а також уміння співпрацювати, творчо організовувати свою навально-пізнавальну діяльність;
- уміння пристосовуватися до нових нестандартних ситуацій та творчо застосовувати наявні знання при їх розв’язанні [15, с. 42].

Найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учні, які вміють вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей. На нашу думку, технологія розвитку критичного мислення сприяє формуванню значених умінь і є одним із засобів реалізації ключових позицій Концепції Нової української школи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Системна робота вчителя над розвитком творчого мислення учнів з використанням даної технології стимулює їх до активної самостійної діяльності, спонукає мислити критично, використовувати набуті знання для вирішення поставлених завдань. Саме початкова школа є основою формування критичного мислення як пріоритетного напрямку розвитку якісної освіти в Новій українській школі. Успіх реалізації ключових завдань, які поставлені перед початковою ланкою залежить від уміння вчителя впроваджувати сучасні освітні технології на практиці. Подальші розвідки будуть присвячені вивченню можливостей розвитку критичного мислення на різних уроках у початковій школі та проблемі методичного супроводу технології критичного мислення в освітньому процесі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Environmental education in the school by Judy A. Braus, David Wood / Creating a Program that Works!. – Peace Corps Information Collection and Exchange August 1993 M0044. – 514 p.
2. Lipman M. The reflective model of educational practice / M. Lipman // Thinking in Education. Cambridge, 1991. P. 7-25.
3. Драйден Г., Вое Дж. Революція в обученні. Научить мир учиться по-новому / Г. Драйден, Дж. Вое. – М.: ПАРВИНЭ, 2003. – 368 с.
4. Критичне мислення : навчальний посібник / О. В. Тягло. – Харків : Видавнича група «Основа»: «Триада +», 2008. – 192с.
5. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К.: ТОВ

«Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.

6. Пауль Р. У. Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире / R. Paul – [edited by A. J. F. Binker]. – Center for Critical Thinking and Moral Critique Sonoma State University, 1990. – 575 p.

7. Сисоева С. О. Основы педагогической творчости учителя / С. О. Сисоева: Навч. посіб. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.

8. Сухомлинский В. А. Интерес к учению – важный стимул учебной деятельности учащихся // Советская педагогика. – 1952. – С. 34-40.

9. Сухомлинский В. А. Учить учиться // Изб. произв. В 5 т. – Т. 5. – К. : Радянська школа, 1980. – С. 450-460.

10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибр. тв. в 5-ти томах. Т. 1. – К. : «Рад. школа», 1976. – С. 55-206.

11. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1988. – 220 с.

12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Школа радості / Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 3. – С. 9-278.

13. Терно С. О. Світ критичного мислення: образ та мімікрія / С. О. Терно // Історія в сучасній школі. – 2012. – № 7–8. – С. 27-39.

14. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський: Навч. посіб. для студ. вищ.навч.закл. / Укл. В. П. Кравець, О. І. Мешко. – К. : Грамота, 2008. – 768 с.

15. Шамова Т. И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе / Т. И. Шамова, Т. М. Давыденко. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2001. – 384 с.

REFERENCES

1. Environmental education in the school (1993) by Judy A. Braus, David Wood / Creating a Program that Works!. – Peace Corps Information Collection and Exchange M0044.
2. Lipman, M. (1991). *The reflective model of educational practice*. [Thinking in Education]. Cambridge.
3. Draiden, H., Voe Dzh. (2003). *Revoliutsiia v obuchenii*. *Nauchyt myr uchytisia po-novomu*. [Revolution in learning. To teach the world to learn in a new way]. Moskow PARVYNE.
4. Tyaglo, O. (2008). *Krytychne myslennia: navchalnyi posibnyk*. [Critical Thinking: Textbook]. Kharkiv : Publishing group «Osnova»: «Triada +».
5. *Nova ukrainska shkola (2017): poradnyk dlia vchytelia*. [New Ukrainian School: Teacher Advisor]. Kyiv. TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady».
6. Paul, R. U. (1990). *Krytycheskoe mishlenye: Chto neobkhodimo kazhdomu dlia vizhyvaniia v bistro meniaiushchemsia myre*. [Critical thinking: What everyone needs to survive in a rapidly changing world]. Center for Critical Thinking and Moral Critique Sonoma State University.

7. Sysoieva, S. O. (1994). *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti vchytelia*. [Basis of Teacher's Creative Work]. Kyiv. ISDOU.

8. Sukhomlynskyi, V. A. (1952). *Interes k ucheniyu – vazhnyi stymul uchebnoi deiatelnosti uhashchykhstia*. [Interest in teaching is an important stimulus for student learning activities]. Sovetskaia pedahohyka.

9. Sukhomlynskyi V. A. (1980, V. 5) *Uchyt uchytisia*. [Learning to learn]. K. : Radianska shkola.

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti*. [Problems of education of a fully developed personality]. Kyiv. «Rad. shkola».

11. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sertse viddaiu ditiam*. [I give my heart to the children]. Kyiv. Rad. shkola.

12. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sertse viddaiu ditiam. Shkola radosti*. [I give my heart to the children. School of joy]. Kyiv. Rad. shkola.

13. Terno, S. O. (2012). *Svit krytychnoho myslennia: obraz ta mimikriia*. [The World of Critical Thinking: Image and Mimicry]. Istoriia v suchasni shkoli.

14. *Khrestomatiia z ukrainskoi klasychnoi pedahohiky (2008): K. Ushynskyi, S. Rusova, A. Makarenko, H. Vashchenko, V. Sukhomlynskyi: Navch. posib. dlia stud. vyshch.navch.zakl.* [Textbooks on Ukrainian classical pedagogy]. Kyiv. Hramota.

15. Shamova, T. Y. (2001). *Upravlenye obrazovatelnim protsessom v adaptivnoi shkole*. [Management of the educational process in adaptive school]. Moscow. Tsentr «Pedahohycheskyi poysk».

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

НІКІТІНА Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: навчальна діяльність молодших школярів, модернізація початкової освіти, математична компетентність молодших школярів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

NIKITINA Olena Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher of the Department of Methods of Preschool and Elementary Education of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: educational activity of junior pupils, modernization of elementary education, mathematical competence of junior schoolchildren.

*Дата надходження рукопису 09. 09. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул*

УДК: 378.147

АНДРОСОВА Наталя Миколаївна – викладач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, e-mail: nandrosovann@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ШЛЯХОМ ВИВЧЕННЯ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У 2018 році вперше затверджено професійний стандарт вчителя початкових класів, де зазначено функції вчителя та вимоги до кандидатів, що планують обрати означену професію. Стандартизація вимог до професійних навичок вчителя початкових класів спростила та зробила прозорою систему атестації та відповідності педагогів займаним посадам. Також для майбутніх вчителів уже під час навчання є орієнтир, що спонукає опанувати відповідні компетентності та усвідомлювати свою конкурентоспроможність на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стандартизації та введення певних критеріїв щодо оцінювання діяльності вчителя вивчали науковці ХХ та ХХІ століть. Л. Пуховська, Я. Бондарчук, О. Мархева, О. Огієнко, Н. Подопрігора,

М. Кривоніс, Л. Хомич, та інші. Поряд із питанням стандартизації автори В. Олійник, Н. Муқан, З. Ковальчук, В. Вишківська досліджували питання оптимізації праці педагога та формулювання системи технологічних, соціальних професійних вимог. аналізували документальну базу державних змін у системі розробки вимог до підвищення кваліфікації та підготовки педагогічних кадрів в Україні. Л. Поліщук досліджує й порівнює професійну підготовку вчителів початкової школи Англії в умовах євроінтеграції і наводить серед структурних компонентів підготовки вчителя цільовий, концептуальний, змістовий, процесуальний і результативний [3]. М. Кривоніс аналізує американську освітню реформу та роль атестації вчителів у вдосконаленні викладання у школах [1]. Дослідниця досвіду США Н. Муқан також доводить, що професійний розвиток є

необхідним для вчителя, адже забезпечує високоякісне навчання учнів та сприяє досягненню високих показників працевлаштування випускників [2]. Педагоги минулого століття Я. Чепіга, А. Макаренко, В. Сухомлинський приділяли питанню професійної відповідності вчителя чимало уваги. Їх твори наполегливо розгортають значення самовдосконалення вчителем, його чутливість до прояву людських переживань, людяність, високу культуру та грамотність, як основні стандарти, хоча цей термін і не використовували.

Мета статті. Розкрити потенціал спадщини В. О. Сухомлинського у досягненні встановлених державою стандартів щодо підготовки вчителя початкової школи, ознайомити з досвідом такої роботи на факультеті педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Навести приклади інтерактивних вправ, дебатів, творчих завдань, дослідницької роботи та порівняльного аналізу, які виконують студенти під час перебування на практиці та під час вивчення педагогічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний підхід до виконання професійних обов'язків у будь-якій галузі діяльності передбачає чітке окреслення обсягу змісту, характеристики рівня його засвоєння, що задає державну норму.

Згідно професійного стандарту вчителя початкових класів до переліку трудових функцій належать:

- 1) планування і здійснення освітнього процесу (код А);
- 2) забезпечення і підтримка навчання, виховання і розвитку учнів в освітньому середовищі та родині (код Б);
- 3) створення освітнього середовища (код В);
- 4) рефлексія та професійний саморозвиток (код Г);
- 5) проведення педагогічних досліджень (код Д);
- 6) надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів закладу загальної середньої освіти (код Є);
- 7) узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті (код Ж);
- 8) оцінювання результатів роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти (код З) [4].

Отже, по кожному пункту чітко приписані професійні компетентності, знання, уміння та навички. Наприклад, до першої трудової

функції зазначено здатність вивчати, аналізувати та застосовувати під час планування освітнього процесу професійну літературу, подану в паперовій та електронній формах. Студенти факультету педагогіки та психології ЦДПУ під час практики «Перші дні дитини в школі» та виробничих практик мають завдання ознайомитися із творами В. О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» та «Сто порад вчителю» з метою порівняння підходів до організації підготовки до школи майбутніх першокласників, дослідити, як організувалося навчання й розвиток дітей у «кімнаті казки» та «школі під голубим небом», які фактори були вирішальними на думку педагога для залучення дітей до творчої діяльності. Також це сприятиме формуванню в майбутніх учителів умінь та навичок прогнозувати можливі відхилення від мети у процесі навчання учнів класу / окремого учня (код А5У4), здійснювати процес навчання учнів відповідно до психолого-педагогічних закономірностей формування умінь і навичок, розвитку пізнавальних потреб і можливостей учнів (код А6У5), вивченню сучасного стану розв'язання проблем (Д1У2), дослідженню педагогічної практики з питань розв'язання певної проблеми (код Д1У3).

Щодо реалізації третьої трудової функції, а саме такої компетентності, як здатність визначати мету і завдання освітнього процесу, коригувати його шляхом зіставлення проміжних результатів із запланованими (код Б132), студенти працюють інтерактивно у ротаційних трійках і визначають виховний потенціал запропонованих оповідань В. О. Сухомлинського. Кожна трійка спочатку доходить згоди стосовно напрямку виховання, який ширше представлений у творі, потім, переходячи у наступну трійку, повідомляють групове рішення, далі група-трійка продумує детально якості, які можна формувати за допомогою роботи з дітьми над оповіданням; потім знову перехід і завдання сформулювати мету виховного заходу або уроку, де передбачити розвивальну, освітню та виховну значимість твору.

Великий потенціал для формування у вчителя компетентності щодо здатності до створення безпечних та психологічно комфортних умов освітнього процесу (код В1) є розділ II «Роки дитинства» твору «Серце віддаю дітям» [5, с. 179, 284, 300]. Зі студентами з цього питання організовуються дебати, де мова йде про роль вчителя як взірця справедливості, про роль оцінки для учня початкових класів, про фантазію як ресурс для розвитку дитини. Під дебатами ми розуміємо «спеціально організований, чітко структурований публічний обмін думками між

двома сторонами з актуальної теми, спрямований на переконання у своїй правоті третьої сторони, а не одне одного» [6, с. 27].

Актуальною на сьогодні є тенденція до відміни бального та символічного оцінювання у перших і частково других класах, та з окремих предметів взагалі, тому дискусія триває запекла, адже самі студенти мають інший шкільний досвід. Слова Сухомлинського щодо обережності користуванням таким інструментом, як оцінка, вже у той час була прогресивною, а зараз сприймається як пророкування.

Для обговорення використовуються деякі фрази педагога, наприклад: «Якщо головний вихователь лише навчає, як виховувати, але безпосередньо не спілкується з дітьми, він перестає бути вихователем...Я заздрив класним керівникам: вони завжди з дітьми» [5, с. 39–40]; питання щодо особи вчителя і його можливих проявів настрою: «Виховання – то є насамперед постійне духовне спілкування вчителя з учнями» [5, с. 39]; що робити з фантазією дитини, коли вона «ламає» запланований вчителем хід уроку: «Музика – уява – казка – творчість – такою є доріжка, йдучи по якій дитина розвиває свої духовні сили» [5, с. 131].тощо.

Для оволодіння знаннями про форми роботи вчителя з батьками (код Б831) пропонуємо студентам вивчити досвід великого педагога зі статті «Батьки моїх вихованців» [5, с. 58–74] і написати есе щодо подальшої роботи із батьками згаданих дітей та можливих варіантів їх навчання й розвитку. Майбутні вчителі обмінюються роботами й записують питання, які виникають до автора. Потім організується діалог і спільно вирішується, яка форма із батьками краща і які фактори впливають на її вибір.

Щороку університет і факультет зокрема проводять студентську науково-практичну конференцію присвячену спадщині В. О. Сухомлинського. Щороку кращі студенти мають змогу відвідати школу і музей у Павлиші, познайомитися зі справжніми, описаними автором, кабінетами та майданчиками, доторкнутися та зануритися у рукописи директора Павлиської школи, порівняти його методичний аналіз відвіданих уроків, звернути увагу на коректні зауваження молодим вчителям, їх виваженість та професійність. Маючи такі враження, студенти усвідомлено беруться до написання наукових досліджень, отримують знання про педагогічне оцінювання, засоби і методи оцінювання діяльності вчителя (код З231).

Дещо новою є означена така трудова функція, як «Рефлексія та професійний саморозвиток» (код Г), адже раніше це було

прерогативою свідомих вчителів. Тут виділяється як індивідуальна здатність до визначення сильних і слабких сторін власної діяльності (код Г1), так і аналізу власної професійної діяльності щодо реалізації цілей і завдань закладу освіти (код Г2). Саме для залучення студентів до формування таких компетентностей пропонуємо виписати із творів В. О. Сухомлинського по п'ять думок щодо праці вчителя і спробувати уявити себе у ситуації, де описаний вислів буде доречним. Наступним кроком є завдання об'єднати думки для спільної діяльності уявного навчального закладу. Поміркувати, що зможе кожен зробити для його прогресу, які особисті риси можна використовувати частіше, хто яку посаду може зайняти відповідно до концепції школи, яку уявили. Студенти працюють у групах, домовляються, рефлексують та усвідомлюють потребу у саморозвитку (код Г5).

Для першокурсників, які навчаються лише місяць, на факультеті заведена традиція щодо залучення їх до участі у конкурсі інсценізації казок, оповідань Василя Сухомлинського. Це згуртовує групи студентів та призводить до формування у них здатності брати участь у роботі творчих груп (а в майбутньому), методичних об'єднань вчителів початкових класів (код Г7). Спільно обираючи твір, інтерпретуючи його на власний розсуд, розподіляючи ролі, плануючи костюми, декорації, музичний супровід, студенти факультету педагогіки та психології набувають досвіду організації виховних заходів, вчать вирішувати конфлікти та творчі непорозуміння, набувають умінь креативно мислити (бути готовим змінюватися й відмовлятися від стереотипів) (код Г9У10), розширювати власну духовну сферу, кругозір, естетичні та етичні потреби (код Г9У7).

Готуються студенти і до оволодіння такою трудовою навичкою, як «Надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціальної адаптації учнів початкових класів закладу загальної середньої освіти» (код Є). Перебуваючи на практиці, вони спостерігають за адаптацією дітей до навчання у школі, виявляють причини, за потреби, спілкуються з вчителями та батьками, проводять певні тестування та на кінець практики оформлюють «поради батькам та вчителям щодо вирішення проблеми не адаптованості дитини». На підсумковій конференції з педагогічної практики студенти виступають із доповідями, відповідно отримуючи знання (код А533) та уміння і навички (код Є1У3).

Результати практики студенти оприлюднюють на сайті університету, у

соціальних мережах та виступають на методичних об'єднаннях учителів. Творчість та креативність вибору форми презентації оцінюється окремими балами, що стимулює студентів і формує здатність до поширення власного педагогічного досвіду шляхом участі у методичних заходах різних рівнів (шкільного, районного, міського, обласного, всеукраїнського), презентації в засобах масової інформації (педагогічній пресі, на освітніх платформах) (код Ж2).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Спадщина В. О. Сухомлинського має великий потенціал для реалізації тих трудових функцій, що передбачені професійним стандартом вчителя початкових класів. Вважаємо за потрібне використовувати тексти творів Василя Сухомлинського для формування аналітичних та творчих здібностей студентів, унаочнювати теоретичні питання педагогіки, психології та методики прикладами описаних ситуацій спілкування з батьками, дітьми, колегами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кривоніс М. Сертифікація вчителів США як засіб удосконалення якості професійної освіти / Марина Кривоніс // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2012. – № 6. – С. 242–248.
2. Мукан Н. Аналіз стандартів професійного розвитку вчителів американських загальноосвітніх шкіл / Н. Мукан, К. Істоміна // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 2–3. – С. 113–119.
3. Поліщук Л. П. Особливості професійної підготовки вчителів початкової школи Англії. / Л. П. Поліщук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2009. – Вип. 27. – С. 336–339.
4. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» – Наказ Міністерства соціальної політики України. – 10.08.2018. – № 1143.
5. Сухомлинський В. Серце відаю дітям (нове прочитання) / Василь Сухомлинський – Харків: Акта, 2012. – 538 с.
6. Шнайдер А. Навчання через дебати: різноманіття поглядів: адаптований переклад з англ. / Альфред Шнайдер, Максвел Шнурер; за заг. Ред. О. І. Пометун; пер.: Г. Гупан, Т. Клекота – К., БФ «Вчителі за демократію та партнерство», 2009. – 320 с.

REFERENCES

1. Kryvonis, M. (2012). *Sertyfikaciya vchyteliv SShA yak zasib udoskonalennya yakosti profesijnoyi osvity*. [Certification of US Teachers as a Tool for Improving Professional Education]. Lviv.
2. Mukan, N., K. Istomina (2013). *Analiz standartiv profesijnogo rozvytku vchyteliv amerykanskyyh zagalnoosvitnix shkil*. [Analysis of the standards for the professional development of teachers of American comprehensive schools]. Porivnyalno-pedagogichni studiyi.
3. Polishhuk, L. P. (2009). *Osoblyvosti profesijnoyi pidgotovky vchyteliv pochatkovoyi shkoly Angliyi*. *Naukovi zapysky Vinnyczkogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. Kocyubynskogo*. [Features of vocational training for elementary school teachers in England]. Seriya : Pedagogika i psykholohiya. Vinnytsya.
4. *Profesijnyj standart «Vchytel pochatkovyyh klasiv zakladu zagalnoyi serednoyi osvity»* (2018, 08.10) – Nakaz Ministerstva socialnoyi polityky` Ukrainy, № 1143.
5. Suxomlynskyj, V. (2012). *Serce viddayu dityam (nove prochyttannya)*. [I give my heart to children (new reading)]. Xarkiv: Akta.
6. Shnajder, A. (2009). *Navchannya cherez debaty: riznomanitya poglyadiiv*. [I give my heart to children (new reading)]. Kyiv: BF «Vchyteli za demokratiyu ta partnerstvo».

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

АНДРОСОВА Наталя Миколаївна – викладач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дидактичні умови поєднання методів навчання, інтерактивні методи навчання, діяльнісний підхід в освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ANDROSOVA Natalya Mykolayivna – Lecturer of Department of Pedagogy of Preschool and Primary Education of the Volodymyr Vynnychenko Centralurainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: didactic conditions of combination of verbal methods of teaching, interactive methods of teaching activity approach in education.

Дата надходження рукопису 22. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий

УДК: 371 (477)

БОРИСПОЛЕЦЬ Олена Михайлівна –
учитель I категорії, вчитель початкових класів Української
СЗОШ I-III ступенів №1, Обухівського району, Київської області
e-mail: olenaboryspolets@gmail.com

ПРУС Галина Іванівна –
учитель I категорії, вчитель початкових класів Української
СЗОШ I-III ступенів №1, Обухівського району, Київської області
e-mail: prusgalina@i.ua

ЯРМАК Олена Вікторівна –
вчитель-методист, учитель початкових класів
Української СЗОШ I-III ступенів №1, Обухівського району, Київської області
e-mail: lenchikyar@ukr.net

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗДОБУТКІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Метою Нової української школи постає формування особистості, здатної свідомо будувати своє майбутнє, брати на себе відповідальність за своє життя, життя своїх близьких, суспільства в цілому.

Сучасна школа побудована на методах розвивального навчання й робить багато, щоб підготувати творчу, мислячу людину. Тому виховання активної життєвої позиції особистості міцно пов'язане з формуванням її мислення, розвитком та удосконаленням розумової діяльності.

У «Законі про освіту» прописані ключові вміння, спільні для усіх компетентностей, – критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Перед учителями стоїть зараз завдання розвивати дитину, учня як творчу особистість. Ми маємо в Україні величезну спадщину В. О. Сухомлинського. Багаторічне вивчення та запровадження в початковій школі його досвіду свідчить, про те, що філософія Нової української школи має дуже багато спільного із філософією великого педагога. Тож виникає потреба проаналізувати педагогічну спадщину Василя Сухомлинського та осмислити його авторські педагогічні ідеї крізь призму розвитку творчої особистості.

Мета статті – розкрити авторське освітнє середовище, створене Василем Олександровичем Сухомлинським, у Павлівській школі, крізь призму розвитку творчої особистості та показати актуальність і ефективність використання його педагогічних ідей у Новій українській школі.

Виклад основного матеріалу. У наш час розвиток суспільства відбувається дуже інтенсивно, а навчання, виховання й розвиток дитини йшли досить різними шляхами – від заучування і бездумного відтворювання до вільного виховання особистості. Погляди одних педагогів кардинально відрізнялися від

поглядів інших, це сприяло створенню чогось якісно нового. Тому в сучасному суспільстві значно швидше розвивається наше молоде покоління – діти. Довгі роки виникала потреба творчих, ініціативних особистостей. Вона пронизана багатьма аспектами: починаючи від творчого розвитку уяви до творчості у звичайних буденних справах. Творчі здобутки спонукають людину, а особливо дитину до творчого мислення. А це є доволі активний процес, котрий дає учням можливість порівнювати протилежні точки зору, відкривати певні твердження, контролювати інформацію, висувати нові ідеї.

Що ж таке творчі здібності? За словами німецько-американського філософа, соціолога і психолога Еріха Фромма, «це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового й здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду.» Ці психологічні особливості є індивідуальними для кожної людини. Пам'ять, увага, уява, образне, логічне мислення, здатність зосередитись та інше – це все разом напрямку впливає на творчі здібності людини.

Творче мислення має велике значення для розвитку дітей, тому що у майбутньому така людина зможе самостійно вирішувати найскладніші питання, самореалізовуватися в дорослому житті. Щоб досконало розвивати творчість дитини, вчитель повинен бути не тільки гарним педагогом, а й психологом; повинен мати теоретичну підготовку в аспектах психології творчості та вдало використовувати її на практиці.

Американський психолог Джо Пол Гілфорд вважає, що головною особливістю творчих здібностей є можливість знаходження багатьох різноманітних ідей з одного джерела інформації. Він вважав, що основними показниками творчого мислення людини є швидкість – здатність висловлювати максимальну кількість ідей; точність – здатність поліпшувати чи надавати

завершеного вигляду своїм ідеям; гнучкість – здатність висловлювати широку розмаїтість ідей; оригінальність – здатність породжувати нові нестандартні ідеї.

Згадана тема цікавила багатьох педагогів. Пошук ефективних шляхів формування інтелектуальних умінь молодшого школяра спонукає до ґрунтовного історико-педагогічного аналізу, осмислення й творчого використання спадщини прогресивних педагогів минулого. Одним із них був відомий український педагог Василь Олександрович Сухомлинський, сторіччя якого ми відзначаємо. Уся його діяльність пронизана любов'ю до дітей, до способу їхнього мислення. Ідею творчого розвитку дитячої особистості він розглядав майже у всіх своїх творах, таких як «Серце віддаю дітям», «Як виховати справжню людину», «Духовний світ школяра», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Методика виховання колективу», «Павлиська середня школа» та багато інших.

Василь Олександрович Сухомлинський писав: «Мислення – це дискретна робота мозку: мозок вмить відключається від однієї думки і переключається на іншу, потім знову повертається до першої» [2, с. 89]. Він вважав, що ця особливість мозку і є механізмом мислення.

Аналізуючи праці видатного педагога, можемо помітити, що він не тільки вказує на важливість формування інтелектуальних умінь у молодших школярів, а й обґрунтовує психологічні та психофізіологічні основи вирішення цієї проблеми. В. О. Сухомлинський пише: «Дитина мислить... Це означає, що відповідна група нейронів кори півкуль її мозку сприймає образи (картини, предмети, явища, слова) навколишнього світу і через найтонші нервові клітини – як через канали зв'язку – ідуть сигнали. Нейрони «обробляють» цю інформацію, систематизують її, групують, зіставляють, порівнюють, а нова інформація в цей час надходить, її потрібно знову і знову сприймати, «обробляти» [3, с. 33–34].

Одне з найважливіших завдань активного навчання полягає у зміні форм навчання на уроках. Організація такого процесу навчання на уроках ефективно впливає на формування творчих здібностей учнів. Сучасний вчитель повинен використовувати такі методи навчання, які переважно базуються на інтерактивних вправах. У своїх працях В. О. Сухомлинський визначив засоби творчого розвитку дитини. Природу він розглядав як один із таких засобів, що розвиває мислення та фантазію і спонукає учня до творчості [2; с. 3].

Вивчаючи досвід, читаючи мудрі поради видатного педагога, ми зрозуміли, що інтегративні вправи допомагають розвивати творчу особистість дитини. Тому ми їх використовуємо на своїх уроках. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського знаходимо багато інших порад для розвитку творчої особистості. Зокрема В. О. Сухомлинський писав: «У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі можливості особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уяви, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові до знань» [2, с. 95].

Діяльність з молодшими школярами показала, що гра дитини – це не просто згадка про пережите минуле, а й творче відтворення дитячих вражень, комбінування їх і побудова з них нової дійсності, що відповідає запитам та потребам самої дитини. Під час гри формуються не тільки вміння і навички дитини спілкуватися, а й складаються позитивні стосунки між учнями та вчителем. Гра суттєво впливає на розвиток емоційно-вольової сфери школярів, стимулює їхню внутрішню пізнавальну активність. Така діяльність дітей прослідковується в таких іграх: «Математичний експрес», «Літературна вікторина», «Музична мозаїка», «Мовні батли» і т.п.

Досвід В. Сухомлинського надихнув нас на підбір творчих завдань які б зацікавили дитину, надихнули її на пошук. Це може бути написання вірша, казки, виготовлення аплікації, моделі, малюнка. За допомогою таких завдань у дітей розвивається увага, образне мислення. Зокрема В. О. Сухомлинський робив висновки з свого практичного досвіду, що «переключення думки, яке є суттю мислення, можливе лише тоді, коли перед дитиною або наочний, реальний образ, або настільки яскраво створений словесний образ, що дитина ніби бачить, чує, відчуває те, про що розповідають (ось чому діти так люблять казки)» [4, с. 32]. Видатний педагог неодноразово підкреслював, що знання мають засвоюватися під час активного, самостійного виконання учнями мислительних операцій – порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення та конкретизації: «Я ставив мету: зафіксувати у свідомості дітей яскраві картини дійсності, домагався того, щоб процеси мислення протікали на основі живих, образних уявлень...» [5, с. 64]. Він глибоко переконаний, що «без емоційного підйому неможливий нормальний розвиток клітин мозку», а найважливіше те, що «емоційна насиченість процесу навчання, особливо

сприйняття навколишнього світу, – це вимога, висунута законами розвитку дитячого мислення» [4, с. 43].

Педагогічна творча діяльність Василя Олександровича переконала нас, що в ранньому шкільному віці створення казок є одним із засобів розвитку пізнавального інтересу. Так педагог зробив висновок: «Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення й дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови» [5, с.176–177].

Користуючись його порадами, ми маємо можливість створити навчальну ситуацію яка спонукає дитину творчо мислити. Працюючи на уроках української мови, та читання за підручниками Кальчук М. І., діти вже з 1 класу навчаються складати власні казки на основі завдань: продовжи, зміни зміст, придумай власну кінцівку та інші. Також розвиває творчі можливості дітей, навчає створювати словесний образ, щоб дитина начебто чула й бачила ці букви, робота з такими казками: «Пригоди голосних букв на лісовій галявині», «Дружба голосних і приголосних», «Пригоди на словотворчій галявині» і т.п.

Зустріч на казковій галявині букв

Одного дня зустрілися дві великі букви *I*. Чомусь почали сперечатися, хто з них красивіша. Одна *I* говорить, що в неї красивіший хвостик, а друга *I* говорить, що в неї красивіший гачечок. Так вони довго сперечалися. Аж раптом біжить їжачок, несе різні ягідки на спинці для своїх діток. Почув, як сваряться букви. Замислився. А потім зняв зі спинки дві вишеньки та подарував одній букві *I*. Одягла вона ягідки на голівку. Зраділи букви, що вони такі красиві, але й водночас відрізняються. З тих пір *I* та *İ* стали справжніми друзями.

*Борисполець
Марина, 1 клас*

Робота з казками продовжується у творчій діяльності дітей – інсценізації казки. Практика показала, що у такій діяльності діти стають активними, зацікавленими, розкривають свої індивідуальні можливості, проявляють креативність. (Так проходить робота на уроках читання у 1 класі за підручниками М. І. Кальчук.) Діти «оживлюють» букви, домальовують, перетворюють їх на фантастичних істот і придумують з ними казки, таким чином запам'ятовуючи нові букви. Тут стає дітям у пригоді малювання. «Процес навчання письма й читання буде легким, якщо грамота стане для дітей яскравим, захоплюючим шматком життя, сповненим яскравими образами, звуками,

мелодіями. Те, що дитина повинна запам'ятати, насамперед має бути цікавим. Навчання грамоти треба тісно пов'язувати з малюванням» [3, с. 79] Спостерігаючи за молодшими школярами, В. О. Сухомлинський помічав і враховував особливості їхнього розвитку. Він писав: «Перш ніж навчитися глибоко проникати в сутність причино-наслідкових зв'язків явищ навколишнього світу, людина повинна пройти в дитинстві період мислительних вправ. Ці вправи являють собою бачення предметів і явищ; дитина баче живий образ, потім уявляє, створює цей образ в своїй уяві. «Фантастичний образ казки сприймається, осмислюється дитиною і створюється нею самою як яскрава реальність. Створення фантастичних образів – це найкращий ґрунт, на якому розвиваються буйні паростки думки». [4, с.42]. Під час великого емоційного сприйняття мислення дитини стає повноцінним, а запам'ятовування відбувається найбільш інтенсивно. І у 2-4 класах діти складають власні мовні казки на вивчені правила.

Як Королева-Мова в королівстві порядок наводила

Жила собі Королева-Мова. Було в неї безліч підданих-слів. Керувати та видозмінювати усіма цими словами допомагали їй чотири помічники: Префікс, Корінь, Суфікс та Закінчення. Проте не ладнали між собою помічники, і через це у королівстві панував безлад.

Розгнівалася Королева-Мова на своїх помічників Вона чарами перетворила їх на коштовні перлини. Взяла Мова золоту нитку-Основу і зробила собі намисто із цих перлин, відвівши кожній з них своє місце.

З того часу запанував лад у Королівстві-Мови. Усі частини слова, об'єднані основою, завжди знаходили своє місце. Тоді могли змінювати слова і при цьому не сваритися.

Брусняк Валерія, 3 клас

Одним із принципів Нової української школи є « визнання цінності дитинства, визнання того, що кожна дитина має право на навчання через гру, через вихід за межі класу». Цей принцип має відображення в педагогічній діяльності Василя Сухомлинського. Він проводив уроки під відкритим небом і вважав природу одним із засобів, що «розвиває мислення та фантазію і спонукає дитину до творчості» [2; с. 3]. Організуючи роботу з дітьми, учений передусім піклувався про розвиток їхнього мислення і мовлення, для чого використовував красу навколишнього світу: серед природи, багатой на живі образи, легше думати, краще фантазувати, швидше добирати слова з найтоншими відтінками. «Я прагнув, щоб перш ніж розгорнути книжку, по

складах прочитати перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої у світі книги – книги природи» [7, с. 33]. Такі уроки серед природи у «школі радості» збагачували, поглиблювали знання учнів, розширювали їх кругозір.

Ми, як вчителі-практики, використовуємо досвід і поради Василя Сухомлинського на своїх уроках, готуємо необхідну психологічну основу для формування дієвих знань. Навчаючись за підручниками інтегрованого курсу «Навколишній світ» (автор Т.О.Пушкарьова) діти з великим задоволенням виконують цікаві завдання «домалой метелика», «придумай свій орнамент для вишиванки», « продовж оповідання» і т. п. Такі завдання сприяють розвитку творчих здібностей дитини. Проводячи інтегровані уроки серед природи, ми разом з дітьми спостерігаємо за змінами в навколишньому світі, обговорюємо їх, добираємо образні вислови і порівняння. А повернувшись до класу, діти відтворюють свої спостереження у творах і казках.

Життя маленької Насінинки

Жила колись на світі маленька Насінинка. Вона грілась на сонечку, вмивалася дощиком, танцювала з вітерцем. А ще Насінинка любила мандрувати. Вона побувала і в Америці, і в Африці, а якось дісталась і до Австралії.

Насінинка бачила, що навкруги є і дерева, і кущі, і квіти, а сама чомусь вона не росте. І тоді їй теж захотілося стати великою та гарною.

Спочатку насінинка зарилась у пісок, бо вона бачила, як ростуть рослини в пустелі. Але їй було там дуже погано. Насінинку покидали сили. Тоді з'явилась дівчинка з лопатою і врятувала маленьку.

Далі потрапила Насінинка в глину. Глина була важкою і в'язкою. Знову маленьку Насінинку покидали сили...Прийшли люди , відкопали її. Засумувала Насінинка, вона не знала, що їй робити далі.

Раптом піднявся сильний вітер і пішов рясний дощик.. Ожила насінинка. Вітер підхопив маленьку і заніс у найкращий ґрунт на світі. Тут вона залишилася зимувати. У ґрунті була волога, перегній, мінеральні солі. Якраз те, що потрібно для росту рослини.

Минав час. Маленька Насінинка відчувала, що змінюється з кожним днем.

Нарешті настала весна. І з маленької Насінинки виросла гарна червона квіточка. Вона дарувала всім радість і надію.

Мрії здійснюються!!!

Плахотнюк Дарина, 3 клас.

На уроках літературного читання у 2-4 класах за підручниками «Літературне читання» і «Я люблю читати» О.Я. Савченко , діти

читаючи цікаві поетичні твори, описи природи навчаються писати власні вірші та продовжувати історії.

Бабине літо

В кінці вересня чи на початку жовтня, коли горять полум'ям калини, починається бабине літо.

Яскраве сонечко ласкає землю своїм теплим промінням. Над головою бездонна синь неба, а під ногами зелений килим. Теплий вітерець ледь гойдає віти сонних дерев. Вони стоять і насолоджуються останнім теплом. Осінні квіти збагачують все навкруги своїм ароматом і красою. У повітрі літає павутиння, мов сиве волосся тієї бабусі, що приносить нам бабине літо. Це павутиння прикрашають краплинки роси. Вони нагадують діаманти, які переливаються на сонці.

Я люблю бабине літо!

Автор: Волокітина Дарія, 3 клас

Виконання практичних та лабораторних робіт також спонукає до творчого мислення, змушує учня самостійно поринути у творчий процес, навчає учнів бути дослідниками. До самостійної ,творчої діяльності учнів належить і створення проектів. Спочатку в групах, у парах, а потім і самостійно. Цей метод орієнтований на творчу самореалізацію особистості, що розвивається в процесі навчання.

Успішність реалізації мети розвитку творчої особистості у великій мірі залежить від того, хто навчає та виховує, – від педагога. Ми переконані, якщо вчитель не розвиває свої творчі здібності, то навряд чи йому вдасться ефективно розвивати їх у своїх учнів. Творчий вчитель уже сам по собі спонукає дитину на розвиток та вдосконалення і сам захоплюється цим процесом. Василь Олександрович наголошував, що найкраща, найточніша методика дієва лише тоді, коли є жива індивідуальність педагога. Якщо у вчителя « горять очі» від улюбленої справи, тоді він зможе запалити іскорку і в очах своїх підопічних. А відтак запалає вогнище з творчих здобутків школярів ,котрі будуть навчатися з великим задоволенням ,тому що це цікаво!

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського містить цінні теоретичні та практичні поради, реалізація яких сприятиме ефективному вирішенню питання розвитку творчої особистості школярів з урахуванням психофізичних і психологічних особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку. Вона актуальна сучасному вчителю, щоб перетворити навчання в цікавий, захоплюючий процес пізнання, створюючи умови для розвитку творчих можливостей дітей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти [Інтернет-ресурс]. НУШ
2. Сухомлинський В. О. / Вибр. твори 5 т. – К.: Рад. школа., – 1976.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. К.; Рад.школа, – 1972. – 244 с.
4. Філософія [Електронний ресурс]: освіта: ua <http://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13030/>

REFERENCES

1. *State standard of the elementary education* [web-link]/NUS:
2. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Vibrani tvori*. [Selected works 5th book]. Kyiv.
3. Sukhomlynsky, V. O. (1972). *Serze viddau ditym*. [My heart I give to children]. Kyiv.
4. *Philosophy* [web-link]: Osvita.ua <http://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13030/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОРИСПОЛЕЦЬ Олена Михайлівна – учитель I категорії, вчитель початкових класів Української СЗОШ I-III ступенів №1, Обухівського району, Київської області.

Наукові інтереси: удосконалення інтегративних форм роботи під час навчання в початковій школі.

ПРУС Галина Іванівна – учитель I категорії, вчитель початкових класів Української СЗОШ I-III ступенів №1, Обухівського району, Київської області.

Наукові інтереси: удосконалення інтегративних форм роботи під час навчання в початковій школі.

ЯРМАК Олена Вікторівна – вчитель-методист, вчитель початкових класів Української СЗОШ I-III ступенів №1, Обухівського району, Київської області.

Наукові інтереси: удосконалення інтегративних форм роботи під час навчання в початковій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BORISPOLETS Olena Mykhailivna – the Teacher of I Category, the Teacher of Elementary Classes of Ukrainka Secondary school of general education I-III stages No.1, of Obukhiv district, Kyiv region.

Circle of scientific interests: the improvement of the integrative forms of work for while studying at the elementary school.

PRUS Galyna Ivanivna – the Teacher of I Category, the Teacher of Elementary Classes of Ukrainka Secondary school of general education I-III stages No.1, of Obukhiv district, Kyiv region.

Circle of scientific interests: the improvement of the integrative forms of work for while studying at the elementary school.

YARMAK Olena Victorivna – School-Methodologist, the Teacher of Elementary Classes of Ukrainka Secondary school of general education I-III stages No.1, of Obukhiv district, Kyiv region.

Circle of scientific interests: the improvement of the integrative forms of work for while studying at the elementary school.

*Дата надходження рукопису 12. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко*

УДК: 371 (477)

БІЛОХВОЩЕНКО Світлана Миколаївна – директор Української СЗОШ I-III ступенів № 1 із поглибленим вивченням окремих предметів
e-mail: pednauk@gmail.com

КАЛЬЧУК Марія Іванівна – заслужений учитель України, учитель-методист, учитель початкових класів Української СЗОШ I-III ступенів № 1
e-mail: mariya.kalchuk@gmail.com

МАХИНЯ Світлана Іванівна – учитель-методист, учитель початкових класів Української СЗОШ I-III ступенів № 1
e-mail: sveta.i.m@i.ua

**РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗДОБУТКІВ
ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Освіта в житті людства відіграє надзвичайно важливу роль. Саме життя «диктує» вимоги до людини, вимагаючи її постійного вдосконалення, оволодіння конкретними вміннями для досягнення успіху. XXI століття не стало винятком. У сучасному світі вже недостатньо мати знання, а важливо ще вміти комплексно розв'язувати проблеми, критично мислити, бути креативним тощо. Сьогодні вже на часі –

мета перейти від школи знань до школи компетентностей XXI століття – Нової української школи, яка працюватиме за новим Державним стандартом.

За словами авторів, «...його розроблено на теоретичному фундаменті класичної та сучасної педагогіки України, а також на основі аналізу впровадження провідних українських практик в освіті» [1, с. 1]. Маючи багаторічний досвід роботи в початковій школі, бачимо в Новій українській школі

осучаснену «Школу радості» видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського, 100-річчя від дня народження якого відзначає педагогічна громадськість. Багаторічне вивчення й запровадження в початковій школі досвіду великого Педагога свідчить, що філософія Нової української школи «сродна» з філософією педагогіки Сухомлинського. Професор Надія Калініченко також відзначає, що «...актуальність його авторських педагогічних ідей і практичного досвіду в контексті сучасної дійсності є потужним джерелом ідей для розбудови української освіти...., вчить новому філософському усвідомленню місії школи» [2, с. 78].

Тож виникає потреба проаналізувати педагогічну спадщину Василя Сухомлинського і осмислити його авторські педагогічні ідеї крізь призму реформування початкової школи.

Мета статті – розкрити авторське освітнє середовище в Павлівській школі, створене Василем Олександровичем Сухомлинським, крізь призму сучасного реформування початкової школи та показати актуальність і ефективність використання його педагогічних ідей у Новій українській школі.

Виклад основного матеріалу. Цілком логічно, що в Державному стандарті визначена роль та місія вчителя для успішного виконання поставлених завдань у вихованні сучасного, прогресивного, патріотичного покоління. Приступаючи до роботи директором школи, Василь Олександрович Сухомлинський усвідомлював особливу свою місію роботи в школі і був переконаний: «переді мною назавжди буде закрито шлях до серця дитини, якщо я не матиму з нею спільних інтересів, захоплені і прагнень» [3, с. 9], і тому зробив висновок, який важливо знати вчителю: «...справжня школа – це не тільки місце, де діти набувають знань і вмінь. ... справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» [3, с. 14]. Самовіддана педагогічна діяльність Василя Олександровича переконала, що вчитель початкових класів має «...величезну роль у житті дитини. Він повинен бути для дитини такою ж дорогою і рідною людиною, як мати» [3, с. 15].

Логічно виправдано, що реформування загальної середньої освіти розпочалося з початкової школи, тому що саме в ній закладаються всі основи у формуванні особистості. Такою була й думка Великого Педагога: «У дошкільному й молодшому шкільному віці формуються **характер, мислення, мова** людини [3, с. 15].

Аналізуючи філософію сучасного Державного стандарту початкової освіти та

філософію величезної педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського, в основі якої лежить утвердження людської гідності, усвідомлюємо, що вони мають дуже багато спільного. Подібними є й принципи, які лежать в їх основі, дотримання яких забезпечує гармонійний розвиток дитини. Наведемо окремі приклади з величезної спадщини павлівського Педагога-гуманіста відповідно до найважливіших принципів Державного стандарту початкової школи та покажемо його актуальні ідеї в сучасній шкільній практиці.

Визнання талановитості кожної дитини. Василь Олександрович не просто як директор, а як дослідник-практик переконався у винятковості значення впливу саме молодшого шкільного віку дитини на її подальший розвиток. Тому ще в далекому 1951 році прийняв до школи 6-річних дітей з метою «...добре взнати кожну дитину, глибоко вивчити індивідуальні особливості її сприймання, мислення і розумової праці. Перш ніж давати знання, треба навчити **думати, сприймати, спостерігати**» [3, с. 19]. Пророчі слова мудрого Педагога сьогодні збігаються з метою і завданнями навчання 6-7 річних дітей І циклу початкової школи в Новій українській школі.

Вікові особливості молодших школярів були орієнтиром для організації навчально-виховного процесу в «Школі радості» тому, що «... дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу. Так нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці та грі, в особистій творчості, в красі, що надихає її серце, в прагненні робити добро людям. Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – вірний шлях до серця дитини. Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали в ньому щось нове, щоб кожний наш крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи» [3, с. 32].

Василь Олександрович Сухомлинський, усвідомлюючи неповторність і талановитість кожної дитини, забезпечував у Павлівській школі умови для творчої праці дітей, в якій розкриваються здібності й обдаровання кожної особистості, та прагнув їх розвивати.

Для нас, учителів, яскравим прикладом у роботі з дітьми є найважливіша заповідь виховання великого Вчителя: «Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності. В наших школах не мусить бути нещасних дітей – дітей, душу яких гризе думка, що вони ні на що не здатні. Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил

дитини, що народжують бажання вчитися» [4, с. 283]. Тому для пробудження й розвитку здібностей дітей Педагог не оцінював їх, якщо дитина у своїй розумовій праці ПОКИ не досягла позитивних результатів; урізноманітнював і застосовував найефективніші форми й методи роботи. Так у казці він бачив можливість «роздмухувати вогник дитячої думки і мови» [3, с. 33]; в безпосередньому спілкуванні з природою – «поповнювати колодязь розумових сил і нервової енергії» [4, с. 213]; активно використовував самодіяльність учнів тощо.

У педагогічній спадщині Василя Сухомлинського була також одна з найважливіших проблем навчально-виховної роботи в початковій школі – піклування про навчання дітей з деякими відхиленнями від нормального розумового розвитку, яке сьогодні ми називаємо інклюзивним навчанням. Педагог піклувався про нормальне навчання таких дітей, щоб вони не відставали й не відчували себе приреченими на неповноцінність в інтелектуальному житті, та давав поради в роботі з такими дітьми.

Визнання цінності дитинства.

Мудрість філософії Сухомлинського, її гуманізм полягає в тому, що він вважав *«Дитинство – найважливішим періодом людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя...»* [3, с. 15]. І тому життя дітей у школі організовував відповідно до їх вікових особливостей. Сьогодні ми акцентуємо увагу на особливості навчання 6-7 річних дітей у початковій школі І циклу. А вже в ті далекі часи Василь Олександрович усвідомлював особливості навчання учнів 1-2 класів та завдання, які треба вирішити саме в цих класах, враховуючи вікові особливості дітей. Так читаємо: «Вже в 1-му й особливо в 2-му класах я прагнув...» [4, с. 206]. Відповідно Педагог створював у школі необхідні умови навчання й відпочинку дітей цього періоду: школярі навчалися в окремих приміщеннях, мали більші можливості виділяти часу на уроки серед природи тощо. Запроваджуючи в школі досвід Василя Олександровича Сухомлинського, ми поставили за мету також створити «Школу радості», а сучасна реформа початкової школи лише підтвердила правильність нашого вибору для забезпечення щасливого дитинства молодших школярів. Насамперед нами було усвідомлено, що казка і гра повинні зайняти особливе місце в кожному класі. Саме в ній Педагог бачив величезну силу: *«Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові до знань»* [3, с. 95]. Павлиська кімната казок надихнула усіх учителів початкових класів на створення

казкової зони з ляльковим театром, адже дитяче життя неможливе без казок. Тому казка в нашій школі «живе», вона стала не фрагментом роботи на уроках чи штучним прив'язуванням до нього, а системою роботи на всіх уроках: учні інсценізують авторські, народні, лінгвістичні казки, а на основі прочитаних складають власні, створюючи малюнки, міні-книжки, які ми оформляємо в класні альбоми («Улюблені народні казки», «Улюблені авторські казки», «Змінюємо казки» «Улюблені казки Василя Сухомлинського», «Наші авторські казки» тощо). Так діти вчать разом із казковими героями, вчать їх самих, оцінюють їх роботу, відтворюють зміст прочитаної чи складеної казки в театрі, який знаходиться поруч із партами, а однокласники перетворюються на глядачів театрального дійства. Відвідування справжнього театру в Києві стає лише підсиленням, відшліфуванням акторської майстерності, яку й не потрібно відпрацьовувати на спеціальних уроках.

Педагогічна спадщина видатного Педагога містить практичний досвід умілого поєднання гри із навчанням. Тому, коли постало питання полегшення навчання шестирічних дітей письма, він зробив висновок: «Я переконаний, що навчання грамоти, тісно пов'язане з малюванням, з грою, якраз і може стати одним з місточків, що з'єднують дошкільне виховання і навчання в школі» [3, с. 96]. Василь Олександрович залишив нам цінні поради зі своїх практичних спостережень щодо уроків читання й письма в 1 класі: «Досвід показав, що спершу в 1 класі не повинно бути «чистих» уроків читання, письма... Одноманітність швидко втомлює. Як тільки діти починали стомлюватись, я переходив до іншого виду роботи». Могутнім засобом урізноманітнення праці було малювання» [4, с. 151]. Педагог помічав, що «для більшості малюків літери – це малюнки» [4, с. 151]. Він разом із дітьми досліджував, що «крапелька роси на стеблинці трави – літера Р. – Незабаром вона скотиться на землю – літера О. А в цій крапельці вже горить сонячна іскорка – обводимо олівцем контури букви С» [4, с. 153], або просто брали стеблинку трави і з неї утворювали літеру. Процес навчання читання Василь Сухомлинський проводив не як «результат тривалих вправ зі звукового аналізу і синтезу, а свідомим відтворенням звукового, музичного образу, відповідного до зорового образу слова, щойно намальованого дітьми» [4, с. 151]. Він практично перевіряв наукове твердження про ефективність запам'ятовування образів у способі єдності зорового і звукового сприйняття букв, слів і робив висновок:

«легше запам'ятовується емоційне забарвлення образів» [4, с. 152].

Педагогічна практика підтвердила можливість успішної реалізації цих ідей та їх ефективність. Так у педагогічній технології Росток (науковий керівник – професор Т.О. Пушкарьова) шестирічні першокласники нашої школи вчать по-особливому читати й писати за авторською програмою інтегрованих курсів: «Навчання грамоти: читання» та «Навчання грамоти: письмо». Як мотивацію до навчання читати пропонуємо казку Ю.Ярмиша «Зайчаткова казочка» та проблемні ситуації, які спонукають учнів до вироблення вміння читати; вивчення букв відбувається через казку «Співуча галявина», на якій учні малюють букви, «оживлюють» їх, складають власні казки про них, «дружать» букви, читаючи з ними склади, а лише потім читають слова. (Для дітей, які вже читають, підбираємо українські народні казки, які можна для однокласників не лише читати, а й інсценізувати). Мотивацією до навчання писати є казка, складена вчителем, «Як звірята навчалися писати»; підготовкою до письма є система уроків з оволодіння потрібними навичками через штрихування казкових героїв і відшукування на них елементів літер; навчання письма букв проводиться групами за подібністю елементів букв і розпочинається із казкової сторінки (кольоропис), де учні «оживлюють» літери (перетворюючи їх на істот, предмети, явища, і навпаки: шукають букви у квітах, на листочках, у хмаринках тощо), складають казки про них, «вчать» казкових героїв писати. Завдання «Допоможи Зайчикові викласти літери з гілочок, камінчиків, квіточок», «Знайди предмети, у яких є вивчений звук» тощо успішно виконуються серед природи.

Отже, як бачимо, ідея Василя Олександровича про можливість навчання письма і читання шестирічних дітей через казку, малювання, проведення уроків серед природи практично успішно підтверджується й сьогодні.

Радість пізнання. Гармонійний розвиток дитини забезпечується радісним пізнанням навколишнього світу. Педагог-дослідник Сухомлинський ставив собі за мету «...домогтися того, щоб навчання було цікаве, різноманітне інтелектуальне життя, що проходитиме в світі казки, гри, краси, музики, фантазії, творчості. Хочеться, щоб діти були мандрівниками, відкривачами й творцями у цьому світі. Спостерігати, думати, розмірковувати, переживати радощі праці й пишатися створеним» [3, с. 102]. Саме тому Василь Олександрович свої уроки проводив поза межами класу, серед природи, де школярі могли спостерігати, досліджувати. Так,

наприклад, пов'язуючи навчання письма з малюванням, Учитель у Павлівській школі вів дітей «У «мандри» до джерела слова з альбомами й олівцями. Розташовувалися під схилою над ставком вербою» [4, с. 151]. Там вони, спостерігаючи за природою, відчували запахи трав і квітів, прислухаючись до ніжних звуків природи, усвідомлювали красу і відтінки певного слова, знайомилися з літерами. У Павлівській школі «мандрівки» до джерел живого слова були постійними. А результатом пробудження найяскравіших уявлень, почуттів, спогадів такого сприйняття слів став альбом «Наше рідне слово», виготовлений учнями. У цій творчій роботі Педагог помічав, що «ніхто не залишався байдужим до краси рідної мови» [4, с. 154].

Процес звичайного читання Василь Олександрович радив перетворювати в розумову роботу, щоб воно стало джерелом мислення. «Я поставив перед собою завдання вчити такого читання, щоб дитина, читаючи, думала» [3, с. 102]. Він вважав: «Завдання початкової школи – поступово привчити учнів переборювати труднощі не тільки в фізичній, а й в інтелектуальній праці» [3, с. 112]. Разом з тим Педагог з практичного досвіду застерігав: «Ні в якому разі не можна допускати, щоб усе давалося учням легко, щоб дитина не знала, що таке труднощі» [3, с. 112]. А це практично можливо, коли для учнів створена певна проблемна ситуація, дано завдання провести спостереження, дослідження, спробувати сили у відкритті нових знань тощо. Тому метою домашніх завдань (якщо відсутня група подовженого дня) може бути: продовжити розпочате дослідження, завершити чи вдосконалити творчу роботу, прочитати оповідання чи вивчити напам'ять вірш та ін.

Авторська педагогічна система Сухомлинського сприяла й **розвитку вільної особистості**. У Павлівській школі учні мали простір для власного вибору діяльності, а Вчитель майстерно створював умови для дитячого самовираження. Наприклад, складання розповідей серед природи ставало для учнів «джерелом думки і слова». У ній «Малюки складали оповідання, в яких відбився індивідуальний світ сприйняття і уявлень» [4, с. 205]. Педагог вважав: «Складання мініатюрних творів – прекрасний засіб підготовки дітей до ретельної напруженої розумової праці в майбутньому» [4, с. 206]. Яскравим прикладом може бути навчальна ситуація, яка описана в його оповіданні «Хочу сказати своє слово».

Спадщина Сухомлинського сприяє творчій діяльності вчителів в організації навчальних зон у класі (куточок природи, класна бібліотека, місце для бесід, ігрова зона, куточок казки й музики, інформаційні куточки

тощо) та виявлення своїх талантів, здібностей у різноманітних конкурсах, олімпіадах, квестах, виставках тощо, які постійно проводяться в школі.

Формування здорового способу життя, створення безпечних умов у школі. У педагогічній спадщині Василя Олександровича Сухомлинського ми знаходимо його велику турботу про здоров'я дітей: продумана система навчально-виховного процесу (режим дитини, збільшення часу для перебування на свіжому повітрі, зміна видів діяльності на уроці тощо); бесіди з батьками; піклування про шкільне харчування; спільні походи, організація змістовного відпочинку та ін. Педагог вважав: «...турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [3, с. 103]. «Якщо ж одразу змусити їх працювати в класі по 4 години щодня, то обстановка, яка в майбутньому стала би сприятливою для розумової праці, згубно позначиться на здоров'ї дітей» [4, с. 203]. Ось чому у практиці організації навчальних умов молодші школярі Павлівської школи навчалися в закритому приміщенні не більше як 3 години на день, а решту часу проводили на свіжому повітрі.

Важку розумову роботу (без якої не може бути навчання) Василь Олександрович полегшував «педагогічними хитрощами»: «Одним з таких «хитрощів» можна вважати різноманіття видів праці на уроці. Одноманітність швидко виснажує. Тільки-но діти починали втомлюватись, я прагнув перейти до нового виду роботи» [4, с. 205].

Формування морально-етичних цінностей посідає значне місце у спадщині Педагога-гуманіста. Зокрема Василь Олександрович говорив, що «...норми моральності розкриваються в молодшому віці у конкретному, емоційно виразному вчинку...» [3, с. 442]. Він був переконаний, що «дитина» в цей період повинна жити багатим духовним життям» [4, с. 183].

Тому «в «Школі радості» діти робили перші кроки на шляху до вершини моральної людської краси: вони осягали ази великої науки людяності...» [4, с. 381]. У досвіді Павлівської школи є дуже багато прикладів із багатогранного духовного життя дитячого колективу. За традиціями, на шкільних заходах прославляли Добро, виховували людяність. Особливо яскравим прикладом справжнього виховання поваги до матері є створення «Саду матері» та піклування про нього. Збереження цього саду до сьогоднішніх днів, проведення зльотів «Добротворців», які продовжив послідовник Педагога Олександр Захаренко, – лише окремі приклади справжньої школи

Сухомлинського у вихованні загальнолюдських цінностей.

Практика в нашій школі показала ефективність запровадження ідей Василя Олександровича у формуванні морально-етичних цінностей: оформлення куточків «Добротворці» та проведення бесід з обміну думками про життя у класі, написання листів з малюнками для учасників бойових дій на Сході України та зустрічі з ними, допомога хворим дітям, збір пластмасових кришок для виготовлення протезів, відзначення державних свят і подій, висаджування дерев на території школи, піклування про птахів узимку тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Українська освіта має неоціненну педагогічну спадщину Василя Олександровича Сухомлинського, яка актуальна і в сучасній початковій школі.

Для успішного виконання мети й завдань Державного стандарту початкової школи є актуальним застосування ефективних форм і методів навчально-виховного процесу «Школи радості» Сухомлинського. Практика свідчить, що глибоке творче осмислення геніальних педагогічних ідей Василя Олександровича зможе допомогти в сучасній школі гармонійному розвитку дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психо-фізіологічних особливостей і потреб, вихованню загальнолюдських цінностей, підтримці життєвого оптимізму, розвитку самостійності, творчості та допитливості.

Варто нам, учителям сучасної школи, вдуматись у слова відомого педагога *Шалви Амонашвілі*, на досвіді якого виросло не одне покоління педагогів, *про враження від Павлівської школи*: «Країна, в якій є такий син, не буде шукати педагогіку десь в інших місцях» [5, с. 1]. Цілком погоджуємося з думкою професора Григорія Ключека: «...освітня справа по-доброму консервативна, і вона потерпає, коли відмовляємося від традицій, зрощених на рідному ґрунті» [5, с. 2]. В Україні є передумови до існування «Школи радості» та справжнього осередку культури в кожній початковій школі, бо маємо велику педагогічну спадщину Педагога-генія.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти [Інтернет-ресурс] / НУШ: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument>.
2. «Філософія для дітей». В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Педагогічні читання: 36. Наук.-метод. праць/ За заг.ред. О. В. Сухомлинської, О. Я. Савченко. – Житомир: ФО-П Левковець Н. М., 2017. – 274 с.

3. Сухомлинський В. О. / Вибр. твори в 5 т. – К.: Рад.шк., 1976. – Т. 3 – 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. «Акта» видання, 2012. – 537 с.
5. Ключек Г. Шалва Амоношвілі про Василя Сухомлинського [Електронний ресурс]: освіта:ua Блоги<http://osvita.ua/blogs/60952/03.2018>

REFERENCES

1. *Derzhavnii standart pochatkovoyi osvity (State standard for elementary education)* [Internet resource] /NUS<http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument>.
2. «Filosofiya dlya ditey». V. O. *Sukhlymlinsky u dialozi z suchasnistu: pedagogichni chytannya*. (2007). [«Philosophy for children». V. O. Sukhlymlinsky in a dialogue with the present time world]. Zhytomyr.
3. Sukhomlinsky, V. O. (1976). *Vybrani Tvory* [V. O. Sukhomlinsky Selected Works]. Kyiv.
4. Sukhomlinsky, V. O. (2012). *Serce viddayu dityam*. [I give my heart to children]. Acta edition.
5. Klochek, G. *Shalva Amonoshvili Pro Vasylya Sukhomlyns'koho About Vasyl Sukhomlynsky*. [Electronic resource]: osvita.ua/blogs/60952/03.2018

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БЛОХВОЩЕНКО Світлана Миколаївна – директор Української СЗОШ I-III ступенів № 1 із поглибленим вивченням окремих предметів Обухівського району Київської області.
Наукові інтереси: удосконалення форм і методів навчання в початковій школі.

КАЛЬЧУК Марія Іванівна – заслужений

учитель України, учитель-методист, учитель початкових класів Української СЗОШ I-III ступенів № 1, Обухівського району, Київської області.

Наукові інтереси: удосконалення форм і методів навчання в початковій школі.

МАХИНЯ Світлана Іванівна – учитель-методист, учитель початкових класів Української СЗОШ I-III ступенів № 1, Обухівського району, Київської області.

Наукові інтереси: удосконалення форм і методів навчання в початковій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BELOKHOSHCHENKO Svetlana Nikolaevna – Director of the Ukrainian SSS I-III degrees № 1, Obukhiv district, Kyiv region.

Circle of research interests: improvement of forms and methods of teaching at primary school.

KALCHUK Mariya Ivanivna – Honored Teacher of Ukraine, Teacher-Methodologist, Teacher of Primary Classes of Ukrainian SSS of I-III degrees № 1, Obukhiv district, Kyiv region.

Circle of research interests: improvement of forms and methods of teaching at primary school.

MAKHINA Svetlana Ivanivna – is a Teacher-Methodologist, a Teacher of Primary Classes of Ukrainian SSS I-III degrees № 1, Obukhiv district, Kyiv region.

Circle of research interests: improvement of forms and methods of teaching at primary school.

*Дата надходження рукопису 16. 08. 2018 р.
 Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул*

УДК: 37.072

КУШНІР Наталія Сергіївна – викладач I категорії Кропивницького будівельного коледжу
 ORCID ID 0000-0002-8692-488
 e-mail: natalochka140387@gmail.com

АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ ДОРІВКУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах глобалізаційних змін, які впливають із динаміки трансформації українського суспільства, сформувалась пріоритетна роль освіти, вектором якої стали становлення та розвиток індивідуальних здібностей, інтересів, професійної компетентності, поглиблення теоретичних знань та практичних умінь і якостей майбутнього фахівця. Тому, важливим за даних вимог, є виховання гуманної людини, яка є не просто творцем власної особистості та стилю життя, а здатна до саморозвитку та самовдосконалення. Прикладом розв'язання поставленого завдання є педагогічний досвід

В. О. Сухомлинського.
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти особистісного саморозвитку та професійно-особистісного самовдосконалення викладено в працях як українських так і зарубіжних вчених: аналіз філософії розвитку й професійної освіти досліджують В. Віндельбанд, В. Кремень, С. Кримський, А. Печчеї, С. Франк; питання професійного саморозвитку досліджують І. Дереза, Л. Коробка, В. Вітюк, Ю. Рева, О. Остапчук, М. Морозова, Г. Топчій; та ін.
 Проблема саморозвитку особистості на різних історичних етапах розвитку суспільства була об'єктом осмислення різних

філософських та педагогічних шкіл. У них відображалися практики саморозвитку, досвід роботи над собою видатних людей, представників різних історичних епох, обґрунтовувались індивідуальна і соціальна значущість самовиховання, самоосвіти, самовдосконалення тощо. Мислителі багатьох народів протягом тривалого часу фіксували у своїх ученнях та концепціях сутнісні риси усвідомлених форм саморозвитку особистості, залежність їх спрямованості від домінуючих цінностей, матеріально-економічних відносин, релігійних доктрин на конкретно-історичних етапах розвитку людства (Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель, Сенека, І. Лойола, Д. Локк, М. Монтень, Г. Гегель, І. Гете, І. Кант, Т. Манн, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, І. Фіхте, К. Ушинський та ін.) [4].

Мета статті: узагальнити погляди вітчизняного педагога В. О. Сухомлинського щодо феномену особистісного саморозвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз педагогічних досліджень, визначає дефініцію «саморозвиток» як прагнення людини до виявлення, усвідомлення та вдосконалення своїх особистісних якостей. Цей процес розглядається як становлення й інтеграція в педагогічній діяльності особистісних, професійних якостей і здібностей, методологічних, методичних, дослідницьких знань і вмінь, але головне – це активне якісне перетворення педагогом свого внутрішнього світу, яке приводить, власне, до самоактуалізації та реалізації його творчого потенціалу [14].

Так, у дисертаційному дослідженні Е. Коваленка обґрунтовано, що саморозвиток – одна із форм руху матерії, що реалізується в активності суб'єкта, яка націлена на розв'язання внутрішніх протиріч його існування в довколишньому світі (природному і соціальному середовищі). Саморозвитку будь-якої системи передують, як первинна стадія, розвиток, спричинений перш за все зовнішніми детермінантами. На індивідуальному рівні саморозвиток здійснюється у двох формах: неусвідомлених, стихійних (імітація, стихійна адаптація, гра), коли індивід не ставить за мету змінити себе власними зусиллями, та усвідомлених (самовиховання, самоосвіта, самостворення, самовдосконалення), де особистість виступає одночасно як суб'єктом цілеспрямованої діяльності, так і об'єктом, який необхідно змінити за допомогою цієї діяльності [2].

У творах В. О. Сухомлинського знаходяться науково обґрунтовані і перевірені багаторічною практикою поради з питань виховання всебічно розвиненої особистості, організації навчально-виховної роботи

закладів освіти, взаємодії освітніх систем, сім'ї і громадськості у вихованні свідомих громадян [13].

Важливою особливістю праць В. О. Сухомлинського [10:11:12:13], є поєднання в єдину систему процесів розвитку та саморозвитку, підкреслюючи, що людина стає особистістю, коли бере на себе певні зобов'язання, відповідає за їх виконання, рефлексує, оцінює, розуміє свої можливості в досягненні визначених для себе пріоритетів.

Педагог підкреслює, що саме всебічно розвиваючись, можливо розуміти, де саме, в якій справі особистість може проявити себе, в чому полягає її «живинка у справі», що є у кожної людини паросток, який, розвиваючись, створює особистість. Ця думка транслює, що головною метою виховання є формування особистості, яка динамічно духовно збагачується, стає креативною особистістю, в прагненні істини, добра, краси.

Самовдосконалення прийнято вважати найвищою формою усвідомленого саморозвитку. У такому разі досконалість слід розуміти як синонім терміну «повнота буття». Тобто досконалість як така означає, по-перше, абсолютну довершеність спрямування свободи особистості, прагнень і, по-друге, повноту можливостей їх задовольняти. Тому досконалість як мета саморозвитку повинна характеризувати не окремі риси, можливості, аспекти буття особистості, а його загальну повноту і не може бути ані предметом похвали, ані предметом порівняння, а лише предметом безумовного визнання. Досконалість завжди має позитивну цінність, є Абсолютом [3].

Розвиток особистості – складний процес об'єктивної дійсності. Для поглибленого вивчення цього процесу сучасна наука пішла шляхом диференціювання складових компонентів розвитку, виділяючи в ньому інтелектуальне, моральне, фізичне, духовне, соціальне та інші сторони. Педагогіка переважно вивчає проблеми інтелектуального і морального розвитку особистості у взаємозв'язку з усіма іншими компонентами, які формують культуру особистості [7].

Ідеал виховання В. Сухомлинський вбачав у гармонійній, морально чистій особистості, і тому, він підкреслює гармонію педагогічних впливів. Немає нічого в світі складнішого за людину, і впливати на неї одиничним засобом неможливо. Гармонія педагогічних впливів – це корінна, основоположна закономірність виховання. «Будь-який вплив на особистість втрачає свою силу, якщо немає сотні інших впливів», – зазначає педагог [8].

Енциклопедична література категорію

«саморозвиток» визначає як розумовий і фізичний розвиток людини шляхом самостійних занять і вправ; розвиток власними силами, без допомоги зовнішніх сил. Засади саморозвитку покладені в основу не лише особистісного, та професійного розвитку, а й самореалізації, як перехід до вищої форми життєдіяльності особистості.

Позицію теорії самореалізації, як кінцевої мети саморозвитку особистості, В. Сухомлинський розглядає як виховання через спонукання до самовиховання. За словами педагога, саме у вихованні особистості одна з провідних мелодій належить самовихованню. Воно потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду. Не може бути й мови про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на «сильне» слово, окрик, примус. За самою суттю своєю самовиховання передбачає віру людини в людину, звертання до честі й гідності особистості. Педагогічне керівництво самовихованням – це насамперед відносини між педагогом і вихованцем, пройняті глибокою взаємною вірою в добрі наміри [8].

Самовиховання починається з самоусвідомлення – усвідомлення людиною себе як особистості, свого місця в суспільній діяльності. Структурно воно постає як єдність пізнавальної (самопізнання), емоційно-оцінної (самоствлення) і дієво-вольової, регулятивної (саморегуляція) внутрішньої діяльності людини. Головною при цьому є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію її внутрішнього світу, активізує діяльність залежно від мети, установок, мотивів поведінки, практичних завдань [5].

На думку В. Сухомлинського, найбільш яскравим результатом виховання є те, що людина почала думати сама про себе, задумалась над питанням: що є у мене доброго і що є ще поганого? У книзі «Сто порад учителів» педагогом викладено систему правил, яких необхідно дотримуватись при самовихованні у моральній сфері, фізичній культурі, навчанні та праці. «У широкому сенсі поняття виховання, – пише В. Сухомлинський, – я уявляю собі як гармонію виховання колективу і виховання особистості, а у вихованні особистості одна з провідних ролей належить самовихованню. Виховувати людину – означає виховувати у неї вимогливість до самої себе. А це можливо

лише тоді, коли людину не ведеш постійно за руку, а надаєш її самій собі, щоб вона відповідала за саму себе, виробляла власну життєву позицію. «...З малих років учить людину пізнавати себе і виховувати себе», – зазначав педагог [12].

Необхідно підкреслити, що для В. О. Сухомлинський поняття «самовиховання» та «самоосвіта» є досить синонімічні, та пов'язані з формуванням культури особистості, накопиченням людством духовного і матеріального досвіду людства.

В. О. Сухомлинський приділяв велику увагу питанню самоосвіти: «Знання, добути самоосвітою, дуже міцно зберігаються у пам'яті. У процесі самоосвіти формуються індивідуальні риси особистості, виробляється індивідуальний стиль розумової праці» [9]. Науковець також зазначав, що результатом таких трансформацій є формування внутрішнього «Я» особистості, як системи поглядів, переконань, звичок, моральних оцінок, що склалися в свідомості індивіда, підкреслив, що це виключно важлива, ще дуже мало досліджена сфера виховного процесу, від якого вирішальною мірою залежить те, що можна назвати вихованістю особистості.

Вчений-практик зазначав, що самоосвіта – це самостійне оволодіння теоретичним матеріалом та практичними вміннями, тобто, опираючись на цю думку, ми можемо прийти до висновку, що всі теоретичні знання, які здобула людина, повинні застосовуватись у практичній діяльності та сприяти її самореалізації.

Важливу роль у розвитку особистості відіграють її вольові зусилля. За їх допомогою відбуваються гальмування виявів его-потягів, які стають на заваді вихованню людяності [1].

Пріоритетом життя особистості є усвідомленість вольових зусиль, свідоме керування ними. Вольові зусилля як активні прояви думок і почуттів народжуються тоді, коли вихованець переконаний, що робота, яку він здійснює, не є межею, коли перед ним відкривається перспектива більш серйозної праці [10].

На думку В. Сухомлинського, щоб підкоритися розумним, доцільним, необхідним, обов'язковим вимогам суспільства, людина повинна вміти підкоряти саму себе, мати в собі силу волі, здатну наказувати, стримувати. А щоб підкоритись самому собі, щоб утвердити в собі повелителя, потрібно глибоко поважати себе [9].

Воля є механізмом, який дає можливість керувати власною поведінкою, психічними процесами та мотивацією та відображає активність людини, спрямовану не на зовнішній світ чи інших людей, а на саму себе.

Вольова регуляція характеризується свідомою навмисністю поведінки, що ґрунтується на розробці програми досягнення мети, свідомим вибором певного способу дії з ряду можливих, оцінкою перепон на шляху до мети, необхідністю мобілізації вольових зусиль для подолання перешкод [1].

Підсумовуючи зазначимо, що особистісний розвиток – це процес системний, цілісний та комплексний, а зростання в одному «особистісному вимірі» породжує просування в інших. Тому важливішим за все є розуміння принципів саморозвитку, які тісно пов'язані і детерміновані метою і сенсом всього життя людини. Особистість у процесі саморозвитку повинна динамічно рухатись у напрямках, самопізнання, самоосвіти та самовиховання, що дасть можливість їй сформуватись зрілою і здатною сприймати світ не як загрозу, а як виклик життя і одночасно – заклик до життя, тобто бути суб'єктом власної життєдіяльності і власного розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: [підручник] / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
2. Коваленко Е. А. Ціннісна природа усвідомленого саморозвитку особистості: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Коваленко Е.А. – Харків, 2005. – 20 с.
3. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці. Монографія. – Х.: Право, 2006. – 256 с.
4. Мирончук Н. М. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога: сутнісні характеристики та шляхи формування // Нові технології навчання: наук.- метод. зб. – Київ, 2013. – Випуск 76. – С. 209–214.
5. Морально-етичні засади формування зростаючої особистості: монографія / за ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 272 с.
6. Наумов Н. Д. Философско-педагогические идеи В. А. Сухомлинского и их развитие во второй половине XX столетия / Н. Д. Наумов // Русский учитель. – 2004. – 13 мая.
7. Подласый, И. П. Педагогика. Т. 1. Теоретическая педагогика : учебник для бакалавров / И. П. Подласый. – М. : Издательство Юрайт, 2013. – 777 с. – (Серия : Бакалавр. Академический курс). – ISBN 978-5-9916-2272-1.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1976. – 588 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: [в 5-ти томах] / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 1976. – 654 с.

10. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива / В. А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.
11. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибрані педагогічні твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 3. – С. 283 – 582.
12. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.
13. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. – К.: Радянська школа, 1976. 6. Сухомлинський В. О. Бібліограф творів. – К.: Рад. школа, 1979.
14. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Сущенко Л. О. – Київ, 2009. – 22 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti*. [Education of the person]. Kyiv: Lybid.
2. Kovalenko, E. A. (2005). *Tsinnisna pryroda usvidomlenoho samorozvytku osobystosti: sotsialno-filosofskyy analiz*. [Valuable nature of conscious self-development of the individual: socio-philosophical analysis]. Kharkiv.
3. Lozovoi, V. O., Sidak, L. M. (2006). *Samorozvytok osobystosti u filosofskii refleksii ta sotsialnii praktytsi*. [Self-development of personality in philosophical reflection and social practice]. Kharkiv: Pravo.
4. Myronchuk, N. M. (2013). *Profesiino-osobystisnyi samorozvytok maibutnoho pedahoha: sutnisni kharakterystyky ta shliakhy formuvannia*. [Self-development of personality in philosophical reflection and social practice]. Kyiv: №76, 209-214.
5. *Moralno-etychni zasady formuvannia zrostaiochoi osobystosti: monohrafiia (2008)*. [Moral and ethical principles of formation of a growing personality: a monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka.
6. Naumov, N. D. (2004). *Fylosofsko-pedahohycheskye idei V. A. Sukhomlynskoho i ih razvytye vo vtoroi polovynе XX stoletiya*. [Philosophical and pedagogical ideas Sukhomlinsky and their development in the second half of the twentieth century]. Russkyi uchytel.
7. Podlasii, Y. P. (2013). *Pedahohyka. T. 1. Teoretycheskaia pedahohyka : uchebnyk dlia bakalavrov*. [Theoretical Pedagogy: A Textbook for Bachelors]. Moscow: Seryia Bakalavr. Akademicheskyy kurs.
8. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory u 5 t.* [Selected Works]. Kyiv: Rad. Shkola.
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory: v 5-ty tomakh*. [Selected Works]. Kyiv: Rad. Shkola.
10. Sukhomlynskyi, V. A. (1981). *Metodyka vospytanyia kollektiva*. [Methodology of team upbringing]. Moscow: Prosveshchenye.

11. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Narodzhennia hromadianyna*. [Birth of a citizen]. Kyiv: Rad. Shkola.

12. Sukhomlynskyi, V. A. (1984). *Sto sovetov uchyteliu*. [One hundred tips for the teacher]. Kyiv: Rad. Shkola.

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1979). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu*. [How to raise a real person]. Kyiv: Rad. Shkola.

14. Sushchenko, L. O. (2009). *Stymuliuvannia profesiinoho samovdoskonalennia vchyteliv pochatkovykh klasiv u systemi pislidyplomnoi osvity*. [Stimulating the professional self-improvement of primary school teachers in the post-graduate education system]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУШНІР Наталія Сергіївна – викладач I категорії Кропивницького будівельного коледжу

Наукові інтереси: методика навчання економічних дисциплін у вищій школі, формування особистості майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KUSHNIR Nataliia Serhiivna – teacher of the 1st category of the Kropivnitsky building college

Circle of research interests: method of teaching economic disciplines in higher education, formation of the personality of future specialists in economic specialties.

Дата надходження рукопису 22. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий

УДК 37.015.31; 57.081.1

ПЕТРУШИНА Лідія Іванівна –

заступник директора з навчально-виховної роботи Криворізької гімназії №127

e-mail: lidna127@gmail.com

СПАДЩИНА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИМІРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільство ставить перед освітою нові цілі і завдання. Тому сьогодні українська школа на шляху ґрунтовних перетворень. А ухвалений Верховною Радою Закон «Про освіту» започатковує масштабні реформи у галузі. Одним із основних документів є Концепція «Нової української школи» – це свого роду програма нововведень до середньої освіти у державі, яка має за мету створити школу, у якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у житті. Демократизація управління та надання закладам загальної середньої освіти професійної свободи, викликали в Україні інноваційний вибух.

Мета статті – розкрити вплив ідей В. О. Сухомлинського на розвиток Нової української школи.

Виклад основного матеріалу.

Звертаючись до творів В. Сухомлинського, переконуємося, що його спадщина слугуватиме нашій освіті і сьогодні. Педагог-гуманіст створив оригінальну систему навчання і виховання дітей, засновану на гуманістичних ідеях української народної педагогіки. Його спадщина для сучасних учителів – цінне джерело безперервного розвитку та вдосконалення професійної і психолого-педагогічної майстерності.

У концепції Нової української школи

акцентовано увагу на упровадження особистісно-орієнтованої моделі освіти, заснованої на ідеології дитиноцентризму. Дитиноцентризм розуміється як максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів.

Актуальними для нової української школи є такі ідеї дитиноцентризму:

– відсутність адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості;

– активність учнів в освітньому процесі, орієнтація на їхні інтереси та досвід, створення навчального середовища, яке б перетворило здобуття освіти на яскравий елемент життя дитини;

– практична спрямованість освітньої діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом;

– відмова від орієнтації освітнього процесу на середнього школяра і обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;

– виховання вільної незалежної особистості;

– забезпечення свободи і права дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини;

– впровадження шкільного самоврядування, яке під свободою і самостійністю дитини передбачає виховання гуманістичних та демократичних ідей і

світогляду, необхідних сучасному суспільству.

В. О. Сухомлинський у своїх працях передбачив основні шляхи реформування сучасної системи освіти, він ще у 50-60-х роках минулого століття у своїй повсякденній роботі вчителя і вихователя вже втілював основні поняття і принципи особистісно зорієнтованого підходу.

«Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання. У наших школах не повинно бути нещасливих дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здібні. Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для переборення труднощів, бажання вчитися», – писав В. О. Сухомлинський у 4 розділі збірника «Про розумове виховання».

Гуманізм Сухомлинського особливо яскраво виявився і в його ставленні до організації навчання дітей. У початковій школі педагог домагався того, щоб навчання було частиною багатого духовного життя, яке б сприяло розвитку дитини, збагачувало її розум.

«Не можна навіть припустити, що обов'язкове навчання – це насилля над душею людини, класна дошка – поневолення дитячої свободи, а світ за вікнами – справжня свобода» [3, с.15].

Особистість учителя В. О. Сухомлинський розглядав як наріжний камінь навчання та виховання, а його професійну і педагогічну майстерність пов'язував з рівнем психологічної культури, психолого-педагогічних знань, розмаїттям засобів естетико-психологічного впливу на учнів. Однією з визначальних якостей учителя В. Сухомлинський вважав любов до дітей.

«Без постійного духовного спілкування вчителя, і дитини, без взаємного проникнення в світ думок, почуттів, переживань немислима емоційна культура як плоть і кров культури педагогічної. Найважливіше джерело виховання почуттів педагога – багатогранні емоційні відносини з дітьми в єдиному, дружньому колективі, де вчитель – не тільки наставник, а й друг, товари» [4, с.15].

Великого значення в Концепції набуває аспект педагогіки партнерства між усіма учасниками освітнього процесу. Це один із компонентів формули НУШ. Головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Це завдання реалізовується у спільній діяльності учителя й учнів, учителя й батьків, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень з метою особистісного розвитку школярів [1,

с. 16].

Концепцією зазначається: «Кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками». «... Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат».

У Сухомлинського читаємо: «...справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями. Людина, яка зустрічається з учнями тільки на уроці, – по один бік учительського стола, а по другий – учні, – не знає дитячої душі, а хто не знає дитини, той не може бути вихователем» [4, с. 11].

Законом України «Про освіту» задекларовано якісні зміни у засобах і методах оцінювання здобувачів освіти (ст. 53 Закону України «Про освіту»: здобувачі освіти мають право на справедливе та об'єктивне оцінювання результатів навчання).

Зміни у змісті освіти означають також підбір педагогічного інструментарію в оцінюванні, який сприятиме самоаналізу і формуванню нових прагнень до саморозвитку в учнів, на перевагу сприйняття оцінки, як вироку.

Одним із ключових чинників якісної освіти є застосування сучасними педагогами методики формувального оцінювання.

Формувальне оцінювання – це цілеспрямований неперервний процес, під час якого формується культура спільного обговорення у класі, розвиваються навички критичного і творчого мислення, а також формується середовище, що заохочує учнів запитувати. Формувальне оцінювання підтримує впевненість учнів у тому, що кожен із них здатен покращити свої результати. Таким чином, формувальна оцінка – це «зворотній зв'язок» для учнів, який дозволяє їм зрозуміти, яких заходів слід вжити, щоб покращити власні результати.

І як сучасно лунають такі ствердження В. О. Сухомлинського: «...найголовніше заохочення і найсильніше (та не завжди дійове) покарання в педагогічній праці – оцінка. Це найгостріший інструмент, використання якого потребує величезного вміння і культури» [3, с. 167].

«Бережливо користуватися оцінкою як стимулом, що спонукає до праці, особливо важливо в тих випадках, коли навчальне

завдання потребує творчих розумових зусиль, роздумів, дослідження» [3, с. 169].

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Для творчої праці В. О. Сухомлинського з дитячим колективом характерно: використання різноманітних форм і методів організації освітньої діяльності, орієнтованої на конкретною учня; створення атмосфери зацікавленості кожного дитини в роботі класу; стимулювання учнів до висловлювань, використання різних способів виконання завдань без страху помилитися, одержати неправильну відповідь; підтримка учня в його бажанні знаходити свій спосіб роботи (розв'язування задачі), аналізувати роботу свою та інших учнів на уроці; створення педагогічних ситуацій на уроці, що дають змогу кожному учневі виявляти ініціативу, самостійність у роботі, створення умов для природного самовираження учня – саме все те, що є основними ознаками особистісно орієнтованого підходу у навчанні.

Творча діяльність і величезні заслуги В. Сухомлинського стають дедалі очевиднішими. І сьогодні ми повинні пам'ятати це, вивчати його спадщину, використовувати його ідеї та наробки у сучасній педагогічній практиці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України №988-р від 14.12.2016 «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [електронний ресурс] <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934>
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти

т. – Т. 3 / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, – 1977. – С. 169.

4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 9–279.

REFERENCIS

1. *Nova ukrainska chkola*. (2017). [New Ukrainian School: Teacher Advice]. Kyiv.
2. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No.988-r dated 14.12.2016 «On Approval of the Concept for the Implementation of the State Policy in the Field of General Secondary Education Reform» New Ukrainian School «for the period up to 2029» electronic resource <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934>
3. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Vidrani tvory v 5 t.* [Selected works: In 5 t. 3]. Kyiv.
4. Sukhomlynsky, V. O. (1977). *Serze viddau ditym*. [I give my heart to the children]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЕТРУШИНА Лідія Іванівна – заступник директора з навчально-виховної роботи Криворізької гімназії №127.

Наукові інтереси: спадщина В. О. Сухомлинського у вимірі Нової української школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PETRUSHINA Lidiya Ivanivna – Deputy Director for Educational Work of Krivoy Rog Gymnasium №127.

Circle of research interests: the legacy of V. O. Sukhomlynsky in the dimension of the New Ukrainian School.

Дата надходження рукопису 11. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор М. В. Анісімов

УДК 37.015.31; 57.081.1

ТОЦЬКА Тетяна Петрівна –

завідувач дошкільного навчального закладу «Ялинка» імені В. О. Сухомлинського Броварської міської ради
e-mail: ditsadok@ukr.net

ЯКІ Ж ВИ ЩАСЛИВІ, ДІТИ – ДИТЯЧИЙ СВІТ У ХУДОЖНИХ ТВОРАХ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Це складне філософське питання турбувало багатьох людей і відповідь на нього знайти не легко, але ми все ж таки знайшли її в оповіданнях та казках В. О. Сухомлинського для дітей. Так що ж говорив В. О. Сухомлинський про щастя? Він казав: «Завдання школи і батьків – дати кожній дитині щастя. Щастя багатогранне. Воно і в тому, щоб людина розкрила свої здібності, полюбила працю і стала в ній творцем, і в тому, щоб діставати насолоду від краси

навколишнього світу й творити красу для інших, і в тому, щоб любити іншу людину, і щоб любили тебе, вирощувати дітей справжніми людьми. Тільки разом з батьками, спільними зусиллями, вчителі можуть дати дітям велике людське щастя» [2, с. 29].

На сьогодні літературна спадщина В. Сухомлинського є незаперечною універсальною скарбницею для використання у роботі з дітьми. Вона пронизана ідеєю гуманізму, людяності, доброчинності. За

допомогою його художнього слова можна доторкнутись до найтонших струн душ малят, зародити в них любов до прекрасного. Його твори особливо відповідають духові нашого часу. Він створив цілісну, оригінальну педагогічну систему, де виховання і навчання школярів проводилось на основі народних традицій.

А що ж ми знаємо про сучасних дітей? Вони живуть у зовсім іншому світі, не схожому на той, у якому провели своє дитинство ми. Вони бачать зовсім інші картинки по телевізору. Вони вже знають про деякі речі більше, ніж ми.

Дитина світла радість сьогодні, господар майбутнього, а вихователь перед нею – то носій Мудрості, Доброчинності, Краси.

Нині в освітній галузі відбувається її повне реконструювання та наповнення новим змістом. Але є й таке, що залишається незмінним на віки. Ви запитаете що ж це? І відповідь така – любов до дітей, любов до своєї професії, бажання подарувати дітям щастя!

Ми педагоги маємо справу з дитинством. Дитинство – це час див, це дивовижний світ, світ казок, мрій, бажань. Коли, навіть подумки вимовляєш слово «дитинство», десь із глибини душі одразу виринає особливе тепло, що спонукає до спогадів. Вони, як скельця калейдоскопа, повертаються, переплітаються, блимають яскравим сяйвом. Недарма ми часто доповнюємо це слово епітетами на кшталт «щасливе», «радісне», «веселе», а ще називаємо дошкільні роки «золотим віком». Адже й народна мудрість закарбувала: «Скільки того життя – сім років до школи...»

У чому ж секрет щасливого дитинства та як забезпечити його дитині? Як стверджував відомий педагог В. О. Сухомлинський, дитинство твориться з того, що ми, дорослі, залишаємо в своїх дітях. Основне завдання родини, а згодом і педагогів – реалізувати право кожної дитини народитися й зрости здоровою і щасливою. Як це зробити? Відповідь одна – просто любити!

Оповідання й казки для дітей, які створив В. О. Сухомлинський допомагають нам в цьому. Ці художні літературні твори впливають на емоції і почуття і дітей, і дорослих, вони допомагають виховувати маленькі серця наших дітей і наповнювати їх теплом, добром і щедрістю. Наприклад, в оповіданні Василя Олександровича «Яке щастя?» [4, с. 44], дівчинка дає своїй мамі відповідь на питання – «Яке щастя?» Ось що вона каже:

«...Щастя, це коли ніхто з дітей не плаче.

І ще тоді щастя, коли маленьких співочих пташок ніхто в клітку не саджає. Бо в клітці не може бути щастя.

І щоб мама ніколи не плакала й не журилася, – то щастя. Бо коли мама журиться, то й у мене сльози тоді на очах».

В. О. Сухомлинський в статті «Творення щастя» пише:

«...Прагнення до щастя – споконвічне людське прагнення. Як важливо для нас, вихователів – а вихователі це не тільки педагоги, а й усі, хто, спілкуючись у щоденній роботі з людьми, доторкається до свята святих людської особистості, до того куточка серця, де живе прагнення до щастя, – як важливо для нас уміти берегти, охороняти, плекати, розвивати, зміцнювати це прагнення. Як важливо для нас, вихователів, уміти бачити людину.... Я зрозумів багато чого, і серед перших істин, що відкрились мені, була одна: справжнє виховання – це творення щастя в душі іншої людини...» [3, с. 453].

А в статті «Доля дітей у твоїх руках, вихователю» В. О. Сухомлинський, звертаючись до педагогів пише: «...З кожним роком я все більше переконуюся в тому, що творення щастя є і метою виховання, і водночас щастя – це душевний стан, про який можна говорити як про здатність бути виховуваним, піддаватися виховному впливу педагога...»

Щастя – це не безтурботність. Щастя – це гармонія почуття власної гідності, радості і повноти творчого життя, з одного боку, і обов'язку свідомості і почуття обов'язку перед іншими людьми, перед колективом, перед суспільством – з другого. Щастя – не бездумне споживання ласки, доброти, сердечності. Щастя лише тоді моральне, коли людина, образно кажучи, гріючись біля вогнища і підкладаючи дрова, сушить паливо для того, щоб розвести вогнище завтра [3, с. 456].

Отже, перед вихователями закладів дошкільної освіти стоять наступні завдання – ознайомити дітей з філософським значенням слова «щастя», пояснити дітям зміст цього слова і розвивати вміння дітей висловлювати свої думки, міркування даючи відповіді на такі питання

- Що потрібно людині для щастя?
- Коли людина відчуває себе щасливою?
- А чи був ти сам щасливий? Коли?
- Що вкладають люди в таке поняття, вислів, коли кажуть: «Я щасливий»?
- Для чого людина живе на світі?

І вся ця робота спрямована на те, щоб дати дітям перші уявлення про щастя. Розповісти їм про те, що щаслива людина це не та людина, яка забезпечена матеріально, і все має – і квартиру, і машину, і достаток, і гроші, але не знайшла своє місце в житті, не знайшла свою життєву стежину, не розкрила своїх талантів і обдарувань, і не знає що їй робити в цьому житті. Для прикладу хочу розповісти, як

в нашому дошкільному закладі проходило заняття з дітьми за оповіданням В. О. Сухомлинського «Що таке щастя?» І коли вихователь поставила дітям це питання, то більшість дітей давали відповіді, які пов'язані з задоволенням матеріальних потреб, типу:

Я щаслива тоді, коли у мене день народження і мені дарують багато подарунків.

– Я щасливий, коли у мені купують іграшки, цукерки.

– Я щаслива, коли мене вітають., і т. д.

І лише один хлопчик з усієї групи дітей сказав, що він щасливий тоді, коли в його родині ніхто не хворіє. Вихователь підхопила цю відповідь і стала наводити ще приклади «різного щастя», коли справа не пов'язана з матеріальним достатком.

І тут дуже показовим є оповідання В. О. Сухомлинського «Намисто з чотирма променями» [4, с. 116], в якому розповідається про Сонечко, яке подарувало хворій дівчинці чарівне намисто з чотирма променями і за допомогою цих променів дівчинка може чотирьох нещасних людей зробити щасливими. І дівчинка направила ці промені на бабусю, у якої болів зуб, на дідуся, щоб в нього перестало скрипіти ліжко, на тата, щоб він перестав пити горілку і на матусю, щоб вона перестала сльози лити і радісно посміхалась. І в кінці оповідання автор говорить такі слова: «Про себе, про свою недугу дівчинка забула. Та коли всі люди стали щасливі, вона стала найщасливіша, й недуга тоді покинула її». Такі оповідання потрібно читати дітям-дошкільнятам, ми, вихователі, маємо збагачувати духовність дітей, навчати їх приходити один одному на допомогу, співпереживати, відчувати біль і радість товариша або члена родини, вміння дарувати щастя іншим людям і навчати дітей на конкретних прикладах з їхнього ж життя. Адже щасливою може почуватися дитина, яка щодня насолоджується свободою вияву своєї активності, можливістю бути партнером дорослого в різних сімейних справах, висловлювати свою думку дорослим і навіть посперечатися.

А в оповіданні «Які ж ви щасливі» [4, с. 8] вчитель, звертаючись до дітей ставить такі питання:

– Діти, ви не бачили, як задовго до світанку сходить ранкова зоря?

– А не бачили, як соловейко п'є росу?

– А як джміль чистить крильця на квітці, в якій він спав уночі?

– А не бачили, як весела комашка-сонечко в теплий зимовий день виглядає спросоння з-під кори: чи не прийшла весна?

Діти відповідали вчителю, що вони цього всього не бачили. І тоді вчитель сказав дітям:

«Які ж ви щасливі діти! Щасливі, бо вам є що бачити. Щасливі, бо вас чекає багато прекрасного. Ви щасливі, бо все це побачите...»

Так, наші діти пізнаючи світ мають побачити і красу нашої природи, і красу нашого довкілля, і красу України, і красу всього світу. Вони мають все це побачити і відчути серцем. Але відчути цю красу і побачити її вони зможуть лише в одному випадку, коли поруч з ними будуть стояти небайдужі батьки, небайдужі вихователі, які вміють зупинятись перед красою, вміють помічати її, вміють дивуватись і зачудовуватись, і вміють зачудувати інших, вміють поділитись цією красою і розповісти про неї так, щоб сердечка маленьких дітей схвилювались і наповнились емоціями любові, щастя і радості! Ось тоді про таких дітей можна впевнено сказати, що вони щасливі, бо вони небайдужі і мають чутливі серця.

Я хочу з вами, шановні читачі, поділитись своїм щастям. В дитинстві мені дуже пощастило в тому, що у мене в дитсадку була вихователька, в яку я закохалась. Я хотіла бути схожою в усьому на свою Віру Полікарпівну. І моя мрія здійснилась. А щастя моє було в тому, що моя вихователька вплинула на вибір моєї професії – і я стала вихователькою, і цей вибір був правильним, і на все життя.

Ще одна щаслива віха в була в житті нашого дошкільного закладу.

В 2000 році ми створили експериментальний майданчик з вивчення і впровадження в роботу з дітьми дошкільного віку спадщини В. О. Сухомлинського. І зараз ми переповнені щастям від того, що тоді, 18 років потому, ми зробили правильний вибір, взяли правильний напрямок в навчально-виховній роботі з дітьми і маємо гарні результати та ділимось ними з педагогами України. Хіба це не щастя? Це велике щастя, коли робота приносить радість і задоволення, коли ти знаєш, що формуєш світогляд дітей-дошкільнят, наповнюєш добром, радістю і щастям їх серця і душі і ми, педагоги, залишаємо частинку себе, свого серця в серцях своїх вихованців. А завдячуємо ми цим спадщині Василя Олександровича, яку він залишив нам – це його безцінні філософські оповідання і казки, які ми використовуємо в навчально-виховній роботі з дітьми. Про цей шлях зростання і досягнень нашого колективу Василь Олександрович ніби говорить нам через оповідання «Сяйна вершина і кам'яниста стежка» [4, с. 107], тому що досягнення своєї мети – це велике щастя!

А що ж ще В. О. Сухомлинський говорить нам, дорослим, з цього приводу?

Для дорослих він пише: «...коли людина не йде тим життєвим шляхом, який відповідає

її покликанню, то вона не може бути щасливою, хоч нерідко й сама не усвідомлює того, що вона нещаслива...» і приводить багато прикладів із життя свого колективу а також в оповіданні «Кустар і Різець» [4, с. 111] де він показує, що в кожній справі не повинно бути випадкових людей, таких, як Кустар, а якщо ти берешся за справу, то ти повинен бути Майстром.

В своїй статті «Розуміння життя, добра і зла» [1, с. 221] Василь Олександрович дає наступні поради, вдумайтесь в їх зміст:

«...Матерям і батькам, педагогам і письменникам – усім причетним до виховання – треба мудро вводити дитину в світ людський, не закриваючи її очей на радощі і страждання...» Про цю проблему говорить він в оповіданні «Хлопчик і хвора мама» (Сухомлинський В.О., зб. «Чиста криниця», ст. 107)

«Дорожи щастям буття. Його може осягнути тільки людина, воно доступне тільки людям. Перед кожною людиною – безмежний океан цього щастя. Але як ніхто не думає про повітря, коли його вволю, так мало хто замислюється і про щастя буття».

І далі В. О. Сухомлинський ставить перед собою питання:

«Як виховати це тонке уміння – уміння дорожити радістю буття? Уміння бачити щастя уже в тому, що ідеш по землі, що твоє обличчя обпалює сонце, а очі заливає піт, що ввечері, з насолодою розправляючи спину після стомливої праці, ти бачиш на своїх долонях мозолі, а на попелястому небосхилі – першу вечірню зірку? Навчити бачити й відчувати це щастя – одна з найтонших проблем педагогіки...» [1, с. 223]. Ці питання підняті в оповіданнях «Все співає в лісі» [4, с. 55; 4, с. 64].

І тут же він дає нам пораду:

«Учіть дітей бачити, мислити, відкривати й дивуватися. Нехай відкриє, усвідомить ваш вихованець ту істину, що людина народжується, росте, розвивається, зріє, старіє, і кожний день правильно прожитого життя, умудряючи й збагачуючи її, додає нову крихту до цієї незрівнянної цінності» [1, с. 223].

А далі він продовжує:

«...Крім щастя, в житті людському є горе, біда, страждання, розпач, тривога, біль душі. Щастя – як сонце – однаково світить щасливим; а нещастя – як тінь, воно багатоліке і в кожного глибоко неповторне...» [1, с. 223]. Про це він розповідає в оповіданнях «Татко повернувся» [4, с. 153], «Наш тато одужав» [4, с. 117], «Блакитні журавлі» [4, с. 72].

Про «щастя» і «нещастя» йде мова і в казці про Гуску під назвою «Материнське щастя» [4, с. 109].

Коли влітку Гуска вивела своїх діток на прогулянку і вперше показувала їм яскравий, зелений, радісний світ, що співав безліччю голосів, то гусенята були щасливі. І автор тут зазначає: «Вони забули про матір і розійшлися по зеленій луці. Коли життя щасливе, коли на душі мир і спокій, матір часто забувають...». А далі в цій казці говориться про те, що зненацька насунула чорна хмара і з посипались великі градинки. Гусенята заховаляся під крилами своєї мами і їм там було тепло, безпечно і затишно. А коли непогода закінчилась, гусенята почали вимагати, щоб мама випустила їх. «... Мати тихо підняла крила. Гусенята вибігли на траву. Вони побачили, що в матері поранені крила. Гуска важко дихала. Вона намагалася розправити крила і не могла цього зробити...» В цій казці поруч з щастям безпечних гусенят нам автор показує й іншу сторону – нещастя, біль матері. Вона ладна віддати своє життя, щоб зберегти життя своїм діткам, як і всі матері в світі. Але дітям нашим потрібно говорити і про біль, і про нещастя як рідних людей, так і інших. У дітей потрібно виховувати почуття жалю, співпереживання, бажання прийти на допомогу, не залишатись байдужими до страждань і біди.

Василь Олександрович застерігав нас від бездушності такими словами, він казав: «...Найбільше бійтеся, щоб не було в душі ваших вихованців безтурботної і бездумної радості. Радість повинна бути мудрою» [3, с. 461].

А про радісні хвилини в житті своїх школярів Василь Олександрович говорить в таких оповіданнях, як «Найщасливіша людина в світі» [4, с. 210], «Поздоровляємо» [4, с. 101] і багато інших.

Про радісні хвилини свого життя завжди приємно розповідати. І коли б вас попросили пригадати якийсь випадок з свого життя, той випадок, коли ви отримали найяскравіше позитивне переживання за останній час, попросили згадати його, ті радісні переживання і дати відповідь:

– Що ж в ньому було такого, що зробило його особливо прекрасним?

– Що ви відчували всередині себе в той момент? Як ви почувались?

– Чи були ви щасливі, радісні, задоволені чи сумні?

То скоріш би за все ми почули б позитивні, емоційні відповіді.

Було так з вами?

І це могло бути що завгодно – чи просто приємна зустріч, чи приємні спогади про будь-які хвилини щастя чи просто прогулянка, чи милування красою природи. Це могли бути різні ситуації і, на перший погляд, цілком звичайні, але дорогі вашому серцю, і якісь

значимі ситуації для вашого життя. Але ті емоції, які ви відчували в той час і які переповнили ваше серце були настільки радісними, що пригадавши їх ви і тепер посміхаєтесь, тому що саме в ці хвилини ви були щасливі. Тому, що радість і досі живе всередині вас, а зсередини вона виливається назовні і осяє все і всіх, хто знаходиться поруч з вами. Адже джерело щастя, радості знаходиться всередині нас. І коли людина втрачає радість життя, коли вона не відчуває щастя, – то не потрібно дивитись довкола себе, не потрібно шукати щастя навколо, а потрібно заглянути «всередину себе» і шукати його всередині нас самих. Нам потрібно вчитись наповнюватись любов'ю до себе, турботою і увагою, створювати радість всередині себе, а потім ця радість зможе поширитись далі, назовні. Тому що всі важливі зміни відбуваються назовні і навпаки не буває.

Про такий стан душі Василь Олександрович описує в оповіданні «Найщасливіший листочок» [4, с. 42].

Такі самі питання педагоги повинні ставити і дітям, адже дітей ми повинні виховувати в щасті, навчати їх відчувати радість в серці, в душі, в житті, вміти висловлюватись і передавати словами свої почуття, відчуття і емоції, висловлюватись про ті моменти і про ті події, коли вони відчували себе радісними і щасливими, але поряд з цим ми маємо ознайомлювати дітей і з іншою, протилежною стороною щастя – нещастям. Ми повинні готувати дітей до життя, навчати боротись з проблемами і вирішувати їх, діти повинні знати, що в житті трапляються різні ситуації приємні і не дуже, наші діти мають знати для чого їм потрібно жити і як діяти в тій чи іншій ситуації.

В. О. Сухомлинський в оповіданні «Чорнобривці» [4, с. 43], в уста бабусі вклав ось які слова, коли внучка запитала у бабусі:

– Для чого людина живе на світі?

– Людина живе на світі, щоб вічно жила її краса, – сказала бабуся. – Батьки живуть, щоб виховувати своїх дітей. А діти потім народжують своїх дітей, щоб вічно жив людський рід.

– А для чого живе людський рід?

– Для щастя.

Оповідання Василя Олександровича багаті на добро, радість і дарують нам щастя через його казки виховувати дітей, впливати на їх почуття, душі, серця, навчати дітей не бути байдужими, відчувати горе і радість інших людей і приходити їм на допомогу та готувати до життя в цьому прекрасному світі.

Але ми знаємо, що існує така істина, яка говорить про те, що щастя збільшується від того, коли ним ділишся з іншими. Ми,

педагоги ЗДО «Ялинка» імені В. О. Сухомлинського щасливі з того, що ми носимо ім'я видатного педагога, яке виборювали 13 років. Ми щасливі з того, що отримали статус Всеукраїнського центру із розповсюдження та впровадження ідей В. О. Сухомлинського і маємо змогу ділитись своїми напрацюваннями з педагогами України. А коли ділишся своїм щастям з іншими людьми, то щастя збільшується.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Том другий. Київ: Радянська школа, 1976. – 670 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Том третій. Київ: Радянська школа, 1977. – 670 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Том п'ятий. Київ: Радянська школа, 1977. – 639 с.
4. Сухомлинський В. О. Чиста криниця. Казки, оповідання, етюди: для сімейного читання. Київ: Веселка, 1993. – 287 с.

REFERENCES

1. Sukhomlins'ky, V. O. (1976). *Selected works in five volumes*. [Selected works in five volumes. Volume 2.]. Kyiv: Radians'ka Shkola.
2. Sukhomlins'ky, V. O. (1977). *Selected works in five volumes*. [Selected works in five volumes. Volume 3.]. Kyiv: Radians'ka Shkola.
3. Sukhomlins'ky, V. O. (1977). *Selected works in five volumes*. [Selected works in five volumes. Volume 5.]. Kyiv: Radians'ka Shkola.
4. Sukhomlins'ky, V. O. (1993). *Clean well Tales, stories, sketches: for family reading*. [The Clear Well. Tales, stories, sketches: for family reading]. Kiev: Veselka.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОЦЬКА Тетяна Петрівна – завідувач дошкільного навчального закладу «Ялинка» імені В. О. Сухомлинського Броварської міської ради.

Наукові інтереси: творча спадщина В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

TOZKA Tatyana Petrovna – Head of Preschool educational establishment «Yalynka» named after V. O. Sukhomlinsky, Brovary City Council.

Circle of scientific interests: V. O. Sukhomlinsky's creative heritage.

Дата надходження рукопису 21. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. В. Анісімов

УДК: 372 (07)

ХОМУК Інга Петрівна –

заступник директора з навчально-виховної роботи
Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 100
e-mail: hip2762355@gmail.com

**КАЗКИ ТА ОПОВІДАННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО
ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ
ХУДОЖНЬОГО СЛОВА**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В Україні знають В. О. Сухомлинського не як педагога, а як дитячого письменника – впродовж останніх років у різних видавництвах регулярно з'являються збірки його казок та оповідань, вони є також складовою навчальної літератури для дошкільця та початкової школи, різних читанок, хрестоматій, стали частиною вітчизняного освітнього простору. Сучасне життя школи, її вихованців не може обмежуватися тільки засвоєнням змісту навчальних програм, але має також сприяти формуванню у школярів початкових класів ціннісних орієнтацій.

На сучасному етапі реформування закладів загальної середньої освіти все більше відчувається потреба постійного духовного самовдосконалення особистості й збагачення інтелектуального потенціалу як найвищої суспільної цінності. Нинішні умови вимагають формування підростаючих поколінь з розвиненими творчими здібностями, які добре володіють словом в усіх сферах комунікації. У закладі освіти слово виступає засобом пізнання, спілкування і впливу на почуття дитини, воно є також одним із найвагоміших засобів виховання.

Сьогодні, коли перед педагогами і всіма ланками освіти стоять складні відповідальні завдання, в науково-практичному досвіді В. Сухомлинського можна знайти джерела і шляхи для успішного їх розв'язання.

Актуальними для розвитку педагогічної науки і практики є розроблена В. О. Сухомлинським система виховання школярів засобами слова. Свої знання педагог зумів використати в розкритті багатогранного світу дитини. Він вважав, що пізнання дитиною світу починається з оволодіння нею рідним словом.

Мета статті – виховання учнів засобами художнього слова за допомогою казок та оповідань В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературно-педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського представлена у вигляді казок, притч, новел, легенд, оповідань, які він спеціально написав для дітей. Через твори у дітей виховувалась любов до книги, до природи рідного краю, до людини, до рідного слова. Творча спадщина

видатного українського педагога, Василя Олександровича Сухомлинського багатогранна. Він написав дуже багато творів, які вчать дітей бути добрими, людяними, гуманними, з повагою ставитись один до одного, не бути байдужими до чужого горя, адже у наш час цього так не вистачає. Проблема духовності і гуманізму постала дуже гостро, тому, що у світі, в якому ми живемо, стало багато жорстокості і злочинів, які мають місце навіть в освітніх закладах. Тому виховувати милосердя і любов до ближнього необхідно змалечку, ще з дошкільного та молодшого шкільного віку.

Роки навчання в початковій школі – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, формування життєвих компетентностей, який відкриє реалії навколишнього світу. У формуванні і духовному зростанні особистості молодших школярів, В. О. Сухомлинський найважливішу роль відводив загальнолюдським цінностям. Він вважав, що саме в початкових класах потрібно розкривати перед дітьми їх сутність, учити жити за людськими законами. Створена ним «Азбука моральної культури» не втратила своєї актуальності й нині, коли особливо гостро відчутна нестача людяності, чуйності, доброзичливості.

Оповідання та казки Сухомлинського можна віднести до літератури для дітей, або дитячої літератури – художніх, науково-популярних текстів, створених і спеціально адресованих дітям. Така література враховує вік дітей, особливості їхнього розвитку, має емоційно-ціннісне забарвлення і в кінцевому підсумку носить виховну і освітню спрямованість змістовного наповнення. Усім цим критеріям відповідають оповідання та казки, написані Василем Сухомлинським. Їх ще називають художніми мініатюрами, оскільки вони невеликі за розміром, лаконічні, тобто написані простою мовою.

Шлях Сухомлинського до написання творів для дітей розпочався у власне педагогічних працях. Перші художні образи зустрічаємо у його педагогічних творах. Серед них книга «Щоб у серці жила Батьківщина». У розділі «Слово рідної мови» поміщено художні мініатюри – казки, оповідання, вірші, присвячені красі природи, оточуючого дитину

світу, красі рідної мови. Це казки про Ковалів-Велетнів, вірш «Біле озеро пахучих квіток» та інші. У цей же розділ Сухомлинський включає й твори дітей – маленькі оповідання, які складає дитина під час заняття або його результатами – всього 7 мініатюр [1, с. 27–32]. Звичайно, мініатюри складали учні, але педагог був великою мірою їх натхненником і співавтором. Книга «Моральні заповіді дитинства і юності», також містить вірші, оповідання, замальовки про природу, навколишній світ (вірші – «Бджоли на гречці», «Вечір», «На ставку», «Мак»), нариси («Персиковий сад»), оповідання («Морок», «Сонячні ковалі», «Звідки падає іній» [2, с. 7–38; с. 104–106]. Художні мініатюри представлені і в останніх працях Сухомлинського (книга «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина»). Коротенькі оповідання та казки, викликають у дітей роздуми про людину, співчуття до її горя і нещастя. Найпомітнішим і найзначущим виданням впродовж усіх років літературного життя Сухомлинського є книга «Я розповім вам казку. Філософія для дітей». Вона відкриває новий етап у розумінні і освоєнні художнього світу, створеного Сухомлинським для дітей – поєднання художніх образів із пізнанням дитиною світу і самої себе, коли педагогіка подається через художні образи, емоційно-ціннісне сприйняття художнього твору і педагогічні приписи об'єднані в один твір. Поєднання оповідань і казок з уривками із посібника «Як виховати справжню людину» надає художній спадщині педагога нового виміру і нового звучання.

У наш час здобувачі освіти все менше звертаються до дитячої книжки, тому для сучасних учителів використання творчості Сухомлинського у вихованні учнів засобами художнього слова є сьогодні актуальним. З кожним днем стає все важче прищеплювати дітям любов до читання книжок, але вони відіграють важливу роль у вихованні дітей, адже з раннього віку вчать моралі, сприяють виробленню в дітей доброти, щирості, люб'язності.

Проблема соціалізації молоді в нашій державі сьогодні є надзвичайно важливою. Адже від того, в якому напрямі буде відбуватися соціалізація, на яку духовну орієнтацію буде спиратися особа, залежить не тільки доля конкретної людини, але й українського суспільства в цілому. Соціалізація особи як суспільне явище відбувається впродовж усього життя людини і дуже важливим є те, які орієнтири з допомогою сім'ї, вчителів, школи і т.д. стануть для дитини життєстверджуючими.

Прилучаючись до спадщини Сухомлинського, ми вчимо дітей відчувати,

пізнавати, творити, і в цьому одне з чільних місць посідає казка. «Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує свіжий вогник дитячої думки й мови», – говорив В. О. Сухомлинський. Це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, волю, уяву. Без казки неможливо уявити дитинство. Сухомлинський не тільки розкрив високу мудрість казки, а й показав, що казка – це друг і вчитель дівчорі.

Казки та оповідання, акумулюють усе прекрасне, що виробило людство впродовж свого існування. У казці немає фальші та лукавства. Казка виконує узагальнюючу роль, і ці враження набувають систематизованої форми. Формування ціннісних орієнтацій школярів початкових класів засобами усної народної творчості на сьогодні набуло величезного поширення. Казки В. О. Сухомлинського також спрямовані на формування у дітей відповідних ціннісних орієнтацій, що базуються на філософській рефлексії наукового світогляду. Про це засвідчує останнє видання збірки творів для дітей В. О. Сухомлинського «Я розповім вам казку. Філософія для дітей», яку підготувала О. Сухомлинська [3, с. 277]. Дії персонажів казки для дитини 6-8 років захоплюють школяра так, що він у своїх думках сам стає їх учасником. Зміст казки дитина розглядає через призму хоч і невеликого, але вже достатньо кристалізованого власного досвіду, зіставляє з діями своїх близьких: мами, батька, бабусі, дідуся, або поведінкою сусідів, чи героїв телепередач тощо. Завдяки засобам казки у дитини відбувається активне формування ціннісних орієнтирів, які згодом раціоналізуються і вже з 15-18 річного віку складають міцний ціннісний фундамент духовного життя людини. Загалом, можна говорити про позитивний характер світоглядних орієнтирів, який має місце у казках. Так, наприклад, коли якась дія спрямована на досягнення добра, то засоби, які б вони не були, не засуджуються. Школярі, як наголошують українські педагоги, починають пізнавати світ на основі казки, байки, легенди, які за своїм змістом найближче стоять до міфів [2, с. 204] та несуть у собі еталони людських цінностей, де основою є нормативна поведінка, що дозволяє певною мірою прогнозувати події, будувати свої дії на основі конструктивної парадигми навколишнього світу. Зміст казки є вагомим засобом вивчення молодшими школярами різних дисциплін у школі. У цьому зв'язку зазначимо, що в творчості В. О. Сухомлинського особливо велика роль казки виявлена у вивченні природи, її явищ. Більшість творчого доробку педагога в царині казки присвячено природі. Варто зауважити,

що педагог був одним із перших у СРСР, хто підняв питання про важливість висвітлення екологічних проблем в освітньому процесі. Саме тому в казках видатного педагога екологічний контекст спрямовувався на формування в дітей мотивації до охорони природи у зв'язку з розумінням вичерпності її ресурсів. Відтак, В. О. Сухомлинський зробив внесок у розвиток екологічної освіти.

У 1-4 класах у дитини формується здатність пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого об'єднання. Ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей виявляється у моральній активності особистості, прояві відповідальності, чесності, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, терпимості до іншого, доброзичливості, готовності допомогти, обов'язковості, ввічливості, делікатності, тактовності. У молодшому шкільному віці дитина оволодіває елементарними вміннями та навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди; запобігання та мирного розв'язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацією на дорослого як носія суспільних еталонів та морального авторитету.

Особливо актуальними в спадщині В. О. Сухомлинського є питання формування у школярів ціннісних орієнтацій, таких як добро, справедливість, гідність, гуманізм, патріотизм, відповідальність, совість та засудження жадібності, лінощів, пихи, гордині, хвалькуватості тощо. Усі вони у доробку видатного педагога йдуть по лінії біфуркації добра і зла. Казки В. Сухомлинського природничого, соціально-побутового («Чому опадає листя з дерев», «Жаба й Соловейко», «Радість Гороблички», «Пелюстка і квітка», «Павутиння», героїко-патріотичного («Держак і Кріт», «Що найтяжче журавлям», «Бо за морем – чужина», «Лелеки прилетіли», «Куди летять ластівки») жанрів мають високий виховний потенціал, особливо коли це йдеться про школярів молодших класів.

Тому вчителям треба докладати всіх зусиль, щоб використання казки не було випадковою окрасою уроку, а визначалося системою завдань освітнього процесу в початковій школі [2, с. 115]. Адже чим глибше дитина занурюється в світ казок та чим просторіший цей світ, тим більше науково-теоретичних змістів вона згодом здатна сприйняти, видобути та кристалізувати [1, с. 114].

У своїй роботі В. О. Сухомлинський ненав'язливо підводив молодших школярів до вміння самостійно створювати казку, визначати її основні складові, акцентувати увагу на окремих моментах творчого матеріалу. Головне педагог вбачав у тому, щоб

діти вчилися самостійно створювати казки з метою збагачення власного словникового запасу, правильної побудови речень і послідовності розповіді [3, с. 20]. Описуючи створення казок молодшими школярами, він зазначав, що їх складання в 1-2 класах відображається на мисленні дитини в більш старшому віці. Казки є найкращим супутником розвитку дитини, яка співвідносить свої дії з персонажами твору. В. О. Сухомлинський доводив, що саме завдяки їй у дитини розвивається спостережливість, аналітичне мислення.

До збірки художніх творів «Всі добрі люди – одні сім'я» увійшли близько сотні казок, притч, оповідань, дійовими особами яких є олюднені тварини, рослини, природні явища та люди. Усі твори розкривають перед дитиною розмаїття рідної природи, красу навколишнього світу, велич чи жалюгідність вчинків людини. На кожному з уроків природознавства доцільно запровадити аналіз одного з творів збірки, відповідно до змісту теми. Так, під час вивчення змістової лінії «Взаємозв'язки в природі» аналізуючи оповідання «Фіалка і бджілка» [3, с. 35], вчитель має змогу не тільки розкрити його художньо-естетичну вартість, проаналізувати образи, змалювати внутрішню красу героїв, їх прагнення і вчинки, а й розкрити унікальну прикмету передбачення погоди, підтвердження якої діти знайдуть на практиці. Ознайомлюючи учнів третього класу з твором-казкою В. Сухомлинського «Спляча книга», учитель звертає увагу на усвідомлення ролі і значення книги в житті людини. Відтворити зміст казки допоможуть запитання: яка книга стояла на полиці?, про що в ній розповідалось?, що зробила господиня з Книгою?, чого чекала Книга?, чому Книга стояла сплячою? Цей твір дуже подобається учням. Кожен із них висловлює, яке місце займає в його житті книжка. Навчити дітей бути самостійними, працюючими допоможе аналіз оповідання: «Чому мама так хвалить Люду?». Діти роблять висновок, висловлюють власну думку. Особливий виховний потенціал мають художні твори, в яких Сухомлинський порушує важливі проблеми стосунків дітей з матір'ю, їхнє ставлення до рідної неньки. Вони виховують повагу до найріднішої людини, вчать цінувати працю, розуміти значущість матері в сім'ї: «Прийшла мама», «Моя мама пахне хлібом», «Сиві волосинки», «Іменини».

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Твори-мініатюри, казки Василя Сухомлинського мають повчальний виховний характер. Водночас потрібно зауважити, що художні твори, написані для молодших школярів, позбавлені прямого повчання. Вони спонукають розум і почуття

дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук М. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття / М. Ковальчук // Початкова школа. – 2008. – №10. – С. 1–3.
2. Сухомлинський В. О. Вічна тополя. Казки, оповідання. Етюди: Для молодшого шкільного віку / В. О. Сухомлинський. – К.: Генеза, 2003. – 272 с.
3. Сухомлинська О. В. Художня спадщина В. Сухомлинського в культурологічному вимірі / О. В. Сухомлинська // Початкова школа. 2007. – №7–8. – С. 3–7.
4. Сухомлинський В. О. Щоб у серці жила Батьківщина / В. О. Сухомлинський. – К.: Товариство «Знання» Української РСР, 1965. – 80 с.

REFERENCES

1. Kovalchuk, M. (2008). *Pedagogika V. O. Sukhomlinsky – pedagogika XXI stolittya*. [Pedagogics V. O. Sukhomlinsky – pedagogy of the XXI century]. Kyiv.
2. Sukhomlinsky, V. O. (2003). *Vichna topoly. Kazki, opovidanny. Etudi*. [Everlasting poplar. Fairy

tales, stories. Etudes]. Kyiv.

3. Sukhomlinska, O. V. (2007). *Hudozny spadchyna V. Sukhomlinskogo v kulturologichnomu vimiri*. [The artistic heritage of V. Sukhomlinsky in the culturological dimension]. Kyiv.

4. Sukhomlinsky, V. O. (1965). *Zob u serthi zila Batkivzhna*. [That the motherland lived in the heart]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХОМУК Інга Петрівна – заступник директора з навчально-виховної роботи Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 100.

Наукові інтереси: творча спадщина В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHOMUK Inga Petrivna – Deputy Director for Educational Work of Krivoy Rog Secondary School № 100. V. O. Sukhomlinsky’s creative heritage.

Circle of scientific interests: V. O. Sukhomlinsky’s creative heritage.

*Дата надходження рукопису 11. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий*

УДК 371.13:373.5

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка

СТАНОВЛЕННЯ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Модернізація національної вищої школи як особливо актуальну виділяє проблему якості професійної підготовки вчителя. Розвиток соціально-професійної зрілості особистості педагога належить до пріоритетних завдань вищої педагогічної освіти, оскільки він пов’язаний із підвищенням ефективності майбутньої професійної діяльності. Одним із шляхів розв’язання згаданих вище завдань є звернення до творчої спадщини видатного вітчизняного педагога В. Сухомлинського, який вважав учителя центральною фігурою навчально-виховного процесу, розробив систему вимог до його професійної підготовки. Педагогічний доробок педагога має різноплановий, багатоаспектний характер. Предметом уваги В. Сухомлинського були особистісний та професійний розвиток вчителя, процеси формування педагогічної й

професійної культури, самореалізація та розвитку творчої індивідуальності вчителя в професійній діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблеми соціально-професійної зрілості особистості досліджували М. Лебедик, В. Радул, Т. Хмуриńska, Г. Яворська та ін. Окремі аспекти проблеми розкриваються у працях О. Ганжі, Я. Галети, Т. Комар, О. Коптевої, О. Михайлова та ін. Проте, варто відмітити, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки питання соціально-професійної зрілості не набуло широкого висвітлення в наукових дослідженнях.

Зауважимо, що в сучасних науково-педагогічних дослідженнях існує кілька визначень змісту соціально-професійної зрілості. Зокрема, А. Хмуриńska під соціально-професійною зрілістю розуміє «інтегративну якість особистості, що

розкривається через особисту, академічну, соціальну та професійну зрілість і проявляється в її прагненні до самовизначення, самореалізації, ініціативності, соціальної відповідальності, творчого підходу до вирішення професійних завдань» [17]. На думку Г. Яворської, соціально-професійна зрілість – це «стан особистості, що виникає в результаті досягнення рівня розвиненості, за якого формуються соціальні та професійні якості, що в своїй сукупності виявляють соціально-професійну сутність самої особистості» [18, с. 49]. За О. Коптевою, поняття «професійна зрілість» можна визначити як властивість суб'єкта праці, що характеризується вищим рівнем особистісного та професійного розвитку і проявляється у високому професіоналізмі, кваліфікації та компетентності, а також у гармонійному розвитку моральних, етичних, культурних, соціальних і професійно значущих якостей і рис особистості. Соціальну зрілість варто розглядати, – зауважує дослідниця – як таку, що віддзеркалює рівень розуміння особистістю свого місця в суспільстві, межу відповідальності у виконанні своїх обов'язків та здійсненні вчинків, погляди й переконання та їх застосування в житті, відповідно до засвоєних нею соціальних норм. Соціальна зрілість – інтегральна характеристика особистості, тому виражає певний якісний стан її розвитку, такий ступінь оволодіння людиною досвідом, що дозволяє їй виступати повноправним суб'єктом суспільно-практичної діяльності [2, с. 4].

Ґрунтовний аналіз сутності соціальної зрілості вчителя дається у дослідженнях В. Радула [4; 5; 6; 7; 8; 9 та ін.]. Вчений, досліджуючи проблему соціальної зрілості молодого вчителя до її змісту включає активну життєву позицію, досягнення єдності виховання та самовиховання, прагнення самої особистості до якомога швидшого досягнення соціальної зрілості. Моделлю соціальної зрілості, на його думку, є взаємозв'язок самореалізації та соціальної відповідальності [9].

Дослідник вважає, цілісний розвиток людини й поетапне формування її зрілості можливі за певних психолого-педагогічних умов: зміст освіти будується як людинознавство, відображає в освітніх галузях ставлення людини до світу, інших людей; виховний процес підпорядкований створенню життєвої стратегії стійкого розвитку особистості в нестабільних умовах функціонування суспільства, розв'язанню життєвих проблем вихованця під час його взаємодії з вихователем; технології навчання піднімаються на якісно новий, акмеологічний

рівень, забезпечуючи успіх і високі досягнення в навчанні кожного учня; у школі створюється освітнє середовище, що сприяє успіху, творчості, досягненню високих результатів, коли престижно добре навчатися й працювати, дотримуватися морально-правових норм взаємодії педагогів і вихованців; взаємодія з батьками спрямована на поетапне формування їх як суб'єктів педагогічного процесу, що передбачає інформаційне забезпечення, залучення до шкільних заходів, участь у батьківських зборах, творчу співпрацю в позакласній і навчальній роботі.

Наукові дослідження проведені В. Радумом доводять, що соціальна зрілість як рівень розвитку особистості визначається всією сукупністю її діяльності. Залежно від сфери прояву соціальна зрілість є певною здатністю особистості до взаємодії з соціальним середовищем, що дає їй змогу ефективно посідати відповідне місце в структурі первинних утворень [7, с. 16].

Проте, варто відмітити, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки питання соціально-професійної зрілості майбутнього педагога не набуло широкого висвітлення в наукових дослідженнях.

Мета статті – проаналізувати концептуальні засади дослідження проблеми розвитку соціально-професійної зрілості вчителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідне значення у творенні школи для дитини В. Сухомлинський відводив постаті вчителя, його психолого-педагогічній та фаховій підготовці. Видатний педагог стверджував, що «зміст вчительської професії – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [14, с. 420]. На думку вченого, хороший учитель – це перш за все тонкий психолог, здатний помічати найменші емоційні зміни в поведінці свого учня; щоб розпізнати різні психологічні стани потрібно володіти професійною культурою: «Без міцної психологічної основи немає психологічної культури» [15, с. 160–167].

Відповідно він ставив досить високі вимоги до рівня професійної підготовки вчителя, адже справжнім творцем людських душ може стати педагог, який має цілісну систему особистісних якостей, духовну культуру, світоглядні переконання.

Обґрунтовуючи сутність педагогічної професії як творчого процесу, В. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що у своїй основі педагогічна праця – це творчість, наближена до наукового дослідження. «За своєю логікою, за

філософською основою, за творчим характером, – стверджував вчений, – педагогічна праця неможлива без елементу дослідження... Стає майстром педагогічної праці найшвидше той, хто відчув у собі дослідника» [15, с. 248].

Близькість педагогічної праці до наукового дослідження В. Сухомлинський вбачав у аналізі фактів і необхідності передбачати. Учитель, уважав він, який не вмів або не хоче думками проникати в глибину фактів, у причинно-наслідковій зв'язки між ними, перетворюється в ремісника, а його праця за відсутності вміння передбачати стає мукою: вчитель мучиться сам і мучить дітей [1, с. 27]. Тому, на переконання видатного педагога, необхідно вчити студентів «...бути мислителем і трудівником. Не споживати готового, а бути добувачем знань. Якщо людина не добуває знань, не переживає при цьому напруження духовних, вольових сил, до нього не дійде моє слово про людину» [16, с. 506]. Тому, що без цього не може бути розвинена – «справжня громадянська освіченість...» [12, с. 507].

Однак педагогічна творчість неможлива без праці душі вчителя. Тому однією з найголовніших вимог до вчителя, на думку В. Сухомлинського, є здатність поєднувати щирість і мудрість. Він вказував на особливу роль умінь учителя щодо професійного самопізнання і самовиховання [3, с. 44–45].

У своїй педагогічній спадщині вчений неодноразово звертається до сутності й соціальних функцій професійної діяльності вчителя як наставника дітей, посередника між дитиною та соціумом. «Головне, – підкреслює педагог, – це віра в людину, чутливість до всього хорошого в ній. Висока моральність учителя стає нині найважливішою умовою його педагогічної майстерності... Улюбленим і авторитетним учитель стає не тільки тому, що досконало знає свій предмет, а й тому, що, глибоко люблячи його, поєднує у своєму серці цю любов з любов'ю до людини-дитини» [10, с. 114].

На думку В. Сухомлинського, підготовка вчителя за покликанням може бути ефективним тільки тоді, коли вона починається задовго до педагогічного вузу. Тим, у кого зародилася мрія стати учителем, він радить: «Перевірте, випробуйте себе, не поспішайте стати вчителем. Гармонія серця і розуму – це і найважливіша риса, без якої неможливо педагогічне покликання» [15]. Тому саме в перші роки навчання у вузах повинні бути закладені основи успішної педагогічної діяльності, шляхом встановлення тісного зв'язку між теорією і практикою.

Видатний педагог уважав, що професійна зрілість, як властивість особистості означає оволодіння професійною культурою. На його думку, професійна культура вчителя – це особливості вираження його особистості в професійній діяльності. Педагогічна культура вчителя є певний ступінь оволодіння їм соціокультурним досвідом людства, глибоким знанням методології науки і вміння використовувати її досягнення на практиці в інноваційних формах. «Це жива, творча педагогіка повсякденної праці і педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя, це, образно кажучи, техніка і технологія взаємодії майстра і об'єкта його праці ... це багатогранність, різноманітність, точність, зразковий стан інструментів нашої творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою» [11].

Рівень розвитку особистості вчителя визначається тим, наскільки особистість впливає на інших, яка сила її індивідуального впливу, на чому ґрунтується її авторитет. Для вчителя в професійній діяльності важливо впливу на учнів, впливу як вираження певних професійно-особистісних умінь вчителя, впливу, засновані на моральних засадах.

В. Сухомлинський виокремлює факторами, що впливають на вдосконалення професіоналізму вчителя та його педагогічної культури:

- розвиток професійної культури вчителя пов'язував з постійною творчою працею; маючи неабияку базову підготовку, фахівець, якщо не вчитиметься на досвіді (власному та інших педагогів), не зможе бути кваліфікованим учителем-професіоналом;

- високий рівень професійної культури формується в учителя протягом кількох років копіткої роботи із самовдосконалення. Розпочавшись у стінах педагогічного навчального закладу, вона триває все життя;

- професія вчителя поєднує у собі дві спеціальності, адже він має бути не тільки фахівцем зі свого предмету, а й вихова-телем, прищеплюючи учням ідеали, традиції, цінності культури;

- В. Сухомлинський вважав, що ефективний виховний вплив можливий тільки в умовах спрямованої діяльності всього вчительського колективу школи, батьків, громадськості, соціального середовища. Отже, з одного боку, вчитель є організатором, центральною фігурою, координатором навчального процесу, що висуває певні вимоги не тільки до змісту й рівня його професійної культури, але й до його ж таки духовного світу, рівня загальної культури. З іншого –

становлення вчителя як професіонала відбувається в педагогічному колективі, в процесі здобуття досвіду середовища через спрямовану соціалізацію під керівництвом директора школи. До основних елементів педагогічної культури педагог зараховував: «глибоке знання матеріалу», «безпосереднє звернення вчителя до розуму і серця вихованців», «багатство методів вивчення дитини» тощо [14, с. 452–455].

Як стверджував В. Сухомлинський, у ВНЗ необхідно створювати для студентів середовище, «де з найбільшим напруженням своїх внутрішніх духовних сил людина зможе досягти найбільших успіхів» [10, с. 94] та «повністю задовільняти індивідуальні інтереси й нахили» [13, с. 138].

Видатний педагог доводив, що різноманіття і неповторність педагогічних ситуацій вимагає від сучасного вчителя вміння самостійно переосмислювати теоретичні знання, вміння переводити їх на мову практичних дій, знаходити більш ефективні засоби педагогічних завдань.

На перший план у В. Сухомлинського виходить проблема індивідуальності. На його думку, у вихованні індивідуальність реалізується тільки за допомогою вихователя для переходу в формат «саме». Тому важливою стає проблема особистості педагога. Так складається педагогічна антропологія видатного педагога, в центрі якої вирішується питання виховання індивідуальної сутності дитини, здатності до самоосвіти, самовиховання, творчості, тобто реальний розвиток індивідуальності людини при активному впливі педагога [15]. На думку видатного педагога, необхідно розвинути індивідуальні нахили, розкрити обдарування і талант кожного шляхом включення їх в різноманітну творчу працю, створення атмосфери творчої праці в колективі [10, с. 89].

Учительська професія, відзначає В. Сухомлинський, особлива, її не можна порівняти ні з якою іншою. Предметом діяльності педагога є «інша діяльність», діяльність учнів, студентів, яку він спрямовує, організовує і регулює відповідно до цілей навчання. Тому професійна самостійність і творча активність учителя, прагнення внести в професійну діяльність щось нове, оригінальне, власне витупає як лаконічне необхідно завершення процесу формування вчителя-майстра педагогічної справи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. В. Сухомлинський залишив у своїй творчій спадщині невичерпне джерело прикладів професійного зростання вчителя. Перспективи подальшої наукової розробки означеної проблеми вбачаються у

проведенні історіографічних досліджень в напрямку вивчення особливостей формування соціально-професійної зрілості у студентів педагогічних закладів та творче застосування кращого педагогічного досвіду в умовах сучасних освітніх процесів в Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Глузман Н. Творче використання педагогічної спадщини в професійній підготовці вчителя / Н. Глузман // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 123. С. 24–28.
2. Коптева О. М. Формування соціально-професійної зрілості учнів закладів професійно-технічної освіти. Дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. / О. М. Коптева. – Кропивницький, 2018. – 233 с.
3. Новгородська Ю. Ідеї В. О. Сухомлинського живуть і розвиваються / Ю. Новгородська // Рідна школа. – 2002. – листопад. – С. 44–45.
4. Радул В. В. Педагогічна культура та соціальна зрілість вчителя: навч. посібник / В. В. Радул. – Кіровоград, 2000. – 36 с.
5. Радул В. В. Соціально-педагогічна зрілість: монографія / В. В. Радул. – Кіровоград: ПВЦ ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. – 248 с.
6. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) / В. В. Радул. – Кіровоград: ПВЦ ТОВ «Імекс ЛТД», 2011. – 254 с.
7. Радул В. В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості / В. В. Радул // Рідна школа. – № 3 (березень). – 2011. – С. 15–20.
8. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості / В. В. Радул. – Харків: Мачулін, 2017. – 441 с.
9. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика): автореф. ... дис. д-ра пед. наук / В. В. Радул. – К., 1998. – 36 с.
10. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 80–96.
11. Сухомлинський В. О. Наша «скрипка» / В. О. Сухомлинський // Рад. освіта. – 1996. – 21 травня.
12. Сухомлинський В. О. На трьох китах / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 339–343.
13. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 122–139.
14. Сухомлинський В. О. Статті / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977. – 639 с.
15. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1988. – 303 с.

16. Сухомлинський В. О. Хто сьогодні за партою? / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т. 5. – К.: Рідна школа, 1977. – С. 504–510.

17. Хмурина Т. О. Формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах. Дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. / Т. О. Хмурина – Тернопіль, 2013. – 297 с.

18. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: [монографія] / Г. Х. Яворська. – Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. – 408 с.

REFERENCES

1. Hluzman, N. (2013). *Tvorche vykorystannia pedahohichnoi spadshchyny v profesiinii pidhotovtsi vchytelia*. [Creative use of the pedagogical heritage in the professional training of the teacher]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 123.

2. Koptieva, O. M. (2018). *Formuvannia sotsialno-profesiinoi zrilosti uchniv zakladiv profesiino-tekhnichnoi osvity*. [Formation of social-professional maturity of students of vocational education institutions]. *Dys. ... kand. ped. nauk.: 13.00.04*. Kropyvnytskyi, 2018.

3. Novhorodska, Yu. (2002 lystopad). *Idei V. O. Sukhomlynskoho zhyvut i rozvyvaiutsia*. [The ideas of V. O. Sukhomlinsky live and develop]. *Ridna shkola*.

4. Radul, V. V. (2000). *Pedahohichna kultura ta sotsialna zrilist vchytelia* [Pedagogical culture and social maturity of the teacher]. Kirovohrad.

5. Radul, V. V. (2002). *Sotsialno-pedahohichna zrilist*. [Socio-pedagogical maturity]. Kirovohrad: PVTs TOV «Imeks LTD».

6. Radul, V. V. (2011). *Sotsialna aktyvnist u strukturi sotsialnoi zrilosti (teoretyko-metodolohichniy aspekt)*. [Social activity in the structure of social maturity (theoretical and methodological aspect)]. Kirovohrad: PVTs TOV «Imeks LTD».

7. Radul, V. V. (2011). *Sotsialna zrilist yak vershyna akmeolohichnoho rozvytku osobystosti*. [Social maturity as the apex of acmeological development of personality]. *Ridna shkola*. № 3.

8. Radul, V. V. (2017). *Sotsialna zrilist osobystosti*. [Social maturity of the individual]. Kharkiv: Machulin.

9. Radul, V. V. (1998). *Stanovlennia sotsialnoi zrilosti molodoho vchytelia (teoriia i praktyka)*. [Formation of social maturity of a young teacher (theory and practice)]. *Avtoref. ... dys. d-ra ped. Nauk*. Kiyiv.

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Liudyna nepovtorna*. [A man is unique]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T. 5. K.: Ridna shkola.

11. Sukhomlynskyi, V. O. (1996). *Nasha «skrypka»*. [Our «violin»]. *Rad. osvita*. 21 travnia.

12. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Na trokh kytakh*. [On three whales]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T. 5. K.: Ridna shkola.

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Rozvytok individualnykh zdibnostei i nakhyliv uchniv*. [Development of individual abilities and students' inclinations]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T.5. K.: Ridna shkola.

14. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Statti*. [Articles]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T.5. K.: Radianska shkola.

15. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sto porad uchitelevi*. [One hundred tips for the teacher]. K. : Radianska shkola.

16. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Khto sohodni za partoiu?* [Who is at the desk today?]. *Vybrani tvory*. V 5-ty t. T. 5. K.: Ridna shkola.

17. Khmurynska, T. O. (2013). *Formuvannia sotsialno-profesiinoi zrilosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. [Formation of social-professional maturity of future social pedagogues in higher educational institutions]. Ternopil.

18. Yavorska, H. Kh. (2005). *Sotsialno-profesiina zrilist kursantiv vyshchyykh zakladiv osvity MVS Ukrainy* [Social-professional maturity of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Odessa : PLASKE ZAT.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –

здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: категорія соціальна зрілість особистості у наукових дослідженнях (30-ті рр. XX – початку XXI ст.).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLyak Mikhail Anatolievich – Candidate of the Department of Pedagogy and Educational Management, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: category of social maturity of the person in scientific researches (30-ies of the XX - the beginning of the XXI century.).

Дата надходження рукопису 22. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий

УДК 371.48

ПРОЦЕНКО Євгеній Анатолійович –

вчитель Захарівського НВК КЗ «Глинське НВО» Світловодської районної ради Кіровоградської області
e-mail: smikdpu@i.ua

САДОВИЙ Микола Ілліч –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності, професор кафедри фізики та методики її викладання
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна
ORCID ID 0000-0001-6582-6506
e-mail: smikdpu@i.ua

ПРО СПІВІДНОШЕННЯ МОРАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК

І. Є. ТАММА ТА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Д. О. Гранін аналізуючи учення Любичева вказував на потрясаючу моральну силу особистості вченого, що допомогла йому у багато чому розібратися у житті, а головне – одержати ще одне свідчення того, яке місце В. О. Сухомлинський займає у нашій науці, в науці про людину знання. В цьому зв'язку письменник вказує «ми так радуємося, коли бачимо серед вчених, філософів, письменників, серед мислителів, що навчають жити, приклади високої моралі. Особливо багата цим історія руської інтелігенції – той же Володимир Вернадський, і Лев Толстой, і Володимир Короленко, і Микола Вавілов, і Василь Сухомлинський, і Ігор Тамм» [1].

Нині можна почути самі неймовірні характеристики на визначних постатей українських вчених. Особливо це стосується науково-педагогічних особистостей С. А. Макаренка, В. О. Сухомлинського, І. Г. Ткаченка, діяльність яких була пов'язана з Україною. До них відноситься і І. Є. Тамм єдиний український лауреат Нобелівської премії, виходець із Єлисаветграда, який ніколи не поривав із Батьківщиною. Постає проблема дослідити особистісні характеристики мислителів на прикладі В. О. Сухомлинського та І. Є. Тамма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним питанням науково-педагогічної та громадської роботі В. О. Сухомлинського та І. Є. Тамма присвячено немало робіт. Зокрема, діяльність вченого педагога, директора Павлишської школи вивчали О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська, А. С. Бик, В. О. Лоскутов, Т. Г. Будняк, К. Е. Кривошеєнко, В. Г. Кузь, Г. М. Ткаченко, Л. В. Ткачук, В. Г. Риндак [9] та ін.

І. Є. Тамм охарактеризований його учнями, колегами у книзі спогадів [2], у статтях у журналах «Природа», «Успехи физических

наук», посібнику О. М. Трифонової [3]. В публікаціях вказаних авторів та літературних джерел визначені різні аспекти діяльності В. О. Сухомлинського та І. Є. Тамма. Проте мало дослідженою є тема особистісних характеристик та наукової моральності видатних українських постатей.

Мета статті полягає у розкритті особистісних характеристик І. Є. Тамма та В. О. Сухомлинського, які є близьким з точки зору їх особистісних характеристик та моральної науковості.

Методи дослідження: теоретичні полягають у аналізі науково-педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського та І. Є. Тамма, результатів їх практичної діяльності; емпіричні ґрунтуються на спостереженнях, анкетуванні суб'єктів навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. О. Сухомлинський народився у вересні 1918 р. у с. Василівка за 15 км від Кременчука. У 1933 р. закінчив семирічку, потім достроково робочий факультет і поступив до педагогічного інституту. Із 17 років учительовав. 20-і та перша половина 30-х років минулого століття були неспокійні роки слабкої влади, побудови економіки країни на іншій соціальній парадигмі, постійного голоду, нестатків, політичної нестабільності у світі.

У 1941 році накопичений згусток суперечностей вилився у початок Другої світової війни. Після коротких курсів став політруком. Воював під Ржевом, де був тяжко поранений і демобілізований за станом здоров'я. Настав момент обрати майбутню життєву траєкторію. Була можливість обрати відмінну від педагогічної діяльність. У нього не було будь яких коливань щодо вибору напрямків практичної діяльності. Він твердо вибрав школу, багатогранну педагогічну діяльність.

У 1943 р. вступив у члени ВКП(б), бо свідомо, все своє життя поділяв ідеї наукового

соціалізму. Не слід путати із поняттям наукового комунізму, якого в принципі не існує навіть у К.Маркса та В.І.Леніна. Відкривалися двері й партійних посад, у яких на той час була велика потреба. Проте ніяких сумнівів – педагогічна праця.

Натхненна робота у 1955 р. увінчалася захистом кандидатської дисертації, яка і нині є зразком індивідуального наукового дослідження. Далі, через три роки став заслуженим учителем УРСР. В ті часи це не так було просто. Таке звання присвоювали одиницям у всьому СРСР і потрібно було мати неабиякі учительські успіхи, щоб досягнути таких вершин. Невдовзі сільський директор школи став Членом-кореспондентом Академії наук РСФСР. Вчений розробив науково-педагогічну теорію розвитку і становлення особистості, його праці перекладено на 53 мови світу. І все це за рахунок невтомної власної праці.

Василь Олександрович не мав впливових покровителів, і не шукав їх, а чесно і самовіддано працював. В цьому моральна чистота науковця. «Почуття – це кров, плоть і серце моральної переконаності, принциповості, сили духу; без почуттів моральність перетворюється на сухі безбарвні слова, що здатні виховати лицемірів. Ось чому, образно висловлюючись, стежка від морального поняття до морального переконання починається із вчинка, із звички, насичених глибокими почуттями, особистим ставленням до того, що дитина робить, що робиться навколо неї» [4, 155].

Інший відомий вчений з Єлисаветградщини, лауреат Нобелівської премії І. Є. Тамм. Народився у 1895 р.у Владивостоці в іншу епоху під час відрядження батьків на Трансирійську залізницю. Дитинство провів у Єлисаветграді, закінчив класичну чоловічу гімназію, потім рік навчався у Единбурзі. Розпочалася перша світова війна. Призову на військову службу не підлягав, тоді пішов добровольцем братом милосердя. Пізніше вищу освіту здобув у Московському університеті. Був депутатом першого Всеросійського з'їзду Рад, делегатом першого з'їзду працівників позашкільної освіти (тоді позашкільною охоплювалася вся освіта), делегатом першого з'їзду профспілок від Єлисаветграду. Організатор створення профспілок освіти у Єлисаветграді, курсів підготовки учителів, які переросли у сучасний Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського та педагогічний університет. Мав наукові досягнення шести наукових напрямках результати яких варті Нобелівської премії. За один із них одержав Нобелівську премію.

Ці дві великі постаті мали різні стартові умови до наукової досконалості. Кінець 60-х років минулого століття є найбільш характерним для порівняння їх особистісних характеристик, таблиця 1, та науково-педагогічної моральності, таблиця 2. Нині накопилася достатня критична маса для оцінки такої діяльності людей, якими пишається українська земля.

Таблиця 1

Характерні особистісні особливості В. О.Сухомлинського та І. Є.Тамма

№ п/п	Особистісні характеристики вчених	В. О. Сухомлинський	І. Є. Тамм
1	Батьківщина як святиня свідомості і серця, мета і сенс життя в ім'я високої мети	В повній мірі в праці	В досягненні наукової мети
2	Принцип дослідницького підходу до предмета вивчення та в цілому до процесу пізнання	Постійний вплив на вихованців	Життєва позиція з дитинства
3	Гармонійна єдність суспільного і особистісного в духовному житті громадянина	Формування особистості та громадянина	Організатор боротьби з безчестям
4	Гуманістична парадигма, в основі якої лежать духовні цінності особистості, визнання кожного суб'єкта навчання особистістю	Життєва позиція громадянина та вихователя	Вроджені якості витримані впродовж життя
5	Активне ставлення до добра і зла, людяність, чуйність і тактовність у відношеннях суб'єктів навчання	Потреби обмежувалися посадою директора школи	Потреби були в праці і допомозі іншим людям
6	Людська гідність: інтелектуальне багатство, творчий розум, збагачення і розвиток розуму	Свідоме переконання на фронті, на роботі і позиція вихователя	Характерна риса не мовчати і дорожити честю
7	Навчання через подолання труднощів, обов'язковість самостійної розумової праці суб'єктів у процесі навчання	Власне переконання учителя, воїна, директора школи і принцип виховання	Характерна риса юнака, студента, науковця, переконання та життєва позиція
8	Особистісно орієнтований підхід: неповторність та всебічний розвиток кожної індивідуальної особистості	Принцип директора школи, власна методика виховної роботи	Вірність слову і ділу – принцип життя
9	Естетичне та фізичне багатство як потреба у прекрасному і досконалості, позитивні емоції від навчання	Витривалість, сформований принцип виховання	Висока відповідальність, самокритичність
10	Діяльнісний підхід, любов до праці та вдосконалення трудової майстерності	Не вживав алкоголю, абсолютна вірність словам, діям	Рідке вживання алкоголю, альпініст, висока моральність духу

Особистісно-моральні особливості вчених ми виділили на основі аналізу праць, спогадів та архівних документів. На нашу думку доцільно зробити їх порівняння, таблиця 1. Безумовно достовірною є інформація, згідно якої можна судити про особистісні характеристики педагогів-новаторів. На думку кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника Інституту педагогіки НАПН України М. Я. Антонця такі характеристики науково обгрунтовані в узагальненій формі самим Василем Олександровичем у вступі до книги «Як виховати справжню людину» [5]. Вони частково доповнені О. В. Сухомлинською, О. Я. Савченко, В. Г. Кременем [6] та ін.

Щодо Ігоря Євгеновича, то його особистісні характеристики виділили у спогадах його колеги та друзі П. Еренфест, Н. Бор, П. Дірак, Ю. Б. Харитон, І. В. Курчатова та ін. У спогадах про І. Є. Тамма дослідники більше аналізували його наукову діяльність [2]. У частині окреслення його особистісних характеристик та науково-педагогічних здобутків доцільно звернутися до досліджень О. М. Трифонові [3].

Порівняння їх характеристик дало змогу виділити їх спільні риси, бо вони складають систему. Як і В. О. Сухомлинський, так і І. Є. Тамм особистісну моральну поведінку, насамперед пов'язували з: почуттям обов'язку перед своїм народом, перед родиною, перед самим собою; усвідомленістю як необхідністю виконувати свій громадянський обов'язок, що безумовно спонукає до внутрішнього примусу, самообмеження та самоконтролю.

Враховуючи їх здобутки ми розглядаємо особливі риси характеру В. О. Сухомлинського та І. Є. Тамма з двох точок зору: особистісних характеристики та принципів їх наукової етики. До особистісних характеристик, які були властиві обом вченим ми віднесли:

- уміння дорожити особистими цінностями і святинями своєї свідомості й свого серця, святинями Батьківщини. Таку рису як Василь Олександрович, так і Ігор Євгенович визначають як усвідомлення і переживання мети і змісту життя, як уміння поставити перед собою запитання: в ім'я чого людина живе? і дати відповідь на нього;

- хоч вчені народилися у різні історичні епохи спільним у них є гармонійне поєднання суспільного й особистого, великого і малого в духовному житті людини;

- важливим є формування уміння мати і розвивати духовні цінності, виокремлювати, бачити, знаходити їх в особистому світі;

- І. Є. Тамм у керованому ним науковому колективі постійно відчував потребу людини в людині точно так, як В. О. Сухомлинський не

міг жити без індивідуальностей учнівського та педагогічного колективу як носіїв духовних цінностей. Вони прагнули до створення необхідності виникненню і розвитку цієї потреби на основі духовної спільності людей, їхнього прагнення до оволодіння духовними цінностями;

- обидва вчених активно і толерантно ставилися до носіїв добра і зла, мали високий рівень почуття людської гідності, що допомагало їм у їх діяльності;

- запорукою успіху мислителів було інтелектуальне багатство, сміливий творчий розум, прагнення постійно жити в світі думки, постійно збагачувати й розвивати свій розум;

- їх діяльність була немисленою без систематичного естетичного збагачення, потреби в розвитку прекрасного;

- найвищою цінністю в них була безмежна любов до праці, прагнення до самоудосконалення трудової майстерності; фізичної досконалості [5; 7].

Розглянемо окремі аспекти викладених вище особистісних характеристик вчених, зокрема поняття наукової моральності та етики періоду 50-60-х років минулого століття на прикладі окремих епізодів діяльності І. Є. Тамма.

В часи розквіту лисенковщини генетика, як і в цілому біологічна наука зазнали занепаду. Самі генетики не в змозі були відстоювати принципові основи своєї науки, так як багатьох із них було видалено з науки. В цей час на допомогу біологам прийшли фізики з Свердловська С. В. Вонсовський, кібернетики О. А. Ляпунова, з Москви І. Є. Тамм, Г. М. Франк, П. Л. Капіца з Москви.

Очолив цих рух Єлисаветградець І. Є. Тамм. У жовтня 1955 р. він запросив М. В. Тимофеева-Ресовського для виступу на тему генетики. Для цього, у погодженні із П.Л.Капіцею обрали його Інститут фізичних проблем та затвердили тематику виступів. На той час фізики створили атомну та термоядерну бомби, швидко розвивали ракетну галузь і користувалися недоторканістю і автономією. Вони могли допустити вільність на будь яку наукову тему чи проблему. Всі біологічні галузі знаходилися під контролем Т. Д. Лисенка і дискусій не допускалися. І. Є. Тамм попросив М. В. Тимофеева-Ресовського виступити на тему про радіаційну генетику і механізм мутацій, а сам доповів про подвійну спіраль ДНК як основу будови і репродукції хромосом. Це була сенсація тих років. Наукова громадськість держави отримала новий імпульс для розгортання досліджень з біології, біофізики та ін. По суті це був виклик методам монопольної діяльності лисенковщини. Після

такого успішного «дуету» І. Є. Тамм ще більше заглибився у проблеми генетики. Якраз тут бачив прорив важливих досліджень. Він говорив, що одержана важлива боротьба за знання, а не перемоги. За кожним переможним результатом наступають «сутінки богів», а саме поняття перемоги розчиняється у той самий момент, коли вона досягнута [8]. В цьому була сутність наукової моралі вченого. Товариші та студенти вбачали у такому поступку сміливість. Проте сам І. Є. Тамм вважав, що сталася нагода виправити положення біології у практику наукових досліджень. Цим він і скористався. Відкрито говорив, що значить неможна, якщо можна. Вважав, що немає межі поняття «можна». Але після його доповіді всі усвідомили, що можна і потрібно говорити про генетику, про закони Менделя, про нові роботи в Європі та США. З цього Д. Гранін висловився «Безумовно, півень не робить ранку, але він будить!» [8].

О. В. Сараєва у своїй кандидатській дисертації дослідила запропонований і розвинутий В. О. Сухомлинським на початку 50-х років минулого століття генетичний підхід до аналізу процесів розвитку теорії педагогіки та історії освіти [9]. Сільський учитель по суті виступив проти недобросовісності у наукових дослідженнях і на практиці використовував основи генетики у педагогіці, хоч це було й небезпечно.

Колективізм у організації роботи був домінуючим. Так лекції І. Є. Тамма майже не супроводжувалися математичними викладками, його цікавила внутрішня сутність процесів мікросвіту, світоглядне відношення до них, межі пізнання. Заняття будувалися так, що фізичну сутність незвичних понять, наприклад дуалізму хвилі-партії, реальності принципу Гейзенберга розкривав Ігор Євгенович, а розв'язування рівняння Шредінгера, яке математично моделює закони поведінки мікрочастинки здійснював Д. І. Блохінцев, а коли розрахунки були громіздкими, то тоді включалася С. І. Дабкіна. Подібно В. О. Сухомлинському Нобелівський лауреат вводив студентів у новий світ, як фізики, що володіє глибиною фізичного розгляду. Таку методiku було запозичено у Л. І. Мандельштама. Спочатку ґрунтовна якісна підготував і лише тоді приводяться аналіз математичні моделі вказаних понять.

В. О. Сухомлинський детально розвивав у педагогіці метод навчання «Школа радості», згідно якого суб'єкти навчання вводяться у новий світ використовуючи аналогії. Такий же принцип використав І. Є. Тамм, коли розглядав аналогію між електродинамікою та механікою і створював знамениту теорію електрики.

Стало зрозумілим, коли у незвичній електродинаміці відображалася визначальна ідея із механіки. Коли завершено усвідомлення електродинаміки уже не потрібна аналогія з механіки. Можливий і другий процес, коли після тривалого вивчення законів електродинаміки можна вивчати закони механіки за аналогією з електродинамікою.

У квантовій механіці вивчаються явища, поняття, які не зустрічаються у повсякденному житті. Тому їх пізнання є незвичним. Наприклад, тунельному ефекту немає аналога з механіки. Проте навіть дітям молодшого віку зрозуміло, що через вулицю можна пройти тунелем і не обов'язково пробиватися через хребет. Але головне тут, що для розуміння квантової механіки необхідно використовувати незвичні квантово-механічні образи. І. Є. Тамм, читаючи лекцію, ходив перед дошкою і дивився як на студентів, так і наскрізь них, вглиблений у себе і бачив поверх студентів ці нові образи. Його рухи та зупинки, звернення до теорії, і до студентів, з'єднувалися паузами у роздумах, з одночасними переходами з одних сторін мікроявища до других. Швидкий у мові терпеливо чекав, коли із аудиторії появиться зворотній дух нової науки, нового світу корпускулярно-хвильового дуалізму мікросвіту. Він навчав, що головне у фізиці не урівноваження та формули, які безумовно потрібні для розв'язання кількісних задач та порівняння теоретичних ідей з експериментом. Головне розуміння фізичної суті явища мікросвіту, розуміння механізму взаємоперетворень. «То не фізики, хто не вміє робити оцінок макро і мікросвіту». Перед тим як перейти до математичного моделювання явища чи процесу у вигляді формул, рівнянь, необхідно навчитися робити оцінки порядку величин, добре бачити явище. Причому впродовж всього обчислення необхідно бачити і знаходити фізичні критерії перевірки: чи правильно йде обчислення? Чи не вкралася помилка? Одержавши результат І.Є.Тамм не визнавав правильною відповіддю: так показала формула. Його методика полягала у тому, щоб побачити, відчуті: чому вона так показує? Який фізичний зміст у тому, що вона показує на різних етапах розв'язування проблеми? З цього починаються основи наукової моралі вченого: забороняється відмовляти від того, що є незрозумілим; вимога не сприймати нічого на віру навіть висловленого авторитетом; обов'язково придирчиво і справедливо посилатися на авторство науковців-попередників та колег; відрізнити науку від незначного виникнення навколо науки і устояти на наукових позиціях у трудні періоди її розвитку; філософські узагальнення

не підміняти політичною номенклатурою; у науці немає «дурних» запитань, особливо від студентів; у наукових дискусіях відсутня вагова категорія авторитетів [2 с, 152].

Ігор Євгенович як і Василь Олександрович були абсолютно відкриті для спілкування з студентами, аспірантами, учителями і своїм ставленням до людей дуже викликав довіру до такої спілкування. Зовсім не існувало перешкоди між ним відомим членом-кореспондентом, академіком і студентом, учнем, який задає "дурне" питання.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Померли видатні мислителі-педагоги В. О. Сухомлинський (1970) та І. Є.Тамм (1971) майже одночасно, але їх спадщина є живим джерелом свіжості думки і наукових досліджень. В цьому плані В. О.Сухомлинський був таким же послідовним, як і І. Є. Тамм. Одна справа віками створена і сприйнята людством ідея соціальної справедливості і інша – утопія різного гатунку, коли І. Є. Тамм був визнаний керівництвом держави авторитетом у квантовій фізиці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гранин Д. О. Эта страшная жизнь / Гранин Д. О. – М.: Советская Россия, 1974. – С. 99.
2. Воспоминание о И. Е.Тамме. – 3-е изд., доп. – М.: ИздАТ. – 432 с.
3. Садовий М. І. Єлисаветградський період життя Ігоря Євгеновича Тамма: посібник / Садовий М. І., Різняк Р. Я., Трифонова О. М.; за наук. ред. М.І.Садового; літ. ред. Л. Г.Кіндей. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. – 104 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / Сухомлинський В. О. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.4. – 640 с.
5. Антонєць М.Я. Психопедагогічна сутність дидактичних поглядів В.О. Сухомлинського / М.Я. Антонєць // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Сер. : Педагогічні та історичні науки. – 2013. – Вип. 115. – С. 13-21.
6. Сухомлинська О.В. Українська педагогіка в персоналіях / Сухомлинська О.В. та ін. – Кн. 2. – К.: Либідь, 2005.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори у 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 149–150.
8. Гранин Д. О. Зубр (документальний біографічний роман о Н. В. Тимофеев-Ресовском). – М.: Лениздат, Команда А, 2012. – 384 с.
9. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки. – К.: 2007. – 20 с.
10. Садовий М. І. Діяльнісний та системний підхід у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Наукові записки – Серія: Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 123, Т. II. – С. 304–308.
11. Трифонова О. М. Сучасна концепція всебічно-розвиненої особистості й В. О. Сухомлинський / О. М. Трифонова // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 123, Т. II. – С. 352–356.

REFERENCES

1. Granin, D. O. (1974). *Eta strashnaya zhizn'* [This terrible life]. Moscow.
2. *Vospominaniya o I.Ye. Tamme*. [Memories of I.E. Tamm]. Moscow.
3. Sadovyy, M. I., Rizhnyak, R. YA., Tryfonova, O. M. (2018). *Yelysavethrads'kyu period zhyttya Ihorya Yevhenovycha Tamma*. [Yelisavetgrad period of life of Igor Yevgenovich Tamm] Kropyvnyts'kyu.
4. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1977). *Vybrani tvory: [v 5-ty tomakh]*. [Selected Works: [in 5 volumes]. Kyiv.
5. Antonets', M. YA. (2013). *Psykhopedahohichna sutnist' dydaktychnykh pohlyadiv V. O. Sukhomlyns'koho*. [Psycho-pedagogical essence of didactic views of V. O. Sukhomlynsky] Naukovi zapysky Natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Seriya : Pedahohichni ta istorychni nauky.
6. Sukhomlyns'ka, O. V. (2005). *Ukrayins'ka pedahohika v personaliyakh*. [Ukrainian pedagogy in personalities]. Kyiv.
7. Sukhomlyns'kyu, V. O. (1976). *Yak vykhovaty spravzhnyu lyudynu*. [How to raise a real person]. *Vybrani tvory: [v 5-ty tomakh]*.
8. Granin, D. O. (2012). *Zubr (dokumental'nyy biograficheskiy roman o N. V. Timofeyeve-Resovskom)*. [Zubr (documentary biographical novel about N.V. Timofeev-Resovskiy)]. Moscow.
9. Sarayeva, O. V. (2007). *Pedahohichna sistema V. O. Sukhomlyns'koho v naukovomu dorobku vitchyznyanykh uchenykh*. [The pedagogical system of V. O. Sukhomlynsky in the scientific work of domestic scientists]. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk 13.00.01 zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky.
10. Sadovyy, M. I. (2013). *Diyal'nisnyy ta systemnyy pidkhid u pedahohichniy spadshchyni V.O. Sukhomlyns'koho*. [Activity and system approach in pedagogical heritage V. O. Sukhomlynsky]. *Naukovi zapysky*. Seriya: Pedahohichni nauky.
11. Tryfonova, O. M. (2013). *Suchasna kontseptsiya vsebichno-rozvylenoyi osobystosti y V. O. Sukhomlyns'kyu*. [Contemporary concept of a fully developed personality and V. O. Sukhomlynsky]. *Naukovi zapysky*. Seriya: Pedahohichni nauky.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПРОЦЕНКО Євгеній Анатолійович – вчитель Захарівського НВК КЗ «Глинське НВО»

Світловодської районної ради Кіровоградської області.

Наукові інтереси: історія педагогіки.

САДОВИЙ Микола Ілліч – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дидактика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PROTSENKO Yevgeny Anatolyevich – Teacher of Zakharovsky NPC KZ «Glinskoe NPO» Svitlovodsk District Council of Kirovograd region.

Circle of research interests: history of pedagogy didactics.

SADOVYI Mykola Illich – Doctor of pedagogical Sciences, Professor, Manager of Department of Theory and Method of Technological Preparation, Labour and Safety of Vtal Functions Protection, Professor of Department of Physics and Method of its Teaching of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of research interests: history of pedagogy didactics/

Дата надходження рукопису 22. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор М. В. Анісімов

УДК 37:004

БІРКА Маріан Філаретович –

доцент кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою, доктор педагогічних наук, Інститут післядипломної педагогічної освіти

Чернівецької області

e-mail: pednauk@gmail.com

**ІКТ КОМПЕТЕНЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ:
КОНЦЕПЦІЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ефективна професійна діяльність будь-якого вчителя в умовах інформаційного суспільства, а особливо вчителя інформатики, передбачає використання ІКТ до, під час, і після проведення занять. Сучасні ІКТ дозволяють забезпечити пошук, накопичення, опрацювання, зберігання та подання навчального матеріалу за допомогою мультимедійного обладнання. Високим навчальним потенціалом також володіють інтерактивні комп'ютерні програми, які сприяють самоосвіті учнів. Крім цього, неабиякого значення для забезпечення спілкування з учнями у позаурочний час набувають соціальні мережі.

Тому, в умовах інформаційного суспільства серед ключових компетентностей вчителя інформатики чільне місце займає ІКТ-компетентність, яка виражається через ефективне використання ІКТ в професійній діяльності та професійному розвитку.

Таким чином, успішна підготовка вчителів інформатики до використання ІКТ в професійній діяльності насамперед потребує розуміння сутності ІКТ компетенції, її структури та змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми компетенції та компетентності вчителя в галузі ІКТ стали предметом досліджень багатьох сучасних вчених, серед яких: Н. Баловсяк [1],

В. Биков та ін. [2], О. Бойцова [4], А. Гуржій [5], О. Захар [6], О. Кривонос [7], В. Логвіненко [8], О. Миронова [9], Н. Морзе [10], З. Мотилькова [11], О. Фурман [13], Л. Чернікова [14] та ін. Зокрема, науковцями проаналізовано міжнародні підходи та окреслено українські перспективи у галузі інформаційно-комунікаційної компетентності, розроблено основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України. Також висвітлено структуру та зміст ІКТ-компетентності [12] та ІКТ-компетенції майбутнього вчителя та визначено шляхи її формування.

Проте у більшості сучасних психолого-педагогічних досліджень у структурі ІКТ компетенції найбільшу увагу приділено знанням, вмінням та навичкам вчителя, що, на нашу думку, недостатньо, оскільки саме ці характеристики виступають результатом навчання, а не відіграють ключову роль у його ефективності. Все це й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – обґрунтувати авторську концепцію структури ключових категорій компетентнісного підходу («компетенція» та «компетентність») та на основі експерименту визначити зміст стрижневих характеристик ІКТ компетенції вчителя інформатики.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Наукове підґрунтя компетентнісного підходу в освіті.* Аналіз

результатів психолого-педагогічних досліджень засвідчив, що компетентнісний підхід не є абсолютно новим для системи освіти України, оскільки він не пропагує системних змін, а тільки актуалізує переорієнтацію навчання на практичні аспекти підготовки особистості до подальшої життєдіяльності у суспільстві.

Так, у період з 1991 до 2000 рр. у системі освіти України панував так званий *ЗУНівський підхід* – спадщина радянської системи освіти. Відповідно до цього підходу основними критеріями у змісті освіти були знання, вміння та навички, а також певний рівень практичної підготовки, досягнутої внаслідок професійного навчання. Концептуальним підґрунтям цього підходу була ідея про те, що знання, вміння та навички є результатом життєдіяльності, досвіду та духовного багатства людства, накопиченого в процесі пошуків. Вони виступають абсолютною цінністю і загуляють собою саму людину [3, с. 193].

Проте такий підхід призводив до переобтяження навчального матеріалу фактичною інформацією. Незважаючи на зазначені недоліки, сьогодні ідеї ЗУНівського підходу не відкидаються повністю, оскільки основними освітніми результатами й досі залишаються знання, вміння та навички того, хто навчається.

На зміну ЗУНівському підходу у системі освіти України з 2000-х рр. почав впроваджуватись *особистісно зорієнтований підхід* в освіті, основною концептуальною ідеєю якого є розгляд кожного учня як особистості. Цей підхід абсолютною цінністю визначає особистість, яка навчається, а не відчужені від неї знання, вміння та навички. Така переорієнтація забезпечує свободу вибору змісту освіти з метою задоволення освітніх, духовних, культурних та життєвих потреб особистості, гуманне ставлення до особистості, становлення її індивідуальності і можливості самореалізації в культурно-освітньому просторі [3, с. 194–195].

Особистісно зорієнтований підхід не відкидає визначені нами вище критерії (знання, вміння та навички), а додає до них ще дві – ціннісні орієнтації та якості особистості. До ціннісних орієнтацій зараховуємо: мотиви, стимули, цінності, інтереси та прагнення особистості, а до якостей – здібності та нахили особистості. При цьому, оцінювання навчальних досягнень учнів відбувається за цими трьома основними критеріями – знаннями, вміннями та навичками, а інші беруться до уваги під час організації навчально-вихованого процесу.

Саме тому з 2000-х рр. у компоненти змісту освіти науковці почали включати

творчу діяльність, спілкування та цінності особистості, щоб забезпечити становлення людини як цілісної особистості, зокрема розвиток її фізичних та інтелектуальних характеристик (здоров'я, здатності мислити, відчувати, діяти); соціальних навичок та культурних цінностей (свободи, гуманності, духовності, творчості). В той же час особливу увагу почали приділяти формуванню та розвитку загальнолюдських, моральних та духовних цінностей особистості того, хто навчається.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки (після 2010 р.) неабиякої актуальності набуває *компетентнісний підхід* в освіті. В його основу покладено ідеєю орієнтації процесу навчання на певну діяльність особистості, чим проголошується вища цінність умінь порівняно зі знаннями. Тобто, компетентнісний підхід розглядає особистість у контексті певної діяльності, що реалізує його взаємозв'язок з особистісно зорієнтованим та ЗУНівським підходами [3, с. 195–196].

У «Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти» (2011) компетентнісний підхід визначається як спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності. Результатом такого процесу має бути сформованість загальної компетентності випускника загальноосвітньої школи. Варто відмітити, що згідно з державним стандартом оцінювання навчальних досягнень учнів відбувається за тими ж трьома основними критеріями (знаннями, вміннями та навичками), які визначаються певною діяльністю (предметом).

Таким чином, з позицій компетентнісного підходу діяльність в якій реалізує (буде реалізувати) себе особистість, визначається категорією «компетенція», а ступінь реалізації особистості в певній «компетенції» визначається як її «компетентність». Крім цього, «компетенція» може визначатись як сукупність вимог до особистості, які необхідні для успішної реалізації у певній діяльності, а «компетентність» – це міра відповідності особистості цим вимогам. Тобто, «компетенція» – це шкала, а «компетентність» – це рівень на шкалі.

Авторська концепція структури категорій «компетенція» та «компетентність».

На основі проведеного аналізу науково-педагогічної та нормативної літератури можемо представити авторське бачення *структури основних категорій компетентнісного підходу.*

На нашу думку, до структури категорії «компетенція» необхідно включити такі критерії як: знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації (мотиви, стимули, цінності, інтереси та прагнення) та якості (здібності, нахили) особистості (рис. 1). Відповідно ці ж структурні елементи мають входити й до структури категорії «компетентність» (рис. 2).

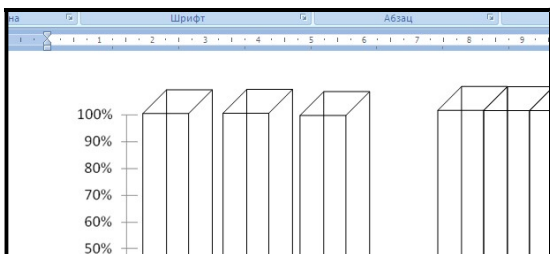

Рис. 1. Модель структури «компетенції»

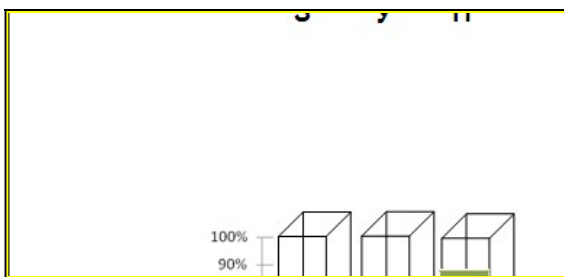

Рис. 2. Модель структури «компетентності»

Результати експерименту.

Експериментальне дослідження здійснювалось у 2017-2019 роках на базі Інституту післядипломної педагогічної освіти

Чернівецької області (ІППОЧО) та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ЧНУ ім. Ю.Федьковича).

Метою першого етапу дослідження (2017-2018 рр.) стало визначення змісту стрижневих характеристик ІКТ компетенції вчителя інформатики, а саме: ціннісних орієнтацій (мотиви, стимули, цінності, інтереси та прагнення) та якостей (здібності, нахили) особистості. З цією метою було опитано 29 вчителів інформатики, які проходили курси підвищення кваліфікації у ІППОЧО та 31 майбутній вчитель інформатики з числа студентів четвертого курсу факультету математики та інформатики ЧНУ ім. Ю.Федьковича.

На другому етапі (2018-2019 р.) на основі отриманих результатів першого етапу планується визначити рейтинг топ-десяти стрижневих характеристик ІКТ компетенції вчителя інформатики у кожній категорії.

Для вирішення завдання першого етапу дослідження було розроблено анкету «Визначення важливості характеристик особистості, необхідних для ефективного використання ІКТ в професійній діяльності», яка містить сім відкритих запитань до респондентів.

У табл. 1 представлено питання анкети та узагальнені відповіді респондентів за категоріями майбутні вчителі інформатики та практикуючі вчителі інформатики.

Таблиця 1. Питання анкети та узагальнені відповіді респондентів за категоріями

Майбутні вчителі інформатики (студенти)	Практикуючі вчителі інформатики
1. Які мотиви важливі для використання ІКТ в професійній діяльності?	
1. Багато можливостей	1. Бути професіоналом у своїй справі
2. Бажання бути сучасним	2. Відчуття задоволення від досягнення поставленої мети
3. Бажання завжди вчитися	3. Можливість застосування ІКТ
4. Бажання йти до поставленої мети	4. Набуття нових знань
5. Бажання розвиватися	5. Особисті
6. Виявлення слабких сторін володіння певним напрямом діяльності	6. Пізнавальні
7. Відповідальність	7. Професійне вдосконалення
8. Гнучкість	8. Самовдосконалення
9. Доступність	9. Саморозвиток
10. Економія коштів	10. Якісне виконання роботи
11. Індивідуальний розвиток особистості	
12. Інтерес до аналізу власних помилок	
13. Можливість самовираження	
14. Опанування новітніх інформаційних технологій	
15. Оптимізація	
16. Особиста зацікавленість в ІКТ	
17. Підвищення ефективності професійної діяльності	
18. Підвищення рівня кваліфікації	
19. Підтримка інтересу до професійної діяльності	
20. Підтримка інтересу учнів до навчання	

21. Пізнавально-навчальні мотиви	
22. Працевлаштування	
23. Продуктивне використання	
24. Продуктивність	
25. Професійність	
26. Розвиток критичного мислення	
27. Розвиток науки	
28. Розвиток особистості	
29. Розвиток творчості	
30. Самоосвіта вчителя	
31. Швидкість	
2. Які стимули спонукають Вас до використання ІКТ в професійній діяльності?	
1. Бажання творчості	1. Зацікавлення учнів
2. Важливість ІКТ в сучасному світі	2. Матеріальні
3. Вимоги професії	3. Покращення сприйняття інформації аудиторією
4. Громадська думка	4. Соціальні
5. Додаткові емоційні та інтелектуальні стимули	5. Спрощення проведення лекційних занять
6. Досягнення успіху	6. Ускладнення професійної діяльності, що вимагає підвищення знань та умінь
7. Економія коштів	
8. Економія часу	
9. Кар'єрне зростання	
10. Конкуренцеспроможність	
11. Конкуренція	
12. Матеріальне стимулювання	
13. Підвищення кваліфікації	
14. Підвищення якості навчання	
15. Пізнання нового	
16. Розвиток відповідальності	
17. Саморозвиток	
18. Самостійність	
19. Спілкування	
20. Якісне розуміння матеріалу	
3. Які цінності важливі для використання ІКТ в професійній діяльності?	
1. Взаєморозуміння	1. Здоров'я
2. Гармонійний розвиток	2. Інформаційна
3. Духовні цінності	3. Культурні
4. Зосередженість	4. Особисті
5. Матеріальні цінності	5. Поважне ставлення до виконання прав і обов'язків
6. Можливість самореалізації	6. Правова
7. Набуття досвіду	7. Професійні
8. Особистісне зростання	8. Ресурсна
9. Підвищення ефективності навчання	9. Робота
10. Самосвідомість	10. Соціальна
11. Самостійність	
12. Успішна самореалізація у суспільстві	
13. Формування громадської позиції	
4. Які інтереси важливі для використання ІКТ в професійній діяльності?	
1. Любов до інформатики	1. Бути сучасним
2. Підвищення якості навчання	2. Вивчення і впровадження нового
3. Пізнавальні	3. Виконувати роботу якісно та швидко
4. Пізнання нової інформації	4. Економічні
5. Професійні	5. Естетичні
6. Розвиток суспільства	6. Наукові
7. Розширення можливостей вчителя	7. Опосередковані
8. Самовдосконалення	8. Особисті
9. Спілкування	9. Політичні
10. Створення сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей учнів	10. Професійні
5. Ваші прагнення щоб використовувати ІКТ в професійній діяльності?	
1. Зручний формат інформації	1. Бути сучасним
2. Підвищення ефективності професійної діяльності	2. Зацікавити аудиторію
3. Потреба в постійному оновленні знань про можливості ІКТ	3. Краще сприйняття матеріалу
	4. Саморозвиток

<ol style="list-style-type: none"> 4. Прагнення активізувати пошукову діяльність учня 5. Прагнення зацікавити учнів 6. Спрощення професійної діяльності 7. Сформувати інформаційну культуру учня 8. Удосконалити власні знання 9. Чітко усвідомлювати поставлені завдання та шукати оптимальні шляхи їх вирішення 10. Швидкий доступ до інформації 	
6. Які особисті якості важливі для використання ІКТ в професійній діяльності?	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Активність 2. Акуратність 3. Відповідальність 4. Дотримання порядку 5. Зосередженість 6. Комунікабельність 7. Креативність 8. Освіченість 9. Працелюбність 10. Працьовитість 11. Самореалізація 12. Свідоме ставлення до навчання 13. Сталість характеру 14. Сучасність 15. Упевненість в правильності ухвалення нестандартних рішень 16. Упевненість у власні сили 17. Хороший зір 18. Цілеспрямованість 19. Яскраво виражена фантазія 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналітичні здібності 2. Вимогливість до себе 3. Відповідальність 4. Воля 5. Ініціативність 6. Комунікабельність 7. Наполегливість 8. Неупередженість 9. Об'єктивність 10. Працьовитість 11. Рішучість 12. Сміливість 13. Спостережливість 14. Уважність 15. Цілеспрямованість 16. Широкий кругозір
7. Які здібності та нахили необхідні для ефективного використання ІКТ в професійній діяльності?	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Абстрактне мислення 2. Активність 3. Акуратність 4. Відповідальність 5. Впертість 6. Інтелектуальність 7. Логічне мислення 8. Математичні здібності 9. Нахили до технічних наук 10. Організаторські 11. Пам'ять і увага 12. Сила волі 13. Толерантність 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Логічне мислення 2. Образне мислення 3. Програмування 4. Розумові здібності

Аналіз результатів першого етапу дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. На думку майбутніх вчителів інформатики найважливішими мотивами для використання ІКТ у професійній діяльності є особистісні (бажання бути сучасним, індивідуальний розвиток особистості, можливість самовираження тощо). В той же час, практикуючі вчителі інформатики віддають перевагу таким мотивам як: бути професіоналом у своїй справі, професійне вдосконалення, якісне виконання роботи та ін.

2. Серед стимулів, що спонукають майбутніх вчителів інформатики до використання ІКТ в професійній діяльності ключові позиції займають: бажання творчості,

вимоги професії, досягнення успіху, кар'єрне зростання, конкуренція тощо. У практикуючих вчителів інформатики стимули більш прагматичні, а саме: зацікавлення учнів, покращення сприйняття інформації аудиторією, спрощення проведення лекційних занять та ін.

3. До цінностей, які важливі для використання ІКТ в професійній діяльності майбутні вчителі зараховують: взаєморозуміння, гармонійний розвиток, можливість самореалізації, особистісне зростання. духовні цінності, успішна самореалізація у суспільстві тощо. На думку практикуючих вчителів, такими цінностями є: здоров'я, поважне ставлення до виконання прав і обов'язків, професійні та соціальні.

4. Серед інтересів важливих для використання ІКТ в професійній діяльності майбутні вчителі інформатики виділяють: любов до інформатики, підвищення якості навчання, пізнання нової інформації, розширення можливостей вчителя, створення сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей учнів тощо. В той же час, практикуючі вчителі інформатики виділяють наступні інтереси: економічні, естетичні, наукові, опосередковані, особисті, політичні, професійні та ін. Проте не деталізуючи їх.

5. Серед прагнень щоб використовувати ІКТ в професійній діяльності майбутні вчителі інформатики виділяють: підвищення ефективності професійної діяльності, спрощення професійної діяльності, удосконалити власні знання, чітко усвідомлювати поставлені завдання та шукати оптимальні шляхи їх вирішення, а практикуючі вчителі інформатики виокремлюють такі прагнення: бути сучасним, зацікавити аудиторію, краще сприймати матеріал та забезпечити саморозвиток.

6. На думку майбутніх вчителів інформатики, для використання ІКТ в професійній діяльності важливі такі особисті якості як: активність, акуратність, зосередженість, дотримання порядку, хороший зір, цілеспрямованість та яскраво виражена фантазія. А на думку практикуючих вчителів інформатики важливими є наступні якості: вимогливість до себе, відповідальність, ініціативність, наполегливість, спостережливість, широкий кругозір тощо.

7. На думку майбутніх вчителів інформатики для ефективного використання ІКТ в професійній діяльності необхідні такі здібності та нахили як: абстрактне мислення, інтелектуальність, логічне мислення, математичні здібності, нахили до технічних наук, організаторські здібності, пам'ять і увага. сила волі тощо. Проте, на думку практикуючих вчителів інформатики достатньо тільки логічного мислення, образного мислення та розумових здібностей.

Крім цього, експеримент засвідчив, що: 1) кількість відповідей майбутніх вчителів інформатики (студентів) на всі питання анкети у два-три вищі ніж у практикуючих вчителів; 2) більшість респондентів не усвідомлювали різницю мотивами та стимулами, між інтересами та прагненнями, між якістьями та нахилами тощо; 3) відкриті питання анкети для багатьох респондентів з категорії практикуючих вчителів інформатики стали негативним бар'єром, який подекуди важко було подолати.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином,

«компетенція» – це діяльність в якій реалізує (буде реалізувати) себе особистість, а «компетентність» – це ступінь реалізації особистості в певній «компетенції». Крім цього, «компетенція» може визначатись як сукупність вимог до особистості, які необхідні для успішної реалізації у певній діяльності, а «компетентність» – це міра відповідності особистості цим вимогам. Тобто, «компетенція» – це шкала, а «компетентність» – рівень на шкалі

У структурі категорій «компетенція» та «компетентність» виділено наступні критерії: знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації (мотиви, стимули, цінності, інтереси та прагнення) та якості (здібності, нахили) особистості.

На думку опитаних майбутніх вчителів інформатики:

– найважливішими мотивами для використання ІКТ у професійній діяльності є особистісні (бажання бути сучасним, індивідуальний розвиток особистості, можливість самовираження тощо).

– серед стимулів ключові позиції займають: бажання творчості, вимоги професії, досягнення успіху, кар'єрне зростання, конкуренція тощо.

– серед цінностей, які важливі для використання ІКТ в професійній діяльності є: взаєморозуміння, гармонійний розвиток, можливість самореалізації, особистісне зростання. духовні цінності, успішна самореалізація у суспільстві тощо.

– серед інтересів важливих для використання ІКТ в професійній діяльності є: любов до інформатики, підвищення якості навчання, пізнання нової інформації, розширення можливостей вчителя, створення сприятливих умов для виявлення і розвитку здібностей учнів тощо.

– серед прагнень щоб використовувати ІКТ в професійній діяльності є: підвищення ефективності професійної діяльності, спрощення професійної діяльності, удосконалити власні знання, чітко усвідомлювати поставлені завдання та шукати оптимальні шляхи їх вирішення.

– важливими для використання ІКТ в професійній діяльності є такі особисті якості як: активність, акуратність, зосередженість, дотримання порядку, хороший зір, цілеспрямованість та яскраво виражена фантазія.

– для ефективного використання ІКТ в професійній діяльності необхідні такі здібності та нахили як: абстрактне мислення, інтелектуальність, логічне мислення, математичні здібності, нахили до технічних наук, організаторські здібності, пам'ять і увага.

сила волі тощо.

На думку опитаних практикуючих вчителів інформатики:

– найважливішими мотивами для використання ІКТ у професійній діяльності є: бути професіоналом у своїй справі, професійне вдосконалення, якісне виконання роботи та ін.

– серед стимулів, що спонукають до використання ІКТ в професійній діяльності важливими є: зацікавлення учнів, покращення сприйняття інформації аудиторією, спрощення проведення лекційних занять та ін.

– серед цінностей, які важливі для використання ІКТ в професійній діяльності є: здоров'я, поважне ставлення до виконання прав і обов'язків, професійні та соціальні.

– серед інтересів важливих для використання ІКТ в професійній діяльності є наступні: економічні, естетичні, наукові, опосередковані, особисті, політичні, професійні та ін.

– серед прагнень щоб використовувати ІКТ в професійній діяльності виокремлено прагнення: бути сучасним, зацікавити аудиторію, краще сприймати матеріалу та забезпечити саморозвиток.

– для використання ІКТ в професійній діяльності важливі такі особисті якості як: вимогливість до себе, відповідальність, ініціативність, наполегливість, спостережливість, широкий кругозір тощо.

– для ефективного використання ІКТ в професійній діяльності необхідні такі здібності та нахили особистості як: логічне мислення, образне мислення та розумові здібності.

Результати експерименту також засвідчують що: 1) кількість відповідей майбутніх вчителів інформатики (студентів) на всі питання анкети у два-три вищі ніж у практикуючих вчителів; 2) більшість респондентів не усвідомлювали різницю мотивами та стимулами, між інтересами та прагненнями, між якостями та нахилами тощо; 3) відкриті питання анкети для багатьох респондентів з категорії практикуючих вчителів інформатики стали негативним бар'єром, який подекуди важко було подолати.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні рейтингу (топ-десять) характеристик особистості, необхідних для ефективного використання ІКТ в професійній діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баловсяк Н. Х. Структура та зміст інформаційної компетентності майбутнього спеціаліста / Н. Х. Баловсяк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : Зб.

наук. праць / Редкол. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. – № 4 (11). – 2006. – С. 3–6.

2. Биков В. Ю. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України : метод. реком. / В. Ю. Биков, О. В. Білоус, Ю. М. Богачков та ін.; за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спірина, О. В. Овчарук. – К.: Атіка, 2010. – 88 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/455/1/z4.pdf>.

3. Бирка М. Ф. Система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Маріан Філаретович Бирка. – Запоріжжя, 2016. – 438 с.

4. Бойцова О. М. Структура інформаційної компетентності та її аналіз для процесу професійної підготовки [Електронний ресурс] / О. М. Бойцова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2011_9/boytsova.pdf.

5. Гуржій А. М. Дискусійні питання інформаційно-комунікаційної компетентності: міжнародні підходи та українські перспективи / А. М. Гуржій, О. В. Овчарук // Інформаційні технології в освіті. – 2013 – № 15. – С. 38-43.

6. Захар О. Г. ІКТ-компетентність вчителя інформатики та шляхи її формування / О. Г. Захар // Відкрите освітнє середовище сучасного університету. – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015. – № 1. – С. 21-32.

7. Кривонос О. М. Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей майбутніх учителів інформатики в процесі навчання програмування : автореф. дис... канд. пед.наук: 13.00.02 / Олександр Миколайович Кривонос. – Київ, 2013. – 20 с.

8. Логвиненко В. Г. ІКТ-компетентність та ІКТ-компетенція майбутнього фахівця / В. Г. Логвиненко // Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики : [зб. наук. праць: у 3-х т.]. – Кривий Ріг : Видавничий відділ НацМетАУ, 2008. – Т.3 : Теорія та методика навчання інформатики. – Вип. VII. – С. 121–131.

9. Миронова О. І. Формування інформаційної компетентності студентів як умова ефективного здійснення інформаційної діяльності / О. І. Миронова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 17 (204). – С. 165–175.

10. Морзе Н. В. Модель ІКТ компетентності вчителів / Н. В. Морзе, І. П. Воротникова // ScienceRise. Pedagogical Education. – 2016. – № 10. – С. 4-9.

11. Мотилькова З. О. ІКТ-компетентність вчителя-предметника, як необхідна складова в сучасній спеціальній школі / З. О. Мотилькова // Інформаційні технології і засоби навчання. – Вип. 6. – 2014. – С. 57-71.

12. Структура ІКТ-компетентності учителів. Рекомендації ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iteach.com.ua/files//content/5EDCFd01.pdf>.

13. Фурман О. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності засобами ІКТ у професійній підготовці вчителів-предметників / О. Фурман, А. Костюченко // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди». – 2013. – Вип. 28 (1). – С. 298–303.

14. Чернікова Л. А. Сутність поняття ІКТ-компетентності педагога / Л. А. Чернікова // Всеукр. наук.-практ. конф. «Комп'ютерна грамотність вчителів з точки зору стандартів ЄС». – П.: Полтав. ін-т післядипл. педа-гог. освіти ім. М. В. Остроградського, 2008. – С. 40–42.

REFERENCES

1. Balovsjak, N. Kh. (2006). *Struktura ta zmist informacijnoji kompetentnosti majbutnjogho specialist*. [Structure and content of future competence of the future specialist]. Kyiv.

2. Bykov, V. Ju. (2010). *Osnovy standartyzaciji informacijno-komunikacijnykh kompetentnostej v systemi osvity Ukrainy*. [Fundamentals of standardization of information and communication competences in the education system of Ukraine]. Kyiv.

3. Byrka, M. F. (2016). *Systema profesijnogho rozvytku vchyteliv pryrodnycho-matematychnykh dyscyplin u pisljadyplomnij osviti*. [Fundamentals of standardization of information and communication competences in the education system of Ukraine]. Zaporizhzhja.

4. Bojцова, O. M. *Struktura informacijnoji kompetentnosti ta jiji analiz dlja procesu profesijnogo pidgotovky*. [The structure of information competence and its analysis for the process of training]. [Elektronnyj resurs] / O. M. Bojцова. – Rezhym dostupu : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2_011_9/boytsova.pdf.

5. Ghurzhiy, A. M. (2013). *Dyskusijni pytannja informacijno-komunikacijnoji kompetentnosti: mizhnarodni pidkhody ta ukrajinsjki perspektyvy*. [Discussion Issues of Information and Communication Competence: International Approaches and Ukrainian Perspectives]. Kyiv.

6. Zakhar, O. Gh. (2015). *IK-kompetentnistj vchytelja informatyky ta shljakhy jiji formuvannja*. [IC-competence of the teacher of informatics and ways of its formation]. Kyiv.

7. Kryvonos, O. M. (2013). *Formuvannja informacijno-komunikacijnykh kompetentnostej majbutnikh uchyteliv informatyky v procesi navchannja*

proghramuvannja. [Formation of information and communication competences of future teachers of informatics in the process of programming of programming]. Kyiv.

8. Loghvynenko, V. Gh. (2008). *IKT-kompetentnistj ta IKT-kompetencija majbutnjogho fakhivcja* [ICT competence and ICT competence of a future specialist]. Kryvyj Righ.

9. Myronova O. I. (2010). *Formuvannja informacijnoji kompetentnosti studentiv jak umova efektyvnogho zdijsnennja informacijnoji dijajnosti* [Formation of informational competence of students as a condition for effective information activities]. Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka.

10. Morze, N. V. (2016). *Modelj IKT kompetentnosti vchyteliv* [ICT model of teacher competence]. Science Rise. Pedagogical Education.

11. Motyljkova, Z. O. (2014). *IKT-kompetentnistj vchytelja-predmetnyka, jak neobkhidna skladova v suchasnij specialnij shkoli* [ICT competence of the subject teacher as a necessary component in a modern special school]. Kyiv.

12. *Struktura IKT-kompetentnosti uchyteliv. Rekomendacyu JuNESKO* [Structure of ICT competence of teachers. Recommendations of UNESCO]. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://iteach.com.ua/files//content/5EDCFd01.pdf>.

13. Furman, O. (2013). *Formuvannja informacijno-komunikacijnoji kompetentnosti zasobamy IKT u profesijnij pidgotovci vchyteliv-predmetnykiv* [Formation of information and communication competence by means of ICT in the training of subject teachers]. Perejaslav-Khmeljnjcjkij.

14. Chernikova, L. A. (2008). *Sutnistj ponjattja IKT-kompetentnosti pedagogha* [The essence of the notion of ICT-competence of the teacher]. Poltav.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БИРКА Маріан Філаретович – доцент кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою, доктор педагогічних наук, Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області.

Наукові інтереси: ІКТ компетенція вчителя інформатики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BIRKA Marian Filaretovich – Associate Professor of Pedagogy, Psychology and Theory of Education Management, Doctor of Pedagogical Sciences, Institute of Post-Graduate Pedagogical Education of Chernivtsi region.

Circle of research interests: ICT competence of the teacher of informatics.

Дата надходження рукопису 11. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор М. І. Садовий

УДК 811.111(072)

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: Kapitan_18@mail.ua

РОЛЬ ПІСНІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Думка про важливість використання засобів емоційного впливу на учнів під час навчання іноземних мов не нова. Нині також існує потреба впровадження в практику навчальних матеріалів, які можуть забезпечувати не тільки оволодіння іноземною мовою, а й сприяти формуванню естетичного смаку школярів. Зокрема гуманізація освіти передбачає залучення учнів до культурної спадщини й духовних цінностей свого народу й інших народів світу. Як відомо, в процесі вивчення іноземної мови учнів ознайомлюють з англійськими країнами, з їхньою культурою, історією, мистецтвом, літературою, традиціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці й методисти багато десятиліть вивчають проблему використання пісень та музики на уроках іноземної мови. У сучасних освітніх умовах ця проблема також привертає увагу багатьох дослідників, учителів - практиків та методистів, з-поміж яких М. Ляховицький, О. Миролубов, І. Ільчишин, О. Метьюлкіна, О. Михайлова, О. Стом. Учені вказують на ефективність використання пісень на уроках іноземної мови. Наприклад, В. Лобанов працював над дослідженням ролі віршів і пісень у вивченні граматики англійської мови.

Мета статті – визначення ролі пісні на уроках англійської мови, дослідження ефективності навчання, що передбачає використання пісень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як засвідчує практика навчання, музика є одним з ефективних засобів впливу на почуття та емоції учнів. Використання пісень, на уроках іноземної мови заохочує учнів засвоєння культури країни, мову якої вивчають. За твердженням І. Орехової, пісня – це прекрасний засіб підвищення зацікавленості до країни й до мови, яка представляє цю країну [5, с. 29].

Загальновідомо, що пісня сприяє естетичному вихованню учнів, об'єднує колектив, більш повно розкриває творчі здібності кожного. Завдяки музиці на уроці встановлюється сприятливий психологічний клімат, а також знижується психологічне

навантаження й активізується мовна діяльність. З огляду на це зростає емоційний тонус та підтримується інтерес учнів до вивчення іноземної мови.

На думку психологів, учні є особливо чутливими та сприйнятливими до чужої культури. Спеціально підібрані вчителями пісні стимулюють образне мислення, а також формують добрий смак, що сприяє створенню передумов для всебічного розвитку особистості учня. За твердженням Н. Білоножко, першокласник легко запам'ятовує те, що зацікавило, викликало сильні емоції. Привабливість та яскравість є пріоритетними для запам'ятовування в цьому віці. Дитину цікавить те, що належить до її інтересів або становить для неї тимчасову значущість. Окрім того, у дітей молодшого віку спостерігається вроджений високий рівень музичних здібностей [1, с. 14].

Безперечно, пісні є одним з найважливіших жанрів музичної творчості, який здатний за наявності тексту досить точно віддзеркалити всі аспекти соціального життя народу в країні, мову якої вивчають. На нашу думку, пісня виконує комунікативну функцію, яку передає автор у змісті для адресата. Також кожна пісня впливає на емоції людини та її пам'ять, що надає неоціненну допомогу під час вивчення іноземних мов у школі.

На думку О. Вишневського, пісня на уроці як засіб засвоєння мови. Пісня є різновидністю вправи, а водночас і засобом підвищення настрою учнів і формування позитивного ставлення до предмета [3, с. 72].

Зокрема, пісня є одним з видів мовленнєвого спілкування, що сприяє більш міцному засвоєнню й розширенню лексичного запасу, оскільки в процесі опрацювання її тексту передбачено роботу з новими словами та виразами. Відому лексику, яка трапляється в піснях, подають у новому контексті, що допомагає її активізувати. Під час такої діяльності також краще засвоювати граматичні конструкції. Уважаємо, що використання пісні на уроках дає змогу вдосконалювати навички іншомовної мови, розвивати музичний слух учнів, оскільки розучування й виконання коротких та нескладних пісень і багатьма повторами допомагає закріпити правильну артикуляцію звуків, правила фразового

наголосу, особливості ритму й т. д. Опрацювання пісні й інших музичних творів стимулює складання монологічних та діалогічних висловлень. Вони служать основою формування мовленнєво-розумової діяльності школярів, сприяють розвитку вмінь використовувати підготовлене й непідготовлене мовлення.

У процесі вивчення іноземних мов передбачено використання пісень на різних етапах уроку:

1. Фонетична зарядка на початку уроку, яка вимагає підбору коротких пісень з чітким ритмом та повторами. Наприклад:

I have a father,
I have a mother,
I have a sister,
I have a brother.
Father, mother, sister, brother –
Hand in Hand with one another.

2. Під час закріплення лексичного матеріалу. Наприклад, пісня «My eyes can see» – назви частин тіла:

My eyes can see
My eyes can ...,
My ears can ...,
My nose can ...,
My mouth can ...,
My head can ...,
My arms can ...,
My legs can ...

Для закріплення граматичного матеріалу, наприклад:

а) прочитайте слова з пісні та знайдіть прикметники:

The Family
Maybe, someone leads you into temptation
Wish fascination and charm in her eyes.
But only family cups on relations,
Family is your support and sunrise.
Don't look for cause in your heart and your

soul

If you are hurt by despair so hard,
Only the family in times of dole
Will give you a hand and will cheer up.
Refrain:
My family, dear, from father to children,
From mother let daughter take only the good.
My family, dear, through all Ukraine we are
With the highest branches and the deepest

root.

б) під час вивчення Future Simple можна запропонувати прослухати пісню й заповнити пропуски:

New year Day
New year Day ... soon be here,
And I can hardly wait.
New Year Day ... soon be here,
And I can hardly wait.
Santa ... be coming,

Soon he ... be coming
New Year Day ... soon be here,
And I can hardly wait.

3. Для оволодіння навичками іншомовної вимови, а також покращення артикуляції. У кожній підібраній пісні мають бути слова з різними аспектами вимови (наголос, інтонація). Окрім того, пісні потрібно вибирати зрозумілі, нешвидкі й нескладні для запам'ятовування. Наприклад, можна запропонувати такі пісні:

- для відпрацювання вимови звука [l]:

Mary Had a Little Lamb
Mary had a little lamb,
Little lamb, little lamb,
Mary had a little lamb.
Its fleece was white as snow...

- для формування правильної вимови звука [w]:

Why do you cry, Willy?
Why do you cry?
Why, Willy? Why, Willy?
Why, Willy? Why?

4. Для розвитку умінь аудіювання. Під час вибору матеріалу для аудіювання вчитель повинен враховувати вікові та психологічні особливості школярів, а також поєднання теми уроку зі змістом пісні. Наприклад:

1) прослухайте пісню і намалуйте те, що ви почули;

2) прослухайте пісню і скажіть, чи були в ній такі назви предметів.

5. Для релаксації всередині або наприкінці уроку, щоб зняти напругу й відновити працездатність учнів [4, с. 3]. Наприклад, пісня «If You Are Happy»:

If you are happy and you know it
Clap your hand
If you are happy and you know it
And you really want to show it
Clap your hands ...

За твердженням О. Вишневецького, інтенсифікація навчання іноземних мов потребує стабільної уваги та концентрації зусиль учнів на предметі навчання, що закономірно спричиняє швидку втому учнів і втрату інтересу до роботи. Це особливо стосується учнів молодших класів, тому досвідчені вчителі планують так звані паузи, під час яких учні рухаються, співають, переключають увагу на щось нове. Перевагу надають тим фізичним вправам, які сприяють розслабленню м'язів спини, таза, шиї тощо. Їх проводять у другій половині уроку. З-поміж них найбільш популярними є такі:

1. Фізкультпаузи. Вчитель подає команди іноземною мовою, учні встають, шикуються біля парт і виконують прості, можливі в умовах уроку фізичні вправи. Команди вчителя можна повторювати всім. Фізкультпауза

триває 1–2 хв.

2. Гра. Перевагу варто надавати коротким рухливим іграм, пов'язаним з хоровим відтворенням скоромовок, куплетів тощо. Вони повинні викликати в учнів захоплення, усмішку, гарний настрій.

3. Релаксаційні вправи: слухання легкої музики та поступове розслаблення м'язів рук, ніг. Такі вправи учні виконують за рекомендаціями вчителя («Сядьте зручно, заплющте очі, розслабте м'язи правої руки» тощо).

4. Пісня. Учні пропонують заспівати раніше засвоєну пісню іноземною мовою. Важливо, щоб це була весела, жартівлива пісня. Спів можна супроводжувати рухами, плесканням у долоні.

Утому та напруженість можна також зняти за допомогою жарту, який у досвідченого вчителя завжди «під рукою» [2, с. 170–171].

На думку Г. Синькевич, проблему використання пісень на початковому етапі навчання можна розв'язати завдяки спеціальному відбору пісенного матеріалу, що відповідає віковим особливостям учнів і доповнюється змістом навчальних посібників. Пісенний матеріал відбирають за чітко окресленими критеріями, з-поміж яких: актуальність, мовна цінність, лінгвокраїнознавча цінність, урахування інтересів учнів вікової групи, інформативність тексту [6, с. 50].

Специфіка пісень вимагає особливого підходу до розроблення форм і методів роботи з нею. Зокрема, потрібно використовувати нетрадиційні методи навчання, щоб пісня стала частиною процесу навчання. Для реалізації практичних цілей навчання іноземної мови форми й методи роботи з піснею повинні мати яскраво виражену комунікативну спрямованість. У процесі розроблення системи вправ на основі пісенного тексту й під час прослуховування акцентувати увагу на використанні схематичної опори-тексту пісні, формулювати низку питань і ситуацій, складати кросворди за змістом пісні. Це дозволяє більш ефективно використовувати пісенну творчість на занятті з англійської мови, зокрема в початковій школі.

Пісні, які використовують на уроках іноземних мов навчають школярів виражати свої почуття й виявляти їх для інших, розвивають фантазію й творчі здібності кожного, виробляють уміння працювати в колективі. Мовленнєве вміння й помірне поєднання англійського слова з музикою ефективно впливає на емоційний світогляд дитини, пробуджує думку, уяву, сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, під час використання пісень на уроках іноземної мови в початковій школі можна досягти високих результатів навчання, ефективним є використання вправ на розуміння змісту пісні, лексико-граматичних вправ, вправ на розвиток говоріння та аудіювання. Такі завдання урізноманітнюють навчально-виховний процес, підвищують його результативність.

Зокрема використання пісні на уроці іноземної мови сприяє вдосконаленню навичок вимови, розвитку музичного слуху, дозволяє досягти точності в артикуляції, ритмі та інтонації, поглиблює знання з англійської мови, збагачує словниковий запас. Музичний твір стимулює монологічне й діалогічне мовлення, розвиває творчі здібності школярів, а також є потужним мотиваційним засобом навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Белоножко Н. Использование музыкальных выразительных средств в процессе обучения английскому языку / Н. Белоножко // Иноземні мови. – 2001. – № 4. – С. 14–17.
2. Вишневський О. І. Методика навчання іноземних мов: Навчальний посібник / О. І. Вишневський. – К.: Знання, 2011. – 206 с.
3. Вишневський О. І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови: Посібник для вчителів / О. І. Вишневський. – К.: Радянська школа, 1989. – 224 с.
4. Карпенко О. Вивчення іноземної мови через пісню і музику / О. Карпенко // Англійська мова і література. – 2004. – № 12. – С. 2–4.
5. Орехова И. А. Формирование лингвокультурной компетенции в процессе обучения иностранному языку / И. А. Орехова // Иностранные языки в школе. – 2005. – № 5. – С. 28–30.
6. Синькевич Г. Песня на уроке английского языка / Г. Синькевич // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 1. – С. 50–53.

REFERENCES

1. Belonozhko, N. (2011). *Yspolzovanye muzykalnykh vyrazitelnykh sredstv v protsesse obucheniya anhlyiskomu yazyku*. [The use of musical expressive means in the process of teaching English]. Kyiv.
2. Vyshnevsky, O. I. (2011). *Metodyka navchannia inozemnykh mov: Navchalnyi posibnyk*. [Methods of teaching foreign languages]. Kyiv.
3. Vyshnevskiy, O. I. (1989). *Diialnist uchniv na urotsi inozemnoi movy*. [Activities of pupils in a foreign language lesson]. Kyiv.
4. Karpenko, O. (2004). *Vyvchennia inozemnoi movy cherez pisniu i muzyku*. [Learning foreign language through song and music]. Kyiv.

5. Orekhova, Y. A. (2005). *Formyrovanye lnhvokulturnoi kompetentsyy v protsesse obuchenya ynostrannomu yazyku*. [Formation of linguocultural competence in the process of teaching a foreign language]. Kyiv.

6. Synkevych, H. (2002). *Pesnia na uroke anhlyiskoho yazyka*. [The song is in the English lesson]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

КАПІТАН Tetiana Anatoliivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Linguodidactics and Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: methodology of foreign language teaching in school.

*Дата надходження рукопису 17. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор С. І. Шандрук*

УДК 678. 89.

ДЕМЧЕНКО Юлія Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної і початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: pednauk@gmail.com

«УРОК МИСЛЕННЯ» В ДИДАКТИЧНІЙ СИСТЕМІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна система шкільного виховання потребує оновлення, зокрема завдяки урізноманітненню форм навчально-виховної роботи.

У процесі становлення сучасної національної школи в Україні особливої актуальності набувають численні ідеї українського педагога В. Сухомлинського. Великий інтерес у вчителів викликає його досвід у сфері розумового виховання учнів через спілкування з природою, зокрема через проведення уроків на тлі природи.

Дидактична система, реалізована в 40-70 рр. ХХ ст. в Павлівській середній школі педагогічним колективом під керівництвом В. О. Сухомлинського, збагатила теорію і практику вітчизняної педагогіки традицією проведення «уроків на природі», які згодом отримали назву «уроків мислення».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дидактичні погляди В. Сухомлинського в різний час досліджували такі науковці як М. Антоненко, Л. Боднар, О. Замашкіна, Т.Челпаченко та ін.

Мета статті – визначити місце «уроків мислення» в дидактичній системі В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведення «уроків мислення» починалося в початковій школі і тривало в середній ланці. В. О. Сухомлинський

використовував в їхній організації ідеї «радості пізнання», «стимулювання активності думки», «створення вузликів знань», «вибудовування ланцюжків думки» тощо. Для учнів початкової ланки це була своєрідна «Школа радості», вперше описана в епоху Середньовіччя італійським педагогом-гуманістом В. де Фельтре.

Починалися ці уроки зі спостереження за предметами та явищами навколишнього світу, які викликали зустрічні питання, стимулювали почуття цікавості та інтересу. Для підлітків «уроки мислення» ставали поштовхом до пошуку сенсу життя, вибору професії. Проблеми, які обиралися педагогами для проведення «уроків мислення» з підлітками, зачіпали глибинну сутність звичних явищ, вчили аналізувати, порівнювати, узагальнювати тощо. «Уроки мислення» ставали засобом самовираження особистості учня, адже В. О. Сухомлинський вважав, що учень, який зрозумів таємниці пізнання природи на «уроці мислення», зможе осмислити свою роль у навколишньому світі. Педагогічний колектив Павлівської середньої школи переконався в тому, що саме система «уроків мислення» готувала учнів до активної роботи думки. «Це стало засобом формування поглядів вихованця, його ставлення до розумової праці і до самого себе» [7, с. 119].

У педагогіці відсутнє наукове визначення «уроку мислення» як форми організації

навчального процесу, однак в працях В. О. Сухомлинського ми знаходимо його тлумачення.

«Уроки мислення, – пише В. О. Сухомлинський, – це уроки серед природи, подорожі до джерела живої думки. Ось на одному з уроків діти розмірковують про явища, причини та наслідки. В навколишньому середовищі вони шукають причинно-наслідкові зв'язки, описують їх. Я бачу, як думка моїх дітей стає яскравішою, багатшою, виразнішою, як слово стає більш емоційним, починає грати, тремтіти» [6, с. 10].

Під системою «уроків мислення» В. О. Сухомлинський розуміє «школу думки, без якої не уявляється повноцінної, ефективної розумової праці на всіх уроках не лише в початковій школі, але і в наступні періоди навчання». Ця школа є фундаментом творчих розумових сил, необхідних для опанування новими знаннями. Виховний сенс «уроків мислення» передбачає постійне використання знання» [5, с. 429–430].

На основі аналізу педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського сформулюємо педагогічні умови, які сприяють організації та проведенню «уроків мислення»:

- розвинений кругозір та ерудиція педагога;
- керування процесом мислення учнів на уроці;
- підготовка не до окремого уроку, а до системи уроків;
- організація різноманітної розумової діяльності учня на уроці;
- розуміння психологічних процесів, що відбуваються в свідомості учня;
- створення емоційного фону уроку [7, с. 112–115].

Аналіз педагогічного досвіду Павлиської середньої школи, архівних матеріалів (протоколи засідань педагогічної ради, психолого-педагогічного семінару, аналізу уроків директором) сприяв виявленню розвиваючих завдань, які ставили педагоги на «уроці мислення»: розвиток умінь спостерігати явища навколишнього світу; збагачення життєвого і емоційного досвіду учня; накопичення природовідповідного матеріалу як основи розвитку абстрактного мислення; уточнення конкретних предметів і явищ природи, їхньої взаємодії і взаємозв'язків; розвиток умінь виділяти спільне та відмінне в предметах, висування гіпотези, вміння робити самостійні висновки; встановлювати взаємозв'язки між розвитком мислення і мовлення учнів; розширення словникового запасу; пробудження пізнавальних інтересів учнів; спонування до творчості за допомогою слова, мистецтва, музики, праці; розвиток

уяви, фантазії, пам'яті тощо.

В. О. Сухомлинський прагнув, щоб «уроки мислення» не перетворювалися в традиційне сприйняття картин і образів природи, а ставали початком активного мислення, теоретичного осмислення навколишнього світу, вибудовування системи наукових знань [7, с. 136].

У дидактичній системі В. О. Сухомлинського сформульовані вимоги до «уроку мислення», які умовно можна віднести до трьох груп: дидактичні, виховні та організаційні. До дидактичних вимог відносяться:

- 1) чітке формулювання освітніх завдань (навчання учнів бачити, аналізувати, висловлювати словом те, що вони бачать, уважно спостерігати за навколишнім світом; пояснювати і описувати словом предмети, явища, ознаки, дії; розвиток мислення і мовлення учнів, уяви, фантазії; збагачення кругозору тощо);
- 2) визначення оптимального змісту «уроку мислення» відповідно до цілей і завдань;
- 3) вибір раціональних методів, прийомів і засобів навчання, які забезпечують пізнавальну активність (спілкування з природою, екскурсії), поєднання колективної роботи на уроці з самостійною діяльністю учнів (складання казок, притч, загадок, спостереження за явищами природи). «Як великого нещастя остерегайтеся того, – радив Василь Олександрович, – щоб розумові сили підлітка йшли лише на запам'ятовування, заучування. Це небезпечний ворог гармонійного розвитку особистості» [5]. Особливу роль у розвитку мислення В. О. Сухомлинський надавав книзі. Великим завданням педагогічного колективу було те, щоб у кожного учня було читання, не пов'язане безпосередньо з уроками (але, звичайно, викликане інтересами і питаннями, що вивчалися на уроці). «Я бачу виховне завдання виняткової важливості в тому, щоб читання стало найсильнішою, нездоланною духовною пристрастю кожної дитини, щоб у книзі людина на все життя знайшла привабливе і розкішне спілкування з думкою, красою, величчю людського духу, невичерпним джерелом знань. Це одна з елементарних закономірностей виховання: якщо людина не знайшла в школі світу книг, якщо цей світ не відкрив перед нею інтелектуальних радостей буття, школа нічого їй не дала і вона пішла в життя з порожньою душею» [3, с. 67]. В. О. Сухомлинський підкреслює, що для розвитку творчих здібностей в дитячому віці «потрібна діяльність, яка зачіпає розум, що вимагає винахідливості, кмітливості», адже від діяльності в молодшому віці залежить те, які

здібності відкриваються в дитині потім. Сутністю виховання здібностей В. О. Сухомлинський вважає допитливість: «Чим раніше виховується допитливість, тим більший діапазон здібностей розкривається в людині» [7, с. 56].

Читати за потребою, думати, мислити, на думку В. О. Сухомлинського, підліток повинен в два, в три рази більше, ніж задано йому за підручником. До такого висновку його привів багаторічний досвід практичної діяльності. Читання як природна потреба – головна умова розвитку розумових та творчих здібностей. За допомогою читання відкривається потреба мислити, відкривати нове, дивуватися величчі і силі розуму. У цьому, на думку педагога, і полягає сенс інтелектуального життя підростаючої особистості. Без такого читання просиджування над підручником неминуче перетворюється в зубріння, воно отупляє розум, перетворює навчання в обтяжливу повинність. Там, де немає читання за потребою мислити і пізнавати, оволодіння підручником стає непосильною працею. Небажання вчитися виникає через відсутність інтелектуально багатого та насиченого життя.

Окреслимо виховні вимоги, які висуваються до «уроку мислення»:

- 1) акцент на виховних завданнях уроку (виховання прагнення створювати красу, розвивати допитливість, чуйність, людяність, доброту, сердечність; формування естетичних смаків, інтересу і любові до природи);
- 2) формування на основі набутих знань високих моральних якостей особистості учнів, забезпечення тісного зв'язку навчання з життям;
- 3) створення атмосфери відвертості та відкритості у відносинах між учнями та вчителем.

В. О. Сухомлинський бачив важливу виховну мету «уроку мислення» в тому, щоб запалити у школяра вогник спраги пізнання. «Якщо після мого уроку, – писав В. О. Сухомлинський, – підліток не відчуває бажання дізнатися більше, ніж я йому розповів, якщо це бажання не перетворюється в прагнення, в стимул, який примушує багато годин сидіти над книгою, – значить виховна мета уроку не досягнута. Прийти в клас з думкою – це, образно кажучи, принести з собою здивування. Вихованець мій повинен пережити відчуття подиву при вигляді безмежного океану знань, відчути себе не безсилою порошинкою, а сміливим мореплавцем. Мій урок повинен надихнути його сміливістю, необхідною для того, щоб впливати в океані знань. Від того, як і що читає людина в юності, залежить становлення в ній мислителя-трудівника. Який би предмет

ви не викладали підростаючому поколінню, ви повинні пробуджувати потяг до книг, які перейняті ідеями, що звеличують, облагороджують людину, що стоїть на порозі самостійного життя» [7, с. 156].

Захопленість процесом мислення, моральне задоволення від розумової перемоги – найважливіший засіб виховання допитливості та спраги знань. З метою виховання потреби в пізнанні навколишнього світу в Павлівській середній школі широко використовували наочність, технічні засоби, цікавий фактологічний матеріал. Вчителі прагнули показати практичну цінність, та життєву необхідність знань. Разом з батьками педагоги працювали над усвідомленням кожним учнем розуміння навчання як серйозної праці, як боргу перед суспільством.

Знання, отримані школярами, відзначав В. О. Сухомлинський, повинні не просто запам'ятатися, але і вплинути на почуття учнів, викликати в їхніх душах певне ставлення до почутого або побаченого. Вчитель вимагав, щоб гарячі, як розпечене залізо, сторінки історії запалювали в юних душах прагнення до подвигу, вчили жити. «Я глибоко переконаний, – писав він, – що мова тут йде не тільки про історію, а й про інші галузі людських знань, отриманих людьми в напруженій боротьбі, яка не обійшлася без жертв, адже на шляху до істини, вистражданої людьми, були і блукання, і помилки, і перемоги» [4, с. 45]. Переконаність учнів в процесі «уроку мислення» має в своїй основі переконаність вчителя. Байдужість учня до навчання часто має причиною байдужість вчителя, навіть якщо він зовні намагається побудувати урок цікаво. Учні відчувають, що те, що говорить вчитель, не пройшло через його душу, не запалило її полум'ям переконаності.

До організаційних вимог, що висуваються до «уроку мислення», відносяться:

- 1) попередня підготовка і вибір місця проведення уроку;
- 2) наявність творчого плану проведення уроку;
- 3) чіткість проведення уроку, точність постановки питань, що сприяють активізації думки, уваги, розвитку творчих здібностей учнів.

Вивчення архівних матеріалів педагогіко-меморіального музею імені В. О. Сухомлинського дозволяє зробити висновок про те, що «уроки мислення» мали різноманітну структуру. У Павлівській середній школі вони не планувалися і не проводилися шаблононо, за єдиним, раз і назавжди встановленим планом (алгоритмом). На вибудовування внутрішньої структури «уроку мислення» великий вплив мав творчий характер роботи вчителя і конкретна психолого-педагогічна ситуація в класі. Кожен

«урок мислення» відрізнявся від інших уроків своїми особливостями, навіть якщо вони проводилися по одному і тому ж предмету в паралельних класах. На «уроці мислення» можна було побачити специфічний «педагогічний почерк» вчителя.

Аналіз досвіду педагогічного колективу Павлівської середньої школи, педагогічних праць В. О. Сухомлинського дозволив виокремити наступні етапи «уроку мислення»: 1) мотивація за допомогою емоційних питань, загадок, завдань; 2) актуалізація теми (розповіді учнів, бесіди з учнями, спостереження, приклади з поезії, прози, використання взаємодії різних видів мистецтва); 3) ілюстрація творчих робіт учнів (казок, оповідань тощо); 4) похід в улюблене учнями місце; 5) складання словничка за темою уроку; 6) творчі домашні завдання.

Вчитель на «уроці мислення» визначав напрям і хід думок своїх учнів, тим самим пробуджуючи в них радість пізнання. Організація пізнавальної діяльності учнів на «уроці мислення» здійснювалася в процесі створення умов для продуктивної розумової роботи учнів. Педагогами ретельно планувалися способи сприйняття учнями досліджуваних об'єктів і явищ та їхнє осмислення. Використання різних форм роботи на «уроці мислення» дозволяло вчителю актуалізувати в пам'яті учнів раніше засвоєні знання і вміння, необхідні для сприйняття нових знань (бесіда, індивідуальне опитування, вправи на повторення тощо). Знання, отримані школярами на «уроці мислення», повинні не просто запам'ятовуватися, але і відбиватися в їхніх почуттях, – писав Василь Олександрович, – викликати в їхніх душах певне ставлення до почутого або побаченого, щоб знання стали «своїми», були б не просто фактором пам'яті, а стали б дорогими і близькими,

Благодатним джерелом, що розвиває дитяче мислення, благородні почуття і прагнення, В. О. Сухомлинський вважав казку, притчу, гру, фантазію. «Без казки, – писав він, – живої, яскравої, яка опановує свідомістю і почуттями дитини, неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови на певному щаблі людського мислення і мови» [7, с. 32].

В. О. Сухомлинський був переконаний, що для написання твору або казки дитині потрібно «дати поштовх» для роботи думки, тобто «одухотворити» її, тоді вона сама охоче буде їх складати. Василь Олександрович стверджував, що дитина не складе твори, якщо на її очах не складе такої казки сам учитель. Учитель може показати дітям, як пишеться початок казки, а далі дитяча фантазія розгорається сама. В. О. Сухомлинський був

твердо переконаний, що вчитель повинен створити обстановку, в якій моральні поняття про добро і зло, правду і неправду, честь і безчестя стали б зрозумілими, відчутими.

У процесі організації та проведення «уроків мислення» В. О. Сухомлинський реалізовував свій головний виховний принцип – дбайливого ставлення до особистості дитини. Розроблена в Павлівській середній школі система засобів роботи зі слабкими учнями дозволяла кожній дитині знайти посилене завдання, повернути впевненість у собі, радісний блиск в очах та чудову просвітленість, яку він називав пробудженням краси душі. Його девіз – немає безнадійно важких! У кожній дитині живе прагнення відчувати власну гармонію, пережити радість бажання, радість захоплення [3].

В. О. Сухомлинський сформулював вимоги до техніки проведення «уроку мислення»: – створення емоційного фону, здатного викликати інтерес до навчання та потреби в знаннях; – темп і ритм уроку повинні бути оптимальними, методи і прийоми вчителя і учнів логічними і завершеними; – психологічний контакт вчителя і учнів на уроці передбачає дотримання педагогічного такту та присутність педагогічного оптимізму.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, на «уроці мислення» в Павлівській середній школі вчитель щодня здійснював освіту, виховання і всебічний розвиток учнів. На «уроці мислення» розвиваються пізнавальні та творчі здібності учнів, формуються вміння наукового мислення, виховується любов до книги. Це головна сфера інтелектуального життя вихованців, в якій повсякденно відбувається духовне спілкування наставника, який має життєвий досвід і його вихованців, що вступають на перші щаблі дорослого життя [6, с. 160].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. В. А. Сухомлинский. Антология гуманной педагогики / сост. и авт. вступ. ст. Г. Д. Глейзер. – М.: Изд. дом Шалвы Амонашвили, 1997. – 224 с.
2. Розенберг, А. Я. Урок в дидактической системе В. А. Сухомлинского / А. Я. Розенберг // Василий Александрович Сухомлинский и современность: материалы Четвертых всеукраинских пед. чтений. – Вып. 4. – 1997. – 245 с.
3. Рындак В. Г. Уроки Сухомлинского / В. Г. Рындак. – изд. 2-е. – М.: Пед. вестн., 2003. – 340 с.
4. Сухомлинский, В. А. Письмо о педагогической этике / В. А. Сухомлинский // Нар. образование. – 1970. – № 11. – С. 48–52.
5. Сухомлинский, В. А. Павлышская средняя школа: обобщение опыта учеб.-воспитат. работы в сел. сред. школе / В. А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1979. – 393 с.

6. Сухомлинский, В. А. Разговор с молодым директором школы / В. А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1982. – 206 с.

7. Сухомлинский, В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – Киев: Радянська школа, 1974. – 288 с.

REFERENCES

1. V. A. Sukhomlinskiy. (1997). *Antologiya gumannoy pedagogiki*. [Anthology of humane pedagogy]. Moscow.

2. Rozenberg, A. Ya. (1997). *Urok v didakticheskoy sisteme V. A. Sukhomlinskogo*. [A lesson in V. A. Sukhomlinsky's didactic system]. Kyiv.

3. Ryndak, V. G. (2003). *Uroki Sukhomlinskogo*. [Lessons of Sukhomlinsky]. Moscow.

4. Sukhomlinskiy, V. A. (1970). *Pis'mo o pedagogicheskoy etike*. [A letter on pedagogical ethics]. Moscow.

5. Sukhomlinskiy, V. A. (1979). *Pavlyshskaya srednyaya shkola: obobshcheniye opyta ucheb.-vospitat. raboty v sel. sred. Shkole*. [Pavlysh secondary school: a generalization of the experience of teaching and upbringing. work in villages. medium. school]. Moscow.

6. Sukhomlinskiy, V. A. (1982). *Razgovor s*

molodym direktorom shkoly. [A conversation with the young school principal]. Moscow.

7. Sukhomlinskiy, V. A. (1974). *Serdtse otdayu detyam*. [The heart is given to children]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЕМЧЕНКО Юлія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної і початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DEMCHENKO Yuliya Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Chair of Methods of pre-school and Post-Primary Education of the Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: professional training of future teachers.

Дата надходження рукопису 17. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор С. І. Шандрук

УДК 373.3.016;811.161.2

КІНДЕЙ Леся Григорівна –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: lesyakindei@gmail.com

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДОБУТКІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. З огляду на те, що нині Україна потребує серйозного реформування національної системи освіти, урядом держави затверджено новий Державний стандарт початкової загальної освіти [3], що дозволить забезпечити реалізацію Концепції Нової української школи, прогнозований розвиток освіти як системи, організувати єдиний освітній простір у державі, закласти концептуальні засади досягнення якості навчального процесу, реалізувати структурні компоненти формули успіху Нової школи [8, с. 6]. Для цього розроблено Концептуальні засади реформування середньої освіти – документа, який проголошує збереження цінностей дитинства, потребу гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що забезпечить психологічний комфорт і сприятиме вияву творчості дітей [8, с. 8], однак для відродження національної

свідомості нашого народу в сучасних умовах важливе значення мають найкращі здобутки видатних українських педагогів та методистів. З-поміж них на належну увагу заслуговує постать В. Сухомлинського, який зробив вагомий внесок у формування методики навчання української мови. Особливо цінними є його погляди щодо мовленнєвого розвитку учнів, оскільки на сучасному етапі функціонування загальноосвітньої школи пріоритетним напрямом початкової ланки є вироблення в дітей розвинених творчих здібностей завдяки вивченню рідної мови та володінню словом у всіх галузях комунікації. Вимогами Державного стандарту початкової освіти передбачено вільне володіння державною мовою, що виявляється в умінні усно й письмово висловлювати думки, почуття; чітко та аргументовано пояснювати факти, відчувати красу слова; усвідомлювати роль мови для ефективного спілкування та культурного самовираження; готовність уживати

українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях; здатність спілкуватися рідною мовою, що передбачає її активне використання в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади [3, с. 1–2].

Очевидно, що на сьогодні досить актуально вивчати й по-сучасному переосмислювати наукові праці видатного українського вченого Василя Сухомлинського, у яких порушено проблеми формування мовлення молодшого школяра та вказано шляхи їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні здобутки В. Сухомлинського становлять науковий інтерес для багатьох науковців і вчителів-практиків. Різноманітні аспекти вивчення творчої спадщини видатного українського педагога щодо мовної освіти віддзеркалено в працях сучасних учених-методистів А. Богуш, М. Вашуленка, О. Савченко, що є актуальним для розвитку педагогічної науки і практики [1; 2; 11]; до визначення ролі рідної мови у формуванні національно-мовної особистості школяра зверталися Є. Голобородько, І. Лопушинський, Л. Мамчур, Г. Михайловська, М. Пентилюк й інші вітчизняні та зарубіжні мовознавці й педагоги, у дослідженнях яких проаналізовано лінгводидактичні основи методики навчання української мови, запропоновані В. Сухомлинським, та зроблено відповідні наукові висновки [5, с. 102].

За твердженням Л. Мамчур, у сучасній школі під час вивчення мови рекомендовано впроваджувати обґрунтовані саме В. Сухомлинським загальнодидактичні й специфічні принципи: науковості; доступності; свідомості; міцності й системності знань; наочності; зв'язку теорії з практикою; взаємозв'язку вивчення мови й літератури. Окрім того, зважати на окреслені вченим найважливіші загальнопізнавальні та загальномовленнєві вміння і навички, які потрібно сформувати в процесі навчання мови: мислити, порівнювати, протиставляти, визначати незрозуміле; висловлювати ставлення до побаченого, спостерігати за докільям, уміти писати твори-розповіді; вільно, виразно, свідомо говорити; уміти користуватися художньою та довідковою літературою; досить швидко і правильно писати [6].

У багатьох науково-методичних працях запропоновано шляхи впровадження досвіду видатного педагога в навчально-виховний процес сучасної школи (В. Годлевська, Є. Коваленко, А. Постельняк, Л. Ткаченко, Г. Чорна). Зокрема у посібнику

Д. Варзацької «Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів» особливу увагу зосереджено на специфіці роботи з казкою й подано методичні рекомендації для навчання молодших школярів складати казки за початком та за власними спостереженнями з використанням творчих напрацювань В. Сухомлинського [7].

Новітні підходи до методики навчання української мови в початковій школі за дидактичною системою Василя Сухомлинського викладено в наукових розвідках Р. Гришиної, К. Жарко, В. Лозової, Є. Михеєвої, І. Осадченко, проте системний виклад проблеми функції рідної мови в українській школі, особливо в умовах демократизації сучасної України, потребує ще низки уточнень, доповнень і творчої інтерпретації.

Мета статті – цілісно окреслити проблему навчання рідної (української) мови та розвитку мовлення молодших школярів у сучасній національній школі в контексті дослідження й активного творчого використання здобутків видатного педагога Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Талановитий український педагог Василь Сухомлинський уклав численні монографії, методичні посібники і статті, у яких подано принципово нові, усупереч непростим умовам сучасності, погляди на зміст, форми й методи навчання рідної мови в школі [5, с. 102].

Учений, розробляючи проблему мовної освіти, виявив свою досить раціональну в умовах тоталітаризму позицію щодо місця і значущості рідної мови в навчанні молодого покоління та у формуванні національно-мовної особистості школяра. На глибоке переконання В. Сухомлинського, марно сподіватися, що учень, не знаючи рідної мови, зможе вправно використовувати іншу. У працях науковця доведено, що навчання мови – найскладніша й найпотрібніша справа, це насамперед процес виховання розуму, формування думки, копіткє різьблення й ліплення найтонших рис духовного обличчя людини [5, с. 103].

Зазначимо, що в методичній скарбниці В. Сухомлинського одне з чільних місць посідає проблема формування мовної культури учнів і вчителів, тому з-поміж системи шкільних предметів педагог звертав особливу увагу на вивчення рідної мови. У зверненні до учнів та молоді він писав: «Знай, бережи, збагачай велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це мова великого народу, великої культури» [13].

Специфіка методичної системи педагога

полягає також у раціональній організації уроків мови, упровадженні нових їх типів (уроків мислення, уроків повторення, систематизації вивченого; уроків розвитку мовлення). Учений неодноразово наголошував, що ефективність та успішність уроку залежить від рівня якості роботи вчителя. Для цього він рекомендував так продумувати завдання, щоб його змогли виконати всі, до того ж самостійно, тому варто добирати кілька варіантів завдань, передбачати час на осмислення, щоб більшість завершила роботу перед початком виконання наступного завдання.

Для того, щоб пізнати практичну цілеспрямованість знань учнів, важливо впроваджувати активні методи: спостереження, вправи, різноманітні види творчих робіт. За словами педагога, вивчення матеріалу методом спостереження з використанням індивідуальної самостійної роботи забезпечує високий рівень самостійності учнів, напружену розумову діяльність і їхню участь у «відкритті правила, визначення» [9].

Одне з визначальних місць з-поміж засобів навчання, на думку В. Сухомлинського, належить слову вчителя: «Тонкість внутрішнього людського світу, благородство морально-емоційних відносин не утвердиш без високої культури словесного виховання» [15], оскільки його особистість розкривається для учнів у єдності слова й дії, наставник виявляє свою культуру, моральність, рівень розвитку, ставлення до вихованців насамперед у слові. Низький рівень словесної культури засвідчує низький рівень педагогічної культури, оскільки такі вихователі знають лише кілька завдань словесного звертання до дітей, до яких належать дозвіл, заборона, засудження. Мистецтво виховання передбачає володіння мистецтвом спілкуватися, висловлювати думки, впливати на внутрішній світ людини. Учений був не лише видатним педагогом-практиком, але й талановитим лінгвістом, який розумів, що вивчення мови в умовах білінгвізму не стільки полегшує, скільки ускладнює оволодіння нормами певної мови.

У наукових працях Василя Сухомлинського сформульовано також цінні висновки та рекомендації стосовно вмілого використання в педагогічній діяльності вчителя інтонаційних багатств мовлення, його мелодики. За його переконанням, виховання словом – найуразливіше місце школи, тому вчителям потрібно досягати майстерного володіння мистецтвом слова, однак у сучасних експериментальних дослідженнях зазначено, що більшість

учителів має значні мовленнєві труднощі. Найчастіше трапляються такі недоліки мовлення: монотонність, беземоційність, відсутність навичок виразного читання; загальний тон мовлення, паузи не мають належного смислового навантаження. Окрім того, трапляються такі вади мовлення: невиразна дикція, невміння знайти оптимальний для конкретної ситуації варіант темпу, тембрового забарвлення, гучності, логічного наголосу.

На думку науковця, значущою є роль слова в процесі формування особистості. Проблему виховання дітей засобами слова вважав однією з найгостріших і найжиттєвіших. Для нього слово було визначальним у вихованні моральності, воно органічно поєднувалося з трудовою діяльністю, з естетичним впливом на дитину. У статті «Слово рідної мови» В. Сухомлинський з натхненням пише про рідну мову як найбільше духовне багатство, завдяки якому народ передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Рідне слово, уважав педагог, є тим невичерпним джерелом, з якого дитина отримує найперші уявлення про навколишній світ, про родину, про свій край. Педагог наголошував, що людина, яка байдуже ставиться до своєї мови, не може бути патріотом своєї землі, оскільки «любов до Батьківщини неможлива без рідного слова. Тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки і пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини» [14].

За твердженням В. Сухомлинського, найбільш сприятливий період оволодіння рідною мовою – шостий рік життя дитини. Багаторічний досвід переконав педагога, що розвиток творчих здібностей дитини залежить насамперед від того, наскільки правильне, внутрішньо багате, емоційно насичене її мовлення. Зокрема він був переконаний, що активна розумова діяльність є своєрідним містком, що з'єднує мову й думку, тому в процесі такої діяльності повинні яскраво відбиватися й осмислюватися відношення та взаємозв'язки між предметами ті явищами дійсності.

Досвід учителів, які працюють за методикою В. Сухомлинського, засвідчує, що складати твори-мініатюри діти можуть навіть у період дошкільної підготовки, оскільки сприйняття довкілля, краси рідної природи в них досить гостре й активне. Природа дитячого мислення схильна до творчості. Для розвитку творчих здібностей

дитина має висловлюватися про побачене, відчуте, пережите.

Свої оригінальні уроки мислення на природі вчитель будував, як уроки рідної мови, оскільки враження від довкілля найбільше сприяють розвитку мислення й мовлення. За словами В. Сухомлинського, основна мета вивчення мови в школі – розвиток мовлення. З молодших класів педагог навчав замислюватися над значенням і вживанням слова, його вихованці заповнювали «Словесну скриньку» – зошит, куди записували нові, цікаві й образні слова і вирази, щоб потім використовувати їх у своїх висловленнях.

У працях педагога окреслено також шляхи формування творчої уяви дітей. Для цього потрібно навчати їх спостерігати за довкіллям; навчати спільно з однокласниками переживати бурхливу радість, сприймати образи навколишнього світу, оскільки емоційна насиченість сприйняття є духовним зарядом дитячої душі; розвивати й удосконалювати їхні вміння розповідати, описувати, міркувати безпосередньо під час проведення уроків розвитку мовлення [13]. На думку вченого, те, що колективно спостерігають школярі, важливо одухотворити казкою, поезією, мелодією, поєднати із драматизацією, словесним і графічним малюванням. Процес споглядання він рекомендував поєднувати з елементами предметно-практичної, ігрової та дослідницької діяльності. Така інтегрована діяльність заострює сприймання краси, активізує думку.

Завдяки впровадженню досвіду Василя Сухомлинського вчителі сучасної початкової школи організують колективне сприймання так, щоб діти відчували потребу пильно придивлятися до навколишнього, помічати навкруги дивне й загадкове. Кожна дитина в колективному розмірковуванні не тільки сприймає побачене, почуте, а й вкладає в образ індивідуальні риси уяви, мислення, додає до реального щось від фантазії. Це і є художній поетичний елемент мислення. Керівництво колективною дитячою творчою діяльністю передбачає заохочення творчих знахідок, уточнення образних висловів, пропозиції своїх варіантів і водночас постановку проблемних завдань для залучення учнів до колективного оцінювання дібраних мовних засобів [10]. Зацікавлення творенням образних висловлювань викликає прагнення віднайти виразне, доцільне, точне, врешті – самобутнє.

У Павиській середній школі В. Сухомлинський та його однодумці

створили чітку систему роботи з розвитку мовлення учнів, запровадивши проведення нового типу уроків – уроків мислення, на яких діти вчилися висловлювати враження від побаченого і почутого під час захопливих мандрівок у природу. Уроки мислення на природі, уроки під блакитним небом – є вічним джерелом розвитку дитячого розуму, фантазії, словесної творчості. Великий педагог прагнув, щоб яскраві образи рідної землі живили свідомість дитини впродовж усіх років навчання, щоб закони мислення вперше розкривалися в полі, на лузі, біля річки, у гаю. Краса природи, радість спілкування з нею допомагала учням дібрати відповідну словесну форму для вираження отриманих почуттів і переживань.

Дидактичні погляди педагога стали підґрунтям для розроблення сучасної методики розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. В умовах сучасної реформованої початкової школи вони потребують творчого впровадження для формування в учнів інтересу до слова, відчуття його образних значень, розуміння різноманітності словникового багатства рідної мови, захоплення творчим процесом за допомогою слова, отримання задоволення від перших вдалим літературних спроб.

Предметом особливої уваги вчителя повинно бути формування вмінь обмірковувати логіку свого висловлення, вести робочі нотатки під час самостійних роздумів, тому педагог сам пояснює способи підготовки до майбутнього монологу (усного чи письмового), розмірковуючи разом із своїми вихованцями, спонукає їх замислитися над запитанням, подає алгоритм підготовки до такої творчої діяльності [10].

Практичний досвід навчально-виховної діяльності дозволив ученому розробити чіткі рекомендації щодо розвитку мовленнєвої і творчої діяльності школярів різних вікових груп, зосередити особливу увагу на початковій ланці освіти. Розвиток творчої уяви, на думку В. Сухомлинського, насамперед можна забезпечити роботою зі створення казок. Складання казки сприяє розвитку творчих здібностей дитини. Багаторічний досвід учителів Пависької школи переконує, що складання казок позитивно впливає на розвиток творчих можливостей учнів, зближує їх з природою і життям, сприяє вихованню спостережливості. За такою творчістю поживається навчальний процес, інтенсивніше відбувається всебічний розвиток дитини.

Робота над казкою є початковим етапом у розвитку творчих можливостей кожного,

проте складанню учнями казок передусе велика підготовча робота, оскільки творчий процес відбувається переважно особисто, то і кожний етап розвитку літературних здібностей на основі складання казок, поряд з узагальненими настановами, передбачає обґрунтовану індивідуальну психолого-педагогічну роботу з кожним учнем окремо. При цьому проблемою стає пошук індивідуальних стимулів такої діяльності. Цим стимулом може стати будь-яка спонка – від похвали, словесного заохочення, високої оцінки діяльності до зразків інших творів, музичного чи поетичного фону [9].

Завдяки творчому використанню досвіду Василя Сухомлинського вчитель-методист Л. Шевченко допомагає учням створити перші казки через визначення основних напрямів розвитку думки. Подивування красою, силу своєї фантазії учитель передає дитині та збуджує її духовні сили. У свідомості школяра немов прокидаються слова, раніше почуті чи прочитані, наповнюються новим змістом – народжуються образи.

Складання казок дає змогу навчитися передавати емоційні образи, створені уявою не лише за допомогою слів, а й малюнками. Кожна дитина розповідає про те, що намалювала. У процесі колективної творчості важливо поєднувати графічні й словесні образи. Зауважимо, що потрібно розвинути в дитини вміння бачити незвичайне навколо себе, уміти фантазувати й складати цікаві історії та казки.

У творчих лабораторіях сучасної початкової школи провідні вчителі впроваджують думки Василя Сухомлинського щодо навчання дітей шестирічного віку. Для розвитку зв'язного мовлення та навчання складати казки педагоги пропонують вид роботи, який записування казок у вигляді плану-схеми (моделі) або подавати їх сюжетними малюнками. Цей прийом передбачає використання для розвитку творчої уяви і фантазії дітей «еталонів-замінників» та «кружечків-символів» (білий кружечок – це зайчик, кружечок жовтого кольору може асоціюватися в уяві дітей з квіткою, м'ячиком, сонцем; квадрат співвідноситься з будинком, замком, школою; порівняння двох паличок різної довжини і співвіднесення їх з чимось із навколишнього світу викликає в дітей бажання висловитися, скласти невеличкі сюжети). Пізніше можна пропонувати дітям готові моделі або схематичні зображення птахів, людей, будинків, тварин, дерев, за якими вони складають свої казки.

До того часу, поки діти навчаються писати, їм пропонують відтворювати казки у вигляді малюнків-схем, потім за своєю моделлю розповідати казки чи оповідання. Спочатку діти малюють усю послідовність основних дій сюжетним малюнком, але після неодноразового пояснення і демонстрації якнайшвидше замальовують свої блоки моделі казки на задану тему. Так діти засвоюють цей вид запису. Тож на кінець року плани-схеми (моделі) стають більш структурованими, а розповіді – більш детальними, послідовними, зв'язними [4].

Унаслідок вивчення специфіки організації творчої діяльності учнів за системою видатного педагога Л. Варзацька розмежувала найважливіші стимули словесної творчості дітей: постійна взаємодія колективної, групової та індивідуальної діяльності учнів на різних етапах побудови монологу; використання інтегрованих засобів емоційного впливу (малювання, спостереження за явищами природи, драматизації); вичленення способу дій у процесі побудови твору [7].

Уважаємо, що ідея В. Сухомлинського про потребу створення для молодших школярів системи творчої діяльності має не лише теоретичне, а й практичне значення на сучасному етапі розбудови національної школи. Його невеличкі художні твори не тільки збагачують словниковий запас дітей, розвивають зв'язне мовлення, пам'ять, увагу, а й сприяють вихованню в молодших школярів кращих людських рис, морально-етичних якостей. Подані в підручниках з української мови оповідання і казки В. Сухомлинського дають змогу вдосконалювати вміння учнів працювати з текстом, зокрема висловлювати думку; пояснювати назву; знаходити зачин та кінцівку; добирати заголовок; складати власні твори. За словами В. Сухомлинського, казки, створені дітьми, є, цілим світом, який визначає зміст і спрямованість думок, почуттів, переживань, а робота над складанням казок є могутнім засобом розвитку уяви учнів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, виконане дослідження творчого доробку Василя Сухомлинського засвідчує, що впроваджувати спадщину видатного педагога на уроках української мови важливо й потрібно, оскільки: 1) навчально-виховні ідеї педагога невіддільно пов'язано з Концепцією Нової української школи, що ставить завдання перед сучасною школою формувати в дитини різні вміння, компетентні навички, навчати школярів, як втілювати в

життя здобуті знання і навички; 2) учений зробив внесок у розроблення наукових основ методики навчання рідної мови, обґрунтував найважливіші принципи; розробив систему загальнопізнавальних і загальномовленнєвих умінь і навичок учнів; запропонував нові прийоми і форми роботи на уроках української мови; 3) уважав, що в педагогічній діяльності важливою є роль слова, відтак мова для нього була могутнім чинником становлення всебічно розвиненої особистості; 4) запропонував авторську систему формування мислення учнів – «уроки мислення», яку вважав фундаментом для розвитку творчих здібностей школярів; 5) у художніх творах В. Сухомлинського, поданих у підручниках з української мови та літературного читання, міститься великий виховний потенціал, робота з ними дозволяє розвивати творчість; удосконалювати вміння працювати з текстом як одиницею зв'язного мовлення; 6) досвід педагога щодо формування творчих здібностей учнів активно вивчають і впроваджують на сучасному етапі розвитку початкової освіти педагогічні колективи; окремі вчителі творчо поєднують його з власним досвідом для навчання учнів української мови й розвитку їхньої творчої уяви.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Витоки виховання мовної особистості вчителя у спадщині В. О. Сухомлинського / А. М. Богуш // Початкова школа. – 2003. – № 9. – С. 12–14.
2. Вашуленко М. Літературна творчість В. О. Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи / М. Вашуленко // Початкова школа. – 2003. – № 9. – С. 4–6.
3. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018. № 87. – Режим доступу: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/5a8de25e1504c877583228.doc>
4. Жарко К. З власного досвіду вихователя / К. Жарко // Розкажіть онуку. – 1998. – № 22. – С. 10–12.
5. Лопушинський І. П. Рідна мова в українській школі: роздуми Василя Сухомлинського і реальність [Електронний ресурс] / І. П. Лопушинський, О. В. Ковнір // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т. – Херсон : [б. в.], 2009. – Вип. 53. – С. 102–106. – Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_53/22.pdf
6. Мамчур Л. І. Внесок В. О. Сухомлинського в теорію і практику навчання рідної мови / Л. І. Мамчур // Дивослово. – 1991. – № 9. – С. 34–35.
7. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів: Методичні рекомендації для

студентів педінститутів та учнів педучилищ. – В 2-х ч. / Укл. Л. О. Варзацька, Л. М. Шевченко. – К. : РНМК, 1992.

8. Нова українська школа: порадник для вчителя [Електронний ресурс] / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>

9. Осадченко І. І. Методика роботи над складанням казок / І. І. Осадченко // Обдарована дитина. – 2004. – № 4. – С. 39–48.

10. Палуза В. Чарівний світ українського слова на кожному уроці / В. Палуза // Початкова школа. – 2002. – № 1. – С. 16–18.

11. Савченко О. Я. Розвиток Сухомлиністики за десять років / О. Я. Савченко // Наукові записки. – Вип. 52. – Ч. І. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград, РВЦ КДПУ, 2003. – С. 8–10.

12. Сухомлинська О. В. Біографія В. О. Сухомлинського у світлі наукового аналізу / О. В. Сухомлинська // Рідна школа. – 1993. – № 8. – С. 32–34.

13. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. [Текст] / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 2. – 668 с.

14. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. [Текст] / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

15. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. [Текст] / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 638 с.

REFERENCES

1. Bohush, A. M. (2003). *Vytyky vykhovannia movnoi osobystosti vchytelia u spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho*. [Origins of the education of the linguistic personality of the teacher in the legacy of V. O. Sukhomlynsky]. K. :Pochatkova shkola.
2. Vashulenko, M. (2003). *Literaturna tvorchist V. O. Sukhomlynskoho v novykh pidruchnykakh dlia pochatkovoї shkoly*. [V. O. Sukhomlynsky's literary work in new textbooks for elementary school]. Kyiv. Pochatkova shkola.
3. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity (2018). *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy*. [State standard of elementary education]. docs.google.com/
4. Zharko, K. (1998). *Z vlasnoho dosvidu vykhovatelja*. [From the experience of the educator]. Kyiv. Rozkazhit onuku.
5. Lopushynskiy, I. P. (2009). *Ridna mova v ukrainskii shkoli: rozdumy Vasylia Sukhomlynskoho i realnist*. [Native language at the Ukrainian school: reflections of Vasyl Sukhomlynsky and reality]. Kherson.
6. Mamchur, L. I. (1991). *Vnesok V. O. Sukhomlynskoho v teoriuu i praktyku navchannia ridnoi movy*. [Contribution of V.O. Sukhomlynsky in the theory and practice of teaching mother tongue]. Kyiv. Dyvoslavo.
7. *Metodyka rozvytku zviaznoho movlennia molodshykh shkolariv: Metodychni rekomendatsii dlia studentiv pedinstytutiv ta uchniv peduchylyshch*.

[Methodology for the development of coherent speech for junior pupils: Methodical recommendations for students of pedagogical and pedagogical schools]. Kyiv. PHMK.

8. *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia* (2017). [New Ukrainian School: Teacher Advice]. K. : TOV «Vydavnychi dim «Pleiady» <http://nus.org.ua/>

9. Osadchenko, I. I. (2004). *Metodyka roboty nad skladanniam kazok*. [Method of work on making tales]. K. : Obdarovana dytyna.

10. Paluza, V. (2002). *Charivnyi svit ukrainskoho slova na kozhnomu urotsi*. [The magic world of the Ukrainian word in every lesson]. K. : Pochatkova shkola.

11. Savchenko, O. Ya. (2003). *Rozvytok Sukhomlynistyky za desiat rokiv*. [The development of Sukhomlynistics for ten years]. Kirovohrad, RVTs KDPU.

12. Sukhomlynska, O. V. (1993). *Biohrafia V. O. Sukhomlynskoho u svitli naukovoho analizu*. [Biography of V.O. Sukhomlynsky in the light of scientific analysis]. K. : Ridna shkola.

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: V 5-ty t.* [Selected Works: In 5 V.]. K. : Radianska shkola.

14. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: V 5-ty t.* [Selected Works: In 5 V.]. Kyiv. Radianska shkola.

16. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: V 5-ty t.* [Selected Works: In 5 V.]. Kyiv. Radianska shkola.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КІНДЕЙ Леся Григорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми розвитку сучасної української мови й методики викладання української мови в початковій, середній та вищій школах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KINDEY Lesya Grigorivna – Candidate of Philological Sciences, assistant professor of the Department of Methodology of Preschool and Elementary School Education (Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian Pedagogical University).

Circle of scientific interests: problems of development of modern Ukrainian language and methods of teaching Ukrainian in primary, secondary and higher schools.

Дата надходження рукопису 17. 08. 2018 р.

Рецензент – д.п.н., професор С. І. Шандрук

УДК 37.015.31:81

ГОРСЬКА Олена Олександрівна –

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

e-mail: ogorska@kspu.kr.ua

**РІДНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Соціально-політичні реалії сьогодення нашої країни з усією гостротою виявили прорахунки і недоліки в системі патріотичного виховання молоді. Досвід попередніх років підтвердив, що заклики і гасла не спроможні викликати патріотичні почуття у населення країни, сформувати їх національну свідомість. Ігнорування надбань і традицій вітчизняної педагогічної спадщини і захопленість «інноваціями» призводить до втрати найцінніших ідей, які потребують не лише глибокого вивчення й аналізу, але й подальшого розвитку, поглиблення, вдосконалення.

Оскільки від патріотичного налаштування населення залежить майбутнє країни, актуальності набуває проблема формування патріотизму ще з дитячих років, виховання у наступних поколінь усвідомлення своєї приналежності до українського народу як носія

його традицій і культури, формування відчуття шани та гордості за своє, українське. Тож, система підготовки до життя майбутніх громадян у сучасних закладах освіти, що регламентується Державним стандартом початкової освіти освітньої галузі «Мови і літератури» [1, с.9] та Програмовими вимогами з Української мови [2, с.3, 10] спрямовується, перш за все, на оволодіння українською мовою як державною, яка виступає засобом спілкування, пізнання світу, одержання нової інформації, розвитку інтелектуальних здібностей учнів, а також, на соціально-культурний розвиток особистості та підготовку молодших школярів до життєдіяльності в українському соціумі, що передбачає усвідомлення значення державної мови та виховання почуття патріотизму.

Звернення до педагогічної скарбниці В. О. Сухомлинського ще не раз доводить актуальність проблеми оволодіння рідною українською мовою у виховному,

дидактичному та методичному аспектах. Серед широкого кола засобів патріотичного виховання, визначених Василем Олександровичем, одним із дійових, він називає рідну мову: «Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова. Роль цього засобу в початковій школі, де кожна зустріч з новим явищем навколишнього світу пробуджує в серцях дітей почуття захоплення, неможливо переоцінити» [3, с. 202].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що питання виховання патріотизму залишаються актуальними і докладно висвітлені в дослідженнях сучасних науковців О. Вишневського, О. Губко, П. Кононенко, В. Матящук, В. Постоного, К. Чорної та ін. Проблема патріотичного виховання молодших школярів з'ясовується у дисертаційних дослідженнях М. Качур, О. Коркішко, М. Павленко.

Вивчення наукової спадщини В. О. Сухомлинського, здійсненої М. Антонцем, І. Бехом, В. Бондарем, І. Зязюном, В. Кузем, М. Сметанським, М. Стельмаховичем, О. В. Сухомлинською та іншими, розкриває різноманітні аспекти цілісної системи виховання, у якій формування патріотизму та вивчення рідної мови посідають центральне місце. Окремі аспекти педагогічного доробку В. О. Сухомлинського розглядалися у роботах Г. Ткаченко (виховання молодших школярів засобами слова), В. Кіндрат (патріотичне виховання підлітків), І. Таран (виховання патріотизму молодших школярів), Л. Мамчур (система навчання рідній мові), Н.Базилевич (проблеми патріотичного виховання молодших школярів).

Нажаль, у зазначених дослідженнях, загальнопедагогічні та методичні проблеми використання мови, як засобу патріотичного виховання молодших школярів, вивчено недостатньо, що і зумовило вибір теми статті.

Мета статті – на основі аналізу творчої спадщини В. О. Сухомлинського розкрити значення рідної мови у формуванні патріотизму молодших школярів; визначити особливості усвідомлення національної приналежності, як носія культури і традицій українського народу, через оволодіння рідною мовою; охарактеризувати систему використання рідної мови як засобу патріотичного виховання учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогічній системі, серед різноманітних засобів формування

особистості, рідна мова посідає першочергове місце, оскільки виступає одночасно засобом спілкування, засобом пізнання світу та засобом мислення. За допомогою мови дитина отримує знання про навколишній світ, свою країну, її історію і сьогодення.

Незаперечно є зв'язок мови і народу, адже без мови неможливе його існування. У мові відбиваються національні ознаки народу, його духовні й матеріальні цінності, світогляд та культура. Рідна мова є найкращим виявом психологічних особливостей кожного народу. Завдяки мові можна визначити і зрозуміти етнічний характер народу, його суть.

Саме мова допомагає ідентифікувати особу за національною приналежністю. Вона дозволяє відчутти зв'язок між сучасними і минулими поколіннями, поєднує людей однієї національності, які проживають у різних країнах. Лише для носіїв рідної мови вона виступає засобом спілкування та ототожнення з представниками своєї національності. За ставленням громадян країни до рідної мови визначається їх громадянська позиція, патріотизм. Тож народ, який ігнорує рідну мову, не може бути патріотом своєї країни. Рідна мова виступає своєрідним маркером, лакмусовим папером патріотизму людини. Для українського народу такою мовою є українська, тож без української мови не може існувати український народ, а любов до Батьківщини не може бути без любові до рідної мови. Підтвердження цієї думки ми знаходимо у педагогічній творчості В. О. Сухомлинського: «Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова. Тільки той може осягати своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним...» [5].

Патріотизм є однією з найважливіших якостей особистості, яка характеризується виявом любові та гордості до свого народу, своєї Батьківщини, шанування її історичних та культурних надбань, усвідомлення себе українцем як представником населення України. Тільки свідомі громадяни, зорієнтовані у своїх діях патріотичними почуттями, здатні присвятити власне життя задля примноження її матеріального та духовного багатства, покращення добробуту співвітчизників, захисту Вітчизни.

Саме про важливість формування патріотичних почуттів ще у молодшому шкільному віці наголошував у своїх працях В. О. Сухомлинський, оскільки якраз у цей період розвитку дитини відбувається становлення характеру, мислення та мовлення. Саме в дитячі роки починається процес формування «безмежної любові до

Батьківщини, готовності віддати життя за її щастя, велич, могутність, непримиримість до ворогів Вітчизни» [3, с. 15–16].

Засвоєння рідної мови з раннього віку сприяє формуванню у дитини усвідомленню себе представником народу країни у якій вона живе, її частиною. Разом з рідною мовою дитина приєднується до народного джерела, яке у майбутньому надихає і збуджує її душевні сили, сприяє формуванню гордості за свою країну та свій народ. Тому, щоб майбутнє покоління шанувало і любило рідну мову, щоб росло патріотами своєї Батьківщини, виховання і навчання у школі повинно проводитись лише рідною мовою, мовою яку вони чують з дитинства, яку добре розуміють, якою спілкуються і яку повинні добре засвоїти. В. О. Сухомлинський підкреслював: «Щоб збагатити культуру педагогічного процесу, щоб навести лад у тій майстерні, яка зветься навчально-виховним процесом, треба насамперед виховати любов до рідної мови» [6].

Важливим аспектом формування патріотичних уявлень і переконань учнів В. Сухомлинський вважав вплив сімейних, родинних стосунків на дитину, значення культури та традицій, в яких вона виховується. Він підкреслював: «Людина, яка не любить мови рідної матері...це людина без роду й племені» [5]. Тому у формуванні усвідомлення себе українцем важливо, щоб дитина знаходилась постійно у мовленнєвому середовищі, чула рідну мову від батьків та інших членів родини. Тільки тоді українська мова може стати для особистості рідною, мовою, яка засвоїлась з молоком матері, її колісковими піснями й сприймається нерозривно з відчуттям себе.

У процесі постійного спілкування рідною мовою, під час слухання і говоріння, в дітей формується чуття мови, яке забезпечує можливість на підсвідомому рівні відчувати всі тонкощі й закономірності рідної мови та практично користуватись нею.

В. О. Сухомлинський зазначає, що сенситивним періодом для формування мовного чуття вважається саме старший дошкільний та молодший шкільний вік. У цей період дитина не тільки починає правильно говорити, а й помічає помилки та виправляє недоліки у власному мовленні та мовленні інших. Свідоме ставлення до свого мовлення, уміння аналізувати його та вдосконалювати, має важливе значення для подальшого становлення суб'єкта як носія мовної культури та формування мовної особистості школяра. Якщо цей час буде упущений, то сформувати чуття рідної мови та досконале володіння нею у подальшому буде неможливо.

Одним із засобів виховання чуття слова й формування любові до нього В. О. Сухомлинський вважав ведення художньо-оформленого альбому «Скарбниця рідної мови» в якому, до відібраних слів, наповнених поетичним, емоційним забарвленням, діти виконували малюнки. Цей посібник був покликаний полегшити вчителю та учням «копітку проникнення в рідну мову», а, щоб слово назавжди ввійшло в духовне життя людини у початковій школі це треба робити щодня [6].

Найповніше та найточніше мовне багатство українського народу відображається у фольклорі, адже разом з його опануванням і використанням засвоюється культура українського народу, національні особливості світосприйняття та мислення, розвивається вміння розуміти і відчувати мелодіку рідної мови. Національні особливості сприйняття картини світу, що відображаються у мовній народній творчості, зумовлюють менталітет та національну ідентичність, які фіксуються у рідній мові і з мовою засвоюються особистістю. Саме у фольклорі українців відбивається пам'ять про найдавніші уявлення предків, що відображається у багатьох звичаях і обрядах українського народу і є основою його своєрідного світогляду.

Усна народна творчість має провідне значення у формуванні світогляду дитини, збагачення емоційної сфери та сприйняття зразків рідної мови. Вона стимулює мовленнєву активність дітей, збагачує їхнє мовлення виражальними засобами. Усна народна творчість сприяє розвитку різних аспектів мовлення: вдосконалення звуковимови учнів, збагачення їхнього словника аутентичною власноукраїнською лексикою, засвоєння традиційних граматичних форм, формування вербальних комунікативних навичок школярів. Широко використовуючи у навчанні дітей рідної мови малі жанри фольклору, педагоги сприяють формуванню у вихованців почуття національної приналежності, патріотичності, засвоєнню народних традиційних форм світогляду, формуванню мовної картини світу майбутнього українця.

У системі засвоєння рідної народної мови майбутніми поколіннями вихованню школярів на національних традиціях та народній творчості, засвоєнню ними українського фольклору В. О. Сухомлинський надавав великого значення.

Особливості українського фольклору виявляються у малих формах – колісанках, забавлянках, потішках, закличках, примовках та ін. Вони прості, зрозумілі й невеличкі за обсягом, характеризуються специфічною

будовою та використанням народних образних виразів. Це перші поетичні твори, які діти чують, запам'ятовують і повторюють. Вони збагачують словник учнів, сприяють розвитку чуття рідної мови, відчуття її мелодики.

Серед малих жанрів усної народної творчості окреме місце належить прислів'ям, приказкам, скоромовкам, загадкам. Саме прислів'я і приказки ознайомлюють із життям народу, у них сконцентрувалась народна мудрість, погляди на життєві ситуації, вони носять виховний характер. Засвоєння їх учнями сприяє збагаченню словникового запасу, формуванню уміння розуміти переносне значення слів та фраз, розуміти їх образну мову.

Народні загадки містять художній, часто алегоричний, опис якогось предмета чи явища. Їх використовують з метою розвитку логічного мислення, формування умінь порівнювати, міркувати, робити висновки, що також нерозривно пов'язано з мовленнєвим розвитком учнів. Скоромовки пропонуються учням як засіб розвитку мовленнєвого дихання, формування орфоепічних норм, як вправлення у правильності та виразності мовлення.

У методичній системі засвоєння рідної мови окрему роль В. О. Сухомлинський відводив казці. Саме через образну мову народної казки молодший школяр засвоює красу національної мови, філософію та мудрість свого народу. Тому народна казка, як форма усної народної творчості, одночасно виступає й одним із найкращих засобів патріотичного виховання учнів. «Казка – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту... Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу» [3, с. 177].

На думку В. О. Сухомлинського, розкрити красу та сформуванню любові до рідного слова допомагає народна пісня, яка «...доносить до дитячої душі тонкощі відтінків і пахощів рідного слова, всю глибину почуттів і переживань, вкладених народом у своє духовне багатство... Мелодія пісні розкриває перед дітьми красу природи і музику рідного слова. Рідне слово стає дорогим...» [5].

Отже, використання усної народної творчості сприяє збагаченню українського мовлення дітей зразками народної мудрості, образними висловлюваннями, формує інтерес і любов до рідної народної мови, до рідної Батьківщини. «Краса, багатство, найтонші відтінки й пахощі слова відкриваються в поетичній мові. У ній... візьmemo казку, народну пісню, співомовку чи вірш – немовби шліфуються грані слова, у найбільшій повноті

виявляючи його внутрішню красу. Зокрема в народних казках протягом століть відкладалися найкоштовніші перлини мовного багатства» [6].

З метою формування любові до рідного слова, В. О. Сухомлинський зі своїми учнями, вивчали і твори письменників-класиків української художньої літератури, перечитували поезію Тараса Шевченка, вірші Лесі Українки, оповідання й поезії Івана Франка, Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Максима Рильського, Павла Тичини та ін. Спостереження та розкриття краси поетичного та емоційного смислу слова сприяло розвитку в дітей не лише уміння розуміти художнє слово, а й початку їх самостійної поетичної творчості [6].

Рідна українська мова характеризується співучістю та мелодійністю. У звукосполученнях українських слів відбиваються звуки рідної природи, її запахи, смаки, доторкання, дихання. Кожне слово, яке засвоюється у дитинстві, потім асоціюється у свідомості зі співом пташок, шелестом лісу, шурхотінням хвиль, дзюрчанням струмка, красою краєвидів рідної землі, відчуттям її розмаїтості, захопленістю її красою та естетичного задоволення, що у майбутньому переростає у любов до рідної мови та почуття гордості й шани до рідної землі. Саме під час проведення екскурсій та прогулянок – «подорожей до джерел рідного слова», В. О. Сухомлинський вчив своїх учнів бачити красу рідної землі та передавати все, що вони сприймають і відчують за допомогою рідного слова, підкреслюючи: «Якщо ви хочете, щоб ваші діти полюбили рідне слово, йдіть з ними до його живих джерел... і душі ваших дітей ніколи не вгамують спраги бажання збагнути чарівну красу рідної природи і рідної мови» [5].

В. О. Сухомлинський підкреслював, що одним із джерел формування патріотичних почуттів є виховання у школярів не лише любові до рідної природи, уміння бачити і відчувати її красу, а й, насамперед, уміння виражати ці почуття за допомогою рідної мови, добирати влучні, емоційно забарвлені слова. «А коли дитина відчуває найтонші відтінки слова, мислить яскравими образами, перед нею відкривається музичне звучання кожного слова, на її устах народжується поетичне слово – вірш» [5].

У молодшому шкільному віці В. О. Сухомлинський формувал у своїх вихованців володіння словесною творчістю – умінням самостійно складати художні твори: казки, описи природи, вірші, загадки, скоромовки. «Без такої поетичної творчості в роки дитинства немислиме виховання любові

до рідної мови» – зазначав видатний педагог [6]. Словесну творчість він вважав важливим засобом і у формуванні переконань, світогляду та любові до Батьківщини [6].

Ефективним напрямом роботи, у системі виховання любові до слова, була організація і ведення гуртка шанувальників рідного слова, який згодом переріс у товариство. Учні збирались вечорами й читали художні твори класичної і сучасної літератури, раз на рік проводились змагання юних читців, на яких учні читали і власні твори-мініатюри, кращі з них вміщували у щорічному літературно-творчому альманасі [5].

Особливої уваги в системі оволодіння учнем рідною мовою В. О. Сухомлинський надавав і мовленнєвій майстерності вчителя. Саме його зразкове мовлення, що відповідає літературним нормам й досконале володіння ним, дає можливість прищепити культуру української мови у своїх вихованців та здійснювати ефективний педагогічний вплив: «...в руках педагога слово є могутнім засобом, здатним піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до землі своїх предків...» [6]. Він закликав вчителів-мовників «Відкривайте перед дитячими очима найтонші відтінки рідного слова...» і тоді «Полюбить дитина рідну мову – безцінне духовне багатство свого народу – і знатиме її» [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського можна чітко простежити системне використання рідної мови у формуванні патріотичних почуттів учнів початкової школи.

Славний педагог підкреслював важливість формування патріотизму саме у молодшому шкільному віці й наголошував, що патріотизм формується тільки при умові виховання любові до рідної мови, що передбачає вивчення та продовження традицій і звичаїв українського народу, знання усної народної творчості, читання творів художньої літератури. Започаткована ним методична система формування любові до слова сприяє одночасному розвитку словесної творчості молодших школярів – складанню казок, творів, віршів. Провідну роль у формуванні любові до слова В. О. Сухомлинський надавав вчителю, оскільки педагог, як носій мови, повинен бути прикладом для наслідування учнів та вміти володіти словом як засобом виховного впливу.

Подальшого ґрунтовного дослідження у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського заслуговує, на нашу думку, актуальна для сьогодення, проблема виховання у молодших

школярів любові до книги, до читання художньої літератури, особливостям розвитку літературної творчості дітей. Саме інтерес до художнього слова сприяє формуванню в учнів художнього смаку, відчуття краси, поваги та любові до українського слова.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. Освітня галузь «Мови і літератури» // Початкова освіта. – 2011. – № 18 (594). – С. 8–11.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи. Українська мова // На допомогу вчителів початкових класів. 2 клас: для загальноосвіт. навч. закл. України. – К.: ВД «Освіта», 2016. – С. 3–11.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. : Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад.шк., 1977. – Т. 3. – 1977. – С. 7–279.
4. Сухомлинський В. О. Слово про слово. : Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад.шк., 1977. – Т. 5. – 1977. – С. 160–167.
5. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови / В. О. Сухомлинський // Українська мова і література у школі. – 1965. – № 5. – С. 47–54.
6. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови / В. О. Сухомлинський // Українська мова і література у школі. – 1968. – № 12. – С. 1–10.

REFERENCES

1. *Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity. Osvitnia haluz «Movy i literatury»*. [State standard of elementary general education. Educational branch «Languages and Literature»]. Kyiv. Pochatkova osvita.
2. *Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 1-4 klasy. Ukrainka mova* (2016). [Educational programs for general educational institutions. 1-4 classes. Ukrainian language]. Kyiv. VD «Osvita».
3. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Sertse viddaiu ditiam*. [I give my heart to the children]. Kyiv. Rad. shk.
4. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Slovo pro slovo*. [Word about word]. Kyiv. Rad.shk.
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1965). *Slovo ridnoi movy*. [The word of native language]. Kyiv. Ukrainka mova i literatura u shkoli.
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1968). *Slovo ridnoi movy*. [The word of native language]. Kyiv. Ukrainka mova i literatura u shkoli.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОРСЬКА Олена Олександрівна – доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти, кандидат педагогічних наук, доцент, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми методики навчання рідної мови дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HORSKA Olena Olexandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, Docent of the Department of Methods of Preschool and Elementary

Education of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: Problems of methodology of teaching the native language of

children of preschool and junior school age.

Дата надходження рукопису 17. 08. 2018 р.
Рецензент – д.п.н., професор О. С. Радул

УДК: 378.8

КОРНІЄНКО Світлана Іванівна –
кандидат філологічних наук, доцент, доцент
кафедри української мови та славістики
Бердянського державного педагогічного університету
e-mail: margo_68kazak@mail.ru

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНИ НОВОГО ТИПУ З ПОЧУТТЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Третє тисячоліття зустріло нас прискореним темпом глобалізації і оптимізації суспільства в усіх сферах його життя та діяльності. Перед вищими і загальноосвітніми закладами стоїть непросте завдання: сформувати людини нового типу – інтелектуальну, творчу, з почуттям національної гідності. Система виховання і навчання підлягає вдосконаленню: необхідно поєднувати зміст, форми і методи впливу на молоде покоління, про що наголошується в провідних документах нашої держави.

Громадсько-патріотичне виховання є сукупністю ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної поведінки, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь. Під час вивчення мови, реалізації стилістичних засобів для показу багатства і краси слова важливою є роль саме громадсько-патріотичного виховання, що передбачає сформованість патріотичних думок та дієвих заходів з відстоювання національних форм життєдіяльності та поведінки в усіх сферах суспільного життя. Знання рідної мови, уміння володіти її комунікаційними можливостями служать меті патріотичного виховання – формуванню національної свідомості, самосвідомості та патріотизму в учнів різного віку.

Незалежно від відмінностей історії, культури і ресурсів окремих країн основні категорії громадського виховання є міжнародними, вони є також критеріями оцінювання громадської освіти. Багато установ пов'язані з громадсько-патріотичним вихованням – родина, релігійні заклади, медіа, соціальні групи тощо. Але історичну відповідальність за формування громадянської компетентності несе школа. І саме на уроках

болгарської мови ця мета може бути досягнута повноцінно й у найбільшій мірі.

Тема національного і громадського виховання молоді є актуальною в наш час, оскільки низький рівень життя підштовхує молодь за кордон на заробіток. Держава залишається без кваліфікованих кадрів, молоді, перспектив подальшого розвитку. Необхідно зорієнтувати молоде покоління на народних національних українських героїв. Саме про це писав В. Сухомлинський: «трудність виховання в підлітковому віці полягає якраз у тому, що дитину мало вчать бачити, розуміти, відчувати себе як часточку колективу, суспільства народу» [5, с. 287], бо «у дитинстві закладається людський корінь, жодної людської рисочки природа не відшліфує – вона тільки закладає, а відшліфувати нам – батькам, педагогам, суспільству» [6, с. 291].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми громадського і національного виховання розглядали М. Я. Антоненко, Л. С. Бондар, І. А. Зязюн, Л. В. Повалий, В. І. Постовий, В. Л. Омеляненко, С. М. Тарасова та ін., у їхніх працях основний постулат підпорядкований науково обґрунтованій меті виховання національно свідомого громадянина України.

Мета статті – процес громадського, національного виховання зі створення відповідних педагогічних умов, застосування ефективних форм та методів, які б сприяли підвищенню рівня сформованості національного патріотизму та громадської вихованості студентської і учнівської молоді підлітків – одне з основних завдань педагогів вищих і загальноосвітніх навчальних закладів. Цю проблему досить докладно розкрито в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського, бо його творчість часто співзвучна із сучасними тенденціями у вихованні молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховати людину з високою

громадянською свідомістю – найважливіше завдання сучасності. «Громадянські думки, почуття тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, національний патріотизм – це серцевина почуття людської гідності. Той, у кого ви сформувавши ці якості душі, ніколи не виявить себе у чомусь поганому, навпаки – він прагнучиме тільки до доброго, гідного наших ідей, нашого суспільства» [5, с. 293].

Головний принцип побудови системи навчально-виховного процесу в освіті ґрунтується на національній ідеї виховання.

Як зазначає С. М. Тарасова, метою національного виховання на сучасному етапі є:

- утвердження в свідомості молоді національної культури, мовної єдності, національної виразності та неповторності, розуміння важливості для розвитку нації власної держави й необхідності її розбудови;
- виховання національно-державних активістів-патріотів, пріоритетним для яких є добро всієї нації та піклування про її поступ;
- усебічна підготовка до творчої чинної праці з розбудови та захисту незалежної України, рідної духовної і матеріальної культури, а через них до участі в уселюдській культурі;
- досягнення високої культури міжнародних відносин, основою яких є національна рівність, взаємна толерантність і пошана [7, с. 271].

Під час навчання і виховання студентської молоді провідним має бути формування національної свідомості та самосвідомості особистості, національного типу особистості, забезпечення духовної єдності поколінь, безсмертя нації.

Національне виховання передбачає виховання патріота-громадянина з громадянськими відповідальністю, свідомістю; активністю, обов'язком, гідністю.

Під час формування мовлення учнів учитель зобов'язаний здійснити мотивацію ролі вивчення мови в громадсько-патріотичному напрямку. Цікавим матеріалом для прикладу виявлення великої любові та пошани до рідної мови, що безсумнівно є прикладом виховання національної свідомості в дітей болгарського етносу, є вірш Івана Вазова *Болгарська мова*, де від початку простежується ідея ставлення до рідної мови як до священної: *Език свецен на моите деди, език на мъки, стонове вековни, език на тая, дето ни роди за радост не – за ядове отровни – Священа мова моїх дідів, мова мук, стогонів вікових, мова тієї, що народила нас для радості, а не для гніву отруйного*. За п'ять років турецького рабства болгари зберегли рідну мову і не заговорили турецькою,

залишилися вони вірними і православної християнській вірі. У вірші *Я – болгарча* цього ж автора також мовні засоби передачі краси й милозвучності мови підкріплюються патріотичним звучанням тексту: *Аз съм българче и расна в дни велики, в славно време, син съм на земя прекрасна, син съм на юнашко племя – Я – болгарча і росту в дни великі, в славний час, я – син землі прекрасної, син молодецького племені*.

Ефективним у діяльності вчителя є лінгвістичний аналіз. Застосований в усіх його різновидностях цей прийом допомагає усвідомити специфічне для будь-якого мовного рівня.

За С. М. Тарасовою національні традиції, обряди, норми поведінки та моралі слід подавати у вигляді дидактичної гри. Школа радості, чарівні сад і город В.О. Сухомлинського є яскравим тому підтвердженням, хоч і з далекого минулого.

Ми пропонуємо кілька варіантів освітніх технологій з конкретних тем громадянської освіти: (1) «Виборча кампанія». Мета: ознайомити учнів із значенням виборів місцевого управління і методами організації кампанії. Після гри учні повинні вміти назвати найважливіші проблеми, які необхідно вирішити в регіоні й виробити передвибірну платформу, представити свій план, оцінити його, а також плани своїх однокласників. (2) *Твір*. Як приклад можна дати урок про забезпечення населення питною водою. Важливість проблеми учні усвідомлюють під час написання твору: «Життя у світі без питної води». Після написання твору – обговорення. (3) *Дискусія* «Федерація Болгарія», яка має на меті допомогти учням усвідомити федерацію як форму державного устрою, яка є особливим випадком більш загального питання централізації або децентралізації влади. Дітям пропонують уявити, що створену федерацію між Болгарією і Македонією називають Федерація Болгарія. До обговорення подають такі судження: Болгарія і Македонія мають двох президентів; і в Болгарії, і в Македонії є місцеві парламенти; існує спільна валюта на території федерації; усі закони в Болгарії та Македонії мають бути ідентичними; болгарські й македонські школи мають різні навчальні плани і програми. (4) *Мозковий штурм* «Болгарія і Об'єднана Європа». Метою дискусії є виклад і обговорення переваг і недоліків приєднання Болгарії до об'єднаної Європи. Учнів оглядово знайомлять із матеріалами про Об'єднану Європу. Необхідно розповісти про основні умови об'єднання. Після цього обговорення питань: 1) позитивні наслідки приєднання; 2) негативні наслідки приєднання. Відповіді спрямувати до розгляду

зовнішньої торгівлі (імпорт-експорт), культури та освіти, національної ідентичності, загальної економіки, валюти, мови. Всі пропозиції записувати. Під час дискусії обговорюють список позитивних і негативних наслідків приєднання. Необхідно стимулювати мислення з позицій представників різних верств суспільства: бізнесменів, молоді, учнів, пенсіонерів тощо.

На нашу думку, словесна наочність досягається через слово учителя і учнів. Щоб воно виконувало функцію наочності, необхідно, щоб слово це було розумним і глибоким, теплим і щирим. Учитель не повинен забувати, що слово є найтоншим і найгострішим інструментом, яким ми повинні торкатися розуму і серця учнів. Щоб магія слів досягла мети формування мовних здібностей, необхідно дотримуватися кількох елементарних правил: поважати учнів, якщо бажаємо вплинути на них через спілкування. Докладати всіх зусиль, щоб їм приємно було нас слухати. Персонально їх активізувати, здійснювати «зворотній зв'язок (1). Вибирати підходящу обстановку – звідки говорити (місце), враховувати де сидять учні в класі. Вміло використовувати паузи, міміку, інтонації, жести та інші екстралінгвістичні засоби (2). Прагнення створити в учнів уявлення про те, говоримо. Не обов'язково розповідати про щось виключно важливе. Суттєвим є використання яскравої, образної мови, що виклала б в уявленні учнів конкретні картинки (3). Говорити впевнено, бадьорим тоном (а не ліново, розхолоджено) (4). Спіратися на здібності та особливості власного індивідуального стилю, наприклад, умінні використовувати гумор та іронію, умінні цитувати, розповідати, виразно читати, описувати, вести діалог, дискусії, наводити сентенції Дуже важливим є уміння створювати психологічні паузи; сприяти роздумам, послуговатися елементами невисловленості й загадковості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Виховання національно-свідомої особистості важливо підпорядкувати з виховання поваги до рідної мови, літератури, культури. Тому введення у вищих навчальних закладах курс «Культури української мови» є своєчасним і актуальним. Варто ввести також «Культуру болгарської мови» та інших слов'янських та західних мов, що вивчаються на філологічних факультетах українських вишів.

Реалізація мети громадсько-патріотичного виховання під час вивчення мови повинна бути планомірною, спрямованою на формування почуття патріотизму, яке включає розвиток любові до Батьківщини, національної

самосвідомості й гідності. Саме на уроках з мови формується дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій, відповідальність за природу рідної країни, потребу зробити свій внесок у долю батьківщини, інтерес до національного спілкування, прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / Бех І. Д., Чорна К. І. // Шкільний світ. – 2007 – № 13 – квітень – С. 12
2. Білюк О. В. В. О. Сухомлинський про виховання особистості школярів: Навчально-методичний посібник. – Миколаїв : Вид-во «Ілліон», 2007. – С. 47.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1977. – 376 с.
4. Концепція національного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Світ виховання. – 2007 - № 4 – С. 36–38.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5-ти томах. – К. : Рад. шк., 1977. – т. 3. – 670 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5-ти томах. – К. : Рад. шк., 1970. – т. 3. – 291 с.
7. Тарасова С. М. В. О. Сухомлинський про громадське виховання підлітків та сучасні проблеми виховання національно свідомих громадян / Тарасова С. М. // Педагогічні науки. Випуск 1.47 (114). – С. 269–273.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2007). *Prohrama patriotichnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*. [Program of patriotic education of children and pupils]. Kyiv.
2. Biliuk, O. V. (2007). *V. O. Sukhomlynskyi pro vykhovannia osobystosti shkolyariv*. [V. O. Sukhomlinsky about the education of the personality of schoolchildren]. Mykolaiv: Vyd-vo «Illion».
3. Honcharenko, S. (1977). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv. Lybid.
4. *Kontsepsiia natsionalnoho vykhovannia uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* (2007). [Concept of national education of students of general educational institutions]. Svit vykhovannia.
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory u 5-ty tomakh*. [Selected works in 5 volumes]. Kyiv. Rad. shk., t. 3.
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1970). *Vybrani tvory u 5-ty tomakh*. [Selected works in 5 volumes]. Kyiv. Rad. shk., t. 3.
7. Tarasova, S.M. (2014). *V. O. Sukhomlynskyi pro hromadske vykhovannia pidlitkiv ta suchasni problemy vykhovannia natsionalno svidomykh hromadian*. [V. O. Sukhomlinsky about public education of adolescents and modern problems of education of nationally conscious citizens]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОРНІЄНКО Світлана Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та славістики Бердянського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: старослов'янська мова,

болгарська мова і література з методиками навчання, українська мова з методикою навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KORNIENKO Svitlana Ivanivna – PhD in Philology, associate Professor, Sociate Professor of the Department of the Ukrainian Language and Slavic Studies at Berdiansk State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the Old Slavonic language, the Bulgarian language and literature with methods of teaching, the Ukrainian language with methods of teaching.

Дата надходження статті 09. 09. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор М. В. Анісімов

АНОТАЦІЇ

КРЕМЕНЬ Василь Григорович. ПЕДАГОГІКА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО: ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТИ ЧАСУ

У статті автор доводить, що ідеї Василя Сухомлинського незаперечно утвердилися у філософії освіти і педагогіці періоду незалежності нашої країни й нині складають стрижень реформаторських процесів освітньої сфери.

Ключові слова: В. Сухомлинський, сфера освіти, особистісний підхід, постать учителя.

КРЕМЕНЬ Василий Григорович. ПЕДАГОГИКА ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО: ОТВЕТЫ НА ВОПРОСЫ ВРЕМЕНИ

В статье автор обосновывает, что идеи Василия Сухомлинского однозначно закрепились в философии образования и педагогике периода независимости нашего государства и сейчас составляют основу реформаторских процессов в области обучения и воспитания.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, сфера образования, личностный подход, личность учителя.

GREMEN Vasily Grigorovich. PEDAGOGY OF VASIL SUKHOMLINSKY: ANSWERS TO REQUEST TIME

The multifaceted, volatility and fluidity of the present reality, its diversity and variability, in which the modern person lives and communicates, require only an environmental approach that can be subdivided into the sociosphere, the psychosphere, the eco-sphere. Every day, the virtual sphere, which includes telecommunication technologies, ie virtual communication, becomes of increasing importance. The concept of modern education should include the development of competences of students, students in all these environments, in all these areas. It is the teachers who can and must build the educational process in such a way as to teach the younger generation to possess the means appropriate to these environments, to teach «cooperation» with them in accordance with the age and individual characteristics of the children.

Key words: V. Sukhomlynsky, sphere of education, personality approach, figure of a teacher.

КОВАЛЬ Петро Миколайович. ДУХОВНО-МИСТЕЦЬКА СКЛАДОВА ПОРФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРАЦЯХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Мета статті зорієнтована на професійну підготовку майбутніх педагогів шляхом використання засобів мистецтва як важливої складової духовного розвитку. У статті розглядаються наукові досягнення В. О. Сухомлинського, який велику увагу приділяв духовності вчителя, його морально-стійким позиціям. Особливе місце у його працях займає педагогічна майстерність яка формується у педагога через любов до дітей. Ця ідея у нього проходить червоною ниткою у всій його професійній діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, педагогічна майстерність, засоби мистецтва, духовність.

КОВАЛЬ Петр Николаевич. ДУХОВНО-ХУДОЖЕСТВЕННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОРФСИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ТРУДАХ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

Цель статьи ориентирована на профессиональную подготовку будущих педагогов путем использования средств искусства как важной составляющей духовного развития. В статье рассматриваются научные достижения В. А. Сухомлинского, который большое внимание уделял духовности учителя, его морально-устойчивым позициям. Особое место в его трудах занимает педагогическое мастерство которое формируется у педагога от любви к детям. Эта идея у него проходит красной нитью во всей его профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, педагогическое мастерство, средства искусства, духовности.

KOVAL Petr Nikolaevich. SPIRITUAL AND ARTISTIC COMPONENT OF THE PORPHYRY PREPARATION OF FUTURE TEACHERS IN THE WORKS OF V. O. SUKHOMLINSKY

The purpose of the article is focused on the professional training of future teachers through the use of means of art as an important component of spiritual development. The article deals with the scientific achievements of V. O. Sukhomlinsky, who paid much attention to the spirituality of the teacher, to his morally stable positions. A special place in his writings is the pedagogical skill that is formed by the teacher through the love of children. This idea is a red thread in all his professional activities.

The professional training of modern school teachers today is the most important problem of higher education, because they provide for the further development of the individual. However, the use of art for professional training and the formation of high moral and spiritual qualities of the future teacher remains beyond the attention of the teaching staff of higher pedagogical institutions and teaching.

Art is a cultural force for the development of society. Therefore, an important element of the professional training of future teachers should be the means of art, which bear the main components of spiritual development, carried out through the relationship between the teacher and the student.

The power of art in its holistic influence on man, which is explained by the figurative nature of artistic creations. Researchers, trying to understand the nature of art, saw in it a means of communication between people and a source of knowledge of the world, a peculiar coding of information about historical periods and peoples, considered art as a text and a sign system, as a game, pleasure, manifestation of the irrational and unconscious beginning in man, saw in it the way of self-expression and self-awareness of mankind through personality.

Pedagogical activity should interconnect and mutually to provide educational process by means of moral aesthetic and spiritual content.

Key words: professional training, pedagogical skill, means of art, spirituality.

КУЧЕРЕНКО Ірина Анатоліївна, МАМЧУР Лідія Іванівна. УРОК ЯК ФУНКЦІЙНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Чільне місце в лінгводидактичній спадщині В. Сухомлинського посідає урок як основна форма організації навчально-виховної роботи в школі. Учений розглядає рідну українську мову як провідний навчальний предмет у школі, успішне оволодіння якою значною мірою сприяє засвоєнню знань з інших предметів. У системі занять з української мови, які у В. Сухомлинського мали творчий характер, відрізнялися методичною свіжістю і новизною, знайшли широке застосування уроки заключного повторення і систематизації вивченого, а також уроки мислення. Такі види навчальних занять посіли своє особливе місце у класифікації уроків рідної мови В. Сухомлинського. Творче впровадження у навчально-виховний процес мовного навчання в сучасній школі ідей вченого-практика дасть змогу вчителям удосконалити методику навчання, а учням якнайкраще опанувати систему рідної мови і наблизитися до сприйняття загальної мовної картини навколишнього світу у взаємозв'язку, який об'єднується цілісністю людського мислення.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, мовна освіта, урок української мови, урок заключного повторення і систематизації, уроки мислення.

КУЧЕРЕНКО Ирина Анатольевна, МАМЧУР Лидия Ивановна. УРОК КАК ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СИСТЕМА ОБУЧЕНИЮ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ: ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ В. СУХОМЛИНСКОГО

Ведущее место в лингводидактичном наследии В. Сухомлинского занимает урок как основная форма организации учебно-воспитательной работы в школе. Ученый рассматривает родной украинский язык как ведущий учебный предмет в школе, успешное овладение которой в значительной мере способствует усвоению знаний по другим предметам. В системе занятий по украинскому языку, которые у В. Сухомлинского имели творческий характер, отличались методической свежестью и новизной, нашли широкое применение уроки заключительного повторения и систематизации изученного, а также уроки мышления. Такие виды учебных занятий заняли свое особое место в классификации уроков родного языка В. Сухомлинского. Творческое внедрение в учебно-воспитательный процесс языкового обучения в школе идей ученого-практика позволит учителям усовершенствовать методику обучения, а ученикам лучше овладеть системой родного языка и приблизиться к восприятию общей языковой картины окружающего мира во взаимосвязи, который объединяется целостностью человеческого мышления.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, языковое образование, урок украинского языка, урок заключительного повторения и систематизации, уроки мышления.

KUCHERENKO Irina Anatolievna, MAMCHUR Lidiya Ivanovna. LESSON AS FUNCTIONAL SYSTEM OF EDUCATION IN UKRAINIAN LANGUAGE: PEDAGOGICAL MEASURE OF V. SUKHOMLYNSKY

Education of the linguistic personality of the student as a nationally conscious future citizen of Ukraine - the main goal of school language education and the task of the teacher-verb writer - to create the necessary didactic-methodical conditions for the development of a deeply moral, humane, spiritually rich personality. V. Sukhomlynsky's research was a significant contribution to the methodology of teaching the Ukrainian language. An important place in the lingvodidactic inheritance of V. Sukhomlynsky is the lesson as the main form of organization of educational work in school. According to the scientist, the lesson is a mirror of the general and pedagogical culture of the teacher, measuring his intellectual wealth, an indicator of his outlook, erudition. The scientist considers his native Ukrainian as the leading educational subject in school, and successful mastering of this program greatly facilitates the acquisition of knowledge from other subjects.

In the system of classes in the Ukrainian language, which V. Sukhomlynsky had a creative character, they differed in methodical freshness and novelty, widely used the lessons of the final repetition and systematization of the learned, as well as the lessons of thinking. Such types of training sessions have occupied a special place in the classification of the lessons of the native language V. Sukhomlynsky.

The lesson of the final repetition and systematization will be productive when the pupil has a sufficient supply of knowledge and skills to repeat only the main thing. It is necessary to repeat not all in a row, but to bring in the system the whole amount of knowledge, relying on the main.

The lessons of thinking among nature, the teacher advised to associate with the world, so that the spiritual life of teens was full and full, so that they did not waste time and did not seek acute adventure. At the lessons of thinking, students study, understand the life of nature, the work of people.

The creative introduction into the educational process of language teaching in the modern school of ideas of the scientist-practice will enable teachers to improve the teaching methodology, and the students to master the system of the native language as best as possible and get closer to the perception of the general language picture of the world in an interconnection that is united by the integrity of the human thinking.

Key words: Vasyl Sukhomlynsky, language education, lesson of the Ukrainian language, lesson of the final repetition and systematization, lessons of thinking.

МІСР Тетяна Іванівна. РОЗГЛЯД ФЕНОМЕНУ «ОСВІТНІЙ ПРОСТІР» У КОНТЕКСТІ ПОЄДНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ НАПРАЦЮВАНЬ З ВАГОМОЮ ПЕДАГОГІЧНОЮ СПАДЩИНОЮ МИНУЛОГО

Відповідно до результатів сучасних наукових напрацювань феномен «освітній простір» розглянуто з урахуванням інформації, яка надходить до активного інформаційного простору в результаті зміни меж неактивного інформаційного простору майбутнього та (або) неактивного інформаційного простору минулого. «Переміщення» інформації презентовано на прикладі виокремлення з педагогічної спадщини В. Сухомлинського

ідей, котрі дотепер не набували трактування в контексті характеристик освітнього простору, про які йдеться в сучасних наукових працях.

Ключові слова: В. Сухомлинський, освітній простір, активний інформаційний простір, фрактальність, деміургічність, рефлексивність.

МИЕР Татьяна Ивановна. РАССМОТРЕНИЕ ФЕНОМЕНА «ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО» В КОНТЕКСТЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ НАРАБОТОК С ВЕСОМЫМ ПЕДАГОГИЧЕСКИМ НАСЛЕДИЕМ ПРОШЛОГО

В соответствии с результатами современных научных работ феномен «образовательное пространство» рассматривается с учетом информации, поступающей в активное информационное пространство вследствие изменения границ неактивного информационного пространства будущего и (или) неактивного информационного пространства прошлого. «Перемещение» информации показывается на примере выделения с педагогического наследия В. Сухомлинского идей, не рассматриваемых в контексте характеристик образовательного пространства, о которых идет речь в современных научных трудах.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, образовательное пространство, активное информационное пространство, фрактальность, деміургічність, рефлексивність.

MIER Tetiana Ivanivna. REVIEW OF THE PHENOMENON «EDUCATIONAL SPACE» IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF THE RESULTS OF MODERN SCIENTIFIC GROUNDWORK AND REMARKABLE PEDAGOGICAL HERITAGE OF PAST

According to the results of modern scientific researches phenomenon «educational space» is studied taking into account information which comes into active informative space due to the change of borders of non-active informative space of future and (or) non-active informative space of past. Studying V. Sukhomlynskiy's pedagogical heritage, with the aim to find ideas which become essential under conditions of modern social development, provides the progress of process of information «transfer» from non-active informative space of past into active informative space, their use for elaboration of modern scientific groundwork and realization of modernization processes in education. The given article gives the results of isolation ideas from pedagogical heritage of V. Sukhomlynskiy. These ideas till now haven't got interpretation in the context of characteristics of educational process, which are mentioned in modern scientific works.

Such characteristics of educational process as fractality (I), demiurgical (II) and reflexivity (III) contribute to review educational space according to the first characteristic as: fractal of social space, where different objects which have influence on education and determine its character collaborate; according to the second characteristic which takes into account natural and harmonically creative-developing dynamics of educational process; in the context of the third characteristic with the emphasis on the formation in person ability for self-analysis, comprehension and reconsideration of their object-social attitudes towards surrounding world.

In order to «visualize» the essence of characteristics of educational process a number of ideas and proverbial expressions from pedagogical heritage of V. Sukhomlynskiy are pointed out. Here are some examples: «to become face-to-face with your own soul», «to be a judge of your soul», «premonition of success», «knowing – to prove and proving – to know», «mental education is not equivalent to the amount of the received knowledge: the core is in the way how they are used in the complicated and multifaceted human activities» etc.

Key words: V. Sukhomlynskiy, educational space, active informative space, fractality, demiurgical, reflexivity.

ГРИНЬОВА Марина Вікторівна, МОРОЗ Анастасія Валеріївна. ОРГАНІЗАЦІЯ СПІВПРАЦІ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ З ОБ'ЄДНАНОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ГРОМАДОЮ ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

У статті висвітлюється актуальна проблема збереження людського капіталу шляхом співпраці педагогічного університету з об'єднаними територіальними громадами. Висвітлено поняття «Людський капітал», проведено аналіз та пошук проблем співпраці та запропоновано план розвитку об'єднаної територіальної громади.

Ключові слова: Людський капітал, об'єднана територіальна громада, населення, освіта, суспільство, співпраця, капітал.

ГРИНЕВА Марина Викторовна, Мороз Анастасия Валерьевна. ОРГАНИЗАЦИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИЗ Объединенных территориальной общины ПО СОХРАНЕНИЮ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

В статье освещается актуальная проблема сохранения человеческого капитала путем сотрудничества педагогического университета с объединенными территориальными общинами. Освещены понятие «Человеческий капитал», проведен анализ и поиск проблем сотрудничества и предложен план развития объединенной территориальной общины.

Ключевые слова: Человеческий капитал, объединенная территориальная община, население, образование, общество, сотрудничество, капитал.

GRINIVA Marina Viktorovna, MOROZ Anastasia Valerievna. ORGANIZATION OF CO-OPERATION OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY WITH A TERRITORIAL COMMUNITY CONNECTED ON HUMAN CAPITAL SAVINGS

The article covers the actual problem of saving human capital through cooperation of a pedagogical university with united territorial communities. The concept of "human capital" is highlighted, the analysis and search of the problems of cooperation are carried out and the plan of development of the united territorial community is proposed. **Key words:** human capital, united territorial community, population, education, society, cooperation, capital.

ОТИЧ Олена Миколаївна. ІДЕЇ КОРДОЦЕНТРИЗМУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Входження України в європейський освітній простір зумовило неконтрольоване й некероване зростання трудової й освітньої міграції й перетворення людини на «економічне перекотиполе». Причини такої загрозової ситуації полягають у тому, що не в усіх наших співвітчизників «у серці живе Батьківщина». Це становить загрозу національній безпеці нашої держави, оскільки втрата людського капіталу унеможлиблює її прогресивний розвиток.

Запобігти негативним наслідкам міграційних процесів можливо шляхом підвищення рівня громадянської свідомості українців. Цьому сприяє використання у виховному процесі сучасних закладів освіти кордоцентричного потенціалу Педагогіки Серця видатного українського педагога-гуманіста Василя Сухомлинського.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, виховна система, кордоцентризм, серце, любов, Батьківщина, громадянська самосвідомість, вихованці.

ОТЫЧ Елена Николаевна. ИДЕИ КОРДОЦЕНТРИЗМА В.А. СУХОМЛИНСКОГО В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СФЕРЕ

Вхождение Украины в европейское образовательное пространство обусловило неконтролируемое и неуправляемое возрастание трудовой и образовательной миграции и превращение человека в «экономическое перекати-поле». Причины такой угрожающей ситуации состоят в том, что не у всех наших соотечественников «в сердце живет Родина». Это составляет угрозу национальной безопасности нашей стране, так как пореря человеческого капитала делает невозможным её прогрессивное развитие.

Предотвратить негативные последствия миграционных процессов возможно путём повышения уровня гражданского сознания украинцев. Этому содействует использование в воспитательном процессе современных заведений образования кордоцентрического потенциала Педагогика Сердца выдающегося украинского педагога-гуманіста Василя Сухомлинского.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, воспитательная система, кордоцентризм, сердце, любовь, Родина, гражданское сознание, воспитанники.

ОТУЧН Олена Миколаївна. IDEAS OF CORDOCENTRISM BY V. SUKHOMLYNSKY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY IN THE EDUCATIONAL SPHERE

The entry of Ukraine into the European educational sphere has led to uncontrolled and unmanaged growth of labor and educational migration. This has created a threat to the national security of our country, since the loss of human capital and the transformation of citizens into an «economic rollover» make it impossible for its progressive development. The reasons for this situation are not only economic factors, but also that not all our compatriots «live in the heart of the Motherland». Preventing the negative consequences of migration processes is possible by increasing the civic awareness of Ukrainians and creating healthy love for them in their homeland. This is facilitated by the use of modern educational institutions of the cordocentric potential of the Pedagogy of the Heart of the outstanding Ukrainian educator-humanist Vasyl Sukhomlynsky in the educational process.

Cordocentrism of the educational system of an outstanding teacher is manifested in the idea of the Heart, devoted to children. The position of V. Sukhomlynsky's pedagogical system regarding the connection of emotional and aesthetic development and civic education of young people was reflected in the strategy of national-patriotic education of children and youth in 2016-2020, the main directions of which are civil-patriotic, military-patriotic and spiritual-moral upbringing. The strategy is aimed at raising youth's sense of pride for Ukraine, raising national dignity, awareness of the ownership of their fate with the fate of their people and the historical progress of their state, the formation of a civilian vision of the world in the youth. The ideas of V. Sukhomlynsky serve as a guide to the implementation of this important document in modern educational institutions.

Key words: Vasyl Sukhomlynsky, educational system, cordocentrism, heart, love, motherland, civic self-consciousness, pupils.

РАДУЛ Ольга Сергіївна. ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ ДО МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкривається сутність поглядів В. Сухомлинського на актуальну проблему виховання у школярів любові до малої батьківщини, що є основою патріотичного виховання. На підставі праць видатного вченого, досвіду Павлівської школи розкривається зміст та шляхи формування любові до рідного краю: любов до людей; до природи рідного краю (картини якого особливо міцно відкладаються у пам'яті в поєднанні з поетичним словом); уявні і справжні подорожі по Батьківщині; виявлення діяльної любові до рідного краю; збереження історичної пам'яті, шанування загиблих, збереження всього, що створено людьми і чим пишаються старші покоління.

Ключові слова: В. О. Сухомлинський, виховання, патріотизм, мала батьківщина, Павлівська школа.

РАДУЛ Ольга Сергеевна. ВОСПИТАНИЕ ЛЮБВИ К МАЛОЙ РОДИНЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

В статье раскрывается сущность взглядов В. Сухомлинского на актуальную проблему воспитания у школьников любви к малой родине, являющейся основой патриотического воспитания. На основании трудов известного ученого, опыта работы Павлышской школы раскрывается содержание и методы формирования любви к родному краю: любовь к людям; любовь к природе родного края; заочные и настоящие путешествия по родине; проявление деятельной любви к родному краю; сохранение исторической памяти, уважение к погибшим, сохранение всего того, что создано людьми и чем гордятся старшие поколения.

Ключевые слова: В. О. Сухомлинский, воспитание, патриотизм, малая родина, Павлышская школа.

RADUL Olga Serhiivna. UPBRINGING LOVE FOR THE NATIVE LAND IN PEDAGOGICAL LEGACY OF VASYL' SUKHOMLYNSKYI

The ongoing world globalization processes bring up the issue of polycultural upbringing of schoolchildren. Though its realization is based first and foremost on the upbringing of love to one's native land which is an important part of patriotic upbringing, which Vasyl' Sukhomlynsky considered being of great importance in his practice and therefore highlighted in his works. The article deals with the analysis of the nature of Sukhomlynsky's understanding of this notion and ways of its realization in Pavlysh secondary school in Onufriivka district Kirovohrad region. According to V. O. Sukhomlynsky patriotism is the domain of spiritual life which enters everything a person learns, cognizes, does, strives for, loves and hates in the course of upbringing. This is a union of thought and feeling, an active trend of the man's conscience, will of senses, unity of thought and act. Patriotism upbringing begins with the upbringing of love for one's native land. The main sources and ways of this process is love for a man (mother, father and grandparents in the first place), love for the nature of the native land, the pictures of which are better stored in the memories combined with the poetic word, real and imaginary journeys about the native land (beginning with one's own village and going on to district, region and later Ukraine), executing an active love for the native land (work for the benefit of the native village and district), preservation of historic memory, honouring the fallen, retention of everything created and valued by the older generations.

Key words: V. O. Sukhomlynsky, upbringing, patriotism, native land, Pavlysh secondary school.

САУХ Петро Юрійович. ЖИТТЄДАЙНА СИЛА ІМПЕРАТИВІВ ФІЛОСОФСЬКОГО АЛГОРИТМУ У ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

На основі синергії взаємодоповнювальних складових філософії, освіти і виховання, яка забезпечує успіх навчально-виховного процесу, розкриті причини розбалансованості сучасного навчання і виховання. Доведено, що вирішити проблему розбалансованості навчально-виховного процесу можливо на основі філософії, яка є фундаментом генетичного зв'язку знань, умінь, моральних імперативів і життєвих цінностей.

Показано, що прикладом життєдайної сили гармонійного поєднання філософії, освіти та виховання є гуманістична педагогіка В. О. Сухомлинського, який ніби культивуючи давньогрецький світоглядний ідеал «пайдейї», надає в навчально-виховному процесі спочатку перевагу включеності людини у багатовимірний комплекс культури і природи, і лише через неї виходить на освіченість. Доведено, що педагогічна система В. О. Сухомлинського не лише збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями, внесла неоціненний внесок як в теорію, так і практику освіти і виховання, але й започаткувала революційний етап в реформуванні вітчизняної освітньої системи.

Ключові слова: філософія, педагогіка, освіта, виховання, життєва мудрість, діалог, «пайдейя», благо, знання, щастя.

САУХ Петро Юрійович. ЖИТТЄДАЙНА СИЛА ІМПЕРАТИВІВ ФІЛОСОФСЬКОГО АЛГОРИТМУ У ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

На основани синергии взаимозависимых составляющих философии, образования и воспитания, которая обеспечивает успех учебно-воспитательного процесса, раскрыты причины разбалансированности современного обучения и воспитания. Доказано, что решить проблему разбалансирования учебно-воспитательного процесса возможно на основании философии, которая является фундаментом генетической связи знаний, умений, моральных императивов и жизненных ценностей.

Показано, что примером жизнотворной силы гармоничного сочетания философии, образования и воспитания является гуманистическая педагогика В. А. Сухомлинского, который как бы культивируя древнегреческий мировоззренческий идеал «пайдейя», предоставляет вначале преимущество в учебно-воспитательном процессе включенность человека в многомерный комплекс культуры и природы и только через него выходит на образованность. Доказано, что педагогическая система В. А. Сухомлинского не только обогатила педагогическую науку новаторскими идеями, внесла неоценимый вклад как в теорию, так и практику образования и воспитания, но заложила основы революционного этапа в реформировании отечественной образовательной системы.

Ключевые слова: философия, педагогика, образование, воспитание, жизненная мудрость, диалог, «пайдейя», благо, знание, счастье.

SAUKH Petro Yuriyovych. LIFE-AFFIRMING FORCE OF THE IMPERATIVES PHILOSOPHICAL ALGORITHM OF THE EDUCATIONAL AND EDUCATIVE SYSTEM BY V. O. SUKHOMLYNSKY

The analysis of the connection with complementary components of philosophy, education and educative process, which ensure the success of the educational process. On this basis, it is revealed the falsity of the traditional postulate of the pedagogy about the «integrity» of the educational process, in which education is interpreted, as a rule, as one of the learning functions. It is shown that such integrity is understood not as a deep integration, but as an aggregate value that determines the imbalance of the educational process. It is proved that solving the problem of multi-vector education and education is possible on the basis of an equidistant triangle of the success of the educational process «philosophy ↔ education ↔ educative process», which is based on philosophy. Pedagogy, if it does not have a philosophical comprehension of its own goals and objectives, acquires a prescription character, becomes an outraged set of instructions, rules, and instructions.

An extraordinary person who brilliantly foresaw the viable power of the triangle of success «philosophy ↔ education ↔ educative process», expanding it in active humanistic pedagogy, was an outstanding Ukrainian wise man and a teacher V. O. Sukhomlynsky who cultivating the ancient Greek ideological ideal of «paideia» that give to the educational process initially the advantage of human inclusion in the multidimensional complex of culture and nature, and only through it goes to education.

ГРОНА Наталя Викторовна. АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ТЕКСТОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті схарактеризовано методичні засади спадщини В. О. Сухомлинського щодо формування текстотворчої компетентності майбутнього фахівця для початкової школи. Автор виокремлює концептуальні положення фахової, філологічної підготовки студентів у контексті текстотворчої діяльності.

Ключові слова: текстотворча компетентність, текстотворча діяльність, В. О. Сухомлинський, фахова підготовка майбутнього вчителя початкових класів.

ГРОНА Наталя Викторовна. АКТУАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ В. А. СУХОМЛИНСКОГО В ФОРМИРОВАНИИ ТЕКСТОТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В статье охарактеризованы методические основы наследия В. А. Сухомлинского по формированию текстотворческой компетентности будущего специалиста для начальной школы. Автор выделяет концептуальные положения профессиональной, филологической подготовки студентов в контексте текстотворческой деятельности.

Ключевые слова: текстотворческая компетентность, текстотворческая деятельность, В. А. Сухомлинский, профессиональная подготовка будущего учителя начальных классов.

HRONA Natalia Victorivna. ACTUALIZATION OF V. O. SUKHOMLYNSKY'S IDEAS IN FORMATION OF THE TEXTBODY COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF THE PRIMARY CLASSES

The article describes the methodical principles of V. O. Sukhomlynsky's heritage regarding the formation of the text-making competence of a future specialist for elementary school. The author outlines the conceptual provisions of professional, philological preparation of students in the context of text-making activities.

Key words: text-making competence, text-making activity, V.O. Sukhomlynsky, vocational training of the future teacher of elementary school.

БЕЗНОСЮК Олександр Олексійович. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано значний внесок у розвиток науки про школу видатного українського педагога Василя Александровича Сухомлинського. В усіх педагогічних і публіцистичних роботах та й у самій педагогічній діяльності вченого-педагога червоною ниткою проходить ідея творчого дослідження. У багатьох своїх працях він відзначає, що педагогічна діяльність неможлива без елемента дослідження, бо вже за своєю логікою та філософською основою вона має творчий характер. На думку відомого педагога, кожна людська індивідуальність, з якою має справу вчитель – це певною мірою, своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів.

Ключові слова: Сухомлинський, наука, науково-педагогічні дослідження, педагогічна діяльність, учитель.

БЕЗНОСЮК Александр Алексеевич. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

В статье проанализирован значительный вклад в развитие науки о школе выдающегося украинского педагога Василия Александровича Сухомлинского. Во всех педагогических и публицистических работах и в самой педагогической деятельности ученого-педагога красной нитью проходит идея творческого исследования. Во многих своих работах он отмечает, что педагогическая деятельность невозможна без элемента исследования, потому что по своей логике и философской основой она имеет творческий характер. По мнению известного педагога, каждая человеческая индивидуальность, с которой имеет дело учитель - это в определенной степени, своеобразный, неповторимый мир мыслей, чувств, интересов.

Ключевые слова: Сухомлинский, наука, научно-педагогические исследования, педагогическая деятельность, учитель.

BEZNOZYUK Alexander Alekseevich. SUKHOLLINSKIY AND SCIENCE

The article analyzes the significant contribution to the development of the science of the school of the outstanding Ukrainian teacher Vasily A. Sukhomlynsky. In all pedagogical and journalistic works and in the pedagogical activity of the scientist-teacher, the idea of creative research passes through the red thread. In many of his writings, he notes that pedagogical activity is impossible without an element of research, because it already has a creative character based on its logic and philosophical basis. According to the famous teacher, every human personality that the teacher has to deal with is, to a certain extent, a peculiar, unique world of thoughts, feelings, and interests.

Key words: Sukhomlynsky, science, scientific and pedagogical research, pedagogical activity, teacher.

АБРАМОВА Оксана Віталіївна, КУЦЕНКО Тетяна Володимирівна. ОСМИСЛЮЮЧИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО: ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ ЯК НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті досліджуються педагогічні погляди Василя Сухомлинського на трудове виховання дітей та трудове навчання, як навчальний предмет у школі. Звернуто увагу на багаторічний досвід практичної діяльності у викладанні праці Павлівської школи. Проаналізувавши нову редакцію навчальної програми із трудового навчання для 5 – 9 класів, авторами статті встановлено, що погляди В. Сухомлинського є актуальними за сучасних умов реформування навчальної дисципліни Трудове навчання та Технології.

Ключові слова: педагогічні погляди В. Сухомлинського, трудове виховання, праця, трудове навчання.

АБРАМОВА Оксана Витальевна, КУЦЕНКО Татьяна Владимировна. ОСМЫСЛИВАЯ В. СУХОМЛИНСКОГО: ТРУДОВОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЕ

В статье исследуются педагогические взгляды Василия Сухомлинского на трудовое воспитание детей и

трудоување, как учебный предмет в школе. Обращено внимание на многолетний опыт практической деятельности в преподавании труда Павлышской школы. Проанализирована новая редакция учебной программы по трудовому обучению для 5-9 классов, авторами статьи установлено, что взгляды В. Сухомлинского актуальны в современных условиях реформирования учебной дисциплины Трудовое обучение и Технологии.

Ключевые слова: педагогические взгляды В. Сухомлинского, трудовое воспитание, труд, трудовое обучение.

ABRAMOVA Oksana Vitalyevna, KUTSENKO Tetiyna Volodimirivna. REFLECTING ON V. SUKHOMLINSKY: LABOR TRAINING AS A MODERN UKRAINIAN SCHOOL SUBJECT

The article examines the pedagogical views of Vasyl Sukhomlinsky on labor education of children and labor training as a school subject. It is established that Sukhomlinsky's principles of labor education are: the unity of labor education and general development - moral, intellectual, aesthetic, physical; disclosure, detection, development of individuality in labor; high morality of labor, its socially useful orientation; early engagement in productive labor; a variety of types of labor; persistence, straightness of labor; presence of signs of productive labor of adults in child labor; the creative nature of labor, the combination of efforts of mind and hands; continuity of the content of work, skills and abilities; general character of productive labor; the intensity of labor activity; the unity of labor and the multifaceted spiritual life. The article focuses on the many years of practical experience in teaching labor at Pavlysh school. Sukhomlinsky's views on the purpose of teaching labor training in secondary school consisted in the development of skills and abilities of students, differentiation of interests based on the development of attachments, inclinations and abilities, and the work itself had a polytechnic orientation and contributed to the comprehensive development of the individual. Having analyzed the new edition of the curriculum for labor training for grades 5-9, the authors of the article found that the views of the teacher are relevant in the current conditions of the reform of the academic discipline of Labour training and Technologies. Modern learning approaches are intended to bring the process of labor training closer to the student's vital needs, his interests and natural abilities. Labor training in a modern school contributes to the formation of competencies in students, namely: technical and technological purview; independent and critical thinking; culture of work and life; the development of personal qualities needed for a person as a subject of modern production and cultural development of society, education of responsibility for the results of their own activities.

Keywords: pedagogical views of Vasyl Sukhomlinsky, labor education, labor, labor training.

БОРОВА Валентина Євгенівна. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛІНСЬКОГО У ДІЯЛЬНІСНОМУ ПІДХОДІ ДО КОРИГУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлюється актуальність використання ідей В. Сухомлинського у діяльній підході до педагогічного коригування звукової культури мовлення (недоліків вимови звуків) у дітей дошкільного віку. В окресленому процесі ми дотримуємося принципу поступового ускладнення завдань із засвоєння умінь та навичок правильної вимови звуків. Цей принцип є підґрунтям таких етапів педагогічного коригування: перший – підготовчий; другий етап – постановка звука, з вимовою якого є проблеми; третій етап – автоматизація вимови звука у складах, словах, реченнях, чистомовках, віршах, казках; четвертий етап – закріплення правильної звуковимови у розмовному мовленні. Особливо відповідальним періодом педагогічного коригування звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку є перші два етапи. Складність взаємодії з дитиною полягає в тому, що їй потрібно прикласти чимало зусиль, щоб правильно виконувати завдання вихователя. Педагог має вірити в успіх дитини, а головне – переконати її в можливості досягнення позитивного результату, що буде ефективнішим за умови творчої реалізації педагогічних порад В. Сухомлинського.

Ключові слова: звукова культура мовлення, педагогічне коригування звукової культури мовлення, діяльнісний підхід, провідний вид діяльності.

БОРОВА Валентина Євгенівна. РЕАЛИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ В. СУХОМЛИНСКОГО В ДЕЯТЕЛЬНОСТНОМ ПОДХОДЕ К КОРРИГИРОВАНИЮ ЗВУКОВОЙ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ

В статье рассматривается актуальность использования идей В. Сухомлинского в деятельностном подходе к педагогическому корригированию звуковой культуры речи (недостатков звукопроизношения) детей дошкольного возраста. В этом процессе мы придерживаемся принципа постепенного усложнения задач по усвоению умений и навыков правильного произношения звуков. Указанный принцип является основой таких этапов педагогического корригирования: первый – подготовительный, второй этап – постановка звука, с произношением которого есть проблема, третий этап – автоматизация произношения звука, четвертый – закрепление правильного произношения в разговорной речи. Первые два этапа являются особенно ответственными в педагогическом корригировании звуковой культуры речи у детей старшего дошкольного возраста. Сложность взаимодействия с ребенком заключается в том, что ему необходимо приложить немало усилий, чтобы правильно выполнять задачи воспитателя. Педагог должен верить в успех ребенка, а главное – убедить его в возможности достижения положительного результата, что будет эффективным при условии творческой реализации педагогических советов В. Сухомлинского.

Ключевые слова: звуковая культура речи, педагогическое корригирование звуковой культуры речи, деятельностный подход, ведущий вид деятельности.

BOROVA Valentyna Yevgenivna. IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL IDEAS OF V. SUKHOMLINSKY IN THE ACTIVITY APPROACH TO CORRECTION OF SOUND SPEECH CULTURE OF THE PRESCHOOL AGE CHILDREN

Education system reform in Ukraine is aimed at enabling every child to discover and develop own creative potential. This goal is impossible to achieve without sufficient mastery of the person's native language and speech.

In the preschool linguodidactics some aspects of education and correction of the sound speech culture has been

examined by scientists majoring in linguodidactics, psychologists, linguists and psycholinguists. The formation of phonemic perception, which is extremely important for mastering of correct speech, has been studied by the following scientist: N. Durov, L. Zhurova, T. Filichova, etc. Features of representations development of the preschool age children about the sound nature of speech has been investigated by M. Alekseeva, A. Bogush, E. Trevena and others. Level of consciousness by the senior preschool age children of the sound speech structure has been explored by D. Elkonin, L. Zhurova, F. Sokhin, L. Tkachova, G. Tumakova, etc. The following scientists: A. Arushanova, A. Bogush, K. Krutiy, N. Savinova and others stated that a significant part of the senior preschool age children has disadvantages of the sound speech culture. However, the problem of pedagogical correction of the sound speech culture of the preschool age children has not been studied systematically, but it is extremely relevant, since the correct sound (component of the sound speech culture) provides an opportunity for full communication of the child with interlocutors.

Goal of the Article is to highlight the theoretical and methodological foundations for implementation of pedagogical ideas of V. Sukhomlinsky in the activity approach to adjust the sound speech culture of senior pre-school age children.

In the pedagogical correction of the shortcomings of sound pronunciation the author adheres to the principle of gradual tightening of the tasks for mastering the skills of correct sound pronunciation.

In the process of the sound speech culture correction it is not always possible to achieve results quickly, especially when the child has lacks in pronunciation of several sounds. In such cases, it is important to remember how highly V. Sukhomlinsky appreciated the tolerance of the teacher and his pedagogical skills.

The interaction of an adult with a child should be developed on the basis of the "favorable feelings" of the teacher. The author admits the prospect of further research in the study and justification of such means for correction of the sound speech culture of the preschool age children, which would contribute to the formation of the child's emotional memory, which V. Sukhomlinsky considered as one of the conditions for the successful child's development.

Keywords: sound culture of speech, pedagogical correction of the sound culture of speech, activity approach, leading type of activity.

ВДОВЕНКО Вікторія Віталіївна. ОБДАРОВАНІ ДІТИ: В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ

Соціальний та економічний прогрес нації, держави безпосередньо залежить від розв'язання проблем здібних і обдарованих дітей. Різноманітні напрямки педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського досліджується багатьма вченими протягом кількох десятиків років. Проте питання розвитку обдарованих учнів в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського, на нашу думку, вивчено недостатньо. Ідеї В. Сухомлинського щодо раннього виявлення та гармонійного розвитку обдарованих дітей, співзвучні сучасним, а їх переосмислення допоможе нашій системі освіти успішно пройти складний шлях реформування та виведе її на якісно новий рівень. Автором статті здійснено спробу зробити порівняльний аналіз педагогічних ідей В.О. Сухомлинського та сучасних досліджень щодо навчання та розвитку обдарованих дітей.

Ключові слова: обдаровані діти, здібності, розумовий розвиток, стратегії навчання, прискорення, випередження, збагачення, проблематизація, метод розвиваючого дискомфорту.

ВДОВЕНКО Вікторія Віталіївна. ОДАРЕННЫЕ ДЕТИ: В.А. СУХОМЛИНСКИЙ В ДИАЛОГЕ С СОВРЕМЕННОСТЬЮ

Социальный и экономический прогресс нации, государства напрямую зависит от решения проблем способных и одаренных детей. Различные направления педагогического наследия В. А. Сухомлинского исследуются многими учеными в течение нескольких десятков лет. Однако вопросы развития одаренных учащихся в педагогическом наследии Василия Сухомлинского, по нашему мнению, изучено недостаточно. Идеи В. Сухомлинского по раннему выявлению и гармоничному развитию одаренных детей созвучны современным, а их переосмысление поможет нашей системе образования успешно пройти сложный путь реформирования и выведет ее на качественно новый уровень. Автором статьи предпринята попытка сделать сравнительный анализ педагогических идей В. А. Сухомлинского и современных исследований по обучению и развитию одаренных детей.

Ключевые слова: одаренные дети, способности, умственное развитие, стратегии обучения, ускорение, опережение, проблематизация, метод развивающего дискомфорта.

VDOVENKO Victoria Vitaliyevna. CAPABLE CHILDREN: VASYL SUKHOMLYNSKY IN SPOKE WITH MODERNITY

Social and economic progress of nation depends on solving problems of capable and gifted children. Many scholars study different directions of pedagogical heritage V. Sukhomlynsky for several decades. However, in our opinion, the issue of the development of talented students in Sukhomlynsky's pedagogical heritage is not sufficiently studied. V. Sukhomlynsky's ideas about early detection and harmony the development of capable children, consistent with modern views. Their rethinking will help our education system successfully pass complex the path of reform and take it to a qualitatively new level. The author of the article attempted to compare pedagogical ideas of V. Sukhomlynsky and modern studies on the development of capable children. Work with capable children, according to V. Sukhomlynsky, begins with the detection of such children, and at an early age. The teacher argued talents didn't fall from heaven, but opened up by educators. However, it is not enough to reveal the giftedness of the child. The task of the teacher is to open and develop the natural resources of your student. Therefore, that is a very important problem, which should focus on, is the choice strategy. The main strategies of teaching capable children include acceleration, advance, enrichment and problem solving. Vasyl Sukhomlynsky was far ahead of his time and in his pedagogical works, he repeatedly described the listed strategies without using any modern terminology. In addition, you can find in the works of the outstanding teacher ideas will be named developing discomfort method.

This method allows bringing up the joy of the overcoming difficulties, the joy of a difficult victory. In this article, we only outlined the main areas of work with capable children in the context of Vasyl Sukhomlynsky's pedagogy. In our

opinion, the specification of a number of provisions in this direction is a topic separate wider research.

Key words: *capable children, abilities, mental development, strategies training, acceleration, advancement, enrichment, problematization, developing discomfort method.*

ДИДИЧ Галина Степанівна. ІДЕЇ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті автором зроблена спроба розкрити ідеї музично-естетичного виховання підростаючого покоління у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: *музично-естетичне виховання, В. О.Сухомлинський, школа, урок музичного мистецтва, вчитель, підростаюче покоління.*

ДИДЫЧ Галина Степановна. ИДЕИ МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В.А.СУХОМЛИНСКОГО

В статье автором осуществлена попытка раскрыть идеи музыкально-эстетического воспитания подрастающего поколения в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: *музыкально-эстетическое воспитание, В. А. Сухомлинский, школа, урок музыкального искусства, учитель, подрастающее поколение.*

DIDICH Galina Stepanivna. IDEA OF MUSIC-AESTHETIC EDUCATION OF THE PERSISTENT GENERATION IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V.O.SUKHOMLYNSKY

In the article the author attempts to reveal the idea of musical and aesthetic education of the younger generation in the pedagogical heritage of V.O.Sukhomlynsky.

Key words: *musical aesthetic education, V.O.Sukhomlynsky, school, lesson of musical art, teacher, young generation.*

ЖИГОРА Ірина Валеріївна. ТИПИ МОВНИХ ПОМИЛОК В УЧНІВСЬКИХ РОБОТАХ І ШЛЯХИ ЇХНЬОГО УСУНЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПОГЛЯДІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Навчання учнів рідної мови передбачає насамперед розвиток мовлення й чуття слова, оволодіння нормами і тонкощами української мови. Українська мова як навчальна дисципліна посідає одне з найважливіших місць у підготовці фахівця для будь-якої діяльності. Завдання предмету – забезпечити теоретичну й практичну підготовку учнів: дати основні відомості про мову як суспільне та історичне явище, про структуру і закономірності її розвитку, а також допомогти оволодіти нормами сучасної української літературної мови, сформувати міцні практичні навички мовного аналізу, грамотного письма й високої культури мовлення, бережливого ставлення до слова. Здобуваючи освіту, кожен учень повинен усвідомити, що передусім він мусить опанувати мову – знаряддя мисленнєвої й мовної діяльності. Оскільки до сьогодні відсутня докладно розроблена конструктивна типологія мовних анормативів, які трапляються в учнівських роботах, будь-який крок у цьому напрямку сприятиме її розробленню. Запропонована увазі фахівців стаття має заповнити деякі пробіли у цій галузі культури мовлення, зокрема, зроблено спробу простежити типологічні ознаки ненормативних одиниць, з'ясувати причини виникнення помилок кожного типу, розробити критерії виявлення мовних помилок для перевірки учнівських письмових робіт.

Ключові слова: *мовна норма, анормативи, помилка, культура мовлення, мовні яруси.*

ЖИГОРА Ирина Валерьевна. ТИПЫ ЯЗЫКОВЫХ ОШИБОК В УЧЕНИЧЕСКИХ РАБОТАХ И ПУТИ ИХ УСТРАНЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ВЗГЛЯДОВ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

Обучение школьников родному языку предусматривает в первую очередь развитие речи и чувства слова, овладение нормами и тонкостями украинского языка. Украинский язык как учебная дисциплина занимает одно из важнейших мест в подготовке специалиста для любой деятельности. Задание предмета – обеспечить теоретическую и практическую подготовку учеников: дать основные сведения о языке как историческом и общественном явлении, о структуре и закономерностях его развития, а также помочь овладеть нормами современного украинского литературного языка, сформировать практические навыки языкового анализа, грамотного письма и высокой культуры речи, бережного отношения к слову. Получая образование, каждый ученик должен осознавать, что прежде всего он должен освоить язык – орудие мыслительной и языковой деятельности. Ввиду того, что на сегодня отсутствует подробно разработанная конструктивная типология языковых анормативов, которые встречаются в ученических работах, любой шаг в этом направлении будет содействовать ее разработке. Предлагаемая вниманию специалистов статья должна заполнить некоторые пробелы в этой области культуры речи, в частности, сделана попытка проследить типологические признаки ненормативных единиц, объяснить причины возникновения ошибок каждого типа, разработать критерии выявления языковых ошибок для проверки ученических работ.

Ключевые слова: *языковая норма, анормативы, ошибка, культура речи, языковые ярусы.*

ZHYHORA Iryna Valeriyivna. TYPOLOGY OF ERRORS IN LANGUAGE OF WRITTEN WORKS BY PUPILS IN THE SUKHOMLYNSKY'S VIEWPOINT CONTEXT OF

Teaching pupils to their native language provides, first of all, the development of speech and feelings of words, mastering the norms and subtleties of the Ukrainian language. The Ukrainian language as an training discipline plays a decisive role in the training of a specialist for any activity. The task of the training discipline is to provide theoretical and practical training for pupils: to provide basic information about the language as a historical and social phenomenon, on the structure and laws of its development, and also to help mastering the norms of the modern Ukrainian literary language, to form practical skills of language analysis, literate writing and a high culture of speech, careful attitude to the word. In the process of training, each student should realize that first of all he must master the language as an instrument of thought and language activity. In view of the fact that for the time being there is no detailed constructive typology of lingual irregularities, that occur in pupil writing works, any step in this direction will contribute to its development. The

paper which is brought before attention of specialists, should fill some lacunas in this field of the culture of speech. In particular, an attempt to trace typological marks of non-normative units is made. In addition, the author explains the causes of errors of each type and develops criteria for identifying of language errors to verify pupil work.

Key words: language norm, non-normative units, error, culture of speech, language levels.

ГЕРГУЛЬ Світлана Миколаївна. ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті досліджується творче використання спадщина видатного педагога В. О. Сухомлинського у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів філологів. Поняття «фахова підготовка» розглядається як процес формування й набуття настанов, знань та вмінь, необхідних спеціалісту для належного виконання спеціальних завдань навчально-виховного процесу. У ході проведеного дослідження з'ясовано, що процес професійної підготовки майбутнього вчителя має певні етапи та передбачає загальну, спеціально-професійну та особистісну підготовку студента до роботи за фахом. Автор акцентує увагу на особистісній підготовці майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу на філологічному факультеті Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Ключові слова: педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, майбутній філолог, професійна підготовка, педагогічна майстерність.

ГЕРГУЛЬ Светлана Николаевна. ТВОРЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАСЛЕДИЯ В. А. СУХОМЛИНСКОГО В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ

В статье исследуется творческое использование наследия выдающегося педагога В. А. Сухомлинского в процессе профессиональной подготовки будущих учителей-филологов. Понятие «профессиональная подготовка» рассматривается как процесс формирования и приобретения установок, знаний и умений, необходимых специалисту для надлежащего исполнения специальных заданий учебно-воспитательного процесса. В ходе проведенного исследования выяснено, что процесс профессиональной подготовки будущего учителя имеет определенные этапы и предполагает общую, специально-профессиональную и личностную подготовку студента к работе по специальности. Автор акцентирует внимание на личностной подготовке будущих учителей-филологов в процессе изучения дисциплин педагогического цикла на филологическом факультете Национального университета «Черниговский колледж» имени Т. Г. Шевченко.

Ключевые слова: педагогическое наследие В. А. Сухомлинского, будущий филолог, профессиональная подготовка, педагогическое мастерство.

GERGUL Svitlana Mykolayivna. CREATIVE USE OF V. O. SUKHOMLYNSKYI'S HERITAGE IN THE PROCESS OF FUTURE PHYLOLOGY TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING

Topicality of a future teacher's professional training in modern higher educational establishments is determined by the necessity of overcoming the following contradictions: between the need of students' pedagogical excellence formation and the insufficient attention of educational institution to this issue; between the objective requirement of a future teacher's educational process high-quality transformation and the existing traditional teaching methods; between the increasing demand of practical implementation of this process and the lack of sufficient theoretical and technological support.

In order to overcome the existing contradictions, to identify expedient ways of developing teaching skills it is urgent to appeal to the achievements of historical and pedagogical science, to the works of national scholars, to constructive studying them in order to improve the quality of education. In this context theoretical works and practical experience of the outstanding pedagogue Vasyl Oleksandrovykh Sukhomlynskyi (1918–1970) are especially relevant.

Concept "future teacher's professional training" is considered to be a process of formation and acquisition of goals, knowledge and skills that a specialist needs for proper accomplishment of special tasks in teaching and educational process. It has been stated that the process of a future teacher's professional training has certain stages and presupposes students' general, special, professional and personal training for working within their specialty.

A new curriculum, that reflects the content of a future Ukrainian and English teacher's professional training, presumes that the great value in the system of a future expert's professional education is gained by the disciplines of pedagogical cycle that act as elements of a future teacher's general, professional and personal training. As a result of such training in the higher educational institution students master a certain level of informative, procedural and scientific bases of pedagogical activity, a complete complex of general and pedagogical knowledge, abilities, skills. The article focuses on future teachers-philologists' personal training in the course of a pedagogical cycle disciplines at Philology department of T. G. Shevchenko National university «Chernihiv collegium».

Keywords: pedagogical heritage of V. A. Sukhomlynskyi, future philologist, professional training, pedagogical excellence.

ЄЛДИНОВА Світлана Миколаївна. ПРИРОДООХОРОННЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ У ПРАЦЯХ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто природоохоронне виховання учнів молодших класів у працях В. О. Сухомлинського. Проаналізовано виховний вплив казок та коротких казкових оповідань. Розглянуто теоретичне і практичне значення книжки у природоохоронному вихованні молодших школярів в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: природоохоронне виховання, учні початкових класів, казка, література для дітей, оповідання, В. О. Сухомлинський.

ЕЛДИНОВА Светлана Николаевна. ПРИРОДООХРАННОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧЕНИКОВ МЛАДШИХ КЛАССОВ В РАБОТАХ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье раскрыто природоохранное воспитание учеников младших классов в работах

В. А. Сухомлинського. Проанализировано воспитательный потенциал сказки, коротких сказочных рассказов. Рассмотрено теоретическое и практическое значение книги в природоохранном воспитании детей младшего школьного возраста в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: природоохранное воспитание, ученики начальных классов, сказка, литература для детей, рассказ, В. А. Сухомлинский.

ELDYNOVA Svetlana Mykolaiivna. THE NATURE PROTECTION EDUCATION OF CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL IN WORKS OF V. O. SUHOMLINSKY

In the article nature protection education of children of primary school considered in labours of V. O. Suhomlinsky. Educator influence of fairy-tales and short fairy-tale stories is analysed. The theoretical and practical value of book is considered in nature protection education of primary schoolchildren in an educational-educator process.

Keywords: nature protection education, children of primary school, fairy-tale, literature for children, stories, V. O. Suhomlinsky.

ІЛІАДИ Олександр Іванович, ГРОМКО Тетяна Василівна. СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ (курс «Українська мова за професійним спрямуванням»)

Фахова мовнокомунікативна компетенція – це індикатор наявності системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, антропоцентричної ціннісної орієнтації, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності з перспективою кар'єрного зростання. Тому важливе завдання сучасної системи освіти – створення належних умов для формування професійної мовнокомунікативної компетенції. Важливу роль у комплексній реалізації цієї стратегічної мети відіграє навчальний курс «Українська мова за професійним спрямуванням», який дає в руки майбутнього професіонала основне знаряддя фахового спілкування – уміння грамотно й чітко висловити свою думку.

Ключові слова: комунікативна компетенція, мовна компетенція, мовознавчі складові професійної компетенції, культура мовлення, українська мова за професійним спрямуванням.

ИЛИАДИ Александр Иванович, ГРОМКО Татьяна Васильевна. СПЕЦИФИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЛИНГВОКОМУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У СТУДЕНТОВ НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ (КУРС «ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК»)

Профильная, ориентированная на лингвальный аспект коммуникации, компетенция – это индикатор наличия устоявшейся системы профессиональных знаний, коммуникативных умений и навыков, антропоцентрической ценностной ориентации, общей гуманитарной культуры, интегральных показателей культуры речи, необходимых для качественной профессиональной деятельности с перспективой карьерного роста. Поэтому важное задание современной системы образования – создать надлежащие условия для формирования профессиональной лингвокоммуникативной компетенции. Важную роль в комплексной реализации этой стратегической цели играет учебный курс «Профессиональный украинский язык», который дает в руки будущего профессионала основной инструмент профильного делового общения – умение грамотно и четко изложить свою мысль.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, языковая компетенция, лингвистические составляющие профессиональной компетенции, культура речи, профессиональный украинский язык.

ILIADI Alexandr Ivanovich, HROMKO Tetiana Vasylivna. SPECIFICITY OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL LINGUAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE AMONG STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES (THE TRAINING COURSE «PROFESSIONAL UKRAINIAN LANGUAGE»)

The professional linguistic competence of the individual is an indicator of a well-established system of the professional knowledge, communicative skills, anthropocentric value orientation, a common humanitarian culture, integral indicators of the culture of speech which are necessary for high-quality professional activities with career prospects. Therefore an important challenge for modern education system is to create proper conditions for the formation of a professional linguistic-communicative competence. The training course «Professional Ukrainian Language» plays an important role in integrated implementation of this strategic objective. It hands future professionals the main tool of business communication, and this tool is ability to voice their opinion clearly and competently.

Particularly the paper deals with the types of communicative competence: lexical competence, grammatical competence, lexical competence, semantic competence, phonological competence, orthoepic competence, orthographic competence, punctuation competence. The authors suggest distinguish communicative competence and lingual competence as broader concept and narrower notion. The ratio between linguistic norm and competence is the nature of correlation between a level of theory (norm) and a level of practice (formed competence). Thus the structure of types competences ratio can be represented with such a way: [«professional communicative competence» → [«communicative competence» → [«lingual competence»]]. With taking into account that the professional ability to communicate determines the lingual behaviour of any person, lingual behavior can be characterized as the speech in the particular situation.

Key words: communicative competence, linguistic competence, linguistic components of professional competence, speech culture Professional Ukrainian Language.

КОЗИР Маргарита Валентинівна, БРЕЧКО Анастасія Олексіївна. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ (на матеріалі творів В. О. Сухомлинського)

У статті йдеться про особливості процесу розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів на матеріалі літературних творів і педагогічних праць видатного вітчизняного педагога – Василя Олександровича

Сухомлинського. Зазначено актуальні проблеми формування особистості в умовах бурхливого розвитку інформаційного суспільства. Наголошено на вагомій ролі встановлення емоційного контакту між педагогом і дитиною з метою покращення якості освіти.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційний контакт, «килимкові читання», педагог, покоління Z.

КОЗЫРЬ Маргарита Валентиновна, БРЕЧКО Анастасия Алексеевна. РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ (на материале произведений В. А. Сухомлинского)

В статье говорится об особенностях процесса развития эмоционального интеллекта будущих педагогов на материале литературных произведений и педагогических трудов выдающегося отечественного педагога - Василия Александровича Сухомлинского. Указано актуальные проблемы формирования личности в условиях бурного развития информационного общества. Отмечено весомую роль установления эмоционального контакта между педагогом и ребенком с целью улучшения качества образования.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, эмоциональный контакт, «коврик чтения», педагог, поколение Z.

KOZYR Margarita Valentinovna, BRECHKO Anastasiya Oleksiivna. DEVELOPMENT OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF FUTURE TEACHERS (based on the works of V.A. Sukhomlynsky)

The article deals with the peculiarities of the development of the emotional intelligence of future teachers on the material of literary works and pedagogical works of the outstanding native teacher – V. A. Sukhomlynsky. The actual problems of personality formation in the conditions of the rapid development of the information society are pointed out. The role of establishing emotional contact between the teacher and the child in order to improve the quality of education is emphasized.

The purpose of our article is to study the process of development of the emotional intelligence of future teachers on the material of V.A. Sukhomlynsky's works.

Conclusions and perspectives of exploration directly suggests that the pedagogical heritage of V. A. Sukhomlynsky is relevant to any generation, because he taught that the teacher should penetrate the essence of the child, teach him to be a person, to give tenderness and burn, to hear the emotions of his own and others. This is exactly what the kids of the generation Z lack. The perfect form for such education and communication is «carpet reading». This form helps the teacher and children to develop emotional intelligence, adjusting and adapting to life in an information society and opening up a new space for development and self-affirmation. The development of emotional intelligence instills self-awareness, self-control, compassion, art to listen, resolve conflicts, and co-operate. We consider it necessary to further attempt to adapt this form of classroom work with future teachers in a higher education institution.

The study shows that the review of aggressive films, excessive use of the Internet and social networks has devalued the «live emotion» and its natural manifestation in our society.

As to the methods of solving this problem, one should also resort to the «word» of V. O. Sukhomlynsky. Vasil Alexandrovich sought to develop sensory emotional-specific perception of children: he led them to nature and asked to share impressions, the children wrote diaries and their own fairy tales, which described emotions and feelings, showed pictures, read literature, turned on musical works and necessarily discussed them with children.

Key words: «carpet readings», emotional contact, emotional intelligence, generation Z, teacher.

КРИЧУН Людмила Петрівна, ГАБЕЛКО Олена Миколаївна. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО И РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ШКОЛЬНИКА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ XXI ВЕКА

У науковій публікації розглядаються педагогічні погляди Василя Сухомлинського на розвиток творчої особистості школяра крізь призму формування мовленнєвої компетентності учня XXI століття. Авторами запропоновано три моделі-підходи до розвитку лінгвістичної творчості учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Ці підходи було виокремлено з роздумів В. О. Сухомлинського, опублікованих у різних виданнях, та трансформовано на сучасні освітні реалії. Досліджено й підтверджено думку про те, що лінгвістичні бачення вчителя та директора Павлівської середньої школи залишаються актуальними і в наш час, незважаючи на розвиток інформаційних технологій.

Ключові слова: В. Сухомлинський, особистість школяра, моделі-підходи.

КРИЧУН Людмила Петрівна, ГАБЕЛКО Олена Миколаївна. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО И РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ШКОЛЬНИКА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ XXI ВЕКА

В научной публикации рассматриваются педагогические взгляды Василия Сухомлинского на развитие личности школьника сквозь призму формирования речевой компетентности ученика XXI века. Авторами предложены три модели-подходы к развитию лингвистического творчества учащихся общеобразовательных учебных заведений. Эти подходы были выделены из размышлений В. А. Сухомлинского, опубликованных в различных изданиях, и трансформированы на современные образовательные реалии. Исследовано и подтверждено мнение о том, что лингвистические видение учителя и директора Павлівської середньої школи остаются актуальными и в наше время, несмотря на развитие информационных технологий.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, личность школьника, модели-подходы.

KRYCHUN Liudmyla Petrivna, Habelko Olena Mykolayivna. PEDAGOGICAL VIEWS OF V. SUKHOMLYNS'KYI AND THE DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONALITY OF PUPILS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF XXI CENTURY

Modern changes in the Ukrainian school raise one of the most important problems – the problem of forming the competence of a student of a comprehensive educational institution. One of the key competencies of students now is the need to study throughout their lives, which is completely related to creativity and art.

The concept of creativity in modern pedagogical science is interpreted as follows: it is a creative, innovative activity; creative abilities of the individual, characterized by the ability to produce fundamentally new ideas and they are a part of the structure of giftedness as an independent factor. Under creativity we understand the ability to generate unusual ideas, to deviate from traditional schemes, to solve problem situations quickly. Creative abilities are considered as individual psychological abilities of a person that meet the requirements of creative activity and are a condition for its successful implementation; they are associated with the creation of a new, original product, with the search for new means of action, etc.

Today, both in pedagogy and psychology, as well as in the teaching methods of certain subjects, creativity and art are considered to be synonyms and are used as one unit.

Modern legislative and regulatory documents, in particular the Law of Ukraine «On Education», the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012–2021, the National Doctrine of Education Development, the Concept of profile education in high school, and the reform of the Ministry of Education and Science of Ukraine «New Ukrainian School» show a special interest of the state in the formation of a highly developed personality, who combines obtained knowledge with the ability to study for his/her whole life.

All these innovations are completely in line with V. O. Sukhomlyns'kyi's main conceptual ideas regarding the formation of a student's creative personality.

We can name a lot of scientists I. Bekh, I. Ziazium, O. Ya. Savchenko, O. V. Sukhomlyns'ka, V. K. Buriak, L. V. Babich and others, who thoroughly analyzed the pedagogical views of V. O. Sukhomlyns'kyi on the development of a creative personality. However, this problem is of interest to us from the standpoint of the formation of such a person in terms of the development of innovative and information technologies.

Humanistic views on education V. Sukhomlyns'kyi embodied in special approaches to working with students, the cornerstone of which was the individualization of teaching, the ability to see each student's personality. At present, the Ukrainian school is working on the technology of personally oriented learning.

In our publication, we consider one of the options for working on this technology in an integrated lesson of Ukrainian and English, where students, studying foreign language words, carry out special studies in the form of peculiar projects: they make an electronic dictionary of cyber neologisms, make videos on the basis of a survey or prepare an electronic wall about the socio-political vocabulary of foreign origin.

Particular attention for the authors is attached to the views of V. Sukhomlyns'kyi on the formation of research creative skills of students. In this regard, a modern version of the study is proposed – the analysis of a separate linguistic phenomenon (one-member and two-member sentences) by students of the 8th grade.

Also, in the light of V. Sukhomlyns'kyi's views on the peculiarities of the formation of student's creativity, the problem of writing works by students was considered, with special attention being paid to writing an essay.

Consequently, the authors of the scientific publication confirmed the depth and vitality of V. Sukhomlyns'kyi's views on the formation of a student's creative personality, which remain so important in the context of the latest information technologies.

Key words: V. Sukhomlynsky, student's personality, model-approaches.

КРАВЦОВ Віталій Олександрович, КРАВЦОВА Тетяна Олександрівна. ТЕОРІЯ ПРИРОДОВІДПОВІДНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню інтерпретації та реалізації теорії природовідповідного виховання у педагогії Василя Сухомлинського. Головна увага приділена аналізу філософсько-педагогічних поглядів В. Сухомлинського як теоретичних основ організації природовідповідного виховання у його педагогічній системі.

Також здійснено аналіз методичних аспектів реалізації В. Сухомлинським теорії природовідповідності в розумовому, моральному, естетичному, трудовому, фізичному, екологічному вихованні учнів усіх вікових груп.

Ключові слова: людина і природа, природовідповідне виховання, принцип природовідповідності, філософія ноосфери, виховання, світогляд.

KRAVTSOV Vitalii Oleksandrovych, KRAVTSOVA Tetiana Oleksandrivna. ТЕОРИЯ ПРИРОДОСООТВЕТСТВУЮЩЕГО ВОСПИТАНИЯ В ПЕДАГОГИКЕ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

Статья посвящена исследованию интерпретации и реализации теории природосоответствующего воспитания в педагогике Василия Сухомлинского. Главное внимание уделено анализу философско-педагогических взглядов В. Сухомлинского как теоретических основ организации природосоответствующего воспитания в его педагогической системе.

Также проведен анализ методических аспектов реализации Сухомлинский теории природосоответствия в умственном, нравственном, эстетическом, трудовом, физическом, экологическом воспитании учащихся всех возрастных групп.

Ключевые слова: человек и природа, природосоответствующее воспитание, принцип природосоответствия, философия ноосферы, воспитание, мировоззрение.

KRAVTSOV Vitalii Oleksandrovych, KRAVTSOVA Tetiana Oleksandrivna. THE THEORY OF CORRESPONDING TO NATURE EDUCATION IN THE PEDAGOGY OF VASYL SUKHOMLYNSKYI

The article is devoted to the study of interpretation and implementation of the theory of corresponding to nature education in the pedagogy of Vasyl Sukhomlynskyi. The main attention is paid to the analysis of the philosophical and pedagogical views of V. Sukhomlynskyi as theoretical foundations of corresponding to nature education organization in his pedagogical system.

The emphasis was placed on the new approach in a qualitative sense of V. Sukhomlynskyi to the solution of the problem "man - nature - society". Established that V. Sukhomlynskyi involved philosophical and pedagogical views in the main statements (interpretation of the meaning of being, the purpose of education, approaches to solving the problem "man - nature - society", the relationship of science and immateriality in society, individual and social aspects in

personality), which are close to the principles of the noosphere theory by V. Vernadskyi.

Also, an analysis of the methodological aspects of V. Sukhomlynskyi's implementation of corresponding to nature ideas in the mental, moral, aesthetic, physical, and labor education of all age groups students was done. The integrative function of the principle of corresponding to nature in the organization of the system of ecological education of schoolchildren is determined. It is proved that Vasyl Sukhomlynskyi rethought and supplemented the classical conception of the content of the corresponding to nature principle of education with such statutes as the grounds of the special nature of childhood, the study and use of the psychological, physiological, and ethnic characteristics of students in the educational process, the organization of controlled interaction of students with the nature.

Key words: man and nature, corresponding to nature education, principle of corresponding to nature, philosophy of noosphere, education, worldview.

ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна. РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Мета використання активних методів навчання у викладанні педагогічних дисциплін пов'язана: з розвитком у майбутніх вчителів уявлення про педагогічну діяльність, як рефлексивне керування діяльністю учня (переміщення його у позицію активного суб'єкта навчання; розвиток його здатності до самоуправління власною діяльністю); з організації процесу навчання як вирішення навчально-пізнавальних проблем на основі творчої взаємодії з учнями; з створенням умов для формування у студентів гуманної позиції щодо розуміння мети і завдань власної педагогічної діяльності; з допомогою майбутнім педагогам опанувати механізми використання особистісного потенціалу для вирішення педагогічних завдань навчання і виховання; з визначенням оптимальних засобів і напрямків професійного самовдосконалення.

Ключові слова: особистість педагога, професійна культура вчителя, мистецтво спілкування, глибина розуму, ясність мислення, самовдосконалення, самоосвіта.

ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна. РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Цель использования активных методов обучения в преподавании педагогических дисциплин связана: с развитием у будущих учителей представление о педагогической деятельности, как рефлексивное управление деятельностью ученика (перемещение его в позицию активного субъекта обучения, развитие его способности к самоуправлению собственной деятельностью); с организацией процесса обучения как решение учебно-познавательных проблем на основе творческого взаимодействия с учащимися; с созданием условий для формирования у студентов гуманной позиции относительно понимания целей и задач собственной педагогической деятельности; с помощью будущим педагогам овладеть механизмы использования личностного потенциала для решения педагогических задач обучения и воспитания; с определением оптимальных средств и направлений профессионального самосовершенствования.

Ключевые слова: личность педагога, профессиональная культура учителя, искусство общения, глубина ума, ясность мышления, самосовершенствование, самообразование.

LEBID Inna Yukhymivna. THE ROLE OF TEACHER IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL IDEAS V. SUKHOMLYNSKY

In our time, the relevance of this problem is indisputable, however, requires the study of the historical-theoretical aspect of this issue, in particular, the analysis of the ideas of outstanding class teachers. In the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky the problem of professional development of teachers is one of the key, therefore it is expedient to apply to the analysis of the pedagogical work of this outstanding scientist. In his works teachers find answers to how to educate a person - the creator, humanist, patriot of his own country, his homeland. The leading issues for an outstanding teacher were the idea of a personal approach to the structure and organization of learning, the disclosure of individual abilities of children, the idea of designing a person, which is cross-cutting in his work.

Keywords: personality of teacher, professional culture of teacher, art of communication, depth of mind, clarity of thinking, self-perfection, self-education.

ПРОЦ Марта Орестівна. ПЕДАГОГИ-НОВАТОРИ КИРОВОГРАДЩИНИ: В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ТА ЙОГО ПОСЛІДОВНИКИ

У статті розкриваються педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського як вчителя-новатора, а також дидактичні системи авторських шкіл його провідних послідовників із Кіровоградщини, зокрема І. Г. Ткаченко, Ф. Ф. Оксанича та Н. І. Калініченко.

Ключові слова: педагог-новатор; авторська школа; педагогіка співробітництва; всебічно розвинена особистість; трудове виховання.

ПРОЦ Марта Орестівна. ПЕДАГОГИ-НОВАТОРЫ КИРОВОГРАДЩИНЫ: В. СУХОМЛИНСКИЙ И ЕГО ПОСЛЕДОВАТЕЛИ

В статье раскрываются педагогические идеи В. А. Сухомлинского как учителя-новатора, а также дидактические системы авторских школ его выдающихся последователей на Кировоградщине, в том числе И. Г. Ткаченко, Ф. Ф. Оксанича и Н. И. Калиниченко.

Ключевые слова: педагог-новатор; авторская школа; педагогика сотрудничества; всесторонне развитая личность; трудовое воспитание.

PROTS Marta Orestivna. INNOVATIVE PEDAGOGUES OF KIROVOHRAD REGION: V. Sukhomlynsky AND HIS FOLLOWERS

The article describes the innovative educational ideas and practices of V. O. Sukhomlynsky, namely the collaborative pedagogy and the holistic personality development theory.

Over 34 years of V. Sukhomlynsky's pedagogic career, his views have evolved from improving individual aspects of

the education process to creation of a holistic pedagogical system aimed at integral development of personality.

Many of V. Sukhomlynsky's pedagogical ideas were considered innovative at the time. In his work, he also utilized the experience of his like-minded colleagues, particularly school headmasters in Kirovohrad region.

I. H. Tkachenko, teacher and researcher, who is generally considered the founder of Sukhomlynsky studies from 1970s through 1994, has successfully implemented a system of work-based learning and personality development; he also enhanced the concept of didactic prerequisites to an efficient lesson, and established five essential prerequisites for the lesson that remain the cornerstone of teaching at Bohdanivka secondary school today.

F. F. Oksanych was a headmaster at Nova Praha secondary school. The systematic approach to professional orientation of children at his school was promoted through various interest clubs such as Physics and Technics, Astronomy, etc. The school also used a training and experimental land plot, training workshops, school observatory, and other facilities to further enhance professional orientation and vocational education.

At Komyshevate secondary school, headed by N. A. Kalinichenko, different formats of work-based learning and personality development, including a system of «pupil's production brigades», were employed as an essential part of the education process. The school aimed to form a sustained interest to agricultural professions in pupils.

Thus, the innovative educational practices of V. O. Sukhomlynsky and his followers demonstrated the birth of collaborative pedagogy – a new trend, distinct from the mainstream authoritarian pedagogy of the time.

Keywords: *innovative pedagogy, collaborative pedagogy, holistic personality.*

СЕВАСТЮК Мар'яна Степанівна, МАКАРЕНКО Леся Леонідівна. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРАКТИКУ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано теоретичні засади підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності та впровадження передового педагогічного досвіду, досліджена творча спадщина В. О. Сухомлинського та виділені ідеї, методичні засади, які використовують вчителі у роботі, розроблені складові, показники та рівні готовності студентів до використання педагогічних ідей видатного педагога.

Досліджений стан готовності вчителів початкової школи до використання педагогічної спадщини минулого, розроблена система підготовки студентів до використання ідей В. О. Сухомлинського у майбутній педагогічній діяльності.

Ключові слова: *педагогічна спадщина, готовність вчителя до впровадження педагогічних ідей, мотиваційний, змістовий та операційний компоненти готовності, педагогічні умови.*

СЕВАСТЮК Марьяна Степановна. ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К ВНЕДРЕНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ СУХОМЛИНСКОГО В ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННОЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье проанализированы теоретические основы подготовки будущего учителя начальной школы к инновационной деятельности и внедрения передового педагогического опыта, исследовано творческое наследие В. А. Сухомлинского и выделены идеи, методические основы, которые используют учителя в работе, разработанные составляющие, показатели и уровни готовности студентов к использованию педагогических идей выдающегося педагога. Исследовано состояние готовности учителей начальной школы к использованию педагогического наследия прошлого, разработана система подготовки студентов к использованию идей В. А. Сухомлинского в будущей педагогической деятельности.

Ключевые слова: *педагогическое наследие, готовность учителя к внедрению педагогических идей, мотивационный, содержательный и операционный компоненты готовности, педагогические условия.*

SEVASTYUK Maryana, MAKARENKO Lesya TRAINING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS FOR THE INTRODUCTION OF V.O. SUKHOMLYNSKY'S PEDAGOGICAL IDEAS INTO THE PRACTICE OF THE MODERN ELEMENTARY SCHOOL

The article analyzes the theoretical principles of future elementary school teachers' training for innovative activity and implementation of advanced pedagogical experience. The creative heritage of V.O. Sukhomlynsky is researched; ideas, methodical principles used by teachers in their activity are singled out, and components, indicators and levels students' readiness to use the pedagogical ideas of the outstanding educator are elaborated. The state of elementary school teachers to use the pedagogical heritage of the past is researched; the system of students' training for using the ideas of V.O. Sukhomlynsky in their future pedagogical activity is developed.

Keywords: *pedagogical heritage, teacher's readiness for the introduction of pedagogical ideas, motivational, content and operational components of readiness, pedagogical conditions.*

СЕМЕЗ Андрій Анатолійович. В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ МОРАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядаються погляди В.О.Сухомлинського на проблеми моральних порушень молодших школярів. Визначаються причини виникнення моральних порушень (соціальна несправедливість, недоліки у сімейному житті та в організації шкільного життя дітей), наслідки моральних порушень (нечутливість до доброти і доброзичливості, почуття ворожості до оточуючих, розлюченість, прояви дитячої жорстокості, озлобленість), а також розкривається організація виховної роботи з важкими дітьми у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: *В. О. Сухомлинський, «важкі» діти, молодші школярі, моральне виховання, моральні порушення, індивідуальний підхід.*

СЕМЕЗ Андрей Анатольевич. В. А. СУХОМЛИНСКИЙ О ПРИЧИНАХ И ПОСЛЕДСТВИЯХ МОРАЛЬНЫХ НАРУШЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье рассматриваются взгляды Сухомлинского на проблемы нравственных нарушений младших

школьників. Определяются причины возникновения моральных нарушений (социальная несправедливость, недостатки в семейной жизни и в организации школьной жизни детей), последствия моральных нарушений (нечувствительность к доброте и доброжелательности, чувство враждебности к окружающим, ярость, проявления детской жестокости, озлобленность), а также раскрывается организация воспитательной работы с трудными детьми в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: В. А. Сухомлинский, «трудные» дети, младшие школьники, нравственное воспитание, нравственные нарушения, индивидуальный подход.

SEMEZ Andrii Anatoliiovych. V. O. SUKHOMLYNSKYI ABOUT CAUSES AND CONSEQUENCES OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN'S MORAL VIOLATIONS

There are many cases in the practice of the school when the educators use the educational means which do not provide normal upbringing of the moral values of some children. This happens when the teachers and educators deal with children, who are called «difficult-educated», «pedagogically-abandoned» or «problem». An important place for the education of such children was given by V. O. Sukhomlynskyi in his pedagogical work. He highlighted such causes of moral violations of schoolchildren as: social injustices, deficiencies in family life (the divorced parents, alcoholism, beatings and child abusing, expulsion from home, parents' hesitations in the upbringing of children); disadvantages in organizing the school life of children (escape from lessons, psychological isolation and discomfort in the collective, injustice from the teacher, search for non-social opportunities for self-assertion, misunderstanding of the concept of leadership in children, a pedagogical lack of teacher's culture in the area of upbringing the senses). The consequences of moral violations he saw in: insensitivity to kindness and benevolence, a sense of hostility to others, anger, manifestations of childish cruelty, becoming embittered. This has been led to the formation of abominable and disgusting traits in the behavior of the child. V. O. Sukhomlynskyi looked at the organization of educational work with «difficult children» in the departure from the patterned approach to children, in support from the school collective, in impermissibility of exposing the lacks of personality before the collective, in the application of the right individual approach, further development and consolidation of positive features of the character. Consequently, the upbringing and rehabilitation of «difficult» and «morally abandoned children» require the educator's using of various means of educational influence for ensuring the normal education and upbringing of such children throughout the years of childhood, adolescence and youth.

Keywords: Vasyl Oleksandrovykh Sukhomlynskyi, «difficult» children, primary schoolchildren, moral upbringing, moral disturbances, individual approach.

ЧИСТЯКОВА Людмила Олександрівна. ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЇ ВИХОВНИХ ВПЛИВІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті осмислюється проблема гармонії виховних впливів трудового навчання на учнів загальноосвітньої школи в інтерпретації Василя Олександровича Сухомлинського. Практикуючий вчитель, досвідчений організатор освітнього процесу, великий педагог у своїх працях неодноразово наголошував на непроминальному впливові праці для становлення особистості.

Предметно-перетворювальна трудова діяльність учнів має надзвичайні можливості для цілісного фізичного, інтелектуального, соціального та духовного розвитку особистості учня, здійснення особистісно-орієнтованого підходу у формування творчих можливостей дітей.

У педагогічних працях В. О. Сухомлинського наскрізно окреслюється твердження про те, що справжнє виховання немислиме без життя у світі праці. Саме праця лежить в основі і розумового, і морального, і естетичного, і емоційного виховання.

У статті засвідчується, що трудова діяльність – сприятливе підґрунтя для самовизначення, формування життєвої активності учнів різних вікових груп, їх духовного, інтелектуального і фізичного вдосконалення. І головне завдання для педагога – згармонізувати трудовий процес у єдності усіх педагогічних впливів при формуванні цілісної особистості.

Ключові слова: трудова діяльність, трудове виховання, педагогічний вплив, гармонійний розвиток, формування особистості.

ЧИСТЯКОВА Людмила Александровна. ПРОБЛЕМА ГАРМОНИИ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ В НАСЛЕДИИ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

В статье осмысливается проблема гармонии воспитательных воздействий трудового обучения на учащихся общеобразовательной школы в интерпретации Василия Александровича Сухомлинского. Практикующий учитель, опытный организатор образовательного процесса, великий педагог в своих трудах неоднократно подчеркивал важность значения труда для становления личности.

Предметно-преобразовательная трудовая деятельность учащихся имеет чрезвычайные возможности для целостного физического, интеллектуального, социального и духовного развития личности ученика, осуществления личностно-ориентированного подхода в формировании творческих возможностей детей.

В педагогических трудах В. А. Сухомлинского насквозь определяется утверждение о том, что истинное воспитание немислимо без жизни в мире труда. Именно труд лежит в основе и умственного, и морального, и эстетического, и эмоционального воспитания.

В статье подтверждается, что трудовая деятельность – это благоприятная почва для самоопределения, формирования жизненной активности учащихся разных возрастных групп, их духовного, интеллектуального и физического совершенствования. И главная задача для педагога – гармонизировать трудовой процесс в единстве всех педагогических воздействий при формировании целостной личности.

Ключевые слова: трудовая деятельность, трудовое воспитание, педагогическое воздействие, гармоничное развитие, формирование личности

CHYSTIAKOVA Liudmyla Olexandrivna. THE PROBLEM OF HARMONY OF EXCELLENT INFLUENCES OF LABOR EDUCATION IN THE HERITAGE OF VASIL SUKHOMLYNSKY

The article comprehends the problem of the harmony of the educational effects of labor education on students of the general secondary school in the interpretation of Vasily Oleksandrovich Sukhomlynsky. Practicing teacher, an experienced organizer of the educational process, a great teacher in his writings has repeatedly emphasized the important influence of works for the formation of personality.

The subject-transformational work of the students has extraordinary opportunities for the integral physical, intellectual, social and spiritual development of the student's personality, the implementation of a person-oriented approach to the formation of creative abilities of children.

V. O. Sukhomlynsky's pedagogical works outline the statement that real education is unthinkable without life in the world of work. It is the work that underlies both the intellectual, the moral, the aesthetic, and the emotional upbringing.

The article testifies that work activity is a favorable ground for self-determination, the formation of vital activity of students of different age groups, their spiritual, intellectual and physical improvement. And the main task for the teacher – to reform the labor process in the unity of all pedagogical influences in the formation of a coherent person.

Involving schoolchildren in active labor activities, together with the formation of the need for work, creates significant opportunities for ensuring the mental development of the individual, his intelligence, emotions, feelings, and will. Holistic human development is possible provided that the combination of physical and mental labor is combined.

Inclusion of students to work affects their social and spiritual development, as it is in this activity that children take on social, moral and labor experience. It is in this work that a person is formed, the formation and development of his ideological beliefs takes place, intellectual, social and spiritual spheres of the person develop.

Key words: labor activity, labor education, pedagogical influence, harmonious development, personality formation.

ШЕВЧЕНКО Інга Леонідівна, БРОДСЬКИЙ Геннадій Леонідович. ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

У статті йдеться про використання ідей В. О. Сухомлинського для професійного становлення сучасного педагога-музиканта, визначення ролі різних видів мистецтва, зокрема музичного, у формуванні духовних цінностей, особистісних якостей, культури почуттів, сприйняття, художньо-образного мислення учнів, формування духовної культури особистості в процесі художнього пізнання.

Ключові слова: мистецька освіта, музично-творча діяльність, педагог-музикант, професійна культура, музичне мистецтво, художнє пізнання, творчі здібності, викладач, студент.

ШЕВЧЕНКО Інга Леонідовна, Бродский Геннадий Леонідович. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИДЕЙ В. А. СУХОМЛИНСКОГО В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА-МУЗЫКАНТА

В статье идет речь об использовании идей В. А. Сухомлинского для профессионального становления современного педагога-музыканта, определения роли разных видов искусства, в частности музыкального, в формировании духовных ценностей, личностных качеств, культуры чувств, восприятия, художественно-образного мышления учеников, формирования духовной культуры личности в процессе художественного познания.

Ключевые слова: художественное образование, музыкально-творческая деятельность, педагог-музикант, профессиональная культура, музыкальное искусство, художественное познание, творческие способности, преподаватель, студент.

SHEVCHENKO Inha Leonidivna, BRODSKYI Gennadiy Leonidovych. USING OF IDEAS OF V.O. SUKHOMLYNSKYI IN PROFESSIONAL PREPARATION OF MODERN TEACHER-MUSICIAN

The development of Ukrainian society, address to European political and cultural traditions was stipulated by changes in modern education. Learning of native scientifically-pedagogical experience is the obligatory condition of improvement and increase of level of quality of education of Ukraine. Scientific inheritance of V. O. Sukhomlynskyi remains the inexhaustible source of development of modern science dealing with education and education of rising generation, marked many-sided nature and innovative character. On deep persuasion of scientist, in the professional activity a teacher must lean against a statement, that every child without an exception is talented. V. O. Sukhomlynskyi determined humanity, humaneness as basic condition of education of personality.

A considerable role in forming of spiritual values of personality belongs to the art. An orientation on humanistic values is the basic reference-point of musical pedagogical education. V. O. Sukhomlynskyi determined the role of different types of art in particular musical, in forming of personality qualities, culture of feelings, perception, artistically-vivid thinking of students. Special value a scientist gave to the Ukrainian folk song.

Pedagogical inheritance of V. O. Sukhomlynskyi is the experience- experimental ground of creative character of labour of teacher. Scientist one of the first native scientists of XXth century began to thoroughly expose maintenance and terms of forming of professional culture of teacher. According to his opinion, a professional culture of teacher is features of expression of his personality in professional activity. Sincere love of children and real professional culture are indissoluble concepts for him.

Keywords: art education, musical-creative activity, teacher-musician, professional culture, musical art, artistic cognition, creative capabilities, teacher, student.

ШКОЛА Галина Миколаївна. МОВНА КАРТИНА СВІТУ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто особливості дослідження мовної картини світу В. Сухомлинського. До аналізу залучаються художні твори, наукові й публіцистичні статті, епістолярна спадщина письменника, що дає змогу повніше аргументувати й реалізувати концепцію дослідження.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, мовна картина світу, час, простір, число, фразеологізм, трансформація.

ШКОЛА Галина Николаевна. ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

В статье рассмотрены особенности исследования языковой картины мира В. Сухомлинского. К анализу привлекаются художественные произведения, научные и публицистические статьи, эпистолярное наследие писателя, что позволяет полнее аргументировать и реализовать концепцию исследования.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, языковая картина мира, время, пространство, число, фразеологизм, трансформация.

SHKOLA Galina Nikolaevna. LANGUAGE OF THE WORLD OF VASIL SUKHOMLINSKY

The article deals with the features of the study of the linguistic picture of the world by V. Sukhomlynsky. The analysis involves artistic works, scientific and journalistic articles, the epistolary heritage of the writer, which enables to more fully articulate and implement the concept of research.

Key words: Vasyl Sukhomlynsky, the language picture of the world, time, space, number, phraseology, transformation.

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна. В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ

У статті висвітлено погляди В. О. Сухомлинського щодо реалізації системи фізичного виховання школярів та зміцнення їхнього здоров'я. Розкрито психолого-педагогічні та гігієнічні засади організації педагогічного процесу Павлівської школи, спрямованого на розвиток здорової дитини, визначено умови зміцнення здоров'я школярів у виховній системі В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: здоров'я, здоровий розвиток дитини, здоровий спосіб життя, фізичне виховання, фізична культура, гармонійний розвиток.

ЯЗЛОВЕЦКАЯ Оксана Валентиновна. В. А. СУХОМЛИНСКИЙ О ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ И УКРЕПЛЕНИИ ЗДОРОВЬЯ УЧЕНИКОВ

В статье освещены взгляды В. А. Сухомлинского по реализации системы физического воспитания школьников и укрепления их здоровья. Раскрыто психолого-педагогические и гигиенические основы организации педагогического процесса Павлышской школы, направленного на развитие здорового ребенка, определены условия укрепления здоровья школьников в воспитательной системе В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: здоровье, здоровое развитие ребенка, здоровый образ жизни, физическое воспитание, физическая культура, гармоничное развитие.

YAZLOVETSKA Oksana Valentynivna. SUKHOMLINSKY ABOUT PHYSICAL EDUCATION AND STRENGTHENING OF SCHOOLCHILDREN'S HEALTH

The scientific article is devoted to the study of the problem of physical education and health promotion of schoolchildren in the pedagogical heritage of Sukhomlinsky. Uncovered psychological, pedagogical and hygienic foundations of the pedagogical process of the Pavlysh school, aimed at the development of a healthy child, the conditions for strengthening the health of schoolchildren in the educational system Sukhomlinsky.

In modern society life and health are recognized as the highest human values. Today one of the main objectives of the national educational system is nurture conscious attitude of schoolchildren to their health and health of the others, formation of the principles of hygiene and healthy habits, saving and improving of physical, psychological, social and spiritual child's health. The aim of the study is to highlight the views of practical experience of V. Sukhomlynsky theory of healthy education of schoolchildren, clarify psychologico-educational, healthy-hygiene basics of nurture of the healthy child. On the basis of the analysis of pedagogical heritage V. Sukhomlynsky the outstanding pedagogical opinions about health problems of the child were highlighted. Psychological, educational, medical and hygienic principles of the educational process created by Pavlyskoyi «School of joy» of the development of a healthy child were exposed. Conducted scientific research suggests that V. Sukhomlynsky gives great attention to the care of children's health, physical and spiritual harmony.

V. Sukhomlinsky considers the most important factors that prevent the emergence of illnesses and contribute to the formation of the pupils 'physical and spiritual health, according to the pupils' age-related needs, involvement in the process of studying art and work, children's creativity; a reliance on the culture of mental labor, the proper provision of medical and hygienic conditions (proper nutrition, changes in work and rest regimes, tempering, etc.).

Keywords: health, health development of a child, healthy lifestyle, physical education, physical culture, harmonious development.

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна, ЗАВІТРЕНКО Артем, БЕРЕЗЕНКО Наталія. ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена формуванню у старшокласників готовності до вибору майбутньої професії в контексті ідей В. О. Сухомлинського, доробок якого служить вирішенню проблеми підготовки дитини до вибору майбутньої професії в процесі трудового виховання.

Ключові слова: професійна орієнтація, продуктивна праця, трудове виховання, майбутня професія, професійне самовизначення.

ЗАВІТРЕНКО Долорес Георгіївна, ЗАВІТРЕНКО Артем Миколайович, БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна. ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття посвящена формуванню у старшокласників готовності к выбору будущей профессии в контексте идей В. О. Сухомлинского, наработка которого служит решению проблемы подготовки ребенка к выбору будущей профессии в процессе трудового воспитания.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, производительный труд, трудовое воспитание, будущая

профессия, профессиональное самоопределение.

ZAVITRENKO Dolores Zorayevna, ZAVITRENKO Artem, Berezenko Natalia. FORMATION FOR PREVIOUS PRE-ELECTORAL PRE-ELECTION THE FUTURE PROFESSION IN THE CONTEXT OF V. O. SUKHOMLINSKY'S IDEAS

The article is devoted to the formation in the senior pupils of readiness for the choice of the future profession in the context of the ideas of V. O. Sukhomlinsky, the working out of which serves to solve the problem of the child's preparation for choosing the future profession in the process of labor education.

Keywords: professional orientation, productive labour, labour education, future profession, professional self-determination.

ЄФІМЕНКО Світлана Миколаївна. ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ У ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Автором статті розкривається сутність понять «творчість» та «педагогічна творчість». У статті розглядаються основні аспекти розвитку творчості педагога у контексті ідей В. Сухомлинського. Автором статті здійснюється аналіз наукових поглядів В. Сухомлинського на проблему педагогічної творчості. У статті звертається увага на актуальність важливих положень видатного педагога з означеної проблеми в умовах сучасності.

Ключові слова: творчість, творча особистість, педагогічна творчість, психолого-педагогічна проблема, навчально-виховний процес.

ЕФИМЕНКО Светлана Николаевна. ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО В ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В.СУХОМЛИНСКОГО

Автором статьи раскрывается сущность понятий «творчество» и «педагогическое творчество». В статье рассматриваются основные аспекты развития творчества педагога в контексте идей В. Сухомлинского. Автором статьи осуществляется анализ научных взглядов В.Сухомлинского на проблему педагогического творчества. В статье обращается внимание на актуальность важных идей выдающегося педагога с этой проблемы в условиях современности.

Ключевые слова: творчество, творческая личность, педагогическое творчество, психолого-педагогическая проблема, учебно-воспитательный процесс.

YEFIMENKO Svitlana Mykolaivna. PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE THEORETICAL-PRACTICAL HERITAGE OF V. SUKHOMLINSKY

Today, a society needs a bright creative personality of a pedagogue-innovator. Therefore, the problem of pedagogical creativity is relevant. In modern psychological and pedagogical literature, considerable attention is paid to the concepts of «creativity» and «pedagogical creativity». Creativity is explored by E. Bono, T. Lyubart, V. Molyaok, R. Sternberg and other scholars. Pedagogical work is being studied by O. Dubasenyuk, V. Kan-Kalik, N. Kichuk, O. Kryviliov, N. Postalyuk, M. Potashnik, S. Sisoyev and other scientists. Today Vasyl Sukhomlinsky's pedagogical views on the concept of «creativity» and «creative teacher» are very important. An outstanding scientist analyzed the problem of pedagogical creativity in his works: «Pavlyska high school», «Conversation with the young director of the school», «I give my heart to children», «One hundred tips to the teacher» and others. The views of the prominent Ukrainian teacher on the creative nature of pedagogical activity have not lost their relevance today. V. Sukhomlynsky considered creativity as a means and condition for the comprehensive and harmonious development of man. He considered creativity to be the summit of the spiritual life of man, an indicator of the development of his intellect, feelings and will. Vasyl Sukhomlinsky thought that the creative teacher was thinking creatively, supervised, engaged in scientific research, is constantly searching for solutions to psychological and pedagogical problems, works on his own intellectual enrichment, is engaged in critical and objective self-analysis of professional activity. V. Sukhomlynsky believed that the content of pedagogical creativity is the development and implementation of the idea of an educational process aimed at solving professional problems or solving the psychological and pedagogical problem. An important feature of the creative activity of the teacher, the scientist considered the creative application in the professional activity of the pedagogical experience of other teachers and constant independent search of their own psychological and pedagogical solutions to professional problems. According to Vasyl Sukhomlinsky, the development of creativity of teachers contributes to creating a creative atmosphere in the pedagogical team.

Key words: creativity, creative personality, pedagogical creativity, psychological and pedagogical problem, the educational process.

ЛУНГОЛ Ольга Миколаївна, СУХОВІРСЬКА Людмила Павлівна. МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ В ПРИЗМІ СУЧАСНОСТІ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ РОБІТ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

В статті розглядається мотивація навчання, яка виступає потужним фактором активізації внутрішніх потенціальних ресурсів особистості при організації навчальної діяльності учнів. Мотивація учіння відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна учбова діяльність, розвиток інтелекту, розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти.

Розглядається педагогічна спадщина видатного педагога В. О. Сухомлинського, який наполягав на тому, що педагогічна майстерність, – у самій дитині, в її ставленні до знань, в її бажання вчитися. В сучасних умовах психолого-педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського мають унікальний ресурс, який виступає потужним фактором при організації навчальної діяльності.

Проаналізовано мотиваційну сферу особистості у навчальній діяльності на основі структурно-рівневого принципу, що створює ієрархію п'яти основних рівнів: метасистемного, системного, субсистемного, компонентного і елементного.

Показали, що використання Інтернет-ресурсів вмотивовує особистість на навчальну діяльність та

формує внутрішню, зовнішню та особистісну мотивацію.

Розглянули внутрішні й зовнішні мотиви (ресурси). В зв'язку з цим виділили: вступну мотивацію, яка активізує навчальну діяльність учнів у навчанні фізики, сприяє формуванню початкового бажання засвоїти навчальний матеріал, викликає інтерес до процесу навчання; поточну мотивацію, що забезпечує оптимальне педагогічне спілкування в процесі навчання фізики, сприяє формуванню стійкого інтересу до навчальної діяльності та підтримує цей інтерес на всіх етапах навчання.

Ми показали, що мотиваційна сфера діяльності учнів є визначальною у досягненні мети навчання. Мотив є внутрішнім ресурсом, що приводить до успішного навчання.

Ключові слова: мотивація навчання; мотиви; навчальна діяльність; В. О. Сухомлинський; ресурси; особистість.

ЛУНГОЛ Ольга Николаевна, СУХОВИРСКАЯ Людмила Павловна. МОТИВАЦИЯ УЧЕНИЯ В ПРИЗМЕ СОВРЕМЕННОСТИ ЧЕРЕЗ РЕАЛИЗАЦИЮ РАБОТ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

В статье рассматривается мотивация обучения, которая выступает мощным фактором активизации внутренних потенциальных ресурсов личности при организации учебной деятельности учащихся.

Мотивация учения играет важную роль в становлении личности, ведь без нее невозможна эффективная учебная деятельность, развитие интеллекта, развитие способности и потребности к самосовершенствованию, саморазвитию, самообразованию.

Рассматривается педагогическое наследие выдающегося педагога В. А. Сухомлинского, который настаивал на том, что педагогическое мастерство, – в самом ребенке, в его отношении к знаниям, в ее желание учиться.

Ключевые слова: мотивация обучения; мотивы; учебная деятельность; В. А. Сухомлинский; ресурсы; личность.

LUNHOL Olga Mykolaivna, SUKHOVIRSKA Liudmyla Pavlovna. MOTIVATION OF STUDY IN THE PRISM OF MODERNITY THROUGH THE REALIZATION OF VASILY SUKHOMLINSKY WORKS

The regulatory component of learning activities is the study motivation, which not only ensures the efficacy of learning in the case of a direct pedagogical influence, but also promotes the student's cognitive activity and transforms the external regulation into self-regulation.

The article deals with the motivation of study, which acts as a powerful factor in the activation of internal potential resources of the individual in the organization of educational activities of students. The motivation of studying plays an important role in the formation of the individual, because without it impossible effective educational activity, development of intelligence, abilities and needs for self-improvement, self-development, self-education.

The pedagogical heritage of the outstanding teacher V. O. Sukhomlinsky, who insisted that pedagogical skill, is in the very child, in her attitude toward knowledge, in her desire to study. In modern conditions, V. O. Sukhomlinsky's psychological and pedagogical ideas have a unique resource, which is a powerful factor in the organization of educational activities.

Analyzed the motivational sphere of personality in educational activity on the basis of the structural-level principle, which establishes an hierarchy of five basic levels: metasystem, system, subsystem, component and elemental. It was shown that the use of Internet resources motivates students to educational activity and forms internal, external and personal motivation.

Considered the internal and external motives (resources). In this connection, the following were identified: an introductory motivation that activates the student's educational activity in the study of physics, promotes the regulation of the initial desire to learn the educational material, is of interest to the learning process; current motivation that provides optimal pedagogical communication in the process of teaching physics, promotes the formation of a stable interest to educational activity and supports this interest at all stages of education.

We have shown that the motivational field of student activity is crucial in achieving the goal of learning. Motive is an internal resource that leads to successful studying.

Key words: motivation of study; motives; educational activity; V. O. Sukhomlinsky; resource; personality.

ОЗЕРНА Наталія Миколаївна. ВИХОВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто виховну спрямованість літератури для дітей В. О. Сухомлинського. Визначено основні форми роботи з дитячою книжкою. Розкрито зміст кожної форми роботи з дитячою літературою. Проаналізовано виховний потенціал казки, коротких казкових оповідань. Розглянуто теоретичне і практичне значення книжки у вихованні дітей дошкільного віку в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: виховна спрямованість, дошкільне виховання, казка, література для дітей, В. О. Сухомлинський.

ОЗЁРНАЯ Наталия Николаевна. ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ЛИТЕРАТУРЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье раскрыта воспитательная направленность литературы для детей В. А. Сухомлинского. Выделено основные формы работы с детской книгой. Раскрыто содержание каждой формы работы с детской литературой. Проанализировано воспитательный потенциал сказки, кратких сказочных рассказов. Рассмотрено теоретическое и практическое значение книги в воспитании детей дошкольного возраста в учебно-воспитательном процессе.

OZERNA Nataliya Mykolaivna. THE EDUCATIONAL DIRECTION OF LITERATURE FOR CHILDREN OF V. O. SUHOMLINSKY

In the article educational direction of literature for the children is exposed V. O. Sukhomlinsky. The basic forms of work are certain with child's book. Definitely every form of work is certain with child's literature. Educator potential of fairy-tale, short fairy-tale stories are analyzed. The theoretical and practical value of book is considered in education of

children of preschool in an educational-educator process.

Keywords: *Educative potential, preschool education, fairy-tale, children's literature, V. O. Suhomlinsky.*

ПАНЧЕНКО Галина Іванівна. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ З ОГЛЯДУ НА ІДЕЇ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Завдання роботи полягали в обґрунтуванні шляхів та спрямованості удосконалення підготовки учителя фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності у початковій школі. Встановлено, що для ефективного формування професійної готовності майбутніх учителів фізичного виховання до оздоровчої роботи з попередження дидактогенних порушень і захворювань учнів початкової школи слід використовувати трьохкомпонентну модель цілісного педагогічного впливу, яка включає наступні етапи: вивчення спецкурсу «Фізична культура як бар'єр дидактогенних захворювань», проведення спецсемінару, проходження педагогічної практики.

Ключові слова: *дидактогенні порушення здоров'я, здоров'язбереження, підготовка учителя.*

ПАНЧЕНКО Галина Іванівна. ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ С УЧЕТОМ ИДЕЙ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

Задачи работы заключались в обосновании путей и направленности совершенствования подготовки учителя физической культуры к здоровьесберегающей деятельности в начальной школе. Установлено, что для эффективного формирования профессиональной готовности будущих учителей физического воспитания к оздоровительной работе по предупреждению дидактогенных нарушений и заболеваний учащихся начальной школы следует использовать трехкомпонентную модель целостного педагогического воздействия, которая включает следующие этапы: изучение спецкурса «Физическая культура как барьер дидактогенных заболеваний», проведение спецсеминара, прохождения педагогической практики.

Ключевые слова: *дидактогенные нарушения здоровья, здоровьесбережение, подготовка учителя.*

PANCHENKO Galyna Ivanivna. DEVELOPING HEALTH SAVING COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF PHYSICAL EDUCATION IN VIEW OF THE IDEAS OF V. O. SUKHOMLYNSKYI

Research topicality on the issue of developing the readiness of future teachers of physical education referred to health saving activity is determined by the relevance of overcoming the civilizational contradiction between the further intensification of the educational process and catastrophic deterioration of the health state of students in secondary school.

Therein, the severity of this contradiction should be eliminated only by the specialist with the highly developed up-to-date knowledge, skills of organization and carrying out recreational and applied support of academic loading.

The work objectives were to justify the ways and direction of training improvement of a teacher of physical education in the field of health saving activity in primary school.

It is revealed that effective development of professional readiness of future teachers of physical education in the field of health saving activity on prevention of didactically conditioned diseases of primary school students requires application of a three-component model of holistic pedagogical influence, which includes next steps.

1. Special course of study "Physical Education as a barrier for didactically conditioned diseases" developed on the basis of didactic synthesis and aimed at concentrated mastering of modern theoretical knowledge of health saving fundamentals on the ground of pedagogical valeology in the direction of didactically conditioned diseases prevention of schoolchildren.

2. Conducting a special seminar aimed at developing the practical skills and the skills of specific health saving techniques required for prevention of didactically conditioned diseases.

3. Pedagogical practice in the process of active application of the knowledge and skills acquired during the first or second stages necessary for organization and conducting of health-applied support of academic load in primary school with the subsequent study of the received health saving effect in preventing didactically conditioned diseases.

Results of the experiment forming stage allow us to conclude about positive, statistically significant dynamics on the level of professional readiness development of the students of the experimental group in the sphere of prevention of didactically conditioned health saving violations of the primary school students.

Key words: *didactically conditioned diseases, health saving, teacher training.*

НИКІТИНА Олена Олександрівна. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЯКІСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

В статті розглянуто проблему розвитку критичного мислення молодших школярів в умовах реформування початкової освіти в Україні. Акцент зроблено на необхідності впровадження технології критичного мислення в практику роботи початкової школи для забезпечення реалізації основних завдань Концепції Нової української школи. Проаналізовано праці видатного педагога В. О. Сухомлинського на предмет розумового виховання та обґрунтовано практичне значення його ідей для впровадження форм і методів розвитку критичного мислення особистості в процесі навчання. Вивчено та узагальнено розуміння поняття «критичне мислення» в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Ключові слова: *творче мислення, критичне мислення, початкова школа, Нова українська школа, технологія критичного мислення, молодший школяр.*

НИКИТИНА Елена Александровна. РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ КАК УСЛОВИЕ КАЧЕСТВЕННОГО НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЕ

В статье рассмотрена проблема развития критического мышления младших школьников в условиях реформирования начального образования в Украине. Акцент сделан на необходимости внедрения технологии критического мышления в практику работы начальной школы для обеспечения реализации основных задач

Концепції Нової української школи. Проаналізовані твори видатного педагога В. А. Сухомлинського на предмет умовного виховання і обґрунтовано практичне значення його ідей для впровадження форм і методів розвитку критичного мислення людини в процесі навчання. Вивчено і обґрунтовано поняття «критичного мислення» в наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Ключевые слова: творческое мышление, критическое мышление, начальная школа, Новая украинская школа, технология критического мышления, младший школьник.

NIKITIN Elena Aleksandrovna. THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AS A CONDITION OF QUALITATIVE PRIMARY EDUCATION AT NEW UKRAINIAN SCHOOL

The main vectors of reforming general secondary education today are the preservation of the values of childhood, the need for humanization of education, the implementation of a personal approach, the development of students' abilities, the creation of a teaching and subject environment. The Concept of the New Ukrainian School preserves the requirement to form students not only sound knowledge, but also methods of creative cognitive and practical activity, development of creative abilities, preparation for active practical activity.

V. Sukhomlynsky's works are of practical importance for the introduction of forms and methods for the development of critical thinking in the process of learning. The thought of the teacher that creativity begins where intellectual and aesthetic wealth, mastered, acquired earlier, become a means of knowledge, development, transformation of the world, is directly reflected in the technology of critical thinking. Summarizing the ideas of the outstanding teacher about the problem of mental education, it is obvious that modern elementary school should organize a full-fledged, effective mental work of students in all lessons, promote the continuous mental development of the child, create a basis for intellectual creative forces, in order to master the new knowledge and skills, to teach to think non-standard, critical, creative.

The development of critical thinking is one of the most advanced tasks of the educational process, as stated in the Concept of a New Ukrainian School. Critical thinking can not be separated from the creative. System work of the teacher on the development of creative thinking of students using this technology stimulates them to active independent activity, urges to think critically, use the acquired knowledge to solve the tasks. It is the elementary school that forms the basis of the formation of critical thinking as a priority area for the development of high-quality education in the New Ukrainian school. The success of the implementation of the key tasks set before the start-up depends on the teacher's ability to implement modern educational technologies in practice. Further intelligence will be devoted to the study of the possibilities of developing critical thinking at various lessons in elementary school and the problem of methodical support of technology of critical thinking in the educational process.

Key words: creative thinking, critical thinking, elementary school, new Ukrainian school, technology of critical thinking, pupils of primary school.

АНДРОСОВА Наталя Миколаївна. РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ШЛЯХОМ ВИВЧЕННЯ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стандартизація вимог до професійної підготовки вчителя початкових класів передбачає навчання, професійний розвиток і основні функції відповідно до умінь планувати й реалізовувати освітній процес, створювати освітнє середовище, саморозвиватися та рефлексувати, проводити педагогічні дослідження, оцінювати й узгалянювати результати власної роботи та діяльності колег, мати достатню методичну підготовку. У статті розкрито прийоми досягнення зазначених завдань шляхом вивчення педагогічних творів Василя Сухомлинського, наведено методичні прийоми та форми роботи зі студентами з метою формування трудових функцій, зазначених у професійному стандарті вчителя початкових класів.

Ключові слова: професійний стандарт вчителя початкових класів, професійні компетентності майбутнього вчителя, діалог, дебати, аналіз текстів, В. О. Сухомлинський.

АНДРОСОВА Наталья Николаевна. РЕАЛИЗАЦИЯ ФУНКЦИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНДАРТА В ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПУТЕМ ИЗУЧЕНИЯ НАСЛЕДИЯ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

Стандартизація вимог до професійної підготовки учителя початкових класів включає в себе навчання, професійний розвиток учителя і основні функції відносно умінь планувати і реалізовувати навчальний процес, створювати освітнє середовище, саморозвиватися і рефлексувати, проводити педагогічні дослідження, оцінювати і обґрунтовувати результати власної роботи і діяльності колег, мати достатню методичну підготовку. В статті розкрито прийоми досягнення зазначених завдань шляхом вивчення педагогічних творів Василя Сухомлинського, визначено методичні прийоми і форми роботи зі студентами з метою формування трудових функцій, зазначених в професійному стандарті учителя початкових класів.

Ключевые слова: профессиональный стандарт учителя начальных классов, компетентности, диалог, дебаты, анализ текстов, В. А. Сухомлинский.

ANDROSOVA Natalya Mykolayivna. REALIZATION OF THE FUNCTIONS OF THE PROFESSIONAL STANDARD OF THE TEACHER OF ELEMENTARY CLASSES BY STUDYING OF V. A. SUKHOMLYNSKY

Standardization of requirements to professional preparation of teacher for elementary school, professional development and basic functions, in accordance with abilities to plan and realize an educational process, create an educational environment, develop yourself and to engage in reflection, to conduct pedagogical researches, estimate and summarize own job and activity of colleagues performances, have sufficient methodical preparation. In the article the receptions of achievement of the noted tasks are exposed by studying of pedagogical Sukhomlynsky's texts. Future teachers compare the thoughts of the great teacher with the present, read his tales and make conversations for students according to their content. The method of debate is used to develop the analytical and communicative abilities of future teachers. Students learn the experience of the school principal in working with colleagues and parents of children.

During practice, the school compares the modern dialogue between the teacher and his parents from readings in Sukhomlinsky, conducts analogies and writes essay. Students visit the museum and school in Pavlysh, get acquainted with the manuscripts of Sukhomlinsky about the analysis of the lessons learned and understand the need for a teacher's professional training. The enormous potential of nature and labor, their influence on the emotional sphere of children is described in the writings of Sukhomlinsky. The professional qualities of the elementary school teacher are allegedly written off from the reflections of the great teacher, who was an example of a persistent and self-critical teacher, a good mentor, a scientist, researcher, educator, psychologist and humanist. The values of Sukhomlinsky's pedagogy concern students through dialogue and thoughtful analysis of texts. The new Ukrainian school is based on childhood centering, which was also formulated by Sukhomlinsky. Students in the work of the teacher study the concept of «school-family», where young students are interesting and comfortable, where there is faith in their strength and abilities. Described in the article and the impotence of the use of interactive exercises in order to comprehensively illuminate the awareness of the vision of his vocation described by the teacher during the analysis of the work «100 advice to the Teacher». Students work out the chosen counsel and prove its present or outdated nature.

Keywords: Professional Standard for elementary school teachers, competence, dialogue, debate, analysis of texts, V. A. Sukhomlinsky.

БОРИСПОЛЕЦЬ Олена Михайлівна, ПРУС Галина Іванівна, ЯРМАК Олена Вікторівна. РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗДОБУТКІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкривається актуальне питання сучасної освіти- розвиток творчих можливостей дітей шкільного віку через вивчення педагогічного досвіду видатного українського педагога- практика Василя Олександровича Сухомлинського. Наведено приклади запровадження його педагогічних ідей на базі Української СЗОШ І-ІІІ ступенів №1, Київської області, Обухівського району у початкових класах.

Ключові слова: Нова українська школа; «Школа радості»; творчі можливості; казка.

БОРИСПОЛЕЦЬ Олена Михайлівна, ПРУС Галина Іванівна, ЯРМАК Олена Вікторівна. РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСТИЖЕНИЙ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

В статье актуальный вопрос современного образования –развитие творческих возможностей детей школьного возраста благодаря изучению педагогического опыта известного украинского педагога-практика Василия Александровича Сухомлинского. Приведены примеры внедрения его педагогических идей на базе Украинской СОШ I-III ступеней №1, Киевской области, Обуховского района в начальных классах.

Ключевые слова: Новая украинская школа; «Школа радости»; творческие возможности; сказка.

БОРИСПОЛЕЦЬ Олена Михайлівна, ПРУС Галина Іванівна, ЯРМАК Олена Вікторівна DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONALITY THROUGH THE PRISM VASYL SUKHOMLYNSKY ACHIEVEMENTS

The actual issue of modern education in this article is the development of creative possibilities of school-age children through the studying of the pedagogical experience of the outstanding Ukrainian teacher-practitioner Vasyly Oleksandrovych Sukhomlynsky. There were introduced examples of his pedagogical ideas on the basis of the Ukrainka Secondary school of general education I-III stages No.1, of Obukhiv district, Kyiv region in the elementary classes.

Keywords: New Ukrainian School; «School of joy»; creative possibilities; fairy tale.

БЛОХВОЩЕНКО Світлана Миколаївна, КАЛЬЧУК Марія Іванівна, МАХИНЯ Світлана Іванівна. РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗДОБУТКІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проведено аналіз педагогічного досвіду видатного українського педагога – Василя Олександровича Сухомлинського у контексті реформування сучасної початкової школи та наведено приклади практичного досвіду запровадження педагогічних ідей видатного Педагога на базі початкових класів Української СЗОШ І-ІІІ ступенів №1 Київської області Обухівського району.

Ключові слова: Нова українська школа; «Школа радості»; джерело ідей; філософія спадщини; педагогічний геній.

БЛОХВОЩЕНКО Світлана Миколаївна, КАЛЬЧУК Марія Іванівна, МАХИНЯ Світлана Іванівна. РЕФОРМИРОВАНИЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСТИЖЕНИЯ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО

В статье проведен анализ педагогического опыта выдающегося украинского педагога – Василия Александровича Сухомлинского в контексте реформирования современной начальной школы и приведены примеры практического опыта внедрения педагогических идей выдающегося педагога на базе начальных классов Украинская СОШ I-III ступеней №1 Киевской области Обуховского района.

Ключевые слова: Новая украинская школа; «Школа радости»; источник идей; философия наследия; педагогический гений.

БИЛОКНВОЩЕНКО Svetlana Nikolaevna, KALCHUK Maria Ivanivna, MAHINA Svetlana Ivanovna. REALIZATION OF THE INITIAL SCHOOL IN THE CROSS OF THE PRIZE OF VASYL SUKHOMLYNSKY'S BUYING SUMMARY

The article analyzes the pedagogical experience of the outstanding Ukrainian teacher Vasily A. Sukhomlynsky in the context of reforming the modern elementary school and gives examples of practical experience in introducing pedagogical ideas of the outstanding teacher on the basis of elementary classes of the Ukrainian SES of the I-III grades №1 of the Kyiv region of the Obukhiv district.

Keywords: New Ukrainian School; «School of joy»; source of ideas; heritage philosophy; pedagogical genius.

КУШНІР Наталія Сергіївна. АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ ДОРОБКУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядаються аспекти особистісного саморозвитку як реального психологічного та педагогічного явища. Визначаються суттєві аспекти феномену саморозвитку як прояву самореалізації особистості в контексті наукових праць вітчизняного педагога В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: саморозвиток, самовиховання, самоосвіта, життєздатність, суб'єкт саморозвитку.

КУШНИР Наталья Сергеевна. АСПЕКТЫ ЛИЧНОСТНОГО САМОРАЗВИТИЯ В КОНТЕКСТЕ НАРАБОТОК В. А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье рассматриваются аспекты личностного саморазвития как реального психологического и педагогического феномена. Определены существенные аспекты феномена саморазвития как проявления самореализации личности в контексте научных работ отечественного педагога В.О. Сухомлинского.

Ключевые слова: саморазвитие, самовоспитание, самообразование, субъект саморазвития.

KUSHNIR Nataliia Serhiivna. ASPECTS OF PERSONAL SELF-DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF WORK V. O. SUKHOMLINSKY

In the context of the globalization changes that arise from the dynamics of the transformation of Ukrainian society, the priority role of education was formed, the vector of which was the formation and development of individual abilities, interests, professional competence, deepening of theoretical knowledge and practical skills and qualities of the future specialist. Therefore, important for these requirements is the upbringing of a humane person who is not only the creator of his own personality and lifestyle, but is capable of self-development and self-improvement. An example of solving the task is the teaching experience of V. O. Sukhomlynsky.

The scientist emphasizes that the result of the transformations of the individual in the process of self-development and self-education is the formation of a system of views, beliefs, habits, moral assessments that have developed in the consciousness of the individual, which is an important but very little investigated sphere of educational process, from which the crucial part depends on that, which can be called the formation of personality.

The priority of the person's life is awareness of volitional efforts, conscious management of them. After all, volitional efforts as active manifestations of thoughts and feelings are born when the individual is convinced that the work he carries out is not a limit when he opens the perspective of more serious work, which becomes the motive for self-development and self-realization.

Scientific research V.O. Sukhomlynsky are based on scientifically substantiated and proven long-standing practice of advice on the issues of education of a fully developed individual, the organization of teaching and educational work of educational institutions, the interaction of educational systems, family and the community in the education of conscious citizens. Personal development in its essence is a systemic, holistic and complex process, and growth in one «personal dimension» generates advancement in others. Therefore, the most important thing is an understanding of the principles of self-development, which are closely linked and determined by the purpose and meaning of all human life. Personality in the process of self-development must dynamically move in directions, self-knowledge, self-education, which will enable it to be mature and able to perceive the world not as a threat, but as a challenge to life and, at the same time, a call to life, that is, to be the subject of one's own life and own development.

Key words: self-development, self-education, self-education, viability, subject of self-development.

ПЕТРУШИНА Лідія Іванівна СПАДЩИНА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИМІРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ідеї В. О. Сухомлинського, науково-методичні розробки, практичний досвід є актуальними на сучасному етапі ґрунтовних перетворень в освіті. У статті розкривається, як у творах педагога висвітлюються ключові компоненти Нової української школи.

Ключові слова: В. Сухомлинський, виховання учнів, Нова українська школа.

ПЕТРУШИНА Лидия Ивановна НАСЛЕДИЕ В. А. СУХОМЛИНСКОГО В ИЗМЕРЕНИИ НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЫ

Идеи В. А. Сухомлинского, научно-методические разработки, практический опыт актуальны на современном этапе фундаментальных преобразований в образовании. В статье раскрывается, как в произведениях педагога освещаются ключевые компоненты Новой украинской школы.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, воспитания учащихся, Новая украинская школа.

PETROSHYN Lidia Ivanovna SPADSHCHINA V. O. SUKHOMLINSKY IN THE MEASUREMENT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The ideas of V. O. Sukhomlynsky, scientific and methodological developments, practical experience are relevant at the present stage of fundamental transformations in education. The article reveals how the teacher's works highlight the key components of the New Ukrainian School.

Key words: V. Sukhomlynsky, education of pupils, New Ukrainian school.

ХОМУК Інга Петрівна. КАЗКИ ТА ОПОВІДАННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ЇХНЕ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

У статті розглядаються публікації художніх творів В. Сухомлинського, розкриваються основи виховання учнів початкової школи за допомогою його творів. Наведено приклади практичного використання казок та оповідань для морального, духовно-естетичного розвитку дитини. Показано зростання інтересу до художнього спадщини педагога, та включення окремих мініатюр до підручників і посібників для дітей.

Ключові слова: В. Сухомлинський, виховання учнів, художнє слово.

ХОМУК Инга Петровна. СКАЗКИ И РАССКАЗЫ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ СРЕДСТВАМИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЛОВА

В статье рассматриваются публикации произведений В. Сухомлинского, раскрываются основы воспитания учащихся начальной школы с помощью его произведений. Приведены примеры практического использования сказок и рассказов для нравственного, духовно-эстетического развития ребенка. Показан рост интереса к художественному наследию педагога, и включение отдельных миниатюр к учебников и пособий для детей.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, воспитание учащихся, художественное слово.

KNOMUK Inga Petrovna. CAKES AND TUTORIALS OF VASIL SUKHOLLINSKY AND THEIR USE IN THE PROCESS OF EDUCATION OF MASTERS WAYS OF THE ARTISTIC WORD

The article deals with publications of V. Sukhomlynsky's works of art, reveals the foundations of the education of elementary school students through his works. Examples of practical use of fairy tales and stories for moral, spiritual and aesthetic development of a child are given. The growth of interest in the artistic heritage of the teacher is shown, and the inclusion of separate miniatures in textbooks and manuals for children.

Key words: V. Sukhomlynsky, education of students, artistic word.

КОШЛЯК Михайло Анатолійович. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядаються різноманітні наукові підходи до проблеми соціально-професійної зрілості особистості педагога, здатного до самовизначення, самореалізації, ініціативності, соціальної відповідальності, творчого підходу до вирішення професійних завдань; показано актуальність вивчення даної проблеми через творчість видатного вітчизняного педагога В. Сухомлинського.

Ключові слова: В. Сухомлинський, професійна зрілість, соціальна зрілість, соціально-професійна зрілість, професійна культура, професійна підготовка вчителя.

КОШЛЯК Михаил Анатольевич. ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ В. СУХОМЛИНСКОГО

В статье рассматриваются различные научные подходы к проблеме социально-профессиональной зрелости личности педагога, способного к самоопределению, самореализации, инициативности, социальной ответственности, творческому подходу к решению профессиональных задач; показана актуальность изучения данной проблемы через творчество выдающегося отечественного педагога В. Сухомлинского.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, профессиональная зрелость, социальная зрелость, социально-профессиональная зрелость, профессиональная культура, профессиональная подготовка учителя.

KOSHLYAK Mikhail Anatolievich. DEVELOPMENT OF MATURITY OF A FUTURE TEACHER IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. SUKHOMLYNSKYI

The article deals with various scientific approaches to the problem of maturity of the personality of a teacher capable of self-determination, self-realization, initiative, social responsibility, creative approach to the solution of professional problems; the relevance of the study of this problem is shown through the works of V. Sukhomlynskyi. In his numerous works, an outstanding teacher revealed his vision of the problem of development the maturity of a teacher.

Substantiating the essence of the pedagogical profession as a creative process, V. Sukhomlynskyi believed that, in its basis, pedagogical work is the work close to scientific research. Accordingly, he set high requirements for the level of teacher training, because only the person who has a holistic system of personal qualities, spiritual culture and ideological beliefs can become a real teacher.

An outstanding teacher believed that maturity, as a personality property, means mastering culture. In his opinion, the professional culture of a teacher is a peculiarity of the expression of his personality in his professional activity. Pedagogical culture of a teacher is a certain degree of mastering the social and cultural experience of mankind, a deep knowledge of the methodology of science and the ability to use its achievements in practice in innovative forms.

Key words: V. Sukhomlynsky, professional maturity, social maturity, social-professional maturity, professional culture, professional training of the teacher.

ПРОЦЕНКО Євгеній Анатолійович, САДОВИЙ Микола Ілліч. ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК І. Є. ТАММА ТА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена актуальній нині проблемі формування особистісних характеристик людини, морально-наукових якостей дослідників на прикладі аналізу співвідношення морально-особистісних характеристик видатних постатей ХХ століття І. Є. Тамма та В. О. Сухомлинського. Такий аналіз має на меті виокремити 10 особистісних характеристик вчених для використання у освітньому процесі як середньої, так і вищої школи. Головне – одержати це одне свідомство того, яке місце має займати особистість інформаційного суспільства ХХІ століття. Варто зрозуміти, що В. О. Сухомлинський займає у нашій науці, в науці про людину знання позиції якраз майбутнього, а не вчорашнього дня. Аналогічно необхідно показати, що без дійсно наукових знань природничих наук, фахівцем яких був І. Є. Тамм не сформувати компетентнісної особистості, здатної конкурувати на ринку праці і бути захищеною знаннями. Тому поєднання особистісних характеристик вказаних вчених у значній мірі дозволить сформувати особистісну траєкторію розвитку людини.

Ключові слова: І. Є. Тамм, В. О. Сухомлинський, особистість, характеристика, мораль, науковість.

ПРОЦЕНКО Євгеній Анатолійович, САДОВИЙ Микола Ілліч. ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК І. Є. ТАММА ТА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття посвячена актуальній в настоящее время проблеме формирования личностных характеристик человека, морально-научных качеств исследователей на примере анализа соотношения морально-личностных

характеристик выдаючихся фігур XX века И. Е. Тамма и В. А. Сухомлинского. Такой анализ имеет целью выделить 10 личностных характеристик ученых для использования в образовательном процессе как средней, так и высшей школы. Главное – получить еще одно свидетельство того, какое место должна занимать личность информационного общества XXI века. Стоит понять, что В. А. Сухомлинский занимает в нашей науке, в науке о человеке знания позиции как раз будущего, а не вчерашнего дня. Аналогично необходимо показать, что без действительно научных знаний естественных наук, специалистом которых был И. Е. Тамм не сформировать компетентностной личности, способной конкурировать на рынке труда и быть защищенной знаниями. Поэтому сочетание личностных характеристик указанных ученых в значительной степени позволит сформировать личностную траекторию развития человека.

Ключевые слова: И. Е. Тамм, В. А. Сухомлинский, личность, характеристика, мораль, научность.

PROTSENKO Yevgeny Anatolievich, SADOVY Mykola Illich. ON THE RELATIONSHIP BETWEEN MORAL PERSONAL CHARACTERISTICS I. E. TAMMA AND V. O. SUKHOMLYNSKY

The article is devoted to the current problem of formation of personality characteristics of a person, moral and scientific qualities of researchers on the example of the analysis of the ratio of moral and personal characteristics of outstanding figures of the 20th century I. Ye.Tamma and V. O.Sukhomlynsky. Such an analysis aims to distinguish 10 personality characteristics of scientists for use in the educational process of both secondary and higher schools. The main thing is to get one more testimony of the place that a person of the information society of the 21st century should occupy. It is worth to understand that V. O. Sukhomlynsky takes in our science, in the science of man, knowledge of the position of just the future, but not yesterday. Similarly, it must be shown that without really scientific knowledge of the natural sciences, whose specialist was I. Y. Tamm, he did not form a competent person capable of competing in the labor market and being protected by knowledge. Therefore, the combination of personality characteristics of these scientists will greatly allow the formation of a personal trajectory of human development.

Now you can hear the most incredible characteristics of the prominent figures of Ukrainian scholars. This is especially true of the scientific and pedagogical personalities of S. A.Makarenko, V. O. Sukhomlynsky, I. G. Tkachenko, whose activities were connected with Ukraine. Among them, I. Y. Tamm is the only winner of the Nobel Prize, a native of Yelisavetgrad. There is a problem to investigate personal characteristics of thinkers on the example of V. O. Sukhomlynsky and I. E.Tamma. To the personality characteristics which were characteristic of both scientists we have attributed:

- the ability to cherish personal values and shrines of his consciousness and his heart, the shrines of the Motherland. Such a character, as Vasily Alexandrovich, and Igor Yevgenovich define as awareness and experience of the purpose and content of life, as the ability to ask a question: in whose name does a person live? and respond to it;

- although scholars were born in different historical epochs, they have a harmonious combination of social and personal, great and small in the spiritual life of a person;

- the formation of the ability to have and develop spiritual values, to distinguish, to see, to find them in the personal world is important;

- I. Ye.Tamm in the team managed by him constantly felt the need for a person in a person exactly as V. O. Sukhomlynsky could not live without the individualities of the pupil and pedagogical collective as carriers of spiritual values. They sought to create the need for the emergence and development of this need based on the spiritual community of people, their desire to master spiritual values;

- both scientists actively and tolerantly treated the carriers of good and evil, had a high level of sense of human dignity, which helped them in their activities;

- the key to the success of thinkers was intellectual wealth, courageous creative mind, the desire to constantly live in the world of thought, constantly enrich and develop their minds;

- their activity was unthinkable without systematic aesthetic enrichment, the need for the development of beauty;

- the highest value in them was the boundless love of work, the desire for self-improvement of labor skills; physical perfection

A special place in the research activity of researchers is the problem of moral and scientific ethics and behavior, which are manifested in publications, reports. An example of such scientific conscientiousness is the research activity of the Heroes of Socialist Labor, Academician and Corresponding Member of the Academy of Sciences of the USSR, I. E. Tamma and V. O. Sukhomlynsky. They did not even know what kind of plagiarism they were, they did not understand how to write off, or to make them discover others.

Key words: I. Ye.Tamma, V.O. Sukhomlynsky, personality, characteristic, morality, scientific.

БИРКА Маріан Філаретович. ІКТ КОМПЕТЕНЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ: КОНЦЕПЦІЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ

У статті вивчено теоретичні основи компетентнісного підходу в освіті. Проаналізовано сутність та взаємозв'язок його ключових понять. Уточнено структуру категорій «компетенція» та «компетентність». Запропоновано у структурі цих категорій, крім традиційних знань, умінь та навичок, виділяти ціннісні орієнтації (мотиви, стимули, цінності, інтереси і прагнення) та якості особистості (здібності і нахили). У ході емпіричного дослідження визначено зміст ціннісних орієнтацій та якостей особистості, які виступають стрижневими характеристиками ІКТ компетенції вчителя інформатики.

Ключові слова: компетенція, компетентність, ціннісні орієнтації, якості особистості, ІКТ компетенція, вчитель інформатики.

БИРКА Маріан Філаретович. ІКТ КОМПЕТЕНЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ: КОНЦЕПЦІЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ

В статье изучено теоретические основы компетентностного подхода в образовании. Проанализированы сущность и взаимосвязь его ключевых понятий. Уточнено структуру категорий «компетенция» и

«компетентность». Предложено в структуре этих категорий, кроме традиционных знаний, умений и навыков, выделять ценностные ориентации (мотивы, стимулы, ценности, интересы и стремления) и качества личности (способности и наклонности). В ходе эмпирического исследования определено содержание ценностных ориентаций и качеств личности, которые выступают стержневыми характеристиками ИКТ компетенции учителя информатики.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, ценностные ориентации, качества личности, ИКТ компетенция, учитель информатики.

BIRKA Marian Filaretovich. ICT COMPETENCY OF TEACHER OF INFORMATICS: CONCEPT OF STRUCTURE AND CONTENTS

The article deals with the theoretical foundations of the competence approach in education. The essence and interconnection of its key concepts are analyzed. The structure of the categories «competence» and «competence» is specified. In the structure of these categories, in addition to traditional knowledge, abilities and skills, to allocate value orientations (motives, incentives, values, interests and aspirations) and personal qualities (abilities and inclination) are proposed. In the course of empirical research the content of value orientations and personality qualities, which serve as the core characteristics of the ICT competence of the teacher of informatics is determined.

Key words: competence, competence, value orientations, personality traits, ICT competence, teacher of informatics.

КАПІТАН Тетяна Анатоліївна. РОЛЬ ПІСНІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто специфіку використання пісні на уроках іноземної мови для удосконалення граматичних, лексичних та фонетичних навичок учнів; для підвищення інтересу до країни, мову якої вивчають; продемонстровано ефективність використання пісень під час навчання іноземної мови; доведено, що пісня є матеріалом для оволодіння навичками іншомовної вимови, а також покращення артикуляції.

Ключові слова: пісня, комунікативна компетенція, ефективність навчання, удосконалення навичок, артикуляція, інтонація.

КАПИАН Тетяна Анатольевна. РОЛЬ ПЕСНИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

В статье рассматриваются особенности использования песен на уроках иностранного языка с целью усовершенствования грамматических, лексических и фонетических навыков учащихся, повышения интереса к стране изучаемого языка; описана эффективность использования песен в процессе изучения иностранному языку; обосновано, что песня – это материал для овладения навыками иностранного произношения, а также улучшения артикуляции.

Ключевые слова: песня, коммуникативная компетенция, эффективность обучения, усовершенствование навыков, артикуляция, интонация.

CAPITAN Tetiana Anatolievna. THE ROLE OF SONGS IN THE ENGLISH LANGUAGE ENGLISH TRAINING

The article deals with the specifics of the use of songs in foreign language lessons for the improvement of grammatical, lexical and phonetic skills of students; to increase interest in the country of study; demonstrated the effectiveness of using songs while teaching a foreign language; It is proved that the song is a material for mastering the skills of foreign pronunciation, as well as improving articulation.

Key words: song, communicative competence, training effectiveness, skills improvement, articulation, intonation.

ДЕМЧЕНКО Юлія Миколаївна. «УРОК МИСЛЕННЯ» В ДИДАКТИЧНІЙ СИСТЕМІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті на аналізі досвіду педагогічного колективу Павлівської середньої школи, педагогічних праць В. О. Сухомлинського визначається місце «уроків мислення» в дидактичній системі В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: В. Сухомлинський, дидактична система, «урок мислення».

ДЕМЧЕНКО Юлия Николаевна. «УРОК МЫШЛЕНИЯ» В ДИДАКТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье на основе анализа опыта педагогического коллектива Павлышской средней школы, педагогических работ В. А. Сухомлинского определяется место «уроков мышления» в дидактической системе В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, дидактическая система, «урок мышления».

DEMCHENKO Yulia Nikolayevna. «LESSON OF THINKING» IN THE DIDACTIC SYSTEM V. O. SUKHOMLINSKY

In the article, based on the analysis of the experience of the pedagogical collective of the Pavlysh secondary school, the pedagogical works of V. O. Sukhomlinsky, the place of the «lessons of thinking» in the didactic system of V. O. Sukhomlinsky is determined.

Key words: V. Sukhomlinsky, didactic system, «lesson of thinking».

КІНДЕЙ Леся Григорівна. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДОБУТКІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У пропонованому дослідженні віддзеркалено положення про те, що в умовах реформування національної системи освіти, реалізації новітніх засад Концепції Нової української школи важливо вивчати й упроваджувати в початково-виховний процес початкової школи найкращі здобутки видатних українських педагогів та методистів, зокрема творчу спадщину В. Сухомлинського. Зазначено, що педагог зробив вагомий внесок у становлення методики навчання української мови; викладено основні науково-методичні погляди вченого на шляхи підвищення ефективності уроків рідної (української) мови, на вимоги до рівня володіння словом учнів і

вчителів; проаналізовано рекомендації педагога щодо формування творчого мислення й зв'язного мовлення, організації літературно-художньої діяльності учнів.

Ключові слова: культура мовлення, мовленнєвий розвиток учнів, зв'язне мовлення, уроки мислення, формування особистості, літературно-творча діяльність, творча уява.

КИНДЕЙ Леся Григорівна. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДОСТИЖЕНИЙ ВАСИЛИЯ СУХОМЛИНСКОГО В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В предлагаемом исследовании отражено положение о том, что в условиях реформирования национальной системы образования, реализации новейших принципов Концепции Новой украинской школы важно изучать и внедрять в учебно-воспитательный процесс начальной школы лучшие достижения выдающихся украинских педагогов и методистов, в частности творческое наследие В. Сухомлинского. Отмечено, что педагог сделал весомый вклад в становление методики обучения украинскому языку; изложены основные научно-методические взгляды ученого на пути повышения эффективности уроков родного (украинского) языка, на требования к уровню владения словом учеников и учителей; проанализированы рекомендации педагога по формированию творческого мышления и связной речи, организации литературно-художественной деятельности учащихся.

Ключевые слова: культура речи, речевое развитие учеников, связная речь, уроки мышления, формирование личности, литературно-художественная деятельность, творческое воображение.

KINDEY Lesya Grigorivna. MODERN APPROACHES TO USE PEDAGOGICAL ACHIEVEMENTS OF VASILY SUKHOMLYNSKY IN THE PROCESS OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE PUPILS OF PRIMARY SCHOOL

The proposed study reflects the provision that in the conditions of the reform of the national education system and the implementation of the new principles of the Concept of the New Ukrainian School, it is important to study and implement the best achievements of outstanding Ukrainian teachers and methodologists. It is noted that V. Sukhomlynsky has made a significant contribution to the development of the methodology of teaching the Ukrainian language. The main scientific and methodological views of the scientist on ways of improving the efficiency of the lessons of the native (Ukrainian) language, on the requirements to the level of knowledge of the word of students and teachers are outlined. The recommendations of the teacher concerning formation of creative thinking and coherent speech, organization pupils' literary and artistic activity are analyzed.

Nowadays Ukraine needs serious reform of the national education system. A new State Standard of Elementary General Education has approved. The best achievements of prominent Ukrainian educators and methodologists are important for the revival of our national consciousness in modern conditions. To our opinion, V. Sukhomlynsky's figure deserves to especial attention. Particularly valuable is his views on the speech development of pupils. The priority direction of the initial level is the development of children with developed creative abilities through the study of native language and the use of the word in all areas of communication. V. Sukhomlynsky raised problems in the formation of the speech of the junior pupils, and the ways of their solution are indicated.

He made a significant contribution to the development of the scientific foundations of teaching the native language, substantiating the most important principles of language teaching. The Pedagogue offered new methods and forms of work in the lessons of his native language. In his pedagogical activity, the teacher attached great importance to the role of words in teaching, education and development pupils' creative abilities. The language for him was a powerful factor in the formation of a fully developed personality. An outstanding teacher offered his own system of teaching pupils to think, called it «lessons of thinking». V. O. Sukhomlynsky's works which are contained in textbooks in native language and reading, have a great educational potential. His stories and tales in native language, improve the ability to work with the text as a unit of coherent speech. Pupils can correlate the content of the text and its title; allocate semantic particles of text; pick up the titles; compose their own stories. The experience of O. Sukhomlynsky in the formation of children's creative abilities is actively studied.

Modern Ukrainian linguodidactics, based on new achievements in linguistics, pedagogy and psychology, and the results of experimental studies of a number of creative laboratories of primary school teachers, makes a step forward in updating content and improving forms and methods of teaching.

Key words: speech culture, pupils' linguistic development, coherent speech, lessons of thinking, formation of personality, literary and creative activity, creative imagination

ГОРСЬКА Олена Олександрівна. РІДНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкриваються основні ідеї В. О. Сухомлинського щодо значення і впливу рідної мови на процес формування патріотизму в учнів початкової школи.

Ключові слова: рідна мова, рідне слово, патріотичне виховання, Батьківщина, молодший школяр.

ГОРСКАЯ Елена Александровна. РОДНОЙ ЯЗЫК КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПАТРИОТИЗМА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье раскрываются основные идеи В. А. Сухомлинского касающиеся значения и влияния родного языка на процесс формирования патриотизма у учеников начальной школы.

Ключевые слова: родной язык, родное слово, патриотическое воспитание, Родина, младший школьник.

HORSKA Olena Olexandrivna. NATIVE LANGUAGE AS A MEAN OF FORMATION OF PATRIOTISM PUPILS OF PRIMARY SCHOOL

Native language in the creative heritage of V. O. Sukhomlynsky is defined as one of the effective means of patriotic education of junior pupils. It is the native language that is an indicator of belonging to the Ukrainian people as a bearer of its traditions and culture.

The modern system of education, continuing the tradition, initiated by a renowned teacher, ensures mastery of

elementary school students in Ukrainian as a state language, as a means of communication, knowledge of the world, and the formation of a personality. In the process of studying the native language, pupils are attracted to the treasury of the spiritual culture of the Ukrainian people. They are aware of its national traits, assimilate its values and traditions. The language allows us to identify ourselves as a Ukrainian.

The sensitive period of assimilation of the sound structure of the native language, its lexical wealth, the traditions of the grammatical structure, the culture of communication takes place in junior school age.

The leading role in the formation of the linguistic identity of the junior pupil has oral folk art, in particular, small folk genres, which reflect the culture of the Ukrainian people, national peculiarities of worldview and thinking. V. O. Sukhomlynsky attached particular importance to the folk tales, because written language contributes to the assimilation of the beauty of the national language, the philosophy and wisdom of his people, and at the same time serves as one of the means of patriotic education.

The development of pupils' speaking art is an effective form of mastering the native language and forming an understanding of its beauty and wealth. V. O. Sukhomlynsky formed in his pupils the ability to independently make tales, small narrative narratives, and poems.

Perfect language proficiency becomes possible only in the appropriate linguistic environment created by the close environment, family, educational institutions. During the lessons of Ukrainian language and Literary reading, in the extra-curricular time the teacher must bring up a positive motivation to study the language, make for pupils emotional excitement in the process of communicating in their native language, contribute to the formation of a sense of pride and love for the native word.

Key words: *native language, native word, patriotic education, motherland, junior schoolboy.*

КОРНИЄНКО Світлана Іванівна. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНИ НОВОГО ТИПУ З ПОЧУТТЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ

Стаття висвітлює певні аспекти виховання й формування національної свідомості студентської молоді через призму громадянської позиції, на прикладі методики викладання болгарської мови акцентується увага на ви на проблемі виховання свідомих громадян України.

Ключові слова: національне виховання, громадське виховання, педагогічні умови національного виховання, громадянський обов'язок, національна свідомість.

КОРНИЕНКО Светлана Ивановна. ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА НОВОГО ТИПА С ЧУВСТВОМ НАЦИОНАЛЬНОГО ДОСТОИНСТВА

В статье рассмотрены определенные аспекты воспитания и формирования национального сознания у студенческой молодежи через призму гражданской позиции, на примере методики преподавания болгарского языка акцентируется внимание на проблеме воспитания сознательных граждан Украины.

Ключевые слова: национальное воспитание, гражданское воспитание, педагогические условия национального воспитания, гражданский долг, национальное сознание.

KORNIENKO Svitlana Ivanivna. THE PROBLEM OF FORMING OF A NEW TYPE OF A PERSON WITH THE FEELING OF NATIONAL SELF-RESPECT

The article deals with certain aspects of education and formation of national self-respect of student youth through the prism of a civic stand. On the example of methods of teaching of the Bulgarian language, the emphasis is placed on the problem of education of conscious citizens of Ukraine.

The principle of differentiation of student education implies the variance of content realization, forms and methods of education, taking into account their age characteristics, inclinations, and interests.

The content of national education is expressed by the triad «citizen – patriot – humanist». Each of these components has its own characteristics: civil responsibility, civil consciousness, civil activity, civic duty, and civil dignity.

The characteristic features of a patriot are: understanding and perception of the Ukrainian idea, acceptance of the development of independent Ukraine, readiness to defend their Motherland, respect for the historical memory; love for the national culture, language, and traditions; observance of the Constitution, careful attitude towards national treasures and nature; preserving and strengthening one's own health and peers' health.

Keywords: national education, public education, pedagogical conditions of national education, civic duty, national consciousness.

Шановні науковці!

Здійснюється підготовка до друку чергового випуску збірки наукових праць «Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» (на комерційній основі), який внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Copernicus і Google Scholar.

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ, ЯКІ БУДУТЬ НАДХОДИТИ ДО РЕДАКЦІЇ

Вимоги до оформлення:

Стаття повинна бути написана українською, англійською або російською мовою, з дотриманням наукового стилю та без мовних помилок.

Електронний варіант статті в редакторі Word – 2003, шрифт Times New Roman, збереження у форматі doc або rtf українською, російською чи англійською мовами.

Текст на аркуші А – 4, розмір шрифту 14, інтервал 1,5 пт; поля: зліва – 30 мм; праворуч – 15 мм; знизу і зверху – 25 мм.

Обсяг статті не менше 0,5 друк. аркуша (10–12 сторінок).

Розміщення на сторінці:

У лівому верхньому кутку: УДК. В правому верхньому кутку: прізвище, ім'я та по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, ORCID, DOI, електронна адреса.

Далі через рядок по центру великими літерами та жирним шрифтом – назва статті.

Посилання у тексті робляться у квадратних дужках [1, с. 5], цитати беруться у лапки «».

Через 1 рядок після тексту розміщується слово СПИСОК ДЖЕРЕЛ та подається список використаних джерел (в алфавітному порядку) відповідно до загальноприйнятих вимог до бібліографічного опису наукової літератури (див. журнал «Бюлетень ВАК України». – 2009. – № 5).

Далі через рядок після списку джерел в алфавітному порядку подається слово REFERENCES, де прізвища авторів, назви джерел (книг, журналів, конференцій, статей тощо) транслітеруються латиницею, а в квадратних дужках подається переклад назв англійською мовою. Іноземні джерела, укладені латиницею, залишаються без змін (за стандартом APA 5th (www.apastyle.org)).

Відомості про автора українською та англійською мовами (прізвище, ім'я, по батькові, посада, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи) подаються без скорочень.

Наукові інтереси (українською та англійською мовами) – обов'язково.

Анотація та ключові слова (5–10) – українською та російською мовами, міжрядковий інтервал 1, розмір (кегель) 12 пт, шрифт – курсив. Розгорнута анотація англійською мовою повинна містити 25 рядків.

До статті додається назва статті та реферат англійською мовою обсягом 2000–2200 знаків (не менше 25 рядків), розмір (кегель) 12 пт, міжрядковий інтервал 1.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:

Педагогічні науки

Випуск 172 (2018)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15526-4098Р від 19.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки»

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 26.09.2018 р.

Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк різнограф.

Ум. др. арк. 29,9. Тираж 300. Замовлення № 8356.

Друк з оригінал-макету замовника

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ

Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кропивницький, вул. Шевченка, 1.

Тел.: (0522) 28 59 84.

Факс.: (0522) 24 85 44

E-Mail.: mails@kspu.kr.ua